

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ
MİLLİ BANKACILIK FAALİYETLERİ
(1908-1918)

Doktora Tezi

Ayşegül CAN

Ankara-2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ
MİLLİ BANKACILIK FAALİYETLERİ
(1908-1918)

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

Ayşegül CAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hakan UZUN

Ankara-2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ
MİLLİ BANKACILIK FAALİYETLERİ
(1908-1918)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Hakan UZUN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Necdet HAYTA (Başkan)

.....

Prof. Dr. Hakan UZUN (Danışman)

.....

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

.....

Prof. Dr. Ayten SEZER ARIĞ

.....

Dr. Öğretim Üyesi Sedef BULUT

.....

Tez Sınavı Tarihi: 16 Haziran 2021

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Banka, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle, insanlığın ulusal ve uluslararası platformdaki nakit ihtiyacını karşılayan evrensel bir kurumdur. Bu kurumun tarihi, dünya üzerinde birbirinden farklı zamanlara dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk bankalar, Tanzimat döneminde ortaya çıktı. Her ne kadar bundan önce devletin para ihtiyacı sarraflar ve Galata Bankerleri aracılığıyla karşılanmış olsa da banka, modern anlamda bir kurum olarak Tanzimat döneminde Osmanlı ekonomisine girdi. Kırım Savaşı sırasında başlayan dış borç alım aşaması, Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dan borç bulma sürecini yürütecek banka ihtiyacını da beraberinde getirdi. Böylece devletin topraklarında yabancı sermayedarlar ve bankerler tarafından bankalar vücuda getirilmeye başlandı. Hatta teşkil edilen bu bankaların hemen hemen hepsi, devletten ekonomik imtiyaz talebinde bulunmaktaydı.

İkinci Meşrutiyet, Türk bankacılık tarihi literatürüne milli bankacılık kavramının girdiği bir dönemi temsil etmektedir. Bu anlamda taşrada, 1909'dan itibaren milli bankalar teşkil edilmekteydi. Ancak devletin topraklarındaki gayrimüslim unsurların bağımsızlıklarını kazanması, Balkan Savaşı gibi olaylar, Osmanlı Devleti'nde evvelden takip edilmekte olan Osmanlıcılık politikasının sonunu getirdi. Bundan sonraki süreçte, İttihat ve Terakki hükümeti döneminde devlet politikası haline getirilen Türkçülük ideolojisinin ekonomi alanındaki bir yansıması olarak milli iktisat hareketleri ortaya çıktı. Bu durum, başta devletin başkenti İstanbul olmak üzere, çeşitli yerlerinde birden çok milli banka kurulmasıyla kendini gösterdi. Böylece ortaya çıkan bankaların ortak gayesi ülkede yerli üretim ve yerli sermayedarın oluşumunu sağlamaktı. İttihat ve Terakki hükümeti bir taraftan, yabancı mallarına karşı boykot, kapitülasyonların kaldırılması, Türkçe yazışma zorunluluğu, Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi uygulamalarla bunun alt yapısını hazırladı. Diğer taraftan ise gerek sermayesine bakanlıklar aracılığıyla gerekse de Ziraat Bankası vasıtasıyla katkı sağlayarak milli bankaların kuruluşunda önemli rol oynadı. Milli bankalara, özellikle savaş döneminde ekonomiyi ayakta tutma görevi düştü. Nitekim hemen hemen milli bankaların çoğunun bankacılık işlemlerine ilave olarak yol, köprü, demir yolu inşa

etme, orman oluşturma, maden işletme gibi, devletin sorumluluğunda olan, bayındırlık alanında katkı sağlayacak faaliyet alanları vardı.

Çalışmanın kilometre taşını oluşturan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na hissedar olarak katılım yurt çapında olurken, taşrada kurulan bankalar için aynı durum söz konusu olmadı. Tařradaki bankaların daha çok bölgesel kalkınma amacını takip etmeleri nedeniyle hissedarları da genellikle çiftçi, incir yetiştiricisi, bağcı ya da yerel esnaftan müteşekkildi. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın en önemli kuruluş amacı ilerleyen zamanda devlet bankası olarak dūřünülmeydi. Bu anlamda Osmanlı Bankası'nın imtiyaz süresi dolunca bu görev Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın olacaktı. Bu sebeple bankaya devlet görevlilerinden, esnafa, köylüye kadar ülkenin her zümresinden insan hissedar olarak katıldı. Ancak bankanın akıbeti dūřünülenin aksine Cumhuriyet'in ilanından kısa süre sonra Türkiye İř Bankası'na devredilmek oldu.

Sonuç itibarıyla her ne sebeple kurulursa kurulsun, İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan ve daha sonra bunların bir kısmı Cumhuriyet'e intikal eden milli bankalar, Türk bankacılık tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Banka, Meşrutiyet, Milli, Osmanlı, Türkçülük, Yerli.

ABSTRACT

The Bank is a universal institution that meets the cash needs of humanity in national and international platforms, also with the effect of mass media. The history of this institution is based on different times in the world. The first banks in the Ottoman Empire emerged during the Tanzimat period. Although the state's need for money was met through money-changers and Galata Bankers, the bank entered the Ottoman economy during the Tanzimat period as a modern institution. The foreign borrowing phase that started during the Crimean War brought along the need for a bank in the Ottoman Empire to carry out the process of borrowing from Europe. Thus, banks began to be established in the territory of the state by foreign investors and bankers. In fact, almost all of these banks have also requested economic concessions from the state.

The Second Constitutional Monarchy represents a period in which the concept of national banking entered the Turkish banking history literature. In this sense, national banks had been established in the provinces since 1909. However, events such as the independence of non-Muslim elements in the territory of the state and the Balkan War brought the end of the Ottomanism policy that was previously followed in the Ottoman Empire. In the following period, national economy movements emerged as a reflection of the Turkism ideology in the field of economy, which was transformed into a state policy during the period of the Union and Progress government. This situation manifested itself with the establishment of multiple national banks in various parts of the state, especially in Istanbul, the capital of the state. The common purpose of the banks that emerged in this way was to ensure the formation of domestic production and domestic capitalists in the country. On the one hand, the Union and Progress government prepared the infrastructure for this with practices such as boycott against foreign goods, abolition of capitulations, the obligation to correspond in Turkish, and the industrial promotion law. On the other hand, it played an important role in the establishment of national banks by contributing to its capital both through ministries and through Ziraat Bank. National banks were given the task of keeping the economy alive, especially during the war period. As a matter of fact, most of the

national banks had areas of activity such as building roads, bridges, railways, creating forests, and operating mines, which were under the responsibility of the state and would contribute to the field of public works, in addition to banking operations.

While participation in the Ottoman National Bank as a shareholder, which is the milestone of the study, was nationwide, the same was not the case for banks established in the provinces. The shareholders were usually farmers, fig growers, wine growers or local artisans, as the banks in the provinces mostly pursued the goal of regional development. The most important foundation purpose of the Ottoman National Reputation Bank was to be considered as a state bank in the future. In this sense, when the concession period of the Ottoman Bank expired, this task would be that of the Ottoman National Reputation Bank. For this reason, people from every class of the country, from state officials to shopkeepers and villagers, joined the bank as shareholders. However, shortly after the bank's fate contrary to the proclamation of the Republic of Turkey was considered to be transferred to the Turkey Isbank.

As a result, national banks, which emerged during the Second Constitutional Monarchy and later transferred to the Republic for whatever reason, have a very important place in the history of Turkish banking.

Keywords: Bank, Constitutionalism, National, Ottoman, Turkism, Domestic.

ÖNSÖZ

İkinci Meşrutiyet dönemi yalnızca Türk siyasi hayatı bakımından değil aynı zamanda ekonomi alanında da önemli gelişmelerin kaydedildiği bir süreci ifade etmektedir. Fakat bu süreç Osmanlı Devleti için uzun savaş ve yenilgilerin yaşanması nedeniyle oldukça zorlu bir dönemi temsil etmektedir. Devletin içinde bulunduğu sıkıntılar her alanda Türk milliyetçiliği anlayışının ortaya çıkmasına neden oldu. Özellikle Balkan Savaşı sonrası hız kazanan bu anlayış, iktisat alanında da yer buldu. Böylece ortaya çıkan milli iktisat politikası, özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasındaki uygulamalarda görüldü. Bu doğrultuda Teşvik-i Sanayi Kanunu ile yerli sermayedarların fabrika kurması teşvik edilirken, kapitülasyonların kaldırılmasıyla da Osmanlı ekonomisine hâkim olan yabancı üstünlüğüne son vermeye çalışıldı. Osmanlı topraklarındaki yabancı şirketlere Türkçe yazışma zorunluluğunun getirilmesiyle bu şirketlerde Türklere istihdam alanı sağlanması gibi politikalar takip edildi.

İktisadi alanda başlayan millileşme hareketleri bankacılık alanında da yaşandı. Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nde yabancı sermayedarlar ve gayrimüslim bankerler tarafından yürütülen bankacılık faaliyetlerinde, İkinci Meşrutiyet bir kırılma noktası oldu. Türk bankacılık tarihinin ilk milli bankaları bu süreçte kuruldu. Böylece Tanzimat döneminde yabancı bankaların Osmanlı ekonomisinde yürüttüğü misyonu ve daha fazlasını İkinci Meşrutiyet döneminde milli bankalar üstlendi. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan milli bankalar, ülke ekonomisinde önemli faaliyetlerde bulundu.

Türk modernleşme tarihinin önemli bir aşamasını temsil eden İkinci Meşrutiyet döneminde, milli bankacılık alanında oluşan birikim, Cumhuriyet dönemine önemli bir miras olarak kaldı. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan milli iktisat hareketlerini yeni bir oluşumdan ziyade İkinci Meşrutiyet'in bir devamı olarak kabul etmek mümkündür.

İşte çalışmanın yapılmasındaki temel amaç, Türk bankacılık tarihinde bir ilki teşkil eden milli bankaların genel bir görünümünü ortaya koymaktır. Bu doğrultuda milli iktisat ekseninde İstanbul ve taşrada kurulmuş birden çok milli bankaya rastlandı. Bu bankaların bir kısmı Osmanlı Devleti döneminde kalırken bir kısmının ise

Cumhuriyet'e de intikal etmesinden dolayı, söz konusu bankaların tarihi hakkındaki bilgileri ortaya koymak Cumhuriyet tarihi açısından da önem arz etmektedir.

Bazı milli bankalar hakkında ilk kez bir literatür ortaya çıktı. Bu anlamda BOA oldukça zengin bir doküman imkânı verdi. Arşivdeki her aramada yeni milli bankalara rastlandı. Böylece çalışmada istifade edilen kaynakları ağırlıklı olarak arşiv belgeleri oluştursa da süreli yayınlar, makaleler ve kitaplar diğer yararlanılan kaynaklardandır.

Çalışma konusunun şu an ki halini almasında, katkısı olan Enstitü müdürümüz ve tez izleme komitesi üyesi Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN'a teşekkür ediyoruz. Sadece çalışmayı defalarca okuyarak düzeltmek, fikir vermek suretiyle değil aynı zamanda akademik hayatımın her alanında yardımlarını gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Hakan UZUN'a ne kadar teşekkür etsem azdır. İlgi ve desteğini esirgemeyen tez izleme komitesi üyesi Prof. Dr. Necdet HAYTA'ya ve tez jüri üyeleri Prof. Dr. Ayten Sezer ARIĞ'a, Dr. Öğretim Üyesi Sedef BULUT'a ayrıca teşekkür ediyoruz. Çalışmalarım sırasında yardımını eksik etmeyen Prof. Dr. Muhammed SARI'ya teşekkür ederim. Son olarak, bu çalışma süresince desteğini esirgemeyen anneme, babama ve tabi ki en büyük destekçim eşim Efe Numan CAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayşegül CAN

Haziran,2021

Ankara

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ MİLLİ BANKACILIK FAALİYETLERİ (1908-1918)

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xv
TABLolar	xvii
GRAFİKLER	xviii
EKLER.....	xviii
GİRİŞ	1
A. Kavramsal Analiz	1
B.Yöntem ve Kaynak Tahlili.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK BANKACILIK FAALİYETLERİ ve MİLLİ BANKALAR DIŞINDA KURULAN BANKALAR.....	16
I. Tanzimat Döneminden İkinci Meşrutiyet Dönemine Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Ekonomik Gelişmeler	16
II. Osmanlı Devleti'nde Bankacılık Faaliyetleri ve Galata Bankerleri	21
A. Osmanlı Devleti'nde Kurulan Yabancı Sermayeli Bankalar	27
1.Osmanlı Bankası.....	28
2.İtibar-ı Umumi-i Osmani Bankası	31
3.Şirket-i Maliye-i Osmaniye Bankası	32
4.Türkiye Milli Bankası	32
5.Osmanlı Sanayi Bankası Anonim Şirketi	34
B. Azınlıklar-Bankerler Tarafından Kurulan Bankalar.....	37
1. Dersaadet Bankası (İstanbul Bankası).....	37
2. Şirket-i Umumiye-i Osmaniye Bankası	39
3. İstanbul Bankası	39

4. Kambiyo ve Esham Bankası (Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi)	40
5. Selanik Bankası	41
6. Midilli Bankası	42
7. Osmanlı İtibar-ı Emlak Bankası	42
8. Osmanlı Ticaret Bankası	43
9. İtibar-ı Ticaret Bankası ve Osmanlı Anonim Şirketi	44
10. Osmanlı Emlak Bankası	44
11. Türk Ahali Bankası Osmanlı Anonim Şirketi	44
12. Emval-i Gayrimenkule ve İkrazat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi	45
C. Yerli-Yabancı Sermaye İş Birliğinde Kurulan Bankalar	45
1. Türkiye Bankası-Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası	45
2. İtibar-ı Malî Osmanlı Anonim Şirketi (Umur-ı Nafia ve İtibar-ı Maliyy-i Osmaniyeye)	49
3. Umur-ı Ticariyye ve Sınaiyye ve Maliyye Osmanlı Anonim Şirketi	49
4. Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası	50
5. Türkiye Umumi Bankası	51
D. Yerli Sermaye ile Kurulan Bankalar	52
1. Ziraat Bankası	53
a. Memleket Sandıkları	55
b. Menafi Sandıkları	57
c. İstanbul Emniyet Sandığı	58
İKİNCİ BÖLÜM	59
OSMANLI DEVLETİ'NDE MİLLÎ BANKACILIK FAALİYETLERİ	59
I. Milli Bankacılığa Giden Süreçte İkinci Meşrutiyet Döneminde Uygulanan İktisat Politikaları	59
A. Milli İktisat Ekonomisine Geçişin Nedenleri	66
B. İttihat ve Terakki Hükümeti Döneminde Uygulanan Milli İktisat Politikaları	69
1. Boykotlar ve Yerli Malı Kullanımı	71
2. Teşvik-i Sanayi Kanunu	75
3. Kapitülasyonların Kaldırılması	78
4. Yabancı Şirketlere Türkçe Yazışma Zorunluluğu	81

5. İç Borçlanma (Dahili İstikraz)	84
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	93
İSTANBUL'DA KURULAN MİLLİ BANKALAR.....	93
I. Milli İktisat İdeolojisi Çerçevesinde Milli Bankacılık.....	93
II. Merkezde Kurulan Milli Bankalar ve Faaliyetleri	97
1. Emlak Üzerine İkraz ve Sanayi ve Ticaret Osmanlı Bankası	105
2. İstanbul Bankası	105
a. Kuruluşu	105
b. Faaliyet Alanları	106
c. Sermayesi.....	107
d. İşleyişi	109
1. Yönetim Kurulu	109
2. Genel Kurul	112
3. Bankanın Personeli	113
4. Mali İşler.....	113
3. Terhin-i Emlak ve İfraz Arazi Bankası	114
a. Kuruluşu	114
b. Faaliyet Alanı	115
c. Sermayesi.....	116
d. İşleyişi	118
1. Yönetim Kurulu	118
2. Genel Kurul	120
3. Mali İşler.....	122
4. Osmanlı Umur-u Nafia Bankası.....	123
5. Asya Bankası.....	123
a. Kuruluşu	123
b. Faaliyet Alanları	124
c. Sermayesi.....	125
d. İşleyişi	126
1. Yönetim Kurulu	126
2. Genel Kurul	127
3. Mali İşler.....	129

6. Emlak ve İkrizat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi	129
7. Osmanlı Gayri Menkulat Bankası	130
a. Kuruluşu	130
b. Faaliyet Alanları	132
c. Sermayesi.....	133
d. İşleyişi	136
1. Yönetim Kurulu	136
2. Genel Kurul	139
3. Mali İşler.....	142
8. Mısır ve Hindistan Bankası.....	146
a. Kuruluşu	146
b. Sermayesi	147
c. İşleyişi.....	148
1. Yönetim Kurulu	148
2. Genel Kurul	150
3. Mali İşler.....	151
9. Evkaf Bankası	152
a. Kuruluşu	152
b. Faaliyet Alanı	157
c. Sermayesi.....	158
d. İşleyişi	158
10. Osmanlı Terhin-i Akar Bankası	159
11. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası.....	159
a. Kuruluşu.....	159
b. İmtiyazlar	164
c. Bankanın Şubeleri	171
d. Faaliyet Alanı	173
1. Ergani Bakır Madeni.....	177
2. Donanma Cemiyeti Piyangosu.....	178
3. Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi	185
e. Sermayesi	187
f. İşleyişi	200

1. Banka Personeli	201
2. Genel Müdür	204
3. Yönetim Kurulu	207
4. Genel Kurul	211
5. Müfettişler.....	218
6. Mali İşler	219
12. Milli İktisat Bankası.....	223
a. Kuruluşu	223
b. Faaliyet Alanı	223
c. Sermayesi.....	224
d. İşleyişi	225
1. Yönetim Kurulu	225
2. Genel Kurul	227
3. Mali İşler	228
13. İktisat Anonim Şirketi	229
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	231
TAŞRADA KURULAN MİLLİ BANKALAR.....	231
I. İç Anadolu'da Kurulan Milli Bankalar	235
A. Konya Milli İktisat Bankası	237
1. Kuruluşu.....	237
2. Faaliyet Alanı	238
3. Sermayesi	240
4. İşleyişi	241
a. Yönetim Kurulu	241
b. Genel Kurul	243
c. Mali İşler.....	245
d. Müfettişler	246
B. Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi (Akşehir Bankası)	246
1. Kuruluşu.....	246
2. Faaliyet Alanı	247
3. Sermayesi	248
4. İşleyişi	249

a. Yönetim Kurulu	249
b. Genel Kurul	250
c. Mali İşler.....	252
C. Konya Köylü Bankası	253
D. Karaman Milli Bankası	254
1. Kuruluşu	254
2. Faaliyet Alanı	256
3. Sermayesi	256
4. İşleyişi	258
a. Yönetim Kurulu	258
b. Genel Kurul.....	260
c. Mali İşler	262
E. Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi.....	262
1. Kuruluşu.....	262
2. Faaliyet Alanı	264
3. Sermayesi	264
4. İşleyişi	266
a. Yönetim Kurulu	266
b. Genel Kurul	267
c. Mali İşler.....	269
F. Kayseri Köy İktisat Bankası	270
1. Kuruluşu.....	270
2. Faaliyet Alanı	271
3. Sermaye.....	271
4. İşleyişi	273
a. Yönetim Kurulu	273
b. Genel Kurul	274
c. Mali İşler.....	275
G. Eskişehir Çiftçi Bankası.....	276
1. Kuruluşu.....	276
2. Faaliyet Alanı	278
3. Sermaye.....	279

4. İşleyişi	280
a. Yönetim Kurulu	280
b. Genel Kurul	281
c. Mali İşler	283
II. Batı Anadolu'da Kurulan Milli Bankalar	283
A. İzmir Osmanlı Emlak Bankası	285
1. Kuruluşu	285
2. Faaliyet Alanı	285
3. Sermaye	286
4. İşleyişi	287
a. Yönetim Kurulu	287
b. Genel Kurul	288
c. Mali İşler	290
B. Aydın İncir ve Himaye-i Zirai Osmanlı Anonim Şirketi	291
C. Milli Aydın Bankası	292
1. Kuruluşu	292
2. Faaliyet Alanı	295
3. Sermaye	297
4. İşleyişi	300
a. Yönetim Kurulu	300
b. Genel Kurul	302
c. Mali İşler	304
D. Manisa Bağcılar Bankası	305
1. Kuruluşu	305
2. Faaliyet Alanı	309
3. Sermaye	310
4. İşleyişi	312
a. Yönetim Kurulu	312
b. Genel Kurul	314
c. Mali İşler	315
III. Marmara Bölgesi'nde Kurulan Milli Bankalar	317
A. Adapazarı İslam Ticaret Bankası	317

1.Kuruluşu.....	317
2. Faaliyet Alanı.....	319
3. Sermaye.....	320
4. İşleyişi.....	321
a. Yönetim Kurulu.....	321
b. Genel Kurul.....	322
c. Mali İşler.....	324
IV. Ortadoğu’da Kurulan Milli Bankalar.....	324
A. Filistin Ticaret Bankası.....	325
1. Kuruluşu.....	325
2. Faaliyet Alanı.....	327
3. Sermaye.....	330
4. İşleyişi.....	337
a. Yönetim Kurulu.....	337
b. Genel Kurul.....	339
c. Mali İşler.....	339
B. Filistin İtibar-ı Emlak Bankası Şirket-i Osmaniyesi.....	340
SONUÇ.....	342
KAYNAKÇA.....	349
TABLolar.....	364
GRAFİKLER.....	378
EKLER.....	381
ÖZGEÇMİŞ.....	385

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
A.Ş	: Anonim Şirketi
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
B.	: Birleşim
bk.	: bak
BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
C.Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
D.	: Dönem
DN.	: Dosya Numarası
Ed.	: Editör
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
Haz.	: Hazırlayan
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
LTD. ŞTİ	: Limited Şirketi
O.	: Oturum
S.	: Sayı
S.	: Sancak
s.	: sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
T.A.Ş	: Türk Anonim Şirketi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
V.	: Vilayet

vd. : ve diğerleri
Y.Y. : Yüzyıl
b.t.y. : basım tarihi yok
b.y.y. : basım yeri yok
y.e.y. : yayınevi yok

TABLÖLAR

Tablo 1: Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası Hisse Bedeli Ödeme Takvimi	48
Tablo 2: Birinci Dünya Savaşı Sırasında İstanbul'da Tüketim Maddelerinin Perakende Fiyatı	103
Tablo 3: Donanma Cemiyetinin İlk Çekilişinde İkraniye İsbet Eden Numaralar ve Miktarları	182
Tablo 4: Donanma Cemiyeti İkinci Çekilişinde İkraniye İsbet Eden Numaralar ve Miktarları	183
Tablo 5: İtfa Edilen Numaralar	183
Tablo 6: Donanma Cemiyeti Üçüncü Çekilişine İkraniye Çıkan Numaralar ve Tutarları.....	184
Tablo 7: Donanma Cemiyeti'nin Dördüncü Piyango Çekiliş Sonucu	185
Tablo 8: Toplantıda Görüşülen Konular ve Bunların Maddi Değerleri	217
Tablo 9: 30 Aralık 1917 Bilanço Bilgileri	217
Tablo 10: 31 Aralık 1917 İtfa Bedelatı Bilgileri	218
Tablo 11: 31 Aralık 1917 Kâr ve Zarar Hesap Bilgileri	218
Tablo 12: 13 Ocak 1918 Tarihindeki Kâr ve Zarar Bilgileri.....	222
Tablo 13: İç Anadolu Bölgesindeki 1913 Yılı Mart, Nisan Mayıs Aylarına Ait Tarım İşçilerinin Gündelikleri	236
Tablo 14: Dilekçede İmzası Bulunan 31 Kişinin İsim ve Hisse Miktarları	328
Tablo 15: Filistin Ticaret Bankası Hissedar İsim ve Hisse Miktarı	331
Tablo 16: İstanbul'da Kurulan Yabancı Bankalar	364
Tablo 17: İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Kurulan Milli Bankalar	369
Tablo 18: Osmanlı Devleti'nde Kurulan Bankalarda Gayrimüslimler	376

GRAFİKLER

Grafik 1: İstanbul'da Kurulan Milli Bankaların Sermayeleri.....	378
Grafik 2: Taşradaki Milli Bankaların Sermayeleri	379
Grafik 3: İstanbul'da ve Taşrada Kurulan Milli Bankaların Sermayeleri Oranı	380

EKLER

Ek 1: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası Hisse Senedi Örneği	381
Ek 2: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası Çalışanlarından Suphi Ziya Özbekkan.....	382
Ek 3: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası Yazışmalarına Bir Örnek.....	383
Ek 4: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasının 1917'den Türkiye İş Bankası'na devredildiği 1927 yılına kadar hizmet verdiği bina, günümüzdeki Türkiye İş Bankası Müzesi'nin görselleri.....	384

GİRİŞ

A. Kavramsal Analiz

Çalışma bankacılık tarihi alanına girdiğinden, banka kavramının ortaya çıkmasından, dünya üzerinde gösterdiği seyre kısaca değinmekte yarar vardır. Banka tabirinin İtalyanca masa, sıra, tezgâh anlamına karşılık olan “*banco*” kelimesinden türeyerek zamanla “*banca*” halini alması ihtimal dâhilindedir.¹ Bu noktadan hareketle bankaların² kökenlerinin çok eski zamanlara kadar gittiği düşünülmektedir. Öyle ki, tarihte ilk bankacılık faaliyetleri eski Sümer ve Babillere kadar götürülmektedir. Arkeolojik kazılar, Sümerlerde M.Ö 3500’de kurulan *maketlerin* ilk banka kuruluşunu teşkil ettiğini göstermekteydi. Bunların ilk borç verenleri ise rahiplerdi. Çiftçilere hasat zamanı ödenmek üzere tohum veya alet edevat alımı için nakit ve kredi şeklinde borç verilirdi. Hammurabi Kanunlarında ise *maketlerin* işleyiş şekilleri ve borç verme

¹ Burhan Ulutan, **Bankacılığın Tekamülü**, y.e.y., Ankara, 1957, s.3.

² Hasan Ferit, bankaları nitelikleri açısından iki kısma ayırdı;

1. **İmtiyazlı Bankalar:** Devlet tarafından imtiyaz verilmiş bankalardır.
2. **Hususi Bankalar:** Bu bankaların herhangi bir imtiyaz hakları bulunmamakla, kanunlara uygun bir şekilde kuruldu.

Bankaları oluşturan şirketler açısından ise bankaları altı sınıfa tasnif etti;

1. **Hususi ve Zati Bankalar:** Kurucu olarak yalnız bir kişinin olduğu bankalardır.
2. **Kolektif Şirketi:** Birkaç kişinin mal ve emlaklarıyla birbirlerine kefil olarak kurdukları bankalardır.
3. **Âdi Komandit Şirketi:** Şirketin bir kısmı kolektif olarak hizmet görürken bir kısmı ise sermayedarların koydukları sermayeden sorumlu olmaları şeklinde hizmet verdi.
4. **Eshamlı Komandit Şirketi:** Komanditerlerinin sahip oldukları hisse senetleri kadar katıldığı ve faaliyetlerini ticaret kanununa uygun olacak şekilde yerine getiren bankalardır.
5. **Anonim Şirketi:** Bu bankalar belirli kişilere ait olmayıp, sermayesinin belirli hisse senetlerine bölünüp pek çok hissedarın katılımıyla oluştu. Bir idare merkezinden yönetilen şirkette, her hissedar kendi sahip olduğu hisse miktarından sorumlu tutuldu.
6. **Sermayeleri Değişimi Mümkün (Kabil-i Tebeddül) Anonim Şirketler:** Bu bankaların daha önceden tespit edilmiş net bir sermaye miktarları mevcut değildir. Bu kategoriye dahil bankalar sermayelerinin türü itibarıyla üç kısma ayrıldı.
 1. **Zati Bankalar:** Bankanın kurucularının sermayesinin kullanıldığı banka türüdür.
 2. **Mevduat Bankaları:** Sermayesi müşterilerinin vadeli ya da vadesiz mevduat hesaplarından oluşan bankalardır.
 3. **Tedavül Bankaları:** Müşterilerine banknot temin ederek faaliyet gösteren bankalardır. bk. Hasan Ferit, **Nakit ve İtibar-ı Mali- Bankacılık**, C.3, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1334, s.69.

Zühdü Bey ise bankaları temel olarak tedavül (banknot bankaları) ve tevdiat (depozito bankaları) olmak üzere iki kısma ayırdı. Teşkilat ve idarelerine göre ise itibar, tasarruf, teavün ve mali bankalar olarak dört grupta topladı. bk. Müderris Zühdü Bey, **Mali Piyasalar ve Banka Siyaseti**, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1338, s.47.

koşullarına dair bilgiler bulunmaktaydı.³ Günümüzden çok eski zamanlara dayanan bankacılık uygulaması ilk zamanlarda maden işleriyle ilgilenen şirketler ve sarraflar⁴ üzerinden işleyişini devam ettirdi. Zamanla para ticaretiyle uğraşan kişiye *banker*, parayla iş gören müesseseye ise *banka* denildi.⁵

Bir bankacılık faaliyeti olarak, Venedik'te para ticareti, her sarrafa ait bir masanın bulunduğu meydanda yürütülürdü. İtalya'da hatta Avrupa'da, ilk banka yine Venedik'te 1157'de, ikinci banka ise 1458'de Cenova'da kuruldu.⁶ 1609'da tesis edilen Amsterdam Bankası'nı 1637'da Venedik Bankası ve 1819'da Felemenk Bankası takip etti.⁷ Kısaca, Ortaçağ sosyo-ekonomik yapısı gereği sarraflık şeklinde ortaya çıkan bankacılık, 16-18. yüzyıllarda ticari kapitalizmin gelişmesi ve merkezi devletlerin kuruluşuyla farklı şekilde gelişim gösterdi. Nihayetinde Rothschild gibi başlıca faaliyeti merkezi devletlere borç vermek ve devlet tahvillerini piyasaya sürmek olan, dış ticareti finanse eden büyük bankacılık kurumları ortaya çıktı.⁸

Sanayi Devrimi neticesinde sanayileşen dünyanın para ihtiyacını ve akışını karşılamak bir zaruret oldu. Zira 1654'ten 1750'lere kadar İngiltere'de Banko of England'ın dışında banka bulunmamaktaydı. Devrimin hız kazanmasıyla birlikte tasarruflarda bir hareketlenme meydana geldi. Bu sebeple İngiliz hükümeti 1790'lardan itibaren çalışan sınıfların tasarruf eğilimlerini yükseltmek amacıyla teşviklerde bulundu. Nihayetinde ilk tasarruf bankası niteliğinde Saving Banks, 1804'te teşkil edildi. 1817'ye gelindiğinde, İngiltere'de 80 tasarruf bankası faaliyet gösterirken toplam banka sayısı 600 civarındaydı. 1830'da ise İngiltere ve Galler'de yaklaşık 378.000 mevduat sahibi, 12.000.000 sterlin tutarında mevduat hesabı açtırdı.⁹

³ İlker Parasız, **Türkiye'de ve Dünya'da Bankacılık**, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.20.

⁴ Sarraf, Osmanlı tarihinde para muameleleri ve değiştirmeleri yapan kimselere verilen bir isimdir. Bunlar, Venedik ve Cenevizlilere ait topraklarda bulunan kişilerin bu toprakların Osmanlı'nın eline geçmesiyle buradan gitmeyen ve zamanla Rum, Hristiyan Arnavutlarla karışarak ortaya çıkan Levanten denen kişilerdir. Daha sonra Ermeniler ve Yahudiler de sarraflık yapmaya başladılar. bk. Niyazi Berkes, **Türkiye İktisat Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2016, s.201-214.

⁵ Mehmed Ziya, **Bankalar ve Muamelatı**, Matbaa-yı Orhaniye, İstanbul, 1918, s. 15.

⁶ Ferit, **a.g.e.**, s.10,23.

⁷ Mustafa Atalay, **Türk Millî Bankacılığı (Bankacılık ve Tarihçesi)**, Yıldız Matbaası, Ankara, 1954, s.15.

⁸ Oya Silier, **1920'de Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü**, Mars Matbaası, Ankara, 1975, s.486.

⁹ Serdar Şahinkaya, **Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma-Yatırım Bankaları "Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği"**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No:23, Ankara, 1999, s.38-39.

Dünyada milli bankacılığın ilk örneğine ise 19. yüzyılda ABD’de rastlanmaktaydı. Burada parayı istikrara kavuşturmak ve kredi arzını artırmak için milli bir banka kuruldu. Finansal hizmetlerdeki ve bankacılıktaki hızlı gelişmeler, ekonomik büyüme ve sanayileşmeyi etkileyen en önemli unsurdu. Nitekim İngiliz sanayileşmesinde bir etkisi olamayan bankacılık sistemi Avrupa’da çok farklı etkiler yarattı. Almanya’da sanayi ile bankalar arasındaki iş birliği sayesinde Alman yatırımcılar, ülkelerindeki yabancı firmaları satın almakla kalmayıp yurt dışına da yatırım yapmaya başladılar. Böylece 1880’den sonra Alman sanayisindeki genişlemenin finansmanı büyük oranda bankalar tarafından sağlandı. Hatta banka temsilcileri, sanayi kuruluşlarında yönetici olarak görev aldılar.¹⁰ Commerzbank, Dresdner ve Deutzche gibi bankalar, sanayi kuruluşlarına düşük faizle finansal destek sağladı. 1872’den sonra bu amaçla birçok banka, anonim şirket olarak kuruldu. Kısaca özetlemek gerekirse, Avrupa’da milli ekonominin temelini başta bankalar olmak üzere demiryolu, eğitim ve gümrük tarifeleri oluşturdu.¹¹ Sonuç olarak sermayeciliğin zirveye çıktığı emperyalizm dönemi bankalar açısından önemli bir süreci teşkil etti. Çünkü bu sırada bugünkü modern bankacılığın temeli atıldı. Sanayi ve banka sermayeleri birleşerek tekelleşti.¹²

Osmanlı Devleti’nde ise 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Batılılaşma hareketleri, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren hız kazandı. Bu hareket neticesinde Avrupa’ya gönderilen öğrenciler ve açılan elçilikler ile Osmanlı topraklarına çeşitli maksatlarla Avrupa’dan getirilen kişiler vasıtasıyla Osmanlı aydınları vatan, millet, hürriyet, eşitlik gibi kavramlarla tanıştı.¹³ Osmanlı’da ilk bankacılık faaliyetleri de bu sırada, Tanzimat döneminden itibaren, kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve dış ticaretini yürütmek için banka sermayesine ve teminatına ihtiyaç duyan yabancılar tarafından başlatıldı. Emperyalist maksatla kurulan yabancı bankalardan önce ise devlet

¹⁰ Osmanlı Devleti’nde İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan milli bankalarda da aynı durum söz konusuydu. Mesela, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası tarafından kurulan Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi’nin yönetim kurulunda, adı geçen bankanın kurucu ve yöneticilerinden kimseler bulunmaktaydı. İkinci örnek olarak ise Milli İktisat Bankası gösterilebilir. Bu bankanın kurucuları Milli Mahsulat Şirketi Müdürü Said, Milli Kantariye Şirketi Müdürü Bekir ve Milli Ekmekçi Şirketi Müdürü İzzet Beylerden mürekkepti.

¹¹ Tefik Güran, **İktisat Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2017, s.210,214.

¹² Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 5.Baskı, İstanbul,1993, s.25.

¹³ David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908**, Kesit Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s.17.

topraklarında Galata Bankerleri bu işi yürütmekteydi.¹⁴ Avrupa'da ticari sahada meydana gelen gelişmeler, daha fazla sermaye birikimine yol açtı ve bu sermayenin bir kısmı yabancı bankalar vasıtasıyla Osmanlı'ya aktarıldı. Böylece Avrupa'da üretilen mamul maddeleri Osmanlı'ya satmak için yabancı bankalar borç veriyordu. Avrupalı devletler bu sayede hem mallarını satacak pazar bulabildi hem de Osmanlı Devleti'ni borçlar vasıtasıyla bağımlı hale getirdi. Diğer taraftan devletten ucuza ham madde alarak bu sirkülasyon devam ettirildi. Böylece Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya iktisadi açıdan bağımlı olmasında rol oynayan yabancı bankalar, devletin iflasında ve Duyun-u Umumiye'nin kurulmasında önemli rol oynadı.¹⁵ Ancak İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı aydınlarının genelinde, devletin ayakta kalabilmesi için kapitalizmi kurup yerli burjuvaziyi oluşturma kanısı hâkim olmaya başladı. İttihat ve Terakki hükümeti de bunu gerçekleştirmek amacıyla milli iktisat politikasına yöneldi. Bu sebeple küçük ticari işletmelerin ve bankaların kurulmasını teşvik etti.¹⁶ Böylece Türk bankacılık tarihinde, milli bankalar ortaya çıktı.

İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan milli bankacılık anlayışını tüm ayrıntılarıyla ortaya koymayı hedefleyen çalışmada, bankacılıkla ilgili birçok kavram ve terim kullanıldı. Bunlardan kısaca bahsetmek gerekir.

Bankaların temel işlev aracı olan para, dolaşım aracı olarak hizmet eden ve değer ölçüsü işlevini yerine getiren bir metadır. Her metaya çevrilebildiği için dünyada servetin evrensel temsilcisidir. Karl Marx'a göre para ve meta sermaye iki şekilde açıklanabilirdi. İlk olarak, para sermaye yalnızca nakit veya senet biçiminde yatırılabilir bir sermayeydi. Meta sermayesi ise üretim sürecindeki farklı aşamaları belirleyen sanayi sermayesindeki işlevleri temsil ederdi.¹⁷ Banknot ise bir nevi banka parası anlamına gelmektedir. Devlet tarafından çıkarılan para olup kâğıt paranın ilk halidir.¹⁸

¹⁴ Biltekin Özdemir, **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 2009, s.16.

¹⁵ Donald C. Blaisdell, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi**, Çev: Ali İhsan Dalgıç, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1979, s.191.

¹⁶ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, 4.Baskı, s. 88.

¹⁷ Alaattin Bilgi, **Marx-Engels Ekonomi Politik Sözlüğü**, Yurt Yayınları, İstanbul, 1992, s.158-159.

¹⁸ Haçerlioğlu, **a.g.e.**, s.27.

Paranın mübadele aracı olarak kullanılması, iktisadi istikrarı sağlamak amacıyla devletlerin, düzenleyici olarak fiyatları narh uygulamasıyla kontrol etmesine yol açtı. Osmanlı Devleti, bu anlamda mal ve hizmet fiyatlarında belirlediği üst sınırla narh uygulamasını kullandı.¹⁹

Ekonomi üretim ilişkilerini inceleyen bilimdir.²⁰ Diğer bir ifadeyle mal ve hizmetlerin dağıtımı, tüketimi ve bölüşümüyle ilgili sosyal bir bilim dalı olan iktisat²¹ kavramıyla benzerdir. İkinci Meşrutiyet dönemi takip edilen iktisadi politikadan biri olan Liberalizm diğer adıyla serbest piyasa düşüncesi, ABD ve Birleşik Krallıkta 19. yüzyıl itibarıyla iktisadi düşünceye dönüştü. Zirve noktasına “*bırakınız yapsınlar*” manasına gelen *laissez-faire* ile ulaşan serbest düşünceye göre devletin, iktisadi hayatı kendi haline bırakarak, iş hayatına müdahale etmemesi gerekirdi.²² Diğer taraftan liberal kelimesi 14. yüzyıldan beri kullanılmakla birlikte farklı anlamları bulunmaktadır. Latince’de liber, özgür insanlar sınıfı anlamına gelmektedir. Ayrıca cömert, açık görüşlü, özgürlük ve tercihle ilgili fikirleri ifade etmekte kullanıldı. Liberalizm terimi siyasal anlamda ilk kez 1812’de İspanya’da kullanılırken, 1840’lardan itibaren Avrupa’da siyasal bir fikir kümesi olarak tanındı. Hakikaten 19. yüzyıl pek çok açıdan liberalizmin yüzyılı oldu. Sanayileşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte liberal fikirler öne çıktı. Zira liberaller, iktidarların müdahalesinden ziyade bağımsız bir piyasa çerçevesinde işleyen bir iktisadi düzenin savunuculuğunu yaptılar.²³ Bu sebeple liberalizmi tek bir cümle etrafında tanımlamak mümkün değildir. Ancak genel anlamıyla bireyi ön plana alan bir doktrin olup bireysellik ve bireysel özgürlük en temel kavramlarıdır. Dünya’da liberalizmin kökenleri üç kaynağa dayandırıldı. Bunlardan ilkinde göre liberalizm bir *Anglo-Amerikan* geleneğinin ürünüdür. Bu ideolojinin ilk büyük temsilcisi John Locke (1632-1704)’dur. Locke, devletin toplum tarafından insanların doğal olarak sahip oldukları hakların, hayatın, hürriyetin ve mülkiyetin korunması için meydana getirildiğini ileri sürdü. Locke’un bu

¹⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, “1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.9, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s.1.

²⁰ Haçerlioğlu, **a.g.e.**, s.78.

²¹ **İktisat Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.225.

²² Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, Çev: Levent Köker, BB101 Yayınları, 12.Baskı, Ankara, 2019, s.71.

²³ Heywood, **a.g.e.**, s.41.

düşüncesi dünyada liberalizmin temelini oluşturdu. İkincisi, 18. yüzyılda David Hume, Adam Smith, Adam Ferguson'un etkisiyle şekillenen bir *İskoç Aydınlanması*'dır. Burada kendiliğinden düzen ve doğal özgürlük sistemi liberalizm düşüncesine temel teşkil etti. Üçüncüsü ise İmmanuel Kant'ın (1724-1804) düşünceleridir. Kant'ın kişisel özerklik, kişilerin ahlaki değeri bakımından eşitliği, evrenselci adalet eşitliği düşünceleri liberalizme hatırı sayılır derecede etki etti.²⁴

Diğer takip edilen ekonomik politika milli iktisat, ekonomik ulusçuluk ve iktisadi milliyetçilik olarak ifade edilebilir.²⁵ İkinci Meşrutiyet döneminde özellikle Balkan Savaşı sonrasında ortaya çıkan Türkçülük ideolojisinin iktisadi alana bir yansıması olarak, kentsoylu sınıfı bir başka ifadeyle ticaret yaparak zenginleşmiş, üretim araçlarına doğrudan veya dolaylı olarak sahip olan Türk burjuva kesimi oluşturulmak istendi.²⁶ Esasında böyle bir uygulama, “*menfaate dayanan ticaret zihniyeti*” şeklinde ifade edilen merkantilizm anlayışıyla örtüşmekteydi.²⁷ Merkantilizmin ekonomik düzeni ulusal yükselmenin bir aracı sayması, endüstride ham madde ve pazar ihtiyacını karşılamak için emperyalizmi teşvik etmesi, ekonomide devletçilik uygulamaları neticesinde milli ekonomileri ortaya çıkardı.²⁸

Bundan önce gedik usulü Osmanlı sanayisinin temelini oluşturmaktaydı. Esnaf tekeli manasına gelen gedik usulüne göre, sanayi ve ticaretin her alanından iş yerlerinin ve imalathanelerin sayısı ile bu sektörlerde çalışacak kişilerin sayısı belirlenerek sınırlanırdı. Çıraklıktan kalfalığa geçen ve nihayetinde usta yani gedik olmak isteyen bir şahıs kendi alanındaki imalathanede bir ustalık mevkiinin ölüm veya herhangi bir sebeple boşalmasını beklemek zorundaydı.²⁹ Bu durum Türk burjuvazisinin oluşumuna engel teşkil etmekteydi. Gedik usulü dışında korporatif

²⁴Mustafa Erdoğan, “*Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2005, s.24,25,28.

²⁵ Hançerlioğlu, **a.g.e.**, s.79.

²⁶ Hançerlioğlu, **a.g.e.**, s.225.

²⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1970, s.120.

²⁸ Osman Korkmaz Karamanoğlu, **Ansiklopedik “İzm”ler Sözlüğü**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, b.y.y., 2007, s.177.

²⁹ Halil İnalçık, “*Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler*”, **Tanzimat- Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Haz: Halil İnalçık; Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2015, s.715.

sistem, yani lonca manasına gelen bir esnaf teşkilatı daha vardı. Lonca herhangi bir iş kolunda usta, kalfa ve çırakları içine alan dernek demektir.³⁰

Milli iktisat çerçevesinde kurulan milli bankalar çoğunlukla anonim şirket şeklinde kuruldu. Anonim sözcüğü Yunanca adsız anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu şekilde kurulan şirketlerde birbirini tanımayan çok sayıda sermaye sahibi paralarını birleştirir ve işletirdi. Yani sermayesi parçalara ayrılmış şirket demektir.³¹ Bir kısım bankalar da komandit şirket olarak teşkil edildi. Bu tür şirketler, ticari bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla kurulan ve alacaklılara karşı, ortaklardan bir veya birkaçının sorumlulukları sınırlanmamış, diğerlerinin sorumlulukları ise belli bir sermaye ile sınırlanmış bir şahıs şirketi olarak faaliyet gösterirdi. Komandite ise komandit şirkette sorumluluğu sınırsız olan ortak idi.³²

Milli bankaların kurulduğu sırada devlet ihtiyaçlarını karşılamak için istikraz yani borç alma³³ ihtiyacı duymaktaydı. Bunun birlikte moratoryum ile borçların tamamının ya da bir kısmının ödenmesinin durdurulmasına da başvurulmaktaydı.³⁴ Diğer taraftan bütçe açığı; açık finansman başka bir ifadeyle devlet gelirlerinin devlet giderlerini karşılamamasından kaynaklanan açık hat safhadaydı.³⁵

Bankaların işlemlerinde geçen bankacılık literatüründe sık sık kullanılan terimlerin anlamlarına değinilebilir. Esham, hisse senedi, tahvil, kamu ve özel kesim tarafından değişken veya sabit faizli, kupon ödemeli veya iskontolu olarak çıkarılan bir yıldan uzun vadeli borç senedi idi.³⁶ Kambiyo, esham ve evrak-ı nakdiye mübadelesi, bunların alışverişi ile ortaya çıkan iş³⁷; kambiyo senedi, karşılığı dövizle ödenmek üzere düzenlenen ve uluslararası ticarete kullanılan çek, poliçe ve havale gibi ödeme araçlarıdır.³⁸ Münakasa; alınacak veya yaptırılacak bir şeyin en az bedele razı olana yaptırılmak üzere ihaleye konmasıdır. Diğer bir ifadeyle açık eksiltmedir.³⁹

³⁰ **İktisat Terimleri**, s.276,288.

³¹ Haçerlioğlu, **a.g.e.**, s.19.

³² **İktisat Terimleri**, s.272-273.

³³ Haçerlioğlu, **a.g.e.**, s.34.

³⁴ **İktisat Terimleri**, s.305.

³⁵ Haçerlioğlu, **a.g.e.**, s.9.

³⁶ **İktisat Terimleri**, s.144,396.

³⁷ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, 15.Baskı, İstanbul, 2006, s.1038

³⁸ **İktisat Terimleri**, s.248.

³⁹ Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, s.89.

İstiğlal, kirası veya mahsulü karşı verilmek üzere gayrimenkulün rehini,⁴⁰ teferruğ, satın alınan bir mülkün ferağ muamelesini yapmaktır. Yani eski sahibine ferağ ettirip kendi namına geçirmedir.⁴¹ Ferağ; mülkün haklarının eski sahibi tarafından yeni sahibine devredilmesidir.⁴² İskonto, kırdırma, indirgeme ve indirme manalarına gelmektedir.⁴³

B.Yöntem ve Kaynak Tahlili

İkinci Meşrutiyet dönemi milli bankacılık faaliyetleri konusundan meydana gelen çalışma, süreç olarak 1908-1918 yılları arasını kapsamaktadır.⁴⁴ Zira, Sultan Vahdettin'in 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ı dağıtması üzerine Kanuni Esasi'ye göre dört ay içinde seçimlerin tekrarlanması koşulunun yerine getirilmemesi İkinci Meşrutiyet dönemini sona erdirdi.⁴⁵ Dolayısıyla çalışmada, bu süre zarfı içinde kurulan milli bankalar incelendi.

Çalışmanın konusunu oluşturan milli bankaları tespit etmek kolay olmadı. Zira bankaların isimlerine bakıp milli olup olmadığına karar vermek mümkün değildi. Çünkü devletin topraklarında kurulmuş, Türkiye Milli Bankası ve Osmanlı Bankası gibi isminde “*milli*”, “*Türkiye*”, “*Osmanlı*” ibareleri yer alan, ancak millilik ile yakından alakası olmayan kurumlar mevcuttu. Bu sebeple bankaları milli banka kategorisinde değerlendirirken öncelikle, kurucularının Osmanlı vatandaşı, sermayesinin Osmanlı lirasından oluşması ve çalışanların çoğunluğunun Osmanlı vatandaşı olmasına dikkat edildi. Bunun için arşivden bankaların yönetmeliklerine ulaşıldı ve bankalar bu kriterlere göre tasnif edildi. Elbette bu aşamada milli iktisat ve milli bankalar üzerine yapılan çalışmaların da katkısı görüldü. Fakat Türk milli bankacılık tarihini ele alan çalışmaların çoğunda İkinci Meşrutiyet dönemi milli

⁴⁰ Sami, **Kâmûs-ı Türkî** s.102.

⁴¹ Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, s.431.

⁴² Sami, **Kâmûs-ı Türkî** s.986.

⁴³ **İktisat Terimleri**, s.230.

⁴⁴ Tanık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler 1876-1938) Kanuni Esasi ve Meşrutiyet Dönemi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001, 1.Baskı, s.121.

⁴⁵ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, XX. Basım, s.141.

bankaları hakkındaki bilgilerin yetersiz kaldığını ifade etmek gerekir. Bunlar Türk milli bankacılığının temelini söz konusu döneme dayandırırken, bu sırada kurulan bankaların sayısını net bir şekilde ortaya koyamadılar. Öyle ki bir çalışmada milli bankaların sayısı, 1911-1922 arasındaki sürede, Anadolu’da yedi İstanbul’da iki olarak ifade edilmekteydi.⁴⁶ Halbuki zaman aralığı 1908-1918 olan bu çalışma ile belirtilen sayının çok üzerinde milli bankanın bulunduğu gözler önüne serildi. Nihayetinde söz konusu çalışmaların en büyük ortak özelliği bu dönem milli bankacılığını sadece birkaç banka üzerinden ifade etmeleri oldu.⁴⁷

Dolayısıyla tez yazılırken kullanılan bilgiler, ağırlıklı olarak arşivlerde yer alan kaynaklar üzerine inşa edildi. Başkanlık Osmanlı Arşivi’nde (BOA), milli bankalar konusunda çok sayıda belgeye tesadüf edildi. Belgeler adı geçen kurumdan temin edildikten sonra ayrıntılı bir tasnife tabi tutuldu. Bununla birlikte Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE), Türk Tarih Kurumu (TTK), Taha Toros, Milli Kütüphane, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tark Us Bölümü, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Salt Research gibi arşiv ve kütüphanelerdeki kaynaklardan istifade edildi. Arşiv belgelerinden sonra dönemin basını, çalışmada yararlanılan kaynakların diğer ağırlık noktasını temsil etmekteydi. Bu anlamda başta Takvim-i Vekayi olmak üzere, Tanin, İkdam, Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Türk Sözü, Babalık gibi gazeteler ve İktisadiyat Mecmuası, Yeni Mecmua, Türk Yurdu, İslam Mecmuası gibi dergiler milli bankalar hakkında bilgiye rastlanan süreli yayınları oluşturmaktadır. Bunun dışında ilgili dönemlerdeki sayıları taranan ancak malumat bulunamayan süreli yayınlardan bahsetmek de mümkündür.

Yararlanılan diğer kaynaklardan biri de hatıralar idi. Bunlar arasında Osmanlı milli iktisat politikasının en önemli kurumlarından birini temsil eden Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası’nın kurulduğu sırada Maliye Bakanlığı yapan, bankanın ilk yönetim kurulu başkanı, dönemin Biga mebusu, Cavit Bey’in hatıraları, edinilen bilgiler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. *Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi* isimli

⁴⁶ bk. Silier, **a.g.e.**, s.491.

⁴⁷ Tuncay Artun, **Türkiye’de Bankacılık İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla**, Tekin Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 1980; M. Atalay, **a.g.e.**

çalışmadan adı geçen bankanın kuruluş aşaması ve sermayesinden devletin Maliye Bakanlığı aracılığıyla alım yapması meselelerinde istifade edildi.⁴⁸ Cavit Bey'in İzmir Suikastı nedeniyle 21 Haziran-25 Ağustos 1926 tarihleri arasında tutuklu bulunduğu dönemde eşi Aliye Hanım'a yazdığı 66 mektubundan oluşturulan hatırasında, adından da anlaşılacağı üzere milli iktisat veya milli bankacılığa dair bilgilere tesadüf edilmedi.⁴⁹

Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın kuruluşunda aktif rol oynayan diğer isim ise dönemin İstanbul Mebusu, Mebusan Meclisi Başkan Vekili, Duyunu Umumiye Osmanlı Dainler Vekili Hüseyin Cahit'tir. İlginçtir ki kendisinin hatırasında milli bankacılığa dair çok az bilgiye rastlandı. Basına verdiği demeçlerden ise bahsedilen bankanın anlatıldığı bölümde yararlanıldı.⁵⁰ Bankanın ilk Türk çalışanlarından olan ve daha sonraki yıllarda, İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi "*İtibar-ı Milli Bankası*" maddesini yazan Raufi Manyas'ın hem bu yazısı hem de "*Türk Bankacılık Tarihine Ait Hatıralar: İtibarı Millî Bankası*" isimli çalışması, banka çalışanlarını ve işlemlerini birincil gözden aktarması nedeniyle önemli katkı sağladı.⁵¹

İkinci Meşrutiyet dönemi kurulan milli bankalar hakkında yekpare bir çalışma bulunmaması bu tezin ortaya çıkışının en önemli sebebidir. Bu konuda başvurulmuş ve daha doğru yol haritası izlenmesine katkı sağlayan çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Bunların başında Türkiye'de milli iktisat alanındaki çalışmalarıyla öne çıkan Zafer Toprak gelmektedir. Kendisi *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918* ve *İttihat-Terakki ile Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918* isimli çalışmalarında, Osmanlı Devleti'nde milli iktisadın ortaya çıkışını oldukça ayrıntılı bir

⁴⁸ Hasan Babacan-Servet Avşar, **Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.3, Ankara, 2015.

⁴⁹ Eşi Aliye Hanımın eline bu mektuplardan ziyade Cavit Bey'in yazdığı küçük pusulalar geçti. Mektuplar, İstiklal Mahkemelerinin lağvedilmesinden sonra TBMM arşivlerine geçmiş olmalıdır. 27 Mayıs İhtilalinden sonra ise bunlar Yakın Tarihimiz isimli dergide yayınlanmaya başladı. Daha sonra bunlar Cavit Bey'in oğlu Şiar Yalçın tarafından bir araya getirildi ve söz konusu kitapta yayınlandı. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Cavid Bey, **İdama Beş Kala Yazılan Satırlar-Zindandan Mektuplar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2005.

⁵⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2000.

⁵¹ Raufi Manyas 1924 yılına kadar Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nda çalıştı. Raufi Manyas, "*Türk Bankacılık Tarihine Ait Hatıralar: İtibarı Millî Bankası*", **İktisadî Yürüyüş**, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.46-47; Raufi Manyas, "*İtibar-ı Milli Bankası*", **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, 1951, s.127-129.

şekilde ele almaktadır. Ayrıca başta Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası olmak üzere, Konya Milli İktisat ve Manisa Bağcılar Bankası gibi belli başlı bankalar hakkında öz bilgiler vermektedir.⁵² A. Gündüz Ökçün'ün 8-10 Haziran 1973'te Türkiye İktisat Tarihi Semineri'nde "1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar" adlı çalışmasında bankaları üç kategoriye ayırdığı görülmektedir. Buna göre 1909-1930 yılları arasında, yabancılar tarafından kurulan yedi, azınlıklar tarafından kurulan iki, Türkler tarafından İstanbul, Konya, Aydın gibi şehirler bazında kurulan bankaları 27 ana başlık altında değerlendirmekteydi. Genellikle özet bilgi şeklinde olan bu değerlendirmelerde çoğunlukla, kaynak olarak Ticaret Bakanlığı ve İstanbul Ticaret Odası gibi resmi kurum arşivlerinden istifade ettiği görüldü.⁵³

Osmanlı'da bankacılık alanında ilk eserlerden birini yazan Hasan Ferit'in⁵⁴ *Nakit ve İtibar-ı Mali* isimli çalışmasında özellikle Osmanlı Devleti'nde kurulan yabancı bankalar konusunda yararlanıldı. Burhan Ulutan'ın "*Bankacılığın Tekamülü*" kitabında milli bankalar başlığına toplam 10 sayfa ayrılmaktaydı. Ayrıca milli bankaları Ziraat Bankası ve İstanbul Emniyet Sandığı'ndan başlatılmaktaydı.⁵⁵ Hazım Atıf Kuyucak'ın, *Para ve Banka* isimli iki ciltlik çalışmasında Türkiye'de bankacılık kavramının ortaya çıkış aşamalarından bahsedilmektedir. Genel olarak para ve banka kavramlarının üzerinde durduğu için çalışmada yalnızca Osmanlı Devleti'ndeki ilk bankacılık faaliyetleri kısmında yararlanıldı.⁵⁶ Taşrada kurulan Karaman Milli Bankası hakkında aynı isimle Yusuf Yıldırım tarafından hazırlanan kitapta, banka hakkındaki arşiv belgelerinin transkript edilme suretiyle paylaşıldığı görüldü. Ancak

⁵² Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Doğan Egmont Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2017; Zafer Toprak, **İttihat Terakki ve Cihan Harbi- Savaşın Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918**, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016.

⁵³ A. Gündüz Ökçün, **İktisat Tarihi Yazıları**, Sermaye Piyasası Kurulu, 1.Baskı, Ankara, 1997, s.221-261.

⁵⁴ Ferit, Meskukat-ı Şahane İdaresi Müdürü, Osmanlı Bankası Nazırı, Maliye Mektebi, Nakit ve İtibar-ı Mali Hocası (Ekonomi, Finans, İktisat) gibi görevlerde bulundu. Meskukat ve Evrak-ı Nakdiye isimli eserlerine 3. cilt olarak, bankacılık üzerine yazılmış olan Nakit ve İtibar-ı Mali isimli eserini ekledi. bk. Ferit, **a.g.e.**, s.1.

⁵⁵ Eserde banka kelimesinin anlamı, bankacılığın tarihi İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ olarak ele alınmış, modern bankacılığın doğuşunu sanayi inkılabı ile başlatıp, İngiltere, Almanya, İtalya ve Amerika'da bankacılığın oluşumunu inceledi. Türkiye'de Bankacılığın Tarihi bölümü altında Tanzimat'tan Evvelki Devirler, Tanzimat'tan Sonra Yabancı Bankalar, Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Milli Bankalar ve Cumhuriyet Devrinde Bankacılık başlıklarına yer verdi. bk. Ulutan, **a.g.e.**

⁵⁶ Hazım Atıf Kuyucak, **Para ve Banka**, C.II, Ankara Maarif Matbaası, Ankara, 1942, s.159.

banka kurucularının halen Karaman’da yaşamakta olan akrabalarıyla gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmasının sunduğu bilgilerden faydalanıldı.⁵⁷

Osmanlı Devleti’nde ilgili tarih aralığında kurulan bankaların büyük çoğunluğu Osmanlı Anonim Şirketi olarak tesis edildi. Dolayısıyla bu anlamdaki en önemli kaynak, 1918 yılında Ticaret ve Ziraat Bakanlığı tarafından hazırlanan “*Memalik-i Osmaniye’de Osmanlı Anonim Şirketleri*” isimli kitaptı. Bu kitapta 130 Osmanlı Anonim Şirketi hakkında bilgi bulunmaktaydı. Fakat bahsedilen eser, başta BOA olmak üzere Milli Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, TTK ve TİTE arşiv ve kütüphanelerinde yapılan taramalarda bulunamadı. Lakin bu kitabın günümüz harflerine aktarıldığı iki eser tespit edildi. Celali Yılmaz’ın “*Osmanlı Anonim Şirketleri*”⁵⁸ ile Ramazan Balcı ve İbrahim Sırma’nın “*Ticaret ve Ziraat Nezareti Memalik-i Osmaniye’de Osmanlı Anonim Şirketleri*” kitapları sayesinde bahsedilen eserde bulunan bilgilerden faydalanıldı. Hatta Ramazan Balcı ve İbrahim Sırma’nın çalışmasında orijinal metnin de verilmesi bilgilerin kontrol edilmesi imkanını sağladı.⁵⁹ Erol Ortabağ’ın “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon*” adlı çalışmasında genel anlamda Osmanlı Devleti’nde bankacılığın gelişimini izlediği gözlemlendi. Bu anlamda bankalar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmese de alandaki araştırmacılara içerdiği veriler bakımından katkıda bulunacağı muhakkaktır.⁶⁰

Milli Bankacılık alanında yazılmış tezler mevcuttur. Bunlardan ilki 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Nihat Yılmaz tarafından hazırlanmış “*Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası*” isimli çalışmadır. Söz konusu tezin Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası hakkında önemli bilgiler içermekle birlikte, arşiv belgeleri ve süreli yayınlar yönünden zayıf kaldığı gözlemlendi.⁶¹ 2010 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Ahmet Atalay tarafından hazırlanan

⁵⁷ Yusuf Yıldırım, **Karaman Milli Bankası**, Anı Bisküvi, Karaman, 2017.

⁵⁸ Celali Yılmaz, **Osmanlı Anonim Şirketleri**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2011.

⁵⁹ Ramazan Balcı-İbrahim Sırma, **Memalik-i Osmaniye’de Osmanlı Anonim Şirketleri**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2012.

⁶⁰ Erol Ortabağ, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2018.

⁶¹ Nihat Yılmaz, **Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

“*Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Konya’da Şirketleşme ve Milli Bankacılık Faaliyetleri*” isimli doktora tezi, bir yıl sonra kitap olarak yayımlandı. Adı geçen kitap, çalışmaya sadece Konya’da kurulan milli bankalar açısından yarar sağladı.⁶² Konya’daki yerel bankacılık alanında istifade edilen bir diğer tez “*Milli Yerel Bir Banka Örneği: Akşehir Bankası T.A.Ş*” ismiyle Yaşar Yıldız tarafından hazırlandı.⁶³ 2014’te İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Emre Özer tarafından hazırlanan “*II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli Bankacılığın Sürekliliği*” isimli yüksek lisans tezinde, konunun bankacılık açısından ele alındığına tesadüf edildi. Ayrıca bankalarla ilgili arşiv belgeleri doğrudan yazar tarafından görülmeksizin, aktarım yoluyla verilmekteydi.⁶⁴

Elbette burada zikredilen kaynaklar, çalışma konusuna daha yakın olanlardır. Bunun dışındaki diğer kaynaklar zaten dipnot ve kaynakçada belirtildi. Çalışmanın konusu her ne kadar İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde Kurulan Milli Bankalar olsa da Osmanlı Devleti’nde bankacılığın tarihini, milli bankaların hangi şartlar altında ortaya çıktığını gözler önüne serebilmek için Osmanlı’da İlk Bankacılık Faaliyetleri adıyla bir bölüm meydana getirildi. Burada Tanzimat’a kadar devlette para ihtiyacının nasıl karşılandığına ve bundan sonraki süreçte Osmanlı topraklarında kurulan yabancı bankalar, ana konunun önüne geçmeyecek şekilde ele alındı. Milli bankaların kategorize edilmesinde, devletin başkenti olan İstanbul merkez kabul edildi ve burada kurulan milli bankalar bir bölümde ele alındı. Öte taraftan devletin merkezi dışındaki yerlerin taşra olarak kabul edilmesinden yola çıkılarak, söz konusu yerde tesis edilen milli bankalar, günümüzdeki anlamıyla coğrafi bölgelere ayrıldı. Böylece ortaya içeriği İç Anadolu’da, Batı Anadolu’da, Marmara’da ve Ortadoğu’da kurulan milli bankalar olan bir bölüm çıktı. Milli bankaların bu şekilde sınıflandırılmasından sonra, devletin *Osmanlı Anonim Şirketleri Nizamname-i Dahiliyesi* adıyla, Osmanlı’da anonim şirket olarak kurulan bankaların yönetmelikleri için hazırladığı örnek

⁶² Ahmet Atalay, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Konya’da Kurulan Milli Şirketler ve Bankalar**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.

⁶³ Yaşar Yıldız, **Milli Yerel Bir Banka Örneği: Akşehir Bankası T.A.Ş.**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

⁶⁴ Emre Özer, **II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli Bankacılığın Sürekliliği (1908-1932)**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

şablonda,⁶⁵ bir bankanın yönetmeliğinde bulunması gereken bilgiler muhtelif başlıklar altında bildirilmekteydi. Dolayısıyla her bankanın yönetmeliği aynı bölümlerden meydana gelmekte olup yalnızca içeriği değişmekteydi. İşte bu durumdan dolayı ortaya bankanın kuruluşu, faaliyet alanları, sermayesi, işleyişi, yönetim kurulu, genel kurul ve mali işler gibi alt başlıklar çıktı. Nadir olmakla beraber, banka hakkındaki bilgiler çeşitlendikçe, şubeler, personel gibi alt başlıklar da ilave edildi.

Çalışmanın hazırlanması sırasında, arşiv belgelerindeki banka yönetmeliklerinde, genel kurul ve yönetim kurulu toplantılarında görüşülen gündem maddelerinin, alınan kararların hatta bu toplantılarda bulunan hissedarın isim, ikamet ve hisse bilgilerini içeren listelerin iliştiirildiği defterler ile yönetim kurulu ve müfettişler tarafından hazırlanan hesap defterlerinden bahsedildiğine tesadüf edildi. Bu durum çalışmanın kitabî bilgi ağırlığını hafifletecek olmasından dolayı heyecan uyandırdı. Çünkü bahsedilen defterler, bankaların faaliyetleri, hissedarları hakkında içerdikleri malumat açısından her bankayı kendi içinde özel kılacak ve bankaların farklılık ve benzerlik açısından değerlendirilmesine zemin hazırlayacaktı. Ancak arşivde yapılan taramadan, henüz tasnif edilmemiş olabilir düşüncesiyle BOA uzmanlarıyla gerçekleştirilen görüşmelerden ve Türkiye’de milli iktisat alanındaki çalışmalarda önde gelen Prof. Dr. Zafer Toprak ile sağlanan yazışmalardan dahi bu defterlerin büyük çoğunluğuna dair bir bilgi edinilemedi. Lakin Filistin Ticaret Bankası’nın hissedar isim, adres ve hisse miktarını içeren listeye BOA’da rastlandı ve bunlar tablo haline getirildi. Böylece bu liste diğer bankaların listesinin nasıl olabileceği konusunda bir örnek teşkil etti. Ayrıca Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası yönetim kurulu tarafından 15 Nisan 1918 tarihinde genel kurula sunulan rapora Milli Kütüphane’nden ulaşıldı. İlâveten adı geçen bankanın genel kurulunda görüşülen 1917-1918 toplantı tutanaklarına süreli yayın taraması yapılırken tesadüf edildi. Bunun dışında taşrada kurulan birkaç bankanın da toplantı gündem bilgilerine süreli yayınlarda rastlandı ve bunlar ilgili yerde kullanıldı.

Bazı bankalar hakkındaki malumatlar, yalnızca bir arşiv belgesiyle sınırlı kaldı. Çünkü bu kurumlarla ilgili yapılan literatür taramasından da bir sonuç elde edilemedi. Bu yüzden böyle bankaların faaliyete geçip geçmediği, geçtiyse akıbeti gibi durumlar

⁶⁵ BOA.DH.UMVM.74/5.

muğlak kaldı. Böylece çalışmada bazı yerlerde, sayfalarca tek bir arşiv belgesinin kullanıldığı göze batmaktadır. Diğer taraftan en azından bu bankalar hakkında literatür oluşturulmasına katkı sağlandığı düşünülmektedir.

Çalışmanın en önemli amacı, İkinci Meşrutiyet dönemindeki milli bankalar ve faaliyetleriyle ilgili müstakil bir çalışma ortaya çıkarmaktır. Bu minvalde, milli bankacılık faaliyetlerinin başlamasının ardında yatan nedenler, milli bankaların kurulduğu sırada ülkedeki yabancı bankaların durumu, bu bankalarda kurucu ya da çalışan olarak gayrimüslimlerin bulunma meselesi, banka hisse senetlerinde neden Fransızcanın tercih edildiği, milli bankaların bölgesel olarak dağılımındaki amaç, İttihatçıların Balkan Savaşından sonra uygulamaya geçtikleri Türkçülük politikasının bankacılık alanında ne derece etkili olduğu ve bunların Türkiye Cumhuriyeti'ne etkileri gibi sorulara cevap bulunmaya çalışıldı. Ayrıca Ulutan'a göre, Osmanlı Devleti zamanında kurulan milli bankaların sayısı yetersizdi ve Osmanlı topraklarında milli bankacılık faaliyetleri, Birinci Dünya Savaşı ve ondan sonraki yıllarda kurulan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası ve Adapazarı İslam Ticaret Bankası dışında taşrada kurulan birkaç küçük bankadan ibaretti.⁶⁶ Ulutan'nın bu düşüncelerinin ne derece geçerli olduğu da cevaplanması ümit edilen sorulardandır.

⁶⁶ Ulutan, **a.g.e.**, s. 158.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK BANKACILIK FAALİYETLERİ ve MİLLİ BANKALAR DIŞINDA KURULAN BANKALAR

I. Tanzimat Döneminden İkinci Meşrutiyet Dönemine Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Ekonomik Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşullar, devleti modernleşme adı verilen bir sürecin eşiğine getirdi. Lale devrinden itibaren, Batının model alındığı söz konusu sürecin, kırılma noktalarından biri Tanzimat dönemi oldu. Bu dönem yenilikleri, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle ortaya çıktı. İç dinamiklerin başında, devletin egemenliği altında yaşayan gayrimüslim vatandaşların, bağımsızlık arzusuyla devlete isyan etmesi geldi. Aslında bu isyanlar, Fransız İhtilali sonucunda ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkileyen milliyetçilik ideolojisine dayanmaktaydı. Bu sebeple Tanzimat dönemi yapılan yeniliklerde Osmanlı vatandaşları arasında bütünlüğü sağlama meselesi, en önemli kıstastı. Nihayetinde, bunun için Müslim-gayrimüslim eşitliğinin temin edilmesi yoluna gidildi.⁶⁷

Bununla birlikte Tanzimat dönemi yenilikleriyle, hukuki alanda ve laik bir devlet olma yolunda ciddi adımlar atıldı.⁶⁸ Öte yandan ticaret alanında Osmanlı vatandaşları arasında uygulanmakta olan, vergi muafiyeti sona erdi. Böylece herkesin durumuna göre vergi ödemesi şartının getirilmesiyle,⁶⁹ vergi miktarları

⁶⁷ Halil İnalçık, **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C.4, 1.Baskı, İstanbul, 2016, s.14.

⁶⁸1840'ta yayınlanan hattı hümayunla Meclis-i Ahkam-ı Adliye'nin yeniden düzenlenmesi konusundaki hususlar belirtildi. Fransız sistemindeki valilik ve departmanları örnek alan, aylıklı memurların bulunduğu ve tamamen merkezileştirilen yeni bir taşra idaresi meydana getirildi. Aynı şekilde 1840'ta Ticaret Bakanlığı kuruldu, burada ticari davalara bakacak, yeni özel bir adli mahkeme oluşturuldu ve Fransız modeline göre yeni bir ticaret kanunu çıkarıldı. Akabinde 1858 Arazi Yasası ile miri toprakların özel mülke dönüştürülmesini kolaylaştıracak hükümler getirildi. Yabancı uyrukların Osmanlı topraklarında arazi sahibi olmalarını sağlamak üzere 1862 Ticaret Muhakemeleri Nizamnamesi, 1864 Deniz Ticaret Yasası gibi düzenlemeler yapıldı. bk. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Metin Kıratlı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s.80; Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, 5.Baskı, Ankara, 2013, s.24.

⁶⁹ İnalçık, "*Tanzimat'ın*", **Tanzimat- Değişim**, s.715.

Maliye Bakanlığı tarafından belirlendi. Akabindeyse, Osmanlı iktisadi sisteminin geleneksel yapısından sıyrılma süreci başladı.⁷⁰

Devlet bu zamana kadar, 16. yüzyıldan beri, para ihtiyacını karşılamak için sikkenin içerdiği değerli maden oranını düşürdü (tağşiş) ve ihtiyaç hasıl oldukça, narh uygulamasıyla fiyat kontrolünü sağlamaya çalıştı. Çünkü sürekli devalüe edilen Osmanlı parası, yabancı ülkelerin parası karşısında daima değer kaybetti. Bu durum, ithal edilen malların fiyatlarının yükselmesine sebep oldu.⁷¹

Osmanlı azınlıkları ise Tanzimat Fermanı'nın tanıdığı haklar sayesinde, eğitim ve iktisadi alanda gelişme imkânı kazandılar. Böylece Osmanlı dış ticareti ve dış finansman piyasalarında etkin olmaya başladılar.⁷² Bu da Osmanlı Devleti'ndeki işletmelerin çoğunlukla, yabancı sermaye sahipleri tarafından işletilmesiyle sonuçlandı. Ayrıca Avrupalı devletler tarafından çeşitli vasıtalarla, bu durumu teşvik eden baskılar da uygulandı. Mesela, *La Turquie, Phare du Bosphore, Messenger* gibi İstanbul'da günlük olarak yayınlanan bu gazeteler, "daha çok yabancı daha çok demiryolu, büyük maden işletmeciliği" manşetleriyle propaganda yaptılar. Hatta bu hususta daha da ileriye gidilerek, yabancı elçi ve konsoloslar aracılığıyla devlet tehdit edildi.⁷³

Zaten 1838 Ticaret Antlaşmasıyla, yabancı tüccarların Avrupa'dan Osmanlı ülkesine mal getirmeleri karşılığında alınan gümrük vergisi, %3 gibi oldukça düşük bir oranda tutulmaktaydı.⁷⁴ Bir taraftan bu anlaşmayla Osmanlı ekonomisi Avrupa'nın yarı sömürgesi olma yolunda ilerlerken, diğer taraftan da 1839-1840 yıllarında iktisadi anlamda oldukça zor dönemlerden geçildi. İlk kâğıt para denemesi de bu zor dönemde,

⁷⁰ Tefvik Güran, **19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2014, s.315.

⁷¹ Zafer Toprak, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sermaye Birikimi ve Kredi Kurumlarının Evrimi 1850-1950", **Activitiy-Active Dergisi'nin Özel Eki**, Kasım-Aralık 2001, s.2.

⁷² Haydar Kazgan, **Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 91.

⁷³ Haydar Kazgan, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme**, Creative Yayıncılık ve Tanıtım LTD. ŞTİ., İstanbul, b.t.y., s.56-57.

⁷⁴Şerif Mardin, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.623-624.

“*kaime-i nakdiye-i mutebere*” adıyla yapıldı.⁷⁵ Devletin iktisadi alanda yaşadığı bütün bu olumsuzlukların önüne geçmek maksadıyla 1840’ta piyasaya ilk çıkardığı kaimeler, 500 kuruş değerinde olup, miktarı 60.000.000 kuruşu geçemezdi. Sekiz yıl vadeli olan bu kaimeler, yılda 8/1 veya %12,5 faiz geliri sağlardı. İki aşamada 40.000.000 değerinde çıkarılan kaimelerin, vergi ödemesi dahil bütün ticari alım satımlarda kullanılabileceği sık sık hatırlatıldı.⁷⁶ İşte tam bu dönemde devlet, kaime sürecini yürütecek banka arayışına girdi. Zira 1862’ye kadar çeşitli şekil ve miktarda kaime çıkarıldı. 1863’te devlet bankası imtiyazına sahip olarak kurulan Bank-ı Osmanî-i Şahane’ye kâğıt para basma hakkı tanındı.⁷⁷ 1876 yılında da devletin borç ödemelerini durdurduğunu ilan etmesinin ardından, borç para bulma ihtimalinin de kalmaması sebebiyle, 1 kuruştan 500 kuruşa kadar 16.000.000 lira değerinde kaime basılmak zorunda kalındı. Devlet memurlarının maaşları, vergiler ve köylülerin ürün alım satımında kaime kullanılmış olmasına rağmen beklenen başarı sağlanamadı.⁷⁸

İlk kâğıt para deneyiminin yaşandığı bu dönemde, devletin gündeminde parayla ilgili olan diğer konu ise, Avrupa’da örneklerine rastlanılan çift metalli para düzeni oldu. Devlet bununla hem ekonomide istikrarı sağlayarak, Avrupa piyasalarından borç bulmayı hem de Avrupa ile arasındaki ticareti geliştirmeyi hedefledi.⁷⁹ Nihayetinde 1844’te çıkarılan Tashih-i Âyar Fermanı ile sikke durumunun bir düzene konulması amaçlandı. Bu doğrultuda 1 altın lira 100 gümüş kuruşa denk gelecek şekilde çift metal sistemine geçildi.⁸⁰ Böylece 1844’ten sonra ek gelir sağlamak için tağşiş yapılmadı. İlaveten günlük işlemlerde kullanılmak üzere 5, 10 ve 20 paralık bakır sikkelere, 1910’da nikel sikkeler de dahil edildi. Bunlar 1922 yılına kadar piyasada kaldı. Buradaki en önemli olay ise devletin eski sikkeleri piyasadan çekememesinden dolayı onları da yasal ödeme aracı olarak kabul etmesi oldu.⁸¹

⁷⁵ Edhem Eldem, **135 Yıllık Bir Hazine Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler**, Osmanlı Bankası A.Ş., İstanbul, 1997, s. 25.

⁷⁶ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2017, s.202-203.

⁷⁷ M. Özgür Yanardağ, “19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Para Düzeni: Kâğıt Para Kullanımına Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.36, C.8, Şubat, 2015, s.920.

⁷⁸ Pamuk, **Paranın Tarihi**, s.202-203.

⁷⁹ Pamuk, **Paranın Tarihi**, s.198.

⁸⁰ Ali Akyıldız, “*Tanzimat*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.40, İstanbul, 2011, s.5.

⁸¹ Pamuk, **Paranın Tarihi**, s.199.

Tanzimat döneminin ilk yıllarında iktisadi alanda yapılan bu yenilikler, Kırım Savaşı'nın devlet hazinesine büyük bir külfet olarak yansımaya ve mali dengelerin bir daha düzeltilemeyecek şekilde bozulmasına engel olamadı. Böylece temelleri Tanzimat döneminde atılan ve İkinci Meşrutiyet döneminde de katlanarak devam eden dış borç serüveni başladı.⁸² Başlayan bu serüvende, devletin adına Avrupa'da borç görüşmelerinde bulunacak araçlara ihtiyaç doğdu. Söz konusu gereklilik, Galata Bankerleri ve yabancı sermayedarlar tarafından İstanbul'da kurulmuş olan bankalar aracılığıyla karşılandı. Ancak dış borçlanmalarla alınan paralar, yatırım veya üretimi artırmak için değerlendirilemedi. Üstelik alınan 127.000.000 lira, faiziyle birlikte 259.000.000 lira gibi oldukça yüksek bir tutarda ödenecekti. İlaveten 1874 yılı bütçesinde 5.000.000 lira açık bulunurken ödenecek borç 14.000.000 liraydı. Bu vaziyet karşısında Mahmut Nedim Paşa hükümeti, 6 Ekim 1875'te beş yıl süreyle düzenli borçların yalnızca yarısını nakit olarak ödeyebileceğini diğer yarısı için de %5 faizli senet verilebileceğini ilan etti. Aslında devlet bir nevi mali iflas bayrağını çekmek zorunda kaldı.⁸³

Devletin iflas etmesiyle birlikte, Avrupalı devletlerin gündemindeki en önemli konu borçların tahsili meselesiydi. Bu bağlamda borç veren devletlerin itirazları üzerine 20 Aralık 1881 tarihli bir kararname yürürlüğe konuldu. Muharrem Kararnamesi adı verilen bu kararnameye göre, Osmanlı borçlarının ödenmesini sağlayacak uluslararası bir kuruluş niteliğinde Düyun-u Umumiye İdaresi kuruldu. Düyun-u Umumiye'de İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya Macaristan, İtalyan ve Osmanlı alacaklılarının temsilcileri bulundu. Faiziyle birlikte 252.000.000 lirayı geçen borç tutarı 106.000.000 liraya indirildi. Devletin tuz, tütün, damga pulu, içki, balıkçılık, ipek aşarı gibi vergileri bu borcun ödenmesine ayrıldı.⁸⁴

Böyle bir iktisadi ortamda, 19. yüzyılın ikinci yarısında, şirketleşmenin hukuki zemini hazırlandı. Osmanlı'da ilk anonim şirket olma niteliği taşıyan Filibe Pamuk İpliği ve Dokuma Fabrikası 1865 yılında kuruldu. Bu tarihten sonra devlet

⁸² Akyıldız, "Tanzimat", **İslam Ansiklopedisi**, s.6.

⁸³ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev: Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2006, s.61.

⁸⁴Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, 5.Baskı, İstanbul, 2017, s.18; Sina Akşin, "Siyasal Tarih", **Türkiye Tarihi- Osmanlı Devleti 1600-1908**, Ed: Sina Akşin, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.168.

topraklarında gerek yabancı gerekse de yerli sermayeyle sanayileşme temelinde pek çok şirket tesis edildi.⁸⁵

Tanzimat'ın başlattığı Batılılaşma hareketi 1876'da Kanun-i Esasi'nin ilanı ve bununla birlikte parlamenter sistemin de gelişyle en üst seviyesine ulaştı.⁸⁶ Diğer taraftan 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'yle başlayan savaş dönemi, 23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte devam etti. Bu dönem devletin iç ve dış siyasette oldukça sıkıntılı günler geçirdiği, 1911 Trablusgarp Harbi'nden sonra, yenilgilerle sonuçlanacak uzun zamanlı savaş sürecini içermekteydi.⁸⁷ Diğer taraftan, iktisadi anlamda da önemli gelişmelere gebe kaldı. Birinci Dünya Savaşı esnasında, 1838 Ticaret Antlaşmanın koşulları bir kenara atıldı ve kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırıldığı ilan edildi. Atılan bu adımlar, dış ticarete daha bağımsız bir politika izlenmesine fırsat verdi. Böylece yerli sermayedara şans verildi ve devlet, yerli üretim politikasıyla milli iktisadın temellerinin atılmasını teşvik etti.⁸⁸

Bir taraftan iktisadi alanda yerli sermayeyle milli bankacılık faaliyetlerini destekleyen devlet, diğer taraftan da savaş sırasında borç bulma sıkıntısı yaşadı. Bu bağlamda 1915'te, Almanya'nın teşvikiyle, savaşı finanse etmek amacıyla, kaime denemesi gerçekleştirildi. Osmanlı Bankası'ndan 15.000.000 liralık banknot çıkarması talep edildi. Fakat banka, bu isteğe olumlu yanıt vermedi. Bunun üzerine geçici olarak emisyon bankası suretiyle Düyûn-ı Umumiye'nin üzerinden kaime çıkarılması kararlaştırıldı. Tabi tedavül edilecek kaimenin karşılığı altın olarak temin edilmeliydi. 27 Mart 1915'te Almanya ile 150.000.000 franklık borç anlaşması neticesinde bu para, Düyûn-ı Umumiye'nin Almanya şubesine devredildi. Nihayetinde belirtilen miktar karşılığında 6.519.139 liralık kaime çıkarıldı ve 10 Temmuz 1915'te piyasaya sürüldü. Fakat bu girişim devletin nakit ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldı. Bu sebeple

⁸⁵ Kazgan, **Şirketleşme**, s.79.

⁸⁶ İnalçık, **Devlet-i 'Aliyye**, s.17.

⁸⁷ Cevdet Küçük, "*Bâbiâli Baskını*", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, 1991, s.389; İnalçık, **Devlet-i 'Aliyye**, s.303.

⁸⁸ Şevket Pamuk, "*19. Y.Y.'da Osmanlı Dış Ticareti*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.653,655.

1918'e kadar olan zaman aralığında yedi seferde, toplam 161.018.663 liralık kaime çıkarılmak zorunda kalındı.⁸⁹

II. Osmanlı Devleti'nde Bankacılık Faaliyetleri ve Galata Bankerleri

Osmanlı Devleti'nde merkantilist ekonomik sistem ve bankacılık, Avrupa ile aynı dönemlerde gelişme gösteremedi. Hatta çok geriden takip etti. Zira Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da olduğu gibi para “yaratma gücünü” teşvik edecek bir banka sistemi mevcut değildi.⁹⁰ Bu durumun en önemli sebebi, Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin Osmanlı topraklarında takip edilememesi oldu. Dahası esnaf ve sanatkârın kapalı ekonomi sistemini benimsemek durumunda kalması da bir etkendi.⁹¹ Nihayetindeyse artan ithalatın ithalat-ihracat dengesinde meydana getirdiği açığın dış borçla kapatılmasıyla birlikte çeşitli sebepler devletin üretilen ürünlerin ihracatını kontrol altına almasıyla neticelendi.⁹² Devlet için öncelik kentlerin yaşesinin karşılanması olduğu için ülkede yerli üreticiyi destekleyen merkantilist bir ekonomik politika takip edilemedi ve yerli sermayedar ortaya çıkamadı.⁹³

Bu durumda Osmanlı ekonomik sistemindeki kötü gidişat, sürekli artan ihtiyaçlar ve bunlara bağlı olarak gelişen borç alma ihtiyacı önemli rol oynadı. Böylece

⁸⁹ Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti maddi kriz dönemlerinde, 1840'tan başlamak üzere 1918'e kadar, kaime çıkararak ekonomik sorunları çözmeye çalıştı. Fakat her seferinde başarısız olan kaime denemeleri ardından piyasadan toplatılması söz konusu oldu. Başarısızlığa, kaimelerin altınla değiştirilmesinin zorunlu olmadığı gibi bunları değiştirecek bankaların da bulunmaması katkı sağladı. Ayrıca sahte kaimelerin de kolaylıkla piyasada dolaşması, halkın bunlara karşı daha çekimser yaklaşmasına neden oldu. Bu yüzden piyasaya büyük umutlarla sürülen kaimelerin kaldırılması için ilk ciddi girişim 1848'de “*iâne-i umumiye*” adıyla yapıldı. Buradan sonuç alınamaması üzerine Galata Bankerlerinin kuracağı banka aracılığıyla kaldırılması için bu yöndeki teşebbüsler, hükümet tarafından desteklendi. Nihayetinde 13 Aralık 1861'de İstanbul'da kaimelerin fiyatının önemli derecede düşmesi, 1862 yılı Eylül ayında kaimenin tedavülden tamamen kaldırılmasının ilan edilmesine sebep oldu. 1876'da çıkarılan kaimeler ise piyasada üç yıl kaldıktan sonra kaldırıldı. Birinci Dünya Savaşı sırasında basılan kaimelerse, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne intikal etti ve 1927'ye kadar tedavülde kaldı. bk. Ali Akyıldız, “*Kaime*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, 2001, s.212-215; Parvus Efendi, **Türkiye'nin Mali Tutsaklığı**, Haz: Muammer Sencer, İleri Yayınları, İstanbul, 2005, s.61; Cihad Gülşen, **Paranın İşlevleri ve Cumhuriyet Öncesi Kâğıt Para Uygulamaları**, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2009, s.114; Pamuk, **Paranın Tarihi**, s.202-203.

⁹⁰ Haydar Kazgan, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 1997, s.14.

⁹¹ İlker, **a.g.e.**, s.21.

⁹² Kazgan, **Türk Bankacılık Tarihi**, s.143.

⁹³ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2016, s.29.

devlet topraklarında bankacılık faaliyetleri Galata Bankerleri ve yabancı sermayedarlar tarafından gerçekleştirildi. Avrupalı devletlerin iktisadi alanda başlayan emperyalizmi bu sayede bankacılık alanına da sıçradı.⁹⁴

Tanzimat'tan önce Osmanlı'da tarım dışı mal ihtiyacının büyük bölümü Gedikler ve korporatif sistem tarafından karşılandı. Ancak Tanzimat'ın getirmiş olduğu yeni hukuk düzeniyle, yabancı rekabeti ve eski finansman usulleri geçerliliğini yitirdi. Bu durum Gedikler'in iş yerlerini kapatarak, dükkânlarını yüksek fiyatlarla Batı mallarını satan azınlıklara kiraya vermelerine sebep oldu. Nitekim Sanayi Devriminden sonra pazar arayışına giren Batılı devletler, Tanzimat Fermanı ve yapılan ticaret anlaşmaları gibi etkenler sayesinde yabancı tüccar ve azınlıklardan oluşan bankerler yoluyla Osmanlı ekonomisinde söz sahibi oldular.⁹⁵

Galata bankerleri, 16. yüzyıldan itibaren devletin gerek kısa vadeli ihtiyaçları için gerekse de iltizam düzeninin finansmanı için para temini hususunda yararlandığı kurumların başında geldi. Daha önce, bunlar sarraf adı altında ticaret ve loncaların kredi ihtiyaçlarını karşıladılar. Akabinde 17. yüzyılın sonlarında, bir lonca çevresinde örgütlendiler ve Galata'ya⁹⁶ taşındılar. Ayrıca ülkeler arası bağlantıları sayesinde İstanbul'daki finans burjuvazisinin temelini teşkil ettiler.⁹⁷

Tanzimat Dönemi Osmanlı topraklarında bankacılık faaliyetlerinin başladığı yıllardı. Öyle ki, 1838'de İngiltere'nin Bursa konsolosu Sandison, İngiliz sermaye çevreleri adına Mustafa Reşit Paşa'ya ilk banka kurma teklifini getirdi. Fakat bu tekliften bir netice çıkmadı.⁹⁸ 1847'de Osmanlı Devleti'nde ilk bankanın kurulmasına

⁹⁴Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi**, s.143.

⁹⁵ Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, Türk Ekonomi Bankası A.Ş., İstanbul, 1991, s.18.

⁹⁶ Semtin isminin İtalyanca "merdivenli yol" manasına gelen *calatadan* gelme ihtimali bulunmaktadır. Bizans döneminde ise burası "karşı" demek olan *Pera* ismiyle anılmaktaydı. Coğrafi olarak, Tünel-Galatasaray arası Galata'nın kuzey sınırını, Kasımpaşa batı sınırını, Tophane ise doğu sınırını meydana getirmekteydi. bk. İlber Ortaylı, "*Galata*" **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul, 1996, s.303. Galata İstanbul'un diğer semtlerine göre Hristiyan unsurların yoğun olarak yaşadığı bir yerdir. Özellikle XIX. yüzyılda burada yabancı unsurların hakimiyetleri daha da güçlendi. bk. Semavi Eyice, "*Galata'da Türk Eserleri*" **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul, 1996, s.307. Galata'daki iş yeri sahipleri çoğunlukla Rumlar ve yabancılardan meydana gelirken, Ermeni ve Türkler Galata ve Beyoğlu haricindeki yerlerde işletme sahipleriydi. bk. Edhem Eldem, "*Galata'nın Etnik Yapısı*", **İstanbul**, S.1, 1992, s.63.

⁹⁷ Pamuk, **Paranın Tarihi**, s.193-194.

⁹⁸ Zafer Toprak, "*İktisat Tarihi*", **Türkiye Tarihi- Osmanlı Devleti 1600-1908**, Ed: Sina Akşin, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.195.

kadar olan süreçte paraların değiştirilmesi, borç vermek, poliçe alım satımı gibi bankacılık faaliyetleri ilk etapta sarraf, ilerleyen süreçte ise banker olarak anılan Musevi, Rum, Ermeni ya da Levantenler tarafından yürütülürdü.⁹⁹ Daha sonra bunlar Galata Bankerleri olarak anılmaya başladılar ve Osmanlı Devleti'nde ilk bankacılık faaliyetlerini sarraflardan sonra sistemli bir şekilde yerine getirdiler.¹⁰⁰ Galata'da özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulan bankerlik kurumlarının büyük çoğunluğu gayrimüslimlere aitti. Bunlar banker isminin yanı sıra sarraf ve bezirgân olarak da anılmakla birlikte, İstanbul'daki Bizans döneminden beri para, altın, kıymetli maden işleriyle iştigal eden ve faizle para veren tefecilerin de devamı niteliğindeydiler.¹⁰¹ Osmanlı ekonomisi üzerinde büyük etkileri olan bu bankerler, Batı'dan krediyle satın aldıklarını, peşin parayla satmak suretiyle nakit para kazandılar. Bu nakit parayı da çok yüksek faizli borç verme yöntemiyle büyük kâr edindiler.¹⁰²

Galata Borsası 19. yüzyılın ortalarına doğru oluştu. Bu dönemde ekonominin kötü gidişatı karşısında, iç piyasadaki para darlığına çözüm olarak çıkarılan kaimelerin spekülasyon aracı haline getirilmesi, İstanbul piyasasında kaime, sergi, sehim gibi devlet kağıtları ile bazı ünlü tüccar ve bankerlerin imzasını taşıyan çek, bono alışverişini canlandırdı. İşte bu işlerin yapıldığı yer Galata'nın hanlarıydı. Devlet buradaki kargaşaların önüne geçilmesi amacıyla İstanbul'da bulunan eski Ceneviz ve Venedikli sarraf ve bankerlerin torunlarına "sefurya" adında bir teşkilatlanmaya giderek, Galata'da Havyar Hanı'nda bir borsa kurmalarına müsaade etti.¹⁰³

Osmanlı tarihinde bankerlik alanında ün yapmış, devlete uzun dönem hizmetlerde bulunmuş kişiler mevcuttu. Londra ve Paris finans borsalarında tecrübe ile sermaye edinen ve Osmanlı topraklarını bankerlik için uygun gören Teodor

⁹⁹ Hazım Atıf Kuyucak, **Para ve Banka**, C.2, Ankara Maarif Matbaası, Ankara, 1942, s. 160.

¹⁰⁰ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 159.

¹⁰¹ Halil İnalcık, "*Günümüzde Galata*", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s.354.

¹⁰² İSTANBUL, "*Galata Bankerleri*", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s.355.

¹⁰³ Haydar Kazgan, "*Galata Borsası*", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s.356.

Baltazzi¹⁰⁴, Alléon¹⁰⁵ bunlardan bazılarıydı. İlk olarak mukataa, iltizam ve sehim işlerini yürüttüler, ilerleyen süreçte hükümetin iç ve dış borçlarının temininde rol aldılar.¹⁰⁶ Bankerlerin önde gelen Ermeni üyeleri ise Darphane-yi Amire gibi Osmanlı Devleti'nin önemli mali müessesinde yöneticilik yapmaya başladılar. Zira darphane, 18. yüzyılda yalnız para işlerini değil aynı zamanda mali alanlarda önemli faaliyetlerde bulundu. Bu sebeple darphaneyi yönetmek itibar kazandırmasına rağmen tehlikeli bir görev niteliğindedir. Çünkü burayı yönetenler, görevleri gereği servet ve siyasal güçlerini artırmalarının yanında mali bunalımlardan sorumlu tutulup servet, hatta canlarını bile kaybettiler. Bunların içinde en bilineni Düzoğlu ailesi ve bu aileyle kan bağı bulunmayan fakat aileden sayılan Artin Kazaz¹⁰⁷ idi.¹⁰⁸

1830'lardan itibaren ticaret anlaşmalarının sağladığı avantajlarla gayrimüslim tüccar, bankerlerin sayısı arttı ve Avrupa ile Osmanlı arasındaki ticarete söz hakkı

¹⁰⁴ Baltazzi ailesinin kökenleri Venedik'e dayanmaktadır. Bunlar 1746'da İzmir'e göç ettiler. İlerleyen zamanda ailenin bir kısmı, Osmanlı Devleti'nin Venedik hakimiyetine son vermesiyle Avusturya vatandaşlığına geçtikleri için buraya taşındılar. Theodore Baltazzi'nin (1790-1854) kendisi gibi bankerlik yapan Manolaki Baltazzi ile Marsilya'da iki büyük finans şirketini işleten Dimitrous Baltazzi isimli kardeşleri de Osmanlı iktisadi tarihinde önemli yer edindiler. bk. Cem Çetin, **Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.86. Manolaki Baltazzi ise Osmanlı mali tarihinde yarım asırdan fazla etkisi olan bir bankerdir. Büyük servet edinen banker, aynı zamanda yabancılar arasında Osmanlı tebaası olmadığı halde ilk mesken mülkü edinen kişidir. Ayrıca İstanbul Bankası'nın kurucularından biridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, Orion Yayınevi, 2. Baskı, C.1, Ankara, 2005, s.16.

¹⁰⁵ Y. Alléon ya da J. Alléon, Fransız ihtilalinden sonra soylu sınıfa mensup olduğu için İstanbul'a geldi ve buraya yerleşti. Kendisi zengin bir banker ailesine mensup olup Osmanlı'da bankerlik işlerinde bulunmasının yanı sıra Manolaki Baltazzi'yle birlikte İstanbul Bankasını hükümetin teşvikini de alarak kurdular. Ayrıntılı bilgi için bk. Kazgan, **Bankerleri**, s.16.

¹⁰⁶ Kazgan, **Finans Kapitali**, s. 83, 84.

¹⁰⁷ Kazaz Artin'in babası Boğos Efendi, Kars'ta tüccarlık yaparken 1768'de meydana gelen karışıklık nedeniyle İstanbul'a göç etti. Burada hemşerisi Karabet'in dokuduğu bezleri sattığı için zamanla "Bezciyan" olarak anılmaya başladı. Ayrıca Karabet Efendi'nin kızıyla 1771'de evlenmiş ve bu evlilikten iki kız kardeşiyle birlikte Artin dünyaya geldi. Yedi yaşına geldiğinde, Kumkapı'daki patrikhane mektebine gitti ve burada Ermenice, güzel yazı, hesap bilgisi gibi genel eğitim sonrasında Kapalıçarşı'da bir ipek tüccarının yanında çırağına başladı. 1802'de Darphane-i Amire Emine Ohannes Çelebi Düzyan ipek iltizamını elde etti ve işlerinin başına Kazaz Artin'i getirdi. 1802 Kabakçı Mustafa İsyanı sebebiyle idamı istenenler arasında Ohannes Çelebi de bulunmaktaydı. Artin'in yeniçerilere yüklü miktarda para vermek suretiyle Ohannes Çelebi'yi idamdan kurtarması üzerine Artin, Düzyan kardeşler arasına kabul edildi. Daha sonra Ohannes Çelebi'nin desteği ile Darphane-i Amire'de çalışmaya başladı. Çelebi'nin 1812'de vefatı üzerine oğulları Kirkor ve Sarkis Düzyan kardeşler darphane idaresine getirildiler. Fakat kısa süre sonra darphanede ortaya çıkan karmaşa sonucunda Düzyan kardeşlerin idamı istendi. Darphane idaresine ise 5 Eylül 1819'da Hassa Mimarı Kirkor Amira'nın referansı üzerine Kazaz Artin getirildi. bk. Saro Dadyan, *Osmanlı Ermenilerinin Tarihindeki En Büyük Filântrop Kazaz Artin Amira Bezciyan*", **Toplumsal Tarih**, S.225, Eylül, 2012, s.22-24.

¹⁰⁸ Pamuk, **Paranın Tarihi**, s.194-195.

kazandılar. Bu dönemde İstanbul'un önde gelen bankerleri arasında Müslüman-Türk bulunmamaktaydı. Bu bankerlerden 12'si Rum, 12'si Ermeni, 8'i Musevi ve 5'i de Levantenlerden ibaretti.¹⁰⁹ Bunlar devletin acil nakit ihtiyacını çözmekte, para değişimi, senet-poliçe kırma ve Avrupa pazarlarından getirdikleri malları aracılara satmakla Osmanlı ekonomisinde önemli yer edindiler. 1881 yılı itibarıyla Rum, Yahudi ve Ermeni bankerlerin sayısının 63'e çıktığı görüldü. Bunların kimisi aile şirketi şeklinde (Glavany Oğulları ve Şirketi, Cosma Dimitriadi ve Şirketi) yapılıyor kimisi de kendi ismiyle (Leon Fahri, Köçeoğlu Agop Efendi) anıldı.¹¹⁰

İktisat ilminin Osmanlı topraklarına ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren girmesiyle birlikte ekonomiyi önemli ölçüde etkileyecek olan bankalar da kurulmaya başladı. Ayrıca bu girişim doğrultusunda Fransız iktisatçıların eserleri tercüme edildi ve devlete memur yetiştirmek için açılan okullarda, iktisat ilmi ders olarak verildi.¹¹¹ Devletin mali ihtiyaçlarının doruk noktasına ulaştığı bu süreç, Galata bankerlerinin en çok güçlendiği dönem oldu. Artık devletin Avrupa'dan uzun vadeli borca ihtiyaç duyması, İstanbul'da ve ülkenin çeşitli yerlerinde yabancı sermayedarlar tarafından bankalar açılmasıyla sonuçlandı. Bunun nihayetinde ortaya çıkan bankalar, Galata bankerlerinin en büyük rakibi haline geldi. Nitekim 1863'te Fransız ve İngiliz sermayesi ile Bank-ı Osmani Şahane'nin kurulması Osmanlı topraklarında Avrupalı sermayedarların gücünün en büyük simgesini temsil etti.¹¹²

Osmanlı parasının değerini sabit tutmak ve devlet bankası kurmak düşünceleri, şartlar gereği Tanzimat döneminin başta gelen ihtiyaçlarıydı.¹¹³ Böylece 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında ilk banka kurma faaliyetlerine girişildi. Islahat Fermanı'ndaki "*Devlet-i Aliyyenin tashih-i usulü sikke ile umur-u maliyesine itibar verecek banka misillü şeyler*" açılması yönündeki madde, Osmanlı Devleti'ndeki bankacılık hareketlerinin dayanak noktasını temsil etti. Daha sonra Avrupalı sermayedarlar banka kurma tekliflerinde bulundular. Bunların önde gelenleri, The Ottoman Bank (1853),

¹⁰⁹ Murtaza Köse, "*Osmanlıda Borsa ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali Yapısındaki Yeri*", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 18, Erzurum, 2001, s. 230.

¹¹⁰ Nurdan İpek, **Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 34-36.

¹¹¹ Kazgan, **Şirketleşme**, s.51.

¹¹² Pamuk, **Paranın Tarihi**, s.195.

¹¹³ Toprak, "Kredi Kurumlarının Evrimi 1850-1950", **Activitiy**, s.3.

The British and Oriental Bank of Costaninople (1855), The İmperial Bank (1856)'tır. Geniş imtiyazlar talep eden bu öneriler hükümet tarafından kabul edilmedi. Fakat Kırım Savaşı'ndan sonra İngilizlerin Osmanlı Bankası projesi kabul gördü.¹¹⁴ Sonuç itibarıyla Osmanlı Devleti'nde para işlerini finanse eden, modern anlamda, bankalardan Tanzimat dönemi itibarıyla bahsetmek mümkün hale geldi. Ancak bu işlemleri yerine getiren sarraflar ve poliçeciler hâlâ oldukça yaygın bir şekilde faaliyetlerine devam etmekteydiler.¹¹⁵

Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti'nde bankacılık hakkında yazılmış muhtelif bir eser bile bulunmamaktaydı. Bu dönemde Mehmet Şerif Efendi "İlim-i Emval-i Maliye" isimli eserinde bankalar konusuna üç bölümde yer verdi.¹¹⁶

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la başlayan bankacılık hareketleri, İkinci Meşrutiyet dönemiyle birlikte nitelik ve nicelik açısından oldukça farklılık arz etti. Yapılan incelemeler sonucunda kurulan bankalar yapıları gereği yabancı sermayeli, azınlıklar-bankerler tarafından, yerli ve yabancı sermaye iş birliğinde kurulanlar olmak üzere üçe ayrıldı. Bu konu başlıkları altında toplam 22 bankaya tesadüf edildi. Ayrıca yalnızca yerli sermayeyle, çiftçinin kredi ihtiyacını karşılamak üzere oluşturulan sandıklar ve nihayetinde kurulan Ziraat Bankası da Osmanlı Devleti'ndeki ilk yerli bankacılık faaliyetleri arasında değerlendirildi. Elbette bu dönemdeki bankaların sayısını bununla sınırlamak mümkün değildi. Fakat İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren milli bankacılığa giden süreçte, Osmanlı Devleti'ndeki ilk bankacılık faaliyetleri ve bunların niteliklerinin genel anlamda ortaya konulması, belirtilen döneme bankacılık perspektifinden bakılmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

¹¹⁴ Tefik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.64-65.

¹¹⁵ Toprak, **Milli İktisat**, s. 245.

¹¹⁶ Müderris Zühdü Bey, **Mali Piyasalar ve Banka Siyaseti**, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1338, s.17.

Osmanlı Devletindeki yabancı bankaların tarihi, milli bankalardan daha eskiye dayanmaktadır. Kırım Savaşı'ndan sonra, 1856'dan itibaren, kurulmaya başlayan bu bankaların, milli bankacılık faaliyetlerinin görüldüğü İkinci Meşrutiyet döneminde de tesisine devam edildi. Toplamda 22 olan bankaların, İkinci Meşrutiyet dönemindeki dağılımları, yabancı sermayedarlar tarafından iki, azınlıklar ve bankerler tarafından altı, yerli ve yabancı sermayedar iş birliğinde altı olacak şekilde, 14 idi. Ancak faaliyetini devam ettirebilen yalnızca altı bankanın varlığı söz konusuydu. Özellikle milli bankacılık faaliyetlerinin başladığı bu sırada, yabancı sermayeli bankaların kurulması meselesi yavaşlarken, diğer kategorideki yabancı bankaların sayısında artış gözlemlendi. Hatta Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan yabancı bankalardaki, sermayenin Almanya ve Avusturya Macaristan yatırımcılarına ait olduğuna rastlandı.¹¹⁷ Fakat bundan önceki dönemde bu üstünlük İngiliz ve Fransız sermayedarlarına aitti.

A. Osmanlı Devleti'nde Kurulan Yabancı Sermayeli Bankalar

Tanzimat ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde Osmanlı ülkesinde yerli ve yabancı sermayeli bankaların kurulma ve şube açma faaliyetleri yoğunluk kazandı. Bu dönemde kurulan bankalar ya doğrudan merkezi İstanbul'da olarak veya yurtdışında merkezi bulunan bankaların şube açması şeklinde oluştu. Bu şekilde şube açmalar genellikle 1870'lerden sonra arttı. Merkezi Viyana'da olan Avusturya-Osmanlı Bankası (1870), Avusturya-Türk Bankası (1871), Alman-Filistin Bankası (1899), Londra merkezli Biritisch Oriental Bank (1902), Atina merkezli Şark Bankası (1904), 1871'de Petersburg'da kurulan Russian Bank for Foreign Trade (1908), Deutsche Bank (1909)'da İstanbul'da şube açan yabancı bankalara misal teşkil etmektedir. Bu bankalardan bir kısmı sadece İstanbul'da şube açmakla kalmadı, devletin farklı bölgelerinde de şubeler tesis ettiler. Şark Bankası Trabzon, Samsun, Beyrut, Hayfa ve Kudüs, Alman-Filistin Bankası Şam, Beyrut ve Trablus'ta şubelerini kurdular.¹¹⁸ Bu bankaların dışında Banco Di Roma (1909), Banqua Franco Asiatic (1913), Deutsche Bank und Disconto Gesellschaft (1916), Banque Francaise des Pays d'Orient (1918),

¹¹⁷ bk. Tablo 16.

¹¹⁸ Ortabağ, **a.g.e.**, s.91; Ünal Tekinalp, "*Türk Hukukuna Göre Yabancı Bankalar*", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C.6, S.1, 1986, s.12.

Banco Commerciale Italiana di Sconto (1918), Banque de la Sein (1918) isimli bankalar da Osmanlı Devleti'nde bankacılık faaliyetlerini yürüten yabancı bankalar arasında sayılabılırdı.¹¹⁹

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulan Osmanlı Bankası ve diğer yabancı sermayeli bankalar sayesinde Galata Borsası canlandı. Yabancı sermayeli bankaların, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere daha çok dış borca girmesine sebep olmasına rağmen ekonominin canlı kalmasını sağlayarak devletin ömrünü yarım asır daha uzattığı yönünde iddialar bulunmaktadır.¹²⁰

1.Osmanlı Bankası

Osmanlı Bankası nitelik olarak merkezi yurtdışında, şubesi Osmanlı Devletleri'nde bulunan bankalar kategorisinde yer aldı. Kırım Savaşı esnasında Osmanlı ekonomisi zor duruma düştü ve çare olarak 1854 ve 1855 yıllarında dış borçlanma anlaşmaları yapıldı. Osmanlı Devleti'nde devlet bankası ihtiyacının doğmasının en önemli sebebi, ekonomide yaşanan mali sıkıntılar oldu. Üstelik Osmanlı Devleti, hem böyle bir girişimde çağdaş devletlere göre oldukça geç kaldı hem de yabancı kaynaklara müracaat etmek zorundaydı.¹²¹

Bunun neticesinde Avrupalı sermayedarlardan bu konuda gelen teklifler arttı. İngiliz Royal Charter gurubu ile Osmanlı hükümeti 24 Mayıs 1856'da prensip anlaşmasına vardı. Sonuç olarak Osmanlı Bankası (Ottoman Bank), faaliyet merkezi Londra'da olacak şekilde İstanbul kuruldu ve 13 Haziran 1856'da Galata'da ticari faaliyetine başladı. Banka küçük boyutlu krediler dışında Osmanlı hükümetine avans vermek, sergi, Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu ödeme emirleri ya da senetler, iskonto gibi işlemleri gerçekleştirmekle görevli kılındı. Bu bankanın kurucularının tamamı İngiliz vatandaşı olup, sermayesi 2.000.000 İngiliz lirası olarak belirlendi. Ancak sermayenin 500.000 lirası ödendi. İstanbul şubesinin açılışından bir ay sonra İzmir'de ve akabinde Beyrut'ta şubeler açıldı. Bunları Kalas ve Bükreş'te kurulan şubeler takip etti. Zira bankaya Mısır dışındaki bütün Osmanlı topraklarında şube

¹¹⁹ Artun, **a.g.e.**, s.36.

¹²⁰ Kazgan, **Şirketleşme**, s. 24-25.

¹²¹Eldem, **135 Yıllık Bir Hazine**, s. 25.

açabilme yetkisi verildi.¹²² Fakat banka, Osmanlı Devleti'nin mali alandaki sorunlarını çözmekte yetersiz kaldı. Böylece İstanbul'da bir devlet bankası kurulması gerekli görüldü. Nitekim kuruluşundan yedi sene sonra Osmanlı Bankası'na hissedar olarak Fransız sermayedarlar da katıldı ve ismi Bank-ı Osmani-yi Şahane (İmperial Ottoman Bank)¹²³ olarak yeniden düzenlendi. Devlet adına para basma ve ihraç etme, merkez bankası gibi faaliyet gösterme yetkisi adı geçen bankaya verildi.¹²⁴ 1 Haziran 1863'te Osmanlı Bankası bütün şubeleriyle birlikte bu bankaya devredildi.¹²⁵ Bankanın kurucuları İngiliz sermayedarlarından, daha önceki Osmanlı Bankası'nın Londra'daki idarecilerinden, William Clay, T.C. Bruce, Pascoe du Pré Grenfell, Lachlan Mackintosh Rate ve Willam Richard'dan oluştu. Fransız sermayesini ise Crédit Mobilier, Société Générale de Crédit Mobilier'i temsilen İsaac Péreire, Emile Péreire, Casmir Salvador bulunmaktaydı.¹²⁶

Banka İngiliz-Fransız özel bankası olmakla birlikte bir devlet bankası olma niteliğine de sahipti. Londra ve Paris'teki kurullar tarafından yönlendirilen banka, kaimelerin ve 1844 öncesinden kalan tağşiş edilen sikkelerin tedavülünden kaldırılmasında devlete yardım etti. Devlet borçlarının büyük bir bölümünün banka aracılığıyla ödenmesine karşılık bankaya %1 komisyon verilirdi.¹²⁷

Bankanın süresi 30 yıl, sermayesinin ise 2.700.000 sterlin olması kararlaştırıldı. Bankaya verilen para basma yetkisinin sonucunda devlet hazinesi hiçbir şekilde para basamaz, hazinenin veznedarı statüsünde, İstanbul'daki hazineye ait gelirleri toplayabilir ve şubelerinin olduğu yerlerde devletin çekeceği havaleler mukabilinde hazinenin gelirlerini kasasında toplayabilirdi.¹²⁸ Sermayesi 15 Kasım 1865'te 4.05.000 sterline, 17 Şubat 1875'te ise 10.000.000 sterline çıkarıldı. Ayrıca

¹²² Edhem Eldem, **Osmanlı Bankası Tarihi**, Çev: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.53.

¹²³ Bankanın kurucuları ve Osmanlı hükümeti arasında 15 Haziran 1863'te imzalanan imtiyaz sözleşmesinin birinci maddesinde, bir devlet bankası olacak bankanın isminin Osmanlı Bankası olacağı belirtildi. Bu sebeple çalışmada, 1863'ten sonra kurulun banka için de Osmanlı Bankası ismi kullanılmaya devam edildi. bk.**BOA.A.DVN.MKL.76/4**.

¹²⁴ Ferit, **a.g.e.**, C.3, s.36-37; Tekinalp, *a.g.m.*, s.11.

¹²⁵ Eldem, **135 Yıllık Bir Hazine**, s. 27-29.

¹²⁶ Kaya Bayraktar, "*Osmanlı Bankası'nın Kuruluşu*", C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi, C.3, S.2, 2002, s.82.

¹²⁷ Pamuk, **Paranın Tarihi**, s.204.

¹²⁸ **BOA.A.DVN.MKL.76/4**.

devletin mali durumu ile ilgili gelişmeleri takip etmek ve reform ihtiyaçlarını belirleyebilmek için bütçeyi ve devlet gelir-giderlerini kontrol etme yetkisi verilirken para basma yetkisi de 20 yıl daha uzatıldı.¹²⁹ Banka, kendisine verilen imtiyazların dışında emlak üzerine de borç verdi. Bu borç verme işlemleri karşılığında rehin alınan ev ve arsalar banka müdürü üzerine geçirilerek yapıldı. 15 Nisan 1907’de Defter-i Hakani Nezareti¹³⁰ bu durumu gözler önüne seren hazırladığı listeyi bakanlar kuruluna iletti.¹³¹

Bankadan altın lira ile gümüş kuruş arasındaki dalgalanmaları azaltması beklenmekteydi. Ayrıca altına bağlı banknotların arzı konusunda tekel konumunda olduğu için ihtiyatlı davranıp piyasaya kontrollü bir şekilde banknot sürdürdü. Bankanın bu yaklaşımı ise en çok Osmanlı topraklarında ticaret yapan Avrupalı sermayedarların işine yaradı.¹³²

Dış borçların ödenmesi için Osmanlı Bankası tarafından Rüşum-i Sitte İdaresi (1879-1880) kuruldu ve bu kurumun başına Fransız Hamilton Long getirildi. Bu kurum aracılığıyla sadece ülke içindeki alacaklılar olan Galata Bankerlerinin borçlarının tahsil edilmesi amaçlandı. Akabinde Duyun-u Umumiye’nin tesis edilmesi bu kurumun ortadan kalkmasıyla sonuçlandı.¹³³ 1881 Duyun-u Umumiye’nin kuruluşunda ve 1888’de devletin topraklarında demiryolu yapımı için uygulanan kilometre garantisi teminat usulünde Osmanlı Bankası önemli role sahipti. Birinci Dünya Savaşı’na Osmanlı Devleti’nin dahil olması, İngiliz ve Fransız kurucuları nedeniyle devletin bankaya olan güvenini kaybetmesine neden oldu.¹³⁴

¹²⁹ Özdemir, **a.g.e.**, s.34.

¹³⁰ 1871 yılında bu ismi almış olan kurum, Tanzimat’tan sonra oluşturulan bakanlıklar, arşivleri kapsamında arazi ile ilgili yazışmaların yapıldığı Kuyûd-ı Hakâni olarak bilinmekteydi. Bugünkü anlamıyla Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü görevini üstlenmekteydi. bk. Murat Alandağlı, “*Kuyud-ı Kadime Arşivinde Tasnifi Yeni Yapılan Bir Defter Türü: Defter-i Hâkanî Nezareti İlmü Haber Defterleri ve Bu Defterlerde Yabancıların Osmanlı İmparatorluğu’nda Mülk Edinmelerine Bakış*”, **Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi**, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yayın No:6, Ankara, 2013, s.78.

¹³¹ **BOA.BEO.3034.227501.**

¹³² Şevket Pamuk, **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7.Baskı, İstanbul, 2017, s.150; Pamuk, **İktisadî Tarihi**, s.122.

¹³³ Sudi Apak, Arzu Tay, “*Osmanlı Devleti’nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri ve Faaliyetleri*”, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.3, 2012, s.72.

¹³⁴ Özdemir, **a.g.e.**, s.35.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında hükümetin avans ve banknot ihtiyacına Osmanlı Bankası'nın olumlu yanıt vermemesi üzerine devlet ve bankanın arası açıldı. Akabinde banka, banknot basma ayrıcalığından vazgeçtiğini ve artık devletin banknot basmakta serbest olduğunu belirtti.¹³⁵ Ayrıca savaş başladığı sırada 1914'te Maliye Bakan Vekili sıfatıyla Talat Bey tarafından bankaya bir tebligat gönderildi. Buna göre devletin içinde bulunduğu savaş halinde, devlet kaynaklarının emanet edildiği, devlet bankasının hükümete karşı olan görevlerini yerine getirmediği ve getirmeyeceğinin tespit edildiği bildirildi. Bu sebepten dolayı düşman devletlerin vatandaşı olan banka müdürlerinin bu kurumun başında kalmasına izin verilemeyeceği için cumartesi gününe kadar Osmanlı vatandaşı müdürlerin tayin edilerek, isimlerinin bakanlıkla paylaşılması istendi. Banka tarafından 31 Aralık 1914'te verilen cevapta, hükümete karşı bankanın görevini yerine getirmediği iddiasının kınandığı, müdürlerin değiştirilmesinin kendi yetkilerinde bulunmadığı, şayet Fransa ve Londra ile haberleşme noktasında kolaylık sağlanırsa bu talebin iletileceği ifade edildi. Talat Bey vermiş olduğu cevapta bankanın kısa süre önce devletin nakit ihtiyacını karşılamayı reddetmesini, iddiasına kanıt olarak gösterdi. Banka ise bahsedilen 2.000.000 liralık avans konusunda yetkilerinin olmadığını dile getirdi ve mevzuyu daha fazla uzatmadı. Banka yöneticilerinden Nias, Steeg ve Dupuis, bankayı müdür Cartali, müfettiş Hanemoğlu, operasyonlar şefi Keresteciyan gibi Osmanlı vatandaşlarına teslim ettiler.¹³⁶

Osmanlı Bankası'nın belki de en önemli özelliği Osmanlı Devleti döneminde kurulduğu halde devlet bankası vasfını Türkiye Cumhuriyeti'nde de 10 Mart 1924'te imzalanan sözleşme ile T.C. Merkez Bankası'nın kuruluşuna kadar devam ettirmesidir.¹³⁷

2.İtibar-ı Umumi-i Osmani Bankası

Banka, Osmanlı Bankası'nın Paris ve Londra'daki banker kurucularının rakipleri olan Soci t  G n rale ve G n rale Kredi Senet Finansı Bankalarının

¹³⁵ Haydar Kazgan, vd. **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi: Kuruluştan Cumhuriyet'e**, C.1, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası-Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.269.

¹³⁶ Eldem, **Osmanlı Bankası**, s.303-305.

¹³⁷  zdemir, Biltekin, **a.g.e.**, s.34.

işletmecileri ile Galata Bankerlerinden Giancizio Tubini tarafından 1865'te İstanbul'da teşkil edildi.¹³⁸ Bu bankanın bir finansman bankası olarak kurulması ve devletin bu anlamdaki ihtiyaçlarını karşılayacak olması, Osmanlı Bankası ile Osmanlı Devleti arasında sıkıntılara sebep oldu. Zira 2.2.000.000 Osmanlı lirası sermayeye sahip olan bu yeni kurulan bankaya verilen imtiyazlarla Osmanlı Bankası'na önemli bir rakip ıktı.¹³⁹

Osmanlı Devleti, zaman zaman nakit ihtiyacını karşılamak maksadıyla İtibar-ı Umumi-i Osmani Bankası'na başvurdu. Bunlardan bazılarına örnek teşkil etmesi bakımından değinilebilir. Devletin Londra'ya vadeleri gelen ödemeleri, Rumeli demiryolları tahvilatının vadesi gelen kupon ve ikramiye bedelleri için 125.000.000 Franklık borcun son taksitinin ödenmesi için 1873'te borç talebiyle başvurduğu görüldü.¹⁴⁰ Osmanlı Devleti askeri dairelerin haftalıklarının temini için 25 Ekim 1888'de bankadan, %8 faizle iki defada toplam 13.000 altın borç alınmak üzere Maliye Bakanlığına yetki verdi.¹⁴¹ Fakat banka faaliyetlerini 1899'a kadar devam ettirebildi ve nihayetinde kapandı.¹⁴²

3.Şirket-i Maliye-i Osmaniye Bankası

İngiliz sermayedarlar tarafından 1866'da 1.000.000 sterlin sermaye ile kuruldu. Müdürü Edvard, şube yöneticisi ise Hanson olup, bankanın Osmanlı ülkesinde ticari faaliyetlerde bulunması amaçlandı. Fakat beklentileri karşılayamayan banka uzun ömürlü olamadı, kurulduktan birkaç yıl sonra Bank-ı Osmaniye'ye devredildi.¹⁴³

4.Türkiye Milli Bankası

Sir Ernest Cassel'in önderliğinde, İngiliz sermayedarlarının girişimi ile banka, İstanbul'da 13 Eylül 1909'da padişah onayı ile bir Osmanlı Anonim Şirketi olarak kuruldu. Sermayesi 1.000.000 sterlinden meydana gelen bankanın en önemli kuruluş

¹³⁸ Ferit, **a.g.e.**, s.43.

¹³⁹ Ortabağ, **a.g.e.**, s.48.

¹⁴⁰ Devlet bu borçlanmayı yukarıda bahsi geçen banka ile Dersaadet Bankası ve Möşyo Zarifi'den aldı. bk. **BOA.A.MKT.MHM.466/51.**

¹⁴¹ **BOA.İ.MMS.101/4276.**

¹⁴² Ferit, **a.g.e.**, s.43.

¹⁴³ Ferit, **a.g.e.**, s.42.

gayesi, Osmanlı ülkesinde İngiliz yatırımlarını ve ticaretini finansa etmek şeklinde belirlendi.¹⁴⁴

İlaveten, Osmanlı topraklarında ticaret ve sanayinin ilerlemesini sağlayacak teşebbüslerde bulunmak, madenlerin inşa ve işletilmesini sağlamak ve devlet dairelerinin her türlü borç isteklerini karşılamak da diğer faaliyetleri arasında zikredilebilirdi. Bankanın kurucuları çoğunlukla İngiliz bankerlerinden oluşsa da Mısır Milli Bankası ve Londra'daki Bering Biraderler Bankası da kurucular arasında yer aldı. Bankanın yönetim kurulu başkanı, daha önceden Duyunu Umumiye İdaresi Da'inler Vekâleti ve yönetim kurulu başkanlığında bulunmuş olan Sör Babington Esmıt olurken, yönetim kurulu üyelerini ise Sör Adam Belök, İngiliz bankerlerinden Henderson, Sidneypel, Makuleymeyr, Revelstoke'u ihtiva etti. Bunlara ilave olarak adı geçen kurulda Osmanlı vatandaşı kimselerin de bulunması şart koşulduğu için Ayandan Nail Bey, Duyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı Da'inleri Vekili Mebus Hüseyin Cahit Bey, tüccar Gülbenkeyan Efendi, eski Bayındırlık Bakan Vekili Cemal Bey, Londra'da ticaret üzerine eğitim görmüş Reşat Bey'den meydana geldi. Bununla beraber, bankanın yönetim kurulu üyeleri dışında, üyelerinin tamamı Osmanlı vatandaşlarından oluşan bir heyet vücuda getirildi. Bu heyet, bankanın kuruluş amacına uygun hareket etmesini kontrol etmekle görevlendirildi.¹⁴⁵

Bankanın hisse senetlerinin büyük çoğunluğu Cassel, Henderson ve Revelstoke tarafından alındı. Aynı zamanda kurucu hisselerinin büyük bölümünü elinde bulunduran bu kişiler dışında Cavit Bey, Esseyan, Reşid Sadi, Ahmet Cemal, Gülbenkeyan, Said Paşa, Prens Sait Halim Paşa, Mareşal Cemil Paşa, Hasan Fehmi Paşa ve Cemal Paşa arasında kalan hisseler dağıldı. Oldukça uzun süre faaliyette bulunan banka Cumhuriyet döneminde de 1940 yılına kadar icraatlarını devam ettirdi.¹⁴⁶

¹⁴⁴Ortabağ, **a.g.e.**, s.92.

¹⁴⁵ Ferit, **a.g.e.**, s.61-62.

¹⁴⁶ Irmak Karabulut, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye Milli Bankası: Bir Toplum Dönüştürme Aygıtı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2019, s.122, 554.

5.Osmanlı Sanayi Bankası Anonim Şirketi

Bankanın kurulması için dilekçe Oryantel Karpat Tersanesi'nin müdürü ve yönetim kurulu üyesi, İzmir'de ikamet eden, Albralboni ve arkadaşı tarafından verildi. Banka yönetmeliği, yapılan birkaç değişiklik sonrasında uygun görüldü. Kuruluş için padişah izni 31 Ocak 1912'de verildi. Kurulması meselesini takip etmek görevi Ticaret Bakanlığına havale edildi.¹⁴⁷

Bankanın merkezi İstanbul olmakla birlikte başlıca şubesi ise İzmir'de idi. Bunun dışında diğer Osmanlı şehirlerinde ya da yurt dışında, ihtiyaç halinde, şubeler açılabilirdi. Bankanın temel görevi gerek kendi hesabına gerekse de başkasının hesabına her türlü banka komisyon işlemini yerine getirmek, Osmanlı sınırları içinde sanayi, ticaret, maden, tren, taşımacılık, bayındırlık gibi alanlarda yatırım ve hizmette bulunmaktı. Bunları yerine getirirken devletin kanun ve nizamlarına uygun olarak hareket edilirdi. Banka, yönetmeliğinin beşinci maddesinin üçüncü fıkrasına dayanarak mülk karşılığında borç vermek işleminde ilgilenmek üzere de bir şube açabilirdi.¹⁴⁸

Ayrıca yönetmelikte bankanın amacının belirtildiği 75. madde gereğince, devletçe kabul edilmiş ve edilecek, usul ve nizama uygun olarak muamele etme şartıyla gerek İstanbul'da gerekse de şehir dışında bulunan her türlü mal-mülk ve araziye kiralama ya da kiraya verebileceği, mal rehini karşılığında borç verilebileceği belirtilmekteydi.¹⁴⁹

Bankaya faaliyeti için tanınan süre 50 sene olup, 220.000 Osmanlı lirası sermayesi vardı. Banka sermayesinin tamamı imza ve %25'i üretilmedikçe (istihsal) kesin olarak kurulmuş sayılmazdı. Sermayenin kalan %75'i ise yönetim kurulunda görüşüldükten sonra ödenirdi. Bu ödeme için gerçekleştirilecek görüşmenin tarihi, İstanbul'da yayınlanan birisi Türkçe olmak üzere üç gazete ile Paris gazetelerinden bazılarında en az 30 gün öncesinden ilan edilirdi.¹⁵⁰

¹⁴⁷ BOA.MV.226/90.

¹⁴⁸ BOA.BEO.4004/300240.

¹⁴⁹ BOA.ŞD.1233/8.

¹⁵⁰ BOA.ŞD.1233/8.

Banka hisse senetleri bir yüzü Türkçe bir yüzü ise Fransızca olarak düzenlenirdi. Hatta ihtiyaç durumunda, üçüncü bir dilde dahi çıkarılabildi. Hisse bedellerinin tamamı ödeninceye kadar senet, sahibinin ismine yazılı, ödendikten sonra ise yönetim kurulu kararıyla sahibine ait olabilirdi. Çıkarılacak hisse senetlerinden en az iki tanesi onaylanmak üzere Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığına gönderilirdi.¹⁵¹

Hisse senedinin bir taksiti ödenmemiş ve diğer taksit ödemesi de gelmişse ihtara gerek olmaksızın, ödeme gününün geçtiği günden itibaren banka lehinde olmak üzere senelik %6 faiz tahsis edilirdi. Ayrıca banka, taksitlerini vaktinde ödemeyenlerin aleyhinde dava açabilir ve bunlar hakkında takip kararı çıkarttırabilirdi. Dahası bu kişilerin hisse senetlerini satılığa çıkarabilirdi. Satılmasına karar verilen bu hisse senetlerinin numaraları, İstanbul'daki en az biri Türkçe olan üç gazetede 10 gün ara ile ilana çıkarılırdı. Son ilan tarihinin üzerinden dört hafta geçmesinden sonra hâlâ ödeme yapılmamışsa, senetler uygun borsalarda satılırdı. Bu şekilde satılan senet ise iptal edilirdi. Alan müşteriye ise eskisinin numaralarını taşıyan yeni bir senet hazırlanırdı. Satış işleminden elde edilen bedel borca sayılır, eğer miktar fazla gelirse eski sahibine iade edilirdi. Şayet eksik gelirse de aynı şekilde kalan miktar talep edilirdi. Vadesi dolmasına rağmen taksiti gerektiği gibi ödenmeyen hisse senedi alınıp satılamayacağı gibi yıllık kârdan da pay verilmezdi.¹⁵²

Bir veya daha fazla hisse senedinin kaybedilmesi ya da herhangi bir zarara uğraması durumunda, sahibinin vaziyeti yazılı olarak derhal yönetim kuruluna bildirme zorunluluğu bulunmaktadır. Yönetim kurulu ise hisse senetleri için yapılan masrafların sahibinden tahsis edilmesi yönünde karar alabilirdi. Bu karar gazeteler aracılığıyla ilan edilirdi. Ayrıca banka nazarında hisse senetlerinin paylaşılması mümkün değildi. Bu sebeple her hisse senedi için bir sahip tanınırdı. Hissedarların varisleri, alacaklıları hiçbir şekilde bankanın mallarını haczettiremeyecekleri gibi idaresine de karışamazlardı. Hisse senetleri koçanlı bir defterden ayrılırdı. Ayrıca üzerinde senedin seri numaraları, bankanın resmi mührü, yönetim kurulu üyelerinden iki kişinin imzası bulunurdu. Bu iki imzadan birisi mühür şeklinde olurdu. Hisse senedinin ve kuponlarının yazısı ve şekli banka idaresince belirlenirdi. Bir hissedar,

¹⁵¹ BOA.ŞD.1233/8.

¹⁵² BOA.ŞD.1233/8.

sahip olduğu hisse karşılığında ödediği taksit nispetinde banka sermayesi ve ihtiyat akçesine¹⁵³ katılım sağlayabileceği gibi senelik kârdan da istifade edebilirdi. Hissedar, her hisse senedi için bankaya 11 Osmanlı lirası yani 250 frank öderdi. Bu hissedarlar, genel kurul tarafından banka yönetmeliğine uygun alınmış kararlara uymak zorundaydılar. İlk çıkarılan hisse senetlerinin bedeli tamamen alındıktan sonra, yönetim kurulunun teklifi ve genel kurulun kararıyla banka, yeni hisse senetleri çıkartabilirdi. Ayrıca bunlar, hiçbir zaman belirli bir bedelin altında fiyatla satılamazdı.¹⁵⁴

Banka, genel kurula beş yıllığına mensup ve sayıları yedi ile on beş arasında olan yönetim kurulu tarafından yönetilirdi. Görevi sona eren üyeler, yeniden görevlendirilebilirdi. İlk beş yıl için oluşturulacak yönetim kurulu, bankanın kuruluşunu takip eden ilk toplantıda genel kurul tarafından seçilirdi. Bu üyelerin görev süresi bitiminde yönetim kurulu tümüyle yenilenirdi. Bundan sonra her yıl üyelerden bir veya birkaçı, önce kura daha sonra ise kıdeme göre çıkarılarak yönetim kurulu oluşturulurdu.¹⁵⁵

Yönetim kurulu her yıl kendi üyeleri arasından bir başkan ve iki başkan yardımcısı belirlerdi. Yardımcılardan biri, Paris şubesi idaresini oluşturan üyeler arasından seçilir ve bu şubenin başkanı olurdu. Bu kurul, banka yönetiminde bütün işlerde yegâne sorumluydu. Ayrıca genel kurula sunulacak hesapları düzenler, bankanın genel işleyişine dair rapor hazırlar, kârın dağıtılma şeklini teklif ederdi. Bankanın işleyişine dair her türlü nizamnameyi düzenleyebilir, üyeler arasından ya da dışından ihtiyaca göre memur görevlendirebileceği gibi azledebilirdi. Yine, yönetim kurulu üyelerine verilecek ücreti belirlerdi. Kurucu hisse senetlerinin satın alınmaya uygun olup olmadığını ve bunların satış bedelini tayin ederdi. Hukuki durumlarda gerek davalı gerekse de davacı olarak bankayı temsil ederdi.¹⁵⁶

Banka sermayesinin yarısının kaybedilmesi durumunda yönetim kurulu, genel kurulu bankanın feshi ya da devamına karar vermek üzere toplantıya davet ederdi. Bu

¹⁵³ İhtiyaç akçesi, senelik kardan ayrılmış meblağların birikmesiyle oluşmuş, beklenmedik durumlar için harcanmak üzere ayrılan paradır. bk. **BOA. BEO.4252/318877**; Yedek akçe. Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, s.76.

¹⁵⁴ **BOA.ŞD.1233/8.**

¹⁵⁵ **BOA.ŞD.1233/8.**

¹⁵⁶ **BOA.ŞD.1233/8.**

toplantıda çıkan kararın geçerli olması için toplantıda bulunan kişilerin, hisseleri toplamının banka sermayesinin yarısına denk olması şartı aranırdı. Şayet bankanın feshi kararı verilirse, genel kurul bankanın net hesaplarını ortaya koymak üzere bir veya daha fazla memur görevlendirirdi. Bu esnada genel kurulun yetki ve sorumlulukları eskiden olduğu gibi devam ederdi. Bankanın borçları vs. düşüldükten sonra kalan miktarın %40'ı kurucu hissedarlara sahip oldukları hisseye göre, diğer %60'lık kısmı ise hisseleri ödeme durumuna göre hissedarlara dağıtılırdı. Banka faaliyetini yerine getirebilir vaziyette olduğu esnada hissedarlar veya yöneticiler arasında banka muamelelerine dair çıkan fikir ayrılıkları kanun ve yönetmeliğe uygun olarak çözüldü.¹⁵⁷ Bankanın faaliyete geçip geçmediği, geçtiyse de akıbetine dair bilgiye tesadüf edilmedi.

B. Azınlıklar-Bankerler Tarafından Kurulan Bankalar

Osmanlı Devleti gerek dünyanın ekonomik gidişatı gerekse de Osmanlı ekonomisinin kapitalistleşmesi sonucunda yabancı bankerlerin devlet topraklarındaki bankacılık girişimlerini desteklemek zorunda kaldı. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde ilk bankacılık faaliyetleri genellikle devlete ve ülkeye yararlı olma düşüncesine sahip olmaktan ziyade Osmanlı Devleti'nin para ihtiyacını yüksek faizler ve imtiyazlar mukabilinde karşılayarak kâr sağlama amacı güden Osmanlı vatandaşı yabancı azınlıklar tarafından yapıldı. Böylece bankacılık alanında Osmanlı Devleti'nin bu süredeki durumunu iyi analiz ederek mevcut durumdan faydalandılar. Hatta “Türklerin büyük bir bankadan ziyade 10.000 liralık küçük bir sarraf şirketini dahi işletemeyecekleri” düşüncesini savundular.¹⁵⁸

1. Dersaadet Bankası (İstanbul Bankası)¹⁵⁹

Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminde ekonomideki kötü gidişata çözüm bulabilmek amacıyla kaime çıkardı. Fakat beklentinin aksine kaimeler sürekli değer kaybettiği için Osmanlı lirası da yabancı paralar karşısında değer kaybetmeye başladı.

¹⁵⁷ BOA.ŞD.1233/8.

¹⁵⁸ Ferit, a.g.e., s.1.

¹⁵⁹ Bankanın ismi kimi kaynaklarda Dersaadet, kimi kaynaklarda ise İstanbul olarak geçmektedir. Fakat bu çalışmada bahsedilen diğer İstanbul Bankaları ile bir karışıklığa sebep olmaması açısından Dersaadet olarak anıldı. İsim konusunda İstanbul Bankası için bk. Kazgan, **Bankerleri**, s.5; Ortağ, a.g.e., s.54. Dersaadet Bankası için bk. BOA.HR.MKT.42/3.

1844'te Tashih-i Ayar para reformunu gerçekleştiren devlet, kambiyo işlerinin yürütülmesinde Galata Bankerlerinden Alleon ve M. Baltazzi'yi görevlendirdi. Sonrasında bu bankerler işlerini banka üzerinden devam ettirmek istediler.¹⁶⁰

Dersaadet Bankası'nın (Banque de Constantinople) kuruluş süreci de bundan sonra başladı. Osmanlı topraklarında bankerler tarafından kurulan ilk banka¹⁶¹ niteliğine sahip kurumun, kuruluş tarihi konusunda 1845¹⁶² 1847¹⁶³ ve 1849¹⁶⁴ gibi tarihler öne çıktı. Dolayısıyla net bir tarih belirtmek mümkün değildir.

Nihayetinde banka, hükümetin teşvikiyle Baltazzi ve Y. Alléon isimli iki banker tarafından kuruldu. Aslında hükümetin bahsi geçen bankaya destek vermesini, dış ticarete ödeme güçlüğüne hat safhalara çıkmasından dolayı dış ticaretin açık vermesi ve kambiyo istikrarsızlığı gibi etkenler gerekli kıldı. Toplam sermayesi 25.000.000 kuruş olarak belirlendi. Sermayenin 10.000.000 kuruşluk kısmı hükümet tarafından karşılanacakken geriye kalan 15.000.000 kuruş ise bankerler tarafından temin edilecekti. Fakat banka yönetimi, devletin bu taahhüdünü yeterli görmedi. Böylece sermayeye teminat olarak gösterilen Mısır vergisi tahsil edilinceye kadar devletin kendilerinden faiz istememesini talep etti.¹⁶⁵

Devletin ihtiyacı gereği bankanın en önemli görevi kambiyo kurunu sabit tutmak olarak belirlendi. Yine 110.000.000 sterline kadar hisse senedi ihraç etmek yetkisine sahip oldu. Ancak bu yetkisini hiç kullanamayan banka 1852 yılında faaliyetini sonlandırdı.¹⁶⁶ 1852'de Dersaadet Bankası'nın kapatılması üzerine İngiliz lirasının 150 kuruşa çıkmasından dolayı Osmanlı lirası %35 değer kaybetti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nde yeni bir banka kurulması meselesi gündeme geldi. Bu sebeple Galata bankerleri ve Nerueh Şevel isimli Fransız bankeriyle görüşmelere

¹⁶⁰ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.75.

¹⁶¹ Bu bankadan önce Osmanlı topraklarında ilk kurulan banka, 1842'de farklı devletlerin vatandaşı olan tüccarların bir araya gelmesiyle, İzmir Bankası (Smyrna Bank) olmasına rağmen, devletin izin vermemesinden dolayı faaliyete geçemedi. Ortabağ, **a.g.e.**, s.20.

¹⁶² Ferit, **a.g.e.**, s.32; Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.75; Kazgan, **Bankerleri**, s.16.

¹⁶³ Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi**, s.143.

¹⁶⁴ Ortabağ, **a.g.e.**, s.54.

¹⁶⁵ Ü. Serdar Serdaroğlu, **Osmanlı Devleti'nde İlk Banka: Dersaadet Bankası ve Poliçe İşlemleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.55.

¹⁶⁶ Kazgan, **Bankerleri**, s. 18, 20.

başlandı. Ancak Kırım Harbi'nin çıkması üzerine banka kurma teşebbüsü yarıda kesildi.¹⁶⁷

2. Şirket-i Umumiye-i Osmaniye Bankası

Banka, Galata bankerlerinden Aristide, Baltazzi, Christaki Zografos, Mısırlıoğlu Boghos, A. Ralli, Stefanovich, Zafiropoulo Zarifi¹⁶⁸, Alberti, Bişo Fesahim, J. Camondo¹⁶⁹ ve Osmanlı Bankası ortaklığında 1864'te, padişahın özel izniyle 30 sene müddetle İstanbul'da teşkil edildi. Bu yönüyle Türk bankacılık tarihinin ilk iştirak bankasını temsil eden kuruluşun yabancı ismi ise Soci t  G n rale de L'Empire Ottoman'dı.¹⁷⁰

Sermayesi 2.000.000 sterlin olup her biri 20 sterlin değerinde, 100.000 hisse senedine ayrıldı. Kurucular bankanın 24.000 hisse senedini satın almakla beraber, 43.000 hisse senedini de ileride halka satmak maksadıyla edindiler. Bunun dışında kalan 6.500 hisse senedi İstanbul, 30.500'  ise Londra Borsası'nda Osmanlı Bankası vasıtasıyla satışa çıkarıldı. Bankanın en önemli kuruluş gayesi ise tahakkuk etmiş i  ve dış borçlar karşılığında devlete kısa vadeli avanslar sağlayacak olmasıydı.¹⁷¹ Bankanın akıbeti hakkında bir bilgi bulunamadı.

3. İstanbul Bankası

İstanbul Bankası, Galata bankerlerinden Syngros ve Georges Coronio tarafından 1872'de anonim şirket olarak İstanbul'da kuruldu. Bu kişilerden başka

¹⁶⁷ Ferit, **a.g.e.**, s.34.

¹⁶⁸ George Zarifi bir Galata Bankeridir. Avlonya sancağında yaşayan ailesi 18. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'a g   etti. Babası Jean Zarifi İstanbul'da ticaretle uğraştı. Ailesi 1821'de patlak veren Rum isyanı neticesinde Odessa'ya gitti. George Zarifi eğitimini burada Richelieu Lisesi'nde tamamladı. 1831'de tekrar İstanbul'a döndü ve burada ticaretle iştival etti. bk. Murat Hulkiender, **Bir Galata Bankerinin Portresi George Zarifi 1806-1884**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003, s.2.

¹⁶⁹ Camondo ailesinin kökeni İspanya'ya dayanmaktadır. 1492'de İspanya'yı terk etmek zorunda kalan Yahudiler arasında bu aile de bulunmaktaydı. Ailenin bundan sonraki güzergahı net olmamakla beraber, İtalya, Venedik ve İstanbul şeklinde ilerledi. Ailenin ilk bireyleri Osmanlı Devleti'nde tüccarlık ve sarraflık faaliyetleriyle uğraşırken Isaac Abraham ve Salomon Camondo kardeşler 1802'de İstanbul'da Isaac Camondo ve şurekaşı isimli bir banka kurdular. Banka 1894'te tasfiye edildi. bk. Uğurcan  zel, **Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıl'da Banker Camondo Ailesi ve İktisadi Faaliyetleri**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2017, s.25-27.

¹⁷⁰ Artun, **a.g.e.**, s.24; Ferit, **a.g.e.**, s.41.

¹⁷¹  etin, **a.g.e.**, s.76.

kurucular arasında, Etienne Scouloudi, Antoine Vlasto, Fernandez¹⁷² Diaz, Paul Stefanovich, Théodore Mavrogordato ve A.Psichari gibi Galata piyasasının tanınmış isimleri bulunmaktaydı.¹⁷³

Bankanın kuruluşundan kısa bir süre sonra Londra'da bir şubesi açıldı. Sermayesi, her biri 10 İngiliz lirası kıymetinde 100.000 hisse senedinden, yani 1.000.000 İngiliz lirasından ibaretti.¹⁷⁴ Kurucular hisselerin %70'ini almış olup, geri kalan kısmı ise Londra ve Galata'da halka arz edildi. Bank-ı Osman-i Şahane ise 5.000.000 banka hisse senedi aldı. Banka, 22 yıllık faaliyetinin ardından 1894 yılında Kambiyo ve Esham bankasına devredildi.¹⁷⁵

4. Kambiyo ve Esham Bankası (Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi)

Bankanın temeli, Galata Bankerlerinden Mösyö Uyanidi tarafından Kırım Harbi sonrası 30.000 Osmanlı lirası sermaye ile kurulan özel bir bankaya¹⁷⁶ dayandırılmaktaydı. 1872'de Uyanidi'nin bankasına yeni sermayedarların katılmasıyla banka, anonim şirket haline getirildi ve Kambiyo ve Esham Bankası ismini aldı. Londra, Paris ve Atina'da şubeleri bulunan bankanın merkezi İstanbul Galata'da Zülfaris Caddesi'nde yer almaktaydı.¹⁷⁷

Sermayesi, her biri 10 İngiliz lirası değerinde olan 60.000 hisse senedi olup, toplamda 600.000 İngiliz lirasına tekabül etmekteydi.¹⁷⁸ Diğer bir ifadeyle her bir hisse 11 Osmanlı lirasından 60.000 hisse senedine ayrılan 660.000 Osmanlı lirasına denk gelmekteydi. Bankanın kuruluş aşamasından sermayenin yarısının ödenmesi şart koşulduğu için hisselerin 55.000'i kurucular tarafından satın alındı. Kalan 5.000 hisse senediye, satılmak üzere halka sunuldu. Banka, 1894 yılında muamelelerini

¹⁷² Fernandezler, İtalya'dan Selanik'e gelen ve Osmanlı Devleti'nin ekonomik hayatında önemli bir role sahip olan Yahudi banker ailesidir. Bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra endüstriyel ve madencilik alanlarında da girişimlerde buldukları bilinmektedir. bk. İpek, **a.g.e.**, s.123.

¹⁷³Ortabağ, **a.g.e.**, s.54.

¹⁷⁴ Ferit, **a.g.e.**, s.50.

¹⁷⁵Ortabağ, **a.g.e.**, s.54.

¹⁷⁶ Bu bankanın ismine dair bir bilgiye tesadüf edilmedi.

¹⁷⁷ İpek, **a.g.e.**, s.52.

¹⁷⁸ Ferit, **a.g.e.**, s.50-51.

durdurmak zorunda kalan İstanbul Bankası'nın işlemlerini devraldı. Ancak 1899'da kendi işlemlerini yerine getiremeyecek bir duruma geldi ve kapandı.¹⁷⁹

5. Selanik Bankası

Banka, Osmanlı Anonim Şirketi olarak, 1 Haziran 1888 tarihinde padişah izni ile İstanbul'da kuruldu. Bankanın kurucuları, Selanik'in Musevi bankerlerinden İtalyan vatandaşı Allatini¹⁸⁰ biraderler, İzak Fernandez ile Paris'ten Kontvar Deskont, Viyana'dan Oster Rayhişe Lender Bankaları oldu.¹⁸¹

Sermayesi 20.000.000 frank olup, her biri 500 franklık 40.000 hisseye bölündü. Bu hisse senetleri sahibine ait olarak bir yüzü Türkçe diğer yüzü Fransızca olacak şekilde düzenlendi.¹⁸²

İstanbul şubesi, Galata'da Aşır Efendi Sokağı'nda hizmete açıldı. 1912 yılı itibarıyla hâlâ aktif bir şekilde faaliyetlerine devam eden banka, gazete ilanı aracılığıyla kendisine yatırımcı aradı. Bu sebeple az miktarda birikmiş olan ve bundan kâr sağlamak isteyenlere altın akçe 25 kuruştan 300 liraya kadar para kabul ve karşılığında %4 faizle hizmet vermek istedi.¹⁸³

Banka merkezi dışında Rumeli'de, İzmir ve Samsun'da toplam 14 tane şube ve büro açtı.¹⁸⁴ Ayrıca faaliyetlerini Cumhuriyet dönemine taşıyan ve 2000 yılına kadar devam ettiren nadir yabancı bankalardan oldu.¹⁸⁵

¹⁷⁹Ortabağ, **a.g.e.**, s.55.

¹⁸⁰ Allatini ailesi, İtalya'da hekimler olarak tanındılar. İtalyan Yahudi'si olan aile, 1796'dan itibaren Selanik'e yerleşti. Lazare Allatini, Selanik'teki Allatini Ticaret Evinin başında olan ailenin ilk revidir. Oğlu Moise Allatini ise hem iyi bir doktor hem de Selanik'in en önde gelen tüccar ve bankerlerinden oldu. Pek çok ticari kuruluşa önderlik eden Allatini kardeşler, sadece Osmanlı ticari hayatında değil aynı zamanda, Avrupa borsalarında da tanınan bankerler oldular. Selanik Bankası, aynı zamanda Allatini kardeşlerin hisse çokluğundan dolayı Selanik'te, Allatini Bankası olarak isimlendirildi. bk. İpek, **a.g.e.**, s.67-93.

¹⁸¹ Ferit, **a.g.e.**, s.58-59.

¹⁸² **BOA.A.DVN.MKL.53/4.**

¹⁸³ "Selanik Bankası", **Tanin**, 22 Eylül 1912, S.740, s.5.

¹⁸⁴ Kazgan vd. **Türk Finans Tarihi**, s.271.

¹⁸⁵ Banka 1969'da Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası unvanıyla hizmete devam etti. 1990'da İnterbank ismini aldı, 2000'de ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) yönetimine alındı ve Birleşik Fon Bankası'na devredilerek tüzel varlığı sona erdi. bk. Öztin Akgüç, "Türkiye'de Yabancı Bankalar", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S.36, s.10-11.

6. Midilli Bankası

Osmanlı Anonim Şirketi olarak, 24 Şubat 1891 tarihinde padişahın izni üzerine Midilli merkezli kurulan bankanın, her türlü banka işlemini yerine getirmekle birlikte, sanayi ve ticari yatırımlarına öncelik vermesi uygun görüldü. Banka Midilli tüccarlarından Korçi biraderler ile İstanbul'da bulunan Yunanlı banker Leonidas Zarifi tarafından kuruldu. Yönetim kurulu, Zervodaki, Kiremanos, Kopas, Meşçiyaka Paşa ile Kulaksız Zade Halim Bey'den mürekkepti.¹⁸⁶

Bankanın sermayesi, kuruluş aşamasında, her biri 250 frank olan hisse senedinden meydana gelen 6.000.000 frank idi.¹⁸⁷ Fakat ilerleyen süre zarfında, banka hisse senet bedelinin 10 liradan yedi liraya indirilmesine ve merkezinin İstanbul'a taşınmasına dair olan banka genel kurul kararına, sadaret tarafından 17 Şubat 1910'da izin verildi.¹⁸⁸ Böylece merkezi İstanbul olan banka, ilerleyen zamanda Midilli ve çevresindeki adalar dışında Selanik ve Atina'da da şubeler açtı. Kurucuları ellerindeki gemi ve maden ocaklarını bankaya devrettiler. Fakat çok geçmeden banka, zarar ettiği için tasfiye edildi.¹⁸⁹

7. Osmanlı İtibar-ı Emlak Bankası

Gayrimenkulün rehini karşılığında para borç vermek ve bunlar ile ilgili işlemlerle ilgilenecek bankanın İstanbul merkezli olarak kurulması için gerekli girişim 2 Mart 1910'da banker İzak Fernandez ve Jak Menase Efendilerin ruhsat talep etmeleriyle başlatıldı. Bu talep, o tarih itibarıyla rehin karşılığında borç para veren bir bankanın mevcut bulunmaması, gayrimenkul sahiplerinin bu manada ihtiyaçlarının bulunması sebebiyle, emlak bankasının kuruluşundaki gereklilik ve faydalar düşünüldüğü zaman, bankanın kurulması ülke yararına şeklinde değerlendirildi. Böylece kuruluş için gerekli olan padişah izni 27 Eylül 1910'da verildi. Sermayesi 1.000.000 Osmanlı altını olmakla birlikte süresi 75 sene olarak belirlendi.¹⁹⁰ Ancak bankanın faaliyete geçip geçmediği, geçtiyse de akıbetine dair bir malumat bulunamadı.

¹⁸⁶ Ferit, a.g.e., s.57.

¹⁸⁷ BOA.A.DVN.MKL.32/23.

¹⁸⁸ BOA.İ.TNF.21/3.

¹⁸⁹ Artun, a.g.e., s.34.

¹⁹⁰ BOA. BEO. 3773/282927; BOA.MV.137/71; BOA.BEO.3679/275855.

8. Osmanlı Ticaret Bankası

Hissedarları Osmanlı vatandaşı Ermenilerden oluştuğu için Ermeni Ticaret Bankası olarak da anılan İstanbul merkezli olan banka, başlangıçta Şirket-i Ticariye-i Osmaniye unvanıyla 24 Haziran 1911’de kuruldu.¹⁹¹ Şirketin adının Osmanlı Ticaret Bankası olarak değiştirilmesi ve yönetmeliğindeki bazı maddelerin tekrar gözden geçirilmesi konusunda, 27 Temmuz 1912’de bakanlar kurulu ve meclisi vükela kararı alındı. Bu durum için gerekli padişah izni ise 16 Şubat 1913’te verildi.¹⁹²

Bankanın sermayesi, her biri 5 liralık 20.000 hisse senedinden oluşup, toplamda 100.000 Osmanlı lirasından meydana gelmekteydi.¹⁹³ Her türlü banka işleminin yanı sıra emlak rehin almak karşılığında borç vermek ve maliyede komisyonculuk yapmak üzere kuruldu. Bundan başka, yurtiçinde ve yurt dışında bizzat ya da başka şahıslar adına her türlü banka işlemlerini yapmak, esham ve tahvil çıkarmak ve satmak, müzayedelere ve münakasalara katılmak, mali kuruluşların ticaret, sanayi ve menkul mallarla ilgili yaptıkları her türlü faaliyeti gerçekleştirmek ve bu konuda gerekli şirketleri kurmak bankanın sorumlulukları arasında yer aldı. Ayrıca yönetim kurulunun yarısı Osmanlı vatandaşı olmak üzere beş ile dokuz arasında üyeden meydana gelmeliydi. Uzmanlar dışında banka çalışanlarının Osmanlı vatandaşlarından oluşturulması şartına rastlandı.¹⁹⁴ 24 Temmuz 1916 tarihi itibarıyla bankanın müdür yardımcısı Kayserili Karnik Tarabyan idi.¹⁹⁵

Banka, faaliyetlerine Cumhuriyet Dönemi’nde de devam etti.¹⁹⁶ 12 Mayıs 1923’te bankanın müdürü Takfur Sevkıpasyan’ın Ekim 1922’de bankaya ait 240.000 lirayı alarak kaçmasından dolayı aranmaktaydı. Nihayetinde Berlin’de yakalandı ve iadesi istendi.¹⁹⁷

¹⁹¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s.281.

¹⁹² Ayrıntılı bilgi için bk. **BOA.BEO.4146/310930; BOA.HR.İM.67/41; BOA.HR.İM.117/44.**

¹⁹³ Ferit, **a.g.e.**, s.61-65.

¹⁹⁴ Balcı-Sırma, **a.g.e.**, s.217.

¹⁹⁵ **BOA.DH.EUM.2.Şb.25/1.**

¹⁹⁶ **BOA.BEO.4146/310930.**

¹⁹⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. **BOA.HR.İM.47/38; BOA.HR.İM.67/41; BOA.HR.İM.73/46.**

9. İtibar-ı Ticaret Bankası ve Osmanlı Anonim Şirketi

Merkezi İstanbul'da olacak banka, 30 sene müddet ve 44.000 Osmanlı lirası sermaye ile her türlü ticaret ve sanayi işleri ile ilgilenmek üzere kurulmak istendi. Ruhsat dilekçesini Selanik'te ikamet eden Savel Emare talep etti. Bankanın yönetmeliği 3 Nisan 1911 tarihinde bakanlar kurulu ve meclisi vükelada yapılan incelemelerden geçti ve padişah onayına gönderilmesinde bir sakınca görülmedi.¹⁹⁸ Nihayetinde kuruluşa padişah onayı 29 Mayıs 1911'de verildi.¹⁹⁹ Fakat bankanın faaliyete geçip geçmediği bilinmemektedir.

10. Osmanlı Emlak Bankası

İstanbul'da ikamet etmekte olan Osmanlı vatandaşı Banker Sintof Miserani, bankanın kurulması için 25 Mayıs 1911'de izin istedi. Bu izin belgesinin bakanlar kurulu ve meclisi vükela tarafından kontrol edilmesi sonucunda, yönetmelik padişah onayına sunulmaya uygun görüldü. Bankanın kurulması için padişah onayı 9 Temmuz 1911'de verildi.²⁰⁰

Merkezi İstanbul'da olan banka, şehir ve kasabaların sınırları içinde bulunan gayrimenkullerin rehini karşılığında borç verirdi. İlk aşamada 99 sene müddet ve 200.000 Osmanlı lirası sermaye ile kurulan banka, aynı zamanda Osmanlı Anonim Şirketi niteliğindedir.²⁰¹ Ancak 14 Ekim 1911'de Sintof Efendi bankanın sermayesiyle ilgili bir düzeltme dilekçesi verdi. Buna göre sermaye 500.000 Osmanlı lirası olarak güncellendi.²⁰² Banka konusundaki bilgiler bununla sınırlı kaldı.

11. Türk Ahali Bankası Osmanlı Anonim Şirketi

Her türlü banka muamelesini yerine getirmek üzere faaliyete geçirilecek olan bankanın kuruluş dilekçesi Galata'da Bahtiyar Hanı'nda Dimotin Rodokadaki ve arkadaşı tarafından Ticaret ve Ziraat Bakanlığı'na iletildi.²⁰³ Merkezi İstanbul'da, 30 sene müddet ve 10.000 Osmanlı altını sermaye ile tesis edilmesi kararlaştırılan

¹⁹⁸ BOA.BEO.3906/292928.

¹⁹⁹ BOA.İ.MMS.140/6.

²⁰⁰ BOA.BEO.3958/296793.

²⁰¹ BOA.BEO.3918/293787.

²⁰² BOA.İ.A.1/3.

²⁰³ "Türk Ahali Bankası", **Tanin**, 8 Aralık 1911, S.1172, s.3; BOA.İ.MMS.150/21.

bankanın kurulması için gerekli bakanlar kurulu ve meclisi vükela kararı 10 Aralık 1911 tarihinde verildi.²⁰⁴

Yönetmeliğinin içeriğinde yapılan tadilattan sonra bankanın kurulması işlemlerinin başlatılması için ilgili bakanlığa havale edildi. Bankanın kuruluşuna padişah izni ise 21 Mart 1912’de verildi.²⁰⁵ Lakin bankanın faaliyete geçip geçmediği konusunda bir bilgiye rastlanmadı.

12. Emval-i Gayrimenkule ve İkrizat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi

3 Nisan 1915’te merkezi İstanbul olarak kuruldu. Deutsche Orient Bank Genel Vekili Monsieur Adolph Rosentahl, Mosieur K. Lebreht, Monsieur August Huber, Dr. Rosentahl, Deutsche Orient Bank İstanbul Şubesi Müdürü K. Lambiki Efendi, Antuvan Kalookores Efendi ve Devlet Bey bankanın kurucuları arasında zikredilebilirdi. Banka Deutsche Orient Bank’ın öncülüğünde 60.000 Osmanlı lirası sermaye ile tesis edildi. Kurulduğu esnada bu sermayenin 15.000 lirası ödendi.²⁰⁶ Bankayla ilgili bilgiler bunlarla sınırlı kaldı.

C. Yerli-Yabancı Sermaye İş Birliğinde Kurulan Bankalar

Osmanlı Devleti’nde İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren bankacılık alanına yerli sermayedarların da dahil olduğu görüldü. Bu minvalde bir taraftan devletin çeşitli yerlerinde sermayesi tamamen yerli milli bankalar tesis edilirken, diğer taraftan da yerli sermayeyi destekleyecek nitelikte yabancı sermayenin de katılımıyla bankalar vücuda getirildi. Burada ikinci nitelikteki bankalara değinildi.

1. Türkiye Bankası-Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası

Bankanın her türlü banka işlemleri, maliye, sarraflık, ticari ve maden işleriyle ilgilenmek üzere 500.000 Osmanlı altını ile bir Osmanlı Anonim Şirketi olarak kurulması planlandı. Bankayı kurma teşebbüsünde bulunanlar Prens Lütfullah Bey ile Amasya mebusu Miralay İsmail Çakır Bey, Mösyö Alfred Deuran, Mösyö Joser’dan meydana geldi. Adı geçen şahısların dilekçe tarihi 23 Ekim 1909 olup bankanın

²⁰⁴ BOA.BEO.4031/302270; BOA.ŞD.1236/16.

²⁰⁵ BOA.MV.227/38.

²⁰⁶ Ökçün, a.g.e., s.222.

kurulması için gerekli onaylar, dilekçe tarihi üzerinden çok kısa bir zaman sonrasında, 27 Kasım 1909'da verildi.²⁰⁷

Türkiye Bankası'nın kuruluşundan bir müddet sonra, isminin Türkiye Milli Bankası ile benzediği fark edildi. Bu sebeple herhangi bir karışıklığa mahal vermemek suretiyle, isminin değiştirilmesi gündeme geldi. Nitekim bankanın ismi Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası olarak değiştirildi. Bu karar 19 Ekim 1910 tarihindeki bakanlar kurulu toplantısında alındı.²⁰⁸ Aynı karar, meclisi mahsusa tarafından 17 Ocak 1911'de onaylandı.²⁰⁹ İsim değişikliği nedeniyle banka yönetmeliğinde de değişiklik yapılması ihtiyacı ortaya çıktı.²¹⁰ Bu sebeple bankanın isminin değişmesi hususunda yönetmeliğinde yapılan değişikliklere 18 Ocak 1911'de padişah izni verildi.²¹¹

İsmi Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası olarak değişen banka, Osmanlı kanunlarına uygun olarak faaliyetlerini yerine getirmeliydi. Yönetim kurulu üyeleri şu şekildedir;

Başkan; Prens Lütfullah Bey Efendi, Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa, Ayandan Galip Bey, Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi Başkanı Tefik Bey, Ankara Mebusu, Bütçe ve Mazbata Yazarı Mahir Said Beyefendi'den ibaretti. Bunlara; Belçika'da Emlak Şirketleri Yönetim Kurulu Başkanı Vikonet Luidoboissure, Müstemlikat Fahri Müdürü, Fransa Dış Ticaret Müşaviri Alfred Deuran, Almanya Ticaret Müşaviri ve İtibar-ı Madeniye Yönetim Kurulu üyelerinden Şarl Durabnerje, Brüksel'de bulunan Sanayi Şirketleri Yönetim Kurulu üyelerinden J'elen, Brüksel'de Banker, Maliye ve Sanayi Şirketi Yönetim Kurulu üyelerinden Taton da dahil edildi. Hukuk müşavirleri ise Mösyö Degan, dava vekili Brüksel Hukuk Üniversitesi mezunlarından Harelbos Agonyadis Efendi, Mekteb-i Hukuk Şahaneden mezun, fahri hukuk müşaviri, hukuk

²⁰⁷ BOA. BEO.3670/275213.

²⁰⁸ BOA.BEO.3670/275213.

²⁰⁹ BOA.İ.TNF.22/23.

²¹⁰ BOA.A.DVN.MKL.51/15.

²¹¹ BOA.BEO.3848/288583.

mektebi hocası Mehmet Celal Bey'di.²¹² Genel Müdür ve Fahri Ziraat Müşaviri, Ziraat Mektebi Müdürü, Halkalı Ziraat Mektebi Kimya hocası Mustafa Hasib Bey'di.²¹³

Banka, gazetelerde verilen ilanlarda gerçek bir Osmanlı kurumu olarak değerlendirildi. Ayrıca girişeceği teşebbüslerde mutlaka, memleketin menfaatini öncelik edindiği vurgulandı.²¹⁴ Nitekim kurulmasının üzerinden çok zaman geçmeden Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası Müdürü Doşen ve tüccardan Papadolpos Efendi, İstanbul'da Milli Bira Fabrikası Osmanlı Anonim Şirketi kurmak için 15 Haziran 1911'de ruhsat talep ettiler. Aradan çok zaman geçmeden, 10 Ağustos 1911'de şirketin kuruluşuna padişah izni verildi.²¹⁵

Bankanın müddeti, yönetmeliğinin hükümet tarafından onaylanıp, kuruluşuna izin verilmesinden sonra 75 olarak belirlendi. Sermayesi 550.000 Osmanlı lirası olup her biri birer liralık 550.000 hisse senedinden oluştu. Genel kurula, bu sermayeyi %50'ye kadar artırabilme yetkisi verildi. Bu orandan fazlası bir artış için hükümet izni zorunlu tutuldu. Hisselerin bedelleri, kurucular tarafından belirlenmiş halinin %10'dan aşağısı olmamak üzere, sermayenin kayıt ve imzası esnasında tahsil edilecek, geriye kalan kısım ise gerektiğçe, yönetim kurulu kararıyla İstanbul'daki birisi Türkçe olmak üzere iki gazetede ilan ya da taahhütlü mektup yoluyla hissedar haberdar edilirdi.²¹⁶

Sermayenin tamamı kayıt ve imza ile 10/1'i ödenmedikçe banka kesin olarak kurulmuş kabul edilmezdi. Hisse senetleri henüz çıkarılmadan önce, örneklerinin Ticaret Bakanlığına onaylattırılması şart koşuldu. Sayısı 30.000 olan ve daha sonradan da artırılamayacak olan kurucu hisse senetlerine, senelik kârdan %30 verilirdi. Bu hisse sahipleri hiçbir şekilde bankanın işleyişine ve kararlarına müdahale edemezdi.²¹⁷

Her biri birer liralık olan 275.000 kayıt ve imzalı olan senetlerin sahipleri şu şekilde ödeme yapardı;²¹⁸

²¹² BOA.İ.TNF.22/23.

²¹³ BOA.İ.TNF.22/23.

²¹⁴ "Türkiye Bankası'ndan", **Tanin**, 21 Aralık 1911, S.1185, s.5.

²¹⁵ BOA.BEO.3933/294913.

²¹⁶ BOA.A.DVN.MKL.51/15.

²¹⁷ BOA.A.DVN.MKL.51/15.

²¹⁸ BOA.İ.TNF.22/23.

Tablo 1: Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası Hisse Bedeli Ödeme Takvimi

Ödeme Zamanı	Ödeme Şekli (Altın Akçe-Kuruş)
Kayıt Zamanı	20
14 Mart 1911	30
14 Temmuz 1911	30
14 Kasım 1911	30

Banka genel kurulunun 22 Kasım 1910'da gerçekleştirdiği toplantıda alınan karar doğrultusunda müşteriler, istedikleri taktirde satın alacakları hisse senetlerinin ücretinin tamamını peşin olarak ödeyebilirlerdi. Hisse senedi satışı 22-31 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirildi. Yazılı olarak ya da bizzat;

1. Galata'da Voyvoda Sokağı'nda 35 numarada banker Mösyö Helbik ve kumpanyasına,
2. Beyoğlu'nda Suriye çarşısında yedi numarada "Kredi Nasyonal Ottoman" kollektif şirketine,
3. İstanbul'da Ferruh Bey Hanı'nda 13-14 numarada Papazyan Efendi'ye müracaat edilebilirdi.²¹⁹

Banka kesin hisse senetleri basılmış olmasından dolayı, bedeli tamamen ödenmiş hisse senedini, daha önceden verilen geçici senetle değiştirilebilirdi. Hisse sahipleri, İstanbul'da Osmanlı Postanesi arkasında, Kütüphane Sokağı'nda Türkiye Hanı'nda banka merkez idaresine müracaat edebilirdi. Bununla birlikte, buldukları yerlerden ellerindeki geçici senetleri posta yoluyla taahhütlü olarak gönderebilirler, karşılığında ise kendilerine yine taahhütlü olarak hisse senetleri iletilirdi. Bedeli tamamen ödenmemiş hisse senetlerinin asılları borç kapatılmadıkça geçicisiyle değiştirilemezdi.²²⁰ Bankanın faaliyetlerini ne zamana kadar devam ettirdiği konusunda bir bilgiye tesadüf edilmedi.

²¹⁹ BOA.İ.TNF.22/23.

²²⁰ "Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası", **Tanin**, 28 Ekim 1911, S.1133, s.5.

2. İtibar-ı Mali Osmanlı Anonim Şirketi (Umur-ı Nafia ve İtibar-ı Maliyy-i Osmaniye)

16 Mayıs 1910'da İstanbul merkezli olarak tesis edilen bankanın kurucuları, Ayandan Raif Paşa, Monsier Alexandre Ralli, Mehmet Balcı Bey, Karakaşzade Macid Bey'dir. Sermayesi 110.000 Osmanlı lirası veya 2.500.000 frank olup tamamı ödendi. Sermaye her biri 5,5 liralık veya 125 frank kıymetinde 20.000 hisseye ayrıldı.²²¹

Unvanı Umur-u Nafia ve İtibar-ı Mali Osmani olan banka, Fransız sermayesinin kontrolü altında olup, en önemli kuruluş amacı, bayındırlık alanlarındaki projeleri finanse etmektir. Bunlara, mali, sanayi ve ticari faaliyetlerin finansmanı, madencilik ve menkul mallar ile ilgili işlemler, inşaat araçları, nakliyat, demiryolu, deniz ulaşımı ile liman işletmeciliği de dahil edildi. Aynı şekilde bataklıkların temizlenmesi, şimendifer, arazinin sulanması gibi bayındırlık faaliyetleri, menkul kıymetler üzerine avans yapmak, hisse senedi ve tahvil alım satımı gibi bankacılık işlemleri de diğer faaliyetleri arasında yer aldı.²²²

Yönetim kurulu 15-24 arasında üyeden mürekkep olup, burada bulunmak için en az 200 banka hisse senedine sahip olma şartı arandı. Bu kurulun başkanı ve üyelerinin en az yarısının Osmanlı vatandaşı, yabancı üyelerin en çok beşinin ise bankanın Paris'teki Maliye Sendikası isimli kuruluş tarafından seçilmesi ve genel kurul tarafından da onaylanması gerekirdi.²²³

Bankanın idare merkezi İstanbul Galata'daki Bahtiyar Han'ında iken yönetim merkezi Paris olarak belirlendi ve bankaya 75 yıl faaliyet süresi tanındı.²²⁴ Ancak bu faaliyet süresini doldurup doldurmadığı belli değildi.

3. Umur-ı Ticariyye ve Sınaiyye ve Maliyye Osmanlı Anonim Şirketi

31 Ağustos 1913'te merkezi İstanbul olarak kurulan bankanın 100.000 Osmanlı lirası olan sermayesinin 10.000 lirası 1918 yılında ödendi. Bu sermayenin

²²¹ Ökçün, **a.g.e.**, s.221.

²²² Ortağ, **a.g.e.**, s.92.

²²³ Yılmaz, **a.g.e.**, s.122.

²²⁴ Balcı; Sırma, **a.g.e.**, s.87.

%57,32'si yabancıların, geri kalan oran ise Türk tüccarının tasarrufunda olmalıydı. Kurucuları, Aram Hallaçyan Efendi ve Mühendis Monsieur Edouardo de Nari'dir.²²⁵

Bankanın, teminatlı ve teminatsız menkul gayrimenkul arsa ve gelirler karşılığında kişilere, devlet dairelerine, belediyelere ve farklı cemaatlara borç verme, ticaret senedi çıkarma, iskonto, esham, ticari malların alım ve satımı, imar işleri ve madenlerle ilgili imtiyaz çıkartma, üçüncü kişilerden imtiyaz satın alma ve bunları uygulamaya dökme, doğrudan ya da ortaklık yoluyla demiryolu ve tramvay nakliyatı işletme, sanayi kuruluşları meydana getirmek gibi faaliyet alanı bulunmaktaydı.²²⁶ Bankanın faaliyete geçme durumu, geçtiyse de ne kadar süre faaliyette kaldığı belli değildi.

4. Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası

Bankanın kurulması için gerekli başvuru, Osmanlı vatandaşı banker Sinton Mizani ve arkadaşı İtalyan vatandaşı Ernest Fernandes tarafından yapıldı. 30 yıl müddetle 1 Mart 1917'de kuruldu. Sermayesi 50.000 Osmanlı lirası olup tanesi beşer liradan 10.000 hisseye bölündü.²²⁷

Bankanın en az yarısı Osmanlı vatandaşı olmak kaydıyla üç ila on beş arasında üyeye sahip yönetim kurulu vardı. Kişilerin yönetim kuruluna dahil olabilmeleri için en az 50 hisse senedine sahip olmaları şartı aranırdı.²²⁸ 1917 yılında yönetim kurulu başkan yardımcısı Mustafa Fazıl Bey, müdürü ise Solam Efendi'ydi.²²⁹ 1918 yılı itibarıyla sermayesinin yarısı ödenmiş durumdaydı.²³⁰

Faaliyetleri arasında, komisyonculuk, acentecilik, bayındırlık işleri, müteahhitlik, nakliyat, fabrikalar tesisi ve inşası, maden üretimi vb. gibi ticari, sanayi ve zirai teşebbüslerde bulunmak ya da bunlar gibi girişimlere katılmak vardı. Ayrıca gerek şehir içinde gerekse de şehir dışında bulunan her türlü emlak, arsa ve araziyi kendi veya başkasının hesabı için kiralamak, satmak, imar etmek, kanuna uygun olmak

²²⁵ Ökçün, a.g.e., s.222.

²²⁶ Balcı, Sırma, a.g.e., s.185.

²²⁷ BOA.BEO.3709/278105.

²²⁸ Yılmaz, a.g.e., s.191.

²²⁹ BOA.MV.250/98.

²³⁰ Ökçün, a.g.e., s.224.

koşuluyla emlak ve arazi üzerine para borç vermek gibi işlem alanı bulunmaktaydı.²³¹ Ayrıca banka dahili istikraz sürecinde aktif olarak rol oynadı.²³² Fakat bundan sonraki faaliyetlerine dair bilgiler bulunamadı.

5. Türkiye Umumi Bankası

Bankanın kuruluşuna padişah izni 29 Nisan 1918’de verildi. İstanbul merkezli olmak üzere kurulan banka, faaliyete 21 Ağustos 1918’de geçti. Bankanın kurucuları Said Halim Paşa, Budapeşte’de bulunan Peşte Macar Ticaret Bankası ve eski Şurayı Devlet Azası Reşat Fuat Bey’den oluşmaktaydı. 90 sene müddet ve 500.000 Osmanlı lirası olan sermayenin 50.000 lirası kurulduğu sırada ödenmiş durumdaydı. Ayrıca sermayesi her biri 10 Osmanlı lirası veya 227 frank kıymetinde 50.000 hisseye bölündü.²³³

Banka sermayesinin tamamı imza edildikten ve onda biri çıkarıldıktan sonra kesin surette kurulmuş sayılırdı. Hissedar olarak yazılanlara ödedikleri taksiti gösteren isme yazılı geçici senet verilirdi. Hisse bedelinin yarısı ödendikten sonra bu geçici senet aslı ile değiştirilirdi. Hisse senetleri, bir tarafı Türkçe diğer tarafı ise farklı bir lisanda olacak şekilde düzenlenirdi. Hisse senetlerinin bedelinin %30’u ödenmedikçe havalesi veya satışına izin verilmezdi. Senetler, sayfaları numaralı olan bir koçan defterinden kesilirdi. Ayrıca bunların her biri bankanın mührü, bankanın müdürü ve yönetim kurulu üyelerinden en az birinin imzasını taşırdı. Hisse senetlerinin paylaşılması banka nezdinde kabul edilemez bir durum olduğu için her senet için yalnız bir sahip kabul edilirdi. Hissedarın alacaklılarının ya da varislerinin bankanın mallarını haczettirme ya da işlerine karışma gibi hakları bulunmadığı için böylesi bir durum kabul edilemezdi. Hisse senedi taksit ödemesini geçiren bir hissedarı bu sebepten dolayı herhangi bir uyarı yapılmayacağı gibi geçen taksit gününden itibaren senelik %5 faiz alınırdı. Banka daha da ileriye giderek bunlar hakkında dava açabilir ve bu hisse senetlerini satışa çıkarabilirdi. Satılması düşünülen hisse senetlerinin numaraları öncelikle gazeteler aracılığıyla ilan edilirdi. İlan tarihinden itibaren 15 gün içinde herhangi bir ödeme yapılmazsa, banka zararı kişiye ait olmak üzere İstanbul ve yurt dışındaki borsalarda, eğer buralarda satış mümkün olmazsa, müzayede yoluyla

²³¹ BOA.MV.250/98.

²³² “Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası”, *Tercüman-ı Hakikat*, 8 Mayıs 1918, S.13357, s.2.

²³³ Ökçün, a.g.e., s.222; BOA.BEO.4514/3384.

satış yapabiliyordu. Bu suretle satışı yapılan hisse senedi iptal edilir ve satın alan kişiye eski senedin numaralarını içeren yeni bir senet düzenlenirdi. Satıştan elde edilen miktardan bankanın alacağı ve uğradığı zarar tahsis edilirdi. Şayet borç hâlâ kapanmamış ise kişi, borçlu olarak kabul edilmeye devam edilirdi. Ancak borç kapanmış ve para artmış ise de kalan miktar sahibine teslim edilirdi.²³⁴

Yönetim kurulunun teklifi üzerine sermayenin artırılmasına karar verilmesi durumunda Ticaret Bakanlığına bilgi verilirdi. Şayet sermaye bir katından fazla artırılabilecekse da hükümetten izni istenirdi.²³⁵

Banka gerek kendi adına gerekse de üçüncü bir şahıs adına Osmanlı topraklarında ve yurt dışında bankacılık işlemleriyle birlikte sanayi ve ticaret ile ilgili işler, doğrudan doğruya gayrimenkul karşılığında borç verme faaliyetlerini yerine getirebilirdi.²³⁶ Banka hakkındaki bilgiler bunlardan ibarettir.

D. Yerli Sermaye ile Kurulan Bankalar

Yerli sermaye ile bankacılık faaliyetleri, Mithat Paşa'nın²³⁷ gayretleriyle kurulan Memleket ve Menafi Sandıkları ile bu sandıkların temelini teşkil ettiği Ziraat Bankası'na dayanmaktadır. Bankacılık işlemlerinden ziyade tarımsal kredi vermek amacı taşıyan bu sandıklar, bir müddet sonra çiftçinin nakit ihtiyacını karşılamakta yetersiz kaldı. Bu alanda yerli bir banka kurulması zorunluluğundan ortaya çıkan Ziraat Bankası, Osmanlı topraklarında gerçekleşen milli bankacılık faaliyetinin de çekirdeğini oluşturdu.²³⁸

²³⁴ BOA.BEO.4514/3384.

²³⁵ BOA.MV.249/79.

²³⁶ BOA.İ.DUİT.122/17.

²³⁷ Mithat Paşa, 1822'de İstanbul'da doğmuş olup, babası Rusçuklu Hacı Ali Efendizade Hacı Hafız Mehmet Eşref Efendidir. Mahmut Nedim Paşa'dan sonra sadrazamlığa getirildi. Asıl adı Ahmet Şefik olmakla birlikte küçük yaşta Kuran'ı ezberlemesinden dolayı Hafız Şefik olarak da anıldı. bk. M. Tayyip Gökbilgin, "Mithat Paşa 1822-1884", **Yüz Yıllık Teşkilâtlı Zirai Kredi 1863-1963**, Güzel Sanatlar Matbaası, 1964, s.75. 1864 Vilayetler Kanunu uyarınca örnek vilayet olan Tuna'ya vali olarak görevlendirildi. 1868'de kurulan Devlet Şurası'nın ilk başkanı oldu. Ziraat Bankası'nın kuruluşunda önemli rol oynadı. bk. Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye-I. Dünya Savaşından 1971'e**, Çev: Babür Kuzucu, Gözlem Yayınları, C.3, 1. Baskı, İstanbul,1976, s.838.

²³⁸ Ulutan, **a.g.e.**, s. 158; Artun, **a.g.e.**, s.31.

1. Ziraat Bankası

19. yüzyılın ortalarına kadar resmi ya da özel bankalar bulunmadığından çiftçinin kredi ihtiyacı aşar mültezimleri ve tefeci tüccarlar tarafından karşılandı.²³⁹

Ziraat Bankası'nın kurulması meselesi ilk kez, hükümetin iç borçlanma açısından zor bir dönemden geçtiği, 1866 yılına denk geldi. Bankanın yerli sermayedarın katılımıyla hisse senedi çıkarılması yoluyla tesis edilmesi planlandı. Fakat dönem itibarıyla bu düşünceye yeterince itibar edilmedi.²⁴⁰

Sandıkların bankaya devredilmesindeki en önemli etken, çiftçinin kredi ihtiyacının karşılanmasında yetersiz kalmaları oldu. Bu sebeple 15 Ağustos 1888 tarihli nizamname ile Menafi Sandıkları kaldırıldı ve Ziraat Bankası teşkilatının kurulması kararlaştırıldı. Böylece Osmanlı topraklarındaki bütün Menafi Sandıkları Ziraat Bankası'na devredildi.²⁴¹ Ziraat Bankası'nı tarımsal krediyi devlet denetiminde yürüten ilk resmi banka olarak nitelendirmek mümkündür.²⁴²

Çiftçinin ziraat alanında kredi ihtiyacını karşılamak için bir bankanın kurulmasında, Mithat Paşa'nın katkısı fazlaydı. Zira Tuna Valiliği esnasında tarımla uğraşanların para sıkıntısına yakından şahit oldu. Aslında meselenin çözümünün düşük faizli kredi temini olduğuna kanaat getirdi.²⁴³ Aynı şekilde Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa bankanın kuruluşunda önemli rol oynadı. Hatta banka yönetmeliğini bizzat hazırladı. Bankanın ilk Genel Müdürü Mikael Portakal Paşa, ilk Yönetim Kurulu Başkanı da Nuriyan Efendi'ydı.²⁴⁴

Bankanın ilk etaptaki sermayesinin 10.000.000 Osmanlı lirası olması kararlaştırıldı. Bu miktar, Menafi Sandıklarının mevcudat ve alacakları, aşarın 11/1'i oranında alınacak iane hissesi, bankanın borç verme faizleri ve safi kârın 3/1'inden oluşturacaktı.²⁴⁵

²³⁹ Ulutan, **a.g.e.**, s. 158.

²⁴⁰ Ortabağ, **a.g.e.**, s.91.

²⁴¹ Ulutan, **a.g.e.**, s. 160-161; **TBMM Zabıt Ceridesi C. Senatosu**, B.52, O.1, 29 Mart 1979, s.30.

²⁴² Artun, **a.g.e.**, s.32.

²⁴³ Kazgan vd. **Türk Finans Tarihi**, s.271.

²⁴⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi C. Senatosu**, B.52, Oturum 1, 29 Mart 1979, s.30.

²⁴⁵ Kazgan vd. **Türk Finans Tarihi**, s.272.

Bankanın faaliyetleri İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra arttı. 1912-1913 senesi itibarıyla Osmanlı toprakları içinde 47 şubesi ve 339 sandığı bulunmaktaydı. Vermiş olduğu borç miktarı ise 1.121.995 Osmanlı lirasına ulaştı. Belirtilen yıllar itibarıyla bankanın sermayesi 6.686.540 lira olup, bu yıl içindeki kazancı ise 281.120 liradan ibaretti. Bu miktarın içinden 115.908 lira masrafların çıkarılmasıyla geriye 165.212 lira kâr kaldı.²⁴⁶

1914-1916 yılları Birinci Dünya Savaşının etkisi altında, Osmanlı hükümetinin milli banka kurma girişimine zorunluluk duyduğu yıllardı. Zira bu dönemde devlet bankası olma ayrıcalığına sahip Osmanlı Bankası devletin iktisadi ihtiyaçlarına cevap vermezken, diğer yabancı bankalar ise faaliyetlerine ara verdiler. Bu sebeple Ziraat Bankası'nın yeniden ıslah edilmesine lüzum görüldü.²⁴⁷

1914 yılında Ziraat Bankası bünyesinde yapılan bazı değişiklikler, 12 Mart 1916'da yasallaştı ve banka bir devlet müessesesi oldu. Yasa, 1916'ya kadar geçen sürede geçici kanun şeklinde uygulamaya konuldu ve bankaya kendi niteliği doğrultusunda imtiyazlar tanındı.²⁴⁸

Bu kanunla;

1. Bankanın sermayesi 10.000.000'dan 15.000.000'a çıkarıldı,
2. Arazi sahiplerine, zirai sanayi ile uğraşan kişilere ve şirketlere kredi vermek ve cari hesap açmak,
3. Zirai işlerle uğraşan şirketlerin hisse senetlerinin %20'sini aşmayacak şekilde katılmak,
4. Gerekli olduğu müddetçe hayvan, tohumluk, zirai araç ve malzemeler temin ederek bunları peşin ya da taksitli olarak çiftçilere dağıtmak,
5. Arazi satın almak ve bu araziyi imar ederek taksitle edinmek isteyenlere vermek,
6. Tevdiat kabul etmek,
7. Ücret karşılığında para sevk etmek gibi değişiklikler yapıldı.²⁴⁹

²⁴⁶ Tekin Alp, "Ziraat Bankası-5", **İktisadiyat Mecmuası**, 25 Mayıs 1916, Yıl 1, S.13, s.1-3.

²⁴⁷ Ulutan, **a.g.e.**, s. 166-167.

²⁴⁸ Tekin Alp, "Ziraat Bankası-4", **İktisadiyat Mecmuası**, 18 Mayıs 1916, Yıl 1, S.12, s.1-2.

²⁴⁹ Ulutan, **a.g.e.**, s. 162.

Bunlara ilave olarak bankanın taşınabilir mallar üzerine borç vermesi uygun görüldü. Banka, geçmişte belirli kişilere borç verirken çıkarılan yasa ile arazi sahiplerine, zirai sanayiyle ilgilenen kişilere ve şirketlere borç verir duruma getirildi. Bankanın sermayesinin ihtiyaçlara yetmediği durumda, kendi sermayesini teminat göstererek tahvilat çıkarma yoluyla dışarıdan ve içeriden para tedarik etmesine izin verildi. Böylece banka, yeni kanun ile İtibar-ı Zirai Bankası haline geldi.²⁵⁰

1916 yılı itibarıyla Osmanlı'da zirai kredi verecek ender bankalardan biri de Ziraat Bankası'ydı. Bankanın görevi, ufak tefek borçlar vermekten ziyade Anadolu'nun tarım açısından gelişmesini sağlamak olarak belirlendi. Yani çiftçiye sadece ufak tefek borç para vermek yerine, çiftçinin toprağını işleyebilmesi için gerekli her türlü ihtiyacı karşılanabilirdi.²⁵¹ Ancak banka verdiği borçlarla çiftçilerin bazı acil sorunlarını çözmekle birlikte, zirai faaliyetleri çoğaltması ya da daha fazla mahsul ekimi ve verimin artırılması yönünden yetersiz kaldı. Ayrıca bankadan borç almak isteyen çiftçilerin uzun ve karmaşık işlemlere tabi tutulmaları, zamanla bankaya olan ilgiyi azalttı.²⁵²

Sonuç olarak, kurulduğu dönem ve şartlara göre milli bir müessese olarak değerlendirilebilecek olan bankanın, eski vaziyetine göre yeni kanunla daha gelişmiş bir hale geldiğini söylemek mümkündür. Ancak tarımı destekleyecek büyük milli bir banka dönem itibarıyla hâlâ en büyük gereksinim olarak durmaktaydı.²⁵³

a. Memleket Sandıkları

Memleket Sandıklarının ilki 20 Kasım 1863'te, Mithat Paşa tarafından, 1861 yılında başladığı Niş Valiliği görevi esnasında, Pirot kasabasında kuruldu.²⁵⁴ İlk üç yıl, yalnız Tuna vilayetinde faaliyet gösteren sandıklar, yararları görüldükçe, 19 Temmuz 1867 tarihli Memleket Sandıkları Nizamnamesi ile devletin bütün vilayetlerinde

²⁵⁰ Tekin Alp, "Ziraat Bankası-2", **İktisadiyat Mecmuası**, 4 Mayıs 1916, Yıl 1, S.10, s.1-2.

²⁵¹ Tekin Alp, "Ziraat Bankası-3", **İktisadiyat Mecmuası**, 11 Mayıs 1916, Yıl 1, S.11, s.1; Tekin Alp, "Ziraat Bankası-5", **İktisadiyat Mecmuası**, 25 Mayıs 1916, Yıl 1, S.13, s.1-3.

²⁵² Tekin Alp, "Ziraat Bankası-1", **İktisadiyat Mecmuası**, 27 Nisan 1916, Yıl 1, S.9, s.1-2.

²⁵³ Ahmet Muhyiddin, "Milli Sermaye- Milli Sermaye Teşkilatı", **İslam Mecmuası**, 7 Ekim 1915, S.37, s.796-800.

²⁵⁴ **Ziraat Bankası Sürdürülebilirlik Raporu**, 150. Yıl, 2013, s.2.

kurulmaya başladı.²⁵⁵ Bu yönetmelik Osmanlı'da ilk kredi ilişkilerini düzenleyen mevzuat olmasının yanında, sermaye oluşturma yöntemi hususunda da bir ilki teşkil etti. Buna göre üreticilerden her bir çift öküz başına 15 kilo buğday alınması planlandı.²⁵⁶ Bununla birlikte sermaye toplama meselesi köy ihtiyar heyeti tarafından köy civarında ekilmeye uygun köye ya da devlete ait bir arazi bulmasıyla, imece yöntemiyle başlardı. Köylülerin bütün masraf, alet-edevat kendilerine ait olmak üzere, her hanenin tarlanın yarım dönümünü ekip biçmesiyle halledilirdi. Böylece köylüler kendi işlerini yapmaktan alıkonulmadıkları gibi sandıkların sermayesinin oluşmasına da katkı sağlamış olurlardı. Tarlanın müşterek olarak ekilip biçilmesi işleri cuma günleri yapılırdı. İlk etapta ekilmesi kararlaştırılan mahsul mısırdı. Hasadı yapılan mahsul, kaza merkezinde köy ihtiyar heyeti ya da hükümetin görevlendirdiği bir kişinin nezareti altında satılırdı. Elde edilen para ise sandığa sermaye olması amacıyla mal sandığına yatırılırdı.²⁵⁷

Memleket Sandığının gelirlerinin 3/2'si sandık sermayesine ayrıldı, 3/1'i ise sandığa katkıları nispetinde köylere cami, çeşme, okul ve yol yapımına tahsis edildi.²⁵⁸

Sandıkların ortaya çıkmasındaki en önemli etken çiftçinin makine, teçhizat, tohum ve nakit ihtiyacını Galata Bankerlerinin tefeci usullerine gerek olmaksızın karşılama amacı oldu. Memleket Sandıklarının sunmuş olduğu kredi hizmetinden yararlanabilmek için çiftçi olmak şartı koşuldu. Faiz oranının %12 gibi pek düşük bir oran olmamasına rağmen kredi taleplerinin zamanla artmasıyla birlikte bu teşkilatlanma Osmanlı'nın büyük bölümüne yayıldı.²⁵⁹

Kurulduğu dönemden itibaren büyük bir ilgiyle karşılanan sandıklar, bir zaman sonra sermaye yetersizliği yüzünden yavaş yavaş işleyemez hale geldi. Bunun en önemli sebebi ise sermayeye çevrilmesi gereken mahsullerin toplanmasında ve bunlara değer biçilmesinde yaşanan zorluklardı. Ayrıca sandıklara sermaye olması amacıyla

²⁵⁵ Ferhat Güngör, "Türkiye'de Millî Bankacılığın Doğuşunda Memleket Sandıklarının Yeri ve Önemi", **TURAN-SAM**, S.36, C.9, Sonbahar, 2017, s.652.

²⁵⁶ Artun, **a.g.e.**, s.32.

²⁵⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Elli Senelik Hayatı ve Faaliyeti 1888-1938**, Ziraat Bankası Neşriyatı, Ankara, 1938, s.26.

²⁵⁸ Ulutan, **a.g.e.**, s. 160.

²⁵⁹ Kazgan vd. **Türk Finans Tarihi**, s.272.

mal sandıklarına koyulan paralar, ihtiyaç durumunda kullanılmış ve sonrasında bunların yerine konulamamış olması da önemli ölçüde rol oynadı.²⁶⁰

Sandıklarda yalnızca sermaye toplama konusunda sıkıntı yaşanmadı. Aynı zamanda sandıkların idare edilişindeki özensizlik, zamanla bunların başı boş hale gelmesine sebep oldu. Böylece çalışamaz duruma gelen sandıkları tekrar işler hale getirmek için sermayesinin artırılması düşünüldü. Zira gerek çift hayvanı gerekse de imece yöntemiyle sermaye edinme yönteminden yeterince istifade edilemediği anlaşıldığından, sandıklara yeni bir gelir kaynağı arandı. Bu amaçla 1883 yılında çıkarılan yeni bir nizamname ile sandıkların sermayesinin imece usulü yerine aşar vergisine ilave edilen 10/1 ile karşılanmasına ve sandıkların Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığının kontrolüne girmesine karar verildi. Bu artışa “*menafi hissesi*” denilmesinden dolayı da sandıklar da Menafi Sandıkları ismiyle anılmaya başlandı.²⁶¹

b. Menafi Sandıkları

1883'teki nizamname ile ortaya çıkan Menafi Sandıklarının, sermayesi için 1884'te ilk tahsil masraflarına karşılık olmak üzere “*maarif iane hissesi*” adıyla bir zam daha yapıldı. Menafi Sandıkları hissesi aşarın 7/1 ve maarif iane hissesinin 4/1'i olarak tespit edildi. Böylece aşar bu hisselerle %11,90'na ulaştı. Bu durumdan mültezimlerin de yararlanmak istemeleri neticesinde aşarın tahsilatında memnuniyetsizlikler ortaya çıktı. Bu sebeple 1886'da %10'u hazineye, %1'i Menafi Sandıklarına ve %0,5'i maarife ait olacak şekilde aşarın %11,5 şeklinde alınması kararlaştırıldı.²⁶² Sandıkların 1887 yılı itibarıyla sayısı 250'ye ulaşırken, sermayesi 2.000.000 liraya ulaştı.²⁶³

Sandıkların sermayelerinin idaresizlik ve nizamnameye aykırı olarak memleket eşrafına, memurlara ve nüfuzlu kişilere dağıtılması nedeniyle çiftçinin ihtiyacı karşılanamadı. Bunlara borç senetlerindeki usulsüzlüklerin de eklenmesiyle

²⁶⁰ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.104.

²⁶¹ Yusuf Saim Atasagun, *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939*, Kenan Basımevi, İstanbul,1939, s.7-8; Ulutan, *a.g.e.*, s. 160.

²⁶² *Elli Senelik Hayatı ve Faaliyeti 1888-1938*, s.27.

²⁶³ Ferit, *a.g.e.*, s.56.

sandıklar işleyemez hale geldi. Nihayetinde ise 15 Ağustos 1888 tarihli Ziraat Bankası Nizamnamesi ile sandıklar kaldırıldı.²⁶⁴

Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, Yanya, İşkodra'da kapatılan Menafi Sandıklarının sermayesi de Ziraat Bankası'na devredildi.²⁶⁵

c. İstanbul Emniyet Sandığı

1868'de Tuna Valiliği'nden İstanbul'a dönen Mithat Paşa halkın elindeki dağınık bir şekilde bulunan paraları bir araya getirerek, esnafın ihtiyaçlarını karşılamak ve halka tasarruf davranışını aşılayabilmek amacıyla İstanbul Emniyet Sandığını kurdu. Ulutan, emniyet sandıklarının ilk kez 19. yüzyılın ilk yarısında İskoçya'da kurulmaya başlandığını ve bunların tasarruf bankalarına benzediğini ortaya attı. Bu sebeple İstanbul Emniyet Sandığını Osmanlı'daki milli bankacılık faaliyetleri arasında değerlendirdi.²⁶⁶

İstanbul Emniyet Sandığı'nın temeli Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında 1867'de Rusçuk'ta kurduğu Emniyet Sandığı'na dayanmaktaydı. İstanbul Emniyet Sandığı, halkın kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve küçük sermayedarların paralarını güvende tutabilmek amacıyla teşkil edildi. Sandık, devletin kefaleti altında bulunmakla beraber tasarruf sandığı vazifesini de yerine getirebilirdi. 1907 yılında Ziraat Bankasına bağlanan sandık, varlığını bankaya bağlı bir şekilde devam ettirdi.²⁶⁷

Emniyet Sandığı'nın kuruluşunda ayrı bir sermayesi bulunmamaktaydı. Kaynaklarını sermayedarlardan toplanan paralar oluşturmaktaydı. Bu yönüyle Türk bankacılık tarihinde sermayesi olmayan yegâne kuruluş özelliğini taşımaktaydı. İstanbul'da kurulan bu sandık ilk yıllarında büyük rağbet gördü.²⁶⁸

²⁶⁴ Gökbilgin, *a.g.m.*, s.105.

²⁶⁵ Ziraat Bankası Sürdürülebilirlik Raporu, s.2.

²⁶⁶ Ulutan, *a.g.e.*, s. 164-165.

²⁶⁷ Atalay, *a.g.e.*, s.111.

²⁶⁸ Artun, *a.g.e.*, s.34.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE MİLLİ BANKACILIK FAALİYETLERİ

I. Milli Bankacılığa Giden Süreçte İkinci Meşrutiyet Döneminde Uygulanan İktisat Politikaları

Sultan İkinci Abdülhamit iktidarının en önemli olaylarından biri de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesidir. Jön Türkler tarafından istibdat olarak nitelendirilen İkinci Abdülhamit rejimine karşı siyasal anlamdaki muhalefetler bu dönemde çoğunlukla genç kuşak arasında belirdi. Genellikle tıp ve harp okullarındaki öğrenciler arasında başlayan gizli cemiyet kurma akımı, üyelerinin çoğu subay olmakla birlikte ordu dışından kimseleri de ihtiva eden gizli komiteler ve Paris, Cenevre, Kahire gibi yerlerde bir araya gelen aydın grupları tarafından meydana getirildi.²⁶⁹ 1889'da Askeri Tıbbiye'de kurulan İttihad-ı Osmani Cemiyeti aynı yılın 3 Haziran'ında Paris'teki Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza ile irtibat kurdu. Böylece Ahmet Rıza cemiyetin Paris şubelerini temsil etti. Nihai ismi İttihat ve Terakki olan cemiyetin, 27 Aralık 1907'de Paris'te toplanan kongresinde mevcut idarenin yıkılması konusunda karar alındı.²⁷⁰

İttihat ve Terakki cemiyetinin ülke dışındaki ve içindeki faaliyetlerinin bir sonucu olarak 23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edildi.²⁷¹ Bundan kısa süre sonra İkinci Abdülhamit'in saltanatına son veren hadise 13 Nisan 1909'da gerçekleşen 31 Mart Olayı meydana geldi. Bu olay görünürde “Şeriat isteriz!” sloganıyla dini bir ayaklanma olarak gösterilse de aslında İttihat ve Terakki'ye karşı yapılan bir darbe girişimi niteliğindedir.²⁷²

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla yeniden yürürlüğe giren anayasa ve ardından 31 Mart Olayı ile İttihat ve Terakki Fırkasının 1908-1912 yılları arasındaki denetleme

²⁶⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yayına Haz: Ahmet Kuyaş, Yapı Kerdi Yayınları, 15.Baskı, İstanbul, 2010, s.389-390.

²⁷⁰ İhsan Güneş, “*II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları (1908-1918)*”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S.1, 1990, s.178,185.

²⁷¹ Hakan Uzun, “*Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Hükümetleri ve Programlarının Analizi*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.65, Güz, 2019, s.417.

²⁷² Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, 5.Baskı, Ankara, 2009, s.202; Murat Bardakçı, **Mahmud Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.10.

iktidarı başladı. Fakat bu dönem ne İttihatçılar için ne de Osmanlı halkı için gerek iç gerekse de dış olaylar açısından pek kolay geçmedi. 28 Eylül 1911’de İtalya’ya karşı Trablusgarp Savaşı, 1912 “sopalı seçimleri”, 8 Ekim 1912’de Balkan Savaşları neticesinde Bulgar ordusunun Çatalca’ya kadar dayandığı süreçte iç siyaset, İttihat ve Terakki Fırkasının 23 Ocak 1913’te Babıâli Baskınını düzenlemesiyle sarsıldı. Böylece iktidar Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar İttihat ve Terakki Fırkasının hakimiyeti altına girdi.²⁷³ Bu şekilde başlayan İttihat Terakki iktidarı, 4 Ekim 1918’de Talat Paşa kabinesinin istifasıyla sonuçlandı. Bunu 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması’ndan sonra 2-3 Kasım’da parti önde gelenlerinin ülkeyi terk etmeleri takip etti.²⁷⁴

Siyasal olayların yanında, İkinci Meşrutiyet’in ilan edildiği sırada Osmanlı Devleti iktisadi açıdan sıkıntılı bir süreçten geçmekteydi. Bütçede açık olmakla birlikte daha önce yüksek faizle alınan avansların da vadeleri yaklaşmaktaydı. Bu vaziyet üzerine dönemin ilk istikrazı 19 Eylül 1908’de Osmanlı Bankası’yla imzalandı.²⁷⁵

İkinci Meşrutiyet döneminde liberalizm ve korumacı politika neticesinde milli iktisat olmak üzere iki ekonomi modeli takip edildi. Osmanlı Devleti’nde liberalizmin ortaya çıkması, 19. yüzyılın ikinci yarısına, hemen hemen dünyadaki seyri ile aynı döneme rastladı.²⁷⁶ Zira Osmanlı modernleşme hareketlerinin en etkin olduğu bu dönemde, örnek alınmaya çalışılan Batılı politik modeller ve liberal siyasi kurumlar buna temel teşkil etti. Böylece başlangıçta liberalizm, siyasal manada dinsel tarafsızlık yoluyla Osmanlı birliğine ulaşma fikrinin çekirdeğini oluşturdu.²⁷⁷ Tanzimat döneminden itibaren gerek dünyadaki iktisadi eğilimlerin etkisi gerekse de Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasal ve iktisadi şartlar, ekonomide liberal anlayışın hâkim olmasına yol açtı. Bu düşüncenin önde gelen savunucuları arasında Mustafa

²⁷³ Cevdet Küçük, “*Bâbîâli Baskını*”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, C.4, İstanbul,1991, s.389; İnalçık, **Devlet-i ‘Aliyye**, s.303.

²⁷⁴ Hasan Dinçer, “*Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler*”, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Tarihi**, Ed: Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, 4.Baskı, Ankara, 2016, s.71.

²⁷⁵ Hakkı Yeniay, **Osmanlı Borçları Tarihi**, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara,1936, s.99.

²⁷⁶ Heywood, **a.g.e.**, s.71.

²⁷⁷ Merkantilizm liberalizmle iki zıt iktisat anlayış olmasına rağmen, liberalizme temel teşkil etti. bk. Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.120.

Fazıl Paşa ile Âli ve Fuat Paşalar bulunmaktaydı. Belirtilen dönem Osmanlı aydınları, iktisadi alanda serbestlik ve devlet himayesi usullerinde fikir ayrılıklarına düşseler de kapitalistleşme hususunda hemfikirlerdi. Kimi Osmanlı aydınları ise Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi bir yandan siyasal anlamda liberalizmi gerekli görürken bir yandan da devletin korumacılığını gerekli gördüler. Liberalizme karşı gelen Osmanlı düşünürlerinin başını ise Ahmet Mithat Efendi²⁷⁸ çekti. Önce Tercüman-ı Hakikat'te yayınlanan daha sonra da 1880'de kitaplaştırılan Ekonomi Politik²⁷⁹ isimli eserinde, serbestliği başı boşluk olarak değerlendirdi ve korumacılığın bütünüyle reddedilmesini doğru bulmadı.²⁸⁰ Bu minvalde, Namık Kemal, Musa Akyiğitzade²⁸¹ ve Mizancı Murat gibi aydınların fikirlerinin bulunduğu ortak nokta ekonomide özellikle de dış ticaret gibi önemli bir iktisadi alanda, kontrolsüz serbestliğin ülke ekonomisine yarardan çok zarar getireceği oldu. Böylesi bir sistemin Osmanlı iktisadi düzenine uygun olmadığını aksine korumacı sitemin, sanayileşme açısından önem taşıdığını açıklamaya gayret ettiler.²⁸² Himaye politikasını, dolayısıyla milli iktisadı savunan Osmanlı aydınları arasında yer alan Musa Bey'in bu konudaki ilk kitabı 1898'de yayımlandı. *Azadeği Ticaret ve Usul-ü Himaye* isimli bu kitabını, 1900 tarihli *İlm-i*

²⁷⁸ Ahmet Mithat (1844-1912), İstanbul'da doğdu ve Niş rüştiyesinde eğitim gördü. Mithat Paşa ile yolları Tuna ve Bağdat'ta kesişti ve Paşa'nın destek ve himayesine girdi. Romancı, gazeteci, denemeci ve fıkra yazarı olmakla birlikte ömrüne pek çok eser sığdırdı. 1889'da büyük çoğunluğu ekonomi üzerine olan sekiz mektuptan oluşan *Hallül-Ukad*'ı yayımladı. Bu eserde, genelde liberalizmi özeldede ise Adam Smith'in kuramlarını eleştirdi. Ayrıca Tercüman-ı Hakikat'te ekonomi üzerine makaleler yazdı. Daha sonra bu yazılarını müstakil bir çalışma olarak *Ekonomi Politik*'te topladı. bk. Edhem Eldem, *"Ahmed Mithat'a Göre Ekonomi Politik"*, **Osmanlı Türk Modernleşmesi 1900-1930**, Ed: François Georgeon, Çev: Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s.144.

²⁷⁹ Eser altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, ekonomi politik belirli ekonomistlerin görüşleri kıyaslanarak tanımlanmaya çalışıldı. Nihayetinde J.B. Say'ın "*Ekonomi-politik servetin üretimini, paylaşımını ve tüketimini kapsar.*" tanımını benimsedi. I. ve II. bölümlerde servet üretim sorunu, III. ve IV. bölümlerde ticaret konusu, V. bölümde milli servetin ve sanayinin korunmasının gerekliliği, VI. bölümde ise servet tüketimi ve sosyal yardım sorunu işlendi. bk. Eldem, *"Ekonomi Politik"*, **Türk Modernleşmesi**, s.141-157.

²⁸⁰ Bu eser, Türkiye'de geniş satışı olan ilk iktisat kitabıydı. Burada, iktisatta himayeciliği desteklediği açıkça anlaşılmaktadır. Ahmet Mithat yazılarında, özel girişimciliğin, ticaret ve sanayinin savunuculuğunu yaptı. bk. Ahmet Mithat, **Ekonomi Politik**, Ferik Anbar Matbaası, İstanbul, 1292, s.52-53; Akşin, **Jön Türkler**, s.426-427.

²⁸¹ Kazanlı Musa Akyiğit, Rus lisesinden mezun oldu. Mülkiye'yi birincilikle bitirdi, Harbiye ve Erkan-ı Harbiye mekteplerinde 1910 yılına kadar iktisat dersleri verdi. Fakat İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında liberal ekonomi görüşünün yaygınlık kazanmasından dolayı 1910'da görevine son verildi. bk. Akşin, **Jön Türkler**, s.427. Aynı zamanda Ohannes Paşa'nın öğrencilerinden olan Musa, hocasının fikirlerinin aksine Friedrich List'in iktisadi görüşünü savundu. bk. Mardin, *"İktisadî Düşüncenin"*, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, s.628.

²⁸² Zafer Toprak, *"II. Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce"*, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul,1985, s.635-636.

Servet veyahut İlm-i İktisat çalışması takip etti. Her iki kitabının da ortak noktasını himaye usullerinin savunulması meydana getirdi. Zira bütün dünyayı tek bir pazar olarak kabul etmek son derece yanlıştı. Aksi taktirde milletin faydasına olacak ulusal varlığı ve sanayiye oluşturmak mümkün değildi.²⁸³ Görüleceği üzere, liberal iktisat anlayışı hâkim olduğu süre zarfında sorgulandı ve himayeci ekonomik görüşle kıyaslandı. Böylece milli iktisadın temelini oluşturan düşünceler oluşmaya başladı.

Tam bu sırada İttihat ve Terakki cemiyeti, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte siyasette aktif rol almaya başladı. 1909'da gerçekleşen 31 Mart Vakası neticesinde İkinci Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle başlayan bu süreç, 1913 Babıali Baskınıyla taçlandırıldı. Cemiyet, siyasette etkin rol oynamaya başladığı bu tarihten itibaren iktisadi alandaki politikalara da yön verdi. Bu dönemde takip edilen ekonomik politikalarda iç ve dış olaylar önemli rol oynadı. İttihatçılar arasında maliyeci olarak bilinen Cavit Bey'in²⁸⁴ liberal görüşleri, dünyadaki ekonomik eğilimler ve Tanzimat'tan itibaren Osmanlı Devleti'nin yaptığı anlaşmalar, liberalizm ekseninde ekonomi politikalarının takip edilmesini sağladı.²⁸⁵

²⁸³ Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin**, s.29-30.

²⁸⁴ Mehmet Cavit Bey, Türk milli bankacılık ve iktisadi tarihinde önemli bir yere sahip olmasından dolayı hayatı ile ilgili kısaca bir bilgi verilebilir. Liberalizm üzerine fikirleri ve bu fikirlerinin İttihat Terakki hükümetindeki rolü ve görevi icabı devletin iktisadi politikasına ne yönde etki ettiği de üzerinde düşünülecek konulardandır. Cavit Bey, iktisadi görüşlerini 1900'de yayınlanan *İlm-i İktisat* isimli dört ciltlik bir kitapta yazıya döktü. Kitabı dönemi içinde oldukça yetkin görüldü. 1908-1910 yılları arasında *Ulum-u İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*nı çıkaranlar arasında oldu. Cavit Bey, Türk iktisadi sisteminde liberalizm denilince akla gelen ilk isimlerden olmakla birlikte, iktisatta değişmeyen kuralları ve Darwin'in doğal seleksiyon kuramını benimsedi. Kısacası, toprak kazanarak ilerlemenin artık geçmişte kaldığını, ilerlemek için iktisadi anlamda genişlemek gerektiğine inandı. Bunun için de mevcut olan kapalı ekonomi sisteminden vazgeçilmesi gerektiğini savundu. bk. Ahmet İnel, "*Türkiye'de Liberalizm Kavramının Soy Çizgisi*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2005, s.53. Cavit Bey iktisatçı kimliğinin yanı sıra İttihat Terakki cemiyetinde önemli yer edinmiş biri olarak, Osmanlı'nın en kritik dönemlerinde Maliye Bakanlığı yaptı. bk. Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, 22. Baskı, Ankara, 2016, s.25-26. Osmanlı'nın ilk sosyal bilim dergisi olan *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, ilk sayısını 28 Aralık 1908 tarihinde çıkardı. Derginin müdür ve imtiyaz sahibi olan Mehmet Cavit Bey'den başka Ahmet Şuayb ve Dr. Rıza Tevfik de kurucular arasındadır. Dergi yayın hayatını sonlandırdığı 1911 yılına kadar liberal bireyciliğin en tepe noktası olarak değerlendirildi. Dergiye öne çıkaran diğer bir özelliği ise liberal düşünceyi kapsamlı bir şekilde analiz etmiş olmasıdır. bk. Atilla Doğan, "*Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası'nda Liberal Anlayış*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2005, s.73; Güven Bakırezer, "*Türkiye'de Sosyal Liberalizm*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2005, s.139.

²⁸⁵ Erdoğan, *a.g.m.*, s.31.

Ayrıca İkinci Meşrutiyet hürriyet, özgürlük, eşitlik gibi söylemlerin etkisi altında ilan edildi. Bu durum sosyal hayattan, iktisadi alana kadar toplum yaşamının her safhasını etkiledi. Böylece iktisadi alandaki liberal hava etkin olmaya devam etti. Devletin takip ettiği iktisadi politikaları dönemin bürokrat ve aydınları yakından takip ettiler. Hatta Osmanlı ekonomisine hangisinin daha uygun olacağına dair görüşlerini dile getirmekten ve bu bağlamda eser yayınlamaktan çekinmediler. Bu süreçte iktisat politikasında “ulusal kapitalizm” ve “beynelmilelci serbest ticaret” olmak üzere iki burjuva ideolojisi ortaya atıldı. Osmanlı yönetici ve aydın kesiminin çoğunluğunun bunlardan ikincisini tercih etmesi sebebiyle ülkede ulusal ve bağımsız bir kapitalizmin gelişmesi yönünde adımlar atılması bir süre mümkün olmadı. Diğer tabirle serbest ticaret anlamına gelen liberalizm yaklaşımının, ilk Osmanlı liberallerinden biri olarak kabul edilen Sakızlı Ohannes Paşa’dan²⁸⁶ sonraki en önemli iki savunucusu İttihat ve Terakki hükümetlerinde Maliye Bakanı olarak görev yapan Cavit Bey ve Prens Sabahattin²⁸⁷ oldu. Bu kişiler çalışmalarında, çağdaş liberal Fransız iktisatçılarının etkilerini taşımakla birlikte ekonomide devlet müdahalesi ve korumacılığına karşı çıktılar.²⁸⁸ Ohannes Paşa, böyle bir hareketi iktisat bilimine ters olarak değerlendirdi. Öyle ki, ulaşım ve iletişim hizmetlerinin bile özel şirketlere verilmesini savundu.²⁸⁹ Bütün bunlar ülkede ulusal bir burjuva devriminin, yani milli iktisat ideolojisinin

²⁸⁶ Sakızlı Ohannes Paşa, 1881’de yayınlanan Mebadi-i İlm-i Servet-i Milet isimli kitabının yazar kısmında Mülkiye Mektebi İlm-i Servet-i Milet ve Usul-ü İdare-i Mülkiye Hocası olarak tanıtıldı. Ayrıca muhasebat divanı savcısı olduğu da görüldü. İlk derli toplu iktisat kitabı sayılan eseri, beş bölüm ve 39 alt başlıktan oluşmaktaydı. Bölümler klasik iktisat anlayışına göre belirlenmiş olup birinci bölüm üretim, ikinci bölüm dolaşım, üçüncü bölüm bölüşüm, dördüncü bölüm tüketim ve beşinci bölüm sonuç başlıklarından meydana geldi. bk. Sakızlı Ohannes, **Mebadi-i İlm-i Servet-i Milet**, A.K. Tozlıyan Matbaası, Dersaadet, 1302, s.1.; Toprak, **Milli İktisat (1908-1918)**, s. 86.

²⁸⁷ Prens Sabahattin, İkinci Abdülhamid’in kız kardeşi Seniha Sultan’ın oğludur. Babası Damat Mahmut Paşa Abdülhamid ile arasının açılması üzerine Sabahattin ile kardeşi Lütfullah’ı da alarak Avrupa’ya gitti. Böylece Avrupa’dan fikri açıdan etkilendiler. 1902’deki Jön Türk Kongresi’nde “*ademi merkezyetçi*” görüşünü savunan Sabahattin bu konuda Ahmet Rıza’yı karşısında buldu. bk. Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1992, s.131. İkinci Meşrutiyet’in ilanının hemen ardından Osmanlı Ahrar diğer bir adıyla Osmanlı Liberaller Partisinin kurucularındandır. Meşrutiyet döneminde liberal tezleri ile öne çıkan bir isimdir. Liberalizm üzerine olan düşüncelerini Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? isimli eserinde görmek mümkündür. Batı medeniyetinde ferdin gelişmesine imkân veren özel teşebbüsün olmasına rağmen Türkiye’nin bu yönde değişim gösterememesinin herhangi bir ilerlemeye imkân vermeyeceğini savundu. bk. Sabahattin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?** Kader Matbaası, İstanbul, 1334, s.30.

²⁸⁸ Boratav, **İktisat Tarihi**, s.25; Erdoğan, *a.g.m.*, s.32-33.

²⁸⁹ Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin**, s.24-25.

karşısında engel teşkil etti.²⁹⁰ Fakat, Osmanlı Devleti'nin 1912 yılından itibaren içinde bulunduğu savaşlar uzun süre etkili olacak demografik, toplumsal ve iktisadi sonuçları da beraberinde getirdi.²⁹¹ Zira İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile her alanda olduğu gibi basında da bir özgürlük ortamı oluşturdu. Bu durumu fırsat bilen bazı yazarlar, bu zamana kadar ki yöneticileri yerli sanayi kuramamak, madenlerin işletilememesi, yabancı malların pazarlarda ağırlık kazanması gibi durumlardan sorumlu tuttular.²⁹²

Aynı zamanda İttihat ve Terakki Partisi'nin ideologlarından olan Ziya Gökalp, iktisat kelimesinin hem ilim hem de sanat kavramlarına karşılık geldiğini savundu. Milli iktisat terimini ise kavimlerin karşılaştığı iktisadi işleyişin doğal ve zaruri olarak belirli safhalardan geçmesi ile oluşan, iktisadi hayatın bir kolu olarak değerlendirdi. Ayrıca Türklerin millet olabilmesinin yolunun milli iktisattan geçtiğini ancak bu şekilde ortak kültüre sahip bir millet olabileceğini söyledi. Milli iktisadın en önemli amaçlarından birini milli üretim ve tüketimi meydana getirerek, milleti iktisadi açıdan kendi kendine yeten bir vaziyete getirmek şeklinde tanımladı. Diğerinin ise gelirlerin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak, milletin her ferdinin medeniyetten eşit oranda yararlanması olduğunu ifade etti.²⁹³ İlâveten milli iktisadın anlamının tam olarak anlaşılabilmesi için öncelikle millet kelimesinin anlamı üzerinde durulması gerektiğini ilave etti.²⁹⁴

²⁹⁰ Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, 10. Baskı, İstanbul, 2008, s. 302-303.

²⁹¹ Roger Owen- Şevket Pamuk, **20. Yüzyıl'da Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, Çev: Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi, 2. Baskı, İstanbul, 2015, s. 19.

²⁹² Kazgan, **Şirketleşme**, s.58.

²⁹³ Ziya Gökalp, "Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir?", **İktisadiyat Mecmuası**, 10 Nisan 1916, Yıl 1, S. 7, s.1-2.

²⁹⁴ Ziya Gökalp, "Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir?", **İktisadiyat Mecmuası**, 21 Şubat 1916, Yıl 1, S. 1, s.3.

Türk milli iktisat anlayışı, Alman milli iktisadının baş mimarı olarak kabul edilen Friedrich List'ten²⁹⁵ etkilendi.²⁹⁶ Zira List, Osmanlı aydınlarında milli iktisat fikrinin uyanmasında önemli rol oynadı. Milli iktisadı ticari bir spekülasyon aracı değil ilmi bir okul olarak tanımlayan Ziya Gökalp, Almanya'da bu tip bir mektebin kurucusu olarak List'i gösterdi. Hatta Durkheim'ın List'in eseri olan Alman Feyz-i Maliyesi'ni ilk iktisat kitabı olarak nitelendirdiğini aktardı.²⁹⁷ Osmanlı'da bu doğrultuda, “*milli iktisat okulu*” olarak adlandırılan ve amacı devletin teşvik ve müdahaleleriyle milli sanayi burjuvazisinin yetiştirilmesi olan bir ideoloji ortaya çıktı. Bununla birlikte önde gelen Türkçü aydınlardan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Tekin Alp, İktisadiyat Mecmuası ve Türk Yurdu²⁹⁸ gibi dergilerde bu yöndeki düşüncelere sıkça yer verdiler.²⁹⁹ Böylece milli iktisat temelinde korumacı sanayileşmeye yönelik ve devlet müdahaleleri ile milli bir sanayi burjuvazisinin yetiştirilmesini savunan aydın kesiminin söylemleri güç kazandı. Akabinde ise bu söylemlerin, devletin iktisadi politikası olarak uygulamaya konulduğu görüldü.³⁰⁰

²⁹⁵ Friedrich List'in biyografisi Fransa Ticaret Bakanlığı çalışanlarından Henri Richelot tarafından ayrıntılı olarak yazıldı. Buna göre List, 6 Ağustos 1789'da Almanya'da Reutlingen'deki Jonab'ta dünyaya geldi. Babası Jan List, eldiven yapılan ince deri debbağı idi. Daha sonra yaşamakta olduğu şehir olan Württemberg'in hükümetin hakimiyeti altına girmesiyle belediye meclisi üyesi oldu. Latin okulundan 14 yaşında mezun olan Friedrich, baba mesleği olan debbağcılığı öğrendi. Fakat bu mesleğe olan ilgisizliğine karşılık kitaplara olan ilgisiyle bir müddet farklı şehirlerde memurluk yaptı. Daha sonra 1819'da Württemberg'in merkez idaresinde önemli bir mevkie geldi. Tübinden Üniversitesi'nde 28 yaşında siyasi bilimler alanında profesör oldu. Metternich zamanında düşüncelerinden dolayı ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Birleşik Devletlerde bulunduğu sırada, Alexander Hamilton'un korumacı yazılarının da etkisiyle Pennsylvania İmalat Topluluğu'nun korumacı çıkarlarının savunuculuğunu yaptı. Almanya'ya tekrar dönüşünde Alman milliyetçiliğinin temsilciliğini yaptı. 30 Kasım 1846'da Kufstein'de 57 yaşında intihar etti. List'in en önemli eserleri olan The National System of Political Economy 1841'de yayınlandı. Bu eser Almanya'da milli iktisat için en önemli başvuru kaynağı olmuşken, List de Alman milli iktisadının kurucularından sayıldı. List'in ölümünden sonra oldukça ilgi gören eseri, Ulusal Siyasi Ekonomi Sistemi adı ile Macarca'ya çevrildi. Ayrıca Milli İktisadiyat Siyaseti ismiyle Türkiye Cumhuriyeti döneminde Osmanlı Türkçesine aktarıldı. bk. Friedrich List, **Milli İktisadiyat Siyaseti**, Çev: Haşim Tahir, Vilayet Matbaası, İstanbul, 1927, s.3-5; Hülya Derya, “*Frederich List'te Korumacı Politikalar*”, **Ekonomik Yaklaşım Derneği**, C.29, S.107, 2018, s.115.

²⁹⁶ Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin**, s.89.

²⁹⁷ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 74.

²⁹⁸ Dergi, 31 Ağustos 1911'de kurulan Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayın organıdır. Cemiyet kısa süre sonra Türk Ocağı'na katıldı. Derginin yazı kadrosu, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmed Agayef, Mehmet Fuat (Köprülü), Hüseyinzade Ali Bey'den oluştu. Derginin en büyük amacı, Türklere Osmanlılık dışında bir kimlik verme gayreti oldu. bk. Şükrü Hanioglu, “*Türkçülük*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1397.

²⁹⁹ Boratav, **İktisat Tarihi**, s.26.

³⁰⁰ Boratav, “*İktisat Tarihi*”, **Türkiye Tarihi**, s. 302-303.

A. Milli İktisat Ekonomisine Geçişin Nedenleri

İkinci Meşrutiyet döneminde milli iktisadın ortaya çıkmasını sağlayan etkenlerin neler olduğuna bakmak, bu dönemi doğru değerlendirmek adına oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ve Cumhuriyet'e intikal eden, milli iktisat politikasını takip etmek, zorunluluktan mı yoksa doğal bir süreçten mi kaynaklanmaktaydı? Bu soruların cevabı, milli iktisadın temelini anlamayı kolaylaştıracağı için dönemi kendi şartları içinde değerlendirmek gerekir. Tanzimat'tan itibaren hâkim olan liberal ekonomik atmosferde, siyasi anlamda Trablusgarp ve Balkan Savaşı'nda yaşanan kayıplar ve bunun sonucunda çoğalan göçler, ekonomik sıkıntıların artmasına neden oldu. Akabinde başlayan Birinci Dünya Savaşı, himayeci ekonomi modelini takip etmeyi bir anlamda zorunlu kıldı. Zira, savaş tüm dünyada, ülkeler arasındaki dış ticareti olumsuz etkiledi. Bu ortamda, kapitülasyonların da kaldırıldığı ilan edilmesiyle, azınlıklara ve Avrupa mamul mallarına karşı yerli malı kullanımını özendirme kampanyaları başlatıldı. Bunları şirketleşerek sanayileşme girişimleri, finans kapitaline karşı yürütülen milli bankacılık faaliyetleri, Müslümanlardan milli burjuva oluşturma çabaları, esnaf ve çiftçileri örgütleyerek azınlık ve yabancıların ticaret üzerindeki tekelciliğini kırmaya çalışmak gibi faaliyetler takip etti. İşte milli iktisat politikasının temelleri, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik açıdan durumunun oldukça kötü olduğu bir zaman diliminde, Tanzimat'tan itibaren devletin üzerinde iktisadi egemenlik kuran devletlere karşı atıldı.³⁰¹

Zira ekonomiyi liberalleştirme çabaları, Osmanlı ekonomisine parasal açıdan hâkim durumda bulunan gayrimüslimlerin ve yabancıların durumunu daha da güçlendirdi. Geleneksel usullerle üretimde bulunmaya çalışan Müslüman esnaf, serbest rekabet koşulları altında iyice yoksullaştı. Ayrıca loncaların kaldırılması, serbest ticarete ve girişim özgürlüğüne ortam hazırlamasına rağmen bu örgütlenme sayesinde varlığını devam ettirebilen küçük esnafa büyük bir darbe indirdi. Bununla birlikte Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanı, Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakı, Girit'in Yunanistan'a katılmak istemesi gibi olaylar, ekonomide liberal etki yerine yerli unsurların hâkim olmasına dair adımların atılmasına ortam hazırladı. Liberalizm

³⁰¹ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2009, s.39-40.

üzerine yönetici ve aydın çevre arasında tartışmaların başlamasına sebep olan söz konusu gelişmeler, Balkan Savaşı sonrasında yerini Türk ve Müslüman unsurların hâkim olacağı milli iktisat düşüncesine bıraktı.³⁰²

Bu sırada çıkan Birinci Dünya Savaşı yıllarında, ekonomide öne çıkan büyük sıkıntı, karaborsa ve alım gücünün iyice düşmesiyle ortaya çıkan yoksulluk durumu oldu. Piyasadaki fiyatların makul ölçülerde artması için getirilen tahsis yöntemi ve denetimler işe yaramadı. Sonuç olarak bir ürünün fiyatı neredeyse iki katı arttı.³⁰³ Devlet, bu savaş ortamı içinde giderlerini karşılayabilmek için geleneksel yöntemlere başvurdu. Memur maaşlarının yarısı ödenirken diğer yarısı için memur alacaklı sayıldı, ordunun gereksinimi olan malzemelere ücreti kısmen veya tamamen daha sonra ödenmek üzere “*tekalifi harbiye*” adı altında el koyuldu. Askeri yükümlülüğü bulunan kişilerden muaf tutulması karşılığında “*muafiyeti askeriye*” vergisi alındı. Ancak bunların hiçbirisi devletin ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli olmadı. Devlet çözüm olarak, Osmanlı Bankası’nın altın karşılık göstererek kâğıt para tedavüle sürmesini talep etti. Henüz savaşın başlarında olmasına rağmen devletin bu isteği banka tarafından olumlu yanıtlanmadı. Almanya ise bankanın İngiliz-Fransız yöneticilerinin gönderilerek, Türk-Alman ortaklığında işletilmesi noktasında baskı yaptı. Görüleceği üzere, ekonomik sıkıntılarla boğuşan devlet, savaşın başından itibaren Almanya’dan borç talep etmek zorunda kaldı. Kasım 1914’te 95.000.000, Nisan 1915’te 80.000.000 olmak üzere toplam 175.000.000 altın borç aldı. Bununla birlikte silah ve teçhizat için 150.000.000 mark, Alman firmalarına borçlandı. Fakat Osmanlı Devleti bu borçları ödeyemediği gibi yeni borç gereksinimi duydu. Almaya ise devlete yeni borç vermeye yanaşmamış, bunun yerine emisyon bankası kurarak karşılığı altın olan kâğıt para çıkarmayı önerdi. Nihayetinde devlet, Temmuz 1915’te savaş dönemi ilk kâğıt parasını “birinci tertip evrak-ı nakdiye” ismiyle %100 altın karşılığı ile piyasaya sürdü. Ayrıca Talat Paşa, Alman hükümetine, Osmanlı Bankasını satın alıp, emisyon bankasına dönüştürme fikrini sundu. Fakat savaş ortamı Osmanlı

³⁰²Murat Koraltürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi**, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2011, s.30.

³⁰³Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin**, s.128.

Bankası hissedarlarıyla görüşme imkanını kısıtladığı için bu sadece bir fikir olarak kaldı.³⁰⁴

Hükümetin gayretleri, Osmanlı para sisteminin kontrolden çıkmasına engel olamadı. Halkın, elindeki paranın alım gücü konusunda bir fikri olmadığı için sarraflar bu paraları diledikleri kurdan bozarak, insanları büyük zarara uğrattılar. Hükümet ise bu soruna kâğıt parayı yaygınlaştırarak çare bulmaya çalıştı. Daha önce liranın katlarında olan kâğıt paralara 5 ve 20 kuruşluk kâğıt paraların da eklenmesi sistemi iyice karmaşıklaştırdı. Zira bu paralar ne altın liranın ne de gümüş mecdiyenin alt birimi oldu. Osmanlı para sisteminde daha köklü çözümlere ihtiyacın olması arayışında, 8 Nisan 1916'da Tevhid-i Meskûkât Kanunu çıkarıldı.³⁰⁵

Bu sırada devletin dış ticaret hacmi önemli ölçüde düştü, hammadde darlıkları yaşandı. Böylece yabancı devletlerle olan iktisadi münasebetlerin kesintiye uğramasıyla, savaş sırasında diğer devletlerin yaptığı gibi, ihracat denetim altına alındı. Bu bağlamda 14 Eylül 1916'da bir İhracat Heyeti³⁰⁶ kuruldu. Bunlara ilave olarak Rusya'nın Ereğli kömür madenlerini bombalaması, kömür üretiminin önemli ölçüde düşmesine neden olarak sanayi üretimini de sekteye uğrattı. İlaveten iş gücü eksikliği hem şehirlerdeki üretimi hem de tarımı olumsuz etkiledi. Buna çift hayvanlarına ordunun el koyması da eklenince ülkede tarımsal üretim oldukça düştü. Bütün bunlar, devletin gıda maddelerinin arzını karşılamasında büyük sıkıntılar yaşamasına kapı açtı.³⁰⁷ Tarımda çalışan, üreten gücün silah altına alınması, tekalifi harbiye gereği çiftçinin elindeki buğday ve tahıla el koyulması, çekirge afeti ve kuraklık gibi sebepler iç üretimi önemli ölçüde düşürdü. Buna dışarıdan temin edilen temel gıda maddelerinin ihracatının da durma noktasına gelmesinin eklenmesiyle arz talep dengesinde büyük oranda sıkıntılar yaşandı.³⁰⁸ Nitekim tedbir maksatlı ihtiyaç

³⁰⁴ Toprak, **Türkiye'de Devletçilik**, s.142,149.

³⁰⁵ Toprak, **a.g.e.**, s.153.

³⁰⁶ İhraç edilecek mallar için ihraç belgesi verecek olan ve İstanbul'da bulunacak İhraç Heyeti'ne Ziraat Bakanlığında bir kişi başkanlık etti. Heyetin üyelerinin yarısı vekiller heyeti, yarısı da tüccarlar tarafından seçildi. Kazalarda ise talî heyetler bu işi yürüttü. bk. Zafer Toprak, "*Tanzimat'tan Sonra İktisadî Politika*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul,1985, s.671.

³⁰⁷ Pamuk, **200 Yıllık**, s.163.

³⁰⁸ Toprak, **Türkiye'de Devletçilik**, s.113.

duyulan tahıl ürünleri ve bazı hayati maddelerin ihracı yasaklandı.³⁰⁹ İşte savaş sırasında hâkim olan bu atmosfer, Osmanlı ekonomisinde hızla dışa kapanma ve kendi kendine yeterlilik, korumacılık, sanayileşme gibi milli iktisat ilkelerini takip etme fırsatı tanıdı.³¹⁰ Çünkü savaşta zafer elde etmek kadar iktisadi bağımsızlık da milletin geleceği için son derece önemli görüldü. Zaferden hemen sonra Türklerin yapmaları gereken en önemli iş, iktisadi açıdan yükselmek ve milletin sahip olduğu sermayeden en üst noktaya kadar istifade etmek olmalıydı.³¹¹

B. İttihat ve Terakki Hükümeti Döneminde Uygulanan Milli İktisat Politikaları

Savaş ortamının zorunlu olarak getirdiği dışa kapanma ve finansman sorunu, milli iktisada ayrı bir ivme getirdi. Zira kapitülasyonlar tek taraflı feshedildi, koruyucu dış ticaret politikası takip edildi ve özel tarifeler uygulandı. Dış ticaret, İhracat Heyeti'nin devletin döviz işlemleri Kambiyo Muamelatı Merkez Komisyonu'nun kontrolünde oldu. Aynı şekilde iç ticarete de devlet, Heyet-i Mahsusa-ı Ticariye, Merkez Taşra ve İaşe Heyetleri, İaşe Umum Müdürlüğü, Men-i İhtikar Heyeti, İaşe Meclisi, İktisadiyat Meclisi³¹², İaşe Nezareti aracılığıyla denetimi artırabilmeyi hedefledi.³¹³

Savaş zamanı yaşanan iaşe sıkıntıları İttihat ve Terakki hükümetine “*milli tüccar*”, “*yerli sermayedar*”, “*Türk patron*” projelerini hayata geçirme fırsatını tanıdı. Hükümet kendisine yakın Türk ve Müslümanları bu yönde destekledi. Talat Paşa'nın teşvikiyle İstanbul'da iaşe işlerinin başına, savaşın son yıllarına doğru da İaşe Bakanlığına, hükümete yakınlığıyla bilinen, Kara Kemal getirildi. Kara Kemal, kendine parti mensuplarından bir ekip oluşturdu. İstanbul'a gelen gemi ve trenlerde

³⁰⁹ Toprak, “*Tanzimat'tan Sonra*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, s.671.

³¹⁰ Pamuk, **200 Yıllık**, s.163.

³¹¹ Tekin Alp, “*Milli İktisat*”, **İslam Mecmuası**, 25 Şubat 1915, S.22, C.2, s.560-562.

³¹² Alp, İktisat Meclisinin tamamen müstakil ve milli iktisat ilminde ihtisaslaşmış kişilerden oluşması gerektiğini savundu. Ayrıca meclis azalarının memurluk da dâhil olmakla birlikte başka bir işle uğraşmamalarını elzem buldu. Bunların ancak Darülfünunda iktisat dersleri verebileceklerini ve bu sayede milli iktisatta inceleme ve araştırma yapmayı kendilerine meslek haline getireceklerini kaydetti. İktisat Meclisinin en önemli görevinin milli iktisatçıları yetiştirmek ve onlara bu meslekle hayatlarını devam ettirme imkânı sağlamak olduğunu söyledi. bk. Tekin Alp, “*Yeni İktisadi Müesseselerimiz*” **İktisadiyat Mecmuası**, 25 Mart 1916, s.1-2.

³¹³ Toprak, **Milli İktisat (1908-1918)**, s. 82.

hububat taşımacılığı yapabilmek için gerekli olan izin belgeleri bu kişilere verildi.³¹⁴ Ayrıca 1917’de çıkarılan Zirai Hizmet Kanunu ile askerlikten muaf tutulan kişilerden, zirai alanlarda istifade etmek hedeflendi.³¹⁵

Kara Kemal ve onunla aynı düşüncede olan Memduh Şevket Esenal ve Ali İhsan İloğlu ekonomik sorunlara çözüm maksatlı çıkarılan yasa ve kanunları yeterli görmediler. Onlar, esnaf cemiyetleri kurarak küçük esnafları örgütlemeyi ve bunlarla cemiyet arasında bağlar kurmayı amaçladılar. Nitekim bu doğrultuda teşkilatlandırma işi hamallara kadar yayıldı ve bu işte hamal Ferit Bey görevlendirildi. Bu kuruluşlara Hristiyan unsurlar dâhil edilmedi ve tamamen Türklerden oluşması amaçlandı. Böylece devlet eliyle milli tüccar meydana getirme yönünde önemli adımlar atıldı.³¹⁶

Bu minvalde, İttihat ve Terakki’nin 1916 Kongresi, savaş devletçiliği açısından önem arz etti. Zira iktisadi sorunlar, milli iktisat politikası ve sosyal devlet, kongrenin gündem maddeleri arasında yer aldı. Gerçekten de İstanbul’un iâşesi, milli şirketler ve bankalar, yeni demiryolları, liman, para reformu, sanayileşme, teknik eğitim, iktisadiyat meclisi, madencilik, tarım-ormancılık alanlarında, hükümetin icraatları açıklandı. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin bağımsız olmasına rağmen kapitülasyonlar gibi engellerle vesayet altında tutulmasından dolayı Birinci Dünya Savaşı’nın bir nevi kurtuluş vesilesi olacağı belirtildi.³¹⁷ Tekin Alp, bu kongreyi milli iktisat açısından bir şaheser olarak tanımladı. Kongre raporunu, fırkanın iktisadi programını tam olarak belirtmesinden ve milli iktisatla ilgili o zamana kadar emsali bulunmayan bilgiler içermesinden dolayı takdir etti.³¹⁸ Raporda milli iktisadın en büyük amacının fert, aile ve cemaat iktisatlarıyla karşılıklı yardımlaşmasını temin etmek olduğu belirtildi. Bu sebeple fırka, milli iktisada hizmet edecek büyük sermayelerin oluşmasına büyük önem verdi. Bu anlamda İttihat ve Terakki Fırkası Genel Merkezi tarafından bir ticaret heyeti kuruldu. Bu heyetin elde ettiği 400.000 lira kâr, milli iktisat politikası

³¹⁴ Pamuk, **200 Yıllık**, s.170.

³¹⁵ Mardin, “*İktisadî Düşüncenin*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e**, s.633.

³¹⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler –İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, 5.Baskı, s. 409-410.

³¹⁷ Zafer Toprak, **Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat-Terakki ve Devletçilik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s.2.

³¹⁸ Tekin Alp, “*İttihat ve Terakki Fırkasının İktisadi Faaliyeti*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 19 Ekim 1916, Yıl 1, S. 35, s.1-2.

çerçevesinde Milli Mahsulat-ı Osmanlı Anonim Şirketi, Kantariye İthalat Anonim Şirketi, Ekmekçiler Şirketi isimli kuruluşların oluşumunda kullanıldı.³¹⁹ Esas sermaye ise milli bankanın³²⁰ kurulmasına ayrıldı.³²¹

Bunların dışında İttihat ve Terakki yönetimi savaşın ekonomik şartlarının geçerli olduğu bir dönemde milli iktisat alanında birçok yasal önlemler aldı. Bunlar;

Gümrük Resminin Tadili Hakkında Kanun-ı Muvakkat (7 Eylül 1914),³²²

İaşe Kanun-ı Muvakkati (10 Temmuz 1916),

Müessesat-ı Nafia ile İmtiyazlı Şirketler Muhaberat ve Muamelatında Türkçe İstimali Hakkında Kanun (23 Mart 1916),

Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu (2 Nisan 1917),

İhtikârın Men'i Hakkında Kanun-ı Muvakkat ve Zeyl Kanunu (26 Nisan-18 Haziran 1917),

İaşe-i Umumiye Kararnamesi ve Kanunu (18 Ağustos 1917 ve 4 Nisan 1918),

İaşe Hakkında Kararname (24 Temmuz 1918).³²³

1. Boykotlar ve Yerli Malı Kullanımı

Yabancı mallarına karşı uygulanan boykotlar ve bunun neticesinde yerli malı kullanımını teşvik etme, bir hükümet programı olarak, milli burjuvazi oluşturma maksadıyla kullanıldı. Bu teşebbüsler, 1913 yılında İttihat ve Terakki cemiyetinin iktidarda söz sahibi olmasıyla arttı. Aslında bu politikanın temelleri 1908'den sonra

³¹⁹ Alp, "İttihat ve Terakki", **İktisadiyat**, s.1-2.

³²⁰ Kongre 1916 yılının sonuna doğru gerçekleşti. Burada kastedilen, milli banka 1917 yılının başında kurulan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası olabilir.

³²¹ Tekin Alp, "Enebi Sermaye Karşısında Siyaset-i İktisadiyemiz", **İktisadiyat Mecmuası**, 26 Nisan 1917, Yıl 2, S. 35, s. 1-3.

³²² Yeni gümrük tarifesiyle memlekette şeker fabrikalarının kurulmasını kolaylaştırmak için şeker ithaline %30-40 vergi konuldu. Kanun bu korumacı uygulama ile az zaman sonra memlekette şeker fabrikalarının kurulmasını ve halkın milli mahsul olan şekerini, dışarıdan gelen şekerden daha uygun fiyata alabilmesini amaçladı. Yeni gümrük tarifesiyle buğday, arpa ve pirinç %50-60 oranında vergi getirildi. Alp çiftçilerin topraklarında arpa, buğday yerine onlardan kat kat değerli olan pamuk ve tütün yetiştirerek milli iktisada katkı sağlayabileceklerini vurguladı. Ancak kanunun buna engel teşkil ettiğini belirtti. bk. Tekin Alp, "Yeni Ticaret Muahedeleri", **İktisadiyat Mecmuası**, 15 Haziran 1916, Yıl 1, S. 16, s.1-2.

³²³ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s.409.

meydana gelen Girit meselesi ve Balkan Savaşları ile atıldı. Bu ekseninde Rum işletmelerine karşı boykot hareketlerine başlandı. Böylece 1910'dan itibaren, Müslümanlara ait işletmeler ve bankalar kurulmaya başladı.³²⁴

İlk ekonomik boykot, Bosna Hersek'i topraklarına kattığını belirten Avusturya'ya karşı gerçekleştirildi. Boykotun temeli, 8 Ekim 1908'de başta İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri olmak üzere, medrese öğrencilerinden oluşan Türk, Ermeni ve Rum'un Millî Savunma Bakanlığı önünde toplanmasıyla atıldı. Avusturya'nın ilhakından 72 saat sonra İstanbul'da toplanan bu kalabalık yığınlar, burada bulunan Avusturya dükkanlarına müşteri girişini engellediler. İlerleyen günlerde İstanbul ve Selanik'teki liman işçilerinin Avusturya'nın Lloyd firmasına ait gemilerden yük taşımayı reddetmeleri üzerine yayılan boykot, ciddi boyutlara ulaştı. Ayrıca meydanlarda Avusturya'ya karşı boykot çağrıları yapıldı. Ali Rıza Bey, İstanbul Avrupa yakasında büyük bir kalabalığa hitap ederken, Sultan Ahmet Camii önünde 15.000 kişi de aynı nedenden dolayı toplandı. Boykot yalnızca İstanbul'la sınırlı kalmadı, Trabzon, İzmir, Üsküp ve Beyrut'ta da sıçradı.³²⁵ İlaveten feslerin Avusturya'dan gelmesi nedeniyle, bunların atılarak yerine beyaz keçe külah giyilmesi gündeme geldi. Hatta Selanikli tüccarlar, fes fabrikası kurmak üzere faaliyete geçti. Cavit Bey ise bu noktada onlara tekel tanınmasını talep etti.³²⁶ Boykot, 26 Şubat 1909'da Osmanlı ve Avusturya arasında yapılan anlaşmayla nihayete erdi. Anlaşmaya göre hükümet ilhakı tanıdı ve Avusturya bunun karşılığında Osmanlı'ya 2.500.000 altın tazminat ödemeyi kabul etti. Beş ay süren boykotun önemli uygulayıcıları hükümet, İttihat ve Terakki cemiyeti ve tüccarlar oldu.³²⁷

Avusturya'ya karşı yapılan boykotun sona ermesinin üzerinden çok zaman geçmeden, Yunanistan'ın Girit üzerindeki emelleri ve Osmanlı vatandaşı Rumları kendi siyasi amaçları için kullanmaya çalışması, Yunanistan'a karşı 1909-1911 yılları arasında boykot başlatılmasına neden oldu. Nitekim 1909 Ağustos ayında başlayan boykot hareketi, en şiddetli halini İzmir'de gösterdi. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal

³²⁴ Yerasimos, **a.g.e.** s.1177.

³²⁵ Donald Quataert, **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)**, Çev: Sabri Tekay, Yurt Yayınları, Ankara, 1987, s.103,117.

³²⁶ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni- Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, s.254.

³²⁷ Quataert, **a.g.e.**, s.103.

etmesiyle bu boykot hareketine son verildi.³²⁸ Bundan sonra İtalyanlara karşı bir boykot girişiminde bulunuldu.³²⁹

Balkan Savaşları sonrası 1913-1914 yılları arasında Osmanlı vatandaşı Rumlara karşı bir boykot daha yapıldı. Boykotun nedeni ise savaş sırasında Rumların Yunanistan'a doğrudan ya da dolaylı olarak yardımda bulunmasıydı. Müslümanlar tarafından genelde Hristiyanlara özelde ise Rumlara karşı başlatılan bu İslam Boykotajının en önemli nedeni, Averof Zırhlısı oluşturdu. Çünkü Osmanlı Rum vatandaşlarının, Yunanistan'a maddi desteği hatta adı geçen zırhlıyı hediye etmesi, Osmanlı'yı Ege Denizi'nde sıkıntıya düşürdü. Devlet bu yüzden Ege adalarını savunamadığı gibi, İzmir'den Beyrut ve Rumeli'ye de asker sevki de yapamadı. Ayrıca Yunanlıların Makedonya Türklerine, yapmış oldukları zulümler de bu durumda etkili oldu. Bu sebeple hükümet, İzmir'de bulunan yabancı kuruluşlara, Rum görevliler yerine Müslümanların getirilmesini destekledi. Anadolu ile İstanbul'da da Hristiyanlara karşı boykot eylemleri teşvik edilirken, Müslüman burjuvazisinin yeri sağlamaştırılmaya çalışıldı. İttihat ve Terakki yönetimi bu bağlamda, zorunlu ihtiyaç maddelerinin imalat ve satış tekellerini alacak Müslüman Türk esnaf ve zanaatkar kuruluşlarının oluşturulmasını arzuladı.³³⁰ Esas olarak, boykotla Rumların Osmanlı ekonomisindeki durumunu sarsarak, Türklere bu alanda imkân sağlamak amaçlandı. Bu sebeple "*Türk'ün Türk'ten alışverişi*", "*Rum ve Yunan tüccarlarıyla ilişkinin kesilmesi*" düşünceleri halk arasında yayılmaya çalışıldı.³³¹

Balkan Savaşı'nın başlamasından bir iki ay sonra İstihlâkî Milli Cemiyet'i, aynı zamanda Milli Meşrutiyet Fırkasının da kurucusu olan Ferit Tek, Yusuf Akçura, Zühtü İnhan, Mehmet Ali ve Cami Baykurt tarafından kuruldu. Cemiyet, yerli malını vatanın bir parçası olarak kabul ederek %5 pahalı da olsa, yerli malının tercih edilmesi gerektiğini savundu. Hatta bu dönemde Babıâli, Sultan Hamamı ve Sirkeci'de 20-30

³²⁸ Hasan Taner Kerimoğlu, "*1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Beyin Bir Risalesi*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.13, Güz, 2006, s.92.

³²⁹ Avcioğlu, **a.g.e.**, s.257.

³³⁰ Mehmet Başaran, "*Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Yerli Malı Kullanımı Teşviki*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.11, Bahar, 2005, s.49.

³³¹ Hasan Taner Kerimoğlu, **İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası 1908-1914**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008, s.207.

mağaza yerli malını tanıtmaya görevini üstlendi. Ayrıca cemiyet, bir kadınlar kısmı ve terzilik kursları açtı. Jeune Turc gazetesi bunu bir boykot olayı sayarken, Hukuk Mektebi İktisat Müderrisi Diran Kelekyan ve Düyun-u Umumiye Müdürü Hamit bu girişimlere karşı tepki gösterdiler.³³²

Böylece başlayan boykot hareketleri, ilerleyen zamanlarda İttihat ve Terakki hükümeti tarafından kullanılmaya devam edilen bir ekonomik politika haline geldi. İktidara tam olarak hâkim olan İttihat ve Terakki, iktisadi alanda yabancı sermayenin yerini Türk Müslüman esnafların alması politikasını, bilinçli olarak takip etmeye başladı.³³³ Hükümetin bu anlamdaki uygulamaları, özellikle Türkçü aydınların düşünceleriyle örtüştü. Dönemin Türkçü aydınlarından Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için milli bir burjuvazi sınıfının oluşturulması gerektiğini savundu.³³⁴ Ahmet Mithat Efendi klasik iktisat fikirleriyle birlikte, milli iktisadi konuları Osmanlı ekonomi kuramcılarının göre daha derinden analiz edebildi. Bu sebeple Osmanlı ekonomisinde yabancılara imtiyaz verilmesi yerine Türklerin bu sahada kontrolü ele almasını önerdi.³³⁵

Bu bağlamda, 1913 Teşvik-i Sanayi geçici kanunuyla, yerli malının kullanımını resmi olarak teşvik edildi. Buna göre fabrikalar için gerekli hammaddeler yurt içinden karşılanmalıydı. Şayet yurt içinde bulunma imkânı yoksa gümrük ödenmeksizin ithal edilirdi. 1917'de yapılan ilavede, hükümetin fiyatı ne olursa olsun yerli malını tercih edeceği belirtildi. Ancak ihtiyacın karşılanmasında yeterli olmaması durumunda ithale izin verilmesi kararlaştırıldı.³³⁶ Böylece Türk Müslüman girişimciler, üretim teşebbüsüne atıldı. Nihayetinde ortaya çıkan Müslüman fabrika, mağaza ve dükkanlarına halkın rağbeti sağlanmaya çalışıldı. Halk, bunlardan alışverişe davet edilirken, bunun bir milli himaye gereği olduğu propagandası da yapıldı. Böylece milli şirket sayısında artma gözlenirken, paranın dışarı çıkmaması için yerli malı kullanımı teşvik edilmeye devam edildi.³³⁷

³³² Akşin, **Jön Türkler**, s.426.

³³³ Sina Akşin, "*İttihat ve Terakki*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1433.

³³⁴ Yusuf Sarınoy, **Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s. 229.

³³⁵ Mardin, "*İktisadî Düşüncenin*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, s.628.

³³⁶ Toprak, "*Osmanlı Sanayii*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, s.1351-1352.

³³⁷ Başaran, *a.g.m.*, s.47.

2. Teşvik-i Sanayi Kanunu

İttihat ve Terakki yönetimi, İkinci Meşrutiyet döneminde yerli malı kullanımının ve milli sanayinin teşvik edilmesi amacıyla birçok defa kanun çıkarılmasını sağladı. Bu doğrultuda Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı tarafından iki kanun tasarısı hazırlandı. 1909'da hazırlanan tasarı, 22 Şubat 1910'daki son hali ile kabul edildi. Diğeri ise 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı oldu.³³⁸ Onu 1914 yılının başlarında Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi ve 1 Ocak 1917'de Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatının Suret-i Tatbiki Hakkında Nizamname takip etti.³³⁹

Osmanlı ülkesinde sanayinin ilerlemesi için devlet tarafından çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'yla ülke içinde fabrika kuracaklara destek verileceği gibi daha önceden fabrika tesis edenlerden 10 lira ruhsat vergisi alınması meselesi de 1910 yılı muvazene-i kanunuyla lağvedildi. Bu sırada fabrikalar için gerekli olan alet, edevat ve makineler için gümrük vergisi de tahsil edilmekteydi.³⁴⁰

Devletin 14 Aralık 1913'te çıkardığı Teşvik-i Sanayii Muvakkatı isimli kanunun, 15 yıl yürürlükte kalması kararlaştırıldı.³⁴¹ Bu geçici kanun yedi bölüm, yirmi yedi maddeden oluştu. Bu maddelerin bir kısmına değinilecek olursa;

1. Madde; yönetmeliğe bağlı olarak kurulmuş ya da gelecekte kurulacak olan hammadde veya yarı mamul maddeleri işleyen fabrikalar, en az beş beygirlik bir kuvvetle işlemek ve müştemilat binası ile alet-edevatı en az 1.000 lira kıymetinde olarak, bir sene içinde 750 yevmiye miktarında işçi çalıştırmak şartıyla teşvikten yararlanabilirdi.

2. Madde; kanun hükümlerinden yararlanabilmek için fabrika sahiplerinin aşağıdaki şartları yerine getirmeleri gerekirdi;

- A. Fabrika binasının planları ve keşif evraklarını ibraz etmek,
- B. Alet-edevatın türü, cinsi ve kıymetlerini içeren liste,

³³⁸A. Gündüz Ökçün, “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı 1913”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.30, 1975, s.26.

³³⁹ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayii”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1349.

³⁴⁰ *Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası*, 13 Mayıs 1912, S.18, Matbaa-yı Hayriye ve Şürekası, İstanbul, s.371.

³⁴¹ Kadir Kasalak, “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşme Etkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.27, Aralık, 2012, s.74.

5. Madde; fabrikanın memur, hizmetli ve işçileri Osmanlı vatandaşı olmalıydı. Şayet memleket dahilinde bu alanda uzman kişi yoksa, ihtiyaç yabancılardan karşılanırdı.

6. Madde; emlak tasarrufu hakkındaki 1284 tarihli kanunu kabul eden yabancı devletlerin vatandaşlarından tek başına ya da ortak olarak sanayi kuruluşu açmak isteyenler, Osmanlı Devleti'nin kanunlarına uygun olarak hareket etmek kaydıyla, kanun gereğince yükümlülükler ve vergilerden başka tekalif-i emiriyye ve belediyeye tabi olmak şartıyla kanunun verdiği hak ve ayrıcalıklardan aynı ölçüde istifade edebilirlerdi.³⁴²

7. Madde; birinci maddede belirtilen fabrikaların alacakları izin ve ayrıcalıklar şu şekildedir;

A. Fabrika ve müstemilatının kurulması için gereken devlet arazisinden, beş dönüme kadar kanuni bir sakınca olmadığı halde devlet tarafından ücretsiz devri ile tasarruf senedi verilirdi.

B. Fabrika inşa edilecek arazi vakfa aitse, mukataa-i zemin taktir işlemleri hemen başlar, bu işlemin gerçekleşme süreci fabrikanın kuruluş ve inşasını ertelemezd. Ancak mukataa-i zeminin belirlenmesinden itibaren vakıf haklarından tamamen yararlanılabilirdi.

C. Fabrikanın çalışması için gereken arazi ve emlak binaları, kazanç vergileriyle binanın bulunduğu bölgeye ait bedel-i öşürden ve hükümetçe, vilayet, müstakil mutasarrıflık ve belediye vergilerinden, senelik ruhsatname harçlarından ve belediye inşaat vergisinden muaf olurdu.

D. Fabrikaların tesisatları için yurt dışından getirilecek ateş, akis tuğlalar, demir, petrol vb. alet-edevat Osmanlı'da ihtiyaçları karşılayacak miktarda üretileceği zamana kadar gümrük vergisinden muaftı.

³⁴² Bu maddede 27 Mart 1915'te yapılan değişiklikle bu kanundaki ayrıcalıklardan yalnızca Osmanlı vatandaşı ve Osmanlı Anonim Şirketleri yararlanacaktır şeklinde değişiklik yapıldı. Daha önce bu haktan yararlanmış olanlar ise muafiyet ruhsatnameleriyle onaylanmış hakkı saklı kalacaktı. Bununla birlikte bu haklarını Osmanlı vatandaşı ve Osmanlı Anonim Şirketlerine devredebileceklerdi. bk. **BOA.İ.DUİT.20/22**.

9. Madde; Ruhsatname tarihinden itibaren dört sene içinde kurulamayan ve faaliyete geçemeyen fabrikaların sahip oldukları haklar, feshedilir ve bu sürede verilmeyen vergi ve haklar tamamen geri alınır.

15. Madde; Devlet kendi ihtiyaçlarını mümkün olduğu kadar yerli üretimden karşılar. Acil olmayan zamanlardaki ihtiyaçlarda fabrikaların üretimi göz önüne alınır. Acillik kararı merkezde bakanlar, vilayetlerde valiler ya da kolordu kumandanları tarafından verilir.

16. Madde; kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Osmanlı sınırları dahilindeki fabrikaların yurt dışına yapacakları ihraçlardan ihraç gümrük vergisi alınmaz.³⁴³

Kanunun en önemli amacı, Osmanlı topraklarında fabrikaların açılması ve mevcut olanların da sayısının artırılması için devlet desteği ve imtiyazı sağlanmasıydı. Bu fabrikaların üreteceği ürünler sayesinde, Avrupa'yla rekabet edilebilecek seviyeye gelmesi amaçlandı. Ayrıca, Avrupa'ya muhtaç olma durumunun ortadan kalkması, ülkenin parasının içeride kalarak artması, devletin ve milletin refahı için sanayinin gelişmesi, yerli üretimin teşvik edilerek desteklenmesi konularında, fabrika sahiplerini teşvik etme noktasında, devlet dairelerine gerekli direktifler verildi. Bunlarla beraber, ordunun bütün ihtiyaçları yerli üretim mallarından karşılanmaya çalışıldı, hatta hükümetin kendi ihtiyaçları için yerli kuruluşların ürettikleri, yabancı ürünlerden %15 daha pahalı olsa bile tercih edilmesi gerekli görüldü. Şayet yetişmezse veya bulunamazsa, Avrupa mallarına başvurulmasına izin verildi.³⁴⁴ 1917 yılı itibarıyla teşvikten yararlanan 117 fabrika bulunmaktaydı.³⁴⁵

8 Nisan 1918'de teşvikten yararlanmaya başlayan fabrikaların dört yıl içinde aktif olarak faaliyete geçmemeleri durumunda, teşvikin feshedileceği uyarısı yinelenirdi.³⁴⁶ Ancak belirtilen zaman içerisinde faaliyete geçemediği için teşviki iptal edilen ve vergi ödemek durumunda kalan fabrikaların varlığına dair bir bilgiye rastlanmadı. Hatta devletin içinde bulunduğu savaş ortamında bu durumun yeterince kontrol edilememiş olması da ihtimal dahilindeydi. Her şeye rağmen milli iktisat politikası, belirtilen dönemden itibaren İttihat ve Terakki yönetiminin ekonomide

³⁴³ Kanunun diğer maddeleri için bk. **BOA.İ.DUİT.20/23; BOA.MV.232/35; BOA.MV.246/52.**

³⁴⁴ **BOA.BEO.4259/319377.**

³⁴⁵ Ökçün, "*Teşvik-i Sanayi*", **Ankara Üniversitesi**, s.37.

³⁴⁶ **BOA.BEO.4531/339753.**

uyguladığı bir politika haline geldi. Cumhuriyet dönemi sosyoekonomik politikalarını da bunun bir devamı olarak nitelendirmek mümkündür. Zira bu dönemde de Yusuf Akçura ve Parvus'un³⁴⁷ milli ekonomi hakkındaki görüşlerinden yararlanılarak milli burjuvazi meydana getirmek amaçlandı.³⁴⁸

3. Kapitülasyonların Kaldırılması

Osmanlı Devleti ile Batılı devletler arasındaki ticari münasebetler kapitülasyonlar üzerinden yürütüldü. Bu devletler merkantilist politika ile iktisadi açıdan güçlenirken, Osmanlı Devleti tam tersi manada kapitülasyonların da etkisiyle zayıfladı. Hatta devlet, zaman ilerledikçe iktisadi olarak Batı'nın sömürgesi ve kontrolü altına girdi. Dolayısıyla yerli sermaye ve tüccar bu devletlerde fazlasıyla bulunmaktayken, Osmanlı'da ise bu alanları azınlıklar ve yabancılar işgal etti.³⁴⁹

1908'de İttihat ve Terakki yönetiminin³⁵⁰ iktidara geldiği zaman kapitülasyonlar konusunda ekonomik görüş ya da politikası bulunmamaktaydı.³⁵¹ Yabancı sermaye karşısında takip edilecek iktisadi politikaya olan ihtiyaç, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapitülasyonların lağvı sonrasında ortaya çıktı. Zira kapitülasyonların devam ettiği dönemde, iktisadi hayatta Türklerin pek fazla rolü yokken devletin de bir iktisadi siyasetinin dahi mevcut olmadığı gözlemlendi. Bu dönemde ülkede ticaret yapan ve kâr elde eden grup genellikle yabancı milletlere mensup

³⁴⁷ Asıl adı Alexander İsrail Helphand olan Parvus, 1867 ya da 1869 yılında Rusya'da doğdu. Almanya'da ekonomi alanında doktora yaptı ve burada bulunduğu süreçte Alman ve Rus Marksçı çevreleri ile ilişki halinde oldu. 1910 yılı sonlarından 1915 yılı başına kadar Türkiye'de bulundu. Türkiye'de bulunduğu dönemde Tanin, Jeune Turc, Türk Yurdu, Bilgi Mecmuası gibi gazete ve dergilerde çeşitli konularda yazılar kaleme aldı. Bu yazıların ortak noktasını Osmanlı'nın Batı'nın mali boyunduruğu altında olduğu ve bundan kurtulmanın sanayileşmekle mümkün olacağı oluşturdu. Ayrıntılı bilgi için bk. Parvus, **a.g.e.**, s.37,41; Toprak, "*İktisadi Düşünce*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, s.638.

³⁴⁸ Erik Jan Zürcher, "*Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Kemalizm**, C.2, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2009, s.52.

³⁴⁹ Berkes, **a.g.e.**, s.61.

³⁵⁰ Boratav, 1908-1913 yıllarını İttihat ve Terakki Cemiyetinin siyasal iktidarı denetlediği ve etkilediği ancak iktidara tamamen hâkim olamadığı yıllar olarak niteledi. 1913-1918 yıllarında ise iktidarı tamamen ellerine geçirdiklerini belirtti. Dönemin ana özelliğinin ulusal nitelikteki bir kapitalizme yöneliş olduğunu ancak çıkan engellerden dolayı bu hareketin yaratmayı amaçladığı köktenci dönüşümün gerçekleşemediğini ifade etti. Bu engelleri dışa ekonomik bağımlılık, savaşlar, isyanlar, Türk burjuvazisinin zayıflığı olarak sıraladı. bk. Boratav, "*İktisat Tarihi*" **Türkiye Tarihi**, s.301.

³⁵¹ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, s.404.

tüccarlardı. Böylece bu topraklardan kazanılan paralar, ülkeye hiçbir yarar sağlamaksızın dış ülkelere gitmekteydi.³⁵²

Kapitülasyonlarla ilgili ilk teşebbüs, 1913'te İngiltere'ye iki muhtıra verilmesiyle başladı. Bu muhtırada Sadrazam Hakkı Paşa, gümrük vergisinin %15'e yükseltilmesi, yabancı postanelerin kaldırılması, yabancılara gelir vergisi getirilmesi ve nihayetinde kapitülasyonların tamamen kaldırılması için hukukçulardan oluşan bir komisyon oluşturulmasını teklif etti. Fakat İngiltere, bu talepler için kapitülasyonlardan istifade eden bütün devletlerin rızasının olması gerektiğini ilettiler. Ayrıca ticari ve mali mevzuatın kapitülasyonlardan ziyade, daha önce imzalanan antlaşmalarla ilgili olduğunu ilave etti.³⁵³ Görüleceği üzere Birinci Dünya Savaşı başlayana kadar kapitülasyonlar tartışma konusu olsa da kaldırılması mümkün olmadı. Savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere ve Fransa gibi devletlerle ilişkilerin kesilmesi, devlete kapitülasyonları ve imtiyazları kaldırma fırsatı tanıdı.³⁵⁴

Nihayetinde hükümet, 5 Eylül 1914'te, 1 Ekim'de yürürlüğe girmek üzere, kapitülasyonların kaldırılmasını kararlaştırdı. Bu kararda, kapitülasyon anlaşmasının tanıdığı vergi muafiyetinin devleti zayıf bıraktığı belirtildi. Nitekim, 20 Eylül'de %11 ve %8 olan gümrük vergileri %15 ve %11'e yükseltildi. 23 Mart 1916'da ise gümrük vergisi yerine, miktar üzerinden vergi esası getirildi. Bu girişimlerin en önemli sebebi, iktisadi alanda bağımsızlığı sağlamak ve savaş dönemi Türk kapitalist sınıfı meydana getirmek oldu. Böylece iktisadi faaliyetlere dahil olan Türkler sayesinde şirketler, bankalar ve kooperatifler kuruldu ve bir anlamda "*İktisadi Türkçülük*" başlatıldı.³⁵⁵ Zamanla, %15 olan gümrük vergileri %30'a çıkarıldı. Bununla birlikte ihracat hızla düşmüş, hükümet Müslüman-Türk tüccarlar lehine, azınlıklar aleyhine politikalar takip etti. Ayrıca Osmanlı topraklarında ticaretle uğraşan azınlıkların, çoğunluğunun savaş nedeniyle bu toprakları terk etmesi gibi hususlar milli iktisat politikasına önemli ölçüde katkı sağladı.³⁵⁶

³⁵² Tekin Alp, "*Ecnebi Sermaye Karşısında Siyaset-i İktisadiyemiz*", **İktisadiyat Mecmuası**, 26 Nisan 1917, Yıl 2, S. 35, s. 1-3.

³⁵³ Halil İnalçık, "*İmtiyazat*", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.22, İstanbul, 2000, s.252.

³⁵⁴ Pamuk, **200 Yıllık**, s.163.

³⁵⁵ Akşin, **Jön Türkler**, s.426.

³⁵⁶ G. Kazgan, **Türkiye Ekonomisi**, s.44,53.

Kapitülasyonların kaldırılması, savaş dönemi korumacı politikanın bir parçasıydı. Hükümetin milli teşebbüsleri desteklemesi, elinde sermaye bulunan kesimlerin milli iktisat alanında girişimler yapmasına sebep oldu. Ayrıca bundan sonra ülkede ticaret yapacak yabancı yatırımcılara karşı takınılacak tavır gerek mecliste gerekse gazete manşetlerinde tartışma konusuydu.³⁵⁷ Bütün bunlara ilave olarak iş imkânlarını millileştirmek adına Almanya'dan, İstanbul Üniversitesine altı profesör, iktisat derslerine girmek üzere getirildi ve Almanya'ya staj için ustalar gönderildi. Artık bu dönemden sonra iktisadi alanı millileştirmek adına yapılan faaliyetler hızlandı.³⁵⁸

Devletin iktisadi alanda gerçekleştirdiği bu atılımlar Osmanlı aydınlarının fikirleriyle örtüştü. Dolayısıyla korumacı politikayla sanayinin korunmasını ve Müslüman Türk girişimci sınıfının geliştirilmesini ifade ettiler. Milli iktisat politikasına giden yolda bu fikrin ilk savunanlardan biri Ahmet Mithat'tı.³⁵⁹ Böylece İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan milliyetçilik ideolojisi gerek hükümetin korumacı politikaları gerekse de aydınların bu anlamdaki propagandaları vasıtasıyla iktisadi alanda giderek güçlendi.³⁶⁰ Ahmet Muhyiddin, kapitülasyonlardan henüz kurtulmuşken sadece devletin tekeline işletmelerin ortaya çıkması gerektiğini

³⁵⁷ Tekin Alp, “*Enebi Sermaye Karşısında Siyaset-i İktisadiyemiz*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 26 Nisan 1917, Yıl 2, S. 35, s. 1-3. Savaş döneminde uygulanan milli iktisat politikası ekseninde ekonomik korumacılığa yönelik girişimler Türklerin ticarete ilerlemelerine sebep oldu. Fakat Cavit Bey, bu ortamdan kârlı çıkan bu kişileri iktisadi terbiye açısından eksik olarak değerlendirdi. Serbest rekabet gücü olmadığı taktirde milli iktisadın ülkeyi geliştirmekte yetersiz kalacağını ve Avrupa ülkelerindeki gibi sonuçlar vermeyeceğini ileri sürdü. Cavit Bey'in aksine Ziya Gökalp ve Tekin Alp hem kapalı ekonomi hem de kendi imkanlarıyla Osmanlı'nın sanayi ve tarım açısından gelişebileceğini savundular. bk. Toprak, **Milli İktisat (1908-1918)**, s. 86, 95-96. Parvus ise Osmanlı Devleti'nin 1912 yılı itibarıyla hem ekonomi hem de siyasi açıdan yabancı devletlerin tutsaklığı altında bulunduğunu doğruladı. Kapitülasyonlar ve Duyun-u Umumiye gibi etkenlerle, devletin kimi gelirlerinin rehin edildiğini böylece devlet mekanizmasının kendi içinde özgür bir şekilde çalışmasının engellendiğini ilave etti. İktisadi anlamda, Avrupa'nın sermayesine, sanayi ve tekniğine bağımlı olunmasından dolayı büyük Avrupa bankalarının Osmanlı Devleti'nde ekonomide söz sahibi olduklarını dile getirdi. Siyasi tutsaklıktan kurtulabilmenin yolunun iktisadi anlamda bağımsız olmaktan geçtiğini savundu. İktisadi bağımsızlığın ise sanayi ve tarımı geliştirmekle mümkün olacağı için bu durumda, tarımla ilgilenen köylülerin payının büyük olduğunu iddia etti. Vaziyete çözüm yolu olarak yerli sermaye sahiplerinin oluşturulması düşüncesinin altını çizdi. bk. Parvus, “*Köylüler ve Devlet*” **Türk Yurdu**, 22 Mart 1912, S.9, Yıl 1, s.262-263.

³⁵⁸Mardin, “*İktisadi Düşüncenin Gelişmesi*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, s.632.

³⁵⁹ Eldem, “*Ekonomi Politik*”, **Türk Modernleşmesi**, s.141.

³⁶⁰Toprak, “*İktisat Tarihi*”, **Türkiye Tarihi**, s.197.

savundu.³⁶¹ Gerçekten de bundan sonraki süreçte, devlet tekelinde işletmelerin ortaya çıkması için gerekli politikalar takip edildi.

4. Yabancı Şirketlere Türkçe Yazışma Zorunluluğu

Yabancı şirketlere Türkçe yazışma zorunluluğu meselesi, 13 Aralık 1914'te, Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Munkasım Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri hakkındaki geçici kanunun kabul edilmesiyle, gerçek kişilerle birlikte ticari nitelikteki tüzel kişilerin Osmanlı mevzuatı kapsamına alınmasıyla başladı. Böylece Tanzimat'tan beri gündemde olan yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son verildi. Halbuki, Osmanlı topraklarında yatırım yapan yabancı sermayeler gerekli olan iş gücünü de beraberinde getirdiler. Buna rağmen, Osmanlı vatandaşlarının, özellikle de Türklerin yabancı dil bilmemeleri, bu şirketlerde iş şansına sahip olamamalarına neden oldu. Bu sebeple Türklerin olması gereken pozisyonlar yabancı unsurlar tarafından dolduruldu. Sonunda 23 Mart 1916'da Müessesat-ı Nafia ile İmtiyazlı Şirketler Muhaberat ve Muamelatında Türkçe İstimali konusundaki geçici kanun kabul edildi.³⁶²

Osmanlı topraklarındaki demiryolları ve bayındırlık işleri kurumları ile yabancı şirketlerin haberleşme ve işlemlerinde Türkçe kullanılmasına dair kanun layihası Ayan Meclisinde 12 Mart 1916'da görüşüldü. Kanun maddeleri;

1. Madde; Demiryolları işletmelerine ait tüm haberleşme ve işlemler sadece Türkçe yapılacaktır.

Ahmet Rıza Bey, işlemlere hesaplarında dahil olup olmadığını sordu. Nafia Bakanlığı Müsteşarı Muhtar Bey, bir istasyon işlemlerini Türkçe yapar, hesaplarını Türkçe tutarsa, yevmiye cetvelini de Türkçe olarak merkeze göndermelidir şeklinde cevap verdi. Dolayısıyla hesap defterlerinin de Türkçe tutulması gerektiğini belirtti. Başka türlü muamelenin, şirket açısından sıkıntılı olabileceğini ekledi. Mahmut Paşa, Anadolu Şimendifer Kumpanyasında bir işlemin nasıl uygulanacağına dair Monsieur Hügnen ile görüşüldüğünü dolayısıyla bu konuda bilgi verilmesini talep etti. Muhtar Bey, adı geçen işletmedeki memurların bir kısmının az da olsa Türkçe okuma yazma

³⁶¹ Ahmet Muhyiddin, "Milli Sermaye- Milli Sermaye Teşkilatı", **İslam Mecmuası**, 7 Ekim 1915, S.37, s.796-800.

³⁶² Toprak, **Milli İktisat (1908-1918)**, s. 194,197.

bildiğini diğer kısmı için de biri Ayestafanos'ta diğeri de İzmir'de olmak üzere iki okul açıldığını ifade etti. Buradan yetişen memurların çırak olarak şimendifer şirketlerine dağıtılacağını, böylelikle bunların hem şimendifer işlerini öğreneceğini hem de Türkçe bilmeyen memurları Türkçe işlemlere alıştıracaklarını ilave etti. Hatta devletin, henüz kanun çıkmadan, içeriği hakkında şirketlere bilgilendirme yaptığını, böylece Türkçe bilmeyen memurlar, çoktan hoca tutarak eğitimlere başladığını belirtti.

Mahmut Paşa, Avrupa ile haberleşmenin hangi dil ile yapılacağını sordu. Muhtar Bey, bunun doğrudan doğruya şirket idaresinin kararına bırakıldığını söyledi. Hat boyunca olan haberleşmeler ise Türkçe olarak gerçekleştirilmeliydi. Çünkü Osmanlı topraklarındaki şimendifer işlemlerinin Türkçe olmaması gerek harp zamanı gerekse de normal zamanda devleti zor durumda bıraktı. Yabancı dil bilen gençler, genellikle devlet memuriyetinde çalışmaktaydılar. Zira şirketlerin maaşı 600 kuruş daha az olduğu için bunları tercih etmediler. Ayrıca bu şirketlere de yabancı dil bilmeden girmek mümkün olmadı. Şayet Türkçe dil zorunluluğu kabul edilirse, bu şirketlerin Türk unsurları tarafından yönetilmesi ihtimalinin yükseleceği düşünüldü.

Mehmet Şükrü Paşa, şirketlerin işleri ve idaresinde de Türkçe zorunluluğu olup olmadığı konusunun aydınlatılmasını istedi. Muhtar Bey, yönetimin dahil edilmediğini yalnız işletmeye ait işlemler için geçerli olduğunu söyledi.

2. Madde, birinci maddenin uygulanması için bayındırlık şirketlerine, bayındırlık bakanlığından kendilerine tebliğ edilecek günden 10 Temmuz 1919'a kadar uygulamaya koymaları gerekmekteydi. Demiryolları şirketleri için ise bu tarih 10 Temmuz 1917 idi.

Ticaret ve Ziraat Bakanı Ahmet Nesimi Bey, devletin aslında bu uygulamayı hemen hayata geçirmeyi arzu ettiğini fakat şirketlerin zor duruma düşürülmek istenmediği için mühlet verildiğini ekledi. Elektrik şirketinden ahali ile olan işlemlerini ve evraklarını Türkçe tutması hatta daha sonra evrakın özetlerini içeren listenin dahi Türkçe tutulması istendi. Bunların yapılabilmesi, Türkçe bilen birkaç memurun istihdamıyla mümkündü. Dolayısıyla her şirkete ayrı ayrı zaman tanındı.

3. Madde; belirlen günlere kadar birinci maddedeki hükmü yerine getirmeyen şirketler, hükümet tarafından geçici süreyle işgal edilerek hüküm uygulayacaktı.
4. Madde; imtiyazsız her türlü Osmanlı şirketleri, Osmanlı dahilindeki tüm haberleşme, işlem, defter ve hesapları Türkçe olarak yazacak ve yerine getirecekti.

Kanunun görüşüldüğü esnada Ahmet Rıza Bey, kanunla uygulanmak istenen Türk milliyetçiliğinin Osmanlı'nın diğer unsurları üzerinde, çok hassas bir dönemde, olumsuz etkiler bırakacağını ileri sürdü ve karşı çıktı. Rıza Bey'le birlikte Mahmut Paşa, Mavrokordato Efendi, Ahmet Efendi, Seyit Abdülkadir Efendi, Aristidi Paşa ret verirken Osman Fevzi Paşa çekimser kaldı. Kullanılan 27 oydan 19'u olur yönde oy verdi ve böylece 4. Madde kabul edildi.

5. Madde; Ticaret Bakanlığınca sicil ve sermayesi senetlere bölünmüş yabancı şirketler için bu zorunluluk, hükümetle yapılacak haberleşmeye ve bireylere verilecek evrak ve defterler üzerinde yapılacaktı.
6. Madde; dördüncü ve beşinci madde hükümlerine, 10 Temmuz 1917'ye kadar uymamış olanlar mahkemeye sevk olunarak 5'er liradan 50 liraya kadar nakdi cezaya mahkûm edileceklerdi. Mahkumiyetin tekrarı halinde şirketler, ticaretten menedilecekti.

Kanunun tatbiki bir yönetmelikle belirlenir ve kanun yayımlandıktan sonra yürürlüğe girerdi. Kanunun uygulanmasında adliye, bayındırlık, Ticaret ve Ziraat Bakanları görevlendirildi.³⁶³ Nihayetinde düzeltilmesi önerilen hususlar, Mebusan Meclisi tarafından da kabul edildi.³⁶⁴ Bu kanunla kamuya bağlı şirketler için ticaret ve tarım bakanlığının, belirleyeceği süre içinde yazışmalarda Türkçe kullanımı zorunlu hale getirildi.³⁶⁵ Nitekim 24 Mart 1916 tarihinde yürürlüğe giren kanunla 10 Temmuz'dan itibaren bütün şirketlerin yazışmalarını, Türkçe yapmaya başlamaları gerekirdi.³⁶⁶

³⁶³ Meclisi Âyan Zabıt Ceridesi, 12 Mart 1916, C.2, D.3, B.41, s.353-365.

³⁶⁴ Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, 13 Mart 1916, C.2, D.3, B.44, s.480.

³⁶⁵ Koraltürk, a.g.e., s. 37.

³⁶⁶ Mardin, "İktisadî Düşüncenin Gelişmesi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, s.632.

Bir nevi dil reformu olarak nitelendirilebilecek bu işlemin en büyük gayesi, Müslümanların iş hayatında istihdamını artırmak ve girişimlerini teşvik etmektir. Bu eksende sokaklara İngilizce ve Fransızca daha sonra da Almanca tabelaların konulması yasaklandı, bütün ticari yazışmaların ve resmi muhasebe işlemlerinin Türkçe yapılması kararlaştırıldı. İttihat ve Terakki hükümeti buna dayanarak, yabancılara ait demiryollarının yönetimini değiştirebilmeyi ve yabancı bankaları denetleyebilmeyi hedefledi.³⁶⁷

5. İç Borçlanma (Dahili İstikraz)

İttihat ve Terakki hükümetinin savaş dönemi ekonomi politikalarından biri de Osmanlı iktisadi tarihinde bir ilk olan, iç borçlanma meselesi oldu. Zira Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren Almanya'dan 235.056.344 lira borç aldı. 1918'deki ihtiyaçları için Almanya, artık borç veremeyeceğini bildirdi. Dolayısıyla devleti, iç borçlandırmaya yönlendirdi.³⁶⁸

Bununla ilgili düzenlenen kanun layihasının, 21 Mart 1918'de Mebusan Meclisine gönderilmesi vükela meclisince kararlaştırıldı.³⁶⁹ Söz konusu kanun tasarısı, Mebusan Meclisinde görüşüldü ve tasarının maliye encümenine gönderilmesi kararı alındı.³⁷⁰ Bu meselenin Ayan Meclisinde görüşülmesi sırasında, Maliye Bakanı Cavit Bey de hazır bulunarak söz aldı. Cavit Bey, savaş sırasında hemen her devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de iç borçlanmaya gerek duyulduğunu dile getirdi. Ayrıca bunların 1938'den önce piyasadan kaldırılamayacağını, buna dair her işlemin evrak, damga ve diğer vergilerden muaf tutulacağını ekledi. Nihayetinde, encümenin tasarıyı aynen kabul etmesiyle beraber Ayan Meclisinde de onaylandı.³⁷¹ Tasarı aynı gün Mebusan Meclisinde de görüşüldü ve Cavit Bey burada da benzer cümleler sarf ederek iç borçlanmanın ülke için önemi ve yararından bahsetti. Ardından altı maddeden oluşan kanun metninin görüşülmesine geçildi ve kanun acil olarak kabul edildi.³⁷²

³⁶⁷ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2014, s.84.

³⁶⁸ Akın Çelik, "Savaşın Maliyetine Bir Çözüm: Bir Borçlanma Hikayesi", **Türkiyat Mecmuası**, C.25, Güz, 2015, s.114.

³⁶⁹ **BOA.MV.211/147**.

³⁷⁰ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, 30 Mart 1918, C.3, D.3, B.78, s.440.

³⁷¹ **Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi**, 31 Mart 1918, C.2, D.3, B.46, s.431-433.

³⁷² Madde 1: Maliye Nazırı yüzde beş faizli ve yüzde bir amortismanlı miktarı gayr-i muayyen dâhili bir istikrâz akdine ve bu istikrâzın hâsılına nazaran iktiza eden mürettebât-ı seneviyyeyi 1334 senesi

Maliye bakanlığı tarafından, %5 faizli Osmanlı Dahili İstikrazı, 3 Nisan 1918 tarihli kanun gereğince, her tahvil 20 lira değerinde ayarlandı. Tahviller, beş ve 20 tahvil bir arada olarak 100 ve 500 liraya denk gelecek şekilde belirlendi. Faiz altın olarak ödenecek, tahvilat kura çekilişi ile itfa edildiği takdirde anaparanın altın olarak verilmesi planlandı.³⁷³ Maliye Bakanlığının bildirdiğine göre Galata'da bulunan 30 bankada, iç borçlanmaya kayıt işlemi yapılabilirdi. Kayıt yapacak bankalar, banka merkezlerinde cuma günleri de kayıt işlemini gerçekleştirecek memur bulundurmaları lazımdı. Ayrıca Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası; Aksaray, Beşiktaş, Erenköy, Fatih, Haydarpaşa, Karaköy ve Üsküdar'da tahsil şubeleri açtı.³⁷⁴ Bunlara ilaveten, İstanbul ve ülke genelindeki diğer yerlerdeki Ziraat Bankası şube ve sandıkları aracılığıyla da işlemlerin gerçekleştirebileceği duyuruldu.³⁷⁵

Borçlanmanın en büyük gayesi halkın desteğini sağlamaktı. Bu sebeple Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında ekonomisi güçlü devletler olan İngiltere ve Fransa'nın dahi, ilerleyen zamanlarda ekonomik sıkıntılar yaşadıkları, oysaki iktisadi olarak adı geçen bu devletler kadar kuvvetli olmayan Almanya'nın, savaş sırasında en uygun şartlarla ve küçük faizlerle birçok iç borçlanma yaparak ekonomik olarak sıkıntıya düşmediği belirtildi.³⁷⁶ İç borçlanma meselesinde Almanya'nın bu durumu üzerinden propaganda yapıldı. Hemen hemen gazetelerin hepsi bu konuya yer verdiler ve basında iç borçlanma meselesi büyük ses getirdi. Özellikle Tanin³⁷⁷ her gün ilk

Duyûn-ı Umumiye bütçesine fasl-ı mahsus olarak alelusul vaz'a me'zundur. Madde 2: İşbu istikrâzın faizi altın olarak tesviye olunacağı gibi tahvilat kur'a keşidesiyle itfâ olunduğu takdirde re'isi'l-mal itfâ akçesi dahi altın olarak te'diye edilecektir. Madde 3: İşbu istikrâz 1354 senesinden evvel tahvil-i deyn suretiyle veya suret-i aherle tedavülden ref' edilmeyecektir. Madde 4: İş bu istikrâzın muamelat-ı ihraciyyesine müteallik her nev'i ilanât evrak ve senedât ile muvakkat ve kat'i tahviller ve bunların kuponları ve te'diye müteallik evrak ve senedât ve muamelat hâlen ve âtiyen her nevi damga resmiyle kâffe-i rüsum-ı saireden muaf olduğu gibi faizleri de hâlen ve âtiyen hiçbir nam ile hiçbir nevi vergiye tabi' olmayacaktır. Madde 5: Maliye Nazırı işbu istikrâzın netâyicine dair bir rapor tanzim edip 1334 sene-i maliyesi nihayetine kadar Meclis-i Ayan ve Mebusana tevdi' edecektir. Madde 6: İş bu istikrâzın bilumum masârif-i ihraciyesi 1334 senesi maliye bütçesine fasl-ı mahsus olarak vaz' ve sarf edilecek ve miktar-ı kati'yesi ceride-i resmiye ile 1334 sene-i maliyesi nihayetine kadar neşr ve ilan olunacaktır." bk. **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, 31 Mart 1918, C.3, D.3, B.79, s.530.

³⁷³ **Tanin**, 2 Mayıs 1918, S.3374, s.1; "*İstikraz-ı Dahili*", **Sabah**, 1 Mayıs 1918, S.10222, s.1; **Yeni Mecmua**, 2 Haziran 1918, S.47, Tanin Matbaası, İstanbul,1918, s.1; **Yeni Mecmua**, 13 Haziran 1918, S.48, Tanin Matbaası, İstanbul,1918, s.1.

³⁷⁴ "*Dahili İstikrazın İlk Günü*", **Tanin**, 2 Mayıs 1918, S.3374, s.3; "*İstikraz-ı Dahili*", **Sabah**, 2 Mayıs 1918, S.10223, s.2; **Yeni Mecmua**, 2 Mayıs 1918, S.42, s.1.

³⁷⁵ "*Dâhili İstikraz- On Altıncı Gün*", **Tanin**, 17 Mayıs 1918, S.3388, s.2.

³⁷⁶ Köprülüzade Mehmed Fuad, "*Milli Vazife*", **Tanin**, 13 Mayıs 1918, S.3385, s.3.

³⁷⁷ Gazete, Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit ve Hüseyin Kazım tarafından kuruldu. Fakat yoluna Hüseyin Cahit'e katılan Babanzade İsmail Hakkı ve Cavid Bey ile devam etti. Pek çok kez kapatılan gazete

sayfasında, konuya manşet şeklinde yer verirken bir de anket başlattı ve bu başlık altında günlük, iç borçlanma meselesine dair gelen cevapları yayınladı. Hatta milli iktisat açısından oldukça önemli bir durum olarak atfedilen borçlanmaya ait katılımlar gün gün verildi.³⁷⁸ 1 Mayıs 1918, milli iktisat sınavının ilk günü olarak nitelendirildi. Bu tarih itibarıyla bankalar gişelerini açtı ve memurlarını görevlendirerek hazırlıklarını tamamladı. İlk olarak zenginlerin bankalara giderek büyük miktarlarda tahvil satın almaları beklendi. Tanin, memleketin büyük mevki sahiplerine, mali kurumlarına başvurarak kendilerinden iç borçlanma ile ilgili düşüncelerini birkaç satırla ifade etmelerini istedi. Bu talebe gelen cevapları 2 Mayıs'tan itibaren gazetede yayınlamaya başladı. Ankete cevap veren Talat Paşa, milletin savaşta kanını feda etmekten çekinmediği gibi bu meselede de üzerine düşeni yapmaktan geri kalmayacağını ifade etti. Savaşta yiğitlik ve cesurluk gösteren milletin iktisadi girişim konusunda da dost ve düşmanları hayrete düşürecek bir duruş sergileneceğinden şüphe duymadığını ilave etti. Bankaların kasalarında parası olup da bu milli emire uymayanların hem kendilerine hem de memleketlerine kötülük etmiş sayılacaklarının altını çizdi.³⁷⁹

Tanin'in görüşlerini almak üzere müracaat ettiği kişilerin çoğu mali ve iktisadi müesseselerle ilgili olduğu için gelen cevaplar da buna göre oldu. Hatta cevaplara iç borçlanmanın ne kadar faydalı olacağını gösteren belgeler ekleyenler bulundu. Bunlara örnek göstermek gerekirse, Mösyö Konter, Mösyö Höknen tarafından Anadolu Kumpanyası adına alınan ortak cevaplar zikredilebilirdi. Mali ve iktisadi bir

zaman zaman Cenin, Renin, Senin ve Hak gibi isimler altında yayın hayatını sürdürmeye çalıştı. İlerleyen süreçte Hüseyin Cahit'in gazeteden ayrılmasıyla, İttihatçıların resmi yayın organı haline geldi. bk. Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul,2015, s.90-91.

³⁷⁸ Sabah ise "*Vatandaşlar! Bugün Mayıs'ın Biri, Yani Osmanlı İstikraz-ı Dahilisinin İlk Kayıt Günüdür. Osmanlıların Yalnız Harp Meydanlarında Değil, İktisadi Hizmet ve Fedakârlık Sahalarında Da Birer Kahraman Olduklarını Size Bugünden İtibaren Fiilen Göstereceğiz. İstikrazın Akabeti İstiklal İktisadiyemizin Mübde'i Şerefi, Rüşd-ü Maliyemizin Te'yidi Olacaktır. Vatandaş! Unutma ki Hazineye Verecek Para Mukabilinde Devlet Sana Yalnız Nakden Değil Manen De Borçlu Kalacaktır. Cihan Şimdi Sana Bakıyor: Hem İrfani Hem Vicdani Yüksek Bir Millet Olduğunu İspat Et! Zafer-i Mali ile Birlikte Zafer-i Askeri: İşte Seni Kurtaracak Çare!*" manşeti ile çıkmıştır. bk. *İstikraz-ı Dahili*", **Sabah**, 1 Mayıs 1918, S.10222, s.1. Tanin 2 Mayıs'ta "*Birinci İstikraz Gününün Neticesi Mükemmeldir; İki Saatte 800.000 liradan Fazla*" manşeti ile çıktı. bk. **Tanin**, 2 Mayıs 1918, S.3374, s.1.

³⁷⁹ Manşetin hemen altında "*Bugün Osmanlı için mühim bir imtihan devresi başlıyor; bundan muzaffer çıkarsak istiklal-i iktisadimizi temin etmiş olacağız. İmtihan 30 gün sürecek. Milletin iyi numara alması hepimizin gayreti tabidir.*" ifadeleri yer almaktadır. bk. "*İktisadi Zafere Doğru: İlk Hücum Günü*", **Tanin**, 1 Mayıs 1918, S.3373, s.1.

alanda müdürlük vazifesi yapan bu iki şahıs vermiş oldukları yanıtların yanında, kendilerinin şahsi olarak 10'ar bin kumpanya adına da 100.000 lira ile katılım sağladıklarını gösteren belgeyi beyan ettiler.³⁸⁰

Hüseyin Cahit Bey, kapitülasyonların kaldırılmasıyla memleketin iktisadi istiklalinin durumunu iç borçlanmaya bağladı. Bu düşüncesini, “*Millet günlük yaşamını idame ettirebilmek için gereken parayı yabancı desteğiyle sağlamaktan kurtulmadıkça millet olamaz.*” Sözleriyle ifade etti. Hahambaşı Haim Nahum, bir Osmanlı vatandaşı olarak iç borçlanmanın vatan evladının vatanseverlik duygusunun gözler önünde şahlanması, başlangıcı olacağını ve bu sayede askeri, siyasi ve iktisadi zaferlere ulaşılmasında milletin katkısının büyük olacağını dile getirdi.³⁸¹

Ermeni Katogikos Patrikliği İstanbul Vekili Kapril Cevahirciyan, bir memleketin gerçek anlamda istiklalini sağlayabilmesinin mali anlamda da bağımsız olmasıyla temin edileceğini belirtti. Birinci Dünya Savaşında hükümetin hedefinin, Osmanlı milletinin mevcutta ve gelecekte bağımsızlığını sağlamak olduğunu söyledi. Ancak bu konuda başarı sağlanabilmesi için iç borçlanmayı bütün Osmanlı unsurlarının milli ve çok önemli bir vazife olarak algılamaları gerektiğini savundu. Ayrıca bu borçlanmanın hem Osmanlı hem de yabancı milletler için önemli menfaatler sağlayacağını, amacı vatanın saadetini temin etmek olan bu girişimde, Ermenilerin de imkânları ölçüsünde yer almalarının vatanperverliklerini göstermeleri için önem arz ettiğini ilave etti.³⁸²

İç borçlanma ile ilgili padişahın bir değerlendirmesi yayınlandı. Buna göre savaş meydanlarında seve seve kanlarını döken kahramanların tüm dünyayı hayrete ve takdire mecbur ederek askeri şerefi yükselttikleri gibi cephe gerisinde bulunanlar da iç borçlanmada gösterecekleri istek ve heyecanla Türk iktisadisinin mucizelerine vesile olacaktı.³⁸³

Osmanlı Bankası Yönetim Kurulu Üyesi Hamid, küçük sermaye sahipleri, yapılan tavsiyelere rağmen borçlanmaya yazılmakta geç kalırlarsa, altı ay sonra aynı borç tahvillerini borsadan fahiş fiyatlara alacaklarını ve bu durumdan yine büyük

³⁸⁰ *İlk Hücum Günü*, **Tanin**, s.1.

³⁸¹ “*Dahili İstikraz Hakkında- Tanin'in Anketi*”, **Tanin**, 2 Mayıs 1918, S.3374, s.2.

³⁸² “*Dahili İstikraz Hakkında*”, **Tanin**, s.2.

³⁸³ “*Şahane Mütalaa*”, **Tanin**, 2 Mayıs 1918, S.3374, s.1.

sermaye sahiplerinin kârlı çıkacağını belirtti. Osmanlı Bankası Müdürü Kartali ise mevzu bahis olan konuyu Osmanlı toprakları genelinde, iktisadi açıdan yapılan en faydalı iş olarak nitelendirdi. Kaydolacak kişiler açısından bakıldığında faiz ve oranı karşılığının altın olarak verilecek olmasını son derece kazançlı bir yatırım şeklinde değerlendirdi. Devlet açısından bakıldığında ise Almanya ile yapılan anlaşmaya göre, faizlere karşılık verilecek altının her lirasının hükümete 100 kuruşluk bir nakdi evraktan fazlasına mal olmayacağı düşünülürse, devletin de fazla fedakârlık yapma durumunda kalmayacağını ilave etti. Hatta ülkenin içinden uygun bir faizle para sağlamakla birlikte memlekete her sene düzenli olarak altın ithal edilirken tedavülde de o nispette nakit evrak geri çekileceğini dile getirdi.³⁸⁴

Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na göre ise iç borçlanma meselesi normal zamanlarda bile en iyi gelir getiren bir uygulamaydı. Zira teminat olarak, kuponlarının bedeli altın olarak ödeneceği gibi çekiliş esnasında verilecek tahvilatın, kıymeti tedavülde bulunan kâğıt paranın tamamen kaldırılmasına kadar altın olarak düzenlenecekti. Ayrıca bu tahvilatların faizleri peşin olarak vadesi dolmadan verileceği için banka, borçlanmayı hiçbir devlette görülmemiş bir şaheser olarak değerlendirdi. Çünkü bugünkü altın piyasası göz önüne alındığında borçlanmaya kaydolanlar %5 değil %20 kâr sağlayabilirlerdi. Deutsche Bank, Alman hükümetinin genel barışın sağlanmasından sonra 11 yıl müddetle gerek kupon gerekse de amortisman ödemesi için gereken altını vermeyi taahhüt ettiğini ilettili.³⁸⁵

Deutsche Orient Bank'ın değerlendirmesine göre, Alman hükümeti hem altın taahhüdünde hem de Duyun-u Umumiye'ye birtakım teminatlarda bulundu. İlâveten, borçlanma faizinin altın olarak ödenmesini temin için Osmanlı'ya gereken altını, aynı miktarda nakit evrak karşılığında verecekti. Bu şartlar altında, amortisman faiz bedelleri altınla ödenecek olan, bu borçlanma en uygun bir hareket olarak değerlendirildi. Halkın buradan sağlayacağı kâr, gayet yüksek görüldü. Zira altın ile kâğıt arasındaki fark mevcut durumda %3'ten fazlaydı. Viner Bank Ferayen ise borçlanmanın yapıldığı zamanın şartları dikkate alınırca, bu milli borçlanma fikrinin daha iyi bir şekilde gerçekleşmeyeceğini ifade etti. Borçlanma, ihtiva ettiği şartlar

³⁸⁴ “Dâhili İstikraz Hakkında Tanin'in Anketi”, **Tanin**, 4 Mayıs 1918, S.3376, s.2.

³⁸⁵ “Dâhili İstikraz Hakkında Tanin'in Anketi”, **Tanin**, 3 Mayıs 1918, S.3375, s.2.

dolayısıyla muvaffakiyetle neticelenirdi. Macar Bank ve Tüccar Anonim Şirketi, Osmanlı hükümetinin, piyasada âtil vaziyette bulunan sermayeleri en iyi şekilde değerlendirmek için bir fırsat yakaladığını iddia etti. Borçlanmanın getireceği kâr, diğer borçlanmalarla kıyaslanınca daha fazla olarak değerlendirildi. Ayrıca sermayenin güvenli bir yolla tasarruf edilmesi de sağlanırdı. Selanik Bankası Müdürü Karaso, Cavit Bey'in, memlekette henüz tecrübe edilmemiş olan bir uygulama hakkında sorumluluk alarak çıkmış olduğu yolda memleket için son derece yararlı hizmetlerde bulunduğunu dile getirdi. Bunun sonucundan memnuniyet verici işler ortaya çıkacağına şüphe olmadığından, Osmanlı vatandaşı her bireyin durumunun el verdiği ölçüde iç borçlanmaya iştirak etmeyi kendilerine vazife bilmeleri gerektiğini vurguladı.³⁸⁶

Görüleceği üzere, Birinci Dünya Savaşı'nın koşullarında bir taraftan mili bankacılık alanındaki faaliyetlere devam edilirken, diğer taraftan hükümet içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıya çare olması ümidiyle, Almanya'nın teşvik ve önerileriyle "Dahili İstikraz" adı verilen iç borçlanma sistemini denemekteydi. Bu sırada yerli ve yabancı çok çeşitli kurum ve kuruluşları ve hemen hemen toplumun tüm kesiminden destek gelmekteydi. İstanbul'da borçlanma kayıt işlemlerine, 1 Mayıs sabahı saat 10:00-12:00 arasında 819.620 Osmanlı lirasıyla katılım sağlandı. Bunlar arasında Anadolu Demiryolu Şirketi 100.000, Tütün Reji Şirketi 50.000, Müdafa-yı Milliye 40.000 lira değerinde tahvilata yazıldı. İstanbul'da halk, saat 10'a gelmeden banka gişelerinin önünde toplandı. Gişeler açılınca sıra ile herkes parasını verip, karşılığında peşin altı aylık altın faiziyle birlikte geçici tahvil senetlerini aldılar. Maliye Bakanlığı gişesi, ilk gün iki saatlik zaman zarfında 7.000 liralık kayıt yaptı. Tanin gazetesi yapmış olduğu araştırmada, bakanlık veznesine gelenlerin hemen hemen çoğunun, iki üç tahvil alacak kadar parası olan küçük sermayedarlar olduğu bilgisine erişti. Bankalar tarafından yapılan kayıtların miktarı ise daha fazlaydı. Çünkü İstanbul'daki bütün bankalar, istikraz için özel gişeler açtı. Buna rağmen kayıt işlemleri geç saatlere kadar devam etti. Başvuru yapanlar arasında devlet kademelerinin görevlilerinin yanı sıra esnaf olmak üzere her zümreden insan bulunmaktaydı. Taşradan gelen haberlere göre Bolu livasından 1.000.000 lira tutarında

³⁸⁶ "Tanin'in Anketi", **Tanin**, 4 Mayıs 1918, s.2.

katılım sağlandı. 10 gündür Düzce kazasında bulunan ve çeşitli araştırmalar yapan Tanin muhabiri, Düzce kazasından 150.000 liralık iştiraki önceden gözlemlediğini belirtti. Ankara’da borçlanma ile ilgili yapılan görüşmelerden yola çıkılarak, buradan da çok büyük ilgi ve rağbet görmesi beklenmekteydi. Patris gazetesinden öğrenildiğine göre Patrik Bermanos Efendi, iç borçlanmaya 2.000 lira ile kaydolmaya karar verdi. İlm-i Valide Sultan öğrenci ve yöneticileri aralarında topladıkları 60 lira ile üç istikraz tahvili aldılar. Bu senetler, iki sene önce okulun ihtiyaçlarının karşılanması için kurulan sandığa hediye edildi.³⁸⁷

İstikraz kayıt muamelesi ümit edildiği gibi büyük ilgiyle karşılandı. 40.000 lira Ordu ve Donanma Pazarı, 25.000 lira İttihad-ı Seyr-i Sefain Şirketi ve 10.000 lira Manifatura Şirketi kayıt yaptırdı.³⁸⁸ Bir günlük süre içinde 1.478.760 kişi kaydoldu. Maliye Bakanlığı veznelere yapılan kayıtlar ise 25.000 lirayı geçmedi.³⁸⁹

3 Mayıs Ortodoksların Paskalya cuması olmasına rağmen borçlanmaya katılım, memnuniyet verici orandaydı. 2 Mayıs öğleden 3 Mayıs öğleye kadar, İstanbul’da 27.686 lira tahsil edildi. Bu zamana kadar İstanbul’daki toplam ise 1.755.620 liraya ulaştı. Bunlar arasında Osmanlı Milli Sigorta Şirketi; 50.000, Yeni Helal Bakkaliye 9.000 lira kayıtlarla katkıda bulundu.³⁹⁰ Tanin, iç borçlanmaya destek olmak amacıyla Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası gişesinden 15.000 liralık tahvilata kayıt yaptırdı.³⁹¹

Borçlanmanın başlangıcından itibaren, yedi günde 3.236.880 lira toplandı. Sadece yedinci günde ise 407.660 liraya ulaşıldı. Viyana’da Ankof Sigorta Şirketi 50.000, Viner Bank Ferayen 50.000, Ziraat Bankası 80.000 lira ile dahili istikraza kayıt

³⁸⁷ “Dahili İstikrazın”, **Tanin**, s.3; “İstikraz-ı Dahili”, **Sabah**, 2 Mayıs 1918, S.10223, s.2; **Yeni Mecmua**, 2 Mayıs 1918, S.42, s.1.

³⁸⁸ Tanin’in bu sayısında “İlk Yirmi Dört Saatin Neticesi: 1.478,76 lira”, “Dikkatle Dinlenilecek Bir Söz” gibi başlıklarla iç borçlanma konusuna büyük önem atfettiği görüldü. bk. “Dahili İstikrazın İkinci Günü”, **Tanin**, 3 Mayıs 1918, S.3375, s.1; “İkinci Gün 659.000 lira”, **Sabah**, 3 Mayıs 1918, S.10224, s.1.

³⁸⁹ “İkinci Günü”, **Tanin**, s.1; “İkinci Gün 659.000 lira”, **Sabah**, 3 Mayıs 1918, S.10224, s.1.

³⁹⁰ “Dahili İstikraz- Üçüncü Gün”, **Tanin**, 4 Mayıs 1918, S.3376, s.1; “İstikraz-ı Dahilinin Üçüncü Günü”, **İkdam**, 4 Mayıs 1918, S.7627, s.1; “İstikraz-ı Dahili”, **Sabah**, 4 Mayıs 1918, S.10225, s.1.

³⁹¹ “İstikraza Tanin’de İştirak Etti- Son Yekûn 3.236.880 lira”, **Tanin**, 8 Mayıs 1918, S.3380, s.1.

yapturdılar.³⁹² İç borçlanmaya sekizinci günde 3.855.330 lira değerinde bir katılım sağlandı.³⁹³

8 Mayıs öğleden 9 Mayıs öğleye kadar sadece Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na yapılan ödemenin tutarı 170.670 lira olarak kaydedildi. Böylece dokuz günde toplam 4.026.000 liraya ulaşıldı. İç borçlanma ile ilgili filmler 9 Mayıs gecesinden itibaren Varbeta sinemasında gösterilmeye başladı. Bunlardan birincisi, Osmanlı Bankası'nda kaydın ilk günü, halk tarafından oluşturulan yoğunluğu gösterdi. Filmde, herkes sırayla kayıt gişesinde işlemini yaptırdıktan sonra vezneye koşmaktaydı. Mesela, Bican Efendi ilanı duvarda görür görmez evine koşarak, kardeşinin altınlarını almaktaydı. Bununla da yetinmeyerek yatak ve yorganları sattı. Kardeşinin ve karısının itirazlarına kulak asmadan bankaya gitti ve akşam olunca evine sarı sarı altınlarla döndü. Böylece Bican'a hem akıllı hem vatanperver denilebilir, şeklinde propaganda faaliyetleri yapılarak halkın ilgisini çekmek amaçlandı.³⁹⁴

Osmanlı Bankası'nın 400.000 lira katkısıyla toplam miktar 4.589.820 liraya ulaştı. Cavit Bey, bankaya bu hareketinden ötürü müdür ve yönetim kurulu nezdinde teşekkürlerini ilettiler.³⁹⁵ Duyun-u Umumiye'nin 1.100.000 liralık tahvilat kaydıyla, son toplam 5.873.720 liraya ulaştı. Tanin bu durumu Duyun-u Umumiye'nin kendisinden gazetelerde bahsettirebilmesi açısından çok iyi bir yol olarak değerlendirdi. Bu durum iç borçlanmaya hâlâ iştirak etmekte tereddüt edenlere, örnek olarak sunuldu. Çünkü bu kurum, adı geçen meblağı yatırmadan önce olabilecek bütün riskleri değerlendirmiş olmalıydı. Bir sorun görmediği için katılım sağlamaya karar verdi.³⁹⁶ Bu zamana kadar

³⁹²“*Yedi Günde*”, **İkdam**, 8 Mayıs 1918, S.7631, s.1; “*İstikraz-ı Dahilinin İlk Haftası*”, **Sabah**, 8 Mayıs 1918, S.10229, s.1.

³⁹³Dar'ülaceze: 20.000 lira, Adapazarı Levazım-ı İnşaiyye Fabrikası Anonim Şirketi: 10.000 lira, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası: 100.000 lira, Duhan Osmanlı Anonim Şirketi: 25.000 lira, Oruzdipak?? 2.000 lira, Osmanlı Ticaret Bankası: 3.000 lira, İzmir Kooperatif Şirketi: 30.000 lira, İzmir Palamut Anonim Şirketi: 10.000 lira, Nuri Aziz ve Kazım Nuri Şurekası: 10.000 lira, İzmir Aba Anonim Şirketi: 5.000 lira, Karpit Şirketi: 5.000 lira, Bayramzade İsmail Hakkı Bey: 50.000 lira, Taşrada ise Edirne 110.300, Pütürge 1000 liradır. bk. “*İstikraz-ı Dahili*”, **İkdam**, 9 Mayıs 1918, S.7632, s.1; “*İstikraz-ı Dahili*”, **Tercüman-ı Hakikat**, 9 Mayıs 1918, S.13358, s.2.

³⁹⁴“*İstikraz-ı Dahili Terazisi*”, **İkdam**, 10 Mayıs 1918, S.7633, s.1; **Sabah**, 10 Mayıs 1918, S.10231, s.1; “*İstikraz-ı Dahili*”, **Tercüman-ı Hakikat**, 10 Mayıs 1918, S. 13359, s.1.

³⁹⁵“*Bank-ı Osmani 400.000 lira Verdi*”, **Tanin**, 13 Mayıs 1918, S.3385, s.1; “*Dahili İstikraz*”, **İkdam**, 13 Mayıs 1918, S.7636, s.1.

³⁹⁶“*Siyaset-Duyun-u Umumiye*”, **Tanin**, 17 Mayıs 1918, S.3388, s.1; “*İstikraz-ı Dahili*”, **İkdam**, 17 Mayıs 1918, S.7640, s.1; “*Duyum-u Umumiye ve İstikraz-ı Dahili*”, **Sabah**, 17 Mayıs 1918, S.10238, s.1; “*İstikraz-ı Dahili*”, **Tercüman-ı Hakikat**, 17 Mayıs 1918, S.13366, s.1.

iç borçlanmada, İstanbul ilk sırada yer aldı. İstanbul’u Aydın, Edirne, İzmit, Konya, Hüdavendigar, Adana, Kastamonu, Ankara takip etti.³⁹⁷ Bitişine az zaman kalan iç borçlanmada alınan toplam meblağ; 6.642.180 lira, 132.843.600 mark, 212.549.760 krona tekabül etti.³⁹⁸ Nitekim 30 Haziran 1918’de iç borçlanma süreci sona erdi.³⁹⁹ Temmuz’un birinden itibaren de kayıt alınmadı.⁴⁰⁰

³⁹⁷ “*Dahili İstikraz*”, **İkdam**, 22 Mayıs 1918, S.7645, s.2.

³⁹⁸ “*Yalnız Beş Gün Kaldı! Bundan Sonra Kapanacaktır. Durmayalım!*”, **Tanin**, 27 Mayıs 1918, S.3399, s.1; “*Yirmi Altıncı Gün 6.642.180 lira*”, **İkdam**, 27 Mayıs 1918, S.7650, s.1.

³⁹⁹Edirne vilayeti 323.780 lira, Adana V. 9.3120 lira, Ankara V. 222.240 lira, Aydın V. 282.474 lira, Beyrut V. 104.940 lira, Halep V. 116.500 lira, Hüdavendigar V. 173.040 lira, Diyarbakır V. 7.420 lira, Suriye V. 4.2500 lira, Sivas V. 129.980 lira, Trabzon V. 3.300 lira, Kastamonu V. 169.220 lira, Konya V. 370.260 lira, Mamuret’ülaziz V. 113.680 lira, Van V. 420 lira, Siirt Sancağı 3.080 lira, Eskişehir S. 207.480 lira, Urfa S. 13.080 lira, İçel S. 29.120 lira, İzmit S. 236.240 lira, Bolu S. 62.780 lira, Teke S. 13.460 lira, Canik S. 27420 lira, Çatalca S. 13.960 lira, Zor S. 3.780 lira, Karesi S. 94.760 lira, Kale-yi Sultaniye S. 33.480 lira, Menteşe S. 29.860 lira, Karahisar-ı Sahip S. 33.420 lira, Maraş S. 27. 280 lira, Niğde S. 43.520 lira, Kayseri S. 12.220 lira, Kütahya 187.620 lira, Emval-i Eytam İdare-i Umumiyesi 300.000 lira, Ardularname Harbiye Nezaretinden 56.800 lira, Almanya’da muhtelif şehbenderhanelerce satılan 12.600 lira, Şile Kazası 3.900 lira, Kekebuze K. 24.300 lira, Mekri Köyü 120 lira olmak üzere toplamda 5.799.840 liraya ulaşmıştır. bk. “*Vilayatta Dahili İstikraz*”, **İkdam**, 1 Temmuz 1918, S.7685, s.2; “*Vilayatta İstikraz-ı Dahili*”, **Sabah**, 2 Temmuz 1918, S.10284, s.2.

⁴⁰⁰ “*İstikraz*”, **Tanin**, s.3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'DA KURULAN MİLLİ BANKALAR

I. Milli İktisat İdeolojisi Çerçevesinde Milli Bankacılık

1908-1918 arasındaki tarihler, Osmanlı Devleti'nde ekonomide milliyetçilik ideolojisi doğrultusundaki faaliyetlerin bir sonucu olarak, ülkenin milli bankalar ile tanıştığı bir dönemi temsil etmekteydi.⁴⁰¹ Bir bankanın, milli olarak addedilebilmesi için belirli nitelikleri taşıyıp taşımadığına bakılması gerekir. Bu nitelikler, Osmanlı kanunlarına göre kurulması, sermayesinin Osmanlı lirası ile olması, sermayedarının çoğunluğunun Osmanlı vatandaşı olması ile yönetim ve denetiminin Osmanlı-Türlere ait olmasından ibaretti.⁴⁰²

Milli iktisat politikası çerçevesinde milli bankacılık faaliyetlerine geçilmesinin en önemli sebeplerinden biri, Balkan Savaşı esnasında devlet bankası olma ayrıcalığını taşıyan Osmanlı Bankası'nın, devletin ekonomik sorunlarını çözmekte isteksiz davranmasıydı. Diğeri ise devletin ülke çıkarlarını koruyacak bir ekonomik politikasının olmadığına farkına varılması oldu.⁴⁰³ Bu anlamda sanayileşme önemli bir basamak olarak görüldü. Fakat Parvus'un dillendirdiği, sanayileşmenin hangi sermaye çevreleri tarafından gerçekleştirileceği meselesi zihinleri meşgul etti. Zira sanayileşmeyle birlikte ülkede önemli servet kaynakları oluşacağından, bu servetin yerli ahalinin mi yoksa yabancı bankaların mı olacağı önemli bir soru işaretiydi. Nihayetinde Müslüman-Türlerden yerli sermayedar oluşturulması maksadıyla, Osmanlı ülkesi genelinde milli bankacılık faaliyetleri başlatılmasında karar kılındı.⁴⁰⁴

İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, milli banka kurulması fikirleri ortaya atılmaya başladı. Bu anlamdaki ilk düşünceye, La Turquie⁴⁰⁵ gazetesinin

⁴⁰¹ Toprak, "İktisadi Düşünce", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, s.640.

⁴⁰² Tekinalp, *a.g.m.*, s.13.

⁴⁰³ Toprak, **Milli İktisat (1908-1918)**, s.244,255.

⁴⁰⁴ Toprak, "İktisadi Düşünce", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, s.638.

⁴⁰⁵ İstanbul'da günlük Fransızca olarak yayın yapan gazetenin tarihçesi, İzmir'de yayınlanan Journal de Smyrne ile Echo de l'Orient'in 1846 yılında birleşerek Journal de Constantinople ismiyle çıkan gazeteye dayanmaktadır. Adı geçen gazete 1866 yılından itibaren La Turquie olarak yoluna devam etti. bk. Dilara Oruç, **La Turquie Gazetesi'nde İstanbul (1866) (Fihrist-Çeviri-Değerlendirme)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s.8.

Mebusan Meclisinde görüŖülen 1908 istikrazıyla ilgili yayınladığı bir haberde rastlandı. Habere göre, Osmanlı Bankası'nın %7 faizle borç vermesi, meclis üyesi Kiramni Efendi tarafından sorgulandı. Kendisine verilen cevapta, bankanın elbette daha düşük faizle borç bulduğu, ancak kâr edebilmesi için bu oranın belirlendiği cevabı verildi. Daha sonra, Osmanlı Bankası mademki uygun oranda para bulamıyorsa, devlet neden maliye sendikalarına başvurmuyor, sorusu meydana çıktı. Ancak Avrupa mali heyeti, Türkiye hazinesi ile vasıtasız münasebette bulunmamaktaydı. Bütün bu durum nihai olarak bir devlet bankası kurulması düşüncesini ortaya çıkardı. Böyle bir banka, ülkenin kendi maliyesine sahip çıkabilmesinin yegâne yolu olarak görüldü. Zira bu banka, doğrudan doğruya devletin kontrolü altında olacak ve işlemlerini memleketin ihtiyacına göre düzenleyecekti. Ayrıca devletin yabancı ülkelerle girişeceği mali ilişkilerinden kanuni olarak sorumlu olacaktı.⁴⁰⁶

Milli banka meselesi çok kısa süre sonra, 29 Ocak 1909'da Mebusan Meclisinde tekrar gündeme geldi. Drama Mebusu Rıza Bey, Osmanlı İttihat ve Terakki Bankası isminde bir bankanın kurulması ve bunun sermayesinin temin şekli hakkında bir takrir verdi. Bunun üzerine meclis başkanı Ahmet Rıza, Osmanlı İttihat ve Terakki adında milli bir mali kurumun oluşturulmasını teklif etti. Ayrıca sermaye olarak, Osmanlı topraklarında halkın üreteceği her türlü hububatın %5'inin üretici tarafından kendi isim ve hesaplarına, bankaya iletilmesiyle birlikte hissedar edilmesini önerdi. Böylece bankaya hissedar edilmiş bu kişiler, her yıl ödemesi nispetinde hisse senedine sahip olurdu. Bu şekilde bankanın beş sene sonunda yeterli sermayesi meydana gelirdi. Her hissedar ihtiyacı halinde, cari hesap açtırarak ödemesinin %7'si oranında bankadan borç para alabilirdi. Bankanın merkezi İstanbul'da olmakla birlikte her vilayet ve kazada ise şubeleri bulunabilirdi. Memur maaşları sermayeden verilemezdi. Dolayısıyla maaşlar, Ziraat Bankası'ndan beş yıl müddet için temin edilirdi. Ayrıca Ziraat Bankası tarafından usulüne uygun bir yönetmelik hazırlanarak geçici bir kanun layihası düzenlenirdi. Fakat Ahmet Rıza Bey'in bu önerisi, nedeni bilinmemekle beraber meclisteki çoğunluk tarafından reddedildi.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ "Hükümet Bankası", **Tanin**, 21 Şubat 1909, S.201, s.3.

⁴⁰⁷ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, 29 Ocak 1909, C.2, D.1, B.16, s.100-101.

1910 yılında ise İslam âleminde mali bir kurumun eksikliğinin iktisadi anlamda ilerlemeye engel teşkil ettiği düşüncesi gündeme geldi. Bu eksikliği doldurmak için İslam Bankası adında bir banka kurulmasına karar verildi. Böyle bir müessesenin kurulmasının dini açıdan uygun olup olmadığını öğrenmek için gerekli mercilere başvuruldu. Nihayetinde 15 Ekim 1910'da Fahrettin Demir Bey imzasıyla fetvaya gönderildi. 2 Kasım 1910'da verilen fetvaya göre şeriata uygun işlemlerde bulunması şartıyla müsaade edildi.⁴⁰⁸ Fakat bu girişim düşünce olmaktan ileriye gidemedi.

Cavit Bey, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen başında, 29 Kasım 1914'te, Osmanlı Bankası'nın parası olmasına rağmen devletin para ihtiyacını karşılamamasını iktisadi açıdan, devletin menfaatine aykırı bir durum olarak değerlendirdi. Almanların da harp boyunca devletin para ihtiyacını karşılayamayacağı için milli banka kurulması, konusunda harekete geçilmesi gerektiğini belirtti. Bu teşebbüse, Almanların Osmanlı ekonomisini ele geçirme arzularından dolayı hoş bakmayacaklarını da ilave etti. Hakikaten de milli banka konusunda Almanların tavrı, tam olarak Cavit Bey'in ön gördüğü gibi oldu. Alman General Falkenhein Enver Paşa'ya gönderdiği telgrafta banka projesinde ortaklık sağlanması durumunda, Osmanlı Devleti'ne yeni bir avans sağlanabileceğini bildirdi. Talat Bey, Osmanlı Bankası'ndan kurtulma arzusundayken Alman Bankası kurulması fikrinin doğru olmadığını, dolayısıyla en doğru tercihin milli banka olduğunu vurguladı.⁴⁰⁹

Milli banka konusunda Almanya hükümetine cevap mahiyetinde Dışişleri Bakanlığı, Berlin Sefiri Hakkı Paşa'ya 26 Ağustos 1915'te bir telgraf gönderdi. Burada, bankanın idaresinin Osmanlı vatandaşlarında olacağı ve yönetici unvanıyla, Maliye Bakanlığının onayı ve padişah izniyle bir kişinin seçileceği belirtildi. Yalnız bu yöneticinin mahiyeti altında dâhili ve harici umur-u sarfiye için iki yabancı yardımcı bulunabilirdi. İlâveten, tedavüle konulacak banknotlar için Duyun-u Umumiye İdaresi'nin değil, Maliye Bakanlığının kontrolü kabul olunabilirdi. Osmanlı Bankası'na Duyun-u Umumiye müdahale edebilirken yeni kurulacak devlet bankasına böyle bir müdahale söz konusu olamazdı.⁴¹⁰ Ancak 1917 yılı itibarıyla milli banka arayışları hala devam etmekteydi. Belirtilen yıl içinde gerçekleştirilen İttihat ve

⁴⁰⁸ "İslam Bankası", **Tanin**, 7 Kasım 1910, S.784, s.2.

⁴⁰⁹ Babacan, **a.g.e.**, s.19-20,95.

⁴¹⁰ **BOA.HR.SYS.2347/1.**

Terakki kongresinde, milli banka meselesi bir kez daha gündeme geldi. Bu meselenin artık fikri aşamadan çıkıp, uygulama aşamasına geçmesi kararlaştırıldı. Lakin böyle bir bankanın kurulması, kararını almak kadar kolay olmadı. Çünkü Tanzimat'tan sonra Osmanlı ekonomisinde hâkimiyet yabancı sermayedarlardaydı. Bu yüzden milli banka kurulması teşebbüsüne, en güçlü muhalefet Osmanlı topraklarında ekonomik menfaatleri olan Avrupalı sermayedarlardan geldi. Bunlar zamanla kazanmış oldukları Osmanlı Bankası ve Duyun-u Umumiye üzerindeki avantajlarını kaybetmek istemediler.⁴¹¹

Başta Almanya ve Avusturya-Macaristan olmak üzere Avrupa basını bu vaziyeti yakından takip etti. Almanya ve Avusturya- Macaristan gazetelerinde, müttefik memleketlerin en önemli mali müesseseleri olacak şekilde, Türkiye'deki iktisadi işler ve teşebbüslerde ortak olarak çalışacak güçlü bir konsorsiyum⁴¹² oluşturma düşüncesine yer verildi. Almanlar milli bankayı kuracak grupta ana şirketin çoğunluğunun Türklerde kalmasını kabul etmekle birlikte yabancı sermayenin %70'i Almanlara, %30'u Avusturyalılara ait olması gerektiğini savunmaktaydılar. Buna karşılık, Ereğli kömürleriyle petroleri için oluşturulacak şirketin idaresinin Almanlara bırakılması istendi. Almanların bu teklifi kabul edilmedi ve milli banka girişimini devletin tek başına gerçekleştirmesi kararı alındı. Ancak Almanlar bankanın kurulmasından sonra dahi bu isteklerinden vazgeçemediler. 10 Temmuz 1918'de Cavit Beyle yaptıkları görüşmelerde ısrarları üzerine Almanya'ya, Osmanlı Devleti'nin bütün borçlarını kapatsalar bile, bir emisyon bankası özelliği taşıyan milli bankaya yabancı sermaye kabul edilmeyeceği net bir şekilde ifade edildi.⁴¹³ Deutsche Bank, o zamana kadar şubeleri aracılığıyla yatırımlarını genellikle Mısır gibi Osmanlı Devleti'nin doğu topraklarına yapmaktaydı. Bundan sonra yatırımlarını Türkiye'ye yoğunlaştırdığı görüldü. Hatta evvelden beri, Türkiye'deki yatırımlarla ilgilenen bütün Alman bankaları Deutsche Orient Bank'ın etrafında toplanarak, ilk konsorsiyumu meydana getirdiler. Diğer taraftan Avusturya-Macaristan bankalarına özel olan ikinci bir konsorsiyum kuruldu. Bu konsorsiyum; Kradyet Anestalet, Bankı-ı Ferayen, Ongarise Kradyet Bank, Pestr Ongarise Komersiyal Bank'tan mürekkepti. Böylece

⁴¹¹ Toprak, **Milli İktisat (1908-1918)**, s.255, 257.

⁴¹² Konsorsiyum iktisadi alanda birliktelik anlamına gelmektedir. bk. **İktisat Terimleri**, s.275.

⁴¹³ Babacan, **a.g.e.**, s.432, 514.

Osmanlı Devleti topraklarında milli bankacılık faaliyetlerinin devam ettiği esnada, ekonomik alanda yabancı konsorsiyumlar arasında rekabetler yaşanmaktaydı.⁴¹⁴

Milli bankaya, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na, Almanlardan sonra İtalyanlar da sermayedar olmak istedi. Bu konudaki teklif, 16 Aralık 1918'de Deutsche Bank Müdür Yardımcısı Rossi tarafından Cavit Bey'e iletildi. Rossi almış olduğu kesin ret cevabı üzerine, Fransız ve İngilizlerin bu bankayı batırmak için türlü girişimlerde bulunacakları nedeniyle İtalyanların sermayedarlığının bankanın yararına olacağını illeterek talebini yineledi.⁴¹⁵

Sonuç olarak, İstanbul'da İkinci Meşrutiyet'in ilanından kısa süre sonra milli bankalar kurulmaya başladı. Kurulan bu bankalar içinde en önemli kilometre taşı Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası oldu. Bu dönemde kurulan milli bankalar ülkeye teşebbüs fikrinin yayılması ve yetişmiş personel sağlanması açısından önemli katkı sağladı.⁴¹⁶

II. Merkezde Kurulan Milli Bankalar ve Faaliyetleri

Devletin merkezi olan İstanbul'daki ilk milli bankanın kuruluş tarihi 1911 olup, 1918'e kadar toplam 13 banka tesis edildi. Bankalardan sermayesi diğerlerine göre en düşük olan 22.000 Osmanlı lirasıyla İstanbul Bankası'ydı. Sermayesi en yüksek olan ise 4.000.000 lira tutarla Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası idi. Bütün bankaların toplam sermayesi 8.067.000 liraya denk gelmekteydi.⁴¹⁷ Elbette bu tutarın hepsi ödenmiş değildi. Bankaların kurulması için en önemli koşul, sermayenin 10/1'inin tahsil edilmesi ve hisse senetlerinin bütününe kayıt yapılmasıydı. Bu şartların sağlanmasıyla bankalar, kesin olarak kurulmuş sayılmaktaydı. Bankaların milli niteliğinden dolayı hisseler, büyük oranda Osmanlı vatandaşının arzına açılır ve onların katılımı beklenirdi. Hisse kaydı yaptıran kişilerden bankaların çok küçük bir kısmı, hisse bedelini peşin olarak talep ederdi. Bunun dışındakiler genelde, ücretin yarısını kayıt sırasında alıp, kalan kısmını ilerleyen süreçte taksitle ödeme imkânı tanırды.

⁴¹⁴ Tekin Alp, "Türkiye'de Bankalar", *İktisadiyat Mecmuası*, 10 Kasım 1917, Yıl 1, S.34, s.1-2.

⁴¹⁵ Babacan, *a.g.e.*, s.639.

⁴¹⁶ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.127.

⁴¹⁷ bk. Grafik 1; Grafik 3.

İstanbul'da kurulan milli bankaların içinde Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın sermayesi, toplam tutarın neredeyse yarısına, %49'ına denkti. Bundan sonra milli bankalar arasında en fazla sermayesi olan Milli İktisat Bankası toplam sermaye içinde %18'lik bir paya sahipti. En az sermayesi bulunan İstanbul Bankası'nın sermayesinin oranı ise %1 bile değildi.⁴¹⁸

En düşük banka hisse bedeli İstanbul Bankası, Emlak ve İkrizat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi, Osmanlı Gayri Menkulat Bankası'na ait olup 1 Osmanlı lirası iken en yüksek 25 Osmanlı lirasıyla Milli İktisat Bankası'na aitti. Bu bedellerin söz konusu dönem için ne ifade ettiğine bakmak, halkın alım gücünü değerlendirmek açısından oldukça önemlidir. İttihat ve Terakki'nin denetleme iktidarı döneminde, 1908-1912 arasında,⁴¹⁹ Osmanlı Devleti'nde kurulan milli bankaların sayısı toplamda dokuzdu. Bunlardan dördü İstanbul'da beşi taşradaydı.⁴²⁰ İstanbul'da milli bankacılık faaliyetlerinin başladığı ve dört bankanın kurulduğu 1911-1912 yılları arasında devletin bütçe açığı 2.638.531 liraydı.⁴²¹ Ancak farklı bir kaynakta devletin 1911 yılı açığı 8.000.000 liradan fazla olarak ifade edilmekteydi.⁴²² Aynı zamanda kişi başına düşen gelir 4.05 lirayken, harcama 2,00 liradan ibaretti.⁴²³ Söz konusu dört bankanın sermaye toplamı ise 897.000 Osmanlı lirasına denkti. Ancak bu bankalardan yalnızca İstanbul Bankası'nın faaliyete geçtiği, hatta Cumhuriyet döneminde dahi varlığını devam ettirdiği görüldü. Söz konusu bankanın hisse satış bedeli 1 Osmanlı lirası olsa da halkın yeteri kadar ilgisini görmediği bilgisine erişildi. Diğer üç banka Emlak ve İkrizat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi, Terhin-i Emlak ve İfraz Arazi Bankası, Osmanlı Umur-u Nafia Bankası olup kuruluş tarihleri dışındaki ortak noktaları ise faaliyet durumlarının belirsizliği idi.⁴²⁴

⁴¹⁸ bk. Grafik 1.

⁴¹⁹ Akşin, **Türkiye Tarihi**, s.69-71.

⁴²⁰ bk. Tablo 17.

⁴²¹ Ahmet Emin Yalman, **Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Çev: Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.111.

⁴²² Hatta Osmanlı Devleti 1910 yılının sonlarında 31 Alman ve Avusturyalı banka adına hareket eden Deutsche Bankla bir istikraz sözleşmesi yapmak zorunda kaldı. bk. Yeniay, **a.g.e.**, s.103.

⁴²³ Tevfik Çavdar, **Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm**, Cumhuriyet, 2001, C.I, s.92.

⁴²⁴ bk. Tablo 17.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce 1913-1914 mali yılı bütçe açığı 6.128.085 lira⁴²⁵ iken, başladığı 1914-1915 arasında bu miktar beş katından fazla artarak 33.102.175 liraya çıktı. 1913 Babıali Baskınıyla İttihat ve Terakkinin tam iktidarının yaşandığı bu dönemde,⁴²⁶ 1914 yılı İstanbul'da milli bankacılık faaliyetleri bakımından oldukça verimli bir yıldır. Bu süre zarfında, Asya Bankası, Emlak ve İkrazat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi, Osmanlı Gayri Menkulat Bankası, Mısır ve Hindistan Bankası, Evkaf Bankası olmak üzere beş milli banka tesis edildi. Bu bankaların sermayeleri toplamı 1.230.000 Osmanlı lirasından ibaretti.⁴²⁷ İsmi geçen bankalardan faaliyet alanı emlak ve gayrimenkul olanların hisse senedi ücreti 1 lirayken, diğerlerinin 5 liraydı. Kayıt sırasında bu ücretlerin %50'sinin peşin alındığı düşünülürse bir kişinin ilk etapta 50 kuruş ya da 2,5 lira ödemesi gerekirdi. 1913'te işçi gündeliklerinin genel ortalaması ise 12-14, 1915'te ise 14-16 kuruş arasında değişmekteydi.⁴²⁸ 1913 günlük ücretlerine göre bir işçinin aylık maaşı,⁴²⁹ 360-420 kuruşa diğer bir ifadeyle 3,60-4,20 liraya tekabül etmekteydi. 1913-1915 yıllarına dair sanayi sektörlerinde çalışan işçilere verilen günlük ücret miktarları ise şu şekildeydi; gıda sanayii 11,8-14,4, toprak sanayi 13,8, deşat 13,6-13,9, tahta sanayii 16,9-16,5, tekstil sanayi 6,1-6,8, kâğıt sanayi 11,7-13,6, kimya sanayii 13,7 ve maden sanayii 15,0 kuruştan ibaretti.⁴³⁰ Verilen bilgiler doğrultusunda en yüksek aylığı olan kişiler tahta ve maden sanayiinde çalışanlardı. Bu süreç aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın⁴³¹ patlak vermesiyle İstanbul'daki halkın mevduatını bankalardan çekmeye başladığı bir dönemdi.⁴³² Hatta 1913'te Ziraat Bankası'ndaki mevduat miktarı

⁴²⁵ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s.82.

⁴²⁶ Akşin, **Türkiye Tarihi**, s.89.

⁴²⁷ bk. Tablo 17.

⁴²⁸ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.209.

⁴²⁹ Devlet dairelerinde çalışanlar için cuma ve pazar günleri tatil sayılmaktaydı. bk. Ahmet Yüksel, *"Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulaması (18.-20. Yüzyıllar)"*, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, XVI/1, 2014, s.19-49, s.27. Ancak yevmiyeli çalışan işçiler için de böyle bir durum geçerli olduğuna dair bir bilgiye tesadüf edilmediğinden aylık hesaplamaları 30 gün üzerinden yapıldı.

⁴³⁰ Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun**, s.142.

⁴³¹ Savaşın Osmanlı Devleti üzerindeki iktisadi etkilerini ölçmenin oldukça zor olduğunu ifade etmek gerekir. Çünkü ithalat ve ihracatın genellikle askeri kanallar üzerinden gerçekleştirilmesi, bu hususta bir sayısal veri oluşmasını engelledi. Hükümetin bu sırada üretim azalmasına rağmen, yansıttığı rakamlar tam tersi durumu ifade etmekteydi. Gerçek istatistiki veriler, Duyun-u Umumiye ve Tütün Reji İdaresi tarafından vergi uygulanan özel ürünler ve pamuk, incir, pamuk, kömür gibi ürünlerde söz konusuydu. bk. Yalman, **a.g.e.**, s.136.

⁴³² Savaş sırasında gıda ve ihtiyaç maddelerinin fiyatları, üretim düşüklüğü ve ithalat meselesindeki sıkıntılar nedeniyle önüne geçilemez bir şekilde yükselmekteydi. Bu duruma kıtlık, tarımda üretimin

11.000.004 kuruş iken 1914'te 7.780.000 kuruşa geriledi.⁴³³ Bu dönemde GSMH 1.072 kuruş yani 1 lira 72 kuruştur.⁴³⁴

1914 yılı Temmuz ayına ait temel gıda maddelerinin fiyatları; ekmek 1,46, pirinç ve makarna 2,34, patates 0,78, kuru fasulye ve nohut 3,12, süt 1,59, kaşar peyniri 9,35, koyun eti 5,79, yumurta 0,50, şeker 2,34, sabun 5,45, gaz yağı 1,17 kuruştan ibaretti. Bu fiyatlar İstanbul için geçerli olup, halk tarafından oldukça pahalı bulunuyordu.⁴³⁵ 1914 yılında orta halli bir aile aylık ekmeğe 84, şekere 19,5, kahveye 6, pirince 18, makarnaya 15, patatese 7, fasulyeye 24, soğana 4, zeytinyağına 36, tuza 3, süte 46, kaşar peynirine 12, beyaz peynire 16, koyun etine 84, sadeyağına 35, yumurtaya 37,5, balığa 9, sebze 30, ev kirasına 150 kuruş olmak üzere toplamda 636 kuruş harcama yapıyordu. Ayrıca dönemlik de olsa petrole 15, odun kömürüne 25, oduna 45, sabuna 14 kuruştan 99 kuruş veriliyordu. Giyecek anlamında elbise ve çamaşıra 152, ayakkabıya ise 58 kuruş sarf ediliyordu.⁴³⁶ Aynı dönemde, üçüncü dereceden bir ilkokul öğretmenin maaşı ise 600 kuruştur.⁴³⁷ Yukarıdaki hesaba göre öğretmenin bazı ihtiyaçlarından feragat etmesi gerekirdi. Bu şartlar altında öğretmenin banka hisse senedine para ayırıp hisse senedi alması oldukça zordu.

Hükümet henüz Birinci Dünya Savaşı'nın başındayken, memurların maaşlarının yalnızca %50'sini ödemek zorunda kaldı. Bir taraftan da kaime basılarak para sıkıntısının aşılmasına çalışıldığı bu sırada, savaş enflasyonu devlet kademelerinde çalışanların durumunu iyice kötüleştirdi. Böylece devlet, Kasım 1915'ten itibaren aylıkları tam ödeyeceğini duyurmak zorunda kaldı. Ancak daha önceden yarım ödediği aylıkların eksik kısımlarının telafi edilmesi söz konusu değildi.⁴³⁸ 1915-1916 bütçe

yarı yarıya düşmesi gibi etkenlerin de eklenmesi, halkın ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştırdı. Nihayetinde ise arz talep dengesinde sıkıntı yaşandı, arz düşük kalırken talep fazla gelmeye başladı. Devletin bu sırada sabit fiyatlarla halka, ürün temin etme gayreti ve vesika usulü de yetersiz kaldı. Bu sebeple ne Osmanlı'da ne de Dünya'da genel bir fiyat politikasından bahsetmenin imkânı yoktu. bk. Eldem, **Harp ve Mütareke**, s.48.

⁴³³ Eldem, **Harp ve Mütareke**, s.29.

⁴³⁴ Bu dönemdeki para değerleri, 1 Osmanlı lirası 120 akçe, 100 kuruş ve 6.615 gram saf altın şeklindeydi. İlaveten 1 sterlin 110, 1 dolar 22,5, 1 frank 4,37 kuruştur. bk. Feridun Ergin, "*Birinci Dünya Savaşı'nda ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.3, S.7, 1986, s.59.

⁴³⁵ Ergin, *a.g.m.*, s.61.

⁴³⁶ Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun**, s.147.

⁴³⁷ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.206.

⁴³⁸ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.203.

yılına göre devlet dairelerinde yaklaşık 225.244 memur çalışmaktaydı. Bunların maaşlarının aylık ortalaması ise 600 kuruşa yani 6 Osmanlı lirasına tekabül etmekteydi. En düşük memur aylığı 216 kuruş iken en yüksek memur aylığı 17.500 kuruştur. Dolayısıyla bu ikisi arasında 1/81 oranında fark vardı. Aynı döneme ait asker maaşları; başçavuş 30, çavuş 25, yüzbaşı 20, onbaşı 15, iki senelik er 10, bir senelik er 5 kuruş şeklindeydi. Bir senelik er, aylık maaşı ile 200 gr tütün yahut beş paket asker sigarası alabilirdi.⁴³⁹

Halkın alım gücündeki düşüş milli bankaların faaliyete geçme oranlarını da etkilemiş olmalıdır. Her ne kadar İstanbul'da 1914 yılında İkinci Meşrutiyet döneminin en fazla milli bankası kurulmuş olsa da söz konusu bankaların faaliyete geçme oranı ve Cumhuriyet'e intikal durumu tamamen ters orantılıydı. Zira beş bankadan yalnızca ikisinin faaliyete geçtiğini ve Cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Taşrada ise bu dönemde Ziraat Bankası ve İttihat ve Terakki cemiyetinin desteğiyle yalnızca bir banka tesis edildiği görüldü.⁴⁴⁰

1916'da Osmanlı parasının satın alma gücünde düşüş yaşandı. Dolayısıyla memurun ve işçinin elindeki paranın alım gücünün bir ayı bir ayını tutmuyordu. Hatta bu durum vilayetler arasında bile oldukça büyük farklılıklar arz ediyordu. Nihayetinde, 18 Eylül 1916 tarihli kanunla devlet memurlarına savaş başından beri ilk kez zam yapıldı. Buna göre mülki dairelerdeki memur ve hizmetlilerden ayda 1.000 kuruşa kadar maaş alanlara %20, 1.000 kuruştan fazla maaş alanlara ise %15 zam yapıldı. Subay gibi askeri memurlara ise aldıklarının 4/1'i oranında artış sağlandı. Böylece bütçeye 80.000.000 kuruş tahsisat ilave edildi.⁴⁴¹ Devletin piyasaya sürdüğü kaimelerin altın karşısında sürekli değer kaybetmesi yapılan zamların etkisini kırdı. 1916'da İstanbul'daki kaimelerin altın karşısındaki değeri 120 kuruş iken 1917'de 400 kuruş, 1918'de ise 500 kuruş oldu.⁴⁴² 1915 yılında İstanbul'da Osmanlı Terhin-i Akar Bankası kurulmasına rağmen faaliyete geçip geçmediği bilinmemektedir. 1916'da ise İstanbul'da kurulan bir milli bankadan söz etmek mümkün değildi.⁴⁴³

⁴³⁹ Eldem, **Harp ve Mütareke**, s.98,102.

⁴⁴⁰ bk. Tablo 17.

⁴⁴¹ Eldem, **Harp ve Mütareke**, s.54,109.

⁴⁴²Pamuk, **Paranın Tarihi**, s.215.

⁴⁴³ bk. Tablo 17.

İkinci Meşrutiyet döneminin en büyük sermayeli milli bankasının tesis edildiği yılda, İstanbul'da İlaş Komisyonu tarafından ekmek, şeker ve erzak dağıtımında esas olması amacıyla 24 Mart 1917'de bir nüfus sayımı yaptırıldı. Bu sayımda ordu mensupları, yabancılar ve bebekler hariç tutulduğunda 710.286 kişi tespit edildi. Mevcut stoka göre nüfus başına günlük 15 gram şeker ve 300 gram fasulye düşüyordu. Bunların her okkasının 20 ve 10 kuruştan satılması kararlaştırıldı.⁴⁴⁴ Diğer taraftan tüketim maddelerinin fiyatlarındaki artış karşısında paranın değer kaybetmesinden dolayı Maliye Bakanlığı, 17 Temmuz 1917'de resmi dairelerde yevmiye ile çalışan amele ücretlerinden harp vergisi ismiyle kesinti yapma kararı aldı.⁴⁴⁵ Ancak bir taraftan da hayat pahalılığı artmaya devam etti. Temmuz 1915'te 1 lira ile alınabilen bir mal, Kasım 1917 itibarıyla 5,50 liraya alınıyordu.⁴⁴⁶ Nitekim savaşın başlangıcında 25-30 kuruş olan matbaa ve gazetelerde çalışan işçi gündeliği, 1917-1918'de 60-80 kuruş gibi iki katından daha fazla artış göstermesine rağmen alım gücünde bir iyileşme sağlayamadı.⁴⁴⁷ İşte tam bu sırada ülke genelinde Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın hisse satışları için büyük bir propaganda yapılıyor, Osmanlı vatandaşı olan halkın her kesimi bankaya hissedar olamaya davet ediliyordu. Zira bankanın faaliyete geçmesi için sermayenin %10'una denk gelen 400.000 Osmanlı lirasın karşılığında kayıt yapılması gerekiyordu. Mevcut şartlar altında küçük sermayedarlar, savaş dönemi gibi olağanüstü bir zamanda bankaya hissedar olarak büyük cesaret göstermiş olmalıydılar. Devlet ise 1916-1917'de 57.781.254, 1917-1918'de ise 85.226.362 lira bütçe açığı bulunmasına rağmen⁴⁴⁸ Maliye Bakanlığı aracılığıyla bankanın kurulması için gereken hisse senetlerini satın aldı.

⁴⁴⁴ Eldem, **Harp ve Mütareke**, s.44.

⁴⁴⁵ **BOA.DH.UMVM.1/34**.

⁴⁴⁶ Çavdar, **Genel Görünüm**, s.97.

⁴⁴⁷ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.209.

⁴⁴⁸ Yalman, **a.g.e.**, s.187; 1917-1918 arasında devletin resmi kaynaklarına göre gelir ve gideri arasında 28.599.697 liralık açık bulunmaktaydı. Duyun-u Umumiye'nin hesaplarına göre ise bu açık 85.226.362 liradan ibaretti. İki miktar arasındaki fark oldukça fazlaydı. Çavdar, **Genel Görünüm**, s.88-89. Tevfik Güran da aynı yıllara ait bütçe açığında farklı değerler vermekteydi. 1911-1912'de 755.579, 1914-1915'te 140.501, 1915-1916'da 882.111, 1916-1917'de 1.471.215, 1917-1918'de 2.972.035 bin kuruş bütçe açığı mevcuttu. Dolayısıyla bu konuda net bir rakam ifade etmek mümkün değildir. bk. Tevfik Güran, **Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.401.

Diğer taraftan savaş boyunca temel tüketim maddelerinin fiyatlarında önemli değişiklikler meydana geldi. Yıllar arasındaki artışı daha rahat görmek adına bir tablo oluşturuldu.⁴⁴⁹

Tablo 2: Birinci Dünya Savaşı Sırasında İstanbul’da Tüketim Maddelerinin Perakende Fiyatı

Kıyve/kuruş						
Tüketim Maddesinin Cinsi	1914	1915	1916	1917	1918	1919
Ekmek Serbest	1.25	1.65	9.5	18	34	13
Ekmek Dağıtımına Tabi	—	—	1.6	2.5	2.5	—
Un	1.75	2.3	12	30	45	20
Makarna	3.0	4.5	24	65	90	38
Pirinç	3.0	5.0	20	45	92	45
Şeker Serbest	3.0	7.5	30	112	195	46
Şeker Dağıtımına Tabi	—	—	—	20	30	—
Kahve	12.0	25.0	110	300	800	105
Çay	60	120	250	400	500	250
Soğan	0.5	1.0	4	8	15	7
Fasulye Serbest	4.0	7.0	15	40	65	35
Fasulye Dağıtımına Tabi	—	—	—	10	15	—
Patates	1.0	1.6	3	14	27	16
Süt	2.0	3.5	7	15	45	40
Peynir	12	20	40	100	210	120
Tuz	1.5	1.5	2	2.5	4.5	12
Sabun	7.0	12.6	20	53	140	70
Gazyağı	1.5	3.0	50	80	140	22
Ayakkabı	70	130	230	350	1.100	700
Erkek Elbisesi	450	625	900	2.000	6.000	4.000

⁴⁴⁹ Çavdar, *Genel Görünüm*, s.20; Eldem, *Harp ve Mütareke*, s.50-51.

Tablodaki tüketim maddelerinin fiyatları İstanbul için geçerli olsa da kaynaklarda aynı tarihler için aynı ürünlerin farklı fiyatlarına rastlandı. Dolayısıyla belirtilen fiyatlar konusunda bir netlik söz konusu olmadığını ifade etmek lazımdır. Benzer durum ürünlerin kalitesi için de söz konusudur.⁴⁵⁰

Savaşın sonlarına doğru 1918’de İstanbul’da biri banka diğeri ise şirket olarak bankacılık faaliyetlerini yerine getirecek iki milli kuruluş teşkil edildi. Sermayeleri toplamı 1.590.000 olan bu iki kuruluş faaliyetini Cumhuriyet dönemine taşıdı. Bunlardan biri olan Milli İktisat Bankası’nın kuruluş amacı dönem itibarıyla oldukça önemliydi. Zira banka iç ticaretin Türk unsurların eline geçmesini sağlamak için hizmet verecekti. Dolayısıyla savaşın sonu, Türkçülük ideolojisinin yansıması olarak milli iktisadın doruk noktasını oluşturdu. Devlet halkın alım gücünü artırabilmek ve teşebbüslerini sağlayabilmek amacıyla bir kez daha, 28 Mart 1918’de Muvazene-i Umumiye Kanunu ile daha önce yapılan zamlara olağanüstü tahsisat adı altında, 1.000 kuruşa kadar %50, 3.000 kadar kuruşa %30, 7.499 kuruşa kadar %20 oranında zam yaptı. Buna rağmen İstanbul’daki memurlar tüketim maddelerindeki fiyat yükselmesinden dolayı savaş öncesine göre %60-80 arasında alım güçlerini kaybettiler.⁴⁵¹ Hakikaten 1918’de öğretmen maaşı 840 kuruş olmasına rağmen zorunlu giderlerin tutarı 4.594 kuruşa yükseldi. Bu durumda öğretmenin maaşı ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmakta ve aylık bütçesinde 3.754 kuruş açık meydana gelmekteydi. Bu sırada altıncı devreden bir öğretmen 560 kuruş, vasıfsız işçi niteliğindeki kadın temizlikçi 300 kuruş aylık alıyordu. Ayrıca gıda ve dokuma sektörü gibi kadın işçilerinin çoğunlukta olduğu alanlardaki yevmiyeler daha düşüktü. İstanbul icra dairesindeki bir kâtibin 400- 1.000, tahsildarın 800 ve icra memurunun 3.500 kuruş civarında aylık kazancı vardı.⁴⁵² Buna rağmen İstanbul’da kiralar 1918 yılı itibarıyla savaş öncesine göre %700-800 oranında bir artış gösterdi. Bunun en önemli

⁴⁵⁰ Ahmet Emin Yalman’a göre Ocak 1917’de pirinç 45 kuruş iken aynı tarihte makarna 42 kuruştü. Savaş’ın başından itibaren İstanbul’da arasındaki fiyat farkı gün geçtikçe artan iki tür ekmeğe ortaya çıktı. Biri hükümet tarafından fiyatı tespit edilen ve dağıtıma tabi tutulan ekmeğe. Bunun fiyatı 1916’dan 1918’e kadar olan iki yıllık sürede yalnızca 1 kuruş arttı. Diğeri kalitesi daha yüksek olduğu gibi fiyatında da aynı fark söz konusuydu. Bu ekmeğin fiyatı, aynı süre zarfında iki katından fazla artış gösterdi. Bu duruma göre ters orantılı olan tek şey ekmeğin ağırlığı ve kalitesiydi. Buna benzer diğeri fiyat farkları hakkındaki ayrıntılı bilgi için bk. Yalman, **a.g.e.**, s.171-172.

⁴⁵¹ Eldem, **Harp ve Mütareke**, s.54.

⁴⁵² Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.206.

sebebi ise Mütareke döneminde İtilaf Devletleri işgal kuvvetlerinin şehre yerleşmesi ve aynı yıl Fatih'te çıkan yangında 7.500 evin zarar görmesi oldu.⁴⁵³ Bu sırada devletin de ilk kez iç borçlanma uygulamasını başlattığını da hatırlatmak lazımdır.

Sonuç olarak İstanbul'da kurulan milli bankaların büyük kısmı İttihat ve Terakkinin tam iktidar dönemine denk gelmekteydi. Bu doğrultuda Sait Halim Paşa hükümeti (7 Haziran 1913-3 Şubat 1917) sırasında⁴⁵⁴, yedi milli banka teşkil edildi. İkinci Meşrutiyet dönemi milli bankacılık faaliyetleri denilince gerek faaliyetleriyle gerekse de kurulduğu dönemin ekonomik şartlarına göre oldukça büyük bir meblağ olan sermayesiyle akıllara ilk gelen Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası olurdu.⁴⁵⁵ Bahsi geçen bankanın kuruluş hazırlıkları Sait Halim Paşa hükümeti döneminde başlamasına rağmen, faaliyete geçmesi Talat Paşa hükümeti (4 Şubat 1917-8 Ekim 1918) dönemine rastladı.⁴⁵⁶ Ayrıca Milli İktisat Bankası ve İktisat Anonim Şirketi'nin kurulması da yine Talat Paşa hükümeti dönemine denk gelmekteydi.

1. Emlak Üzerine İkras ve Sanayi ve Ticaret Osmanlı Bankası

Emlak Üzerine İkras ve Sanayi ve Ticaret Osmanlı Bankası isimli bir banka kurulması için İstanbul'da ikamet eden, Mustafa Bahaddin Bey'e ruhsat verilmesi meselesinde, 9 Mart 1911 tarihli bakanlar kurulu ve meclisi vükela kararında bir engel görülmedi. Böylece bankaya padişah onayı 28 Haziran 1911'de verildi. İstanbul merkezli bankanın mali, sanayi, ticari ve gayrimenkuller ile ilgili işler faaliyet alanını oluşturmaktaydı. Süresi 99 sene, sermayesi ise 425.000 Osmanlı lirası şeklinde belirlendi.⁴⁵⁷ Banka hakkındaki bilgiler bunlarla sınırlı kaldı.

2. İstanbul Bankası

a. Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde daha önce de İstanbul Bankası ismi altında iki kez banka kurma girişimi gerçekleştirildi. Ancak bu bankaların genellikle yabancı sermaye tarafından kurulduğu görüldü. 5 Temmuz 1911'de İstanbul merkezli kurulan bu

⁴⁵³ Eldem, **Harp ve Mütareke**, s.50.

⁴⁵⁴ Uzun, *a.g.m.*, s.421.

⁴⁵⁵ bk. Tablo 17.

⁴⁵⁶ Uzun, *a.g.m.*, s.427.

⁴⁵⁷ **BOA.BEO.3908/293072.**

bankanın, bahsedilen diğer bankalarla bir ilgisi bulunmamakla birlikte, kurucusu Osmanlı vatandaşı Ahmet Kemal Bey'dir.⁴⁵⁸ Ayrıca bankanın çalışanları çoğunlukla Osmanlı vatandaşları arasından seçilir, işlemler ve iletişim Türkçe olarak yapılırdı. Yönetmeliğinde⁴⁵⁹ ihtiyaç durumunda, yönetim kurulunun kararıyla yabancı ülkelerde şubeler açılabileceği belirtildi.⁴⁶⁰ Fakat yurt dışında şube açılıp açılmadığına dair bir bilgi bulunamadı.

Bankanın kapatılması bazı durumlarda söz konusu olabilirdi. İlk olarak sermayesinin 4/3'ünün zayi olması durumunda, yönetim kurulu, genel kurulu olağanüstü nitelikte bir toplantıya çağırırdı. Bu toplantıda, bankanın müddetine bakılmaksızın fesih kararı verilebilirdi. Diğer taraftan sermayenin 4/3'ü durduğu durumlarda, bankanın feshine karar verilebilmesi için hükümetin ruhsat vermesi şartı aranırdı. Ya da kuruluşun menfaatine gelecek şekilde bir kimseye, şirkete devredilmesi ya da başka bir şirketle birleştirilmesine müsaade edilebilirdi.⁴⁶¹ Banka, Cumhuriyet döneminde faaliyetlerine kapatıldığı 1930 yılına kadar devam etti.⁴⁶²

b. Faaliyet Alanları

Banka;

1. Halka, geçici olarak borç vermek ve her türlü borç işlemlerinde hissedar olmak,
2. Umuma teminat olarak her türlü esham, tahvilat, senetler, ticari mallar, taşınır-taşınmaz mallar "*varanet*" suretiyle depozito edilmiş, bilhassa mal ve eşya karşılığında avans ve borç verme işlemlerinde bulunmak,
3. Mali kredi açmak, her türlü çek, kambiyo ve iskonto işlemleri yapmak,
4. Kredi verilebileceğine dair belge vermek,
5. Bankalarla mali anlamda her türlü işlemde bulunmak,
6. Gerek kendi namına gerekse de şahıslar adına tahvilat ve malların faizlerini tahsil etmek,

⁴⁵⁸ Ökçün, **a.g.e.**, s.223.

⁴⁵⁹ Yönetmelik 14 sayfa ve 59 maddeden oluşmakta ve tarihi 25 Mart 1911'dir. Yönetmeliğin bir kopyası Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı tarafından 6 Temmuz 1911'de sadarete gönderildi. bk.**BOA.A.DVN.51/31.**

⁴⁶⁰ **BOA.A.DVN.51/31.**

⁴⁶¹ **BOA.A.DVN.51/31.**

⁴⁶² Ökçün, **a.g.e.**, s.223.

7. Banka kendi, üçüncü bir kişi ya da Osmanlı şirketleri namına, her türlü mali, ticari, zirai, sanayi, demir ve deniz yolları, yollar, köprüler, nakliyat, inşaat, tamirat, maden ve orman ile ilgili işlerde bulunmak ve bunlarla ilgilenmek,
8. Ticarethane ve sanat atölyeleri kurmak ve destek olmak,
9. Aşar gibi her türlü resmi gelirleri ve bayındırlık işlerine ait teşebbüsleri iltizam yoluyla almak ve idare etmek,
10. Umumi ve hususi esham ve kambiyo ihraç etmek,
11. Fabrikalar kurmak,
12. Ormanların oluşması için ağaç yetiştirmek,
13. Maden işletmek ve izni alınmış imtiyazları yerine getirmek,
14. Her türlü taşınır-taşınmaz malları satın almak, satmak ya da iltizam etmek aynı zamanda bunları imar etmek, kiralamak, parsellemek gibi faaliyetlerde bulunabilirdi.⁴⁶³

c. Sermayesi

Kuruluş aşamasında bankanın sermayesi, 22.000 Osmanlı lirası tutarında olup, bunun 2.200 lirası ödenmiş vaziyetteydi.⁴⁶⁴ Bu sermaye, her biri 1'er liralık 22.000 hisse senedinden meydana geldi. Çıkarılan bu hisse senetlerinin tamamının satılması durumunda, genel kurula sermayeyi bir katı kadar daha artırma yetkisi verildi. Daha fazla bir artış için devletin izninin olması gerekli görüldü. Sermayenin artırılması durumunda, yeniden çıkarılacak hisselerin başa baş kıymetinden daha aşağı bir bedele verilemeyeceği belirtildi. Hisse senetlerinin bedellerinin, sermayeye kayıt ve imza sırasında, %10'dan az olmamak üzere bir kısmının peşin alınması, kurucular tarafından kararlaştırıldı. Şayet elde hisse senedi kalırsa ve bankanın da lüzum görmesiyle, İstanbul'da biri Türkçe, biri yabancı olmak üzere iki günlük gazetede bir ay önceden talep duyurusu yapılabilirdi. Her hisse senedine karşılık, sahibine ilk ödemede geçici bir makbuz verilirdi. Ancak hisse bedelinin yarısı ödendiği takdirde gerçek hisse senedi teslim edilirdi.⁴⁶⁵

Hisse senedi, sahibinin adına, bir yüzü Türkçe, bir yüzü Fransızca olacak şekilde düzenlenirdi. Bu senet koçanlı bir defterden koparılıp, sıra numarası verilip,

⁴⁶³ BOA.A.DVN.MKL.51/31.

⁴⁶⁴ Toprak, *Savaşın Ekonomisi*, s.96.

⁴⁶⁵ BOA.A.DVN.MKL.51/31.

yönetim kurulu üyelerinden iki kişi tarafından imzalanıp ve bankanın mührünün basılmasıyla hazır vaziyete gelirdi. Hisse ücretlerinin yarısı ödeninceye kadar senetler, sahibinin ismine yazılı olur ve bedellerinin %10'u ödenmedikçe havale ve satış yapılması mümkün olmazdı. Bu hisselerin havale ve satışları bankanın defterine kaydedilirdi. Bankanın, ödemesi zamanında yapılmayan her hisseye ait meblağ için herhangi bir uyarı yapmaksızın, ödeme gününün dolmasından itibaren senelik %8 faiz alma hakkı vardı. Ödemesi ertelenen hisse senetlerinin numaraları İstanbul'da biri mutlaka Türkçe, biri yabancı olmak üzere iki gazeteye ilana verilirdi. İlanın üzerinden bir ay geçtikten sonra banka, hiçbir suretle ihtarname çekmekle yükümlü değildi. Bu esnada edilen zararın sorumlusu hisse sahibi kabul edilir ve banka senetleri borsada ya da müzayedede satma hakkına sahip olurdu. Bu suretle satılan hisse senedinin numaraları iptal edilirdi. Müşteriye eski senedin numaralarını da kapsayan yeni bir hisse senedi verilirdi. Hissedarlar kendi tasarruflarında bulunan senetlerin bedelinin tamamının ödenmesinden sorumlu tutulurlardı. Bunların dışında, sahibinin adına olacak şekilde 1000 adet kurucu hisse senedi basıldı. Kurucu hisselerinin toplamına senelik hasılatın %20'si tahsis edildi. Bununla birlikte kurucu hisse sahipleri, bankanın işleyişine hiçbir şekilde karışamazlardı. Hisse senetlerinin ya da kurucu hisse senetlerinin bireyler arasında bölüştürülmesi mümkün değildi. Buradan hareketle banka sadece bir hisse sahibi tanırdı. Bütün hissedarların varisleri veya alacaklıları ne sebeple olursa olsun bankanın defterlerini, senetlerini, eşyalarını haczedemedikleri gibi satışını da talep edemezlerdi. Bu kimseler haklarını alabilmek için bankanın bilançoğu hüviyet-i umumiye miktarını kabul etmek zorundaydılar. Hissedarlar, senetlerini banka veznesine emanet edebilir ve karşılığında isimlerine yazılı bir makbuz alabilirlerdi. Bu sırada senet başka birine devredilmişse, bundan kaynaklanacak masrafın ödenme şartları yönetim kurulu tarafından belirlenirdi. Ayrıca normal ya da kurucu hisselerinin, devri ve vazgeçme durumu olağan bir şekilde teslim edilir ve alınırdı.⁴⁶⁶

Eğer bankanın müddeti dolmadan feshi kararlaştırılmışsa, genel kurul hesap işlerini yürütecek memurları ve bunların yetkinlik derecesini belirlerdi. Aynı zamanda hesap kapatma memurlarının seçilmesi, yönetim kurulunun yetkilerinin son bulması

⁴⁶⁶ BOA.A.DVN.MKL.51/31.

anlamına gelmekteydi. Hesap kapatma işlemi devam ettiği müddetçe, genel kurul iktidar hakkını kullanabilir ve bu süreci kontrol edebilirdi. Hesabın kapatılması sonucunda, kalan safi gelirden hisse senetlerine başa baş kıymeti üzerinden ödemeler yapılırdı. Bununla beraber, safi hasılatın %20'si nispetinde bir meblağ, kurucu hisse senedi sahiplerine verilirdi. Şayet hâlâ kalan miktar varsa, tekrar normal hisse senedi sahiplerine ödeme yapılırdı.⁴⁶⁷

Banka hisseleri pek rağbet görmediği için hisselerin çoğu Ahmet Kemal Bey'in elinde kaldı.⁴⁶⁸ Ancak bu durum Cumhuriyet döneminde değişmiş olmalıdır ki, bankanın sermayesi 1929'da 44.000 liraya çıkarılmış ve tamamı ödenmiş bir vaziyetteydi.⁴⁶⁹

d. İşleyişi

1. Yönetim Kurulu

Yönetim kurulunun sayısı beş-on kişi arasında olabilirdi.⁴⁷⁰ İlk yönetim kurulu istisna tutulmak üzere kurul üyeleri, genel kurul tarafından görevlendirilirdi. Bunların her birinin görev süresi üçer sene idi. Ancak ilk yönetim kurulunun yenilenmesi, bankanın beşinci yılında yapılırdı. Bundan sonraki her yılda, mümkün mertebe kurulun 3/1'lik kısmı değiştirilirdi. Böylece yenilenme şartı beşinci mali yıldan itibaren üç senenin sonunda gerçekleştirilmiş olurdu. Bu durumun işleyişinde en çok hisse senedine sahip olanlardan en az hisse senedine sahip olanlara doğru bir sıralama takip edilmesi kararlaştırıldı. Şayet genel kurulda en çok hisseye sahip olanlardan yönetim kurulu üyeliğini kabul etmeyen olursa, bu kişiden sonra hissesi daha çok olan şahıslara sırasıyla teklif götürülürdü. Yönetim kurulundan çıkan üyelerin tekrar seçilmesi mümkündü. Kurulun işleyişi, genel kurulun kontrolünde devam ettirilirdi. Kurulun en az ayda bir defa yönetim kurulu tarafından belirlenen bir yerde, yılda ise en az üç defa bankanın merkezinde toplanması gerekliydi. Bundan başka üyelerin 3/1'inin talebi doğrultusunda toplanılabılırdi. Toplantı davetini kurul başkanı yapardı. Bu başkan, her sene yeniden seçilmek şartıyla kurul üyeleri tarafından kendi

⁴⁶⁷ BOA.A.DVN.51/31.

⁴⁶⁸ Yılmaz, a.g.e., s. 97.

⁴⁶⁹ Ökçün, a.g.e., s.223.

⁴⁷⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 97.

aralarından belirlenirdi. Toplantıların alınacak kararlar bakımından güvenilir olması, üyelerin en az yarısının katılımına bağlı kılındı. Toplantıda görüşülen gündemler ve alınan kararlar zabıt defterine kaydedilirdi. Bu deftere kurul başkanı ve burada hazır bulunan üyeler tarafından imza atılırdı.⁴⁷¹

Bankanın işlerinin yürütülmesiyle sorumlu olan yönetim kurulunun görevleri şu şekildedir;

1. Her türlü borç akdi, para tahsili, tekel, gümrük idaresi görevini yerine getirmek,
2. Sanayi teşebbüsleri ve uygulamalarında bulunmak,
3. Maden, ziraat ve ticaret ile ilgili mali işlerle ilgilenmek ve bu alanlarda işletmeler açmak ya da bunlara ortak olmak,
4. Avansların tamamının şartlarını, iskonto faiz miktarlarını, taahhütleri, komisyonları ve muhafaza ücretini belirlemek,
5. Kredi cetvellerini artırmak ve ortaya konan ticari bütçe senetlerini kıymetlendirmek,
6. İhtiyat akçesi kullanım şeklini belirlemek,
7. Tahvil ve anonim şirket hisselerini satmak,
8. Bankanın kuruluş amacı olan her türlü iş ve uygulamanın şartlarını tayin etmek,
9. Kontratları düzenlemek,
10. Bankanın merkez ve ona bağlı idarehanelerine ve depolarına gereken eşya ve malların kanunlarına uygun olarak taşınmasını sağlamak ve bundan kaynaklanan masrafları karşılamak,
11. Banka nakit ve hisselerinin güvenliğini sağlamak amacıyla uygun gördüğü tedbirleri almak,
12. Hâkim huzurunda gerek davacı gerekse de davalı sıfatıyla hareket etmek,
13. Bankanın dâhili talimatnamesini düzenlemek,
14. Bankanın imzasını kullanma yetkisinin kimlere verileceğini belirlemek,
15. Şubelerin ve acentelerin kurulmasına ya da lağvedilmesine karar vermek,
16. Hissedarları normal ya da acilen toplantıya davet etmek,
17. Banka hesaplarını her yıl genel kurulun onayına sunmak ve adı geçen kurul toplantısında görüşülecek konuları tespit etmek,

⁴⁷¹ BOA.A.DVN.MKL.51/31.

18. Bankanın mali ve nakdi işlerini belirme ve kurumun menfaatine yarayacak tüm konularla ilgili karar vermek,
19. Üyelerinden bir ya da birkaç kişiyi hâkim sıfatıyla görevlendirmek,
20. Banka sermaye süresinin artırılmasını genel kuruluna teklif etmek ya da henüz seviyelendirilmemiş sermayeye taksitlendirme yapılmasını talep etmek,
21. Genel müdürün maaşını tayin etmek,
22. Her yıl genel kurula sunulacak bilançoğu hazırlamak,
23. Sene içindeki kâr oranını hesaplayarak, pay edilecek miktarı tespit etmek,
24. Bankanın feshi ya da hesap tasfiyesine genel kurul tarafından karar verilmesi için teklifte bulunmak.⁴⁷²

Yönetim kurulunda bulunmak için bir kişinin başlangıçta en az 100 hisse senedine sahip olması lazımdır. Bankanın sermayesi olan 10.000 liranın artırılması kararı alındığı zaman, yönetim kurulu üyelerinin de fazladan, 20'şer hisseye daha sahip olmaları gerekmektedir. Bu senetler, bankanın sandığında üyenin görevi devam ettiği müddetçe tutulurdu. Senelik memuriyet masrafları hesabı, genel kurul tarafından onaylanıncaya kadar bu senetler satılamazdı. Ayrıca bu kişiler, vazifelerinden dolayı bizzat hiçbir taahhütte bulunamazlardı. Yalnızca görevlerini yerine getirmekle sorumluydular. Yönetim kurulu üyeliği vazifesi dönemlik olarak şahsa mahsustu. Daha sonraki bir devire devredilemediği gibi herhangi bir kişiye de vekâlet olarak verilemezdi. Yalnızca üyenin mazereti olması durumunda, kuruldaki üyelerden biri vekil seçilebilirdi. Üyelerin kurulda buldukları günler için alacakları ücretlerin miktarı, genel kurul tarafından belirlenirdi. Kurul başkanına iki, üyelere ise birer nispetinde ücret verilirdi. Üyelerden bir ya da birkaçının vefat, istifa veya herhangi bir sebepten dolayı tayin olunması durumunda, üye sayısı asgariden daha düşük seviyeyse, geçici olarak görevlendirme yapılabilirdi. Görevlendirilen üyeler, genel kurulun ilk toplantısında oylamaya tabi tutulurdu. Görev süresi dolmadan, görevinden ayrılan bir üyenin yerine gelen kişinin vazife süresi, o kişinin kalan görev süresi kadardı. Ancak bu üyenin yeniden seçilmesi mümkündü.⁴⁷³

⁴⁷² BOA.A.DVN.MKL.51/31.

⁴⁷³ BOA.A.DVN.MKL.51/31.

2. Genel Kurul

Genel kurul, bankanın işlerini üç sene müddetle yürüten ve beş ya da on üyeden oluşan bir heyetti. Adı geçen heyet, asaleten ya da vekâleten bankanın en az 50 hissesine sahip bulunan hissedarlar topluluğundan oluşurdu. Kurulda bulunan her üyenin 50 hisse senedi için bir oy hakkı bulunurdu. Oy verme hakkına sahip olan üyeler, gerektiğinde yerlerine kuruldan vekil tayin edebilirlerdi. Ancak küçük çocuklar, deliler, engelli ve bunamış kişiler, sıradan şirketlerin madeniye, ziraiye, sanayi ve maliye vekillerinden biri aracılığıyla oy kullanabilirlerdi. Oy verme yetkisine sahip olup, kurul toplantısına katılmak isteyen hissedarlar, hisselerini bankanın merkezine ya da yönetim kurulu tarafından belirtilen kuruma, toplantıdan en az 10 gün önce emanet bırakmak mecburiyetindeydiler. Hisse senetlerinin emaneti karşılığında kendilerine, bilgileri dâhilinde isme yazılı makbuz ile giriş belgesi verilirdi. Aynı zamanda bu belgede, hamilinin sahip olduğu oy adedi yazardı. Genel kurul için depozito olarak emanet edilen bu senetler, toplantının sonunda verilen makbuza karşılık hissedara iade edilirdi.⁴⁷⁴

Kurul, her sene 30 Haziran'dan önce bankanın İstanbul'da bulunan merkezinde yönetim kurulu tarafından belirlenecek yerde ve saatte olağan şekilde bir araya gelirdi. Bunun dışında yönetim kurulunca gerekli görüldüğü durumlarda ya da hisse senetlerinin en az 4/1'ine sahip veya birden çok hissedarın toplantı talep etmesi durumunda olağan üstü olarak toplanabilirdi. Hatta toplantıda, Ticaret Bakanlığında bir komiserin de hazır bulunabilmesi için bankanın, toplantı gününden en az 15 gün önce bakanlığa haber etmesi gerekirdi. Toplantıya dair davetiye, en az bir ay önce İstanbul'da çıkan, biri Türkçe olmak üzere iki günlük gazetede ilan edilmeliydi. Olağanüstü toplantılar için de gazetede ilan verilebileceği gibi bu ilanda toplantı nedeni de belirtilmeliydi. Yönetim kurulu başkanı bu toplantıları yürütürdü. Ancak başkan, toplantıya katılamayacağı zaman yönetim kurulu üyeleri arasından bir başkan vekili seçerdi. Ayrıca genel kurulda hazır bulunan, en fazla hisseye sahip olanlardan iki kişi, oy toplama işini yerine getirirlerdi. Bu iki kişi, başkan ve kâtip tarafından seçilirdi. Görüşülen konular ve alınan kararlar bir zabıt defterine kaydedilirdi. Toplantıda asaleten ya da vekâlet gereği bulunan hissedarların isimleri, ikamet

⁴⁷⁴ BOA.A.DVN.MKL.51/31.

adresleri ve her birinin sahip oldukları hisse miktarının kaydedildiği bu defter, yönetim kurulu üyeleri tarafından da imzalanırdı. Böylece kaydedilen defterlerden bir senelik hesap çıkarılır ve bu hesap İstanbul'da günlük bir gazetede ilan verilirdi.⁴⁷⁵ Nihayetinde, genel kurulda yönetmeliğe uygun olarak alınmış kararlar, bankayla alakası olan bütün kişiler için bağlayıcı hükmü taşırdı.⁴⁷⁶

3. Bankanın Personeli

Banka çalışanları mümkün mertebe, Osmanlı vatandaşları arasından seçilirdi. Müdür yönetim kurulu tarafından görevlendirilirdi. Ancak müdürün hangi uyruktan olacağı belirtilmediği gibi mevcut görevlendirilmiş bir müdür ismine de rastlanmadı. Bunlar yönetim kurulunun müfredatını yerine getirme ve bankanın bütün işlerini yürütmekle mükellefti. Bunun dışında banka personeli arasında müfettişler bulunmaktaydı. Bunlar olağan surette toplanan genel kurul tarafından, her yıl için bir veya iki kişi olarak tayin edilirdi. İstisna olarak ilk senenin müfettişleri bankanın kurucuları tarafından göreve getirilirdi. Bu müfettişler, ilk yıl yönetim kurulu daha sonra ise genel kurul tarafından tespit edilen miktarda bir ücret alırlardı. Müfettişler, muvazene defteri ile kâr zarar hesaplarının doğru olup olmadığını ve bankanın muhasebe defteriyle evrakların birbirini tutup tutmadığını kontrol etmekle mükelleflerdi. Kontrol sonrasında hesapların tutup tutmadığını genel kurula iletmek durumundaydılar. Müfettişler toplantılara davet edilmedikleri müddetçe katılamazlardı. Ayrıca bu göreve seçilmek için belirli kriterlere sahip olmak gerekirdi. Şöyle ki, müfettiş olacak kimsenin en az 100 banka hisse senedine sahip olması ve bu senetleri bankanın veznesine emanete bırakması şarttı. Bankanın sermayesinin 5-10.000 lira arttırılması durumundaysa, müfettişlerin de fazladan 15'şer hisse almaları gerekirdi.⁴⁷⁷

4. Mali İşler

Bankanın mali yılı, mart ayının ortasında başlar ve şubat ayının sonunda biterdi. Ancak ilk yıl istisna olmak üzere, bankanın resmî olarak kurulduğu tarih ile ertesi sene Şubattan sonraki mart ayını kapsayacak şekilde olurdu. Her sene sonunda

⁴⁷⁵ Yapılan gazete taramalarında bankanın senelik hesaplarına dair bir ilana tesadüf edilmedi.

⁴⁷⁶ BOA.A.DVN.MKL.51/31.

⁴⁷⁷ BOA.A.DVN.MKL.51/31.

bankanın, alacak ve borç listesi ayrıntılı olarak *müfredat defteri* isimli bir deftere kaydedilirdi. Bu müfredat defteri, muvazene defteri ve kâr zarar hesabı, genel kurulun toplantısından en az 40 gün öncesinden müfettişlerin bilgisine sunulurdu. Hisse senedi taksitlerini zamanında ödemiş olan her hissedar adı geçen toplantıdan itibaren, 20 gün süre zarfında bankanın merkezinden muvazene defteri, kâr zarar hesabına ilişkin bilgi talep edebilirdi. Bankanın sermayesi ne kadar artırılsa artırılsın senelik net gelir, o yılın masraflarının çıkarılmasından sonraki kalan meblağdan ibaretti. Bankanın senelik net geliri belirli oranlara göre dağıtılırdı. İlk olarak safi gelirden, hisse senetlerinin tamamına ödenmiş bedel üzerinden faiz için %5, ihtiyat akçesi için %5, kurucu hisse senedi sahiplerine verilmek üzere %20 ayrılırdı. Sonra kalan miktarın %20'si kurucu yönetim kurulu üyelerine, %10'u ikinci kez ihtiyaç akçesine, %70'i hisse senetleri sahiplerine kâr olarak paylaşılırdı. Ancak banka, genel kurul kararıyla bu %70'lik paydan ihtiyaç akçesi ayırabilirdi. İhtiyat akçesi, oluşacak masraflar, olağanüstü ve akla gelmeyen durumlar için tutulup, banka faaliyete devam ettiği müddetçe biriktirilirdi. Ayrıca hisse başına verilecek olan senelik %5 ile kurucu hisselerine verilecek %20 faizin denkleştirilemediği durumda, eksik kısım ihtiyaç akçesinden denkleştirilebilirdi.⁴⁷⁸

3. Terhin-i Emlak ve İfraz Arazi Bankası

a. Kuruluşu

Banka yönetmeliğinin son hali, 29 Kasım 1911'de Ticaret ve Ziraat Bakanlığı tarafından onaylandı. Kuruluşu için gerekli olan padişah onayı ise 9 Aralık 1911'de verildi.⁴⁷⁹ Celal Nuri ve arkadaşları tarafından kurulma faaliyetine girişilen bankanın faaliyet süresi 99 seneydi. Merkezi İstanbul olarak belirlenen banka tarafından Osmanlı sınırları içinde şubeler ve yurtdışında acentehaneler tesis edebilirdi. Ancak bu acentehaneler açıldıkça Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığına bilgi verilirdi.⁴⁸⁰

Banka kurucuları tarafından 25 Eylül 1911'de, henüz kuruluş izni verilmeden önce bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda, yönetmeliğin 2. maddesindeki “*orman*”

⁴⁷⁸ BOA.A.DVN.MKL.51/31.

⁴⁷⁹ BOA.A.DVN.MKL.52/18; BOA.MV.226/17.

⁴⁸⁰ BOA.A.DVN.MKL.52/8; “*Terhin-i Emlak ve İfraz Arazi Bankası Nizamname-i Dahiliyesi*”, Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası, 13 Mayıs 1912, S.19, Matba-yı Hayriye ve Şürekası, İstanbul,1330, s.518-551; BOA.İ.DUİT.83/39; BOA.A.DVN.MKL.52/8.

kelimesinin tamamı, 30. maddesindeki “her hissedarın sahip olduğu her hisse için bir oyu vardır” fıkrasının “20 hisse için” şeklinde tashih edilmesine karar verildi. Bu durumun yerine getirilmesi için banka tarafından Ticaret Bakanlığına bir dilekçe gönderildi. 21 Kasım 1911’de bakanlar kurulunda verilen nihai karara göre talep edilen değişikliklerin yapılması uygun görüldü.⁴⁸¹

Bankanın kurulması için bütün hazırlıklar tamamlanmış olmasına rağmen, Osmanlı Devleti’nde faaliyete geçemeyen ilk emlak bankası örneğini teşkil ettiği görüşü mevcuttur.⁴⁸² Ancak, bankanın işleyişini takip eden komisere banka tarafından bir ücret ödenme meselesinin ilerleyen yıllarda da gündeme gelmesi bankanın faaliyete geçmiş olabilme ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zira Ayan Meclisindeki kanun layihasına göre, Terhin-i Emlak ve İfraz Arazi Bankası komiserliğinin bir aylık maaşı 1500 kuruştan oluşmaktaydı. Bu tutarın 1912 yılı bayındırlık bütçesinin birinci faslının altıncı ticaret-i umumiyesi maddesine yenilik olarak eklenmesi ve uygulanması için Maliye Bakanlığı görevlendirildi. 13 Mart 1913’te geçici olarak çıkarılan bu kanun layihası, Ayan Meclisinde 23 Aralık 1915’te aynen kabul edildi. Bu esnada Şubat maaşının bayındırlık bütçesine ilavesi hakkında düzenlenen kanun geçici olmak suretiyle yürürlüğe konuldu.⁴⁸³ Buradan hareketle bankanın faaliyete geçmiş olması ihtimal dahilinde olsa da akıbetine dair bir malumat bulunamadı.

b. Faaliyet Alanı

Bankanın Osmanlı yerli sermayesiyle kurulmuş olmasından dolayı devletin kanun ve nizamlara uygun olarak faaliyet göstereceği vurgulandı. Yönetmeliğine uygun olarak gayrimenkul tasarrufu, satın alması ve teminat olarak gösterilmesi gibi işlemleri emvali gayri menkule kanun layihasının onaylanmasından sonra yapabirdi. Kanunun onaylanmasından sonra 1913’te, emlak rehini yapacak işletmelere örnek olması açısından “*İrtihan Emlak Muamelaıyla İştigal Eden Osmanlı Anonim Şirketler Nizamnamesi Dahilisi Layihası Numunesidir*” isimli bir yönetmelik yayınlandı. Bundan sonra emlak karşılığında borç verme işlemleri bu yönetmeliğe uygun olarak yerine getirilmeliydi.⁴⁸⁴

⁴⁸¹ BOA.ŞD.1235/25; BOA.BEO.3972/297849.

⁴⁸² Ortabağ, a.g.e., s.307.

⁴⁸³ BOA.İ.DUİT.83/106; BOA.MV.229/142.

⁴⁸⁴ 13 bölümden oluşan nizamname ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.BOA.ŞD.1251/13.

Bankanın genel faaliyet alanı isminden de anlaşılacağı üzere emlak ve arazi üzerinedir. Bununla birlikte;

1. Her türlü çiftlik, arazi, arsa ve genellikle üzerinde bina bulunan veya bulunmayan emlakı satın alabilirdi.
2. Gerek kendi adına gerekse de diğerleriyle müştereken ya da komisyon vesilesiyle arazi kiralayabilir, ekmek veya bu amaçla alınan araziyi işletebilirdi.
3. Gerekli prosedürleri sağlayıp ruhsat aldıktan sonra, arazi üzerine bina inşa edebilirdi.
4. Zirai olarak kiraya vermek ya da satmak üzere alınan araziye imar ve parselleme yapabiliyordu.
5. Osmanlı Devleti'nin her yerindeki emlak sahibine içinde ikamet edilebilecek bina ve buna karşılık gelen yapılar üzerine rehinle ödeme veya istiglal uzun vadeli ve taksitli ya da kısa müddetle amortili-amortisiz borç verilebilirdi. Şayet rehin edilecek bir şey olmazsa, çeşitli vergiler ve düzenli gelirler karşılık gösterilmek üzere eyaletler, vilayetler, kasabalar, belediye daireleri tarafından resmen onaylanmış umumi kurumlar ve esnaf heyetlerine borç sağlanabilirdi.
6. İlâveten, esham, tahvilat ve hisse senedi karşılığı üzerine cari hesap açabilir, karşılığı olanları iskonto edebilirdi.
7. Gayrimenkulün kıymetlenmesi ve tarımın ilerlemesi için her türlü işlemde bulunabilirdi.
8. Kısa ve uzun vadeyle başa baş ikramiyeli ya da ikramiyesiz ödenmek üzere tahvilat düzenleyebilir, çıkarabilir ve satabilirdi.
9. Emaneten faizli faizsiz nakit kabul etmek gibi bankacılık işlemlerini de yerine getirebilirdi. Fakat bu suretle alınacak meblağ, bankanın ödenmiş sermayesi ve ihtiyat akçesinin miktarını geçemezdi.⁴⁸⁵

c. Sermayesi

Banka sermayesi kuruluş aşamasında 200.000 Osmanlı lirası olarak belirlendi. Bu sermaye banka taahhütlerinin ödenmesine karşılıktı. Sermayenin her biri 10 liralık 20.000 Osmanlı lirası değerinde hisseye bölündü. Banka hissedarları, genel kurul

⁴⁸⁵BOA. BEO.4252/318877; "Terhin-i Emlak", Ticaret, s.518-551; BOA.İ.DUİT.83/39.

kararıyla hisse senetlerini her biri 10/1'e kadar olmak üzere parçalara ayırma hakkına sahipti. Milli bankalar arasında nadir olan bu uygulamayla, kişi isterse bir hisse senedini maksimum 10 kişiyle paylaşabilirdi. Banka sermaye miktarını bir veya birkaç defada, ancak her defasında Ticaret Bakanlığına bilgi vermek şartıyla %50'ye kadar artırabilirdi. Akabinde yeniden çıkaracağı hisse senetlerinin bedelini ve çıkarma şartlarını belirleme hakkına sahipti. Şayet %50'den fazla artırma düşünülürse, bunun için hükümetten ruhsat alınması gerekmekteydi. Hisse senetlerinin tamamı çıkarılmadan önce, birer numuneleri tasdik ettirilmek üzere en az üç nüsha halinde Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığına gönderilmeliydi.⁴⁸⁶

Her ihraç işlemi sırasında, mevcut hisse senetleri sahiplerine ellerinde bulunan hisse senedi nispetinde yeni hisse senedinin %25'i verilirdi. Yeni çıkarma işlemi sırasında ellerinde en az bir hisse senedi alacak kadar hisse payı bulunmayan hissedarlar ise haklarını toplu olarak kullanabilirdi. Hisse senedi bedeli, İstanbul'daki bankanın merkezi dışında, yönetim kurulunca Osmanlı Devleti sınırlarında ve yurt dışındaki mali ve ticari kurumlar arasından belirlenmiş olanlara yatırılabilirdi. Şöyle ki, kayıt olunan hisse senedi ücretinin, %10'u ve fazlası yönetim kurulu tarafından tayin olunan zaman ve şartlar altında ödenirdi. Taksit ödemesini erteleyen, hissedarlardan bundan dolayı ihtar etme ve adli işleme gerek kalmaksızın taksitin geçtiği günden itibaren düzenli olarak faiz talep edilebilirdi. Bankanın taksitleri zamanında ödemeyen senet sahipleri aleyhine dava açmaya hakkı bulunduğu gibi satışa çıkaracağı hisselerin numaralarını gazetede ilana çıkarabilirdi. Şayet bir ay içinde hissedar geçmiş borcunu kapatmazsa, bankanın hisse senedini satmaya hakkı olurdu. Bu cihetle satılan senetler, iptal edilirdi. Yeni hissedara eski senedin numaralarını içeren bir hisse düzenlenirdi. Yalnızca taksiti muntazam olarak ödeneceğine dair üzerinde işaret bulunan hisse senedi alınıp satılamazdı.⁴⁸⁷

Hisselerin bedelinin yarısı ödeninceye kadar senet, sahibinin ismine yazılırdı. Bedelin yarısı ödendikten sonra ise senetler, yönetim kurulu kararıyla hamiline ait olmak üzere düzenlenirdi. Bu senetler, koçanlı bir defterden kesilip, yönetim kurulu üyelerinden iki kişinin veya üyelerden biriyle kurul tarafından seçilmiş bir diğer

⁴⁸⁶ BOA.A.DVN.MKL.52/8.

⁴⁸⁷ "Terhin-i Emlak", Ticaret, s.518-551.

kişinin imzasını taşıyacak şekilde tasarlanır ve numaralandırılırdı. Bu imzalardan biri matbu olmakla birlikte bankanın mührü de bulunmalıydı. Hamiline ait senetler, yalnızca teslim ve tesellüm ile devredilebilirdi. Her hissedar, bankanın bütün mallarına hatta paylaştırılacak kâra, sahip olduğu hisse oranında ortaktı. Kâr gerek hamiline gerek isme yazılı olsun, hisse senedini ibraz edene ödenirdi. Ayrıca bundan dolayı hiçbir mesuliyet kabul edilmezdi. Hissedarlar ancak verdikleri meblağ derecesinde sorumlu tutulacakları için kendilerinden bu tutardan fazla bir ücret talep edilemezdi. Bir hisse senedine ait olan hak ve vazifeler, hisse kimin eline geçerse ona intikal ederdi. Her hissedar banka yönetmeliğindeki hükümleri ve genel kurul kararlarını kabul etmiş sayılırdı. Hissedarların mirasçıları ya da alacaklıları hiçbir sebeple banka mallarına haciz koydurma, onları müzayedeye çıkarma ve idaresine karışma gibi haklara sahip değildi. Yalnızca yayınlamış bilançoya genel kurul kararıyla erişme fırsatına sahiplerdi. Hamiline yazılmış bir hissenin zarar görmesi, çalınması halinde bu husustaki karar uygulanıncaya kadar banka, kendisine kesin kanıtlar sunulmadıkça ya da sunulan delilleri kendisi incelemedikçe bir sorumluluk kabul etmezdi.⁴⁸⁸

d. İşleyişi

1. Yönetim Kurulu

Bankanın genel işleri, hissedarlar kurulundan en az dokuzdan on beşe kadar üyeden oluşan bir yönetim tarafından yürütülürdü. Bu kişilerin görev süresi üç yıl olup tekrardan seçilme hakları daima bulunurdu. Ancak kurul üyelerinin en az yarısının Osmanlı vatandaşı olması zorunluydu. Aynı şekilde hizmetlilerin ve memurların çoğunluğu Osmanlı vatandaşları arasından tercih edilirdi. Bu şekilde oluşturulacak ilk yönetim kurulu, üçüncü devre muhasebe hesaplarını inceleyecek genel kurul toplantısına kadar devam ederdi. Bu sürenin sonunda ise kurul yeniden seçilirdi. Bilahare üç senede bir değiştirilmek esası üzerine yenilirdi. Daha sonra ise en kıdemli üyenin dahil edilmesi yoluyla kurul üyelerinin değişikliğine devam edilirdi. Ancak kurulda bulunmak isteyen üyelerin her birinin, en az 25 banka hisse senedine sahip olması beklenirdi. Bu senetler, bankanın sandığına emanet bırakılır ve üyelerin görev süreleri devam ettiği müddetçe satılmazdı. Kurul üyelerinin bir ya da birkaçının vefatı, istifası durumunda, bunların yerine geçici surette üye tayin edilirdi. Bundan

⁴⁸⁸ BOA.İ.DUİT.83/39.

sonra yapılacak ilk genel kurul toplantısında, asli üye belirlenirdi. Üyelik görevi kimin yerine başlamışsa, üyenin görev süresi de o kişinin kalan zamanı üzerinden devam ettirilirdi. Kurul başkanı ve yardımcısı her yıl üyelerin arasından seçilmek yoluyla tespit edilirdi. Bunun dışında genel kurul, bankayla ilgisi bulunmayan bir kişiyi bile fahri başkan olarak görevlendirebilme yetkisine sahipti. Fahri başkan olacak kişinin, bankanın genel işlerine müdahalesine gerek olmadığı gibi mesuliyeti dahi bulunmamaktaydı.⁴⁸⁹

Kurul, bankanın merkezinde, bankanın menfaatlerinin gerektirdiği her zaman toplanabilirdi. Bununla beraber, en az ayda bir kez başkan veya başkan yardımcısının daveti üzerine bir araya gelinmeliydi. Toplantı gündeminin yer aldığı davetiyeler, İstanbul'da veya yurt dışında ikamet eden üyelere posta yoluyla gönderilirdi. Üyelerden toplantıya katılmayacak olanlar, kendi yerlerine vekalet etmek üzere, kurul üyelerinden seçtikleri kişiyi mektup ya da telgraf yoluyla bildirebilirdi. Fakat bir üye yalnızca iki kişinin yerine vekil olabilir ve kendi oyuyla birlikte en fazla üç oy kullanabilirdi. Toplantı kararları üyelerin oy çokluğuyla alınırdı. Eşitlik durumunda ise meclis başkanının oyunun bulunduğu karar geçerli kabul edilirdi.⁴⁹⁰

Yönetim kurulu,

1. Banka adına satın alma, satma, kiraya verme, parselleme, olağan olarak banka gayrimenkullerini yönetmek konusunda oldukça geniş yetkilere sahipti.
2. Hatta bankanın alacaklarını tahsil etmek için müzayede yoluyla veya diğer yöntemlerle rehinli emlakın satın alınması, aynı şekilde satılması ya da mübadelesi kararını alabilirdi.
3. Bankanın işleriyle ilgili talimatları düzenlerdi.
4. Borçlanma ile ilgili gelecek talepleri, borç verme faiz ve şartlarını belirlerdi.
5. Bankanın kullanılmayan nakitlerinin gerek Osmanlı topraklarında gerekse de yurt dışında, rapor yoluyla satılması, kolay ve sağlam esham ve tahvilat alınması suretiyle değerlendirilirdi.
6. Çıkarılan hisse senetlerinin taksitlerini, yeni hisse senetlerinin çıkarılma şartlarını ve fiyatını tayin ederdi.

⁴⁸⁹ BOA.A.DVN.MKL.52/8; BOA.İ.DUİT.83/39.

⁴⁹⁰ "Terhin-i Emlak", Ticaret, s.518-551.

7. Tahvilat çıkarılmasını, faizlerini, ödeme zamanlarını, kura şartlarını ve ikramiye miktarlarını kararlaştırırdı.
8. Acentelikler ve şubeleri açma veya feshetme kararı alabilirdi.
9. Bankanın ödemelerini, müdürlerin tayini ve vazifelerini belirleyebilirdi. Ayrıca banka müdür ve memurlarını atayabildiği gibi görevden de alabilirdi.
10. Genel kurula takdim edilecek yıllık hesaplar üzerine müzakere ederdi. Kâr dağıtımı, olağan her durumda banka sermayenin artırılması ya da azaltılması, yönetmelikte tadilat, bankanın süresinin uzatılması ya da gerekli görüldüğü takdirde feshi, başka şirketlerle birleşmesi gibi durumlar hakkında teklifte bulunabilirdi.
11. Yönetim kurulu, vazife ve haklarından bir kısmını ya da hepsini geçici olarak bazı durumlar için üyelerinden bir veya bir kısmına devredebilirdi. Hatta istisna olmak kaydıyla banka ile alakası olmayan kişilere de bu yetki devri yapılabilir ve bunların ücret miktarını da belirleyebilirdi.

Kısacası bankanın menfaatiyle ilgili her konuda karar alabilirdi. Yalnızca genel kurulun yetki alanına dahil olan hususlar bunun dışındaydı.⁴⁹¹

Kurul toplantıları zabıt defterine kaydedilir ve bu defterin altına toplantıda bulunan üyelerden en az ikisi tarafından imza atılırdı. Kurul üyeleri, görevlerinden dolayı hiçbir şahsi vaatte bulunamazlardı. Sadece görevlerini iyi bir şekilde yerine getirmekten sorumluydular. Üyeler, görevleri gereği miktarı hissedarlar kurulu tarafından belirlenmiş bir ücret alırlardı. Bunun dışında banka kârından, yönetmelik gereğince istifade ederlerdi.⁴⁹²

2. Genel Kurul

Genel kurul, hisse senedi sahiplerinin hepsine vekalet eden ve her yıl bankanın merkezinde toplantı icra eden, yönetim organlarından birisiydi. Kurulu oluşturacak üyelerin en az 20 hisse senedine sahip olması gerekirdi. Sahip olunan her 20 hisse senedi için bir oy hakkı bulunmakla birlikte, bir kişinin en fazla 20 oy hakkı olabilirdi. Genel kurula katılmak isteyen kişiler, hisselerini merkez idareye veya yönetim tarafından belirlenen mahallere toplantıdan en az beş gün öncesinden teslim ettiğini

⁴⁹¹ BOA.İ.DUİT.83/39.

⁴⁹² BOA.A.DVN.MKL.52/8.

ispat etmeliydi. Kişiyeye bu durumda ismine yazılı bir belge verilirdi. Kurul, olağan ve olağanüstü olmak üzere iki şekilde toplanırdı. Olağan durumda, yönetim kurulunun belirlediği bir tarihte, bankanın merkezinde toplanılırdı. Ancak bu tarih 30 Haziran'dan sonraki bir tarihte olamazdı. İhtiyaç hasıl ettiğinde ise yönetim kurulu, genel kurulu olağanüstü olarak toplantıya davet edebilirdi. Toplantı davetiyeleri en az bir ay öncesinden gazeteler aracılığı ile duyurulurdu. Toplantının geçerli kabul edilebilmesi için sermayenin en az 4/1'ine denk, hisse sahibinin toplantıya iştirak etmesi gerekmektedir. Şayet ilk seferde aranılan şart sağlanamazsa, en fazla 30 gün sonrasına ikinci bir toplantı için davet gerçekleştirilirdi. Lakin ikinci toplantıda katılan üyelerin hisse miktarlarına bakılmaksızın, ilk toplantıda görüşülmesine karar verilmiş konular müzakere edilirdi. Toplantıyı yönetim kurulu başkanı yahut yardımcısı yönetirdi. Farzı misal, bunların ikisi de yoksa yönetim kurulu üyelerinden en fazla hisseye sahip kişi başkanlık yapardı. Toplantıda, bankanın genel işleri hakkında yönetim kurulu ile müfettiş raporları dinlenirdi. Lüzum görüldüğünde yönetim kurulu üyeliğine ve müfettişliğine gerekli kişileri tayin ederdi. Dahası hesapları dinler ve uygun görürse onaylar, görmezse de tekrar düzenlenmesini talep ederdi. Dağıtılacak kâr miktarını belirlerdi. Özetle banka ile ilgili her konuda karar verebilirdi. Bu kararlar çoğunluk oyu ile alınılırdı. Ancak bankanın süresinin uzatılması, feshedilmesi veya başka bir Osmanlı şirketiyle birleşmesi gibi önemli kararların alınabilmesi için toplantıya katılan üyelerin hisse miktarının, banka sermayesinin yarısına denk olması beklenirdi.⁴⁹³

Kurul tarafından her yıl yenilenmek üzere iki müfettiş görevlendirilirdi. Bu müfettişlerin tekrar seçilme hakkı bulunmaktaydı. Müfettiş olarak seçilebilmek için bankanın en az 25 hisse senedini tahsis etmek zorundaydılar. Bu senetler banka veznesine teslim edilmeliydi. Genellikle defterler, hesaplar ve kayıtlar kurul toplantısından bir ay öncesinden müfettişlere iletilirdi. Onların incelemesinin neticesi bir raporda genel kurula takdim edilirdi. Alacakları ücretin miktarı ise söz konusu kurul tarafından belirlenirdi. Görev esnasında bunlar arasından vefat ya da istifaya etme

⁴⁹³ BOA.İ.DUİT.83/39.

durumu söz konusu olursa boşalan yere diğer müfettiş, derhal bir müfettiş tayin ederdi.⁴⁹⁴

3. Mali İşler

Banka tarafından çıkarılacak tahvilat, sahibi adına yazılırdı. İkramiyeli, ikramiyesiz ve başa baş ödeme seçenekleri mevcuttu. Banka, rehin ettiği emlak mukabilinde biri “*terhin-i emlak*”, diğeri vilayetlere ve belediyelere olan borçlanma karşılığında “*vilayat ve belediyeler ikrazatı*” adıyla iki türlü tahvilat çıkarabilirdi. Bu tahvilatlar, çıkarılmadan önce üç nüshası onaylanmak üzere Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığına takdim edilmeliydi. Bunların bedeli 100 frank veya 4,40 Osmanlı lirasından daha aşağı olamazdı. Tahvilat sahiplerinin bankaya karşı ana para faizi, dışında hiçbir hakları bulunmamaktaydı. Tahvilatlar, koçanlı bir defterden çıkarılırdı. Bu evrakın altına yönetim kurulu üyesinden ikisinin ya da biri ile kurul içinden murahhas bir diğerkişinin imzası atılırdı. Aynı şekilde banka mührü de basılırdı. Çıkarılan tahvilatın türü ne olursa olsun, başa baş fiyatından daha aşağı olması durumunda, yönetim kurulu sadece bir kararla her piyasa ve borsada ya mubayaacılar ya da simsarlar vasıtasıyla banka adına alımda bulunabilirdi. Bu şekilde satın alınan tahvilatlar, yönetim kurulu kararı olmadıkça tekrar tedavüle çıkarılamazdı.⁴⁹⁵

Bankanın mali yılı ocak ayının birinci günü ile aralığın son günü arasındaydı. Her senenin sonunda bankanın alacak ve vereceklerine dair yönetim kurulu marifetiyle bir muhasebe listesi hazırlanırdı.⁴⁹⁶ Senelik kâr paylaşımında öncelikle mecburi ihtiyat akçesi için %5, hisse senetlerinin ödenmiş bedeli için %5 birinci hisse kârı olarak ödenmesi gereken meblağ ayırılırdı. Sonra kalandan %10’u yönetim kurulu üyelerine, %5’ten aşağı %20’den fazla olmamak üzere olağanüstü ihtiyat akçesi çıkarılırdı. Nihayetinde kalandan %15 kurucu hisse sahiplerine, %85’i ikinci hisse kârı olarak hissedarlara verilirdi. Hesaplandığı tarihten itibaren beş yıl içinde alınmayan hisse kârı için bankanın menfaatine olacak şekilde zaman aşımı uygulanırdı. Bu uygulamaya tahvilat kuponları da dahildi.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ BOA.A.DVN.MKL.52/8; BOA.İ.DUİT.83/39.

⁴⁹⁵ BOA.A.DVN.MKL.52/8.

⁴⁹⁶ “*Terhin-i*”, *Ticaret*, s.518-551.

⁴⁹⁷ BOA.İ.DUİT.83/39.

4. Osmanlı Umur-u Nafia Bankası

Bankanın kuruluşu için ilk adım, Mehmet Ali Efendi ve arkadaşları tarafından 18 Aralık 1911'de Ticaret Bakanlığına bir dilekçe verilmesiyle atıldı. Kuruluşu, yönetmelikte gerekli görülen düzenlemelerin ardından uygun görüldü. Nitekim bankanın kurulması için gerekli meclisi vükela onayı ve padişah izni 20 Aralık 1911'de verildi. Kuruluş işlemlerini takip etmekle Ticaret ve Ziraat Bakanlığı görevlendirildi.⁴⁹⁸ Merkezi İstanbul olan banka, Osmanlı sınırları içinde demiryolları, yollar, geçitler, limanlar inşa etmek ve fabrikaların kurulması gibi sanayiye katkıda bulunacak teşebbüsleri gerçekleştirebilirdi. 50 sene müddeti olacak bankanın sermayesi ise 250.000 Osmanlı lirasıydı.⁴⁹⁹ Lakin bankanın faaliyete geçip geçmediğiyle ilgili bir bilgiye rastlanmadı.

5. Asya Bankası

a.Kuruluşu

Asya Banka'sı Hüseyin Naim öncülüğünde, bir Osmanlı Anonim Şirket'i olarak kuruldu. Bankanın yönetmeliğinde belirtilen tarih, 25 Temmuz 1913'tür. Ancak bankanın kuruluş dilekçesi, Hüseyin Naim Bey tarafından Ticaret ve Ziraat Bakanlığına 14 Ağustos 1913'te gönderildi. Böylece adı geçen bankanın yasal kuruluş prosedürleri başladı.⁵⁰⁰

Bankanın yönetmeliği, Maliye ve Bayındırlık Bakanlığı üyelerinin 31 Aralık 1913'teki toplantısında gündeme geldi. İlgili belgenin 48. maddesinde kurucu hisse senedi sahiplerinin senetlerini üç yıl boyunca satamazlar, ifadesinde sürenin diğer banklarda olduğu gibi beş yıla çıkarılması önerildi.⁵⁰¹ Akabinde bankanın kurulması meselesi 7 Ocak 1914'te Babıali'de bakanlar kurulunda görüşüldü. Aynı zamanda bankanın yönetmeliği de incelendi ve içeriğinde istenilen düzeltmelerin uygun olarak yapıldığı tespit edildi. Nihayetinde, bankanın kurulması uygun görüldü ve bunun için gerekli olan padişah izni 10 Ocak 1914'te verildi.⁵⁰²

⁴⁹⁸ BOA.MV.226/3.

⁴⁹⁹ BOA.BEO.3989/2991.

⁵⁰⁰ BOA.ŞD.1246/10.

⁵⁰¹ BOA.ŞD.1246/10.

⁵⁰² BOA.İ.MMS.175/24.

Yönetmelik, hükümetin bankanın kurulmasına onay vermesinden yaklaşık bir ay içinde İstanbul'da Takvim-i Vekayi ile diğer uygun gazetelerde ya da şubelerinin bulunduğu yerlerdeki Ceride-i Resmiye'de yayınlanmalıydı. İlâveten, banka yönetmeliğini bastırarak talep edenlere iletebilirdi. Aynı zamanda bir kereye mahsus Ticaret Bakanlığına da gönderilmeliydi. Ayrıca her sene genel kurul kararları, bilanço örnekleri, İstanbul ve taşradaki gazetelerde yayınlanmalıydı. Bunun dışında yıllık olarak, yönetim kurulu ve müfettiş raporları, senelik bilançolar, genel kurul zabıtnameleriyle birlikte bu kurulda bulunan hissedarların isim ve hisse miktarlarını gösteren listenin dört nüshası Ticaret Bakanlığına ulaştırılmalıydı.⁵⁰³

Merkezi İstanbul olan banka, yönetim kurulu kararıyla diğer Osmanlı şehirlerinde ya da yurt dışında şubeleri açabilirdi. Osmanlı devletinin kanunlarına uygun bir şekilde çalışacak bankanın süresi, herhangi bir sebepten dolayı uzatılmadığı ya da feshedilmediği sürece 99 yıl olarak belirlendi.⁵⁰⁴ Cumhuriyet'e intikal eden banka, 1928 yılında sermayesini kaybettiği için feshedildi.⁵⁰⁵

b. Faaliyet Alanları

Bankanın faaliyet alanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

1. Umuma geçici veya başka suretle yerli ve yabancı para üzerinden borç verebilirdi.
2. Her türlü teminat ile hisseler, borç senetleri, ticaret malları, gayrimenkul, depozito edilmiş mallar, altın, gümüş ve mücevher karşılığında avans ya da çek verebilirdi.
3. Mali kredi açabilirdi.
4. Her türlü çek, kambiyo, iskonto işlerini yapabilirdi.
5. Müzayede ve münakasa gerçekleştirebilirdi.
6. Gerek kendi hesabına gerekse de üçüncü şahıs adına doğrudan ya da katılımla yol, köprü, liman ve demir yolları inşa ettirebilirdi.
7. Ticari, zirai ve sanayi alanlarına yatırımlarda bulunabilirdi.

⁵⁰³ BOA.MV.232/119.

⁵⁰⁴ BOA. BEO.4252/318877.

⁵⁰⁵ Ökçün, a.g.e., s.224.

8. Bataklıkların kurutulması, maden işletilmesi ve ormanlar ile ilgili işlerle ilgilenebilirdi.
9. Umuma faydalı olacak her türlü ticarethane ve sanat hane tesis edebilirdi.
10. Resmi vergileri toplayabilirdi.⁵⁰⁶

c. Sermayesi

Bankanın sermayesi 100.000 Osmanlı lirasıydı. Bu paranın her biri beşer Osmanlı lirası olan 20.000 hisse senedine bölündü. Bunların 10.000'i birinci tertip olarak kaydedildi ve çıkarıldı. Diğer kalan 10.000 hisse ise bankanın ihtiyacı oldukça hizmete sunulurdu.⁵⁰⁷ Kuruluş aşamasındaki ilk tertip olan 10.000 lira ödenmiş vaziyetteydi.⁵⁰⁸ Asya Bankası, sermayesinin yarısını arza açma uygulamasını yapan ender kurumlardan biriydi. Böylece banka öncelikle sermayenin yarısının ödenmesini sağlayarak kesin olarak kurulmayı hedeflemekteydi.

Genel kurulun, sermayeyi üç katına kadar artırma yetkisi mevcuttu. Ancak artırma kararı öncelikle hükümete bildirilmeliydi. Çıkarılan ya da çıkartılacak hisse senetlerinin numaralarının, onaylanması Ticaret Bakanlığına bırakılırdı. Banka, hisse senetlerinin tamamı onaylanıp, %10'u elde edildikten sonra kesin bir şekilde kurulmuş sayılırdı. Hissedarlara ödemiş oldukları ücret miktarı karşılığında geçici senet verilirdi. Sermayenin yarısının ödenmiş olduğu zaman, geçici senetlerin yerine asıl senetler verilirdi. Hisse senetleri bir tarafı Türkçe diğer tarafı Fransızca ya da diğer dillerde olacak şekilde düzenlenirdi.⁵⁰⁹

Hisse bedelinin yarısı ödeninceye kadar, isme yazılı olarak verilen geçici senetleri, satmak ya da havale etmek mümkün değildi. Hisselerin bölünmesi söz konusu olmadığı için banka sadece bir hisse sahibi tanırırdı. İlaveten, hissedarın varislerinin veya alacaklılarının bankanın mal varlıklarını haczetme, işlerine karışma gibi hakları yoktu.⁵¹⁰ Normal hisse senetlerinin dışında, banka kurucuları için 2.100 adet kurucu hisse senedi çıkarıldı. Bunlar bankanın kesin kuruluş tarihinden itibaren

⁵⁰⁶ BOA.A.DVN.MKL.66/14.

⁵⁰⁷ BOA.MV.232/119.

⁵⁰⁸ Ökçün, a.g.e., s.224.

⁵⁰⁹ BOA. BEO.4252/318877.

⁵¹⁰ BOA.MV.232/119.

beş sene müddetle isme yazılı olup satışı uygun değildi. Yönetim kurulu bu sayıyı hiçbir şekilde artıramazdı. Bankanın sermayesinin artırıldığı durumda, bu hisse senetlerinin sahipleri yine sermayeden ve kârdan aynı oranda faydalanmaya devam ederdi.⁵¹¹

Sermayenin ilk taksitinin ödenmesinden sonra kalan miktar bankanın ihtiyacına göre tek seferde ya da taksitli olarak ödenebilirdi. Bu durum İstanbul'da ya da taşrada çıkan gazetelerde ödeme zamanının en az 30 gün öncesinden ilan edilirdi. Taksit ödeme gününü geçiren hissedara herhangi bir ihtar yapılmazdı. Fakat taksit gününün geçmesinden sonra senelik %7 faiz alınırdı. Hatta, bu sebepten dolayı bankanın hissedarı dava etme ve hisseleri satma hakkı bile mevcuttu. Satılacak hisse senetlerinin numaraları öncelikle gazetelerde ilan edilirdi. İlanın üzerinden 15 gün geçmiş ve ödeme hâlâ gerçekleşmemişse, banka hiçbir ihtar yapmaksızın hisseyi mümkünse borsada, değilse müzayede yoluyla satışa çıkarırdı. Bu esnada edilen zarar ve masraflar da hisse sahibine yansıtılırdı. Böylelikle satılan hisse senedi iptal edilir, yeni sahibe eski senedin de numaralarını içeren yeni bir hisse senedi hazırlanırdı.⁵¹²

d. İşleyişi

1. Yönetim Kurulu

Bankanın işleri, genel kurula mensup, sayıları beş ile on üç arasında olacak yönetim kurulu tarafından yürütülürdü. Üç yıllığına seçilen kurul üyeleri, bankanın kurucuları tarafından görevlendirilirdi. Üç yıllık görev süresinin dolmasının ardından kurul, yenilenirdi. İlk yenilenme kurayla, sonraki dönemlerde ise kıdeme göre yapılırdı. Bu sistem, her yıl bir ya da iki aday çıkarılması ve yerlerine yenilerinin tayin edilmesi şeklinde işlerdi. Ayrıca çıkarılan bir üye tekrar seçilebilirdi. Yönetim kurulunda olabilmek için üyelerin her birinin, en az 40 hisse senedine sahip olması beklenirdi. Bu senetler bankanın sandığında, üyelerin görevleri sona erinceye kadar muhafaza edilirdi. Bu sürede, senetlerin üzerine satışa uygun olmadığı ibaresi yazılır ve dolayısıyla satılamazdı. Üyeler, kendilerine hisseleri üzerinden verilecek ücret haricinde, genel kurul tarafından belirlenen bir miktarı da alabilirlerdi.⁵¹³ Bunlardan,

⁵¹¹ BOA. BEO.4252/318877.

⁵¹² BOA.MV.232/119.

⁵¹³ BOA.A.DVN.MKL.66/14.

bir veya birkaçının vefatı, istifası vb. sebeplerden dolayı kuruldaki üye sayısında düşüş meydana gelirse, bunların yerine vekil tayin edilebilirdi. Daha sonra bunların yerine genel kurul tarafından asilleri atanırdı. Şayet üyelere, yurt dışında olan veya toplantı zamanı merkezde bulunmayanlar olursa, bunlar da yerlerine üyeler arasından vekil seçebilirdi. Vekil tayin edilen üye, bu kişi adına bir oy kullanma hakkına sahip olurdu.⁵¹⁴

Kurul toplantıları, ihtiyaca göre düzenlenebilecekse de ayda bir bankanın merkezinde gerçekleştirilmesi zorunluydu. Toplantıda alınan kararların geçerli sayılabilmesi, üyelerin en az yarısından bir fazlasının toplantıya katılmasıyla mümkündür. Kararların alınmasında ise çoğunluğun oyu dikkate alınırdı. Nihayetinde alınan kararlar zabıt defterine kaydedilirdi. Bu defter ve kopyasına kurul başkanı, yardımcısı ve toplantıda bulunan üyeler imza atarlardı.⁵¹⁵

Bankanın işlerinin ve mallarının idare yetkisine sahip olan kurulun vazifeleri şu şekildeydi;

1. Banka adına hakem tayin edebilirdi.
2. Genel kurula sunulacak hesapları düzenlerdi.
3. Senelik kârdan dağıtılacak miktarı teklif ederdi.
4. Gerektiğinde davalı veya davacı olarak bankayı temsil edebilirdi.
5. Zaman fark etmeksizin, genel kurulu, bankanın süresini uzatma, feshedilmesi ya da başka bir şirketle birleştirilmesi gibi sebeplerden dolayı toplantıya çağırabilirdi. Bu anlamda karar alınması için toplantıya davet edilen genel kurul üyelerinin, en azından bankanın sermayesinin yarısına denk hisseye sahip olmaları beklenirdi. Yine de bütün bu işlemlerin gerçekleşmesi hükümetin iznine bağlıydı.⁵¹⁶

2. Genel Kurul

Genel kurul, düzenli olarak toplanan hissedarın, seçilmiş heyeti makamında bulunurdu. Kurul, her senenin Nisan ayında bankanın merkezinde toplanmalıydı. Ancak gerekli görülürse ya da davet edilirse fevkalade olarak da toplanabilirdi. Her yıl

⁵¹⁴ BOA. BEO.4252/318877.

⁵¹⁵ BOA.MV.232/119.

⁵¹⁶ BOA.A.DVN.MKL.66/14.

kurul toplantısından en az 20 gün önce, yazılı olarak Ticaret Bakanlığına haber verilirdi. Böylece bakanlığın görevlendireceği bir komiser toplantıda hazır bulunabilirdi. Ayrıca toplantı davet metni, en az bir ay öncesinden gazetelere ilan edilirdi.⁵¹⁷

Kurulun kaç üyeden oluşması gerektiği net bir şekilde ifade edilmemiş olmakla beraber, vekâleten ya da asaleten en az 30 hisse senedine sahip hissedarların bulunması lazımdı. Bu hissedarların her birinin her 30 hisse için bir oy hakkı vardı. Ancak kurul üyelerinden bir hissedar en fazla 10 oy kullanabilirdi. Buradan hareketle bir kişinin, en fazla 300 hisse senedi almasına müsaade edildiği sonucuna ulaşılabilirdi. Böylece kurul, vekâleten veya asaleten banka sermayesinin 4/1'ine denk hisse senedi olan hissedarların katılımıyla kurulmuş sayılırdı. Hissedarların bu orana sahip olup olmadıkları, hisselerini yönetim kurulu tarafından belirlenen yere 10 gün içinde teslim etmeleri neticesinde anlaşılırdı. Yapılacak bütün genel kurul toplantılarında bu kaide aranırdı. Eğer ilk toplantıda, bu şart oluşmazsa ikinci bir toplantıya karar verilirdi. İkinci toplantıda hisse miktarı ne olursa olsun ilk toplantıda görüşülen konular kabul edilebilirdi. İki toplantı arası 20 günden az bir aydan fazla olmamalıydı.⁵¹⁸

Toplantıyı yönetim kurulu başkanı yönetirdi. Başkanın olmadığı durumlarda ise yönetim kurulu üyelerinden birisi, toplantıya başkanlık ederdi. Ayrıca en çok hisseye sahip üyelerden ikisi, oy toplama vazifesini yerine getirirdi. Toplantıda bulunacak bir diğer görevli olan kâtabi, bu iki kişi ve başkan belirlerdi. Görüşülecek konuların listesi ise yönetim kurulu tarafından hazırlanırdı. Kurul bu listeyi hazırlayacağını önceden duyururdu. Böylece hissedarlardan banka sermayesinin en az %10'una sahip olanlar, toplantıdan 10 gün öncesine kadar görüşülmesini istedikleri konuları kurula iletebilirlerdi. Zira sadece listede belirtilen konular, toplantıda görüşülebilirdi. Kararların oy çokluğuyla alındığı toplantıda, bankanın genel işlerine dair yönetim kurulu ve müfettişler tarafından sunulan raporlar okunur ve üzerinde tartışılırdı. Sonuç olarak bunlar ya kabul edilir ya da reddedilirdi. Ayrıca hisse başına düşen kâr miktarları belirlenir, yönetim kurulunda görev süreleri dolan üyelerin yerine yenileri atanırdı. Bunların dışında genel kurul, hesapların kontrolü için yurt içinden ya

⁵¹⁷ BOA.MV.232/119.

⁵¹⁸ BOA.A.DVN.MKL.66/14.

da yurt dışından ihtiyaç olduğu kadar müfettiş görevlendirebilirdi.⁵¹⁹ Nihayetinde toplantılar, bir deftere zabıt kâtabi tarafından kaydedilirdi. Akabinde bu defter, genel kurul başkanı, oy toplamakla görevlendirilmiş iki üye ve zabıt kâtabi tarafından imzalanırdı. Ayrıca bu deftere, o gün toplantıya katılan üyelerin isimleri, ikamet adresleri ve hisse miktarlarını içeren bir liste eklenirdi.⁵²⁰

3. Mali İşler

Bankanın mali yılı ocak ayının başında başlar, aralık ayının son günü biterdi. Ancak ilk mali yıl için bu durum bir istisnaydı. Dolayısıyla, ilk mali yıl bankanın kuruluş günü başlayıp, aralık ayının sonunda biterdi. Yönetim kurulu, her sene sonunda alacak-verecek bilgilerini içeren bir defter oluştururdu. Bu defter, muvazene defteri ve hesaplar, genel kurul toplantısından 40 gün önce müfettişlere teslim edilmeliydi.⁵²¹

Senelik kâr, hissedarların hepsine istisnasız olacak bir şekilde faiz olarak sermayenin %5'i üzerinden verilirdi. İhtiyaç akçesinin senelik kârdan alınacak miktarıysa, yönetim kurulunun uygun görmesi ve teklifiyle, hissedarlar kurulunun da kabul etmesiyle belirlenirdi. Daha sonra kalan miktar; %10'u yönetim kurulu üyelerine, %10'u kurucu hisse sahiplerine, %60'ı hisse kârı adıyla hissedarlara olacak şekilde taksim edilirdi. Bununla beraber, kârdan bir kısmı ise yönetim kurulu tarafından işini iyi yapan memurları ödüllendirmek için verilirdi.⁵²² İhtiyat akçesinin miktarı, bankanın sermayesinin 4/1'ine denk geldiği zaman ayrılmazdı. Şayet, senelik kazançtan hisse başına verilecek olan %5 faiz ya da hissedarlara verilecek olan kâr oranı eksik kalırsa, bu kısımlar ihtiyat akçesinden karşılanabilirdi.⁵²³

6. Emlak ve İkrizat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi

Bankanın yönetmeliği, 4 Aralık 1913'te padişah tarafından onaylandı. 22 Ocak 1914'te ise merkezi İstanbul olmak üzere kuruldu. Arif Paşazade Cemil Bey, İbrahim

⁵¹⁹ BOA. BEO.4252/318877.

⁵²⁰ BOA.A.DVN.MKL.66/14.

⁵²¹ BOA.MV.232/119.

⁵²² BOA. BEO.4252/318877.

⁵²³ BOA.A.DVN.MKL.66/14.

Cemal Paşa, Fuat Hulusi Bey ve Ahmet Tevfik Bey, bankanın kurucuları olarak zikredilebilirdi.⁵²⁴

Galata'da Mürettebani Sokağı'nda, Hürriyet Hanı'nın üçüncü katında hizmete başlayan bankanın suresi, kesin kuruluş tarihinden itibaren 75 sene olarak kararlaştırıldı. Sermayesi ise 100.000 lira olup bunun 10.000 lirası ödendi. Bu miktar, her biri bir liralık Osmanlı altını kıymetinde 100.000 hisse senedine bölündü. Banka sermayesini en fazla 300.000'e yani üç katına kadar artırabilirdi. Bundan fazlası bir artış için devlet onayı alınmak zorundaydı. Bankanın asıl kuruluş amacı emlak üzerine para borç vermektir. Buna ilaveten avans vermek, cari hesap açmak, kredi işlemlerini yürütmek de faaliyetleri arasındaydı. Kârdan %5 ihtiyat akçesi, %10 yürütme kurulu üyelerine, %25 kuruculara ve %75'i de hisse senedi sahiplerine ayrılırdı. Bankanın kesin kuruluş tarihi, Ocak 1914 olmasına rağmen yeterli sayıda hissedar oluşmadığı için, 15 Aralık 1917 Cumartesi gününden itibaren hisse kaydı işlemlerine başlayacağı bilgisine tesadüf edildi.⁵²⁵ Hisse kayıt ve imzası cuma ve pazar günleri dışında saat bir-üç arasında, müdüriyete başvurulması şartıyla yapılabilirdi.⁵²⁶ Bu işlem 25 Mart 1918 tarihine kadar devam etmekle beraber, ödenmesi gereken hisse senedi bedelinin 19 Mart itibarıyla tahsil edildiği ilan edildi.⁵²⁷ Bu durum bankanın kuruluş meselesinin hissedar bulamamasından dolayı uzun zamana yayıldığını göstermektedir. Buna rağmen faaliyete geçen bankanın, 1925 yılında bile ödenen sermaye miktarı hâlâ 30.000 liraydı. 1930 yılında ise faaliyetlerini yerine getiremez duruma geldi ve nihayetinde kapatıldı.⁵²⁸

7. Osmanlı Gayri Menkulat Bankası

a. Kuruluşu

Banka ilk etapta, 21 Mart 1914'te Osmanlı Emlak Bankası ismiyle, merkezi İstanbul olmak üzere kuruldu.⁵²⁹ Ancak bu isimle bir bankanın 1911'de kurulduğu bilgisine erişildi. Dolayısıyla bankanın adının, Osmanlı Gayri Menkulat Bankası

⁵²⁴ Ökçün, a.g.e., s.223.

⁵²⁵ "Emlak ve İkrizat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi", **Tanin**, 12 Aralık 1917, S.3233, s.4.

⁵²⁶ "Emlak ve İkrizat Bankası Anonim Şirket-i Osmaniyesi-İlan", **Tanin**, 7 Mart 1918, S.3318, s.4.

⁵²⁷ "Emlak ve İkrizat Bankası Hisse Senedatı", **İkdam**, 19 Mart 1918, S.7581, s.2.

⁵²⁸ Ökçün, a.g.e., s.223.

⁵²⁹ **BOA.BEO.4276/320677**.

olarak değiştirilmesi ve yönetmeliğinin ikinci maddesinde bu yönde bir tadilat yapılması için bakanlar kurulu ve meclisi vükela kararı verildi. 5 Temmuz 1914 tarihinde ise padişah izni alındı. Nihayetinde bankanın ismi kuruluşundan kısa süre sonra değiştirildi.⁵³⁰

Bankanın kurucuları, Muamelat-ı Umumiye Şirketi Müdürü Mehmet Hayri Bey ve tüccardan Salih Hüsnü Efendi'den müteşekkildi. Bankanın çalışanları, Osmanlı vatandaşlarından oluşturulacağı gibi işlemlerinde de Osmanlı kanunlarına uygun hareket edilmeliydi. Ayrıca Osmanlı ülkesinde şubeler, yurt dışında ise acentehaneler açabilirdi. Ancak her acente kuruluşunda Ticaret Bakanlığı bilgilendirilmeliydi. Bankanın müddeti, kuruluşundan itibaren, 60 seneden ibaretti.⁵³¹

Banka, kayıt işlemlerinin tamamlanmasından sonra kesin olarak kurulmuş sayılırdı. Yani nakit olarak denkleştirilmesi gereken hisse senetlerinin tümüne müşteri kaydedilerek, bunların bedellerinin 4/1'inin ödenmesi gerekmekteydi. Bu şart, bir beyannamede resmi olarak yazılı hale getirilmeliydi. Beyannameyse, yönetmeliğin asıl bir nüshasına, müşteri isimleri ve ödeme bilgilerinin olduğu listeye eklenmeliydi. Akabinde, bu şartın sağlandığını gösteren beyannamenin Ticaret Bakanlığına bildirilmesi lazımdı.⁵³²

Ücreti bankaya ait olmak üzere, yönetmeliğin tamamı veya özeti, İstanbul'da Takvim-i Vekayi gazetesi ve hükümetçe uygun görülecek muhtelif dillerde yayın yapan diğer beş gazetede ilan edilmeliydi. Ayrıca yönetmelik, talep edenlere uygun bir fiyatla satılabilirdi.⁵³³

Bankanın müddetinin dolmasıyla veya dolmadan feshedilmesi durumunda genel kurul, yönetim kurulunun teklifi üzerine, bankanın işlerinin ve hesaplarının tasfiyesine karar verirdi. Akabinde tasfiye işlemlerini yapacak memurları görevlendirir ve bunlara verilecek ücreti belirlerdi. Bu memurlardan en az birinin yönetim kurulu üyelerinden seçilmesi gerekmekteydi. Bu işlemlerin gerçekleştiği süreçte genel kurulun daha önce sahip olduğu yetkileri devam etmekteydi. Zira tasfiye edilen hesabı onaylaması lazımdı. Tasfiye memurları, banka mallarını satıp nakde çevirebileceği

⁵³⁰ BOA. BEO.4297/322266.

⁵³¹ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵³² BOA.İ.MMS.180/4.

⁵³³ BOA.İ.MMS.180/4.

gibi genel kurul tarafından belirlenmiş ve kabul edilmiş şartlar çerçevesinde hükmü kalmamış banka mallarını, nakit yahut senet karşılığında bir şahsa veya şirkete devredebilirdi. Malların elden çıkarılmasından sonra kalan varlıklarla sermayenin itfa edilmemiş kısmı hissedara dağıtılırdı. Geriye kalanın bir miktarı da yönetim kurulunda görev yapan memurlar arasında paylaşılırdı. Artık en son kalan meblağın %75'i hisse senedi ve %25'i kurucu hisse sahiplerine verilirdi.⁵³⁴ Bankanın akıbetine dair bir bilgiye rastlanmadı.

b. Faaliyet Alanları

Bankanın kuruluşu için verilen izin dilekçesinde faaliyetleri şu şekilde belirtilmekteydi;

1. Gayrimenkul üzerine rehinle borç vermesine ilave olarak, ithalat-ihracat malları üzerine ticaret edebilirdi.
2. Osmanlı'da aranılan ürünlerin ticaretine hizmet edebilirdi.
3. Ülkede bulunan madenler üzerine kendi adına ya da başkasının adına her türlü işi yapmak gibi hususlar belirtildi.

Ancak 6 Mart 1914 tarihli maliye ve bayındırlık dairesi genel kurulunda yapılan toplantıda, bankanın asıl işlevinin gayrimenkul rehini karşılığında borç vermek olduğu, emsali bankaların da bu şekilde işlemesinden dolayı diğer işlemleri yapması uygun görülmedi. İlaveten banka, merkez ve şubelerinin bulunduğu yerlerde, yönetmeliğe uygun olarak gerçekleştireceği işlemlere mahsus olmak üzere gerektiği kadar gayrimenkulü, kendi adına satın alabilirdi.⁵³⁵ Ayrıca vekalet yoluyla gayrimenkulleri vefaen tefriğ suretiyle veya yönetmeliğin müsaade ettiği şekilde rehin alma işleminde bulunabilirdi. Banka namına olacak rehin alma, rehin ayırma, gayrimenkulün satılması veya satın alınması, değişim yapılması işlemleri yönetim kurulu tarafından görevlendirilecek vekil tarafından yerine getirilirdi.⁵³⁶

Bankanın işlemleri hükümet tarafından kontrol edilirdi. Bu bağlamda Ticaret Bakanlığı tarafından bankada daimî olarak bulunacak komiser, bankanın çıkaracağı

⁵³⁴ BOA.MV.234/108.

⁵³⁵ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵³⁶ BOA.MV.235/144.

tahvilatın ve alacağı gayrimenkullerin yönetmeliğe uygun olup olmadığını denetlerdi. Bununla birlikte, bu kişi genel kurul toplantılarına da katılabildi. Karşılığında banka, komiser için maaş olarak bakanlık veznesine aylık 11 Osmanlı lirası yatırırđı.⁵³⁷ Fakat bu miktar, yeterli görülmemiş olacak ki, 4 Şubat 1914'te Maliye Bakanlığınca, bu ücretin 25 liraya çıkarılması kararlaştırıldı.⁵³⁸

c. Sermayesi

Bankanın sermayesi nakit olmak üzere, her biri birer liradan 30.000 hisse senedinden meydana gelmeliydi. Genel kurulun, bu miktarı iki katına kadar artırma yetkisi vardı. Fakat böyle bir karar alındığı zaman, Ticaret Bakanlığınca bilgi verilmesi gerekiyordu. Şayet miktar, 60.000 liranın üzerinde olacaksa, hükümet izni de alınması lazımdı. Ayrıca mevcut hisselerin tamamı satılmadan, sermaye artırmaya gidilmesi söz konusu değildi. Sermayenin artırılması durumunda, yeni çıkarılacak hisse senetleri ya nakit ya da bankaya devredilmiş altın ve değerli şeyler mukabilinde satılabildi.⁵³⁹

Bankanın hisse senetleri, koçanlı ve numaralı defterlerden oluşturulurdu. Ayrıca bunlar bankanın mührüyle birlikte, yönetim kurulu üyelerinden iki kişinin imzasını taşımalıydı. İmzalardan yalnız birinin kişiye özel mühür ile yapılması gerekmekteydi.⁵⁴⁰

Bankanın çıkaracağı hisselerle talep kaydı hususunda yayınlayacağı ilanda;

1. Bankanın kuruluş amacı ve müddeti,
2. Kurucuların isimleri,
3. Sermayenin miktarı ve artırma durumu,
4. Kârın dağıtılma şekli ve bu yönde kuruculara ve yönetim kurulu üyelerine tahsis edilecek miktar açıkça belirtilmeliydi.

Ayrıca 1 Mart 1914 tarihi itibarıyla yönetmelik fiyatı 1 Mecidiyeden satılabildi.⁵⁴¹

Yönetim kurulunun uygun göreceği şartta, hisse senetleri bedellerinin hissedarlar tarafından kabul edilmesi mecburiydi. Hatta sermaye artırılması

⁵³⁷ BOA.MV.234/108.

⁵³⁸ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵³⁹ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁴⁰ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁴¹ BOA.MV.235/144.

durumunda, çıkarılacak senetlerin bedelleri dahi bu şartlara bağılıydı. İlk taksitlerin ödenmesinin ardından hisse senetleri isme yazılırdı. Hisse senedinin bedelinin tamamı ödeninceye kadar bu şekilde kalırdı. Bedel tamamen ödendikten sonra senet hamiline ait olurdu. Taksitlerin ödenmesi hakkındaki davetiyeler, devletin resmî gazetesi olan Takvimi Vekayi ile bankanın idare merkezinde bulunan biri Türkçe olmak üzere üç ayrı gazetede bir ay önceden ilan edilirdi. Bahsedilen ödemeler geciktiği zaman, herhangi bir uyarıya gerek duyulmaksızın ödemenin geçtiği günden itibaren senelik %5 faiz alınırdı. Ayrıca ödemesini yapmayan hisse sahiplerine banka, takibat yapabilir ve bununla da kalmayarak hisse senetlerini satabilirdi. Ancak öncesinde bu hisse senetlerinin numaraları İstanbul'da Takvim-i Vekayi ve diğer iki gazetede ilan edilirdi. Daha sonra senet sahiplerine, borçlarını ödeyebilmeleri için bir ay zaman tanınırdı. Bu süreçte bankanın uğrayacağı zararlar, ödemesini geciktiren kişilere yansıtılırdı. Eğer borç ödenmezse banka, bu senetleri mahalli borsalarda satabilirdi. Satılan hisse senedinin yerine, yeni sahibine aynı numarayla tekrar hisse senedi düzenlenirdi. Hisse senedinin satışından elde edilen paranın, bankaya olan borcu kapatmaması durumunda eksik kalan kısım yine borçludan tahsil edilirdi. Paranın borcu karşılaması ve üzerinden para artması durumundaysa, artan miktar sahibine teslim edilirdi.⁵⁴² Bunun dışında hisse senetlerinin sahipleri tarafından satılması için çeşitli kriterler belirlendi. Buna göre isme yazılmış hisse senedi, ferağ ile banka defterine kaydedilecek bir devir ya da satış beyannamesiyle gerçekleştirilirdi. Ferağ defterlerine yahut teferruğ kâğıtlarına imza atılması şartıyla banka bu işlemleri kabul ederdi. Buna ilave olarak, banka tarafların imzalarının, bugünkü anlamıyla, noter tarafından tasdik edilmesini isteyebilirdi. Fakat taksit günü gelmiş olmasına rağmen ödemesi yapılmamış hisse senetlerinin ferağı mümkün değildi. Ferağ masrafları tamamen müşteriye ait olmalıydı.⁵⁴³

Banka her hisse senedi için bir sahip kabul ederdi. Dolayısıyla bir hisse üzerinde birden çok kişi hak talep edemezdi. Ayrıca bir hissedarın varisleri veya alacaklıları hiçbir şekilde banka mallarını haczettiremez ve bunlar üzerinde maddi bir hak talep edemezdi. Bu sebeple hissedar ve kuruculara verilecek kârlar, bizzat senet sahibine verilirdi. Şayet bir kâr beş sene içinde talep edilmezse, banka menfaatine

⁵⁴² BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁴³ BOA.İ.MMS.180/4.

uygun olarak zaman aşımına uğramış sayılırdı. Her hissedarın, hissesine ait kârda ve bankanın mevcut mallarında, katılımı oranında hakkı vardı. Kişi hisseleri miktarından daha fazlasında bir hak talep edemezdi. Aynı zamanda bir hisse senedine sahip olmak, bankanın yönetmeliğindeki hükümleri ve genel kurulun kararlarını, kabul etmiş olmayı gerektirirdi. Hissedara tanınan hak ve taahhütler, hisse senediyle başlar ve sona ererdi.⁵⁴⁴

Kuruculara çıkarılacak hisseler, isme yazılı olmakla birlikte beş yıl boyunca satışları mümkün olmazdı. Bu süre sonrasında hisse senetleri hamiline ait olur ve satışı mümkün kılınırdı. Kurucu hisselerinin, %40'ı bankanın sermayesini teşkil ederdi. Dolayısıyla 300.000 hisse senedinden her 100 senedine bir kurucu hissesi denk gelirdi. Bankanın kurulmasından sonra hiçbir zaman kurucu hissesi çıkarılamazdı. Sermaye artırılması veya eksiltilmesi her ne miktar olursa olsun, kurucu hisselerine ayrılacak hisse kârı değişmezdi. Kurucu hisse sahipleri, banka idaresine kesinlikle müdahale edemeyecekleri gibi hesapların düzenlenmesi ve ihtiyat akçesi tayinine de karışamazlardı. İlaveten, bankanın diğer şirketlerle birleşmesi, zamanından önce kapatılması hususlarında, genel kurul kararlarını kabul etmek zorundaydılar. Bankanın kuruluşundan 10 sene sonra, kurucu hisselerini birtakım şartlar karşılığında satın alma hakkı vardı. Bu satın alma işlemi, banka genel kurulun onayı ile gerçekleşirdi. Bu karar, kabul edildikten sonra ilk işlemlerden itibaren uygulanırdı. Ancak satış bedeli, kurucu hisselerinin satın alınması kararlaştırıldığı senenin işlemlerinden önce, o hisselerle dağıtılan paranın 10 katından eksik olamazdı. Nitekim bu şarta uymadan satılan hisseler iptal edilirdi.⁵⁴⁵

Banka sermayesinin yarısının kaybedilmesi durumunda, yönetim kurulu bankanın feshi veya devamına karar verilmesi için hissedarları toplantıya davet ederdi. Genel kurulca bankanın devamına karar verildiği takdirde, sermayenin kaybedilen kısmının hissedarlar tarafından denkleştirilmesi ya da asıl sermayenin miktarının düşürülmesi şarttır. Bilhassa, bu kararın geçerli olabilmesi için orada vekâleten ya da asaleten hazır bulunan hissedarların sahip oldukları hisse senedinin toplamı, banka sermayesinin 3/1'ine denk gelmesi lazımdı. Her üye sahip olduğu hisse miktarınca oy

⁵⁴⁴ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁴⁵ BOA.MV.235/144.

hakkına sahipti. Böylesi bir durumda, yönetim kurulu hissedarları toplantıya davet etmezse, müfettişler bu daveti yapardı.⁵⁴⁶

d. İşleyişi

1. Yönetim Kurulu

Bankanın genel işleri, hissedarlar arasından olmak üzere genel kurul tarafından seçilmiş, 12 ila 15 kişiden oluşan üyenin oluşturduğu yönetim kurulu tarafından yürütülürdü. Bu kurulun üyelerinin, 3/1'i Osmanlı vatandaşı hissedarlardan meydana gelmeliydi. Ayrıca her yıl, genel kurul toplantısından sonra yönetim kurulu üyelerinden Osmanlı vatandaşı olan birisi başkanlığa ve uygun görüldüğü takdirde üyeler arasından bir veya ikisi de başkan yardımcılığına seçilirdi. Bu üyelerin vazifelerini icra ettikleri dönemler için en az 50 hisse senedine sahip olmaları lazımdı. Bu hisse senetlerinin tamamı, emanet olarak yönetim kurulunun belirlediği yerlere bırakılırdı. Bunlar, üyelerin görevleri devam ettiği müddetçe satılamazdı. Görevlerinin bitimindeyse, genel kurul kararıyla kendilerine iade edilirdi. Kurul üyeleri altı yıl müddetle görevlendirildikleri gibi bu sürenin sona ermesinden sonra tekrar seçilebilirlerdi. İlk kurul üyeleri, bankanın kurulmasından sonra yapılacak ikinci genel kurul toplantısında belirlenirdi. Üyelerin memuriyetleri, bankanın kuruluşunun dördüncü senesinin olağan toplantısına kadar devam ederdi. Adı geçen toplantıda, üyelerin tamamı yenilenirdi. Daha sonra ise üyelerden belirli bir miktarı her yılki toplantıda değiştirilirdi. Şöyle ki, yenilenme işlemi altı sene zarfında bütün üyelerin, tamamen ve düzenli olarak değiştirilmeleri şeklinde yapılırdı. İlk senelerde çıkacak üyeler, kura ile daha sonra ise kıdem sırasıyla tespit edilirdi. Görev süresi dolan üyenin yeniden seçilmesi her zaman mümkündü.⁵⁴⁷

Üyelerin bir veya birkaçının vefatı, istifası durumunda kurul üye sayısı olabilecek miktardan daha aşağı olması halinde, yönetim kurulunun geçici üye görevlendirme yetkisi vardı. Bu durumda üyelerin, memuriyetlerine toplanacak ilk genel kurul toplantısında karar verilirdi. Bu zamana kadar durumu geçici olan üyelerin, diğer üyeler gibi oy kullanma hakkı bulunurdu. Görevde kalan üye sayısı 12'den aşağı olduğu zaman mevcut üye sayısının asgarisine kadar üye, geçici olarak

⁵⁴⁶ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁴⁷ BOA.İ.MMS.180/4.

görevlendirilmeliydi. Ancak yalnızca bir üye kalırsa, yeni bir yönetim kurulu oluşturulması için genel kurul acil toplantıya davet edilirdi. Memuriyet süresi dolmamış bir üyenin yerine gelen kişinin görevi, eski üyenin görev süresinin üzerinden yürütülürdü. Yeni görevlendirilmiş yani kimsenin yerine gelmemiş üyenin memuriyet müddeti ise genel kurul tarafından belirlenirdi. Yönetim kurulu üyeleri, bankanın idaresiyle ilgili şahsen hiçbir söz ve sorumluluk alamayacak olmalarına rağmen yalnızca görevlerinin yerine getirilmesinden sorumluydular. Bunlara kârdan alacakları oran dışında, miktarı genel kurul tarafından belirlenmiş, kurulda buldukları günler için ücret verilirdi.⁵⁴⁸

Kurul, bankanın menfaatleri gereğince ya bankanın merkezinde ya da Osmanlı topraklarındaki başka bir yerde toplanmalıydı. Toplantı yeri davetiyelerde belirtilirdi. Yurt dışında ikamet eden veya geçici olarak yurt dışında bulunan üyeler, telgraf yoluyla oylarını, üyelere birine vekâlet bıraktıklarını bildirmek durumundaydılar. Ancak her üye kendi oyu dışında, yalnız bir oy daha kullanabilirdi. Vekâletin geçerliliğiyle, sadece bir toplantı süresi kadardı. Toplantının geçerli olabilmesi için en az beş üyenin bizzat ya da vekalet yoluyla toplantıya katılması gerekiyordu. Burada kararlar, çoğunluk oyu yönünde alınırdı. Lakin eşitlik olursa, başkanlık eden kişinin katıldığı oy kabul edilirdi.⁵⁴⁹ Toplantı kararları zabıt defterlerine kaydedilir ve bu defter, bankanın yönetim kurulunca muhafaza edilirdi. Ayrıca toplantıda hazır bulunan üyelere ikisi tarafından imzalanırdı. Mahkeme ya da farklı yerlere gönderilecek defterden alınan kopyalar başkan ve üyelere biri tarafından onaylanırdı.⁵⁵⁰

Kurul;

1. Banka adına hareket edebilme yeteneğiyle, bankanın kuruluş amacına uygun işleri yürütebilirdi.
2. Banka adına sözleşmeler, sulh nameler, hakem tayin etme, sermayenin durumu gibi konularla ilgilenebilirdi.

⁵⁴⁸ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁴⁹ BOA.MV.235/144.

⁵⁵⁰ BOA.MV.234/108.

3. Bankada mevcut olan nakitler, emanetler ve cari hesaplar yoluyla kendisine ödenmiş olan meblağın durumunu artırma ve ihtiyat akçesinin kullanılacağı alanları belirleyebilirdi.
4. Her türlü ticari senet, bono, çek ve poliçeyi imzalayabilir, ciro çekebilir, kabul edebilir ve ödemesini yapabilirdi. Ayrıca bunlara kefil sıfatıyla imza atabilirdi.
5. Üçüncü şahıs için nakdi olarak ya da diğer şekillerde teminat akçeleri ve bunun gibi her türlü kefilliği yerine getirebilirdi.
6. Bankaya ait olan nakit, esham, mallar, teminatlı-teminatsız tahvilatı geri alabilir, devredebilir ve tahvil satış muamelelerini yürütebilirdi.
7. Bankanın ihtiyaçları ve işleri için gereken meblağı rehinli-rehinsiz olarak alabilirdi.
8. Borçlanmaların miktarını, türünü, şeklini, teminatını ve şartlarını belirleyebilirdi. Borçlanma için gerekli sözleşmeyi düzenleyebilirdi.
9. Bankanın dahili talimatları, borçlanma hakkındaki taleplerin kabulünü ve tahvilat ile rehine üzerine verilecek avansların evraklarını, idarenin masraflarını, borçluların borçlarını tahsil etmek amacıyla sigorta şirketleri ile akdedilecek sözleşmeleri veya aynı amacı güden diğer usulü temin edebilirdi.
10. Şubelerin, müdüriyetlerin ve acente hanelerin tesis ve lağvı kararını alabilirdi.
11. Bankanın alacağı olan meblağı tahsil edebilir ve bunu kullanabilirdi.
12. Nakit ve diğer teminat akçelerini geri alabilir ve her türlü makbuzu verebilirdi.
13. Genel kurula, senelik hesapları, hisse kârının belirlenmesi, sermayenin artırılması, yönetmeliğin tadili, banka süresinin uzatılması yahut süresi dolmadan feshedilmesi hususlarında sunulacak teklifleri düzenleyebilirdi.
14. Bankanın idaresiyle ilgili hususlarda karar verebilirdi.
15. Yabancı ülkelerdeki kanunlara göre hükümet nezdinde bankaya vekalet edebilir, kurulun kararlarını ve uygulamalarını yerine getirecek acenteleri görevlendirebilirdi.
16. Kurul, sahip olduğu yetkilerin bir kısmını veya tamamını üyelerinden bazısına ya da meclis dışından direktör olarak görevlendireceği kimselere devredebilirdi. Vekaleti almış olan üyeler veya direktörün, vazifelerini ve gerektiğinde bankanın sandığına emanet edecekleri teminat akçelerinin

miktarını tayin edebilirdi. Vekil kişilere, genel masraftan verilecek ücretler, kesintiler, masraflar, harcırahlarının miktarını belirleyebilirdi.

17. Kurul, belirli bir konu için uygun göreceği kimselere hususi vekâlet dahi verebilirdi. Hatta belirli bir dönem için komite oluşturabilir ve bu komitenin ücretini de kendisi belirlerdi. Komiteyi oluşturmak için kurulun yurt dışında ikamet eden üyesini ve bundan başka uygun göreceği diğer zatlara görevlendirebilirdi.⁵⁵¹

2. Genel Kurul

Düzenli olarak toplanan kurul, genel hissedarların vekili durumundaydı. Bu sebeple yönetmeliğe bağlı olarak, kurul tarafından alınan kararlar, bankayla alakalı herkes için bağlayıcı hüküm niteliğindedir. Kurul, her mali senenin bitişinden sonra, ilk altı ay zarfında bankanın merkez idaresinde ya da yönetim kurulunca uygun görülen yurt içinde başka bir yerde normal surette toplanabilirdi. Bunun dışında, yönetim kurulunca lüzum görüldüğü takdirde, banka sermayesinin en az %15'ine sahip hissedarın talep etmesi ve yönetmelikte belirtilen hususlarda müfettişler tarafından davet edilmesi durumlarında olağanüstü olarak bir araya gelebilirdi. Böylece normal veya fevkalade surette olan toplantılar, bir komiser vasıtasıyla Ticaret Bakanlığına bildirilirdi.⁵⁵²

Genel kurul, en az 20 hisseye sahip hissedarlardan meydana gelirdi. Bu miktardan aşağı hisseye sahip olanlar, bir araya gelerek bu sayıya ulaşabilir ve aralarından birini vekil olarak tayin edebilirlerdi. Yahut da zaten üye olmak için yeterli miktarda hisseye sahip birini vekil edinebilirlerdi. Normal bir toplantıda hazır bulunan üyelerin, banka sermayesinin en az çeyreğine denk hisseye sahip olmaları durumunda, toplantı geçerli sayılırdı. Şayet bu durum oluşmazsa, toplantı ikinci bir tarihe ertelenirdi. İkinci toplantıda hissedarların sahip oldukları hisse miktarı ne olursa olsun, ilk toplantıda görüşülen konular üzerine kararlar alınabilirdi. İki toplantı arasındaki zaman 15 günden az olmamalıydı. Ayrıca ikinci toplantının davetiyeleri 10 gün öncesinden gönderilebilirdi. İkinci toplantıya hamiline yazılı bir hissedarın katılabilmesi için yönetim kurulunun senedin depozito mühletini belirlemesi lazımdı.

⁵⁵¹ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁵² BOA.MV.234/108.

Kolektif şirketleri kendi üyelerinden yahut imza atma yetkisine sahip daimî vekillerinden birini ve komandit şirketleri müdürlerinden ya da imza yetkisi olan daimî vekillerinden birini, genel kurul toplantısında bulundurabilirdi. Bunların veya vekillerinin bizzat banka hissedarlarından olmaları şart değildi. Bu durum yalnızca bir istisnaydı. Zira hiç kimse genel kurul üyesi olmayan birini, kurul toplantılarında vekil olarak seçemezdi. Böylesi durumlar için verilecek vekaletname şekli, yönetim kurulu tarafından tayin edilirdi.⁵⁵³

Gerçekleştirilen birinci ve ikinci toplantıların oluşumu ve kararları yönetmelik hükümlerine uygun olmalıydı. İstisna olarak hissedarlar, bu toplantılara, banka dışından vekiller gönderebilirlerdi. Genel kurul toplantısı için, ikinci toplantı istisna olmak üzere, yazılacak davetiyeler normal suretteki toplantıdan 30, olağanüstü durumdaki toplantıdan ise 15 gün öncesinden Takvim-i Vekayi gazetesiyle birlikte biri Türkçe olmak üzere üç gazetede ilan edilmeliydi. Hatta mevcut davetiyede, toplantı cetvelinin bulunması ve gündem maddelerinin açıklanması zorunluydu.⁵⁵⁴

Hamiline ait hisse senedi sahiplerinin, genel kurulda hazır bulunabilmek için senetlerini, toplantı gününden en az beş gün öncesinden banka idare merkezinin belirleyeceği banka veya kredi şirketlerine emanet etmeleri gerekmekteydi. Senetlerini depozito edenlere kişiye özel bir havale evrakı verilirdi. Ayrıca bu kişiler, toplantıdan en az 15 gün önce banka defterlerine isimlerini kaydettirmekle birlikte, kendilerine ait giriş ücreti evrakını ibraz etmeleri iletmeleri lazımdı. İlaveten hamiline ait hisse senetlerinin emanet ve giriş ücreti evrakının teslim edilme tarihleri, yönetim kurulu tarafından her zaman yenilenebilirdi.⁵⁵⁵ Toplantıya girecek üyelere alınacak ücretin miktarına dair bir bilgi bulunamadı.

Senelik toplantıdan en az sekiz gün önce, hissedarlardan her biri, banka idare merkezine müracaat ile müfredat defteri ve hissedarlar cetveli hakkında bilgi alabilirlerdi. Ayrıca müfredat defterinin özetini bildiren bilançodan, müfettiş raporlarından birer örnek talep edebilirlerdi. Toplantıda görüşülecek konuların listesi yönetim kurulu tarafından hazırlanırdı. Listeye dâhil olacak maddelere konu önerisi,

⁵⁵³ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁵⁴ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁵⁵ BOA.MV.234/108.

yönetim kurulu, müfettişler ve sahip oldukları hisselerin toplamı banka sermayesinin en az %10'una denk olan hissedarlar tarafından yapılabilirdi. Bunlar toplantıdan en az 20 gün önce yazılı olarak teklifte bulunabilirlerdi. Toplantıda yalnızca bu listede bulunan konular üzerine görüşülürdü. Genel kurula yönetim kurulu başkanı, onun yokluğunda başkan yardımcıları, onların da olmadığı durumda kurul tarafından seçilen bir üye başkanlık ederdi. Kurulda hazır bulunan ve en fazla hisseye sahip iki hissedar da oy toplamakla görevlendirilirdi. Bunlar başkanla birlikte, toplantıyı yazıya geçirecek kâtipi belirlerlerdi. Olağan toplantıda, bankanın genel işlerine dair müfettişlerin hazırladıkları bilanço ile yönetim kurulu tarafından takdim olunan hesaplarla ilgili raporlar görüşülürdü. Bunlar kabul ya da reddedilirdi. Hesapların incelenmesinden önce müfettiş raporları okunmadığı takdirde, hesapların yazılması ve başlanması kararı geçersiz kalırdı. Genel kurul toplantısı bir deftere kaydedilirdi. Bu defterin altına genel kurul başkanı, oy toplamakla görevli üyeler ve kâtip tarafından imza atılırdı. Toplantının kaydedildiği zabıtnamelere ilave olarak, yönetim kurulu ve müfettiş raporlarından dörder nüsha, toplantıya katılan komiser vasıtasıyla Ticaret Bakanlığına iletilirdi. Ayrıca toplantıya katılan üyelerin isim, ikametgâh adresleriyle, sahip oldukları hisse miktarını gösteren bir liste hazırlanırdı. Bu liste, başkan ve oy toplamakla görevli kişiler tarafından imzalanır ve zabıt defterinin sayfasına iliştilirdi.⁵⁵⁶

Genel kurulda görüşülen konularda, hazır bulunan üyelerin çoğunluk oyuna göre karar alınırdı. Her üye 20 hisse için bir oy hakkına sahip olmakla birlikte bir üye, en fazla 100 oy kullanabilirdi. Oy hakkı usulü, ancak yönetim kurulu tarafından ya da banka sermayesinin en az %50'sine sahip olan hissedarlar tarafından, talep durumunda tatbik edilirdi.⁵⁵⁷

Genel Kurul;

1. Yönetim kurulunun teklifiyle, dağıtılacak hisse kârının miktarını belirlerdi.
2. Gelecek yıl için yönetim kurulu üyeleriyle müfettişleri seçerdi.
3. Yönetim kurulunun teklifiyle yönetmelikte gerekli görülen her türlü değişikliği yapabiliirdi.

⁵⁵⁶ BOA.MV.234/108.

⁵⁵⁷ BOA.İ.MMS.180/4.

4. Ayrıca, banka sermayesinin ve menfaatlerinin devredilmesi ya da nakit olarak tesviye edilmesi suretiyle bir ya da birkaç defa artırılması ve kârın artırılması, banka varlıklarının taksiminde, bankanın süresinin uzatılması veya feshedilmesi, başka bir Osmanlı şirketi ile birleşmesi, bankanın unvanının değişmesi, bankanın farklı bir şirkete devri ya da satılması konularına da karar verebilirdi.
5. Bankanın kuruluş amacında dahi değişiklik yapılabilirse de bu değişim ancak kısmen olabilirdi. Yani bankanın kuruluş amacı tamamen değiştirilemezdi.
6. Özetle, bankanın genel işleri hakkında kesin hükümler verir ve yararlı görülürse yönetim kurulunun iktidarını ve yetkilerini genişletebilirdi.⁵⁵⁸

Ayrıca kurul, banka yönetmeliğinin tamamının uygulanmasını kontrol üzere müfettişler, görevlendirirdi. İlâveten bunlar yönetim kurulu toplantılarında hazır bulunurlar, fikirlerine başvurulduğu takdirde oy kullanabilirlerdi. Tahvilatın çıkarılması ve satılmasına nezaret ederlerdi. Müfredat defterleri ve senelik hesapları kontrol ederler, bu konudaki görüşlerini, uygun görecekları zamanda genel kurula arz ederlerdi. İstedikleri vakit sandık, nakit evrakları tetkik edebilir ve bu husustaki kararları birlikte alındığı zaman, genel kurul olağanüstü olarak toplantıya davet edebilirlerdi.⁵⁵⁹

3. Mali İşler

Bankanın mali yılı ocak ayı başından, aralık ayı sonunu kapsamaktaydı. Fakat ilk mali yıl, bankanın kesin kuruluş tarihinden aralık ayının 31. gününe kadardı. Yönetim kurulu, her altı ay sonunda bankanın alacak verecekleri bilgisini içeren bir özet defteri düzenleyerek, müfettişlere teslim ederdi. Bunun dışında her yıl sonunda bankanın sahip olduğu gayrimenkul malların ayrıntılarını, varlıklar, alacaklar, borçlar ile ilgili detayların olduğu bir defteri, genel kurul toplantısından en az 30 gün önce müfettişlere iletirdi. Daha sonra bu defter genel kurulda incelenirdi.⁵⁶⁰

Vadesi dolmadan önce gerçekleşecek teslimatta, banka altı aydan fazla faiz talep edemezdi. Borçlu sahip olduğu gayrimenkullerin rehin edilmiş tamamını veya

⁵⁵⁸ BOA.MV.235/144.

⁵⁵⁹ BOA.MV.234/108.

⁵⁶⁰ BOA.İ.MMS.180/4.

bir kısmını başkasına satmak ve bunun gibi değişiklik yapmak isterse yazılı anlaşma vasıtasıyla, durumu bankaya bildirmeye mecburdu. Banka, hukuku tamamen temin ettiğinden, işlem öncesinden yazılı olarak uygunluğunu belirtmesi gerekiyordu. Bundan sonra bu mülkün bahsedilen son ferağ ve düzeltmeleri yapabiliyordu.⁵⁶¹ Yangın tehlikesine maruz kalan binanın masrafi sahibine ait olmak üzere, banka tarafından kabul edilecek bir şirkete sigorta ettirilmeliydi. Şayet sahibi sigorta ettirmekten kaçınırsa, banka masrafları kişiye ait olmak üzere binayı sigortalatırdı. Yangın durumundaysa, sigorta şirketi tarafından ödenecek meblağ doğrudan bankaya verilirdi. Miktardan arta kalan olursa, sahibine iade edilirdi. Lakin verilen meblağ borcu kapatmaya yetmezse, arsa vb. mülk rehin olarak kalır ve borçlu borcundan sorumlu tutulurdu. Banka sigortanın kendi adına yapılmasını ve teklifin kendi marifetiyle düzenlenmesini talep edebilirdi. Böylece, borcun senelik taksiti sigortaya verilecek para oranında artırılabilirdi. Buna rağmen, emlakın uğradığı hasardan dolayı değerinde bir düşme olursa, sahibi tarafından ortaya çıkmasından itibaren, iki ay zarfında yazılı sözleşme vasıtasıyla bankaya bildirilmesi zorunluydu. Eğer bu bilgilendirme yapılmazsa ve meydana gelen vukuat yüzünden bankanın hakları tehlikeye girerse, banka alınan borcun ödenmesini ya da fazla teminat almak isteyebilirdi. Hatta tazminat alma hakkı dahi olabilirdi.⁵⁶²

Alınmış borç sözleşmesinin zaman akdinde, gayrimenkulün önceden işlenmiş suçlarla ilişki ve vergilerinin ödenme durumu, düzenlemede ifade edilmeliydi. Aksi durumda banka bu vergileri, borç verdiği anaparanın üzerine ekleyebilirdi. Alınmış borç ödeninceye kadar, her sene mart ayından önce ceza vergileri ödenir ve bunların makbuzları muhafaza edilirdi. Vergilerin ödenmesinde yaşanacak gecikmeler, bankanın teminatını tehlikeye atacak mahiyette ise banka borç verdiği meblağın ödenmesini isteyebilirdi. Vadelerin dolmasından önce meydana gelen, teslimat hakkında dahi tazminat talep edebilirdi.⁵⁶³

Gayrimenkulle borçlanmada, ferağ ve rehin ile yapılacak borçlanmalarda, bankanın yönetmeliğine tabi olunurdu. Banka daha önce rehin edilmemiş gayrimenkülü rehin olarak kabul ederdi. Bu suretle verilecek borç, gayrimenkulün yarısı

⁵⁶¹ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁶² BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁶³ BOA.İ.MMS.180/4.

kıymetini geçemeyeceği gibi rehin edilen gayrimenkulün safi gelirleri ödünç verilen meblağın geçmişinden aşağı olamazdı. Ancak yönetim kurulu bazı durumlarda istisna sağlayabilirdi. Özetlemek gerekirse, kasabalarda bulunan ve henüz üzerine bina yapılmamış arsalar rehin alınırken, bunların değerlerinin %30'una kadar borç verilebilirdi. Banka yalnız gelirleri uzun müddet kalıcı olan ve yönetim kurulunca tasdik olunan gayrimenkulleri rehin olarak kabul ederdi. Tiyatrolar, maden ve taş ocakları ile ormanlar rehin olarak kabul edilemeyeceği için borç da verilemezdi. Hissesi şaibeli mülkün tamamının, rehin edilmesi için hissedarların genelinin rızasının olması şarttı. Banka borç verme ya da başka bir işlemi reddettiği zaman ret sebebini açıklamaya mecbur değildi. İmalathane ve fabrika binalarının sanayideki önemleri dikkate alınmaksızın değerleri itibarıyla tahmin edilirdi. Borcun faiz miktarını, kararlaştırılan zamanda cari faiz nizami sınırını aşmamak üzere, vadeleri senelik taksitlerle ve diğer şekilde düzenlenmeleri şartıyla ya yönetim kurulu ya da kurulun seçeceği idareden oluşan heyet, borçlanma mukavelesine eklerdi.⁵⁶⁴

Teklif edilen gayrimenkulün kullanılma keyfiyeti muntazam temini hukuka yeterli olup olmadığı, idare veya yönetim kuruluna mensup heyet nezdinde tahkik edilirdi. Bundan sonra yönetim kurulu borç verilecek paranın miktarını tayin ederek, alınmış borcun ödeme şartlarını ve rehin olunan gayrimenkulün türünü, durumunu ve şartlarını içeren bir sözleşme hazırlardı. Borçlunun sözünü tutmaması ihtimaline karşı, rehin edilmiş malı satma yetkisini beyan eden ve vekâletin devredilmesiyle ilgili bir senet hazırlanarak önceden borçluya imzalatırılırdı. Bu senet bankada muhafaza edilirken, borçluya ise bu senedin bir nüshası verilirdi. Vekâletle devredilme muamelesi ve rehin edilen malın satılması durumu kanuna uygun şekilde yerine getirilirdi. Kişi rehin ettirdiği malını başka bir şahsa veya kuruma emanet, kira gibi işlemlerde bulunmadan önce bankaya haber verip, bankanın onayını almak zorundaydı. Kişi borç sözleşmesine uymazsa banka, kişiye herhangi bir uyarı yahut dava açmaksızın borcun kalan kısmının derhal ödenmesini talep edebilirdi. Ayrıca ödemesini zamanında yapmayan borçluya bir ihtarname gönderilirdi. Borcun bu tarihten itibaren altı ay içinde ödenmesi gerekirdi. Şayet ödenmezse, rehin edilen mal hukuka uygun olarak satılırdı. Ancak borçlu kendisine tanınan sürede borcunu öderse,

⁵⁶⁴ BOA.İ.MMS.180/4.

satış işlemi ertelenir ve sözleşme devam ederdi. Bir de borçlu, borç almış olduğu meblağın 4/1'ini ödemişse geçen bir taksiti zamanında ödemediği halde bir sonraki taksit tarihine kadar müddeti vardı. Bu sürenin sonunda taksit ödenemezse, tebliğ edilecek ihbarnameden iki ay sonra toplam borcu ödemekte zorunlu kılındığı için banka, rehin malı satma hakkına sahip olurdu. Satılan mülkün, satış bedelinden bu mala ait vergi, vakfiye gibi alınacak harç düşülürdü. Akabinde kalan miktardan, banka borcunu ve masraflarını tahsil eder, şayet artan meblağ olursa da sahibine iade ederdi. Fakat vaziyet tersi olur ve banka borcunu tam olarak tahsil edemezse, mahkemeye başvurup dava açma yoluyla borçlunun diğer mülkünden faydalanmayı talep edebilirdi.⁵⁶⁵

Borçlunun vefatı durumunda varislerinden biri kefil olarak, borcun yenilenmesi için bankayla anlaşma sağlayamazsa, borçlunun vefatından üç ay sonra borcun ödenmesi lazımdı. Gayrimenkul üzerine rehin söz konusu olduğu için varisler, borcun tamamı ödenmeden önce rehin meselesiyle ilgili tek başına ve birbirinden ayrı olarak talep ve takipte bulunamazlardı. Borçluların, belirli zamanlardan önce borçlarını tamamen veya kısmen kapatmaya hakları bulunmaktaydı. Ancak borcunu kısmen kapatmak isteyenlerin verdikleri para, alınmış borcun çeyreğinden aşağı olamazdı.

Her türlü sözlerin yerine getirilmesinden sonra kalacak safi hasılat, bankanın kârını meydana getirirdi. Öncelikle senelik kârdan, en az %10 ihtiyat akçesi alı konurdu. İhtiyat akçesi banka sermayesinin yarısına ulaşınca kadar ayrılmaya devam edilirdi. Bundan sonra, söz konusu durum için para alınması zorunlu değildi. Ancak her ne sebeple olursa olsun ihtiyat akçesinin oranı belirlenen miktardan aşağı düşerse tekrar ayrılması zorunluydu.⁵⁶⁶ Hisse senetlerinin sermayeye %5 oranında faiz veya hisse kârı verilmesi için gereken meblağ ayrıldıktan sonra kalan miktardan yönetim kurulu üyeleri arasında, dağıtılmak suretiyle %10 alınırdı. Daha sonra ikinci kez ihtiyat akçesi ya da olağanüstü durumlar için yönetim kurulunun teklifiyle genel kurul tarafından bir meblağ kenara koyulurdu. Kalanın %75'i hisse senetlerine, %25'i bankanın oluşturulması hususunda yardımcı olan kuruculara iletildi. Faizler ve hisse

⁵⁶⁵ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁶⁶ BOA.MV.235/144.

kârları bir defa ya da birkaç defada olmak üzere yönetim kurulu tarafından uygun görülen zamanlarda ödenirdi. Ayrıca kurul, bankanın kâr ve mevcut nakit miktarları müsait olduğu takdirde, genel kurul toplantısını beklemeksizin faiz ve hisse kârından bir miktar ödeme yapabilirdi. Beş sene boyunca talep edilmeyen kârlar, banka tarafından zaman aşımına tabi tutulurdu. Aynı şart tahvilat kuponları için de geçerliydi.⁵⁶⁷

Hissedarlar, genel kurul kararıyla uzun ya da kısa vadeli, kurayla başa baş veya kıymeti yönünden fazla fiyatla düzenlenmek üzere tahvilat çıkarabilirdi. Yalnız ikramiyeli tahvilat çıkarılması için hükümetten izin alınması gerekliydi. Çıkarılan tahvilatların her birinin kıymeti dört Osmanlı lirasından aşağı olamazdı. Çıkarılan tahvilat senedinin ödenmiş kısmının beş katını geçmediği halde, doğrudan doğruya bankaca çıkarılabilir ve bu miktarı geçmesine lüzum görüldüğü takdirde hükümet izniyle gerekirdi. Bankanın tahvilatları koçanlı defterlerden kesilir ve mühür basılır, yönetim kurulu üyelerinden iki kişinin ya da kurul tarafından vekil tayin edilmiş bir kişi tarafından imzalanırdı. Tahvilat, sahibinin isteğine göre isme yazılı veya hamiline ait olabilirdi. Tahvilat faizlerinin, kuponların sahibine ödenmesi uygundu. Kurayla bedeli düzenlenecek tahvilatın kuraları, iki müfettiş veya birinin tanıklığında yönetim kurulu tarafından düzenlenir ve bu işlem esnasında zabıtname tutulurdu.⁵⁶⁸

8. Mısır ve Hindistan Bankası

a. Kuruluşu

Necibler Ticarethanesi Müdürü ve Kurucusu Rasim Necip Bey tarafından İstanbul merkezli ve 75 sene müddetli bir banka kurmak için, tarihi belli olmamakla birlikte, izin talep edildi. Bu talep, bakanlar kurulu ve meclisi vükela tarafından uygun görüldü. Nihayetinde bankaya padişah izni 24 Haziran 1914'te verildi. Yönetmelikte bankanın faaliyet alanı genel anlamda bankacılık işlemleri olarak belirtilmekte ve bu konuda ayrıntıya girilmemekteydi.⁵⁶⁹

Mısır ve Hindistan Bankası Osmanlı Anonim Şirketi ismiyle kurulan bankanın yönetmeliğinde, Maliye Bakanlığınca yapılan incelemede, emsallerine uygun görüldü.

⁵⁶⁷ BOA.MV.234/108.

⁵⁶⁸ BOA.İ.MMS.180/4.

⁵⁶⁹ BOA.BEO.4296/322143.

Ancak bankaya neden bu ismin seçildiğine dair bir bilgiye rastlanmadı. Yönetmelik, bankanın kurulmasına hükümet onayının verilmesinin ardından bir ay içinde İstanbul'da Takvim-i Vekayi ve diğer uygun gazetelerle, bankanın şubelerinin olduğu yerlerde Ceride-i Resmîye gibi gazetelerde yayımlanabilirdi. Ayrıca banka, yönetmeliği bastırıp, talep edenlere vermekle birlikte bir kereye mahsus olmak üzere 50 nüshasını da Ticaret Bakanlığına göndermeliydi.⁵⁷⁰ Bankanın faaliyete geçip geçmediğine dair bir bilgi bulunamadı.

b. Sermayesi

Sermayesi 500.000 lira olan bankanın, her biri beş liradan 100.000 hisse senedi bulunmaktaydı. Beş seneliğine isme özel olan hisse senetlerinin, bu süre zarfında satışı mümkün değildi. Genel kurul, banka sermayesini yalnızca bir katı kadar artırma yetkisine sahipti. Ancak bu kararın verilmesi için genel kuruldaki üyelerin banka sermayesinin 3/1'ine denk hisseye sahip olmaları ve çoğunluğunun artırılması yönünde görüş beyan etmesi gerekmektedir. Aksi durumda sermayenin artırılması yolunda bir karar alınamazdı. Şayet sermaye artırılmaya karar verilirse, bu durum hükümete bildirilmeliydi. Hatta sermaye bir katından daha fazla artırılabırsa, hükümet onayı alınması zorunluydu. Ayrıca çıkarılacak hisse senetlerinin numunelerini, önce Ticaret Bakanlığının kontrolüne sunmak lazımdı. Bu senetler, bir tarafı Türkçe bir tarafı Fransızca olarak düzenlenmeliydi. Banka çıkaracağı hisse senedi alıcılara yönelik yayımlayacağı tarifnamede, bankanın kuruluş amacı, kurucuların isimleri, sermayenin miktarı, kâr oranının dağıtılma şekli hakkındaki bilgilere yer vermeliydi.⁵⁷¹ Ne yazık ki, yapılan araştırmalarda bu bilgileri içeren bir tarifnameye denk gelinmedi.

Banka sermayesinin tamamı imzalanmadıkça ve %10'u ödenmedikçe kesin surette kurulmuş sayılmazdı. Bu sırada hissedarlara, ödemiş oldukları taksit miktarını gösteren geçici senetler takdim edilirdi. Sermayenin yarısı ödendikten sonra ise bu geçici senetler asıllarıyla değiştirilirdi. Geçici senetler, sahibinin ismine yazılı olarak düzenlenmekle birlikte, bedelin %10'u ödenmedikçe satışı veya devri mümkün değildi. Havalesi ve satışı mümkün olduğu zamansa, bu işlem bankanın defterine

⁵⁷⁰ BOA.MV.235/127.

⁵⁷¹ BOA.İ.MMS.186/18.

kaydedilirdi. Ayrıca defter, müşteri ve banka müdürü tarafından imzalanırdı. Sermayenin ilk taksitinin ödenmesinden sonra banka, kalan miktarı ihtiyacına göre tek seferde ya da birkaç taksitte alabilirdi. Banka bu talebini en az 10 gün öncesinden resmi ya da özel gazetelerde ilan etmek durumundaydı. Hissedar taksitin ödenmesi gereken tarihi geçirirse, banka herhangi bir uyarı yapmadan ödeme tarihinden itibaren senelik %6 faiz talep edebilirdi. Banka, ayrıca ödemelerini zamanında yapmayan bu kişilere dava açmakla kalmayarak aynı zamanda hisselerini de satabilirdi. Satışa çıkarılacak senetlerin numaraları, gazeteler aracılığıyla ilan edilirdi. İlan tarihinden 15 gün sonra herhangi bir ödeme yapılmazsa, hiçbir ihtar ihtiyacı duyulmadan hisse senedi satışa çıkarılırdı. Bu şekilde satılan hisse senedi geçersiz kılınır ve satın alan kişiye eskisinin numaralarını taşıyan yeni bir hisse senedi düzenlenirdi. Satıştan elde edilen miktar, bankanın alacağına yeterli gelmezse eksik kalan kısım borçludan talep edilirdi. Şayet borcu ödemeye yeter ve artan miktar olursa, bu tutar kişiye iade edilirdi.⁵⁷²

Bankanın kurucusu Rasim Necip Bey'in, bankaya henüz padişah onayı verilmeden, 9 Haziran 1914'te talebi üzerine kurucu hisse senetlerinin miktarı, yönetmelikte belirtilmemişken, 15.000'e çıkarıldı. Ayrıca banka tarafından her hisse senedi için sadece bir sahip tanınmaktaydı. Dolayısıyla birden çok kişinin paralarını birleştirip, bir hisse senedi alması söz konusu değildi. Hissedarın alacaklıları ya da varisleri hiçbir şekilde bankanın mallarını haczettiremediği gibi idari işlerine de karışamazdı.⁵⁷³

c. İşleyişi

1. Yönetim Kurulu

Bankanın idaresi, genel kurul tarafından uygun görülen ve üyelerinin sayısı 5-30 arasında olan bir yönetim kurulu tarafından yürütülürdü. İlk üç yıl için görevlendirilen kurul üyeleri kura yoluyla, ondan sonrakiler ise kıdeme göre seçilirdi. Bu üyelerin hepsi aynı anda değiştirilmek yerine, her yıl 3/1'i yenilenmek suretiyle kurul, görevine devam ederdi. Kuruldan çıkarılan üyelerin tekrar göreve getirilmesi mümkündü. Kurul haftada bir kez bankanın merkezi olan İstanbul'da

⁵⁷² BOA.İ.MMS.186/18.

⁵⁷³ BOA.İ.MMS.186/18.

toplanmak birlikte, gereken durumlarda da bir araya gelebilirdi. Ayrıca toplantıların geçerli sayılabilmesi için üyelere yarısından bir fazlasının toplantıya katılması lazımdı. Üyelerden toplantıya katılmayacak olanlar yerlerine kurul içindeki arkadaşlarından birini vekil seçebilirlerdi. Vekil seçilen kişinin kendi oyuyla birlikte en fazla iki oy hakkı olabilirdi. Bu durumda bir üye yalnızca bir kişinin yerine vekâlet edebilirdi. Kararlar, toplantıya katılan üyelerin çoğunluğunun oyuna göre alınırdı. Görüşülen konular ve alınan kararlar, zabıt defterine kaydedilir ve defterin altına kurul başkanı ile toplantıda hazır bulunan üyeler tarafından imza atılırdı.⁵⁷⁴

Kurulda yer alabilmek için her üyenin, bankanın 100 hisse senedine sahip olması şartı aranırdı. Bu senetler bankanın sandığına emanet bırakılacak ve kişinin görevi devam ettiği müddetçe bunların üzerine satışının mümkün olmadığını belirten bir mühür basılırdı. Üyelerden vefat, istifa vb. sebeplerden dolayı görevinden ayrılanların olması durumunda, kurul bunların yerine geçici üye atayabilirdi. Bundan sonraki ilk hissedarlar kurulu toplantısında ise asıl üye görevlendirilirdi. Ayrıca her yıl üyeler arasından bir başkan ve başkan yardımcısı seçilirdi. Üyeler kendilerine safi gelirden ayrılan hisseden başka, kurulda hazır buldukları günler için hissedarlar kurulunca uygun görülen bir ücret de alabilirlerdi.⁵⁷⁵

Bankanın işlerini yönetmekte tam yetkiye sahip olan yönetim kurulunun diğer görevleri şu şekildeydi;

1. Banka adına dava açabilir veya davalı olabilirdi.
2. Hissedarlar kuruluna sunulacak hesapları düzenler ve kâr miktarını teklif edebilirdi.
3. Kurul, özel durumlarda yetkilerini kısmen veya tamamen üyelerinden bazılarına veyahut dışarıdan birkaç kişiye devredebilirdi.
4. Zaman ve sebep fark etmeksizin genel kurulu bankanın kapatılması, başka bir şirketle birleştirilmesi veyahut da süresinin uzatılmasını görüşmek için toplantıya davet edebilirdi. Ancak bunun için hükümetin onay vermesi gerekiyordu. Şayet bankanın sermayesinin 4/3'ü kaybedilmişse, genel kurulu doğrudan bankanın kapatılması ya da faaliyetlerine devam etmesi meselesini

⁵⁷⁴ BOA.İ.MMS.186/18.

⁵⁷⁵ BOA.İ.MMS.186/18.

görüşmek üzere toplantıya çağırırdı. Bankanın tasfiyesine karar verilirse, genel kurul, hesapları kapatmak üzere memur görevlendirirdi. Ancak kurulun bu kararı alabilmesi için toplantıya katılan üyelerin hisseleri toplamının, banka sermayesinin yarısına denk gelmesi gerekirdi.⁵⁷⁶

2. Genel Kurul

Kurul, düzenli olarak buluşan hissedarlardan oluşmaktaydı. Her yıl mart ayında İstanbul'da bir kez toplanırdı. Bunun dışında gerektiği zamanlarda yönetim kurulunun davetiyle bir araya gelirdi. Kurulda bulunmak için en az 100 hisseye sahip olunması gerekmekteydi. Bu hisseler vekâleten ya da asaleten sahip olan üyelerin her 100 hisse için bir oy hakkı bulunurdu. Bir hissedar en fazla 300 hisse ve üç oy hakkına sahip olabilirdi. Her yıl toplantıdan 20 gün önce Ticaret Bakanlığına toplantı gün ve saati bildirilirdi. Böylece toplantıya bakanlıkça bir komiser gönderilebilirdi. Ayrıca bakanlığa, yönetim kurulu müfettiş raporları, senelik bilançolar, hissedarlar kurulu zabıtnameleri ve aynı kurulda hazır bulunan hissedarların isim, hisse miktarlarını içeren listelerden dörder adet iletilirdi.⁵⁷⁷

Kurulun toplantı bilgileri, bir ay öncesinden gazeteler aracılığıyla ilan edilirdi. Toplantılar ilk etapta, ancak asaleten ve vekâleten bankanın sermayesinin 4/1'ine denk hisseye sahip üyelerin katıldığı durumlarda geçerli sayılırdı. Bu durumun tespit edilmesi için hisse senetlerinin 10 gün içinde yönetim kurulu tarafından belirlenen yere teslim edilmesi gerektiği davetiyelerde özellikle vurgulanırdı. Eğer bu şart sağlanamazsa, toplantı ikinci bir tarihe ertelenirdi. Artık ikinci toplantıda, katılan hissedarların hisse senetlerinin miktarı ne olursa olsun ilk toplantıda görüşülmesi kararlaştırılan konular karara bağlanırdı. İki toplantı arasındaki süre 20 günden az, bir aydan fazla olmazdı. İkinci toplantının davetiyeleri toplantıdan 10 gün önce ilan edilirdi. Toplantıda görüşülecek konuların listesi, yönetim kurulu tarafından hazırlanırdı. Sermayenin %10'una sahip hissedarlar, toplantı tarihinden 10 gün öncesine kadar bu kurula başvurarak, toplantıda görüşülmek üzere konu önerebilirlerdi. Böylece toplantıda yalnızca listedeki konular görüşülürdü. Toplantıya

⁵⁷⁶ BOA.İ.MMS.186/18. Her toplantı sonunda tutulan zabıt defterlerine toplantıda bulunan üyelerinde imzalarının alınması aynı zamanda bu üyelere verilecek miktarın tespit edilmesinde de kullanılıyor olmalıdır. Bu defterlerde bulunan imzalarına göre üyelere ücret verilebilirdi. Fakat bu defterlerin hiçbirine ulaşılamadı.

⁵⁷⁷ BOA.İ.MMS.186/18.

yönetim kurulu başkanı başkanlık ederdi. Başkanın olmadığı durumlarda kurul üyelerinden birisi vekil tayin edilirdi. Toplantıda hazır bulunan kişiler arasından, en fazla hisseye sahip kişilerden ikisi oy toplamak üzere, başkan ve kâtip tarafından görevlendirilirdi. Kararlar çoğunluğa göre alındığı için, toplantıya katılan hissedarların sermayenin 4/1'ini temsil etmesi gerekirdi. Toplantılar, başkan, oy toplamakla görevli iki üye ve kâtipin imzalarını taşıyan bir deftere kaydedilirdi. İlâveten toplantıda hazır bulunan üyelerin isim, ikametgâh, sahip oldukları hisse miktarını içeren bir liste düzenlenirdi. Bu liste mevcut üyeler tarafından imzalanır ve bu haliyle deftere iliştilirdi.⁵⁷⁸

Kurulun görev ve yetkileri;

1. Hesapların incelenmesi için hissedarlar arasından ya da dışarıdan kişiler görevlendirirdi.
2. Yıllık toplantılarda, bankanın işleyişine ve hesaplara dair hazırlanan raporlar üzerine görüşürdü. Bu görüşme sonucunda bu raporları kabul veya reddederdi.
3. Hisselere verilecek olan kâr oranını belirlerdi.
4. Görevden ayrılan yönetim kurulu üyelerinin yerine yenilerini görevlendirirdi.
5. Bankanın işleyişi hakkında kesin hükümler verebilirdi.
6. Yönetim kurulunun yetkilerini genişletebilirdi.⁵⁷⁹

3. Mali İşler

Bankanın mali yılı, mart ayının ilk gününden başlar ve şubat ayının son günü biterdi. Ancak ilk mali yıl, istisna olarak bankanın kesin olarak kurulduğu gün ile şubat ayının sonuna kadardı. Yönetim kurulu, her mali yıl sonunda bankanın alacak verecek bilgilerini, hesaplarını ve istatistiklerini bir dosya halinde hazırlar ve genel kurul toplantısından 40 gün öncesinden müfettişlere teslim ederdi. Daha sonra toplantıda bu dosyalar, genel kurula sunulurdu.⁵⁸⁰

Bankanın senelik safî gelirinde istisnasız olarak hisselerin hepsine faiz olarak belirlenmiş sermayenin %5'i verilirdi. İhtiyat akçesi olarak gelirden %5 alındıktan sonra kalan kısım paylaştırılırdı. Buna göre, kurucu hisse senedi sahiplerine %20,

⁵⁷⁸ BOA.İ.MMS.186/18.

⁵⁷⁹ BOA.İ.MMS.186/18.

⁵⁸⁰ BOA.İ.MMS.186/18.

yönetim kurulu üyelerine %20, ihtiyat akçesine %10, hissedarlara %70 olacak şekilde dağıtılırdı. Ayrıca genel kurul kararıyla, hisse kârı olan %70'in bir kısmı bile ihtiyat akçesine ayrılabilirdi. İhtiyat akçesi, sermayenin %20'sine denk oluncaya kadar alınmaya devam edilirdi. Senelik kâr hasılatından hisse başına verilecek olan %2,5 faizin yetmediği durumlarda eksik kalan kısım ihtiyat akçesinden giderilirdi. Bankanın faaliyetine son verilmesi durumunda ise mevcut ihtiyat akçesi tüm hissedarlara eşit miktarda dağıtılırdı.⁵⁸¹

9. Evkaf Bankası

a. Kuruluşu

Bankanın kuruluş süreci, Evkaf Bakanlığının, 18 Şubat 1914'te Evkaf Bankası isimli bir bankanın kurulması için çıkarılan geçici kanunu⁵⁸² sadarete göndermesiyle

⁵⁸¹ BOA.İ.MMS.186/18.

⁵⁸² Kanun maddeleri şu şekildedir;

1. Madde; Merkezi İstanbul'da bulunmak ve yönetim kurulu kararıyla, Evkaf Bakanlığının uygun görmesiyle diğer memleketlerde de şubeler açılabilmek üzere Evkaf Bankası adıyla bir banka kuruldu.
2. Madde; Evkaf Bankası'nın nakil ve nakit değişimi, emre yazılı ticari senetler, iskonto muamelesini gerçekleştirilmesini, bedellerini tahsile, teminatlı-teminatsız olarak cari hesap açılmasına, kredi verilmesine, her türlü esham ve tahvilat, ticari senet, maaş karşılığında ve gayrimenkul rehini ile borç vermeye ve her türlü vakıf arazisi ve emlakı teminatı ile borç vermeye yetkisi vardır. Her türlü hisse senedi ve tahvilatının alakadarının hesabına olarak tedavüle çıkarılmasına, kuponlarının ödenmesine, ticari ve tarım şirketlerinin kurulmasına ve bu işlemleri uygulamak için sözleşme uygulamaya yetkindir.
3. Madde; Bankanın sermayesi 500.000 liradan oluşmaktadır. Bu sermaye, Evkaf Bankası adıyla bir Osmanlı Anonim Şirketi teşkili ve yönetmeliğinde belirli miktarda hisse senedi çıkarması ile tedarik olunacaktır. Evkaf Bakanlığı vakıf nakitleri ve avarız akçeleriyle adı geçen hisse senetlerinden dilediği kadar satın alabilirdi. Sermaye genel kurul kararı ve Evkaf Bakanlığının tasdiğiyle artırılabilirdi gibi gerektiğinde banka, kayıt ve şartla tahvilat çıkarabilecektir.
4. Madde; Hisse senedi isme yazılı ve sahibi Müslümanlar olacaktır.
5. Madde; Bankanın genel işleri genel kurul tarafından oluşan beşten on bire kadar üyeden oluşan kurulu üyesi, memur olmayan tecrübe sahibi olmak ve beş kişiden oluşmak üzere Evkaf Bakanlığının tarafından seçilirdi. Genel kurul tarafından seçilecek ve oluşturulacak yönetim kurulunda Evkaf Bakanlığının tarafından daima şerh-i sâlifef dairesinde seçilmiş üç üye bulunur.
6. Madde; Resmi daire ve makamlarda muhafaza edilecek mevduat paraları, Evkaf Bankası bulunan yerlerde bankaya emanet edilecektir.
7. Madde; Evkaf Bankası, Ziraat Bankası geçici kanunun dokuzuncu maddesinin birinci fıkrasında, 24,25,26,27,28,29,30,31 ve 33. maddelerinde yazılı hükümlerden faydalanacaktır.
8. Madde; Bankaya karşılık gösterilen maaşlar ay ve ay ödenmesi kararlaştırılan miktar, bankanın müdürünün bildirmesi üzerine ait olduğu daire tarafından alı konulmaksızın vereceklî hesabına banka idaresine gönderilecektir. Üçüncü şahısların isteklerinden dolayı esas maaşa göre kanunen haczettireceği miktar borçluya ait olan kısımdan alı konulacak ve banka ile borç eden arasında maaşın yarısından fazlasının kat ve alı konulması mukavele edilmeyecektir.

başlatıldı. Ertesi gün bankanın kurulması meselesi, meclisi vükelada gündeme geldi. Toplantıda içişleri, maliye, evkaf, postane telgraf bakanları hazır bulundular.⁵⁸³ Bu toplantıda alınan en önemli karar, bankanın tüm işlerini şeriata uygun olarak yapacağıydı ki, böyle bir uygulama milli bankalar arasında bir ilki temsil etmekteydi.

Ayrıca bu banka için bir encümen görevlendirilmesi de kararlaştırıldı.⁵⁸⁴ Geçici kanun 29 Mart 1914'te sadrazam, dışişleri, evkaf, harbiye, maliye, içişleri, adliye bakanlarının ve şeyhülislamın katıldığı toplantıda görüşüldü. Buna göre geçici kanunun kanunlaştırılmasında bir engel görülmedi.⁵⁸⁵ Nihayetinde kanun 30 Mart 1914'te yürürlüğe girdi.⁵⁸⁶ Kanun metninin altında Evkaf Bakanı Hayri Bey, Sadrazam Mehmet Said ve Padişah Mehmet Reşat'ın isim ve mühürleri bulunmaktaydı.⁵⁸⁷ Adı geçen kanun Takvim-i Vekayi gazetesinin 3 Nisan 1914 tarihli sayısında yayınlanarak yürürlüğe girdi.⁵⁸⁸ Artık sıra, bankanın kuruluş usulünün Mebusan ve Ayan Meclisinde görüşülmesine geldi.⁵⁸⁹

10 Haziran 1914'te kanun maddeleri maliye encümenince incelendikten sonra acil kararıyla heyeti umumiyede müzakere edildi. Ardından mebusan tezkeresi, Ayan Meclisine gönderildi.⁵⁹⁰ Ayan Meclisinde ise 21 Haziran'da Evkaf Bankası isminde bir banka kurulması hakkındaki kanun layihası başlığıyla görüşüldü. Öncelikle okunan maliye encümeni tutanağında, Evkaf Bakanlığının vakfedilmiş nakitlerinden mali bir müessese kurulacağı üzerinde duruldu. Söz alan Yorgiyadis Efendi, devletin vakıf parasıyla bir banka kurmasının hiçbir yerde kabul edilebilecek bir durum olmadığını belirtti. Şayet Evkaf Bakanlığı devletin resmi dairelerinden biriye, malı da devlete ait olmalıydı. 500.000 lira sermayeyle kurulan Evkaf Bankası'nın bir gün iflas etme ihtimali muhtemeldi. Dolayısıyla böyle bir bankanın kurulması uygun değildi. Nail Bey cevaben, Yorgiyadis Efendi'nin devlet tarafından bir banka açılabilir mi ile devlet

9. Madde; bu anonim şirketin yönetmeliğini hazırlamaya Evkaf Bakanı sorumludur. bk. **Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi**, 8 Temmuz 1914, C.1, D.3, B.25, s.442-446.

⁵⁸³ **BOA.MV.234/50.**

⁵⁸⁴ **BOA.BEO.4260/319480; BOA.MV.185/31.**

⁵⁸⁵ **BOA.İ.MMS.181/18.**

⁵⁸⁶ **BOA.A.DVN.MKL.59/32.**

⁵⁸⁷ **BOA.DVN.MKL.58/45; BOA.İ.MLU.8/37; BOA.İ.MMS.181/18.**

⁵⁸⁸ “*Evkaf Bankası Hakkında Kanun-u Muvakkat*”, **Takvim-i Vekayi**, 3 Nisan 1914, S.1776, s.1.

⁵⁸⁹ **BOA.A.DVN.MKL.59/32.**

⁵⁹⁰ **Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi**, 30 Haziran 1914, C.1, D.3, B.18, s.288; **Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi**, 1 Temmuz 1914, C.1, D.3, B.19, s.308.

tarafından banka açılması uygun mudur meselelerini birbirine karıştırdığını ilettiler. Devlet tarafından banka açılabilir mi konusuna dünyada Rusya'dan, Almanya'dan ve İsveç'ten örnekler gösterilebilirdi. Nitekim bu hususta Yorgiyadis Efendi yanılmaktaydı. Zira bakanlık devlet dairesi olmasına rağmen sahip olduğu nakitler hazineye ait değildi. Böylece banka kurmasında hiçbir engel yoktu. İlaveten, Abdülhamit Zehravi Efendi, bakanlığın bu hareketinin taktire şayan olduğunu dile getirdi. Hulusi Bey, bankanın yalnızca avârız akçesiyle hisse senedi alacağından ve bunun sadece Müslümanlara mahsus bulunmasından dolayı, senetlerinin isme yazılı ve Müslümanlara satılması gerektiğini vurguladı. Zira başka yerlerde böyle Evkaf Bankaları yoktu. Banka 500.000 liralık hisse senedi çıkaracak ve bakanlık bunlardan istediği kadarını alabileceği gibi, dışarıdan talip olanlar da bu senetlerden alabilirlerdi. Böylece bankanın, Osmanlı anonim şirketlerinden bir farkı yoktu. Ayan Meclisinin uygun görmesi durumunda Ziraat Bankası ve emsali bankalara verilen imtiyazlara sahip olacaktı. Bankanın kurulması meselesinde meclis üyelerinden Yorgiyadis, Bohor ve Legofet Beyler gibi gayrimüslimler, bakanlığın vakıf paralarıyla banka kurmasını doğru bulmadıklarını belirterek bu duruma karşı çıktılar.⁵⁹¹

28 Haziran saat 15.00'da Mebusan Meclisinde ikinci celsede Halil Bey başkanlığında, Evkaf Bankası kanunu hakkında bir müzakere gerçekleştirildi. Kirkor Zöhrap Efendi, memlekette yabancı iktisadi tahakkümünden kurtulmak için çaba gösterildiğini ve bu bağlamda Evkaf Bakanlığının banka kurmak girişimiyle taktire şayan bir gayret sarf ettiğini belirtti. Çünkü bu iktisadi mücadeleyle, Meşrutiyet muhafaza edilecek ve başarı sağlanacaktı. Zaten bakanlığın görevleri arasında nakit idare etmek, tasarruf etmek ve artırmak vardı. Fakat en önemli vazifesi banka kurmaktı. Şayet banka, kendi müşterilerini memnun ederse, ihtiyaçlarını karşılarsa, halk bankaya büyük rağbet gösterir ve böylelikle başarılı addedilebilirdi. Ayrıca bankaya, yabancılara karşı rekabet edebilmesi için bazı kolaylıkların tanınması gerekiyordu. Bu sebeple, Zöhrap Efendi bankanın kurulması hakkındaki kanunun acil kararıyla görüşülmesini teklif etti.⁵⁹²

⁵⁹¹ Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, 8 Temmuz 1914, C.1, D.3, B.25, s.442-446.

⁵⁹² Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (İçtima-ı Fevkalâde), 28 Haziran 1914, C.2, D.3, B.30, s.127-143.

M. Şevket Paşa ise bakanlığı Zöhrap Efendi'nin kastettiğinin aksine İslami bir müessese olarak değerlendirdi. Halbuki banka işlemleri faizle yürütülecek ve vakıf parasına da bu faizler karışacaktı. Sait Efendi buna hayır işlerinde faiz meşrudur cevabı verdi. Onu Cemil Zehavi Efendi'de destekledi. Şevket Paşa, banka parasıyla evkafın parasının karışıp karışmayacağını sordu. Ubeydullah Efendi, bankanın bakanlığın vakıf paralarından oluşacağını belirtti. Şevket Paşa, banka ile vakfın parasının birbirine karışacağını, dolayısıyla camilerde namaz kılınan seccadelerin bu faiz parasıyla alınacağını iddia etti. Meclis başkanı Halil Bey, Şevket Paşa'nın söylediklerinden kanunu hiç okumadığını anlaşıldığını beyan etti. Zira kanunda, açık bir şekilde bankanın sermayesinin hisse senedi üzerine kurulu olacağı ve bankanın hisse senetlerinin bakanlık vasıtasıyla vakıf paralarıyla alınacağı belirtilmekteydi. Böylece bütün parayı bakanlık vermeyecekti. Devamında Şevket Paşa, dini bir kuruma haram olan paranın karıştırılması meselesini sorgulamaya devam etti. Mehmet Sait Efendi ise ortada haram bir durumun bulunmadığını söyledi. Abdullah Azmi Efendi bankayı, İslami mali bir kurum olarak nitelendirmekle birlikte İslamiyet açısından faydalı bir oluşum olarak telakki etti.⁵⁹³

Rıza Paşa üçüncü maddenin görüşülmesi esnasında, bakanlığın vakıf nakitleri ve avarız akçeleriyle banka hisse senedinden dilediği kadarını alabilir denildiğini, fakat bazı vakıf paralarının doğrudan doğruya mahalli cemaatlere ait olduğunu belirtti. Bunların vakıf paralarının faiziyle camilere ihtiyaçlarını aldıklarını ifade etti. Dolayısıyla bakanlığın bu vakıf paralarıyla da hisse senedi alıp alamayacağını sordu. Zöhrap Efendi, bankanın bir anonim ticaret şirketi olduğunu, bakanlığın uygun gördüğü kadar hisse senedi alabileceğini, dolayısıyla vakıf paralarının hepsiyle hisse alınacak diye bir kaide bulunmadığını dile getirdi. Rıza Paşa, sorusunu taşradaki evkaf müdürlüklerinde bulunan vakıf paralarıyla hisse alınıp alınamayacağı şeklinde yineledi. Münir Bey, taşralardaki avarız akçesi adıyla köylerin ya da mahallelerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılan paraların da vakıf paraları kategorisine dahil edilebileceği şeklinde cevap verdi. Dolayısıyla bunlar üzerinde de bakanlığın tasarruf hakkı bulunmaktaydı. Karesi'den Mehmet Bey, taşralarda birçok avarızın bulunduğunu hatta Karesi'de 40-50.000 liralık bir meblağın istifade edilmeksizin

⁵⁹³ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (İçtima-ı Fevkalâde), 28 Haziran 1914, C.2, D.3, B.30, s.127-143.

beklediğini beyan etti. Şayet belirtilen parayla burada bankanın bir şubesi açılırsa, halkın da istifade edebileceğini vurguladı. Halet Efendi ise taşradaki vakıf paralarının banka şubesi için kullanılması durumunda camilerin ihtiyaçlarını karşılamanın mümkün olmayacağı gerekçesiyle Mehmet Bey'in teklifine karşı çıktı. Abdullah Azmi Bey de bankaya Osmanlı Anonim Şirketi yerine İslam Anonim Şirketi denilmesini önerdi.⁵⁹⁴

Ayan Meclisi üyeleri arasında dördüncü maddede geçen hisse senedini yalnızca Osmanlı ve Müslüman unsular alabilir kavramı üzerine bir tartışma çıktı. Bir kısım bu kavrama gayrimüslimlerin dahil olmadığını zira bu durumun İslam bankası olma özelliğini bozacağını savundu. Zöhrap Efendi dahil olduğunu ancak banka hisse senetlerinin büyük çoğunluğunun Müslümanlarda, küçük kısmının ise gayrimüslimlerde olmasının bu duruma bir zarar teşkil etmeyeceğini ifade etti. Fakat buna itiraz edenler, Osmanlı ve Müslüman'daki vav harfinin kaldırılmasını önerdiler. Zöhrap Efendi böyle bir değişimi onaylamanın hükümetin kararına karşı çıkmak olacağı belirtti ve desteklemedi. Abdullah Azmi Efendi ise Osmanlı Müslümanı olarak tadilini kabul ettiğini ilettili. Evkaf Bakanlığı Müsteşarı Münir Bey, maliye encümeninin tadil önerisini bakanlığın da uygun bulduğunu belirtti. Dolayısıyla banka sermayesinin 5/4'ünün isme yazılı olup sahibi, Osmanlı Müslümanları olacaktır şeklinde düzeltildi. Dördüncü madde için yapılan oylamada hükümetin teklifini 134 kişiden 119'u kabul etti. Hacı Şefik Bey, daha önce defalarca bazı kadınların Osmanlı Bankası'na para yatırırken faiz talep etmeden, yalnız parasının muhafazasını istediğine şahit olduğunu söyledi. Halkın bir İslam bankası olmamasından dolayı bunu mecbur kaldığını ve böylece yabancı bankalarda pek çok Müslümanın parasının bulunduğunu aktardı. Evkaf Bankası açıldığı zaman faizsiz birkaç milyon para bankaya gelebilirdi. Hele ki bankanın sunacağı %2,5-3 faizi duyan halkın bankaya rağbetiye, çok büyük olurdu. Böylece meclis uzun tartışmalar neticesinde Evkaf Bankası kanunu kabul etti.⁵⁹⁵

⁵⁹⁴ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (İçtima-ı Fevkalâde), 28 Haziran 1914, C.2, D.3, B.30, s.127-143.

⁵⁹⁵ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (İçtima-ı Fevkalâde), 28 Haziran 1914, C.2, D.3, B.30, s.127-143.

Akabinde bankanın kuruluşunu onaylayan padişah izni 1 Ağustos 1914'te verildi.⁵⁹⁶ Banka İstanbul haricinde yurt içinde ve yurt dışında da şubeler açabilirdi. Bankanın merkezinde ve şubelerinde Evkaf Bakanlığını temsilen birer naip bulunmalıydı.⁵⁹⁷ Nihayetinde ilk taşra şubesi, aynı yıl İzmir'de kuruldu.⁵⁹⁸ Fakat Türk bankacılık tarihinde ilk vakıf bankası olma özelliğini taşıyan bu kuruluşun, faaliyete devam ettiğine dair bilgilere rastlanamadı. Diğer taraftan açıldığı dönemin Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında olması, bankanın faaliyetini uzun süre devam ettiremeden tarihe karışmış olabileceği düşüncesini akıllara getirmektedir.⁵⁹⁹

b. Faaliyet Alanı

Bankanın faaliyetleri;

1. Esham ve tahvilat ile gayrimenkul mallar, maaş ya da vazifeler karşılığında borç verme,
2. Gayrimenkul ihalesi, kiralama, satma ve hariçten borç alınacak meblağı muhafaza etme,
3. Vakıf bina ve vakıf arazilerinin gelirlerini toplama,
4. Her türlü zirai, sanayi ve ticari şirketlerin kurulmasına aracılık etme,
5. Emre yazılı senet olmak kaydıyla poliçe vb. senet ticaretini yapma,
6. Teminatlı teminatsız cari hesap açma,
7. Ücret karşılığında emanete aldığı esham ve tahvilatı muhafaza etme,
8. Talep edenlere kasa kiralama,
9. Kârı ve zararına karışmamak kaydıyla her türlü şirketin hisse senedi ve tahvilat işlemlerini yürütme faaliyetlerini yerine getirme,⁶⁰⁰
10. Ayrıca, mali kredi belgesi ve kredi mektubu vermeye, kefil sıfatıyla kefalet etmeye, kâr ve zararı sahibine ait olmak üzere, hisse senetleri ve tahvilatı ücret karşılığında tedavüle çıkarma konusunda işlemler yapmaktan ibaretti.⁶⁰¹

⁵⁹⁶ BOA.İ.MLU.8/37.

⁵⁹⁷ BOA.MV.185/31.

⁵⁹⁸ Toprak, *Milli İktisat (1908-1918)*, s.257.

⁵⁹⁹ Sadi Bayram, "*Sultan Reşad Devrinde Evkaf Bankası Kurulma Çalışmaları*", *Vakıf Haftası Dergisi*, C.5, 1987, s.217.

⁶⁰⁰ BOA.DVN.MKL.58/45.

⁶⁰¹ BOA.İ.MMS.181/18.

c. Sermayesi

Bankanın sermayesi 500.000 Osmanlı lirasıydı. Bu miktar banka yönetim kurulunun belirleyeceği miktarda, hisse senetleri çıkarılması suretiyle tedarik edilirdi. Evkaf Bakanlığı basılmış altın ve gümüş paralar, vakıf ve geçici vergi paralarıyla bankanın hisse senetlerinden gerekli gördüğü kadar satın alabilirdi. Sermayenin artırılması genel kurul kararı ve adı geçen bakanlığın onayı ile mümkündü. Hisse senetleri isme yazılı olmakla birlikte bu senetleri yalnızca Müslümanlar satın alabilirlerdi.⁶⁰² Bu şart bundan sonra kurulacak milli bankalar içinde örnek teşkil etti ve böylelikle milli iktisat politikası alanında önemli bir adım atıldı.⁶⁰³

d. İşleyişi

Bankanın işleri, genel kurul tarafından seçilmiş, beş-on bir arası üyeden oluşan bir yönetim kurulu aracılığıyla yürütülürdü. İlk üç yılın yönetim kurulu üyeleri, bankada memur olmayan ancak alanında ihtisaslaşmış beş kişiden ibaretti. Bu kişiler, Evkaf Bakanlığı tarafından seçilirler, daha sonraki yıllarda ise genel kurul tarafından göreve getirilirdi. Ancak burada daima bakanlığı temsil edecek üç kişi bulunurdu. Bu üç kişinin görevi, bankanın işlemlerinin şer'i usullere uygun yapıp yapılmadığını gözlemlemek olabilirdi. Mahkeme ve resmi dairelerde muhafaza olunacak nakit mevduat, Evkaf Bankası bulunan yerlerde bu bankalara bırakılırdı. Banka, damga vergisi müstesna olmak üzere Ziraat Bankası'nın sahip olduğu imtiyazlardan yararlanabilirdi. Ayrıca borçtan kaynaklanan tüm alacakları mahkeme kararına gerek kalmaksızın icra dairesi vasıtasıyla tahsil edilirdi. Bankaya karşılık gösterilen maaştan ay ay alınması kararlaştırılan miktar, banka müdürünün onayı üzerine borçlunun ilgili olduğu kurum tarafından hesabına gönderilen maaşı kanunen haczetme şeklinde temin edilebilirdi. Banka bu maaşın yarısından fazlasına haciz koyamazdı. Kanunun yürütülmesinde Evkaf Bakanı görevliydi.⁶⁰⁴

⁶⁰² BOA.İ.MMS.181/18.

⁶⁰³ Toprak, *Milli İktisat (1908-1918)*, s.257.

⁶⁰⁴ BOA.İ.MLU.8/37.

10. Osmanlı Terhin-i Akar Bankası

Merkezi İstanbul'da olacak ve devletin sınırları içindeki şehir ve kasabalarda gayrimenkulün teminat olarak gösterilmesi karşılığında borç verecek olan banka için kuruluş dilekçesi veren kişiler, Ayandan Nail ve Aram Bey, Banker Ferid Abid Efendidir.⁶⁰⁵ Bankanın kurulması hususu bakanlar kurulunda 9 Mayıs 1915'te görüşüldü ve padişah onayına sunuldu. Aynı gün onayı alan bankanın kurulması işini takip etmekle Ticaret ve Ziraat Bakanlığı görevlendirildi. Bankanın sermayesi 440.00 Osmanlı lirası, müddeti ise 99 sene olarak belirlendi.⁶⁰⁶

Şehir ve kasabalardaki bina ve arsaların teminatı karşılığında borç vermek, cari hesap yoluyla kredi açmak⁶⁰⁷ gibi işlemleri yerine getirecek olan bankanın faaliyete geçtiğine dair bir bilgiye tesadüf edilmedi.

11. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası

a. Kuruluşu

Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Bankası'nın hükümetle olan ilişkilerini kesmesi, Osmanlı topraklarında bulunan diğer yabancı bankaların ise faaliyetlerini durdurmaları milli bankaya olan ihtiyacı gözler önüne serdi. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın kuruluş serüveni de tam olarak böyle bir ortamda başladı.⁶⁰⁸

Aslında bankanın kurulacağı tarih itibarıyla Osmanlı topraklarında kurulmuş milli bankalar vardı. Fakat devletin adına hareket edecek büyüklükte ve yetkinlikte bir kuruluş henüz bulunmamaktaydı. Bu sebeple İttihat ve Terakki hükümeti böyle bir bankayı hayata geçirmek adına gerekli teşebbüsleri başlattı.⁶⁰⁹

Banka henüz kuruluş aşamasındayken, halkın bankaya ilgisini çekmek amacıyla birtakım propaganda faaliyetlerinde bulunuldu. Ticaret mektebinde 6 Şubat'ta Öğretmen Serkez Nihat Bey tarafından bir buçuk saatlik, bankalar konulu bir konferans verildi. Önce bankaların ehemmiyetinden, iktisadi hayatta oynadıkları

⁶⁰⁵ “Osmanlı Terhin-i Akar Bankası”, **Tanin**, 2 Haziran 1915, S.2318, s.3.

⁶⁰⁶ **BOA.MV.240/4.**

⁶⁰⁷ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.97.

⁶⁰⁸ Burhan Ulutan, **a.g.e.**, s. 166-167.

⁶⁰⁹ Ökçün, **a.g.e.**, s.224-225.

rollerden bahseden Nihat Bey, milli banka olan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın memleket için gerekliliği ve edeceği hizmetlerin üzerinde durdu.⁶¹⁰ İlâveten, İstanbul sokaklarında duvarlara yapıştırılan ilanlarda, hisse senedine kayıt muamelesinin 20 Ocak'ta başlayacağı duyuruldu. Ayrıca gazetelerde, bankanın neden kurulması gerektiği konusunda her gün haber yapıldı. Çünkü milli iktisadın ilk büyük müessesesi olan bankanın kuruluşunda başarıya ulaşılmalıydı. Bunun için harp esnasında, hayal edilen gayeye ulaşmakta daha çok fedakârlık gerekmekte ve bu hedef için hiçbir engel tanınmamalıydı. Bu dönemde zafere ulaşmanın yolu yalnızca askeri başarıyla değil, halkın da maddi manevi katkılarıyla gerçekleşebilirdi. Zira mücadelenin maddi boyutunu kazanan milletler, manevi boyutunu da zaferle taçlandırabileceklerdi. Diğer devletlerde olduğu gibi bir taraftan cephede mücadele edilirken, diğer taraftan milli kuvvetle zafer için hazırlanmak lazımdı. Zira savaş içinde olan bütün milletler, bu doğrultuda ilerlerken Türk milletinin de bu yoldan geri kalmaması son derece önemliydi. Çünkü savaş sonrası en büyük mücadele milli iktisat çerçevesinde gerçekleştirilmeliydi. Kurulacak banka, ülke iktisadi hayatındaki bütün milli girişimlere rehberlik etmekle kalmaz aynı zamanda yardım da ederdi. Devlet bu hususta bankaya bütün kolaylıkları sağlardı. Parlamentoda birkaç güne onaylanacak kanun ile banka hem birçok ayrıcalığa sahip olacak hem de kesin olarak kurulmuş sayılırdı. Ancak milletin yardımı ile savaştan sonraki iktisadi cihadın en büyük kuvveti olurdu.⁶¹¹

Zira, kapitülasyonların ilga edilmesine kadar olan süreçte devlet ve milletin eli ayağı bağlı kaldı ve ülkenin kalkınması mümkün olmadı. Bu sebeple, milletin cephede kazanacağı zaferi devam ettirecek diğer bir istiklal başarısı ise milli bankaydı. Öyle ki, milli bankası olmayan bir millet, kâğıt üzerinde ya da uluslararası platformlarda ne kadar bağımsız olursa olsun gerçek anlamda özgür sayılmazdı. Çünkü bir devlet, gelişim göstermek veya kararlar almak için maddi ihtiyacını kendi içinde karşılayabilmeliydi. Şayet karşılayamaz ve yabancı devletlere muhtaç olursa, her anlamda onlara bağımlı hale gelirdi. Akabinde ise millet menfaatine uygun kararları vermek yerine, para bulacağı devletleri memnun etmeyi tercih etmek zorunda kalırdı.

⁶¹⁰ “Bankalar Hakkında Konferans”, **Sabah**, 7 Nisan 1917, S.9841, s.3.

⁶¹¹ “Siyaset-İktisadi Cihad”, **Tanin**, 20 Ocak 1917, S.2912, s.1; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tercüman-ı Hakikat**, 25 Ocak 1917, S.12903, s.2.

Nitekim böyle bir devletin ya da milletin bağımsızlığından da söz etmek mümkün olmazdı. Bu sebeple adı geçen milli banka istiklal binasının en önemli temellerini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla bu temelin kurulmasında her Osmanlı vatandaşına büyük bir vazife düşmekteydi.⁶¹²

İttihat ve Terakki yönetimi bankanın kuruluş propagandasına bizatihi dahil oldu. Parti Genel Merkezi vilayetlere gönderdiği bir genelgede, millet bir uzviyete benzetilirse bu uzviyetin kanının itibar (kredi) olduğunu ve bankanın ise bir kalp gibi bütün itibarları toplayıp sonra da dağıtan bir müessese rolünü üstlendiği belirtildi.⁶¹³ Böylece bankaya, insan vücudunda kalbin gördüğü hayati görevler gibi millet hayatında önemli vasıflar yüklendi. Bu zamana kadar memlekette bu denli bir milli bankanın olmamasından dolayı milletin iktisadi kalbi, memleketin dışında bulunmaktaydı. Bu vesileyle, memleketin kanı da dışarıya gidiyor ve mali servet bu durumdan istifade edemiyordu.⁶¹⁴ Diğer taraftan, banka sayesinde küçük küçük sermayeler bir araya getirilecek ve bunların sürekli devrederek ticarete ve sanayide kullanılması sayesinde, milli iktisadın doğuşu sağlanırdı. Milli iktisat alanında bir doğuşun temsilcisi olarak Osmanlı İtibar-ı Milli Banka'sının ülke iktisadına sağlayacağı katkılardan bahsedilirken, ülke topraklarında yabancı sermaye ile kurulmuş bankalara da yaptıkları hizmetlerde dolayı teşekkür edildi. Diğer taraftan bu bankaların amacının yalnızca sermayelerinin devamını sağlamak olduğu ifade edilirken, bahsi geçen milli bankanın ülkenin sermayesini artırmayı amaçladığına parmak basıldı. Ayrıca banka sayesinde, yabancı bankalarda hatta yabancı ülkelerde bulunan milli sermayenin bir kısmı vatan topraklarında kalırdı. Parasını bankalarda değerlendirmek isteyenler daha önceden hep yabancı bankalara başvurmaktaydı. Bu bankalara yatırılan paranın ülkemize yararı yokken, milli banka sayesinde bu paralar hem sermayedarına hem de ülkeye fayda sağlardı. Bu sebeple hükümet bankanın sağlam temeller üzerine kurulması için yardımını hiçbir zaman esirgemezdi.⁶¹⁵

Bankanın kuruluşuna 1 Ocak 1917'de padişah izni verildi. Merkezi İstanbul'da olan bankanın kuruluş dilekçesinde, Maliye Bakanı ve Biga mebusu Mehmet Cavit

⁶¹² Ağaoglu Ahmet, "Milli Banka", **Tercüman-ı Hakikat**, 21 Ocak 1917, S.12899, s.1.

⁶¹³ "İktisadi Cihad-İttihat ve Terakkinin Tahrirat-ı Umumiyesi", **Tanin**, 23 Ocak 1917, S.2915, s.1.

⁶¹⁴ Tekin Alp, "İtibar-ı Milli Bankası", **İktisadiyat Mecmuası**, 1 Şubat 1917, Yıl 1, S. 40, s.1-2.

⁶¹⁵ "Siyaset-Yeni Bankanın Mahiyeti", **Tanin**, 22 Ocak 1917, S.2914, s.1.

Bey, Dainler Vekili ve Osmanlı Tahvilleri Hamili Başkanı Hüseyin Cahit Bey, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Mehmet Şeref, Posta ve Telgraf Bakanı Mehmet Galip, Selanikli Tüccar Tevfik Bey ve Mahmut Nedim Sarım'ın imzası bulunmakla birlikte 1 Mart 1917'de⁶¹⁶ kesin olarak kuruldu.⁶¹⁷ Bankanın kurucuları arasında devleti de saymak mümkündür. Çünkü devlet hazinesinden bankaya destek verildi.⁶¹⁸ Ayrıca halkın sermayeye yapmış olduğu katılımdan yola çıkılarak banka, bir millet bankası niteliğini de taşımaktaydı.⁶¹⁹ Bu niteliğiyle Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası, milli bankalar arasında hem devletin doğrudan sermayedar olması hem de ulusal çapta halk katılımıyla bir ilki temsil etmekteydi.

Bolu mutasarrıfı Ali Seydi, Meclis-i Umumide 15 Ocak 1917'de alınan kararla, ülkenin iktisadi istiklalini sağlamak için girişilen bir teşebbüs olarak değerlendirilen banka için İçişleri Bakanlığına teşekkür telgrafı gönderdi.⁶²⁰

Cavit Bey, bankanın kuruluşundan sonra gazeteye bir demeç verdi. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de savaş ekonomisinin yerini, barış ekonomisine bırakmasıyla birlikte şahsi teşebbüsler ortaya çıkardı. Devlet bu hususta üzerine düşen vazifeleri yerine getirmek adına Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın yerli sermayenin teşebbüsüyle kurulmasını teşvik etti. Hükümetin de sermayesine katkıda bulunduğu bu bankanın, altı yedi sene sonra devlet bankası, diğer bir ifade ile millet bankası olması kuvvetle muhtemeldi. İlaveten banka, memleketin iktisadi olarak sanayi, maden ve bayındırlık teşebbüslerinde bir merkez vazifesini üstlenirdi.⁶²¹

⁶¹⁶ Bankanın kesin faaliyete geçtiği tarih kimi kaynaklarda 1 Mart, kimilerindeyse 11 Mart şeklinde ifade edilmektedir. Ancak hisse satışının 28 Şubat'ta sona erdiği düşünülürse ve bu tarihin 1 Mart'a kadar uzatılması taleplerinin kabul edilmemesine bakılırsa, 11 Mart'ın milli bankaya olan ihtiyacın hat safhada olduğu bir dönem için oldukça geç olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmada, kesin kuruluş tarihi olarak BOA'da geçen 1 Mart kabul edildi. Arşiv belgeleri dışında 1 Mart tarihini veren süreli yayınlar için bk. "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", **İkdam**, 6 Nisan 1917, S.7239, s.2; "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", **İkdam**, 8 Nisan 1917, S.7241, s.2; "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", **Tercüman-ı Hakikat**, 1 Nisan 1917, S.12969, s.2.

⁶¹⁷ Behzat Üsdiken, "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası ve Kurucularıyla İlgili Anılar", **Finans Tarihi**, S.131, Aralık, 2000, s.94.

⁶¹⁸ Ökçün, **a.g.e.**, s.224-225.

⁶¹⁹ **BOA.A.DVN.MKL.68/1; BOA.A.DVN.MKL.68/3; BOA.İ.DUİT.112/28.1; BOA.MV.246/53.**

⁶²⁰ **BOA.DH.UMVM.63/35.**

⁶²¹ "Cavit Bey Efendinin Nutku", **Tanin**, 1 Mart 1918, S.3312, s.2.

Halkın desteğiyle ve devletin teşvikiyle, Türk bankacılık tarihinin en büyük milli kuruluşu olan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın açılışı, Türkleri iktisadi açıdan kabiliyetsizlikle suçlayan yabancıları da şaşırttı. Zira kapitülasyonlar yoluyla ezici, yabancı denetiminden kurtulan millet, savaş döneminde bile iktisadi kurtuluşunu temin edecek müessesenin temelini atmayı başardı. Bugüne kadar yabancılar kanalıyla ticaret, sanayi ve tarımda bir ilerleme kaydedilemedi. Şimdiden sonra banka kanalıyla iyi bir program ve idareyle hızlı bir gelişme sağlanabilirdi. Bu sebeple bankanın açılışı, sadece İstanbul'da değil aynı zamanda taşrada da büyük ilgiyle karşılandı. Ayrıca daha önce hiçbir banka, taşrada gerektiği kadar şube açamadı.⁶²² İlginin bu denli büyük olmasının nedeni, halkın evvelden ilim, sanayi gibi alanlarda milli bir anlayışa sahip olmamasından dolayı sürekli zarar etmesiydi. Halbuki banka, halkın tüm alanlardaki iktisadi ihtiyaçları için düzenlemeler yapmaktaydı. Artık mevcudiyetin korunmasının yolunun milletçe zenginleşmekten geçtiğini ve bunun da milli bankanın katkılarıyla olacağı idrak edildi.⁶²³ Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası yönetim kurulu başkanı Hüseyin Cahit Bey, 21 Şubat'ta vermiş olduğu bir röportajda bu durumu teyit etti. Bankanın bir ilki temsil etmesine rağmen halkın bu teşebbüse İstanbul'dan taşralara ve köylere kadar büyük bir farkındalıkla rağbet etmesini önemli bir hadise olarak gördü.⁶²⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanması üzerine banka, kuruluşunun üzerinden henüz çok zaman geçmemişken 1918'de İtilaf güçlerince işgal edildi.⁶²⁵ 5 Şubat 1919'da Amiral Calthorpe tarafından Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir notada, bankanın Anadolu'da köprülerin havaya uçurulması için para gönderdiği, gerek hükümet gerekse de İtilaf Devletleri tarafından arzu edilmeyen işlere karışmasından dolayı kapatılacağı, tekrar açılıp açılmama konusuna ileride karar verileceği bildirildi.⁶²⁶ 14 Nisan 1919'da İtilaf-ı Fevkalade Komiserleri, İstanbul'da Fransızca olarak hazırlamış oldukları raporda,⁶²⁷ bankayı ciddi istismarlara yer vermekle suçlu buldular. Hatta bu kuruluşun tasfiyesine devam

⁶²² "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası" **İkdam**, 20 Ocak 1917, S.7163, s.1.

⁶²³ "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası" **İkdam**, 20 Ocak 1917, S.7163, s.1.

⁶²⁴ "Cahit Bey ile Mülakat", **Sabah**, 22 Şubat 1917, S.9797, s.1.

⁶²⁵ G. Kazgan, **a.g.e.**, s.49.

⁶²⁶ Babacan, **a.g.e.**, s.678.

⁶²⁷ Rapor, banka hakkında ayrıntılı bilgiler içeren 19 sayfadan oluşmaktadır. Bankanın kuruluş aşaması, yönetimi, sermayesinin dağılıma kadar pek çok bilgi kapsamlı bir şekilde ele alındı. Ayrıntılı bilgi için bk. **BOA.BEO.4588/344077.2**.

etmek için gerekli yasal önlemlerin alınmasını ve gerekirse mahkûm edilen⁶²⁸ kişilere karşı yasal işlem başlatılması gerektiği vurgulandı. Nitekim 26 Ağustos 1919'da bankanın tasfiyesine lüzum görüldü ve suiistimalin sorumluları hakkında gerekli soruşturmaları yapma kararı alındı.⁶²⁹ Banka bu süreçleri yaşadığında henüz genç bir kuruluş olmasına rağmen dağılmadı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde de 29 Haziran 1927'ye kadar faaliyetlerini devam ettirdi.⁶³⁰ Belirtilen tarihte ise Türkiye İş Bankası ile birleşti. Böylece bankanın bütün varlığı, hakları ve borçları İş Bankası'na devredildi.⁶³¹ Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye İş Bankası profilinde olan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın İş Bankası'na dahil olması hem sahip olduğu ayrıcalıklarla hem de niteliğiyle bir avantaj sağladı. Böylece bankanın tecrübeli elemanları ve şubeleri de İş Bankası bünyesine girdi. Ancak dikkat çeken nokta, bu birleşmenin niçin Türkiye İş Bankası çatısının altında gerçekleştiği idi. Zira söz konusu dönemde İtibar-ı Milli Bankası, Türkiye İş Bankası'na göre daha tecrübeli, teşkilatlanması daha geniş alana yayılmış ve yarısı ödense de sermayesi daha fazlaydı.⁶³²

b. İmtiyazlar

Bankaya padişah onayı verildikten sonra, bankanın kendisinden beklenen vazifeyi yerine getirebilmesi için devlet desteği gerekmektedir. Bu bağlamda meclisi vükela, 11 Ocak 1917'de bankaya bazı imtiyazların verilmesi ile ilgili düzenlenmiş kanun layihasını Maliye Bakanlığına gönderdi. Akabinde alınan meclisi umumi kararıyla incelenmek ve tartışılmak üzere Mebusan Meclisine iletildi.⁶³³ 25 Ocak'ta Mebusan Meclisi, bankaya ait kanunu kabul etti. Kanunun görüşülmesi esnasında

⁶²⁸ Buradan hareketle bankanın 1918'in son günlerinde İtilaf Devletlerince işgal edilmesinin ardından banka çalışanlarının bir kısmının tutuklandığı sonucu çıkarılabilir.

⁶²⁹ **BOA.BEO.4588/344077.2.**

⁶³⁰ Bankanın kapatılması için, yönetmeliğinde belirtilen bazı şartların oluşması lazımdı. Öncelikle 30 yıl olan süresi, uzatılmadığı takdirde banka otomatik olarak fesh olmuş sayılırdı. Ayrıca banka sermayesinin yarısı kaybedildiği durumda, yönetim kurulu bankanın feshedilmesi meselesini genel kurula iletirdi. Bankanın feshedilme sebebi ne olursa olsun, bu hususta alınacak karar üzerine genel kurul bir veya birkaç tasfiye memuru tayin ederdi. Tasfiye memurları genel kurul kararı ve hükümetin onayı ile bankanın alacak, taahhüt, varlıkları, nakit ve esham mukabilinde başka bir şirket ya da şahsa devredilebilirdi. Tasfiye memurları bankanın hükümsüz bırakılmış tüm gayrimenkulünü nakde döndürmek, tüm alacaklarını tahsil etmek ve taahhütlerini yerine yetirmekle sorumluydu. bk. **BOA.MV.246/53.1.**

⁶³¹ Ökçün, **a.g.e.**, s.224-225.

⁶³² Uygur Kocabaşoğlu, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.20, 113.

⁶³³ **BOA.MV.205/66.1.**

encümenler tarafından bazı yararlı tadilatlar önerildi. Bu düzeltmelerin ardından kanunun Ayan Meclisi tarafından da uygun görülmesi beklenmekteydi.⁶³⁴ Banka imtiyazları hakkındaki ayan kararları, 17 Şubat'ta Ayan Meclisi reisi tarafından sadarete gönderildi.⁶³⁵ Ardından Ayan Meclisi, maliye ve nafia encümenlerinin mazbatalarıyla birlikte Heyet-i Umumiye-i Ayanda müzakere edilerek 19 Şubat'ta kabul edildi.⁶³⁶

Banka imtiyaz kanunu pek çok kez Mebusan ve Ayan Meclislerinde uzun uzun tartışıldıktan sonra kabul edildi. İlk olarak, Mebusan Meclisi, 22 Ocak'ta saat 14:05'te başkan yardımcısı Hüseyin Cahit Bey'in başkanlığında toplandı. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na bazı imtiyazların verilmesinde dair olan layihanın görüşülmesine başlandı. Zaten banka yönetmeliğinin 43. maddesinde bir kanun ile tasdik edilmek üzere bankaya birtakım ayrıcalıklar verileceği belirtilmekteydi. Hükümet ise banka için talep edilen ayrıcalıkları uygun buldu. Çünkü memleketin milli banka gibi iktisadi ve sanayi alanlarında pek çok kuruluşa acil ihtiyacı vardı. Dolayısıyla bunların kurulmasını teşvik edecek bazı imtiyazlar ve izinlerin verilmesi, böyle kuruluşların çoğalmasında rol oynadı. Bu imtiyazlar, halkın banka hisse senetlerine katılımını sağlayacak, böylece banka hızlı bir şekilde faaliyete geçebilecekti.⁶³⁷

Aynı konu, Mebusan Meclisinin 1 Şubat'ta öğleden sonra gerçekleştireceği oturumda, ilk gündem olarak yer aldı. Benzer şekilde kanun layihası 19 Şubat'ta ilk kez, Ayan Meclisinde görüşülecek konular arasında yedinci sıradaydı.⁶³⁸ Nihayetinde belirtilen tarihte, Ayan Meclisi saat 14:00'teki birinci celsede bankaya verilecek imtiyaza dair kanun layihası, Cavit Bey'in katılımıyla görüşülecekti. Ancak Cavit Bey, o gün aynı saatte İstanbul'a gelecek Avusturya-Macaristan Arşidük'ünü karşılama vazifesinden dolayı meclise gelemedi. Nitekim adı geçen kanunun görüşülmesi, kendisinin geleceği saate ertelendi. Sonunda kanun layihası, aynı gün saat 15:20'deki ikinci celsede görüşülmeye başlandı. Bankanın, bankacılık işlemleriyle ilgili nakit evraklarının damga vergisinden muaf tutulması konusunda Duyun-u Umumiyenin

⁶³⁴ “İktisadi Cihad-Bankaya Ait Kanun Meclisçe Tasdik Edildi”, **Tanin**, 26 Ocak 1917, S.2918, s.1.

⁶³⁵ **BOA.İ.DUİT.112/29.1.**

⁶³⁶ **BOA.İ.DUİT.112/19.1;** “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tercüman-ı Hakikat**, 25 Ocak 1917, S.12903, s.2.

⁶³⁷ “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tercüman-ı Hakikat**, 25 Ocak 1917, S.12903, s.2.

⁶³⁸ “Meclis-i Mebusan Müzakerati”, **Takvim-i Vekayi**, 1 Şubat 1917, S.2781, s.2; “Meclis-i Ayan'ın Ruzname-i Müzakerati”, **Takvim-i Vekayi**, 19 Şubat 1917, S.2799, s.1.

onayı da alındı. Ayan Meclisi üyelerinden Ahmet Rıza Bey, ziraat ve sanayi ile ilgili teşebbüslerin yayılmasına ve iktisadi hayatın kalkınmasına hizmet edebilecek bankaların, memlekette kurulmasını ve çoğalmasını arzu etmekle birlikte, milli servetin oldukça zarara uğradığı, halkın çoğunlukla ekmek parasına dahi muhtaç olduğu böylesi zor bir dönemde, banka kurmaya kalkışmayı ahlaki açıdan uygun görmemekteydi. Ayrıca ekonomik olarak zar zor kurulacak bir bankanın mali açıdan sağlam bir kurum imajı sergilemesini ve milletin ihtiyaçlarına ayrılmış olan paraların ayrıcalık olarak bankaya sevk edilmesini mümkün bulmamaktaydı. Bayındırlık encümeni, böyle bir bankanın memlekette bir ilki teşkil etmekle birlikte iktisadi açıdan, devletin ve milletin menfaatine yarayacağını dile getirdi. Damat Ferit Paşa, bankaya verilecek ayrıcalıkları konuşmaya başlamadan önce bankanın unvanının milli olduğunu, dolayısıyla banka devlet bankası mıdır, Osmanlı Bankası lağvedildi mi, bankanın kurulmasının sebepleri nelerdir? Kurucuları kimler, müdürü hükümetin iznini alarak mı atandı? Devlet bankaya sermaye veriyor mu? Banka banknot çıkaracak mıdır? Tedavüle çıkaracağı vadeli bonoların ve diğer tahvilatın ödeme süresi nasıl belirlendi? Devlet bu bankanın kârına ortak edilecek mi? Hisse senetleri isme mi yazılı olacaktır yoksa isteyenler bu senetlere ortak olabilecekler midir? Gibi soruları cevaplamak üzere Cavit Bey'e yöneltti. Şayet isme yazılı olacaksa bankaya milli unvanını vermek isabetliydi. Aksi taktirde yabancılar da bu senetlere ortak olur ve bankaya verilecek ayrıcalıklardan onlarda yararlanabilirdi. Böylece milletin serveti, yabancıların eline geçebilirdi. Cavit Bey, banka müdürünün hükümet tarafından tayin edildiğini belirtti. Bu işi ehil kimselerin yapabilmesi için müdürün yabancı olmasının zorunluluğundan bahsetti. Zira Osmanlı vatandaşlarından bu göreve gelebilecek yetkinlikte kimseler henüz mevcut değildi. Fakat 10 yıl sonra banka müdürü de dahil olmak üzere tüm işlerin Osmanlılar tarafından yürütülmesi ön görülebilirdi. Damat Ferit Paşa, bankanın muaf tutulacağı vergiler, emlak, pul ve gümrük olarak üç gruba ayrılacağını belirttikten sonra başka memleketlerde de bankalara, böyle imtiyazlar verilip verilmediğini sordu. Cavit Bey cevaben başka hiçbir yerde sermayesi, ihtiyat akçesi, kârı ve gayrimenkulü vergilerden muaf tutulan bir banka olmadığını dile getirdi. Ancak ülkemizin bu konuda farklı memleketlerle kıyas edilmemesi gerektiğini de ekledi. Çünkü devletin ayrıcalık tanımaması durumunda Osmanlı'da böylesi kuruluşların teşekkülü söz konusu olmazdı. İlaveten bu bankaya verilen ayrıcalıklar,

ileride devlet bankası olması ihtimalinden dolayı idi. Damat Ferit Paşa, Almanya, Fransa, Avusturya, İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde bulunan pek çok bankanın yönetmeliğini incelediğini, ancak hiçbirinde her türlü vergiden muaf olmak gibi bir durum söz konusu olmadığını yineledi. Bu bankalar yalnızca banknot çıkarmakla yetinmekteydiler. Hatta bundan elde ettikleri az kâra karşılık, bankalar hükümetlerine hisse kârı ayırmaktaydılar. Dolayısıyla hiçbir yerde verilmeyen ayrıcalıklara sahip olacak bankanın, kesinlikle yabancıların eline geçmemesi lazımdı. Kanun maddeleri üzerinde tek tek müzakere edilmeliydi.⁶³⁹

Cavit Bey, bankanın kuruluş aşamasının tamamen kanunlara uygun olarak ve padişah onayı ile tamamlandığını ilettili. Şu an ki duruma göre banka bir devlet bankası değildi. Bununla birlikte bankanın yönetmeliğinde de Osmanlı Bankası'nın devlet bankası olma imtiyazına aykırı hiçbir madde bulunmamaktaydı. Fakat ileride Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın devlet bankası olma ihtimali de oldukça yüksekti. Bu bankaya verilen imtiyazlara bakıldığında ise o kadar büyük imtiyazlar yoktu. Çünkü hükümet daha önce böylesi imtiyazları başka kurumlara da tanıdı. Ayrıca bankanın kuruluşu gereği hiçbir kurucusu yoktu. Fakat Ticaret Bakanlığına verilen bir dilekçede gerektiği durumlarda Cavit Bey ve tüccardan Tefik Bey'in imza yetkisi bulunurdu. Bununla birlikte bankanın banknot ihraç etmesine dair bir ayrıcalığı yoktu. Yönetmeliğinde de bu duruma dair bir madde bulunmamaktaydı. Kârın paylaşılması konusuna gelince, Maliye Bakanlığı tarafından bankanın sermayesine bir miktar meblağ koyarak iştirak etmesi şimdilik düşünülmemekteydi. Bakanlığın, bankanın sermayesine iştirak etmesi durumunda ise bu konuda Ayan Meclisinde bir kanun düzenlenecek ve böylece hükümet hisseye katılımı oranında bir kâr alabilirdi. Bankanın hisse senedi isme yazılı ve Osmanlı vatandaşları tarafından alınabileceği için kârı da yine Osmanlılara kalacaktı. Cavit Bey'in bu konuşmasının ardından banka hakkındaki kanun layihası Mebusan Meclisi tarafından kabul edilen şekliyle Ayan Meclisi tarafından da kabul edildi.⁶⁴⁰

21 Şubat'ta kabul edilen Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na verilecek imtiyazları içeren kanun layihasının içeriği şu şekildedir;

⁶³⁹ **Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi**, 19 Şubat 1917, C.1, D.3, B.31, s.488, 490-491,497.

⁶⁴⁰ "*Meclis-i Ayan*", **Sabah**, 20 Şubat 1917, S.9795, s.3.

1. Bankanın sermayesi, ihtiyat akçesi, kârı, faaliyette olması için gereken gayrimenkul, binalar, depolar dolayısıyla gerek mevcut bulunan ve gerekse de gelecekte ortaya çıkarılacak olan her türlü vergiden muaftır.
2. Bununla birlikte, bankanın hisse senediyle kuruluşuna dair ve banka ile resmi daireler arasında meydana gelecek evrak, senet ve ilanlar damga vergisinden sorumlu bulunmazdı.
3. Bankanın kuruluş aşamasında gerekli olup yurt dışından getirilecek mefruşat, lüzumlu alet edevat ve kasa gümrük vergisinden hariç tutulurdu.
4. Banka hisse senetleri duyun-u emiriye dışında bir borç için haczedilemezdi.
5. Bankanın hisse senetleri resmi dairelerce kefalet akçesi olarak ve bedellerinin eşitlenmiş (tesviye) miktarının tamamı üzerinden kabul edilirdi.
6. Banka, Osmanlı topraklarında gerçekleştireceği haberleşme ve nakit gönderimlerinden kaynaklanacak posta ve telgraf ücretinden serbest sayılırdı.⁶⁴¹

Bahsedilen kanun yayınlandığı tarihten itibaren geçerliydi. Ayrıca kanunun uygulanmasında adliye, maliye, posta telgraf ve telefon, ticaret, ziraat bakanları görevli kılındı.⁶⁴² Nihayetinde 23 Şubat'ta yayınlanan kanunun altında, Padişah Mehmet Reşat, Sadrazam Mehmet Talat, Maliye Bakanı Cavit, Adliye Bakanı Halil, Ticaret ve Ziraat Bakanı Mustafa Şeref, Posta ve Telgraf ve Telefon Başkan Vekili Ahmet Şükrü'nün imzaları bulunmaktaydı.⁶⁴³

İmtiyaz meselesi halledildikten sonra, 26 Şubat tarihli Mebusan Meclisi toplantısında banka hisse senedinden hükümet adına satın alınacak miktar hakkındaki kanun layihası görüşüldü. Söz alan Cavit Bey, banka hisse senetlerine 28 Şubat akşamına kadar kayıt yaptırılması gerektiği hususunda İstanbul başta olmak üzere vilayetlerde de gazeteler aracılığıyla ilanların yapıldığını ifade etti. Bankanın kesin ve resmi olarak kurulmuş sayılması, sermayeye talip çıkmasına ve yarı bedelinin nakit

⁶⁴¹ BOA.A.DVN.MKL.68/1; BOA.A.DVN.MKL.68/3; BOA.İ.DUİT.112/28; BOA.MV.246/53.1; BOA.ML.EEM.1233/25.

⁶⁴² BOA.İ.DUİT.112/19; "Osmanlı İtibar-ı", Tercüman-ı Hakikat, s.2.

⁶⁴³ "İtibar-ı Milli Bankası İmtiyazatı Hakkında Kanun", Takvim-i Vekayi, 23 Şubat 1917, S.2803, s.2.

olarak ödeniş olmasına bağılıydı. Ancak kayıt süresinin, gelecek çarşamba günü dolacağını ve o zamana kadar bankanın kesin surette kurulması için gerekli olan hisse kaydı ve sermayenin toplanamayacağını ön görüldüğünü izah etti. Şayet banka hisse senetlerinin, bir kısmı hükümetin elinde bulunursa Maliye Bakanlığının banka üzerinde daima kontrol sağlamanın mümkün olacağını belirtti. Gerekli açıklamaları yaptıktan sonra kanun layihasının acil olarak gündeme eklenmesini ve müzakere edilmesini talep etti. Nitekim yapılan oylama ile görüşülmesi kabul edildi. Kanun maddeleri görüşüldüğü ve onaylandığı sırada Tahsin Rıza Bey, ikinci maddenin açıklanmasını istedi. Cavit Bey, 500.000 lira değerindeki hisse senedinin bedelinin şu an nakit olarak ödeneceğini ve bunların daima Maliye Bakanlığının uhdesinde kalacağını dile getirdi. Diğer kısmının ise ikmal suretiyle satılacağını, birçok vilayetten hisse kayıt gününün uzatılması noktasında taleplerin geldiğini, fakat uzatılmasının uygun görülmediğini ekledi. Hatta Bağdat'tan bu konuda pek çok telgraf aldıklarını ve verilen cevapta Maliye Bakanlığının elinde muhafaza edeceğinden fazla senet olduğunu, talep oldukça bunların aynı fiyattan satılacağı iletildi. Nitekim kanun mecliste kabul edildi.⁶⁴⁴

Aynı konu Ayan Meclisinde, 27 Şubat saat 14:10'da Rifat Bey başkanlığında gündeme alındı. İlk sözü alan Ahmet Rıza Bey, hükümetin bankayı himaye ederek, kefil olup olmadığı sorusunu yöneltti. Cavit Bey, hükümetin hiçbir şeyi himayesine almadığı gibi kefil de olmadığını belirtti. Ancak hükümetin manevi himayesinin söz konusu olduğunu ekledi. Ahmet Rıza Bey, manevi himayenin kanunda belirtilmesinin gerekliliğini sorguladı. Zira bankaya birçok imtiyaz verildi. Hatta bunlar verilirken Duyun-u Umumiye'nin de müsaadesinin alındığı, inandırıcı gelmediğini savundu. Hükümetin banka hisse senetlerinden 50.000 adet alması durumunda, banka iflas ederse buraya verilen para nasıl yerinde koyulacaktı? Sorusundan hareketle, şahısların parasını herhangi bir bankaya yatırmasında bir sakınca görmediklerini ilettiler. Fakat devletin milletin parasını, bankaya yatırmasının doğruluğu üzerinde düşünülmesi gerektiğini ifade etti. Cavit Bey, hükümetin 50.000 hisse senedi alması mevzusunun Mebusan Meclisi Encümeni, Mebusan Meclisi heyeti, Ayan Meclisi Maliye Encümeni

⁶⁴⁴ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, 26 Şubat 1917, C.2, D.3. B.44, s.318-319.

ve nihayetinde hükümet tarafından kabul edildiğini dile getirdi. Bununla beraber, kâr getirmesi düşünülen her kurumun zarar etme olasılığı da olduğunu beyan etti. Hükümetin, milletin parasını bu yönde kullanabilmesi için milletin meclisinin onayına ihtiyaç duyulduğunun altını çizdi. Bankanın kâr edeceği ön görülmesine rağmen etmemesi durumunda bile, hükümetin katılmasının memleketin istifadesi için büyük bir anlam ifade ettiğini vurguladı. Zira, fertlerin henüz memlekette bunun gibi önemli işleri idare etmekte ehil olmadıklarını ilave etti. Kendisinin de ferdiyetçi olduğunu, böylesi işlere devletin olabildiğince az müdahale etmesini arzu ettiğini belirten Cavit Bey, ancak memleketin şartlarının vaziyet için önemli bir etken olduğunu hatırlattı. Bu sebeple konu maliye ve bayındırlık olduğu zaman, hükümetin müdahalesini arzu edenler arasında olduğunu söyledi. Kanununun 1. Maddesi; Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın çıkaracağı hisse senedinden 500.000 Osmanlı lirası değerinde 50.000 adetini, devlet adına 28 Şubat 1917 akşamına kadar kayıt yaptırıldığına dair haber alınmayan hisseleri de ikmal suretiyle alma yetkisi maliye bakanına aitti. Abdurrahman Şeref Efendi, maliye bakanından ikmal suretiyle hisse senetlerinin toptan miktarı hakkında bilgi istedi. Cavit Bey, dün akşama kadar vilayetlerde 114.000, İstanbul'da 139.000 olmak üzere toplam 253.000 hisse senedi satıldığını öğrendiklerini belirtti. 30-40.000 civarında da ertesi akşama kadar satılsa, geriye yaklaşık 100.000 hisse senedi kalırdı. Devletin 50.000'ini kesin şekilde, geriye kalan 50.000'i ise ikmal suretiyle satın alacağı bilgisini verdi. Bunun üzerine Abdurrahman Yusuf Bey, sürenin yarın akşama kadar değil de Mart başına kadar devam edip edemeyeceğini sordu. Cavit Bey, yarın akşam itibarıyla hisse senetlerinin bitmesi gerektiğini kaydetti. Yusuf Bey'in bu sürenin tekrar uzatılmasını teklif etmesi üzerine Cavit Bey, böyle bir şeyin uygun olmayacağını tekrarladı. Birinci madde Ahmet Rıza ve Damat Halit Beylerin muhalefetlerine rağmen kabul edildi. 2. madde; Kesin olarak alınmış hisse senetleri hiçbir şekilde başkalarına satılamazdı. Ancak diğer 50.000 hisse senedi uygun zamanda elden çıkarılırdı. 3. madde; Bahsedilen hisse senetleri için gereken meblağ, maliye bütçesine fasl-ı mahsus olarak ilave edilirdi. İleride satılacak senetlerin bedeli de satıldığı senenin bütçesine varidat-ı fevkalade olarak kaydedilirdi.

Aristidi Paşa'nın emisyon fiyatlarıyla satılıp satılmayacağı hususundaki sorusunu Cavit Bey, emisyon fiyatlarında satılacağını onaylayarak cevapladı.⁶⁴⁵

Toplam beş maddeden oluşan kanunun diğer iki maddesi ise şu şekildedir;

Madde 4: Bu kanun yayınlandığı tarihten itibaren yürürlüktedir.

Madde 5: Kanunun hükümlerine uygun yürütülmesinden maliye bakanı sorumluydu. Ayan ve Mebusan Meclislerince kabul edilen bu layihanın kanuniyeti ve devlet kanunlarına ilavesi padişah tarafından onaylandı.⁶⁴⁶

c. Bankanın Şubeleri

Banka İstanbul merkezli olmak üzere, Osmanlı'nın diğer yerlerinde de şubeler açabilecek şekilde kuruldu. Banka'nın Osmanlı sınırları içinde açacağı ilk şubenin, Samsun'un Canik sancağında olması düşünüldü. Böylece, burada bulunan tüccar, esnaf, çiftçi nakit ihtiyaçlarını karşılayabilirdi. Fakat bu şubenin açılma meselesi bir düşünce olmaktan öteye gidemedi.⁶⁴⁷

Bankaya olan müşterilerin yaklaşımları ve bankanın işlemleri umut vadetmekteydi. Bu sebeple gördüğü teveccühlere karşılık olarak biri İstanbul'da biri de İzmir'de olmak üzere iki şube açılması yönünde karar alındı.⁶⁴⁸ Bu minvalde, İzmir'de bir şubesinin açılması için gerekli hazırlıklar başlatıldı. Banka burada açılan şubesi için rıhtım üzerindeki bir binayı beş yıl müddetle kiraladı. İlerleyen zamanda ise şehrin merkezinde, şube olarak kullanılacak büyük bir bina yaptırılması planlandı. Şubenin Haziran 1917 tarihi içinde, yani banka merkezinin açılışının üç ay sonrasında, hizmete açılması hedeflendi.⁶⁴⁹

Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası müdürü Mösyö Weil, bankanın İzmir'deki şubenin açılmasıyla ilgili işlerin düzenlenmesi için İzmir'e bir seyahat yaptı. Buradaki bankanın sermayesi, küçük sermayelerin bir araya gelmesinden ortaya çıktı. Birkaç

⁶⁴⁵ Meclisi Âyan Zabıt Ceridesi, 27 Şubat 1917, C.2, D.3, B.15, s.3-6; BOA.İ.DUİT.112/20.3.

⁶⁴⁶ "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası Hisse Senedatından Hükümet Namına Mübaya'ası Tekarrür Eden Miktar Hakkında Kanun", Takvim-i Vekayi, 28 Şubat 1917, S.2808, s.1.

⁶⁴⁷ BOA.DH.İ.UM.EK.30/12.

⁶⁴⁸ Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası İdare Meclisince 15 Nisan 1918 Tarihinde Genel Kuruluna Arz Olunan Rapor, Ahmet İhsan ve Şürekası Matba-yı Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1334.

⁶⁴⁹ "İktisat Haberleri- Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", İktisadiyat Mecmuası, 7 Haziran 1917, Yıl 2, S. 27, s. 7.

hafta içinde işlemlere başlayacak bankanın en önemli vazifesi şehrin sanayi ve ticaret alanında ilerlemesine katkı sağlamaktı. Bu amaç doğrultusunda hususi teşebbüsler desteklenecek ve şehirde kurulması düşünülen şirketlerin projeleri incelenmeye başlandı. Böylece bankanın, Osmanlı topraklarındaki ilk şubesi açılmış olmakla birlikte, ilerleyen süreçte diğer yerlerde de şubeler teşkil edilmesi düşünülmekteydi.⁶⁵⁰ Şube müdürlüğüne ise Fuat Lostar tayin edildi ve bu görevi 1937 yılı itibarıyla hâlâ devam ettirmekteydi.⁶⁵¹

Banka ilerleyen süreçte İstanbul Bahçekapı, Bursa, Batum ve Ankara'da da şubeler açtı. İstanbul Bahçekapı'daki şube Bi-Ba-Bo tuhafiyeye dükkanının bulunduğu binada faaliyet gösterdi. Bu şubenin servis şefliklerine hemen hemen tamamı Türk elemanlar getirildi. İlaveten, muamelat müdürlüğüne Cevat Bey getirilirken, Firuz ve Şekip Beyler de banka çalışanları arasındaydı. Bursa'daki şubenin müdürlüğüne, daha sonra Akhisar Bankası müdürü olacak Hilmi Bey görevlendirildi. Ankara'daki şubenin açılış görevi ise Raufi Manyas'a⁶⁵² verildi. Bu şubenin açılması fikri banka yönetim kurulunda tartışıldı. Bu karara, kuruldaki Nemlizade Mithat Bey, Necmettin Molla ve Kibar Saim Bey olumlu bakarken, zıt görüşte olan kişiler de bulunmaktaydı.⁶⁵³

Banka şubelerinin bazıları Cumhuriyet döneminde de faaliyet gösterirken, bazılarıysa, Osmanlı Devleti'nin hakimiyet alanı dışında kalması nedeniyle kapatıldı. Devletin Batum'daki hâkimiyetinin 27 Aralık 1918'de sona ermesi üzerine 29 Aralık itibarıyla, buradaki şubesinin kapatılması gerektiği, banka umumi kâtibi Hacı Ziya Bey tarafından, Batum şubesine telgrafla bildirildi. Bu sebeple bankanın alacakları tahsil edilerek, bir an önce tasfiye işlemlerine başlanması gerekmektedir. Ancak bu duruma engel olarak, Avrupa'ya gönderilen çeklerin ödenmesi veya ödenmemesi

⁶⁵⁰ Weil Anadolu'ya ilk yaptığı bu seyahatten hoş izlenimler edinerek ayrıldı. İzmir toprağını incir ve üzüm başta olmak üzere diğer tarım ürünleri için oldukça elverişli olarak değerlendirdi. Ayrıca İzmir'i, devletin yardımına ihtiyacı olmadan gelişimini sağlayabilecek bir yatırım merkezi olarak nitelendirdi. Bu duruma örnek olarak proje halindeki, kısa demiryolu istasyon projesini gösterdi. Şehrin merkezinden geçmek üzere, İzmir rıhtımına bağlanacak 30 metre genişliğinde bir bulvar inşası söz konusuydu. Elbette ki İzmir'in iktisadi durumu savaş öncesi ile kıyaslanamayacağını belirtmekle birlikte yine memnuniyet verici bir seviyede olduğunu da ilave etti. bk. "*Milli Banka Müdürüyle Mülakat*", **Tanin**, 30 Mayıs 1917, S.3042, s.3.

⁶⁵¹ **T.C. Resmî Gazete**, 5 Mayıs 1937, S.3596, s.8035.

⁶⁵² Raufi Manyas 1924 yılına kadar Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'nda çalıştı. Manyas, "*İtibarı Millî Bankası*", s.46-47.

⁶⁵³ Manyas, "*İtibar-ı Millî*", s.127-129.

hakkında henüz hiçbir haber olmadığından, bunların hesaplanamaması sebebiyle hiçbir şey ödenememekteydi. Tasfiye işlemleri başlayınca burada bulunan memurların da merkeze getirilecekleri belirtildi.⁶⁵⁴ Bankanın, ne zaman açıldığı belli olmamakla birlikte, Aydın'da şubesi bulunmaktaydı.⁶⁵⁵ Bu şubenin kapısında bankanın isminin yazdığı Türkçe tabela, 23 Temmuz 1920'de bir Rum tarafından parçalandığı bilgisine tesadüf edildi.⁶⁵⁶

d. Faaliyet Alanı

Banka, 1917 yılı mart ayının birinci günü kesin surette kuruldu. Yönetmeliğinde bankanın kuruluş amacı, yalnızca para işlemlerini gerçekleştirmek değil aynı zamanda memleketin iktisadi, ticari ve zirai açıdan ilerlemesine yardımcı olmak şeklinde belirtildi. Ancak her şeyden önce, sanayinin gelişmesi amaçlanmaktaydı. Bunun için bir taraftan mevcut sanayi kurumlarına yardım edilecek, diğer taraftan da yeni kurulacak fabrikalar kollanacaktı.⁶⁵⁷ Bunun dışında;

1. Ticari senetleri iskonto etmek,
2. Para haline getirilmiş ancak kullanılmayan altın ve gümüş, ziynet altınlar ve antika sikkeler karşılığında borç vermek,
3. Yönetim kurulu tarafından kabul edilecek esham, hisse senetleri, tahvilat kuponları, ticari mallar ya da bunların konşimentosu⁶⁵⁸ mukabilinde borç vermek ve emanet olarak eşya ve mal kabul etmek,
4. Faizli-faizsiz, vadeli -vadesiz emanet kabul etmek ve cari hesap açmak,
5. Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerinde ve yurt dışına nakil ve nakit işlemlerini gerçekleştirmek,
6. Başkasının hesabına para göndermek ve her türlü tahvilat ve hisse senedi ve bunların kupon, hisse kârı bedellerini tahsil eylemek,
7. Kendi ve başkaları hesabına her türlü kambiyo işlemleri yapmak,
8. Gerek İstanbul gerekse de yabancı borsalarında kendi hesabına ya da başkalarının adına her türlü esham ve tahvilatla hisse senedi alıp satmak,

⁶⁵⁴ BOA.DH.ŞFR.94/280.1.

⁶⁵⁵ Fakat bankanın Aydın'da bir şube açtığına dair bir bilgiye rastlanmadı. Burada kastedilen şubenin Aydın vilayetindeki İzmir şubesi olması ihtimal dahilindedir.

⁶⁵⁶ BOA.DH.EUM.AYŞ.44/42.

⁶⁵⁷ BOA.MV.246/53.1.

⁶⁵⁸ Konşimento; gönderim belgesi. bk. **İktisat Terimleri**, s.274.

9. Demir yolları, yollar, geçitler, kanallar, limanlar inşa etmek, bataklık arazileri kurutmak gibi bayındırlık, ziraat, ticaret ve sanayinin gelişimine hizmet eden milli şirket ve teşebbüslerin sermayelerine ortak olmak suretiyle katkıda bulunmak,
10. Devlete ve sair resmî kurumlara ait tüm mali işlemleri ne mahiyette olursa olsun, hukuk kurallarına uygun olarak yerine getirmek,
11. Mahkemeler ve resmi dairelere emanet bırakılacak her türlü nakit akışını sağlamak,
12. Esham, tahvilat ile hisse senedi kabul ve muhafaza etmek gibi faaliyetleri yerine getirirdi.⁶⁵⁹

Özet olarak banka gerek Osmanlı topraklarında gerekse de yurt dışında bankacılık alanındaki tüm işlemleri gerçekleştirebilirdi. Dahası, yalnızca tahsilin mümkün olmadığı durumlarda teminat olarak gayrimenkul kabul edebilirdi.⁶⁶⁰

Bankanın yapacağı işlemler, yönetim kurulu tarafından belirlenen kararlar çerçevesinde yürütülürdü. Banka tarafından iskonto edilecek poliçe, isteğe dayalı senetler ve ticari senetler, hukuki açıdan uygun bir muameleyle ticarete uygun olmalı ve vadelerinin üç ayı geçmemesi gerekirdi. Ayrıca banka, yönetim kurulu üyelerinin veya hesap müfettişlerinin, yani kendi memurlarının imzasını içeren senedi iskonto edemezdi. Bankanın iskonto için kabul edeceği ticari senetler, esas olarak üç kefil imzası taşınmalıydı. Üç imzadan biri yerine, esham, hisse senedi, tahvilat, konşimento, varant,⁶⁶¹ ticari mal da rehin olarak kabul edilebilirdi. Fakat kurul, bazı özel durumlarda, çok güvenilir olması şartıyla, iki imzayı da uygun görülebilirdi. Çekilmiş bir poliçenin, düşmesi ya da kabul edenlerden birinin iflas etmesi durumunda, poliçeyi satan kimse, bedelini derhal ödemeye ya da bankaca kabul edilecek diğer bir imza bulmaya mecburdu. Bankanın kendi hisse senedi karşılığında borç vermesi yasaktı. Ancak merkez şubesi, acentesi veya muhabiri bulunan mahallerden birinde ikametgâhı olanlara yahut ikametgâh belirleyenlere borç verebilirdi. Gerçekliğinden emin olunan altın, gümüş ile ziynet eşyaları ve antika sikkeler karşılığında yapılacak borçlanmalarda, bunlar gerçek değerlerinin en az %5 farkla işleme koyulurdu. Devlet

⁶⁵⁹ BOA.A.DVN.MKL.68/3; BOA.İ.DUİT.112/28.

⁶⁶⁰ BOA.A.DVN.MKL.68/1.

⁶⁶¹ Varant; rehin senedi. bk. **İktisat Terimleri**, s.446.

tarafından çıkarılan veya devletin kefilliği bulunan, esham, tahvilat, hisse senedi üzerine yapılan borçlanmada bir önceki günkü borsa fiyatının %75'ini ve devletin kefilliği olmaksızın belediyeler ve vilayetler tarafından çıkarılacak olanlara ise %70'ini, diğer Osmanlı eshamının %60'ını geçmemek üzere borç verilebilirdi. Kuponlar karşılığında yapılacak borçlanma için kuponların vadesinin geçmesine üç aydan fazla bir zaman kalmamış olması lazımdı. Ticari değeri olan mallar karşılığında yapılacak borçlanmada ise verilecek miktar, ticari kıymetlerinin azami %50-%75'i arasında olabilirdi. Ayrıca ticari malların kıymetinin, banka tarafından seçilmiş ehil kimseler tarafından tespit edilmesi gerekliydi.⁶⁶²

Bankaya rehin bırakılan eşya, tahvilat, hisse senedi ile bunlara karşılık verilen avans miktarı arasındaki farkta %25 oranında bir çelişki varsa, borçlunun rehine yeniden bir miktar eşya, tahvilat hisse senedi ilave etmesi gerekirdi. Bunun bir başka yoluysa, borcunun uygun bir miktarını ödemesiydi. Şayet bunların hiçbiri yapılmazsa, banka vade gününün sonunda hiçbir uyarıda bulunmaksızın rehin bırakılan şeyin tamamı ya da bir kısmını borsa simsarı aracılığıyla satılabilirdi.⁶⁶³

Ayrıca, bankanın kapıları yabancı sermayeye karşı kapalı kalamazdı. Zira bankanın bütün sorumluluklarını yerine getirebilmesi için yabancı sermayeye de ihtiyacı vardı. Yalnız, sermayelerini Türkiye'ye aktarmak isteyen yabancılar, bunu daima Osmanlı sermayelerine iştirak yoluyla yapabilirlerdi. Böylece bir taraftan yabancı sermayeye karşı olunmadığı imajı verilmek istenirken, diğer taraftan da ülkede tekrar yabancı sermaye egemenliğinin oluşumunu engellenmek arzulanmaktaydı. İlaveten banka, ülkede yerli ticaretin gelişmesini ve tarımda mahsullerin taksimi meselesinde önemli rol oynayacaktı. Ülkenin bazı yerlerinde tarım ürünleri ihtiyacını karşılamakla birlikte ihracata izin verilirken, bazı yerlerinde ise halkın mevcut ihtiyacını bile karşılayamamakta ve dışarıdan alma gereksinimi doğmaktaydı. Bu durumda ithalat ve ihracat arasında bir denge oluşturulmalıydı. Her şeyden önce mahsulün elden ele dolaşımı yerine, mahsulün buldukları yerden toplanıp doğrudan doğruya satış mevkiine ulaştırılması gerekirdi.⁶⁶⁴

⁶⁶² BOA.A.DVN.MKL.68/1.

⁶⁶³ BOA.MV.246/53.

⁶⁶⁴ *İktisadi Cihad- İtibar-ı Milli Bankası Müdürüyle Mülakat*", **Tanin**, 5 Şubat 1917, S.2928, s.3.

Bu doğrultuda banka, Birinci Dünya Savaşı sırasında, 7 Ekim 1918, memleketin erzakını temin etme noktasında aktif rol oynadı. Batum'a zahire nakledilmesi için Odesa'ya iki tüccar gönderildi. Bu kişiler aracılığıyla 1.600.000 kilo un ve buğday ithali için müsaade alındı. Bunların satın alınmasına aracılık eden komisyonun, ödemenin peşin olması şartını ifade etmesi üzerine, bu işi idare etmek üzere banka memurlarından Fuad Asım Bey görevlendirildi. Asım Bey'e vekâlet ve para konusu etraflıca anlatıldı. Bunun için ordudan alınan 50.000 lira bankaya yatırıldı. Bu ücret bankanın Batum'daki şubesi aracılığıyla havale edilecek, Odesa'daki konsolos vasıtasıyla da hububatın alımı esnasında Fuad Bey'e iletilecekti.⁶⁶⁵

Banka umumun faydasına olacak işlere de girişmeye devam etmekteydi. Şeker fiyatları nazarı dikkate alınarak önemli miktarda şeker satıldı. Şekerin piyasa fiyatı yaklaşık 100 kuruşu bulmasına rağmen kilosu 25 kuruş gibi 4/1 fiyatı üzerinden satılmaya başlandı. Ayrıca Maliye Bakanlığının kefilliğiyle İaşe Genel Müdürlüğü'ne 1.000.000 Osmanlı lirası tutarında kredi verildi.⁶⁶⁶ Kısa süre sonra banka ambarında bulunan 1.870.000 kilo şekerin satış şekli hakkında, banka ile hükümet arasında 24 Aralık 1918'de bir anlaşma yapılmasına dair meclisi vükela kararı alındı. Alınan bilgilere göre askeri demiryolları ve limanlar idaresiyle banka arasında daha önceden yapılmış, anlaşmaya göre şekerden hasıl olacak kârın yarısı bankaya aitti. Ancak bu kez yapılan anlaşmada, hükümetin uygun göreceği en yüksek fiyatla şekerler satılabilirdi. Elde edilecek kâr miktarı dikkate alınmaksızın, bankaya düşen paya pazarlık söz konusu olmayacak şekilde, kilo başına 10 kuruş verilmesi kararlaştırıldı. Şekerden ahaliye dağıtılması lazım gelen kısmının bir defaya mahsus olmak üzere, kilosunun 50 kuruştan dağıtılması ve paylaşılması şeker piyasasına göre uygun görüldü.⁶⁶⁷ Ayrıyeten, banka kendi adına yurt dışından gıda maddeleri ithal edebilmekteydi. 9 Eylül 1918'de Hollanda'dan kahve alma girişimi sırasında birtakım sıkıntılar ortaya çıktı. Bu sıkıntının mahiyeti ve nihayete kavuşturulup kavuşturulmadığı bilinmemekle beraber, ortaya çıkan ihtilafı çözmek üzere banka avukatı Nesim Mazliyah Efendi Hollanda'ya gönderildi.⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ BOA.DH.İ.UM.20/13.

⁶⁶⁶ **Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası İdare Meclisince 15 Nisan 1918 Tarihinde Genel Kuruluna Arz Olunan Rapor**, Ahmet İhsan ve Şürekası Matba-yı Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1334.

⁶⁶⁷ BOA.MV.213/78.

⁶⁶⁸ BOA.BEO.4534/340019.

Devlet bankası statüsünde olmamasına rağmen banka, gayri resmi olarak bu şekilde hareket edebilmekte ve devletin çıkarlarını gözetmekteydi. Bu anlamda 1917’de Duyun-u Umumiye İdaresi vesilesiyle memlekette, Almanya’ya ait hazine tahvillerinin satışını yapan bankalar arasında Ziraat Bankasıyla birlikte yer alan tek milli bankaydı.⁶⁶⁹ Ayrıca Viyana Sefareti aracılığıyla, İstanbul’da çıkan yangında evini kaybedenler için Avusturya’dan kereste temin etme girişiminde bulundu. Nihayetinde, 17 Haziran 1918 tarihli bir telgraftan bu girişiminin karşılık bulduğu öğrenildi. Böylece evi yananlara mesken inşasında kullanılmak üzere, banka adına 300 vagon kerestenin satın alınmasına izin verildi. Gerekli hazırlıkların başlatılması için 21 Haziran 1918’de hükümet Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla, Avusturya Macaristan Dışişleri Bakanlığına müracaat etti.⁶⁷⁰

1. Ergani Bakır Madeni

Hükümet, Ergani Bakır Madeninin durumu konusunda 2 Mayıs 1917’de bir genel meclis toplantısı yaptı. Maliye Bakanı Cavit Bey, bakır madenini işletme ayrıcalığının Almanlara verilmesini önerdi. Fakat onun bu önerisi kabul edilmedi ve madenin milli şirket niteliği taşıyan bir banka tarafından işletilmesi kararlaştırıldı.⁶⁷¹ Zira maden bu zamana kadar emaneten işletilmekteydi.⁶⁷²

Sonunda 14 Ağustos 1917’de Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası’na, padişah izniyle Ergani Bakır Madenini kiralama hakkı veren bir anlaşma düzenlendi. Hükümet, madeni bankaya teslim edeceğini gösteren bir ihtarnameyi, Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda imzalanan barış antlaşmasını takip eden bir ay içinde, Ticaret ve Ziraat Bakanlığı aracılığıyla tebliğ edecekti. Bundan sonra banka madeni işlettiği süre zarfında maden vergisinden muaf tutulurdu. Yalnızca maden nizamnamesinin 55. maddesi gereğince madenin gayrisafı hasılatının %2’si nispetinde devlete ödeme yapardı. Bu şekilde hazırlanan sözleşmenin feshi, maden kiralama mukavelesinin 11

⁶⁶⁹ Diğer bankalar, Osmanlı Bankası, Deutsche Bank, Deutsche Orient Bank, Selanik Bankası, Türkiye Milli Bankası, Viner Bank ve Macar Bankası’dır. Bu tahvilatların faiz oranı şu şekilde olacaktır: 3 aylık vadeli olanlara %4, 6 aylık vadeli olanlara %2/14, 12 aylık vadeli olanlara %5’tir. Bahsedilen tahvil sahipleri, bedellerini istedikleri zaman alabileceklerdir. “*Alman Devleti Hazine Tahvilatı*”, **Tanin**, 22 Kasım 1917, S.3213, s.4.

⁶⁷⁰ **BOA.BEO.4521/339023.**

⁶⁷¹ Babacan, **a.g.e.**, s.387.

⁶⁷² **BOA.MV.212/109.**

ve 16. maddeleri gereğince, ancak mahkeme kararı ile olurdu. Eğer mahkeme feshe karar verirse;

1. Bankanın maden teşebbüsünün başlangıcında sarf ettiği masrafın, fesih tarihinde ödenmiş olunan kısmı, bedelsiz olarak hükümete iştilgal edilirdi.
2. Bu masrafın fesih tarihinde ödenmemiş kısmı ise %25 noksanıyla hükümet tarafına satılırdı.
3. Madenin yapımı ve idaresi için banka tarafından tedarik edilmiş ve fesih zamanında mevcut bulunan hayvanlar, lüzumlu şeyler ve diğer eşyanın bedeli işletme masrafından henüz hesap edilmemiş ve ödenmemiş olanlar, ehil kimseler vasıtasıyla belirlenecek bedel üzerinden hükümete satılırdı.⁶⁷³ Banka tarafından çıkarılmış ve fesih döneminde mevcut olan cevhere gelince, yarısı devlete, yarısı ise bankaya kalırdı.⁶⁷⁴

Hükümete satılacak bakır fiyatı konusunda, hükümetle banka arasında ihtilaf çıkarsa vaziyet, biri Ticaret ve Ziraat Bakanlığı biri de banka tarafını temsil edecek iki hâkim kararına havale edilirdi. Ancak bunların ortak bir karara varamaması durumundaysa, bir hâkim daha tayin edilirdi. Bu hâkimin vereceği karar kesin hükmünde kabul edilirdi.⁶⁷⁵ Banka madeni işletme hakkıyla birlikte bu madenleri denize bağlayacak bir demir yolu inşa etme imtiyazını aldı.⁶⁷⁶

2. Donanma Cemiyeti Piyangosu

Banka yönetmeliği doğrultusunda, Donanma Cemiyeti tarafından geliri tersane inşası için kullanılmak üzere piyango biletleri çıkarılması kararlaştırıldı. 8 Mart 1917'de başlayan bu girişimde, biletlerin taşralarda dahi satılması temin edilirdi. Donanma Cemiyetinin tersane inşası için gerekli olan meblağı banka aracılığı ile karşılamasına dair kanun layihası 22 Mart 1917'de vükela meclisi tarafından Maliye Bakanlığına gönderildi. Meclisi umumi kararıyla bu layiha incelenmek ve tartışılmak üzere Mebusan Meclisine havale edildi.⁶⁷⁷ Ancak öncelikle karara bağlanması gereken

⁶⁷³ BOA.İ.DUİT.112/22.

⁶⁷⁴ BOA.MV.249/133.

⁶⁷⁵ BOA.İ.DUİT.112/22; BOA.MV.247/81; BOA.MV.249/133.

⁶⁷⁶ Eldem, *Harp ve Mütareke*, s.127.

⁶⁷⁷ BOA.MV.207/40.

konu, bankanın çıkaracağı biletlere karşılık, seneliği cemiyet tarafından ödenecek olan 30.000 liraya, hükümetin kefilliği meselesiydi. Nitekim, Mebusan Meclisinin 24 Mart 1917 tarihli oturumunda ilk gündem maddesi, mevcut konu hakkındaki kanun layihası oldu.⁶⁷⁸ Ertesi gün kanun layihasının gönderildiğine dair Mebusan Meclisi tezkiresi, Ayan Meclisinde görüşüldü. Düzenlenen kanun layihası Mebusan Meclisine gönderildi. Akabinde maliye encümeninde incelendi ve acil kararıyla Heyeti Umumiyyede müzakere ile kabul edildi.⁶⁷⁹

Bu meselenin halledilmesinden sonra, banka aracılığıyla çıkarılacak piyango biletleri konusundaki kanun layihası, 28 Mart'ta Ayan Meclisinde Abdurrahman Şeref Efendi başkanlığında görüşüldü. Öncelikle, Donanma Cemiyeti'nin tersane inşasıyla ilgili maliye encümeni mazbatasını incelendi. Buna göre, banka vasıtasıyla her biri bir lira kıymetinde 1.000.000 adet ikramiyeli tahvilat çıkarılacaktı.⁶⁸⁰ Bunların kıymeti bankaya 40 sene içinde verilecekti. Bu süre zarfında senelik 30'ar bin liradan, Donanma Cemiyeti toplamda 1.200.000 lira ödeyecekti. Ayrıca senede dört çekiliş gerçekleştirilecekti. Bu tahvilatların 1927 adedinin toplam 310.275 lira ikramiyesi olacaktı. Kalanı da 100-150 kuruşa kadar bir bedelle amorti edilecekti. Böylece ana para, faiz ve ikramiyeleriyle birlikte cemiyetin borcu kapatabileceği hakkında Maliye Bakanlığı tarafından bir izahat verildi. Zira, Donanma Cemiyeti'nin hali hazırdaki nakit varlığı ve üretmekte olduğu büyük gemi inşasına nazaran senelik 30.000 lirayı ayarlayabileceği tespit edildi. Bu sebeple hükümetin kefilliğinde bir zarar ön görülmedi.⁶⁸¹ Adı geçen meblağ tek seferde ödenebileceği gibi, her sene 31 Mart, 30 Haziran, 30 Eylül, 30 Aralık tarihlerinde 7.500 liralık taksitlerle banka veznelere ödenebilirdi. İlk ödeme 31 Mart 1917'de alınmaya başlayacaktı.⁶⁸²

Rıza Paşa, tersane inşası meselesinin Donanma Bakanlığının görevi olduğunu, bu sebeple de cemiyet tarafından inşa edilecek, tersanenin parasının bu bakanlık tarafından verilmesi gerektiğini belirtti. Hatta tersaneyi doğrudan bakanlığın inşa etmesi gerektiğini ilave etti. Cavit Bey, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Donanma

⁶⁷⁸ *Meclis-i Mebusanın Ruzname-i Müzakeratı*, **Takvim-i Vekayi**, 24 Mart 1917, S.2832, s.2.

⁶⁷⁹ **Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi**, 25 Mart 1917, C.2, D.3, s.352.

⁶⁸⁰ **Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası İdare Meclisince 15 Nisan 1918 Tarihinde Genel Kuruluna Arz Olunan Rapor**, Ahmet İhsan ve Şürekası Matba-yı Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1334.

⁶⁸¹ **Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi**, 28 Mart 1917, C.2, D.3, s.352; **BOA.BEO.4460/334493**.

⁶⁸² *İlan-Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu*, **Tanin**, 29 Nisan 1917, S.3011, s.4.

Bakanlığının bir tersane inşası için İngiliz şirketiyle sözleşme yaptığını ifade etti. Fakat savaş nedeniyle bu anlaşmanın hayata geçirilmesi mümkün olmadı. Devletin bu dönemde bir tersane ihtiyacı aşikâr olmakla birlikte, cemiyet de tersane yaptırmayı vadetmekteydi. Bu kanunla cemiyet, bakanlığın isteği doğrultusunda ve göstereceği planlara uygun olarak bir tersane inşa edilebilirdi. Ayrıca bu ana kadar yalnızca cemiyet, tersane inşası için gereken meblağı karşılamayı taahhüt etti. Aslında bir nevi cemiyet, tersane inşası için gereken ücretin tamamı veya bir kısmı için devlete yardım edecekti. Ancak cemiyet tarafından verilecek olan senelik 30.000 liranın bir kısmı veya tamamı verilemezse, bu miktar devlet tarafından karşılanabilirdi. Tersane inşası için gereken tahmini meblağ, toplam 800.000 liraydı. Bu şartlar altında tedavüle çıkarılacak olan tahvilatlar, 40 sene içinde tamamen imha ve ödenmiş olurdu.⁶⁸³

Esasında, cemiyet tarafından gerçekleştirilecek bu iş, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın teklifi üzerine oldu. Devlet menfaatine zarar getirecek hiçbir hususu taşımayan bu teklif, hükümet ve Mebusan Meclisi tarafından da kabul edildi. Buna karşılık ayandan Ahmet Rıza ve Rıza Paşa tersane inşası için bir kanun kabul edilmeden, parası için bir kanun kabul etmeyi uygun bulmadıklarını dile getirdiler. Hatta kanun olsa bile savaş zamanı böylesi bir işe kalkışmayı akıllıca bulmadıklarını ilave ettiler. Söz konusu meselede kabul edilen kanunun maddeleri şu şekildedir;

1. Madde; Hasılatı tersane inşasına sarf edilmek üzere Donanma Cemiyeti tarafından Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası vasıtasıyla ve ödeme cetvelleri Maliye Bakanlığı tarafından onaylanmak şartıyla çıkarılacak birer liralık 1.000.000 adet ikramiyeli tahvilatın senelik ödenmesi gereken 30.000 liranın tahsil edilmesine kefalet etmeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.
2. Madde, kanunun geçerliliği yayınlanmasından itibaren.
3. Madde, kanunun uygulanmasında Maliye Bakanlığı görevlidir.⁶⁸⁴

Nihayetinde bu layiha hem Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi tarafından onaylandı hem de bunun kanun olması için padişah izni 2 Nisan 1917'de alındı.⁶⁸⁵ İkramiyeli

⁶⁸³ Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, 28 Mart 1917, C.2, D.3, s.352.

⁶⁸⁴ Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, 28 Mart 1917, C.2, D.3, s.352.

⁶⁸⁵ BOA.İ.DUİT.88/31; BOA.BEO.4523/338407; BOA/MV.249/74.

tahvilatların çıkarılması esnasında ortaya çıkacak masraflar da banka tarafından karşılanırdı.⁶⁸⁶

İkramiye işlemleri 1 Temmuz 1917'den itibaren kura yöntemiyle yapılmaya başlanırdı. Kuralar, belirtilen gün ve tarihte Donanma Cemiyeti ve Maliye Bakanlığı tarafından tayin edilecek memurların denetiminde, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası aracılığı ile Hazine-yi Celile'de yapılabilirdi. Çekilişin isabet ettiği tahvilatın bedeli, her çekilişi takip eden tarihten, sekiz gün sonra banka veznelerinden alınabilirdi. Banka, adı geçen tahvilatın satışını, 1 Mayıs 1917 tarihinden itibaren 31 Temmuz'a kadar tatil günler dışında her gün, saat 10:00-16:00 arasında gerçekleştirebilirdi. Ancak banka, kayıt işlemlerini belirlenen süreden önce bitirme hakkını saklı tutmaktaydı. Satışlar, Donanma Cemiyeti, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası, İstanbul merkez ve şubeleri ile vilayetteki bazı vezneler aracılığıyla yerine getirilirdi. Bunlar; Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası, Türkiye Milli Bankası, Selanik Bankası, Deutsche Bank, Deutsche Orient Bank, Atina Bankası, Macar Bankası, Viyar Bank Ferayen'dan ibaretti. Tahvilatı satın almak isteyen kişiler bir kayıt evrakı imzalardı. Karşılığındaysa, ileride tahvilin aslı ile değiştirilmek üzere, kendilerine bir makbuz verilirdi. Gerek kayıt evrakına ve gerekse de makbuza kullanılacak pulların bedeli kaydolan kişilere aitti.⁶⁸⁷

Donanma Cemiyeti, piyango çekilişinin ilki 15 Ağustos'ta yapıldı. Çekiliş, Maliye Müsteşarı Hasan Tahsin, Muamelat ve Nakdiye Genel Müdürü Raşit, Donanma Cemiyeti Müdür Yardımcısı Rıza, cemiyet üyelerinden Hilmi, Nakdiye Müdür Yardımcısı Davut, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'ndan Zeki Beylerin huzurunda gerçekleşti. Çekilişte ikramiye isabet eden numaralar ve miktarları şu şekildedir:

⁶⁸⁶ BOA.DH.İ.UM.EK.34/40.

⁶⁸⁷ "İlan-Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu", **Tanin**, 29 Nisan 1917, S.3011, s.4.

Tablo 3: Donanma Cemiyetinin İlk Çekilişinde İkramiye İsabet Eden Numaralar ve Miktarları

Tertip Numarası	Sıra Numarası	İkramiye Kuruş	Miktarı-
2496	100	500.000	
8449	77	50.000	
4585	93	20.000	
3424	3	10.000	
2496	84	500	
4585	45	500	
9525	66	500	
2496	43	500	
8883	47	500	

İkramiyelerle 100'er kuruşluk ödeme bedeli 23 Ağustos 1917 tarihinden itibaren Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası veznelерinden verilecekti.⁶⁸⁸ Banka tarafından 30 Ağustos'ta Donanma Cemiyeti'ne gönderilen telgrafta, ilk kurada isabet eden bu numaraların listesinden 1500 adet basılı olarak gönderildiği bildirilmekteydi. Bunlardan uygun görülen miktarının banka şubelerine yönlendirilmesi de ayrıca istenmekteydi.⁶⁸⁹

15 Ekim'de yapılan ikinci çekilişte ikramiye kazanan numaralar ilan edildi. Piyango toplamda dokuz numaraya isabet etti. İlk numaraya 1.000.000 kuruş çıktığı görülmektedir. Buna göre,⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ “Şuun”, **Tanin**, 16 Ağustos 1917, s.3117, s.3; “Donanma Cemiyeti Birinci Keşidesi”, **İkdam**, 16 Ağustos 1917, S.7369, s.2; “Donanma Cemiyeti Birinci Keşidesi”, **Sabah**, 16 Ağustos 1917, S.9969, s.3; **Türk Sözü**, 3 Ekim 1917, S.417, s.4; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasından”, **İkdam**, 14 Ağustos 1917, S.7366, s.2; “Osmanlı Donanma Piyangosu”, **Sabah**, 14 Ağustos 1917, S.9967, s.3.

⁶⁸⁹ **K197G2B2-4001**.

⁶⁹⁰ “Şuun”, **Tanin**, 16 Ekim 1917, S.3176, s.4; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasından”, **İkdam**, 17 Ekim 1917, S.7428, s.2; **Tercüman-ı Hakikat**, 16 Ekim 1917, S.12163, s.2.

Tablo 4: Donanma Cemiyeti İkinci Çekilişinde İkraniye İsabet Eden Numaralar ve Miktarları

Tertip Numarası	Sıra Numarası	İkraniye-Kuruş
70	32	1.000.000
4439	93	50.000
1258	21	20.000
4439	75	10.000
5246	94	500
8323	73	500
4439	37	500
8590	66	500
70	6	500

İtfa edilen numaralar ise şu şekildedir;

Tablo 5: İtfa Edilen Numaralar

Tertip Numarası	Sıra Numarası	Kuruş
3117	1 ile 100	100
70	1 ile 5	100
70	7 ile 31	100
70	1 ile 100	100
1258	1 ile 20	100
1258	22 ile 100	100
4439	1 ile 36	100
4439	94 ile 100	100
4439	1 ile 93	100
4439	95 ile 100	100
5246	1 ile 72	100
5246	74 ile 100	100
8323	1 ile 72	100

8323	74 ile 100	100
8590	65 ile 1	100
8590	67 ile 100	100

15 Aralık 1917’de gerçekleştirilen üçüncü çekilişte ikramiye isabet eden yedi numara ve ikramiye tutarları şu şekildedir;

Tablo 6: Donanma Cemiyeti Üçüncü Çekilişine İkramiye Çıkan Numaralar ve Tutarları

Tertip Numarası	Sıra Numarası	İkramiye Kuruş	Miktarı-
2344	5	500.000	
1713	75	20.000	
4234	46	500	
4234	22	500	
4034	58	500	
2344	38	500	
8803	19	500	

Bu numaraların hepsinin bedelleri itfa edilmiş olup, bunların bedelleri olan 100’er kuruş ödemesi yapılacaktır. İkramiyeler ile 100’er kuruşluk itfa bedeli, 23 Aralık 1917 tarihinden itibaren İstanbul Osmanlı İtibar-ı Milli Banka’sı veznelерinden ödeme gerçekleştirilecekti.⁶⁹¹

16 Mart 1918’de Osmanlı Donanma Cemiyeti dördüncü piyango çekilişi yapıldı. İkramiye çıkan numaralar ve miktarı şu şekildedir:

⁶⁹¹ “Donanma Piyangosu”, **Tanin**, 16 Aralık 1917, S.3337, s.3; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasından”, **İkdam**, 16 Aralık 1917, S.7488, s.2; “Osmanlı Donanma Cemiyeti”, **Sabah**, 14 Aralık 1917, S.10090, s.2.

Tablo 7: Donanma Cemiyeti'nin Dördüncü Piyango Çekiliş Sonucu

Tertip Numarası	Sıra Numarası	İkramiye Kuruş	Miktarı-
2516	86	500.000	
2795	96	30.000	
2212	88	10.000	
2212	77	500	
2795	13	500	
2212	28	500	
1241	70	500	
2656	59	500	

Bu numaraların hepsinin borcu ödenmiş olup bunlara itfa bedelleri olan 100 kuruş tesviye edilecekti. Bu bedel 24 Mart tarihinden itibaren İstanbul'daki Osmanlı İtibar-ı Milli bankası veznelerinden ödenecekti.⁶⁹²

3. Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi

Banka tarafından, Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi kuruldu. Şirketin merkezi İstanbul olup, 440.000 lira sermayesi ve 99 sene müddeti bulunmaktaydı. Adı geçen kuruluşun kurulmasına bakanlar kurulu kararlarıyla, padişah onayı 21 Ocak 1918'de verildi. Bu işin gerçekleştirilmesinde ticaret ve ziraat bakanı görevli kılındı.⁶⁹³

Kuruluş aşamasında, sermayesinin %50'si ödenmiş durumdaydı. Şirketin idare merkezi İstanbul'da bir müddet Galata'daki Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası binasında idi. Ayrıca yönetim kurulu da çoğunlukla bankanın yönetiminde bulunan kişilerden

⁶⁹² "Muhtelif Haberler: Donanma Piyangosu", **Tanin**, 17 Mart 1918, S.3328, s.2; **İkdam**, 17 Mart 1918, S.7579, s.2; "Osmanlı Donanma Cemiyeti Piyangosu", **Sabah**, 17 Mart 1918, S.10177, s.2; "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", **Tercüman-ı Hakikat**, 17 Mart 1918, S.13315, s.2.

⁶⁹³ **BOA.İ.DUİT.121/47**; **BOA.MV.249/8.1**; "İttihad-ı Milli", **Takvim-i Vekayi**, 6 Mayıs 1918, S.3231, s.3; **Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası İdare Meclisince 15 Nisan 1918 Tarihinde Genel Kuruluna Arz Olunan Rapor**, Ahmet İhsan ve Şürekası Matba-yı Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1334.

oluşmaktaydı. Bunlar, Mustafa Reşit Paşa başkan, Bağdat mebusu ve Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası üyelerinden Sason Efendi başkan yardımcısı, üyeleriye Duyun-u Umumiye-i Osmaniye İdaresi Genel Müdürü Mösyö Philip, tüccar ve İstanbul Emlak Şirket-i Osmaniyesi yönetim kurulu üyelerinden Celal Sahir Bey, Ergani Mebusu ve Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası Muhasebe Müfettişlerinden Reşit Paşa, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası yönetim kurulu üyelerinden ve yine aynı bankanın genel müdürü Mösyö Viktor Weil'den mürekkepti. Weil şirket yönetmeliğinin 19. maddesinin 13. fıkrası gereğince geçici olarak müdürlük görevine de getirildi. Onun yokluğunda ise bu görevi, Reşit Paşa vekâleten yürütürdü. Yine yönetmeliğin 28. maddesi gereğince müdür ile yönetim kurulu üyelerinden birinin imzasını taşıyan evrak, şirketin taahhüdünü temsil ederdi.⁶⁹⁴ Daha sonra şirketin yönetim kuruluna dahil olan İsviçre vatandaşı Viktor Be'so Bey, aynı zamanda müdürlük görevini de ifa etti.⁶⁹⁵

Bakanlar kurulu tarafından incelenen şirket yönetmeliğinde birtakım değişiklikler öngörüldü. Buna göre, 11. maddede yönetim kurulun altı ile 19'a kadar üyeden oluşabileceğine dair olan hüküm, ilgili banka adına dava vekili Karasu Efendi'nin müracaatıyla 15 olarak sınırlandırıldı. 13. maddede, yönetim kurulunda kararların alınması esnasında eşitlik oluşması durumunda başkanın oy verdiği kararın geçerli sayılması meselesi, ikinci bir toplantıda tekrar oylama yapılmasına, şayet eşitlik durumu bozulmaz ise kararın ret olarak kabul edilmesi şeklinde düzenlendi. 15. maddede kurul üyelerinin her birinin 100 adet hisseye sahip olacağı belirtilmekteydi. Ancak her hissenin sekiz lira seksen kuruş olması sebebiyle üyelere Servişen Efendi ile İştinaki Bey'in talepleri üzerine bu miktar 50 hisseye düşürüldü. 23. maddede şirket müdürlerinin en az 100 hisse senedine yardımcılarının ise 50 hisse senedine sahip olmaları gerektiği belirtilmekteydi. Üyelerden Ethem Bey, müdürlerden şirket yönetim kurulu tarafından ileride tayin edilecek şartlara göre istenilen teminatın her zaman talep olunabileceği sebebiyle, böylesi daimî bir şarta gerek olup olmadığını ifade etti. Bakanlar kuruluysa, şirketin böyle bir şart koyma hakkı bulunmasından

⁶⁹⁴ "Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi", **Tanin**, 27 Mart 1918, S.3338, s.3; "İttihad-ı Milli", **Takvim-i Vekayi**, 8 Mayıs 1918, S.3233, s.6-7.

⁶⁹⁵ **BOA.DH.EUM.5.Şb.60/26.**

dolayı bu maddede değişiklik yapılmasını gerekli görmedi. Sonuç olarak şirket yönetmeliğinde belirtilen değişiklikler yapıldı.⁶⁹⁶

Şirket, Osmanlı'nın diğer yerlerinde veya yurt dışında şubeler açabilirdi. İlgi alanı ise her türlü sigorta işlemleri olarak belirlendi. Hisse senetlerinin bir yüzü Türkçe öbür yüzü de diğer lisanda olacak şekilde düzenlenirdi. Zamanında ödenmeyen hisse senedi taksitleri, İstanbul veya başka yerlerdeki borsalarda, şayet borsalarda henüz alınıp satılmıyorsa da müzayede yoluyla satılabilirdi.⁶⁹⁷

Şirketin faaliyet alanı;

1. Havagazı kazanlarının ve diğer makinelerin patlamasından kaynaklı hasar,
2. Yıldırım veya hırsız hasarı,
3. Hırsız ve patlama kaynaklı kiralarnı,
4. Dolu zararları,
5. Kişilerin karşılaşılabileceği her türlü kazaların zararları gibi maliyetleri karşılamaktı.
6. Ayrıca her türlü hayat sigortasını yapabiliirdi.⁶⁹⁸

4 Mayıs 1918'de olağanüstü olarak toplanacak Osmanlı Sigorta Şirketi genel kurulunda, şirketin alacak ve verecekleriyle birlikte Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi'ne devri ve satılışı konuşuldu. Aynı şekilde tasfiye memurlarının görevlendirilmesi, tasfiye memurları ile Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi arasında yapılacak sözleşmenin onaylanması gibi konularda görüşölmek üzere gündeme alındı. Böylece şirket, kuruluşundan kısa süre sonra, bir büyüme hamlesi gerçekleştirmeyi başardı.⁶⁹⁹

e. Sermayesi

Bankanın sermayesi, 4.000.000 Osmanlı lirasıydı. Bu tutar, her biri 10'ar liradan 400.000 hisse senedine bölündü. Bu hisse senetleriye, birer, ikişer, beşer, onar,

⁶⁹⁶ BOA.İ.DUİT.121/47.1; BOA.MV.249/8.

⁶⁹⁷ "İttihad-ı Milli", **Takvim-i Vekayi**, 6 Mayıs 1918, S.3231, s.3.

⁶⁹⁸ BOA.İ. DUİT.121/47; BOA.MV.249/8; "İttihad-ı Milli", **Takvim-i Vekayi**, 6 Mayıs 1918, S.3231, s.3.

⁶⁹⁹ "Osmanlı Sigorta Şirketi", **Tanin**, 28 Mart 1918, S.3339, s.3; "Osmanlı Sigorta Şirket-i Umumiyesinden", **Takvim-i Vekayi**, 8 Mayıs 1918, S.3233, s.6.

yirmi beşer, Ellişer ve yüzerlik setler halinde satışa çıkarıldı. Bunlardan hangisinden kaç hisse senedi çıkarılacağını yönetim kurulu belirledi.⁷⁰⁰ Ancak küçük sermaye sahiplerinin alımını kolaylaştırmak için az miktarda setlerden daha çok çıkarılacağı muhtemeldir.

1918 yılı itibarıyla sermayesinin yarısı ödenmiş durumdaydı. Türkçe olarak düzenlenecek hisse senetleri, yalnızca Osmanlı vatandaşı bireyler tarafından satın alınabilirdi.⁷⁰¹ Böylece Osmanlı Devleti'nde Türkçe hisse senedi düzenlenmesiyle birlikte banka her türlü kayıt ve işlemlerini de Türkçe olarak gerçekleştirebilirdi.⁷⁰² Ancak her Osmanlı vatandaşının hisse senedi alıp alamayacağı konusu muğlak bırakıldı. Zira 25 Ocak 1917'de Canik kaymakamı, Osmanlı vatandaşı olan Rumlardan gelen hisse kaydı talebi konusunda nasıl hareket etmesi gerektiğini bilemedi. Böylece İçişleri Bakanlığına, Rumlara hisse satılıp satılmayacağını soran şifreli bir telgraf gönderdi.⁷⁰³ Fakat bu telgrafa verilen cevabın mahiyetine dair bir bilgi bulunamadı. Bunun dışında her hissedar İstanbul'da bir ikametgâh adresi belirtmek durumundaydı. Çünkü bankayla, hissedar arasındaki tüm yazışmalar bu adres üzerinden gerçekleştirilirdi. Ayrıca banka ile hissedarlar arasındaki davalar da İstanbul'daki mahkemelerde görülürdü.⁷⁰⁴

Banka sermayesinin tamamına talep kaydetmedikçe ve hisse senetlerinin %50'si satılmadıkça kesin olarak kurulmuş sayılmazdı. Hisse senedi bedelinin yarısı kayıt zamanında bir defada, kalanıysa yönetim kurulu kararına göre bir veya birkaç defada ödenebilirdi. Bu karar, İstanbul'da Ceride-i Resmîye'yle birlikte üç gazetede, vilayetlerde ise Ceride-i Resmîye ile varsa resmi olmayan bir iki gazetede belirlenen günden 30 gün öncesinden ilan edilirdi. Sermayenin artırılması durumunda da aynı yöntem izlenirdi.⁷⁰⁵ Bu ücretler, İstanbul'da yönetim kurulu tarafından belirlenmiş mahallere yatırılırdı. Hissedar yazılanlara, daha sonra asıllarıyla değiştirilmek üzere isme yazılı geçici senetler verilirdi. Senetlerin üzerinde yönetim kurulu üyelerinden iki kişinin imzasıyla, bankanın mührü bulunurdu. Senetler satışa çıkarılmadan evvel

⁷⁰⁰ BOA.A.DVN.MKL.68/1; BOA.A.DVN.MKL.68/3; BOA.İ.DUİT.112/28; BOA.MV.246/53.

⁷⁰¹ Ökçün, a.g.e., s.224-225; "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", Tanin, 21 Ocak 1917, S.2913, s.1; "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", Tanin, 22 Ocak 1917, S.2914, s.1.

⁷⁰² Toprak, Milli İktisat (1908-1918), s.264.

⁷⁰³ BOA.DH.ŞFR.544/15.

⁷⁰⁴ BOA.A.DVN.MKL.68/1.

⁷⁰⁵ BOA.İ.DUİT.112/28.

onaylanmak üzere numuneleri, Ticaret Bakanlığına gönderilirdi. Bunların tamamı isme yazılı ve Osmanlı vatandaşına özel olurdu. Her hisse sahibi, ancak hisse senedinin anaparası kadar ödeme yapmakla mükellefti. Bundan bir kuruş fazlasını dahi ödemesi talep edilemezdi. Hisse senedi bedeline göre ödenecek taksit, adı geçen senette açıklanmak üzere tespit edilir ve gösterilirdi. Banka bir hisse senedi için bir sahip kabul edeceği için hisse senedinin kişiler arasında paylaşımı mümkün olmazdı. İlâveten bu kişiler, banka yönetmeliğindeki hükümlere uymak zorundaydılar. Aynı şekilde hissedarın varisleri ya da alacaklıları da banka işlerine karışmadıkları gibi bakanın malları üzerine haciz koydurma, mallarını satma gibi hakları bulunmamaktaydı.⁷⁰⁶

Hisse senetlerini alacak olan kişiler öncelikle; bankanın maksadı ve müddeti, bankanın kuruluşunda rol oynayan kişilerin isimleri, sermayenin miktarı ve hangi durumlarda artırılabilceği, kârın dağıtılış şekli ve yönetim kurulu üyelerine verilecek kâr miktarı gibi hususlarda bilgilendirilebilirdi.⁷⁰⁷

Banka hisse senetlerine kayıtlar, 20 Ocak-28 Şubat 1917 tarihleri arasında alındı.⁷⁰⁸ Henüz kayıtlar başlamadan beş gün öncesinde, İttihat ve Terakki'nin önde gelen liderlerinden Cemal Paşa'nın Suriye'de 200.000 liralık⁷⁰⁹ hisse senedi satılmasını ümit ettiği şifreli bir belgeden öğrenildi.⁷¹⁰ Bu süre zarfında basın aracılığıyla kayıtların durumu kamuoyuyla paylaşılırken, halk senet almaya teşvik edilmekteydi.⁷¹¹ Kayıt zamanını kaçıranların sadece milli bir harekete katılmamış olmayacakları gibi gelecekte çok kâr getirecek bir teşebbüsten de mahrum kalacakları ifade edilmekteydi.⁷¹² Bu sebeple ülkenin sanayisi ve ticareti için faydalı işler yapacak olan bu bankaya kayıt olacakların, vakit kaybetmemesi gerekmektedir.⁷¹³

⁷⁰⁶ BOA.MV.246/53.

⁷⁰⁷ BOA.A.DVN.MKL.68/3.

⁷⁰⁸ "Mühim Bir Müessesesi-i Milliye: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası Nizamnamesi", **Tanin**, 19 Ocak 1917, S.2911, s.3.

⁷⁰⁹ Suriye'de beklenen hisse senedi satışına ulaşıp ulaşılmadığı bilinmemekle birlikte, Şam'da geliri fakirlere tesis edilmek üzere bile banka hisse senetlerinin satıldığı, 3 Şubat 1917 tarihli bir şifreli telgraftan öğrenildi. Aynı hareketin İstanbul'daki hisse satışlarında da yapılarak, gelirinin bu fakirlere verilmesi düşünüldü. bk.BOA.DH.ŞFR.580/51.

⁷¹⁰ BOA.DH.ŞFR.545/93.

⁷¹¹ "Müddet Bitiyor", **Tanin**, 21 Şubat 1917, S.2944, s.1.

⁷¹² "Milli Banka", **Sabah**, 21 Şubat 1917, S.9796, s.1.

⁷¹³ "İtibar-ı Milli Bankası", **İkdam**, 23 Şubat 1917, S.7197, s.2.

Bu süreçte, her biri 10'ar lira kıymetinde olan 400.000 hisse senedine kayıt kabul edilirdi. Her gün saat 09:00-16:00 arasında, tatil günler dışında yapılacak kayıtlar, başta Osmanlı İtibarı Milli Bankası'nın Galata'daki merkezinden yapılırdı. Bunun yanı sıra Fatih, Aksaray, Eminönü, Üsküdar, Kadıköy, Taksim, Kaledibi, Galatasaray maliye tahsil şubelerinden ve Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası, Türkiye Milli Bankası, Selanik Bankası, Deutsche Bank, Deutsche Orient Bank, Viyar Bank, Macar Bankası, Selanik Bankası, Atina Bankası ve Osmanlı Sigorta Şirket-i Umumiyesi merkez ve şubelerinden kayıt işlemleri alınabilirdi.⁷¹⁴ Görüleceği üzere banka hisse senedi satışını birçok kanaldan gerçekleştirerek, halkın senetlere kolaylıkla ulaşmasını amaçladı. İlk aşamada hisse senedi bedelinin yarısı ödenmek koşuluyla,⁷¹⁵ kaydolmak isteyenler belirtilen merkezlere müracaat etmeliydi.⁷¹⁶ Ayrıca kayıtlar, yönetim kurulun belirleyeceği diğer Osmanlı şehirlerinde de alınabilirdi.⁷¹⁷

Bankanın kuruluş aşamasından itibaren kamuoyunda propagandası, bilhassa gazeteler aracılığıyla yapılmaya başlandı. Böylece halk, hisse senetlerinin satışa çıkarılacağı güne, senetlere rağbet edecek şekilde hazırlanmaya çalışıldı. Bu doğrultuda, bankanın diğer bankalarda uygulanmayan, bir yöntem ayrıcalığına sahip olduğu duyuruldu. Buna göre, senet sahipleri istedikleri zaman senetlerinin ödenmiş olan miktarını, resmi dairelere kefalet akçesi olarak emanet bırakabilirlerdi. Böyle bir işlemde, kefalet akçesinin duracak bir para olması nedeniyle, senet sahibi büyük bir kâr sağlardı. Bu sebeple tüccarlar, bankanın hisse senetlerine rağbet ederlerdi. Uzmanlar bankanın önümüzdeki bir iki sene içinde hayret edilecek kadar kâr sağlayacağını düşünmekteydiler. Dolayısıyla bu yıl beş liraya alınan senetlerin, gelecek yılda altı-yedi liraya çıkması hatta birkaç sene içinde bir misli artması kuvvetle muhtemeldi.⁷¹⁸

⁷¹⁴ “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tanin**, 20 Ocak 1917, S.2912, s.1; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **İkdam**, 21 Ocak 1917, S.7164, s.1; “İlan-Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tanin**, 30 Ocak 1917, S.2922, s.4; **Tanin**, 1 Şubat 1917, S.2924, s.4; **Tanin**, 2 Şubat 1917, S.2925, s.4; **Tanin**, 3 Şubat 1917, S.2926, s.4; **Tanin**, 6 Şubat 1917, S.2929, s.4; **Tanin**, 8 Şubat 1917, S.2931, s.4; **Tanin**, 9 Şubat 1917, S.2932, s.4; **Tanin**, 10 Şubat 1917, S.2933, s.4; **Tanin**, 12 Şubat 1917, S.2935, s.4.

⁷¹⁵ “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Sabah**, 6 Şubat 1917, S.9781, s.1; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tercüman-ı Hakikat**, 6 Şubat 1917, S.12915, s.2.

⁷¹⁶ “Bir Hafta Sonra”, **Tanin**, 22 Şubat 1917, S.2945, s.1.

⁷¹⁷ “İktisat Haberleri- Milli Banka Teşkilatı”, **İktisadiyat Mecmuası**, 7 Aralık 1916, Yıl 1, S.35, s.7.

⁷¹⁸ “İktisadi Cihad-Bankaya Ait Kanun Meclisçe Tasdik Edildi”, **Tanin**, 26 Ocak 1917, S.2918, s.1.

Zira banka, memleketteki işlerden en sağlamı ve en fazla kazanç getireni olacaktı. Ayrıca banka, Osmanlı Bankası'nın imtiyazının sona ermesiyle beraber, devletin büyük bir milli bankası haline gelecekti. Bu açıdan bakılınca banka hisse senetlerine ilgi gösterilmesi gayet normaldi. Böylece bankaya, yalnızca büyük servet sahibi sermayedarlar değil, aynı zamanda küçük ve orta durumlu servet sahipleri de hissedar olmaktadır. Kaydolanlar arasında memurlardan, kadınlardan birtakım isimler görülmekteydi ki, beşer onar lira verip bir-iki hisse senedi aldılar. Aslında bankanın kuruluş aşamasındaki en büyük hedefi de küçük meblağların güvenli bir yoldan işletilip sahiplerine güvenilir kârlar getirmesiydi. Bu dönemde, elinde 10 lirası olan bazı kişiler, bunun beş lirasına bir hisse senedi alıp kalan beş lirasını ise bu hisse senedinin daha sonra ödeyecek taksitine ayırmaktaydı. Buna rağmen banka açısından bu vaziyet oldukça yanlış bir durum olarak değerlendirildi. Çünkü bu kalan beş lira, tedavül kıymeti açısından banka için oldukça önemliydi. Buradan hareketle bankanın kurulması için gereken sermayede, beş on liranın bile hayati önem taşıdığı imajı çizilmeye çalışıldı. Bu sebeple halkın elindeki son kuruşa kadar hisse senedi alması için güvenceler sağlandı. Öyle ki, bankada bulunacak emanetler ne kadar çok olursa, banka hisse senetlerinin geri kalan ödemelerini o kadar geç talep edeceği belirtildi. Fakat banka parayı hemen isteyecek olsa bile, ki bu durum son derece gereklilikten kaynaklanmakla birlikte, beş liranın tamamını bir kerede istenmeyeceği garanti edildi. Misal, bir lira alıp iki sene sonra iki lira, bir sene sonra bir lira gibi aralıklarla ücretler ödenirdi.⁷¹⁹

Bu konuda dünyadaki bankalar örnek olarak gösterildi. Avrupa'da iktisadi hayatı düzenleyen, büyük bayındırlık işlerini yerine getiren, ticaret, sanayi ve tarım alanlarında her türlü ihtiyacı karşılayan önemli bankaların yüzlerce milyon liralık sermayelerinin önemli bir kısmı küçük esnafın, birer ikişer hisse almasıyla oluştu. Aynı ellerde kaldıkça bir işe yaramayan, hatta sahiplerine bile bir faydası dokunmayan bu küçük sermayeler bir kasada toplanarak bütün memlekete faydalı bir hale gelebilirdi. Bununla beraber büyük sermayesi olan ve bunu altına, mecidiyeye

⁷¹⁹ “İktisadi Cihad-Müracaatlarda Şevk ve Heves”, **Tanin**, 25 Ocak 1917, S.2917, s.1.

yatırarak parasını çürümeye mahkûm edenler de banka hisse senetlerini almakla çok isabetli bir karar vermiş olurlardı.⁷²⁰

Çünkü şimdiye kadar, çürümeye, kokmaya mahkûm olarak sandıkların dibinde ya da altına çevrilerek kadınların boyunlarında bulunan küçük sermayeler vardı. Bir de bazı zengin kesim vardı ki bunlar, sermayelerini çürütmek yerine işletmek arzusundaydılar. Fakat manasız korkuları, onları bu isteklerini gerçekleştirmekten alı koyuyordu. Hâlbuki paralarını memleket toprakları içinde işletebilecekleri pek çok girişim bulunmaktayken, bunun yerine az bir faiz karşılığında yabancı bankalara yatırılırdı. Bunu yapmakla hem memleketin hem de şahsi menfaatlerini göz ardı ederlerdi. Ülkenin faydasına olacak birçok proje ve sermaye bundan dolayı faaliyete geçememekteydi. Oysa yabancı bankalardaki bu paralar, memlekette ortaya çıkacak herhangi bir ihtiyaçta kullanılamaz duruma gelebilirdi. Bu minvalde Birinci Dünya Savaşı bir ders olmalıydı.⁷²¹

Görüleceği üzere banka hisse senetlerine halkın rağbetine dair çaba sarf edilmekteydi. Öbür taraftan da halk, gazetelere bankanın hisselerine katılım noktasında bazı sorular içeren mektuplar göndermekteydi. Örneğin, her biri 10 liralık hisse senetlerinin ancak beş lirası talep ediliyor, diğer kalan kısmı ne zaman talep edilecekti? Cevaben, büyük anonim şirketlerde, sermayenin bir kısmının talep edilmesi bir yöntemdi. Nitekim, Osmanlı Bankası'nda da her biri 22 liralık olan hisse senedi ücretinin sadece yarısı alındı. Bankanın uzun zamandır faaliyette bulunmasına rağmen, hisse senedinin kalan kısmı henüz istendi. Sözün özü, milli bankanın birkaç sene sonra kalan beş lirayı isteme ihtimali çok düşüktü. İsteyecek olsa bile hissedarlara pek çok kolaylıklar sunarak, kalan kısmın birkaç taksitle ödenmesine müsaade edilebilirdi. Çünkü Türkiye Milli Bankası dahi sermayesinin yalnızca 4/1'ini talep etti. Ayrıca, bankalar faaliyete geçtikten sonra ödemeleri, emanetleri kabul ve muhafaza ederdi. Aynı zamanda bu paraları kullandıkları için sermayenin ödenmemiş olan diğer kısmını istemeye gerek duymazlardı. Böylece daha önceden farklı bankalarda birikimleri olan sermayedarlar, birikimlerini Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na taşıyabilirlerdi. Zaten milli vicdana sahip, Osmanlı vatandaşlarının bundan sonraki

⁷²⁰ “*Milli Banka Münasebetiyle*”, **Tercüman-ı Hakikat**, 23 Şubat 1917, S.12932, s.1.

⁷²¹ “*İktisadi Cihat-Korkak Zenginler ve Milli Teşebbüsat*”, **Tanin**, 23 Şubat 1917, S.2946, s.1.

yatırımlarını milli bankaya yapmaları gerekiyordu. Aynı şekilde küçük sermaye sahiplerinin de ellerindeki birikimlerinin bir kısmını değil, tamamını bankaya yatırmaları beklenirdi.⁷²²

Bankanın hisse senetlerinin satın alınması konusunda Tanin gazetesine birçok mektup geldi. Bunlardan biri de İzmit'ten Hüseyin Şükrü imzasıyla gönderilen mektuptu. Burada adı geçen şahıs, banka hakkında yapılan yayınlardan oldukça memnuniyet duyduğunu ifade etti. Bu yayınlardan iktisadın öneminin şu an ki, azimli iktisadi cihat sayesinde temin edileceğinin idrak edildiğini belirtti. Bu sebeple kendisinin de iki hisse senedi edindiğini ilave etti. Bu kişi, daha önceden gazetede yayımlanan bir makalede, beş lira olan hisse senedinin birkaç yıl içinde yükseleceğinin söylendiği, dolayısıyla bunun hangi koşullarda meydana geleceğini sordu. Soruya, banka sermayesinin kâr sağlayacak işlerde kullanılmasının, sahip olduğu imtiyazlarla birleşince büyük kazanç sağlanacağı şeklinde yanıt verildi. Ayrıca giriştiği teşebbüslerden sağlanan kazançlar, hisse sahiplerine kâr olarak geri dönecekti. İlaveten bankanın devlet desteği ile yapacağı işlerden başarılı çıkması da hisse senetlerinin değerini artırabilirdi.⁷²³

Gazeteye mektup gönderen bir başka şahıs, emniyet sandığına gittiği sırada şahit olduğu bir olayı aktarmaktaydı. Elinde bastonu olan, savaşta gazi olmuş bir asker, devletin kendisine bağışladığı 30-40 lirayı teslim eden memurdan, bu ücreti üzerinde taşımamasını ve emniyet sandığına yatırması tavsiyesini aldı. Asker, bunun için kendisinin yanına verilen bir inzibat askeriyle birlikte emniyet sandığına gitti. Bu sırada insanlar banka hisse senedi almak için gişeye müracaat etmekteydiler. Bununla birlikte, edecekleri kârdan bahsetmekteydiler. Konuşulanlara kulak misafiri olan asker, banka hakkında sorular sormaya başladı. Hisse almaya gelmiş olan kişilerden biri, milli bankanın memlekete hangi noktada faydalarının olacağını ve hangi amaçlarla kurulduğunu aktardı. Aynı şekilde bu kurumdan, gariban halkın, çiftçilerin, tüccarların ve fabrika sahiplerinin ne ölçüde istifade edebileceklerini de ilave etti. Bütün bu duyduklarından sonra biraz susan ve düşünen asker, yeniden hisse senedi ne demek, bu senetleri almanın hem memleket hem de kişiler için nasıl faydalı olacağı

⁷²² “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **İkdam**, 12 Şubat 1917, S.1797, s.1.

⁷²³ “İktisadi Cihad”, **Tanin**, 12 Şubat 1917, S.2935, s.1.

gibi soruları yöneltmeye devam etti. Soruya muhatap olan kişi ise bankaların kasalarında bulunan sermayenin milletin hisse senetlerine verdikleri paralardan oluştuğu şeklinde açıkladı. Bankaların bu paralarla tramvaylar, fabrikalar gibi girişimlerde bulunduğu ve buralardan edindikleri kazancı, hisse senedi alan kişilerle paylaştığını ekledi. Gazi asker biraz düşündükten sonra, Çanakkale’de yaralandığı için devletin kendisine 36 lira verdiğini ve bu parayı emniyet sandığına yatırmak amacıyla buraya geldiğini ifade etti. Ardından, banka hisse senedi almanın hem kârlı hem de memlekete hizmet eden bir iş olması dolayısıyla, iki hisse senedi almak istediğini belirtti. Bu sözleri sarf ettikten sonra yüzündeki endişe duygusuyla, iki hisse için kaç lira vermesi gerektiğini sordu. İki için toplamda 20 lira gibi bir meblağ vermesi gerektiğini ancak şimdilik 10 lira verebileceğini duyunca gülümseyerek, paranın kalan kısmıyla iyileşinceye kadar geçimini idame ettirebileceğini söyledi.⁷²⁴

Hisse satışına başlanmasıyla birlikte, başta Tanin gazetesi olmak üzere pek çok süreli yayın, bu süreci yakından takip etti ve bu konuda günlük raporlar yayınladı. Hisse senedi satışına dair ilk malumat, Padişah Mehmet Reşat’ın satışın ilk gününden bankanın 200 hisse senedini alarak, milli iktisat girişimine destek verdiğine dairdi. Ayrıca yalnızca İstanbul’dan değil, diğer kentler ve köylerden, toplumun her tabakasından insan hisse senedi almak üzere başvuruda bulundu. Hatta Ayan ve Mebusan Meclisi üyelerinden birçoğu da bütçeleri nispetinde hisse senetleri edinme hususunda harekete geçtiler. Yine bu meclis üyelerinden İttihat ve Terakki Fırkasına mensup olanlar, ayrı ayrı tahvilat almaya karar verdikleri gibi grup kasasında olan meblağı da bankaya bağışladılar.⁷²⁵

Ertesi gün Yalova Kaymakamı Mehmet Ali Bey’in gayretiyle, bankaya kazada 50 hisse senedi kaydı yapıldı.⁷²⁶ Kastamonu’da 10 Şubat’a kadar olan bir haftalık sürede, 934 hisse senedi satıldı.⁷²⁷ Böylece bu tarih itibarıyla toplamda, 2.520 hisse senedine kayıt yaptırıldı. Daha önceden 100 hisse senedi almış olan Dadaylı Seydi Beyzade Abdullah Efendi, ikinci defa 100, Kastamonulu Namıkzade Reşit Bey 50,

⁷²⁴ “İktisadi Cihat-Milli Bankaya Rağbetin Bir Numunesi”, **Tanin**, 26 Şubat 1917, S.2949, s.1.

⁷²⁵ “İktisadi Cihad-Padişahımızın İştiraki- Her Tarafı Rağbet”, **Tanin**, 21 Ocak 1917, S.2913, s.1.

⁷²⁶ “Yalovalılar ve Milli Banka”, **Tercüman-ı Hakikat**, 22 Ocak 1917, S.12900, s.2.

⁷²⁷ “Kastamonulular ve Milli Banka Şahimleri”, **Tercüman-ı Hakikat**, 3 Şubat 1917, S.12912, s.2.

Çerkeş'ten Gökmen Efendi ve Çankırı'dan Fehmi Bey de 100'er hisse senedi aldılar. 12 Şubat'a kadar geçen sürede, 1.586 hisse daha senedi satın alındı.⁷²⁸

Büyükçekmece ve Kalıkratya önde gelenlerinden Kemal Şevki ve arkadaşları banka hisse senedine talip oldular. Nitekim bir saat içinde 230 hisse senedi satıldı. Kayıt işlemleri iki gün boyunca kaza idare meclisinde devam etti.⁷²⁹

Banka genel müdürü Mösyö Weil ile 5 Şubat'ta kayıtlara dair bir röportaj yapıldı. Buna göre hisse senetleri satışları ümit edildiği gibi devam etmekteydi. Satışlar başlayalı 10 gün olmasına rağmen yalnızca İstanbul'da 750.000 lira temin edildi. Hisse senedi alanların çok küçük bir kısmı emeklilerden oluşmaktaydı. Ayrıca küçük esnaflar da hisse senedi alanlar arasındaydı. Bunlardan ellerindeki bozuklukları getirerek üç beş hisse senedi alanlar olduğu gibi çok daha fazla senet alanlar da mevcuttu. Hatta kadının biri boynundan beşli altınları çıkararak, bunun karşılığında üç hisse senedi almaktaydı.⁷³⁰

7 Şubat itibarıyla Balıkesir'de 421 hisse kaydı yapıldı ve bu tarihe kadar ki toplam hisse kaydı sayısı 2.849 oldu.⁷³¹ Kayıt işlemleri yurdun her bir köşesinde memnuniyet verici seyirde devam etmekteydi.⁷³² Banka hisse kaydına başlanmasının üzerinden çok az bir zaman geçmiş olmasına rağmen şimdilik, bankanın faaliyete geçmesi için gereken sermaye miktarının yarıdan fazlası sağlanmış durumdaydı. 14 Şubat'ta ise satılması gereken 200.000 hisse senedinin %80'i satılarak hızlı bir ilerleme kaydedildi.⁷³³ Alınan haberlere göre taşrada bulunan halk, milli iktisadın en büyük hamlesi olan milli bankaya kayıtsız kalmadı.⁷³⁴ Öyle ki, Ordu'da 14 Şubat itibarıyla, yalnız 1.000 hisse senedi satıldı. Trabzon vilayetinde de banka hisse senetlerine halkın yoğun ilgisi bulunmaktaydı.⁷³⁵ Ankara vilayeti dahilindeyse, 15 Şubat'a kadar kaydedilen banka hisse senedi 3.728'i bulmaktaydı.⁷³⁶

⁷²⁸ "İtibar-ı Milli Bankası", **Sabah**, 11 Şubat 1917, S.9786, s.4.

⁷²⁹ "İtibar-ı Milli Bankası", **Sabah**, 26 Ocak 1917, S.9770, s.2; "İtibar-ı Milli Bankası'na Hisse Kaydı", **İkdam**, 26 Ocak 1917, S.7169, s.2.

⁷³⁰ "İktisadi Cihad- İtibar-ı Milli Bankası Müdürüyle Mülakat", **Tanin**, 5 Şubat 1917, S.2928, s.3.

⁷³¹ "Milli Bankaya Hisse Kaydı", **İkdam**, 25 Şubat 1917, S.7199, s.2.

⁷³² "İktisadi Cihad-Muvaffakiyet Mukaddimeleri", **Tanin**, 10 Şubat 1917, S.2933, s.1.

⁷³³ Ağaoğlu Ahmet, "İtibar-ı Milli Bankası", **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Şubat 1917, S.12923, s.1.

⁷³⁴ Ağaoğlu Ahmet, "Milli Banka", **Tercüman-ı Hakikat**, 11 Şubat 1917, S.12920, s.1.

⁷³⁵ "Milli Bankaya Vilayetin İştiraki", **Tercüman-ı Hakikat**, 15 Şubat 1917, S.12924, s.2.

⁷³⁶ "Ankara'da Milli Bankaya Kayıt", **Tercüman-ı Hakikat**, 16 Şubat 1917, S.12925, s.2.

19 Şubat'ta Edremit'ten gazeteye gelen telgraflardan öğrenildiğine göre, Edremit eşrafından Yazıcızade İsmail Hakkı Bey, 10.000 liralık 1.000 hisse senedine kaydoldu. Ayrıca, İsmail Hakkı Bey, Sadrazam Talat Paşa şerefine Müdafâ-yı Milliye Cemiyetine ve Donanma Cemiyetine 500'er liralık yardımda bulundu. Almış olduğu 1.000 hisse senedinden, gelecek yıllık kârı da bu cemiyetlere hibe etti.⁷³⁷ Bolu ahalisi ise 19 Şubat itibarıyla, 2.000 hisse senedi aldı.⁷³⁸ Çorum'da ise 18 Şubat'a kadar 2.123 hisse senedi kaydı yapıldı. 20 Şubat'ta ise Kaymakam Fethi Bey'in teşebbüs ve teşvikiyle Çorum merkez kasabasınca banka hisse senedinden 500'ü için kayıt işlemleri gerçekleştirildi. Senetlerin bedellerinin yarısı olan 2.500 lira Ziraat Bankası'na yatırıldı.⁷³⁹ Balıkesir'de 21 Şubat'a kadar olan bir hafta içinde, bankaya 421 hisseye kayıt yapıldı. Bunun sonucunda buradaki toplam hisse sayısı 2.849 oldu.⁷⁴⁰

Kayıt sürecinde bankaya hemen her gün 70-80.000 liralık hisse senedi satışı talebi gelmekteydi.⁷⁴¹ Bu zamana kadar yapılan kayıtların %64'ünü küçük sermaye sahipleri oluşturmaktaydı.⁷⁴² 23 Şubat tarihi itibarıyla Samsun'dan bildirildiğine göre bankanın kuruluşu Samsun ve genel olarak Canik sancağı ticaret erbabı ve sermaye sahipleri tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı. Kayıt işlemleri için görevli komisyon, perşembe ve pazar günleri olmak üzere haftada iki gün, sabah dörtten öğleye kadar, Samsun Ticaret Odası'nda görev yapacaklardı. İlk gün, iki saat içinde 35 kişi müracaat etti ve 16.300 lira karşılığında 1.630 hisse satın alındı.⁷⁴³ Bununla beraber, merkez livada 3974, Kavak köyünde 31, Çarşamba'da 147, Terme'de 60, Ünye'de 180, Fatsa'da 130 hisse kaydı yapıldı. Ayrıca 24 Şubat'ta Canik sancağında 4.512 hisse senedi daha alındı.⁷⁴⁴ Bunlara ilave olarak Konya'dan gelen bir telgrafa göre, halk

⁷³⁷ "Taşrada Milli Bankaya Hisse Kaydı", **İkdam**, 19 Şubat 1917, S.7193, s.2; "İtibar-ı Milli Bankası", **Sabah**, 19 Şubat 1917, S.9794, s.2; "İtibar-ı Milli Hisse Senedatı", **Tercüman-ı Hakikat**, 18 Şubat 1917, S.12927, s.2.

⁷³⁸ "Taşrada Milli Bankaya Hisse Kaydı", **İkdam**, 19 Şubat 1917, S.7193, s.2.

⁷³⁹ "Milli Bankaya Hisse Kaydı", **İkdam**, 7 Mart 1917, S.7209, s.2; "Çorumlular ve İtibar-ı Milli Bankası", **Tercüman-ı Hakikat**, 21 Şubat 1917, S.12930, s.2.

⁷⁴⁰ "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", **Sabah**, 25 Şubat 1917, S.9800, s.4.

⁷⁴¹ Servet Habibullah, "Milli Teyakkuz ve İtibar-ı Milli Bankası", **Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası**, 17 Şubat 1917, S.12, s.286-287.

⁷⁴² "Cahit Bey ile Mülakat", **Sabah**, 22 Şubat 1917, S.9797, s.1.

⁷⁴³ **BOA.DH.İ.UM.EK.30/12.**

⁷⁴⁴ "İtibar-ı Milli Bankası", **Sabah**, 24 Şubat 1917, S.9799, s.3; "Milli Bankaya Taşranın İştiraki", **Tercüman-ı Hakikat**, 23 Şubat 1917, S.12932, s.2.

banka hisse senetlerine büyük bir rağbet göstermekteydi. Talebin miktarı o kadar fazladır ki 23 Şubat'a kadar geçen zamanda 5.547 hisse satıldı.⁷⁴⁵ Sadece Beyşehir'de iki gün zarfında, 20.000 liralık hisse senedi kaydedildi.⁷⁴⁶ 24 Şubat itibarıyla Ankara'da milli banka hisselerine 7.308 kayıt yaptırıldı. Ayrıca Haymana'nın Kadıköy'ünden Ömer Ağa 100 hisse aldı. 26 Şubat itibarıyla ise 8.699 hisse kaydı yapıldı. Haymana'nın Eski Katrancı köyünde Hacı Ali Beyzade Bahri Bey'in aldığı 101 hisse bunların arasındaydı. Edirne'de ise alınan hisse sayısı 3.000'i geçti. Gelibolu'da 1.000, Elazığ'da ise 870 hisse kaydı yaptırıldığı öğrenildi.⁷⁴⁷ Bilecik livasında 25 Şubat tarihine kadar 1.700 hisse senedi alındı.⁷⁴⁸ Karesi mutasarrıfı İbrahim Bey tarafından gönderilen telgrafta, merkez ve kazaları ile 25 Şubat'a kadar 3.986 hisse senedine katılım sağlandığı bildirildi.⁷⁴⁹

Bu tarihten bir gün sonrasının bilançosu şu şekildedir;

Bolu sancağı 2.031, Kudüs sancağı 1.300, Ankara vilayeti 4.793, Aydın vilayeti 4.600, Suriye vilayeti 20.000, Kayseri sancağı 2.458, Hüdavendigâr vilayeti 2.735, Kale-yi Sultaniye sancağı 2.828, Kastamonu vilayeti 3.844, Trabzon vilayeti 2.808 ve Beyrut vilayetinin 20.000 hisse kaydı eklemesiyle 67.397 toplam sayısına ulaşıldı.⁷⁵⁰

Bankaya oldukça fazla hisse almak suretiyle hissedar olan kurum ve kişiler bulunmaktaydı. Kurumlar, Osmanlı Donanma Cemiyeti 31.000, İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Merkezi 15.000, Askeri Demir Yolları İdaresi 12.000, Harbiye Bakanlığı Muhaberat Dairesi Genel Müdürlüğü 10.000, Evkaf Bakanlığı Nukud-u Mevkufe Müdüriyeti 8.000, Şirket-i Hayriye 1.800, Anadolu Şimendifer Kumpanyası 1.000, Şark Şimendifer Kumpanyası 1.000 idi. Kişilerden Firuz Kapancı 7.256, Avram Menahim 3.234, Mahmut Nedim 2.917, Necmettin Molla 2.112 ve Nemlizade Mithat'ın 1.236 hisse senedi aldığı öğrenildi.⁷⁵¹ Böylece adı geçen kurumlar ve kişiler toplamda 79.800 hisse alarak bankaya ilk etapta 399.000 Osmanlı lirası ödediler.

⁷⁴⁵ "İtibar-ı Milli Bankası", **Sabah**, 24 Şubat 1917, S.9799, s.3; "Milli Bankaya Taşranın İştiraki", **Tercüman-ı Hakikat**, 23 Şubat 1917, S.12932, s.2.

⁷⁴⁶ **BOA.DH.ŞFR.532/105**.

⁷⁴⁷ "Milli Bankaya Hisse Kaydı", **İkdam**, 26 Şubat 1917, S.7200, s.2; "İtibar-ı Milli Bankası", **Sabah**, 26 Şubat 1917, S.9801, s.2.

⁷⁴⁸ "Milli Bankaya Hisse Kaydı", **İkdam**, 28 Şubat 1917, S.7202, s.2.

⁷⁴⁹ **BOA.DH.ŞFR.667/117**.

⁷⁵⁰ "İktisadi Cihad-Milli Bankaya Rağbetin Bir Numunesi", **Tanin**, 26 Şubat 1917, S.2949, s.1.

⁷⁵¹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s.112-113.

Kişiler arasında en fazla hisse sahibi iki kişinin gayrimüslim olması dikkat çekici olmakla birlikte, banka hisse senetlerinin Türk unsurdan ziyade Osmanlı vatandaşlarına satıldığı söylenebilirdi. Dolayısıyla Canik kaymakamının Osmanlı vatandaşı Rumlara hisse satıp satmayacağını soran şifreli telgrafına verilmiş bir cevaba rastlanmasa da bu örnek bir emsal teşkil etmesi açısından önemlidir. Sadece iki gayrimüslimin almış olduğu hisse senedi sayısı 10.490 iken, üç Türk unsurun hisse senedi miktarı 6.265 olmaktadır.

Kayıtların son günü olan 28 Şubat'ta Cavit Bey, Ayan Meclisinde yaptığı izahatta, bankanın çıkarmış olduğu hisse senedinden şimdiye kadar İstanbul'da 239.000, taşrada ise 114.000 satıldığını söyledi. Cavit Bey'e göre, gün sona ermeden 30-40.000 civarında hisse senedi daha satılırsa, banka hisse senedinin 4/3'ü yani 400.000 hisse senedinin 300.000'i halk tarafından alınacaktı. Şayet taşrada daha çok teşvik ve propaganda yapılmış olsaydı bütün hisse senetlerinin satılmasını muhtemel görmekteydi. Zira İstanbul'daki halk, gazeteler aracılığıyla milli bankanın önemi ve faydaları ile ilgili daha fazla bilgi edindi ve hisse senetlerine çok fazla rağbet gösterdi. Taşrada ise bankanın tanıtımı, yalnızca vilayet merkezleriyle sınırlı kaldı. Dolayısıyla buradaki halkın çok azı bankadan haberdardı. Bütün bunlara rağmen gelinen nokta büyük bir başarı örneğiydi. Hükümet hisse senetlerinin 100.000'ini alarak bankanın kuruluşunu temin etti.⁷⁵² Banka yönetim kurulu üyelerinden Cahit Bey, 28 Şubat akşamı kayıt işlemlerinin sona ermesinden sonra, 1 Mart itibarıyla kesin surette kurulmuş olacağını belirtti.⁷⁵³ Belirtilen son tarihe kadar satılan hisse sayısı, 317.859 olup kalan 82.141 hisse Maliye Bakanlığı tarafından alındı.⁷⁵⁴ Bu durum Cavit Bey'in tahminin gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca banka sermayesinden devletin, Maliye Bakanlığı aracılığıyla alacağı, 100.000 hisseden 50.000'inin katiyen satılmayacağı belirtilmekteydi. Fakat vaziyet bu kararda esneklik yapılarak, bu hisse senetlerinin dahi satıldığını göstermektedir.

Bakanlık almış olduğu hisse senetlerine, talep olması durumunda bir kayıt defteri açtı. Nitekim 5 Mart'a kadar 2.123 hisse senedine kayıt yaptırıldı.⁷⁵⁵ 16 Ağustos

⁷⁵² Ağaoğlu Ahmet, "Milli Bankamız Tesis Etti", **Tercüman-ı Hakikat**, 28 Şubat 1917, S.12937, s.1.

⁷⁵³ "Cahit Bey ile Mülakat", **Sabah**, 22 Şubat 1917, S.9797, s.1.

⁷⁵⁴ "İktisat Haberleri- İtibar-ı Milli Bankası Hisse Senedan", **İktisadiyat Mecmuası**, 14 Eylül 1917, Yıl 3, S. 64, s.8.

⁷⁵⁵ "Çorumlular ve İtibar-ı Milli Bankası", **Tercüman-ı Hakikat**, 6 Mart 1917, S.12943, s.2.

1917'ye kadar geçen sürede 61.522 hisse satıldı ve bakanlığın elinde sadece 18.496 hisse kaldı. 21 Ağustos 1917 tarihi itibarıyla bakanlığın hisse talipleri için açtığı deftere 11.385 hisse satışı daha kaydedildi. Böylece bankanın kuruluşunun üzerinden altı ay bile geçmeden bakanlığın elinde 7.111 hisse kaldı. Nihayetinde banka hissedarlarının büyük çoğunluğu halktan oluştu ve banka sermayesinin %100'üne katılım sağlandı. Bakanlıktan alınacak hisseler için talip olan kişiler, her bir hisse için beş Osmanlı lirası ve %5,5 faiz verdikleri takdirde, hisseler kendilerine devredilirdi. Bakanlığın elinde bulunan bu hisse senetleri için 14 Eylül'de, Tanin'de verilen ilanda halkın niçin bankaya hissedar olması gerektiği açıklanmaya devam edildi. Buna göre;

1. Ahalinin sermayesi, milli banka sayesinde güvende olacaktı. Halkın yastık altlarında, çömlek diplerinde sakladıkları ve ekonomiye hiçbir faydası olmayan altın ve paraların banka sayesinde, ülke ekonomisine kazandırılacağı düşünülmekteydi. Ancak halkın milli bankalara olan güvensizliğinin kırılması için, bu bankaların Türk devleti ve milleti var oldukça mevcut olacağı, uzun uzun anlatılmalıydı.
2. Milli banka iktisadın merkez noktası olarak nitelendirildi.
3. Bankanın memlekette gerek ticarete gerek sanayide icra edilecek ıslahat ve iktisadın seviyesini yükseltmek, milli ıslahatları artırmak vazifelerini yerine getirmesi umut edildi. Ziraatın gelişmesine ve zirai ürünlerin en uygun şartlarla satılmasına vasıta olması beklendi. Memleketten Avrupa'ya gönderilen ve işlendikten sonra tekrar Avrupa'dan alınan ürünleri, memlekette kurulacak sanayilerde üretilmesine olanak sağlayacak yine milli banka olarak görüldü.⁷⁵⁶

16 Ekim'de İstanbul'da genel mali kurumlar ve tahsil şubelerinden hisse senedi alan kişilerin, mevcut makbuzları geçici hisse senediyle değiştirmek için bir an evvel bankaya müracaat etmeleri ilan edildi. Ayrıca henüz ikinci taksitlerin ödenmesine gerek olmadığı da iletildi.⁷⁵⁷

Hisse senedini kaybeden, çaldıran ya da senedi zarar gören hissedar, bankaya müracaat eyleyerek yeni hisse senedi talep edebilirdi. Bu işlemde kaynaklanan

⁷⁵⁶ "İktisat Haberleri- İtibar-ı Milli Bankası Hisse Senedatı", **İktisadiyat Mecmuası**, 14 Eylül 1917, Yıl 3, S.64, s.8.

⁷⁵⁷ "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasından", **Tercüman-ı Hakikat**, 16 Ekim 1917, S.12163, s.2.

masraflar hissedara ait olup, durum gazetelerde ilan edilirdi.⁷⁵⁸ İlan tarihinin üzerinden bir ay geçtikten sonra banka tarafından kabul edilecek iki kefil gösterilmesi şartıyla, hissedara eski senedin numaralarını içeren yeni bir senet verilirdi. Ancak bundan önce yitirilmiş senet bulunursa, hissedarın bankayı durumdan haber etmesi gerekirdi.⁷⁵⁹

Talep edilen taksitleri zamanında ödemeyen hissedarlardan, banka uyarıda bulunmaksızın ödeme gününü takiben senelik %6 faiz talep edilirdi. Şayet bir ay geçmiş ve henüz bir ödeme yapılmamışsa banka, borçlu olan kişinin senedini satabilirdi. Ancak bundan önce satılacak hisse senedinin numaraları, İstanbul'da Ceride-i Resmîye ve diğer iki gazetede ilan edilmeliydi. İlandan bir ay sonra yönetim kurulu, uygun gördüğü bir zamanda herhangi bir tebligatta bulunmaksızın, o zamanki fiyatı ile İstanbul borsasında hisse senedini satma yetkisine sahipti. Bu suretle satılan hisse senedi iptal edilirdi. Senedi satın alan kişiye, eski senedin numaralarını içeren yeni bir hisse senedi verilirdi. Bu satıştan elde edilen paradan banka, anaparasını ve satışa kadar olan faizle masrafları alınır. Bundan sonra hâlâ kalan para olursa sahibine ödemesi yapılırdı. Fakat para miktarı bankanın alacaklarını karşılamazsa, eksik kalan kısım da yine kişiden talep edilirdi.⁷⁶⁰

f. İşleyişi

Banka başlangıçta, Galata'daki binada geçici olarak faaliyetlerini yürütecekti. Fakat yakın zamanda bu müesseseye layık bir bina inşa edilecekti. Bu bina, abartıdan uzak olmakla birlikte içine giren çıkanlarda, iftihar duygusunu uyandıracak kadar muhteşem olmalıydı. Bankanın, İstanbul'daki bütün yabancı bankalarla arasındaki iletişim dili olan Fransızca, bir müddet kullanıldı. Bununla birlikte, hükümet ve halk arasındaki iletişim Türkçeydi. Banka defterleriyse hem Türkçe hem de Fransızca olarak hazırlandı. Çekler ise sadece Türkçe olarak düzenlendi. Banka genel müdürü Weil, bu durumu "*Her bir Türk'ün Türkçe yazılmış çek üzerine imzasını atmak istemesi kadar tabi bir şey olamaz*" sözleriyle özetledi.⁷⁶¹

⁷⁵⁸ Hadi isimli bir şahıs gazeteye verdiği ilanda, bankaya ait iki hisse senedinin ücretini Kudüs Ziraat Bankası'na yatırdığını, 25 Temmuz 1917 tarihli geçici ilmühaberi kaybettiği için yenisini aldığını belirtmekteydi. Böylece eskisinin bir hükmü kalmadığını duyurdu. bk. **Tercüman-ı Hakikat**, 1 Mayıs 1918, S.13350, s.2.

⁷⁵⁹ **BOA.A.DVN.MKL.68/1; BOA.A.DVN.MKL.68/3.**

⁷⁶⁰ **BOA.İ.DUİT.112/28; BOA.MV.246/53.**

⁷⁶¹ *İktisadi Cihad- İtibar-ı Milli Bankası Müdürüyle Mülakat*", **Tanin**, 5 Şubat 1917, S.2928, s.3.

Bankanın ilk toplantısı, kuruluşa padişah onayının verilmesinden dört gün sonra, 5 Ocak 1917’de gerçekleştirildi. Toplantıda banka için gereken miktarda hisse senedinin satılması için daha önceden 20 Ocak olarak kararlaştırılan tarih 1 Mart’a kadar uzatıldı. Bu sırada yurdun her yerinde hisse alımını teşvik edecek propagandalar yapıldı.⁷⁶² Fakat ilerleyen zamanda bu tarih, daha önce de ifade edildiği üzere 20 Ocak-28 Şubat olarak belirlendi.

1. Banka Personeli

Bankanın çalışanlarında, bazı uzmanlık gerektiren alanlarda yabancılar dışında memur, hizmetli vs. Osmanlı vatandaşı olma şartı arandı.⁷⁶³ Çünkü uzmanlık alanlarında, yeterli düzeyde ticaret eğitimi almış ve dil bilgisine sahip kişiler bulunamamaktaydı. Fakat uzun vadede bütün çalışanların, Osmanlı vatandaşlarından meydana gelmesi amaçlanmaktaydı. Banka, bu anlamdaki personel ihtiyacını karşılamak için eğitim masraflarını karşılamak üzere, yurt dışına öğrenci göndereceğini gazete ilanı ile duyurdu. 1 Ağustos 1917 tarihine kadar başvurular alındı. Başvuruda bulunacak kişilerde, liseyi bitirmiş olma şartı arandı. Başvurusu kabul edilenler, 3 yıl ticaret mektebinin derslerini takip ettikten sonra Viyana’ya bankacılık eğitimi almak üzere gönderilecekti.⁷⁶⁴ Bu doğrultuda, Maliye Bakanlığı tarafından yapılan müsabakada başarılı olan 15 Osmanlı genci seçildi. Belirlenen bu ilk grup daha önceden Weil’in de eğitim aldığı ticaret okulunda okuyacaktı. Bu konuyla ilgili olarak, Viyana Ticaret Odası ile irtibat sağlandı. Bunlar ticari ve mali eğitimlerini tamamlar tamamlamaz bankada memur olarak istihdam edileceklerdi.⁷⁶⁵

Banka hisse senetlerine kayıt işlemleri devam ederken, bankanın açılışı için gerekli hazırlıklar da yürütülmekteydi. Bu sırada çalışacak memurların hepsi seçildi. Belirlemede en çok posta ve telgraf hizmetlerinde ve hesap işlerinde tecrübe kıstas kabul edildi. Diğer taraftan banka için yazı makinesi ile yazmayı bilen ve lisana aşına üç hanım da alındı. Nitekim son zamanlarda dünyanın çeşitli yerlerinde, kadınlar

⁷⁶² Babacan, a.g.e., s.321.

⁷⁶³ “İktisat Haberleri- Milli Banka Teşkilatı”, **İktisadiyat Mecmuası**, 7 Aralık 1916, Yıl 1, S.35, s.7.

⁷⁶⁴ “İktisat Haberleri- Viyana’ya Ticaret Talebesi”, **İktisadiyat Mecmuası**, 2 Ağustos 1917, Yıl 2, S. 61, s. 8.

⁷⁶⁵ “Milli Banka Müdürüyle Mülakat”, **Tanin**, 30 Mayıs 1917, S.3042, s.3; **Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası İdare Meclisince 15 Nisan 1918 Tarihinde Genel Kurula Arz Olunan Rapor**, Ahmet İhsan ve Şürekası Matba-yı Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1334.

devlet dairelerinde görev almaya başladılar. Ancak bankada görev alan kadınlar Osmanlı'da bir ilki temsil ettiler. Böylece bankada çalışmaya başlayan kadınlar Türk bankacılık tarihine bir ilk olarak geçti. Bununla birlikte bankaya alınan memurların hemen hemen tamamı Türk'tü. Banka personel alımında fazla masrafa yol açmamak adına sadece ihtiyaç nispetinde tercihlerde bulundu.⁷⁶⁶ Bankanın teknik servislerinde imza sahibi olan tek Türk Raufî Manyas'ın,⁷⁶⁷ bildirdiğine göre bankanın kuruluş dönemindeki kadrosunun %90'ı arzu edilmeyen bir şekilde yabancılardan oluşmaktaydı. Çünkü bu dönemde bankacılık alanında eğitim almış, tecrübeli insan sıkıntısı hat safhadaydı. Bunun sonucunda, bankanın teknik servislerindeki yetkililer, diğer bankalardan alınmış yabancı kişilerden teşekkül etmekteydi. Bu kişilerin yanına Fransızca bilen Türk gençleri yerleştirilmekteydi. Zira, bu dönemde bankacılık terimlerini ifade edecek Türkçe terimlerin bulunmamasından dolayı bankanın defter ve diğer bütün evrakları Fransızca olarak tutulmaktaydı. Bununla birlikte banka iç muameleleri de Fransızca olarak yürütülmekteydi.⁷⁶⁸ Aslında Manyas'ın kastettiği %90 oranındaki yabancı çalışan, bankanın teknik birimlerindeki kişilerdi.

Bu anlamdaki eksiklik banka ve devlet tarafından bir an önce kapatılmak istenmekteydi. Nitekim Manyas, bankanın işlemleri ve ilerlemesi için canla başla çalıştıklarını, hatta kendi yeğeni de dahil olmak üzere gördüğü gençlere, ticaret mektebine daha sonra da bankaya stajyer olarak kayıt yaptırmalarını tavsiye ettiğini belirtti.⁷⁶⁹ Bu boşluğu doldurmak için ticaret mektebindeki derslerde bankacılık tabirleri yaygınlaştırılmaya başlandı. Bütün bu çabalar kısa vadede sonuç verdi. Banka

⁷⁶⁶ "İtibarı Milli Bankası", **Sabah**, 12 Şubat 1917, S.9787, s.3.

⁷⁶⁷ Manyas, bankada çalıştığı altı-yedi yıllık süreci, meslek hayatının en özel devresi olarak tanımladı. İşe başladıkları dönemde karşılaştıkları en büyük sıkıntıyı bankanın şubelerinde, bankacılık tekniğini bilen Türk eleman sayısının azlığı olarak nitelendirdi. Muamelat gişelerinde bu vaziyet göze çarparken, muhasebe, kontrol ve haberleşme şubelerinde ise birkaç Türk genci haricinde diğerleri yabancıydı. Türk olarak hakiki bir büro şefi konumunda yalnız hali hazırda Londra'da ticaret müşavirliği görevinde bulunan umumi kâtip Suphi Ziya bulunmaktaydı. Kendisinin, bankanın kurulduğu ilk dönemlerde, yardımcısı olarak Raufî Manyas çalıştı. Daha sonra Manyas'ın, esasında mesleği olan muamelat kısmına geçmek istediğini belirtmesi üzerine genel müdürün de onayını alarak cari hesaplar şubesine geçti. Manyas, bankanın genel müdürü Mösyö Weil'i, Belçika ve Avusturya'da önemli mali müesseselerini başarıyla idare etmiş ve tekniği kuvvetli bir bankacı olarak tanımlamaktaydı. Manyas 1942 yılı itibarıyla Devlet limanları Genel Müdürlüğü görevinde bulunmaktaydı. Manyas, "İtibarı Milli Bankası", **İktisadî**, s.46-47.

⁷⁶⁸ Manyas, "İtibarı Milli", **Ticaret Ansiklopedisi**, s.127-129.

⁷⁶⁹ Manyas, "İtibarı Milli Bankası", **İktisadî**, s.46-47.

çalışanları arasında Türklerin ekseriyeti elde etmesiyle, işlemlerde Türkçe teknik lisan olmaya başladı. Böylece artık banka her anlamda milli hüviyetini kazandı.⁷⁷⁰

Bankanın genel kâtibi Suphi Ziya⁷⁷¹ Bey'dir. Aynı zamanda genel müdür yardımcısı olan Suphi Bey, daha önce Türkiye Milli Bankası'nda çalışmaktaydı. Türkiye Milli Bankası'ndan, Birinci Dünya Savaşı sırasında, bankanın faaliyetine devam edememesinden dolayı, 1914 yılında ayrıldı ve daha sonra Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na geçti. Burada 1920 yılına kadar banka genel kâtibi olarak hizmette bulundu.⁷⁷²

Banka tarafından Viyana'ya Handel's Akademisi'ne eğitime gönderilen ve daha sonra bankanın teknik kadrosuna dahil olan kişilerse, muhasebe tekniğine hâkim Muvaffak, Said, Nejat, Kemal ve Adnan Beylerdir. Bunlar bankanın Türkiye İş Bankası'na devredilmesinden sonra da kariyerlerine bu bankanın yöneticilik kademelerinde devam ettiler.⁷⁷³

Viyana Ticaret Akademisi'nde eğitim aldıktan sonra bankada çalışmaya başlamış iki kişi daha bulunmaktaydı. Bunlar Türk bankacılığının kambiyo uzmanlarından Fazıl ve bir banka müdürü vasfına sahip Kemal Neşet Beylerdir. Daha sonra kadroya Türk teknisyeni Fuat Lostar katıldı. Kendisi uzun zaman tanınmış bankerlerin yanında kambiyo işlerinde tecrübe kazandı. Fuat Bey, alanında son derece iyi ve bankacılığa dair işleri çok çabuk öğrenebilmekteydi. Yanında çalıştığı yabancı memurlardan çok kısa sürede daha üst mevkilere geçebilmekteydi. Kariyerine ise Selanik Banka Müdürü olarak devam etti. Bankada vazife almış kişiler daha sonra muhtelif uzmanlık alanlarında görevlerine devam ettiler. Kontral işlerinde Şekip Hikmet ve Recai büyük başarı gösterdiler. Fazıl ve Nejat kambiyo ve arbitraj işlerinde Osmanlı Bankası'nın meşhur Drukeri'nin gerisinde kalmazlardı. Aynı şekilde

⁷⁷⁰ Manyas, "İtibarı Milli Bankası", **İktisadî**, s.46-47.

⁷⁷¹ Suphi Ziya Özbekkan, 25 Şubat 1887'de İstanbul'da doğdu. Eğitimini İstanbul, Roma ve İsviçre'de tamamladıktan sonra hukuk mektebinden yüksek dereceyle mezun oldu. Çalışma hayatına, Dışişleri Bakanlığı Dışişleri Yazı Biriminde başladı. 1909'da kurulan Türkiye Milli Bankası'nda Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa'nın tavsiyesi ve ısrarı üzerine Türk banka memuru yetiştirmek üzere görev yaptı. Daha sonra İtibar-ı Milli Bankası'na görevlendirildi. Bu bankanın müdürlük vazifesinde bulundu. Cumhuriyet döneminde ise 1925'te Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası'nda müdürlük görevine tayin edildi. Görevleri süresince 200 Türk banka memuru yetiştirdi. bk. Suphi Ziya Özbekkan, **Tercümei Halim**, Taha Toros Arşivi, DN:49/A.

⁷⁷² Nuri Özcan, "Özbekkan, Suphi Ziya", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.34, s.118.

⁷⁷³ Manyas, "İtibar-ı Milli", **Ticaret Ansiklopedisi**, s.127-129.s.127-129.

Muvaffak, Yakup, Orhan Hilmi muhasebe işlerinde isimlerini duyurdular. Cari hesapta Sadık ve Hasan başarılı işlere imza attılar. Mösyö Weil ülkesine döndüğü dönemde Hasan, Sadık ve Şekip Hikmet'in bu dönemde bankaya hizmetleri hayati öneme sahipti. İlerleyen zamanda banka kadrosuna, daha sonra Ziraat Bankası Genel Müdürü olan Nusret Meray, İsviçre'de yüksek meslek sahibi olan ve hali hazırda İzmir Ticaret Borsası Komiseri olan Cevat Nizami, Nejat Molla, Hilmi Bey gibi kişiler de katıldılar. Hilmi Bey, Bursa şubesine daha sonra ise Akhisar Bankası müdürlüğü görevlerini yerine getirdi. Cevat Nizami, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın merkez muamelat müdürlüğüne daha sonra ise İzmir şubesi müdürlüğüne atandı. Nejat Molla da bankanın son zamanlarına kadar İstanbul şubesi müdürlüğünü ifa etti.⁷⁷⁴

Yalnızca Osmanlı İtibar-ı Milli bankasına özel olarak banka çalışanları, devlet memuru statüsünde sayılmaktaydı. Dolayısıyla başka bir bankanın müdür veya yönetim kurulunda bulunamazlardı. Ayrıca bir ticari kurumun ortağı ya da müfettişi olamazlardı. Bu durum yalnızca iflas eden, ödemesini erteleyen banka yönetimindeki yönetim kurulu üyeleri, müfettişleri ve yardımcılarını görevlerinden düşürülmüş sayılmalarıyla mümkün olabilirdi. Bunun dışında genel müdürün, banka memurlarının hatta hizmetlilerinin başka bir bankanın idaresinde bulunması, kolektif bir şirketle alakalarının olması yahut komandit şirkette komandite sıfatıyla bulunması yasaktı. Hatta bankanın bütün memurları ve hizmetlileri mesleki icabından dolayı sahip oldukları bilgileri gizli tutmaya mecburlardı.⁷⁷⁵ Bu durum bankanın, ilerleyen süreçte devlet bankası konumuna geleceğinin en büyük göstergesiydi.

2. Genel Müdür

Banka genel müdürü, yönetim kurulu tarafından seçilirdi. Ancak bu seçimin Maliye Bakanlığı tarafından onaylanmasının yanında, padişahın da olurlu olması gerekiyordu. Aynı şekilde, genel müdürün azledilmesi konusunda yönetim kurulunun teklifi, Maliye Bakanlığının onayı ve padişahın izniyle sağlanmalıydı. Bu kişinin görev şartları ve istihdam durumu yönetim kararıyla belirlenirdi. Genel müdür, sözleşmesi gereği alacağı maaşla birlikte, huzur hakkı ve hisse kârından da istifade edebilirdi. Osmanlı vatandaşı olma şartı mevcut olmasına rağmen, ilk 10 yıl için

⁷⁷⁴ Manyas, "İtibarı Millî Bankası", **İktisadî**, s.46-47.

⁷⁷⁵ BOA.İ.DUİT.112/28; BOA.MV.246/53.

yabancı bir genel müdür görevlendirilebilirdi. Bu süre zarfında, yönetim kurulu üyeleri için zorunlu tutulan Osmanlı vatandaşı olma durumu, genel müdür için geçerli değildi. Bu statüde bulunan kişi, banka yönetmeliğinin hükümlerine bağlı olarak ve yönetim kurulunun belirleyeceği şartlar çerçevesinde bankanın genel işlerini idare ederdi. Ayrıca banka adına imza yetkisine sahip olmakla beraber, merkez idare müdürleri ve memurların atanmasını ve azledilmesini, maaşlarının miktarını yönetim kuruluna teklif ederdi.⁷⁷⁶

Banka henüz kurulmadan önce, hükümet bankanın yönetiminde kimlerin olması gerektiği konusunda bir arayış içindeydi. Cavit Bey, 11 Eylül 1916'da bankanın genel müdürlüğü için Avusturya Macaristan vatandaşı Mösyö Victor Weil ile bir görüşme yaptı. Kuruluş aşamasında bulunan bu kurum, özel bir banka statüsünde düşünüldüğü için henüz herhangi bir imtiyazı bulunmamaktaydı. Sermayesi ise 3.000.000 lira olarak düşünülmekteydi. Ancak Weil, bu miktarın 4.000.000 lira olmasını teklif etti. Ayrıca genel müdür yardımcısı olarak düşünülen Kazım Bey'in genel sekreter unvanıyla alınmasını ve kendisine görevi dolayısıyla verilecek olan %1'lik kâr payına %2 daha ilave edilmesini istedi. Bunun üzerine 12-13 Eylül'de, Cavit Bey, Weil ve Kazım Bey arasında bankanın statüsü konusunda görüşmeler gerçekleşti. Weil'in itirazlarını dinleyen Cavit Bey, bazı tekliflerini doğrudan kabul etmişken bazılarının çözülmesini İstanbul'a bıraktı. Kazım Bey'in Weil'e yönetim kurulu başkanının Cavit Bey olacağını iletmesi üzerine, Cavit Bey kendisine böyle bir teklifin gelmediğini, gelse bile kabul etmeyi düşünmediğini belirtti. Bu esnada Cavit Bey, banka sermayesinin halktan toplanabileceğine inanmadığını dile getirmekten çekinmedi.⁷⁷⁷

Bu görüşmelerden sonra hâlâ genel müdürlük görevine kimin getirilmesi gerektiği konusu çözülemedi. Tevfik ve Şeref Beyler de bu görev için tavsiye edilmiş olmalıydı. Muhtemelen, hükümet genel müdürlük görevine bir Türk'ün gelmesini sağlamak için bütün seçenekleri değerlendirme arzusundaydı. Cavit Bey, 12 Aralık 1916'da bu konuda Talat Bey'e bir mektup yazdı. Buna göre, milli banka geleceğin önemli meselelerinden olmasından dolayı, halkın karşısına yetkin kişileri, yönetici

⁷⁷⁶ BOA.A.DVN.MKL.68/1; BOA.A.DVN.MKL.68/3.

⁷⁷⁷ Babacan, a.g.e., s.251.

olarak çıkarmak gerekliydi. Bu sebeple Tevfik Bey'in bu iş için uygun olmadığını, Şeref Bey'e ise Ziraat Bakanlığını ıslah etme görevi verilmişken, bu görevden alıp, bankaya yönetici yapılmasının anlamsız olduğunu ifade etti.⁷⁷⁸

Bu şartlar çerçevesinde, genel müdürlüğe tayin edilen ilk kişi, Avusturya Macaristan vatandaşı Mösyö Victor Weil oldu. Weil'in görevinin onaylanması için maliye bakanı yardımcısı, 7 Ocak 1917'de gerekli evrakları sadarete ilettiler. Padişah izniyse, bir gün gibi kısa süre sonra verilerek Weil'in görevi onaylandı.⁷⁷⁹ Böylece 8 Ocak itibarıyla bankanın genel müdürü görevlendirildi.⁷⁸⁰ Cavit Bey, Weil'i güçlü ve işinin ehli bir şahıs olarak tanımlamaktaydı. Kendisi kontratla, görevlendirilmişse de belirlenen sürenin sonunda ülkeden gitmemesi ümit edilmekteydi. Böylece beş seneden daha fazla kendisinden istifade edilmek arzulanmaktaydı.⁷⁸¹

Weil hizmetleriyle, kısa sürede hükümeti ve banka idaresini memnun etmiş olmalıydı. Yahut da Cavit Bey'in belirttiği üzere sözleşme süresi dolduktan sonra da ülkede kalmasını sağlamak için gönlü hoş tutulmaya çalışılmaktaydı. Ne amaçla olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, belki de bu iki nedenden ötürü, Weil'e, 20 Mayıs 1918'te ikinci rütbeden mecidiye nişanı verildi. Nişan için verilen izinde, başta Padişah Mehmet Reşat olmak üzere, Sadrazam Mehmet Talat ve Maliye Bakanı Mehmet Cavit'in imzaları bulunmaktaydı.⁷⁸² Weil aynı yılın içinde bir başka nişanla daha ödüllendirildi. 1 Eylül 1918'de bankaya 1.000 liralık eğitim bağışında bulunmasından dolayı, üçüncü rütbeden bir kıta maarif nişanıyla onore edildi.⁷⁸³ Ancak kısa süre sonra, işler tahmin edildiği gibi ilerlemedi. Mondros Ateşkes Antlaşması hükümleri gereğince Weil'in Osmanlı ülkesini terk etmesi gerekmektedir. Bu sebeple, Weil'in yerine bankaya genel müdür arayışı başladı. Bu hususta Cavit Bey, şahsına gelen teklifi kabul etmediğini, ancak gazetelerde her gün bu göreve getirildiğine dair haberlerin yapıldığını belirtti.⁷⁸⁴ Kendisinin, sadece Weil'in yerine

⁷⁷⁸ Babacan, a.g.e., s.301.

⁷⁷⁹ BOA.İ.DUİT.112/16.

⁷⁸⁰ BOA.BEO4449/1.

⁷⁸¹ "Cahit Bey ile Mülakat", *Sabah*, 22 Şubat 1917, S.9797, s.1.

⁷⁸² BOA.İ.DUİT.68/10.

⁷⁸³ BOA.İ.DUİT.70/95.

⁷⁸⁴ Cavit Bey'in kastettiği türden bir haberde; Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası Genel Müdürü Mösyö Weil, memleketine döneceğinden onun boşaltacağı makama eski Maliye Bakanı Cavit Bey tayin edildi, şeklinde net bilgi verilmektedir. bk. "Cavit Bey", *İkdam*, 23 Kasım 1918, S.7824, s.2.

biri tayin edilinceye kadar, geçici olarak haftada iki üç kez bankaya uğrayacağını ifade etti.⁷⁸⁵ Daha sonra genel müdürlüğe M. Gerson geldi.⁷⁸⁶

3. Yönetim Kurulu

Banka, en az yedi en çok on iki üyeden oluşan bir yönetim kurulu tarafından yönetilirdi. Kurul üyelerinde hukuksal açıdan ceza almamış olmak ve Osmanlı vatandaşı olmak gibi şartlar aranırdı. Bunlar, genel kurul tarafından seçilir ve azledilirdi.⁷⁸⁷ Bununla beraber, üye olabilmek için en az 100 banka hisse senedine sahip olmak lazımdı. Bu senetler üyenin görevi boyunca, satışı ve rehin bırakılması yasak olduğu bir damgayla belirtilerek banka sandığında muhafaza edilirdi. Adı geçen senetler, üyenin görevinin devam ettiği son sene bilançosunun genel kurul tarafından onaylanmasından ve üyenin zimmeti bu kurul tarafından temize çıkarıldıktan sonra iade edilirdi. İlk yönetim kurulunun süresi, bankanın beşinci yılına ait hesapların genel kurul tarafından onaylanmasına kadar sürerdi. Böylece yönetim kurulu, her beş yılda bir yenilenirdi. Ancak üyelerin hepsi aynı anda değiştirilmezdi. Bunun için her yıl üyeler, peyder pey değiştirilirdi. Nitekim beş yıl sonunda bütün üyeler yenilenmiş olurdu. İlk yıllarda çıkarılacak üyeler kura sistemiyle belirlenirken, daha sonrakiler kıdeme göre yapılırdı. Çıkarılan üyelerin tekrar seçilmesi mümkün kılındı. Mutlak üye sayısında oluşacak bir eksiklikte, geçici üye tayin edilirdi. Bundan sonraki gerçekleşecek ilk genel kurul toplantısında, asil üye seçilirdi. Bu yeni üyelerin görev süresi yerine geldikleri üyenin görev süresinin üzerine devam ederdi. Üyelere sabit bir maaş tanımlanmamakla beraber, yalnızca hisse kârı ve her toplantı için huzur hakkı verilirdi. Huzur hakkının miktarı, genel kurul tarafından belirlenirdi. İlk üyeler için, huzur hakkı olarak, her toplantıda başkana 10, diğer üyelere beşer Osmanlı lirası ödenirdi. Kurul başkanı, üyeler arasından, maliye bakanının katılımıyla gerçekleşecek toplantıda ve teklifi üzerine padişah onayının da verilmesiyle, tayin edilirdi. Bu başkanın, herhangi bir sebeple kurul üyeliği düşürülürse başkanlık görevi de sona ererdi. Yerine aynı yöntemle yeni bir başkan görevlendirilirdi. Başkan yardımcısı ise her yıl kurul tarafından seçilirdi. Başkan ve yardımcısının bulunmadığı toplantılara,

⁷⁸⁵ Babacan, a.g.e., s.631.

⁷⁸⁶ Gerson'un görevinin onaylanıp onaylanmadığına, onaylanmışsa da ne kadar görevde kaldığına dair bir bilgiye tesadüf edilmedi. bk. Manyas, "İtibarı Millî Bankası", **İktisadî**, s.46-47.

⁷⁸⁷ **BOA.MV.246/53.**

kurul üyeleri arasından, yine kurul tarafından seçilen bir üye vekâlet ederdi. Toplantının gerçekleşmesi için üyelerin çoğunluğunun hazır bulunması şartı aranırdı. Kurul, haftada bir defa başkan tarafından herhangi bir vakitte toplantıya çağrılabilirdi gibi dört üyenin de talebiyle toplanabilirdi. Toplantılar, bankanın merkezinde veya davetiyede belirtilen diğer bir mahalde gerçekleştirilirdi. Toplantıda alınan kararlar çoğunluğun görüşü yönündeydi. Oylar arasında eşitlik durumundaysa, başkanın oyu belirleyici olurdu. Her toplantı kaydedilmekle birlikte bu kaydın altına toplantıda bulunan üyelerin isimleri de yazılırdı. Bu zabıtnameler, bir özel deftere geçirilir ve üyeler, başkan ve yardımcısı tarafından imzalanırdı.⁷⁸⁸

Bankanın en yetkili birimi olan kurul, genel kurulun karar vermesi gerekmeyen, genel müdürün yetkilerini aşan tüm hususlar hakkında toplantı yapabilir ve karar verebilirdi. Bunlardan bazıları;

1. İskonto uygulamalarında, avanslar ve borçlanmalarda kullanılacak sermayelerin miktarını belirlemek,
2. İskonto fiyatını, avans, borç ve mevduata verilecek olan faizin miktarını kararlaştırmak,
3. Bankanın genel talimatnamesini düzenlemek, uygulanma şartlarını teşkil etmek ve bunların düzgün bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak,
4. Banka memurlarının görev ve yetkilerini tayin etmek,
5. Banka genel müdürünün bildirmesi üzerine, merkez idare müdürlerini ve banka namına imza yetkisi bulunan memurları atamak, azletmek ve bunların maaş miktarını belirlemek,
6. Şube ve acentelikler açılması hususunda karar vermek, Osmanlı toprakları ve yurt dışında görev alacak muhabirleri görevlendirmek ve gerektiğinde bunları görevden almak,
7. Şube ve acenteliklere ayrılacak sermayenin miktarını tespit etmek ve bu sermayenin muhtelif işlemlerde kullanım şekline karar vermek,
8. Kefalet tabi bulunan memurların, kefalet miktarını tayin etmek,

⁷⁸⁸ Toprak, *Milli İktisat (1908-1918)*, s.258; BOA.A.DVN.MKL.68/1.

9. Bankanın muameleleri için gerekli olan binaların satın alınmasına veya kiralanmasına karar vermek,
10. İhtiyat akçesinin artırılma şeklini belirlemek,
11. Bankanın kâr ve mevcut nakdi uygun olduğu takdirde cari seneye ait birinci hisse kârının hesaplanarak hissedara ödenmesine karar vermek,
12. Hisse senet bedellerinin henüz ödenmemiş kısmının, toplu olarak bir kerede veya kaç taksitle ödenmesi gerektiğini tespit etmek,
13. Genel kurula sunulacak senelik bilanço, kâr-zarar hesabını incelemek ve tasdik etmek, hissedara ödenmek üzere, adı geçen heyete teklif edilecek hisse kârını tayin eylemek,
14. Bankayı ilgilendiren dava ve ihtilaflar dolayısı ile davalı ve davacı sıfatlarıyla ve diğer resmi hususlarda bankayı temsil etmektir.

Kurul, üyesini belirli müddet ve iş için encümenliğe seçebilirdi. Bu encümenler, sorumlu oldukları işler hakkında raporlar düzenleyerek kurula sunarlardı. Ayrıca üye, sadece üzerine aldığı vazifenin yerine getirilmesinden sorumluydu. Ancak bankanın taahhütlerinden şahsen sorumlu değildi.⁷⁸⁹

Bankanın ilk yönetim kurulunda, Maliye Nazırı Cavit Bey, Bağdat'ın saygın Musevi tüccarlarından Sason Efendi, Duyun-u Umumiye İdaresi Osmanlı Dainleri Vekili Cahit Bey, İstanbul'un önde gelen tüccarlarından Halepli Abud Efendi, Mahmut Nedim Bey, Tevfik Bey, Mustafa Şeref Bey'le birlikte yedi kişi bulunmaktaydı.⁷⁹⁰

Cavit Bey'in, yönetim kurulu başkanlığına tayini hususunda, banka nizamnamesinin 53. maddesi gereğince üyeler arasından Maliye Bakanlığının seçimi ve teklifi, padişahın da izni üzerine bir karar alındı. Maliye Nazırı Vekili Talat Bey bu kararı, 7 Ocak 1917'de sadarete ilettili. Adı geçen kararı padişahın 8 Ocak 1917'de onaylamasıyla birlikte, bankanın ilk yönetim kurulu başkanı Cavit Bey oldu.⁷⁹¹ Hüseyin Cahit Bey ise bankanın ilk yönetim kurulu başkan yardımcısı olarak seçildi.⁷⁹²

⁷⁸⁹ BOA.A.DVN.MKL.68/3; BOA.İ.DUİT.112/28.

⁷⁹⁰ Ferit, a.g.e., s.66-67.

⁷⁹¹ BOA.İ.DUİT.112/15.; BOA.BEO.4449/333642.

⁷⁹² "İtibar-ı Milli Bankası- Hüseyin Cahit Bey'in Beyanattı", **Tanin**, 10 Ocak 1917, S.2906, s.4.

Ancak Cavit Bey, göreve gelmesinin ardından çok kısa süre sonra, 21 Şubat 1917'de Maliye Bakanlığındaki işlerini bahane ederek istifa etti. Yerine Cavit Bey'in önerisi ve Talat Paşa'nın onayı ile Hüseyin Cahit getirildi. Cahit Bey'in bankacılık alanında yeterli tecrübesi bulunmamasına rağmen Talat Paşa, banka memurlarının Türk olması konusunda ısrar etti. Banka Genel Müdürü Weil'in bu durumu uygun bulmamasına rağmen Hüseyin Cahit'in uzlaştırıcı üslubu sayesinde ılımlı yaklaştı.⁷⁹³ Bu durumu onaylayan, padişah izni 22 Şubat gibi kısa bir sürede verildi.⁷⁹⁴ Böylece yeni yönetim kurulu başkanlığı görevi Hüseyin Cahit Bey'e verildi.⁷⁹⁵ Son olarak bu vazifeye banka yönetim kurulu üyelerinden, Damat Mehmet Şerif Paşa 16 Ağustos 1919'da getirildi.⁷⁹⁶ Bunun dışında bir yönetim kurulu başkanı ismine rastlanmadı.

İlk yönetim kurulu üye sayısında, görev süresi dolmadan eksilmeler oldu. Üyelerden iki kişi, heyeti vükelaya dahil olmak üzere istifa ettiler. Bunlardan kurul başkanı Cavit Bey Maliye Bakanlığına, Mustafa Şeref Bey ise Ticaret ve Ziraat Bakanlığı görevine getirildiler. Bunlara ilave olarak, üyelerden Mehmet Abud Efendi göreve başlamasından birkaç gün sonra vefat etti. Bu sebeple Mithat Şükrü Bey kurul başkan yardımcılığına, Sarem Kibar Bey ise kurul üyeliğine tayin olundular.⁷⁹⁷

Mondros Ateşkes Antlaşması ve akabinde İstanbul'un işgali, banka üzerinde bir yabancı kontrolünü de beraberinde getirdi. Bunun üzerine bankadaki yabancı unsurlar bu esnada topluca istifa etmek istediler. Bu durum banka yönetimini son derece zor durumda bıraktı. Manyas, yönetim kurulu toplantısına katıldıkları bir gün kurul başkanının, yabancı çalışanların kendilerini istifa etmekle tehdit ettiklerini belirttiğini dile getirdi. Kurul da bu hassas durumu görüşmek üzere olağanüstü olarak toplantıya çağırıldı. Toplantıda görüşülen esas konuyu, bütün yabancı şeflerin istifası durumunda bu boşluğun bankada çalışan Türkler tarafından doldurulup doldurulamayacağı, bunun sorumluluğunun kabul edilip edilmeyeceği oluşturdu. Kurulda, bu sorumluluğu almaktan ve hiçbir fedakarlıktan kaçınılmayacağı söylendi. Nitekim istifalar kabul edilmiş ve bankanın bütün sorumluluğu Türk çalışanlarının

⁷⁹³ Yalçın, a.g.e., s.340.

⁷⁹⁴ BOA.İ.DUİT.112/18.

⁷⁹⁵ BOA.BEO.4456/334195.

⁷⁹⁶ BOA.BEO.4587/343958.

⁷⁹⁷ Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası İdare Meclisince 15 Nisan 1918 Tarihinde Genel Kuruluna Arz Olunan Rapor, Ahmet İhsan ve Şürekası Matba-yı Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1334.

omuzlarına bindi. Bunun üzerine iş bölümleri hakkında görüşüldü, ertesi sabahtan itibaren gerekli hazırlıklar yapılmak üzere, toplantı sonlandırıldı. Bu süreç Türk bankacılık tarihinin önemli zamanlarından birini teşkil etti. O günden sonra sabahın erken saatlerinden, gece geç saatlere kadar bütün Türk personel, bankanın itibarını korumak hatta yükseltmek için öz verili bir şekilde çalıştı. Yoğun telefon görüşmelerini idare eden Fazıl Nejat'ı, pozisyon servisinin başında Haydar Şekib'i, para paketlerinin arasında Yakup'u, haberleşme servisinde Basri Beyleri görmek mümkündü. Eş zamanlı olarak İzmir ve Bursa şubelerinde de aynı işlemler devam etmekteydi. Cevat Nizami İzmir, Hilmi Bey ise Bursa şube müdürlüklerine tayin edildiler. Beklenmedik bir şekilde Hilmi Bey'in Bursa'dan ayrılması üzerine Rauff Manyas Bursa'ya gönderildi. Cevat Nizami'nin İstanbul şubeye görevlendirilmesi üzerine ise yerine Yusuf Ziya Erzincan tayin edildi.⁷⁹⁸ Nihayetinde, 2 Ocak 1919 tarihi itibarıyla binlerce hesap özeti tamamlanmış olarak Celal Muhtar Bey'in masası üzerinde birikti. Bu geçiş evresinin ardından defter ve evrakların Türkçeye çevrilmesi işine girişildi. Ticaret mektebindeki bazı öğretmenlerin de yardımlarıyla evrakların çevirisi yapılmaya başlandı.⁷⁹⁹

4. Genel Kurul

Genel kurul, banka hissedarlarını temsil eden ve bankayı ilgilendiren tüm muameleleri kararlaştırmak, kabul etmek, onaylamak için gerekli yetkilere sahipti. Toplantıları, her sene üç aylık süre zarfıyla İstanbul'da olağan olarak gerçekleştirilirdi. Bunun dışında, yönetim kurulu üyelerinin sayısının vefat, istifa vb. nedenler dolayısıyla yarıya düşmesi ve toplamda 15.000 hisseye sahip hissedarların daveti durumlarında olağanüstü nitelikte toplanmalıydı. Bu anlamda yönetim kurulu, talebin yapıldığı tarihten itibaren 30 gün içerisinde genel kurulu toplantıya çağırarak zorundaydı. Her iki şekilde de yapılacak davetiyeler toplantı tarihinden en az bir ay öncesinde, Takvim-i Vekayi ile İstanbul'da çıkan üç gazetede ilan edilirdi. Ancak kurulun, toplantısının geçerli sayılması için önemli bir kıstasın yerine getirilmesi lazımdı. Zira toplantıda, vekâleten ya da asaleten sermayenin 3/1'i kadar hisse senedine sahip hissedar, bulunmalıydı. Şayet bu durum yerine getirilememişse iki ile

⁷⁹⁸ Manyas, "İtibarı Milli Bankası", **İktisadî**, s.46-47.

⁷⁹⁹ Manyas, "İtibarı Milli", **Ticaret Ansiklopedisi**, s.127-129.

dört hafta sonrasında ikinci bir toplantı yapılırdı. Bu toplantının davetiyesi de aynı gazeteler aracılığı ile duyurulurdu. Bu kez toplantıya katılan hissedarların sahip olduğu hisse miktarı ne olursa olsun, kurul toplanmış farz edilirdi. Fakat kurulda gerek vekâleten gerekse de aslen en az 100 hisseye sahip hissedarın hazır bulunması zarurîydi. Vekil olarak seçilen kişilerin hissedarlardan olması şarttı. Yani bankayla hiçbir alakası bulunmayan, şahıslara genel kurul toplantısı için vekâlet verilmesi mümkün değildi. 500 hisseye kadar her 100 hissenin bir, 500 hisseden sonra ise her 200 hissenin birer daha oy hakkı vardı. Hiçbir hissedar temsilen de olsa 50'den fazla oy hakkına sahip olamazdı. Hissedarlar, toplantıdan en az beş gün önce sahip oldukları hisselerin miktar ve numaralarını içeren bir listeyi yönetim kuruluna teslim etmelilerdi. Hissedar olarak bulunan resmi şirketlerin ve kanuni vekilleri ile yaşlı ve reşit olmayan hissedarın veli ya da vasileri temsil ettikleri, hisse senedinin miktar ve numaralarını içeren listeyi toplantıdan en az beş gün önce yönetim kuruluna iletmeleri şartıyla, vekâletname çıkarılmasına gerek kalmaksızın toplantıya katılabilirlerdi. Ayrıca hem hissedarlar hem de vekilleri, toplantıya katılmadan önce yönetim kurulu tarafından düzenlenen toplantı listesine imza atmaya mecburlardı.⁸⁰⁰

Toplantıya yönetim kurulu başkanı, onun olmadığı durumlarda ise yardımcısı başkanlık ederdi. Her ikisinin de yokluğundaysa, yönetim kurulu üyeleri arasından en fazla hisseye sahip olan kişi başkanlığa seçilirdi. Toplantıyı kayda geçirecek kâtabi, başkan belirlerdi. Burada görüşülecek konular, yönetim kurulu tarafından düzenlenerek toplantıdan 10 gün öncesinden ilan edilirdi. Ayrıca en az 10.000 hisseye sahip olan hissedarlar tarafından imzalanan ve mart ayı sonuna kadar yönetim kuruluna iletilen tekliflerin de gündeme dâhil edilmesi zorunluydu. Fakat bu tekliflerin müzakeresi için ilgili hissedarın genel kurulda hazır bulunmaları veya vekil tayin etmeleri gerekliydi. Normal surette toplanacak genel kurulda gündeme eklenmesi zorunlu olan maddeler bulunmaktaydı. Bunlar şu şekildedir;

1. Bankanın mali senesi süresince yapılan işlemler hakkındaki yönetim kurulu raporu,
2. Bankanın hesapları ve müfettiş raporları,

⁸⁰⁰ BOA.A.DVN.MKL.68/1.

3. Senelik bilanço ve hisse kârının dağıtılma durumu,
4. Yönetim kurulu üyeleriyle, müfettiş ve müfettiş yardımcılarının seçilmesi,
5. Müfettişler ve hissedarlar tarafından yapılan tekliflerdir.⁸⁰¹

Gündemde bulunan konuların müzakeresi için bir gün yeterli olmadığı takdirde, başkan toplantının ertesi günde devamına karar verebilirdi. Lakin müzakere günü toplantı için gerekli çoğunluk sağlanmazsa, ilk günün kararları geçerli sayılırdı. İlaveten diğer maddelerin müzakeresi için genel kurul yeniden toplantıya davet edilirdi. Yeni toplantıdaki gündemlere şayet kalmışsa, bir önceki toplantıdan kalan konular, bir madde olarak ilave edilirdi. Bunun dışındaki hiçbir konu toplantıda görüşülmezdi.⁸⁰²

Kurul kararları toplantıya katılan üyelerin çoğunluğunun görüşü yönünde alınırdı. Eşitlik durumunda ise başkanın oyunu verdiği karar geçerli sayılırdı. Ancak yönetim kuruluna üye seçimlerinde ekseriyet oluşmazsa, ikinci kez oylamaya gidilirdi. Şayet burada da çoğunluk sağlanamazsa, en çok oy alan kazanmış sayılırdı. Eşitlik durumunda ise kura yöntemine başvurulurdu. Genel kurul mazbatasını başkan, kâtip ve oy toplamakla görevli olan iki hissedar tarafından imzalanırdı. Ayrıca buna, toplantıda hazır bulunan hissedarın sayısı, ikametgâhları ve bunların vekâletli olarak ya da doğrudan sahip oldukları hisselerin miktarı ve numaralarını içeren bir liste eklenirdi. Toplantıda görüşülen konuların tamamının veya kopyası alınmış bir kısmının yönetim kurulu başkanı ya da yardımcısı tarafından imzalanması lazımdı. Hatta olağan ya da olağanüstü ne şekilde olursa olsun, toplantı tarihinden en az 15 gün öncesinden yazılı olarak Ticaret Bakanlığına bildirilmeliydi. Böylece bakanlık, bu toplantıda bir komiser bulundurabilirdi.⁸⁰³

Olağanüstü olarak toplanan genel kurul, yönetim kurulunun teklifi üzerine banka yönetmeliğinde düzenlemeler yapılmasına karar verebilirdi. Ancak bu kararın hükümet tarafından onaylanması gerekiyordu. Aynı şekilde bankanın başka bir şirketle birleşmesine, feshedilmesine, sermayesinin artırılmasına ya da azaltılmasına hüküm verebilirdi. Bu kararların alınabilmesi için toplantıda bulunan genel kurul üyelerinin,

⁸⁰¹ BOA.İ.DUİT.112/28; BOA.MV.246/53.

⁸⁰² BOA.A.DVN.MKL.68/3.

⁸⁰³ BOA.A.DVN.MKL.68/3.

banka sermayesinin en az 3/1'ine denk hisseye sahip olması zorunluydu.⁸⁰⁴ Ayrıca bankanın tasfiyesi kararlaştırılmışsa bu işlemler, ayrı ayrı ya da birlikte olmak üzere genel müdüre ve yönetim kurulundan bir veya birkaç üyeye havale edilebilirdi. Kurul, bankanın normal zamanında sahip olduğu yetkilerini tasfiye sürecinde de aynen devam ettirirdi. Özellikle hesapların tasfiyesinin onaylanması ve tasfiye memurlarının göreve getirilmesinden sorumluydu.⁸⁰⁵

Her toplantı sonunda, yönetim kurulu ve müfettişler tarafından düzenlenen raporlar, senelik bilanço, genel kurulda bulunmuş olan üyelerin sayısı ve sahip oldukları hisse miktarı hakkında bilgi veren bir listeden dörder nüsha Ticaret Bakanlığına iletilirdi.⁸⁰⁶ Hatta hükümetin onayı ile yönetmelikte gerçekleştirilecek tadilat, genel kurulun senelik toplantısı esnasındaki müzakere, onay tarihinden itibaren üç ay içinde bilanço, kâr ve zarar hesapları, gazeteler aracılığıyla ilan edilirdi.⁸⁰⁷

Banka genel kurulu ilk toplantısını, 15 Nisan 1918'de gerçekleştirdi. Bankanın Galata'daki merkezinde, olağan şekildeki bu toplantısı, yönetim kurulu başkanı Hüseyin Cahit Bey'in yönetiminde toplandı. Sadrazam Talat Paşa, Maliye Bakanı Cavit Bey, Ticaret ve Ziraat Bakanı Mustafa Şeref Bey de toplantıya katılanlar arasındaydılar. Toplantıda bankanın ilk yıl işlemleri ve hesapları incelendi. Gelecekteki icraatları hakkında fikir alışverişleri yapıldı. Ayrıca bu zamana kadar olan faaliyetler ve hesaplardan hissedarların hoşnut oldukları anlaşılmaktaydı. Bankanın ilk yönetim kurulu başkanı olan Cavit Bey bu konu üzerine bir konuşma yaptı. Bütün sermayesi yerli olan bir milli bankanın, bu şekilde devam ederse gelecekte devlet bankası haline geleceğini belirtti. Banka ilk yılında tam olarak aktif bir şekilde faaliyette bulunamamasına rağmen hissedarlarına %10 kâr kazandırdı. 20 Ocak 1917'de hisse kaydına başlayan banka, aynı yıl 1 Mart'ta resmen kuruldu. Bu sebeple bankanın ilk faaliyet yılı sadece dokuz buçuk ay oldu. Hatta banka mayıs ayından itibaren işlemlere başlayabildi. Bütün bunlara rağmen, banka bu müddet zarfında 316.367 liralık kâr sağladı. Ticaret ve sanayi alanında yapılan teşebbüslerde yardıma

⁸⁰⁴ BOA.A.DVN.MKL.68/1.

⁸⁰⁵ BOA.İ.DUİT.112/28.

⁸⁰⁶ BOA.MV.246/53.

⁸⁰⁷ BOA.A.DVN.MKL.68/3; BOA.İ.DUİT.112/28.

ihtiyaç duyanlar, bankanın himaye ve yardımını gördüler. Banka bu amaçla hazırlamış olduğu bir programı genel kurula sundu. Buna göre;⁸⁰⁸

1. Banka, ülkede sanayiye canlandırmak için pek çok şirketin kurulmasına öncülük etti. Bütün bu şirketlerin sermayesinin en azından yarısının Osmanlı vatandaşına mahsus olması arzulanmaktaydı. Bunun gerçekleştirilebilmesi için yabancı bankaların yardımları bir an önce temin edilmeliydi. Çünkü bu yardımın mali ve sanayi açıdan önemi çok fazlaydı. Hatta İzmir ve İstanbul'dan sanayi erbaplarından bir kesim tarafından İzmir'de bir debbağhane kurulacaktı. Bu kuruluşun isminin Şark Debbağhaneleri Umumi Şirketi olmasına karar verildi.
2. Banka, ilk mali yılında gerçekleştirdiği işlemlerden 316.367,33 Osmanlı lirası safi kâr elde etti. Bu tutardan öncelikle, düzenli ihtiyat akçesi için %5 hesabıyla 15.818,37 Osmanlı lirası, sermayeden talep edildi ve ödenmiş olan 2.000.000 liraya %5 üzerinden birinci hisse kârı olarak, 100.000 lira ayrıldı. Böylece safi kârdan 115.818,37 lira çıkarıldı, sonra geriye 200.548,96 lira tutarında bir meblağ kaldı. Bundan ise yönetim kurulu üyelerine, %15 oranından 30.082,34, banka memurlarına %3 hesabıyla 6.016,47, hissedarlara ikinci hisse kârı olarak %50 üzerinden 100.000, olağanüstü ihtiyat akçesine %32'den 64.175,66 lira dağıtıldı. Nihayetinde 200.274,47 lira daha gitti ve geriye 274,49 lira kaldı. Bu kalan miktarın, gelecek yıl hesabına devredilmesi yönetim kurulu tarafından teklif edildi.
3. İzmit Sancağında bulunan ve hükümete ait olan Beytu Milli Ardevaz Maden'inin işletilmesi için gerekli incelemeler yapılarak bir Osmanlı şirketi kurulması konusunda yabancı sanayi ve mali kuruluşların önemli temsilcilerinden biriyle ortak çalışmaya karar verildi.
4. Maden ve Sanayi-i Madeniye Osmanlı Anonim Şirketi, Teşebbüsat-ı Nafia ve İnşaat Şirketi, İktisadi Demiryolları Şirketi kurulacak müesseselerdi. Bu şirketlerin isimlerinden faaliyet alanları da anlaşılmakta olup, ülkeye bu yönde hizmet edeceklerdi.

⁸⁰⁸ "İtibar-ı Milli Bankası-Siyaset", **Tanin**, 16 Nisan 1918, S.3328, s.1.

5. Ticaret ve Ziraat Bakanlığı Ergani Bakır Madenlerinin işletilmesi ihalesini bankaya verdi. Banka bu iş için özel bir şirket kurmayı düşünmekteydi. Bununla birlikte birçok sanayi meseleleri de banka tarafından incelenmekteydi.
6. Ticaret açısından, banka sermayesinin bir kısmı gerek İstanbul gerekse de taşra tüccarlarının ihtiyaçlarına tahsis edilerek, cari hesaplar veya değerli mallar karşılığında krediler verilmeliydi.
7. İstanbul'daki mali müesseselerden bazılarıyla %5 faizli Alman hazine tahvilatının tedavüle çıkarılması hususunda iş birliği yapılmalıydı. Bunlar tarafından 500.000 Osmanlı lirası değerinde tahvilat banka adına satıldı. Böyle bir yolun tercih edilmesinde, tahvilatların bedeli arzu edildiğinde geri alınabileceğinden, bir mali müessesenin elinde bulunan meblağı bu suretle kullanmasının fayda sağlayacağı düşünülmekteydi.
8. Bu toplantıya ait müfettiş raporunda, 31 Aralık 1917'de bankada mevcut olan nakit, esham ve tahvilat kuponlarıyla yabancı paralar, müfettiş Hikmet ve Reşit Beyler tarafından incelendi. Bunların tümü hesap defterindeki kayıtlarla uygun görüldü. Ayrıca yönetim kurulu tarafından müfettişlere sunulan bilanço, kâr ve zarar hesapları, kârın dağıtım şekline dair her şey müfettişler tarafından titizlikle incelendi. Sonuç olarak bankanın işleyişinin ve hesaplarının memnuniyet verici düzeyde olduğunu kaydettiler. Böylece yönetim kurulu tarafından teklif edilen bilanço, kâr ve zarar hesaplarıyla, kârın paylaşılma şeklinin kabulünü uygun buldular. Raporun imzalandığı tarih 26 Şubat 1918'di. Yani toplantıdan yaklaşık 40 gün öncesiydi.⁸⁰⁹
9. Genel kurul, Mithat Şükrü Bey ile Kibar Sarum Bey'in yönetim kurulu üyeliğine, Reşit Paşa, Babanzade Hikmet, Hamit, Necip ve Hamdi Beylerin ise müfettiş yardımcılığına karar verdi. Bu kararların tamamı oy birliğiyle alındı.⁸¹⁰

Toplantıdaki, mali konular şu şekildedir;⁸¹¹

⁸⁰⁹ **Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası İdare Meclisince 15 Nisan 1918 Tarihinde Genel Kuruluna Arz Olunan Rapor**, Ahmet İhsan ve Şürekası Matba-yı Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1334.

⁸¹⁰ "İtibar-ı Milli Bankası Heyet-i Umumiyesi", **Tanin**, 16 Nisan 1918, S.3328, s.3; "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası- Hissederan-ı Heyet-i Umumiyenin İlk İctimai", **Sabah**, 16 Nisan 1918, S.10207, s.1.

⁸¹¹ **Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası İdare Meclisince 15 Nisan 1918 Tarihinde Genel Kuruluna Arz Olunan Rapor**, Ahmet İhsan ve Şürekası Matba-yı Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1334.

Tablo 8: Toplantıda Görüşülen Konular ve Bunların Maddi Değerleri

Alacaklar (Matlubat) 30 Aralık 1917	Osmanlı Lirası
Hissedardan henüz talep edilmeyen sermaye	1.974,795
Yarı değeri kabul, talep, ödenen hisse senedi	25,205
Tesis masrafı	5.042,55
1917 yılı itfa bedeli	5.041,55
Mefruşat	523.450
1917 yılı itfa bedeli	523.350
Vezne mevcudu	19.132,11
Yabancı paralar	1.115,95
Bankalar nezdindeki mevduat	644.174,03
Esham ve tahvilat cüzdanı	597.274,40 (507,400 Alman hazine tahvilatı)
Ticari senet cüzdanı	7.081,44
Açık krediler	301.154,20
Ticari mallar karşılığında krediler	807.135,22
Esham ve tahvilat karşılığında krediler	83.376,69
Kefalet karşılığında krediler	1.076.769,68
Müşterek işlemler	402.612,10
Tasfiye olunmuş işlemler	772.614,16
Geçici hesaplar	50.555,18
Düzenlenmiş hesaplar	494.373,65
Toplam	7.258.380,81

Tablo 9: 30 Aralık 1917 Bilanço Bilgileri

Bilanço 30 Aralık 1917	
Borçlar (Zimmet)	Osmanlı Lirası
Sermaye	4.000.000
Yarı değeri kabul, talep, ödenmiş hisse senetleri	25,205
Ödenecek ticari senetler	234
Tasarruf sandığı mevduatı	14.217,20
Vadesiz cari hesaplar	1.018.766,96
Vadeli cari hesaplar	1.294.362,14
Alacaklı hesapları	7.014,52
Geçici hesaplar	43.394,97
Düzenlenmiş hesaplar	438.818,69
Kâr ve zarar hesabı	316.367,33
Toplam	7.258.380,81 Osmanlı Lirası

Tablo 10: 31 Aralık 1917 İtfa Bedelâtı Bilgileri

İtfa Bedelâtı 31 Aralık 1917	
Borçlar (Zimmet)	Osmanlı Lirası
Tesis masrafı	5.041,55
Mefruşat	5.233,50
İstanbul ve İzmir şubelerinin tesis masrafiyla kira bedelleri	6.500,54
Galata'daki merkez binasında yapılan tadilat	2.813,09
Umumi Masraflar	
Memur ve hizmetlilerin maaşları, kira bedeli, aydınlanma, ısınma ve üyelerin huzur hakkı, çeşitli masraflar	20.235,60
Umur-u hayiye ve memura harp zammı	4.506,57
Kırtasiye vs. malzemeleri	7.170,37
Safi kâr	316.367,33
Toplam	367.868,55

Tablo 11: 31 Aralık 1917 Kâr ve Zarar Hesap Bilgileri

Kâr ve Zarar Hesapları 31 Aralık 1917	
Matlub (Alacaklar)	Osmanlı Lirası
Faiz komisyon ve kambiyo	116.0620,66
Esham ve müşterek işlemler	251,805,89
Toplam	367.868

5. Müfettişler

Genel kurul, her yıl ticaret ve sanayi erbabı arasından üç müfettiş ve en az iki müfettiş yardımcısı seçerdi. İlk yılın müfettiş ve yardımcıları şunlardır;

Reşit Paşa, Tevfik ve Selahattin Ali Bey müfettiş idi. Yardımcıları ise Babanzade Hikmet ve Mehmet Ali Ayni Bey'den ibaretti. Ancak bunlar, bir müddet sonra özel sebeplerden dolayı istifa etmek durumunda kaldılar. Yerlerine ise Hikmet ve Reşit Bey getirildi. Müfettiş seçilebilmek için bankanın en az 25 hisse senedine sahip olmak gerekliydi. Bu senetlere kişilerin görevi boyunca satılamayacağı ve rehin bırakılamayacağını belirten mühür vurulurdu. Bunlar, görevleri süresince bankanın

kasasında emanet olarak muhafaza edilirdi. Müfettişlerin hesapları genel kurulu tarafından tetkik edildikten sonra sahiplerine geri verilirdi.⁸¹²

Bu görevlilerin bankanın bütün hesaplarını kontrol ederken, teftiş etme hakları da bulunmaktaydı. Böylece bankaya ait defterlerin, zabıtnamelerin ve kararlarının hepsini yerinde inceleyebilirlerdi. Yönetim kurulunun her altı ay sonunda, bankanın alacakları ve taahhütlerini içeren listeyi müfettişlere sunması gerekiyordu. Müfettişlerse, senelik raporları ve münasip gördükleri tekliflere ilave olarak, bankaya ait malların bulunduğu müfredat defterini nasıl tetkik ettiklerini genel kurula iletirlerdi. Bununla beraber, bankanın vadettiği taahhütlerden şahsi olarak sorumlu değillerdi. Yalnızca görevlerini yerine getirmek durumundaydılar.⁸¹³

Müfettişlere verilecek ücret, hizmet ettikleri senenin hesabını inceleyecek olan genel kurul tarafından belirlenirdi. Bu ücret, müfettişlerden beklenen sorumluluğun yerine getirilmesinden sonra ödenirdi. Buna bağlı olarak vazifesini yerine getirmeden istifa eden, vefat eden ya da herhangi bir nedenle görevden ayrılan kişiler ve varisleri bir ücret talebinde bulunamazlardı. Bu sebeplerden birinden dolayı müfettişler arasında boşluk olması durumunda, en çok oyu alan müfettiş yardımcısı göreve getirilirdi. Şayet eşitlik söz konusu olursa kura yöntemine başvurulurdu. Ancak eksilen müfettiş ya da müfettişlerin yeri yardımcıları tarafından doldurulamazsa, genel kurul yeni müfettişleri belirlemek üzere mümkün olan en kısa sürede toplanırdı. Bunların görev süresi genel kurulun olağan toplantısından sonra biterdi. Lakin aynı müfettişlerin yeniden seçilmesi mümkündü.⁸¹⁴

6. Mali İşler

Bankanın mali yılı ocak ayından itibaren aralık ayının sonunu kapsamaktaydı. Ancak istisna olarak ilk mali yıl, bankanın kesin kurulduğu tarih ile ertesi sene aralık ayına kadardı. Her mali yılın sonunda, bankanın durumunu özetleyen bilgiler ve o sene içindeki masrafları, kâr ve zararları ayrıntılı bir şekilde özel bir deftere bilanço adı altında kaydedilirdi. Genel kurul toplantısından 15 gün önce bilanço, kâr ve zarar hesaplarıyla müfettişler tarafından hazırlanan raporun basılı örnekleri, arzu eden

⁸¹² BOA.A.DVN.MKL.68/1.

⁸¹³ BOA.MV.246/53.

⁸¹⁴ BOA.A.DVN.MKL.68/1.

hissedarın erişmesi için banka merkezinde hazır bulundurulurdu. İlâveten bunlar, onay tarihlerini takip eden 15 gün içinde yönetim kurulu tarafından, bankanın ilanlarının yayımlandığı gazeteler aracılığıyla ilan edilirdi.⁸¹⁵

Safi kârın %15'i ihtiyat akçesi için ayrılırdı. Bu durum adı geçen akçe miktarının 4000.000 liralık sermayenin 4/1'ine diğer bir ifadeyle çeyreğine denk oluncaya kadar devam ederdi. İhtiyat akçesi, genel kurul kararıyla olası zarara karşı tahsis edilmekteydi. Şayet ihtiyat akçesi bu sebepten dolayı eksilirse, yeniden bu isim altında para ayırmaya başlanırdı.⁸¹⁶ Safi kârdan ihtiyat akçesine belirtilen oran ayrıldıktan sonra kalan kısımdan birinci hisse kârı olarak hissedarlara ödenmiş sermayenin %5'i dağıtılırdı. Ancak bir senenin kârı, bu miktarı karşılamaya yetmezse eksik kısmı karşılamak üzere, ihtiyat akçesine başvurulabilirdi. Şayet böyle olursa, gelecek yılların kârları dağıtılmadan önce alınan bu meblağ tekrar yerine iade edilirdi.⁸¹⁷ Birinci hisse kârının ödenmesinden sonra dağıtılabilecek kâr; %15 yönetim kurulu üyelerine, %3 banka memurlarına, %5 ikinci hisse kârı olarak hissedara olacak şekilde pay edilirdi. Kârın kalanı genel kurul kararıyla olağanüstü ihtiyat akçesi oluşturulmasına tahsis edilebilirdi. Hisse kârı, İstanbul'da bankanın merkez idaresinde ve her defasında yönetim kurulu tarafından ilan edilecek mahallerden ödenirdi. Yönetim kurulu üyelerine hisse kârı eşit olarak dağıtıılırken, başkana bunlara verilen tutarın iki katı, yardımcısına ise bir buçuk katı verilirdi.⁸¹⁸ Vadelerinin geçmesinden itibaren beş sene zarfında alınmayan hisse kârları banka lehine olmak üzere zaman aşımına uğrardı.⁸¹⁹

Banka tarafından, kurulduğu 1917 yılı için para yatıracak kişilere aşağıdaki faiz oranları verilirdi;

Vadesiz para yatırma için %1,5,

Üç ay vadeli para yatırma için %3,

Altı ay vadeli para için %3,5,

⁸¹⁵BOA.İ.DUİT.112/28.

⁸¹⁶BOA.A.DVN.MKL.68/3.

⁸¹⁷BOA.MV.246/53.1.

⁸¹⁸BOA.A.DVN.MKL.68/3.

⁸¹⁹BOA.MV.246/53.

Dokuz ay ve daha fazlası için para yatırma için %4 idi.

Anonim şirketlere verilecek faiz miktarı anlaşmayla belirlenirdi. Tasarruf sandığına para yatırmak için yarım Osmanlı lirasından 100 liraya kadar %3,5 faiz uygulanırdı.⁸²⁰ 4 Haziran 1918 yılında bu oranların biraz daha yükseldiği görüldü. Buna göre;

Vadesiz %2,5,

Üç ay vadeli %4,

Altı ay vadeli %4,5,

Dokuz ay ve daha fazlası için %5'ti.⁸²¹

1 Ocak 1919'dan itibaren bu oranlar şu şekilde tekrar düşürüldü;

Vadesiz %1,5,

Üç ay vadeli %2,

Altı ay vadeli %3,

Dokuz ay ve daha fazlası vadeli %4'ti.⁸²²

Bankanın ilk yıl için hissedarlara sağlamış olduğu %10 kazanç ticaret şirketleriyle kıyaslandığı zaman az gelebilirdi. Fakat bu şirketlerin kazançlarındaki tehlike oranıyla, milli bankanın önemli oranda ihtiyat akçesi ayırmış olması da göz önünde bulundurulmalıydı. Ayrıca Deutsche Bank, 1870'te kurulmuş olmasına rağmen ödemiş olduğu hisse kârı hiçbir zaman %12-13'ü geçmedi. Bununla beraber, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası, daima ihtiyat akçesi ayırarak mevcut sermayenin yanında büyük bir güvence oluşturdu. Buradan hareketle, bankaların en güçlü yönleri

⁸²⁰ “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tanin**, 28 Mart 1917, S.2979, s.4; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tanin**, 29 Mart 1917, S.2980, s.4; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tanin**, 7 Nisan 1917, S.2989, s.4; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tanin**, 22 Nisan 1917, S.3004, s.4; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **İkdam**, 28 Mart 1917, S.7230, s.2; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Sabah**, 28 Mart 1917, S.9831, s.4; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Türk Yurdu**, 13 Eylül 1916, S.143, C.12, s.1; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Tercüman-ı Hakikat**, 28 Mart 1917. S.12965, s.2; *İtibar-ı Milli Bankası*, **Tercüman-ı Hakikat**, 30 Mart 1917. S.12967, s.2.

⁸²¹ “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasından”, **İkdam**, 31 Mayıs 1918, S.7645, s.1; “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, **Yeni Mecmua**, 2 Haziran 1918, Tanin Matbaası, İstanbul,1918, C.2.S.47, s.1; **Yeni Mecmua**, 13 Haziran 1918, S.48, Tanin Matbaası, İstanbul,1918, s.1.

⁸²² “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasından”, **İkdam**, 19 Aralık 1918, S.7850, s.2.

ihtiyat akçeleridir denilebilirdi. Bu akçe miktarı ne kadar fazla olursa bankaya olan rağbet de o derecede artardı.⁸²³

13 Ocak 1918 tarihindeki kâr ve zararı gösteren tablo şu şekildedir;⁸²⁴

Tablo 12: 13 Ocak 1918 Tarihindeki Kâr ve Zarar Bilgileri

İtfa Bedeli		Zimmet/ Osmanlı Lirası	
	Tesis Masrafı	504.155	
	Mefruşat	523.350	
Banka Binalarının İhtiyaçları	İstanbul ve İzmir Şubelerinin Masrafları	650.054	
	Galata'daki Merkez Binasındaki İcra Olunan Tadilat	381.309	
	Genel Masraflar	Memur ve Hizmetlilerin Maaşları, kiralama bedeli, aydınlatma ve ısıtma, üyelerin hakları ile muhtelif masraflar	2.023.560
	Umur-u hayriye, memurlara harb-i zimmi	450.657	
	İhtiyaç olan kırtasiye vs.	717.037	
	Safi Kâr	31.636.733	
Toplam Harcama	5.250.122		
Alacaklar			
Faiz Komisyon ve	11.606.266		
Kambiyo			
Esham ve Müşterek İşlemler	25.180.589		
Toplam Alacak	36.786.855		

⁸²³ "İtibar-ı Milli Bankası Heyet-i Umumiyesi", **Tanin**, 16 Nisan 1918, S.3328, s.3; "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası- Hissederan-ı Heyet-i Umumiyenin İlk İctimai", **Sabah**, 16 Nisan 1918, S.10207, s.1.

⁸²⁴ "Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", **Sabah**, 4 Mayıs 1918, S.10225, s.2.

Bankanın kuruluşundan 13 Ocak 1918'e kadar olan süre zarfındaki kâr zarar oranını gösteren bu tabloya göre; bu döneme ait kâr tutarı 31.636,733 Osmanlı lirasıydı. Tabloda belirtilen genel masraflar ve ihtiyaçları için ise 5.250,122 lira harcandı. Bununla birlikte alacaklarının tutarıysa 36.786,855 lira tutarındaydı. İlk yıl için verilen bu tabloya göre bankanın bir zararı olmamakla birlikte, içinde bulunulan dönemin ekonomik şartları göz önüne alındığında, kâr oranının gayet memnuniyet verici olduğu söylenebilirdi.

12. Milli İktisat Bankası

a. Kuruluşu

İstanbul merkezli bankanın, kuruluş işlemleri, Milli Mahsulat Şirketi Müdürü Said ve Milli Kantariye Şirketi Müdürü Bekir ve Milli Ekmekçi Şirketi Müdürü İzzet Beylerin ruhsat talep etmeleriyle başladı. Kurucuların gönderdiği ruhsat talebi ve banka yönetmeliği Ticaret ve Ziraat Bakanlığı tarafından 29 Kasım 1917'da bakanlar kuruluna gönderildi. 29 Ocak 1918'de bakanlar kurulu ve meclisi vükela kararıyla, bankanın kurulmasında bir engel olmadığına karar verildi. Dolayısıyla kurulması için gerekli ruhsat alındı. Akabinde 30 Ocak 1918'de verilen padişah izninin uygulanmasında ticaret ve ziraat bakanı görevlendirildi.⁸²⁵ 25 sene boyunca bankacılık işlemlerini yerine getirecek kurum, 20 Nisan 1918'de kesin olarak kuruldu. Kuruluşundan itibaren, İttihat ve Terakki Fırkasına mensup kişilerin kontrolü altında olan bankanın⁸²⁶ tasfiye işlemlerine 1926'da başlandı.⁸²⁷

Bankanın kuruluş itibarıyla ilk personelleri, Genel Müdür Ali Rıza Bey, Muhaberat Müdürleri Şükrü ve Şefik Beyler, Muamelat Müdürü Cebeciyan Efendi, Baş Veznedar Muzaffer Bey'den oluşmaktaydı.⁸²⁸

b. Faaliyet Alanı

Osmanlı Anonim Şirketi olarak, Birinci Dünya Savaşı sırasında, dâhili ticaretin Türk unsurunun eline geçmesini sağlamak amacıyla kurulan ulusal şirketlerin,

⁸²⁵ BOA.MV.249/19; BOA.BEO.4504/337772; BOA.İ.DUİT.125/20.

⁸²⁶ Ökçün, a.g.e., s.225-226.

⁸²⁷ BCA.30.18.1.1.20.59/19.

⁸²⁸ BOA.DH.İ.UM.EK.58/31.

bankacılık faaliyetlerini yerine getirmek üzere kuruldu.⁸²⁹ Milli İktisat Bankası'nın bu amacı Türkçülük ideolojisinin milli bankacılık alanına yansımalarının en net haliydi. Bu doğrultuda yapmış olduğu işlemler;

1. Faizli faizsiz ve vadeli vadesiz emanetleri kabul etmek,
2. Muhtelif mahaller arasında nakit naklini gerçekleştirmek,
3. Para kabul etmek,
4. Kasa ve tahsilat açmak,
5. Kambiyo işlemleri yapmak,
6. Cari hesap açmak,
7. Teminat karşılığında borç para vermek,
8. Hisse senedi alıp satmak,
9. Memleketi iktisadi açıdan kalkındırarak teşebbüslere girişmek ve böyle kuruluşlara teminatta bulunmaktı.

Ayrıca gerektiğinde yurt içi ve yurt dışında banka şubeleri açabilir ve her şube açılışında Ticaret Bakanlığına bilgi verilirdi.⁸³⁰ Fakat bankanın açılmış bir şubesine rastlanmadı.

c. Sermayesi

Banka, 1.500.000 Osmanlı lirasıyla, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'ndan sonraki en yüksek sermayeye sahip milli bankaydı. Bu tutar, 60.000 hisse senedine bölündü ve bir hisse bedeli 25 lira idi. Bu senetler birer, yirmişer ve ellişer olmak üzere, üç farklı şekilde düzenlenebilirdi. Bu senetlerin hangisinden ne kadar çıkarılacağına yönetim kurulu karar verirdi. Genel kurulun sermayeyi bir katı kadar artırabilme yetkisi vardı. Şayet sermaye bir katından fazla artırılsa, hükümetin onayının alınması gerekmekteydi. Türkçe olarak düzenlenen hisse senetlerinin örnekleri, piyasaya sürülmeden önce onaylatılmak üzere Ticaret Bakanlığına gönderilmesi lazımdı.⁸³¹

Banka sermayesinin tamamı imza ve %10'u çıkarıldıktan sonra, kesin surette kurulmuş sayılırdı. Hissedar yazılanlara öncelikle ödedikleri taksite göre geçici senet

⁸²⁹ Ökçün, a.g.e., s.225-226.

⁸³⁰ BOA.ŞD.1261/9.

⁸³¹ BOA.MV.249/19.

verilirdi. Bunlar, ödenen taksit tutarının sermayenin 4/1'ine denk gelmesinden sonra sahibi adına yazılmış senetle değiştirilebilirdi. Ayrıca sahibi adına yazılmış senetlerin bedelinin %10'u ödenmedikçe, satışı ya da havalesi mümkün değildi. Havale ve satış işlemleri bankanın defterine kaydedilir ve altına müşteri ile müdür tarafından imza atılırdı. Hisse bedelinin 4/1'i ödendikten sonra asıl senet hamiline ait olarak yazılırdı. Senetlerin ilk taksitinin tahsil edilmesinden sonra kalacak miktarı, banka ihtiyacına göre tek seferde veya birkaç seferde talep edebilirdi. Bu durum idarenin kararıyla, İstanbul'da çıkan mahalli ve resmî gazetelerde en az 30 gün öncesinden ilan edilirdi.⁸³²

Hisse senetlerinin kişiler nezdinde bölüşülmesi mümkün değildi. Dolayısıyla her hisse senedi için bir sahip tanınırdı. Bir hissedarın varis ya da alacaklıları hiçbir sebeple bankanın mal ve emlakının haczini talep edemeyeceği gibi bankanın işleyişini de müdahale edemezdi. Zamanında taksitini ödemeyen hisse sahibinden gecikmeden dolayı ihtar gerek duyulmaksızın, taksitin geçtiği günden itibaren senelik %9 faiz alınırdı. Ayrıca banka, taksitlerini zamanında ödemeyen kişileri dava edebilir, hatta daha da ileri giderek senetleri satabilirdi. Satılacak hisse senedinin numaraları, önce gazeteler aracılığıyla ilan edilirdi. İlanın üzerinden 15 gün geçmesine rağmen borç ödenmemişse, hiçbir uyarı yapılmaksızın, masrafları sahibine ait olmak üzere İstanbul borsalarında, mümkün olmazsa da müzayede yoluyla senetler satılırdı. Bu şekilde satılan senet iptal olunur ve satın alan kişiye, eski senedin numaralarını içeren yeni bir senet düzenlenirdi. Satılan senetten alınan paradan, hissedarın bankaya olan borcu tahsis edilirdi. Eksiği varsa talep edilebileceği gibi fazlası da yine sahibine iade edilirdi.⁸³³

d. İşleyişi

1. Yönetim Kurulu

Bankanın genel işleri, genel kurul arasından seçilen ve sayıları beşten ona kadar olan üyeden oluşan yönetim kurulu tarafından yürütülürdü. İlk beş yıl için oluşturulacak kurul üyeleri, kurucular tarafından belirlenirdi. Bunların görev süreleri dolduktan sonraki ilk yenilenmede üyeler kurayla, daha sonra ise kıdem itibarıyla her

⁸³² BOA.ŞD.1261/9.

⁸³³ BOA.ŞD.1261/9.

sene bir veya ikişer çıkarılıp, yerlerine yenileri seçilmesi şeklinde yapılırdı. Ne var ki, çıkarılan üyelerin görev hakları bununla son bulmuş olmamakla, tekrar seçilmeleri mümkündü. Kurulda yer alabilmek için üyelerin her birinin, bankanın 20 hisse senedine sahip olması şartı aranırdı. Bu senetler, görevleri boyunca satılmamak üzere bankanın sandığına emanet bırakılırdı. Hatta senetlerin üzerine bu vaziyeti belirten bir damga da basılırdı. Eğer üyelere bir veya birkaçının vefatı, istifası gibi durumlarda kurulda eksiklik olursa, yönetim kurulu boşalan yerlere geçici olarak görevlendirmede bulunabilirdi. Asıl üyeler ise genel kurul tarafından seçilirdi.⁸³⁴

Kurul, düzenli olarak her hafta bankanın merkezinde bir araya gelirdi. Bunun dışında ihtiyaç duyulan her an toplanabilirdi. Toplantının geçerli sayılması için üye sayısının en az yarısından bir fazlasının, toplantıda hazır bulunması gerekiyordu. Burada kararlar, üyelerin oy çokluğu doğrultusunda alınırdı. Şayet eşitlik söz konusuysa, gelecek tarihte yeni bir toplantı yapılırdı. Eğer onda da eşitlik olursa, mevzu bahis olan konu reddedilmiş sayılırdı. Nihai kararlar bir zabıt defterlerine kaydedilirdi. Bu defterin altına başkan, başkan yardımcısı ve toplantıda hazır bulunan tüm üyeler tarafından imza atılması lazımdı. Her yıl üyeler, kendi arasından bir başkan ve başkan yardımcısı seçerdi. Toplantıda şayet bunların ikisi de bulunamayacaksa, yerlerine vekalet etmek üzere üyelere biri belirlenirdi. Aynı şekilde üyelere geçici olarak mecliste olamayacaklar da vekil tayin etmek durumundaydılar. Bir üye yalnızca bir kişinin vekaletini alabilir ve kendi oyuyla birlikte en fazla iki oy kullanabilirdi. Üyelere, safi hasıllardan tahsis kılınan hisse kârından başka, yönetim kurulunda hazır buldukları günler için de genel kurulca belirlenen tutarda bir ücret verilirdi.

Bankanın tüm işlerinde tam yetkisi bulunan yönetim kurulu,

1. Gereken konularda hakem tayin edebilirdi.
2. Genel kurula sunulacak hesapları düzenler ve dağıtılacak kârın miktarını teklif ederdi.
3. Kurul başkanı gerek davalı gerekse de davacı sıfatıyla, banka adına mahkemede ifade verebilirdi.

⁸³⁴ BOA.ŞD.1261/9.

4. Özel durumlarda kurul, sahip olduğu iktidarı kısmen ya da tamamen üyelerden bir veya birkaç kişiye özel bir vekaletle verebileceği gibi dışarıdan kişilere de vekalet bırakabilirdi.
5. Kurul her zaman ve her sebeple genel kurulu toplantıya davet ederek bankanın süresini uzatmayı veya tasfiye işlemlerini, başka bir şirketle birleşmesi, tahvilat çıkarılması, yönetmelikte değişiklikler yapılması gibi konuları teklif edebilirdi. Belirtilen konularda karar alınması için ayrıca hükümet izni gerekmekteydi.⁸³⁵

2. Genel Kurul

Düzenli olarak toplanacak olan genel kurul, hissedarların adına söz hakkı bulunan makama verilen isimdi. Kurul, vekaleten veya asaleten en az 20 hisse senedine sahip hissedarlardan meydana gelirdi. Her 20 senet için bir oy hakkı olup, bir hissedar en fazla 50 oy kullanabilirdi. Kurul her senenin mart ya da nisan ayında, bankanın merkezinde normal surette toplanırdı. Bunun dışında yönetim kurulu gerektiğçe, olağanüstü olarak toplantıya davet edebilirdi. Yıllık toplantıdan en az 20 gün önce Ticaret Bakanlığına tarih, yazılı olarak iletilirdi. Böylece bakanlık toplantıya katılmak üzere bir komiser tayin edebilirdi. Ayrıca yönetim kurulu yıllık bilanço, müfettiş senelik raporları, genel kurul zabıtnameleri, toplantıda hazır bulunan hissedarların isimleri ve hisse miktarlarını içeren bir dosyadan dörder nüshayı da bakanlığa gönderilirdi. Toplantı davetiyeleri en az bir ay öncesinden gazeteler aracılığıyla ilan edilirdi. Genel kurul, vekaleten veya asaleten banka sermayesinin 4/1'ine denk hisseye sahip hissedarın, katılımıyla toplanmış sayılırdı. Bu şartın sağlanıp sağlanmadığını anlamak üzere, toplantıdan 10 gün önce hissedarların, hisselerini yönetim kurulu tarafından belirlenen yere teslim etmeleri gerekliydi. Eğer istenilen şart sağlanmamışsa, genel kurul için ikinci bir toplantı daveti gerçekleştirirdi. İkinci toplantıda hazır bulunan hissedarın, hisse miktarı ne olursa olsun birinci toplantıda görüşülmesine karar verilmiş konular hakkında müzakere yapılırdı. Burada dikkat edilmesi gereken husus, iki toplantı arasındaki zamanın 20 günden az, bir aydan fazla olmamasıydı. Genel kurul toplantısını yönetim kurulu başkanı, idare ederdi. Onun bulunmadığı zamanlardaysa, yönetim kurulu üyeleri aralarından birini, bu iş için seçerlerdi. Ayrıca en fazla hisseye sahip üyelerden ikisi de oy toplamakla

⁸³⁵ BOA.ŞD.1261/9.

görevlendirilirdi. Kâtip ise bu iki kişi ve başkan tarafından belirlenirdi. Kararların oy çokluğuyla alındığı toplantıda, görüşülecek konular listesi yönetim kurulu tarafından hazırlanırdı. İlâveten banka sermayesinin en az %25'ine sahip olan hissedar tarafından yapılacak teklifler de toplantıda görüşülebilirdi. Toplantılar kâtip tarafından zabıt defterine kaydedilirdi. Bu defterin altına başkan, oy toplamakla görevli iki üye ve kâtip tarafından imza atılırdı. Bunun dışında, her toplantıda hazır bulunan üyelerin ismi, ikametgâh ve sahip oldukları hisselerin miktar bilgilerini gösteren bir liste düzenlenir ve üyeler tarafından imzalanırdı. Bu liste zabıt defterinin o günkü sayfasına iliştilir ve talep edenlere gösterilirdi.⁸³⁶

Kurul,

1. Tüm hesapların incelenmesi için gerek hissedarlar arasından gerekse de dışarıdan müfettiş tayin ederdi.
2. Her yıl düzenli olarak toplanacak kurul, bankanın genel işleyişine dair yönetim kurulu tarafından takdim edilen listeye, hesaplara dair müfettiş raporunu değerlendirip kabul veya reddederdi.
3. Hisse kârını belirlerdi.
4. Değiştirilmesi gereken yönetim kurulu üyelerinin yerlerine yenilerini atardı.
5. Banka ile ilgili özel konular hakkında, müzakereyle kesin kararlar verirdi.
6. Gerekirse yönetim kurulunun yetkilerini genişletirdi.
7. Bankanın müddetinin dolması ya da dolmadan önce feshedilmesi için toplanabilirdi. Burada bankanın tasfiye muamelesine ve hesaplarına karar verilirdi. Ayrıca hesapların tasfiyesi için bir veya birkaç memur tayin ederdi. Bu sırada kurul, bankanın aktif olduğu dönemlerdeki gibi tasfiye esnasında da iktidar ve yetkilerini sürdürürdü. Fakat bütün bu kararların alınması için olağanüstü olarak toplanan genel kurulun, banka sermayesinin yarısına sahip hissedarın toplantıda hazır olması lazımdı. Aksi taktirde alınan kararlar geçerli sayılmazdı.⁸³⁷

3. Mali İşler

Bankanın mali yılı ocağın ilk gününden aralığın son gününe kadar olan zaman dilimini kapsardı. Ancak ilk mali yıl istisna olacak şekilde, bankanın kesin olarak

⁸³⁶ BOA.ŞD.1261/9.

⁸³⁷ BOA.ŞD.1261/9.

kurulduğu tarihten aralık sonuna kadardı. Yönetim kurulu, her mali yıl sonunda bankanın alacak ve verecek bilgilerini içeren umumi bir defterle, muvazene defterini ve hesapları genel kurul toplantısından 40 gün öncesinden müfettişlere iletirdi. Genel kurulda bulunan her hissedar, adı geçen defterleri ve hesapları görmek hakkına sahipti.⁸³⁸

Senelik safi kârdan evvela %15 oranında ihtiyat akçesine ve istisnasız hisselerin hepsine faiz bedeli olarak %5 verilmesine yetecek meblağ ayrılırdı. Kalan miktardan %10 yönetim kurulu üyelerine, %4 müdürlere, %8 memur ve hizmetlilere verildikten sonra kalanı kâr olarak hisse senedi sahiplerine tekrar paylaştırılırdı. Şayet kâr miktarı bunları karşılamakta yeterli gelmezse, eksik kısmı ihtiyat akçesinden tamamlanırdı. Bankanın iflası durumunda tüm taahhütler yerine getirildikten sonra, ihtiyat akçesi hissedarlar arasında pay edilirdi. İhtiyat akçesi, yıllık kârdan ayrılacak meblağın birikmiş haline denilirdi. Bu para olağanüstü durumlar için hazırda tutulmaktaydı. Bahsedilen paranın miktarı, banka sermayesinin %50'sine denk gelinceye kadar ayrılmaya devam edilirdi. Genel kurul, hisse senetlerinin her sene belirli bir miktarını kura çekerek tedavülden almak üzere, safi hasıllattan uygun miktarın ayrılmasına karar verebilirdi. Böylece kurada çıkan hisse senetleri geri alınırdı. Onların yerine birer lisans hissesi takdim edilir ve bu yeni hisseler için eskiden olduğu gibi hisse kârı verilirdi. Ancak bu hisse sahipleri artık hissedarlara verilen faizden alamazlardı.⁸³⁹

13. İktisat Anonim Şirketi

Şirketin yönetmeliği bakanlar kurulu tarafından önerilen düzenlemelerin yapılmasının ardından Ticaret ve Ziraat Bakanlığına takip edilmek üzere havale edildi. Nitekim şirketin kuruluşu için padişah onayı 8 Temmuz 1918'da verildi. Nihayetinde İstanbul merkezli olarak, Akif Fevzi, Kaymak Asım, Galip, Azmi, Zeki Koyuncu, İpekçi Cevdet, Kibar Fazıl ve Şamlı Nihat Beyler tarafından kuruldu. Başlangıçta 45.000 Osmanlı lirası olan sermaye ilerleyen süreçte 90.000 Osmanlı lirası oldu. Bu miktarın tamamı ödenmiş vaziyetteydi.⁸⁴⁰

⁸³⁸ BOA.ŞD.1261/9.

⁸³⁹ BOA.ŞD.1261/9.

⁸⁴⁰ BOA.MV.249/123.

Şirket, komisyonculuk ve sigortacılık işlemlerine ilave olarak bankacılık faaliyetleri ile de ilgilenirdi. Ayrıca devlete ait esham ve tahvilatla yerli ve yabancı kuruluşlar tarafından çıkarılmış fakat tedavülde bulunmayan esham, tahvilat ve ticari senetleri satabilirdi.⁸⁴¹ Kuruluş izninden hemen sonra faaliyete geçen şirket, Cumhuriyet'e intikal etti. 1928 yılı itibarıyla şirketin faaliyetine devam ettiği ve yönetmeliğinde birtakım düzenlemeler yapıldığı görüldü.⁸⁴²

⁸⁴¹ BOA.BEO.4523/339169.

⁸⁴² BCA.30.18.1.1.27/74.16; BCA.30.18.1.1.29/47.10.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TAŞRADA KURULAN MİLLİ BANKALAR

İkinci Meşrutiyet dönemi milli bankacılık faaliyetleri İstanbul’la sınırlı kalmadı ve taşrada da sürdürüldü. Bankaları günümüz Türkiye’sinin coğrafi alanlarına göre sınıflandırılacak olursak İç Anadolu, Batı Anadolu ve Marmara bölgelerinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca Türkiye sınırları dışında Ortadoğu’da da milli bankacılık faaliyetlerine rastlanmaktadır. Dolayısıyla taşrada milli banka uygulamalarının üçü günümüz Türkiye toprakları, biri de Ortadoğu coğrafyası olmak üzere dört bölgede sınıflandırılabilir. Bununla beraber bankaların kurulduğu il sayısı fazla değildir. İç Anadolu’da Konya ve Kayseri bu anlamda ön plana çıkmaktadır. İlk bakışta buralarda kurulan bankaların tarımı geliştirmek ve çiftçiye destek olmak amacıyla tesis edildiği düşünülebilirdi. Gerçekteyse, bölgedeki altı bankanın yalnızca ikisinin tarımı teşvik etmek amacı güttüğü, diğerlerinin ise bölgedeki sanayi ve ticareti geliştirmek üzere teşkil edildiği görüldü. Bu iki bankanın biri Konya’da diğeri ise Eskişehir’de çiftçiye kredi sağlamak gayesiyle kuruldu. Batı Anadolu’da bu konuda tam tersi bir vaziyet söz konusuydu. Adı geçen bölgedeki dört bankanın üçü buralarda yetişen ve ticareti önemli olan spesifik ürünler üzerine çiftçiye kredi sağlamayı amaçladı. Bunların ikisi Aydın’da incir, biri de Manisa’da üzüm yetiştiricilerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere teşkil edildi. Aydın’da tesis edilen iki kurumda, hem İttihat ve Terakki cemiyeti mensuplarının yoğunlukta olması hem de sermayelerine Ziraat Bankası vasıtasıyla destek sağlanmasının amacı yerli üreticiyi incir ticaretindeki yabancı ve gayrimüslim tüccarların baskısından kurtarmaktı. Aslında tüm bunlar, bir nevi Balkan Savaşı sonrasındaki Türkçülük politikasının Aydın’da bankacılık alanına bir yansımasıydı.⁸⁴³ Aynı şekilde Manisa Bağcılar Bankası’nın, üzüm üreten çiftçiyi teşvik etmekle beraber üzüm ticareti alanındaki gayrimüslim hakimiyetine karşı

⁸⁴³ Aydın’da tarım ürünleri açısından çeşitlilik söz konusu olsa da incir üretimi önde gelmekteydi. Üstelik burada üretilen incirlerin İzmir limanı vasıtasıyla ihracatı meselesi, gayrimüslim ve yabancı tüccarların dikkatini incir ticaretine çekmekteydi. İzmirli tüccarlar, incir ticaretinden sağladıkları kârı kaybetmemek adına “*İncir Tröstü*” adıyla bir çatı altında toplanmaktaydılar. Diğer taraftan ise The Smyrna Figs Packers isimli şirket yemiş çarşısında incirin fiyatını belirleme statüsüne sahipti. Böylece incirleri üreticiden istedikleri fiyata alıp, yurt dışına istedikleri fiyata satabilmekteydiler. bk. Günver Güneş, “*Taşradan Meşrutiyet’e Bakış: II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Sancağı (1908-1918)*”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.11, Yıl:6, Bahar, 2010, s.36.

kurulduğunu söylemek mümkündür.⁸⁴⁴ Bahsedilen bankaların diğer bir ortak noktası ise kuruluşlarında gerek İttihat ve Terakki cemiyetinin gerekse de Ziraat Bankası'nın etkin olmasıdır. Bu sınıflandırmanın dışında kalan tek banka ise İzmir'de emlak üzerine işlem yapacaktı. Marmara Bölgesinde kurulan tek bankanın faaliyet alanı ticaret iken Filistin'de tesis edilen iki bankanın da en önemli işlem alanı emlak ve arazi üzerineydi. Sonuç olarak taşrada teşkil edilen bankaların İç Anadolu'da ticaret ve sanayi, Batı Anadolu'da tarım alanında yoğunlaştığını, Marmara'nın milli banka anlamında zayıf kaldığını, Filistin'de milli bankacılık anlamında girişimlerin olduğunu belirtmek mümkündür.⁸⁴⁵

Taşrada kurulan milli bankaları İstanbul'daki milli bankalarla kıyaslamak, aradaki benzerlik veya farklılıkları ortaya koymak önem arz etmektedir. İstanbul'da 1911'den 1918'e kadar milli banka kurulmaya devam edildiği görüldü. Bu şekilde kurulan 13 bankadan yedisinin faaliyete geçip geçmediği belirsiz kaldı. Faaliyete geçtiği bilinen altı bankanın hepsi faaliyetine Cumhuriyet döneminde de devam etti. Ayrıca bankaların kurucularının tamamı Osmanlı vatandaşı olup, bunların büyük çoğunluğu Türklerden müteşekkildi. Milli iktisat politikası doğrultusunda kurulan bu bankalardan, Evkaf Bankası ve Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın sermayedarlarının arasında bakanlıklar kanalıyla hükümetin bulunduğu tespit edildi.⁸⁴⁶

Kimi bankalarda hem çalışanların hem de hissedarların Osmanlı vatandaşı olması koşulu dile getirilirken kimilerinde ise bankanın işleyişinin Osmanlı kanunlarına göre olacağı ve hisse senetlerinin Türkçe olarak düzenleneceği belirtilmekteydi. Evkaf Bankası'nda ise bu koşul daha da özelleştirilerek, hissedarların Osmanlı vatandaşı Müslümanlardan oluşacağı ifade edilmekteydi. İstanbul'da kurulan

⁸⁴⁴ Üzüm ticaretinde de incirdekine benze bir durum söz konusuydu. Özellikle üzümünden alkol üretimi noktasında kurulan tesislerde gayrimüslim ve yabancı tüccarların hakimiyeti vardı. Ancak bu durumda Müslümanların alkolü haram olarak görmeleri de etkiliydi. Üzüm ticareti de yemiş çarşısında yürütülmekle birlikte Türk tüccarlar da alım satımda bulunabilmekteydi. Ancak yapmış oldukları iş komisyonculuktan öteye geçmemekteydi. Dolayısıyla bu alanda Rum ve Yahudi gayrimüslimler yoğunlukta idi. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Resm-i Bağ adıyla üzüm üreticilerinden %10-%50 arasında bir vergi almaktaydı. Buna ilave olarak Resm-i Şıra, Pekmez Öşrü gibi vergiler de mevcuttu. Dolayısıyla üzüm üretimi ve ticareti devlet açısından da bir gelir kaynağıydı. bk. Figen Kumral, **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir'de Bağ ve Bağcılık**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010, s.6, 12.

⁸⁴⁵ bk. Tablo 17.

⁸⁴⁶ bk. Tablo 17.

milli bankalar arasında ilk kez çalışanların çoğunun Osmanlı vatandaşlarından meydana geleceği ve işlemlerin Türkçe gerçekleştirileceği şartına İstanbul Bankası'nda rastlandı.⁸⁴⁷ Bundan sonraki süre zarfında çalışanların Osmanlı vatandaşlarından olacağı şartı, bankaların yönetmeliklerinde yer alsa da bunun, şartlar gereği mümkün olamayacağı Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nda görüldü. Adı geçen banka, çalışanlarını Osmanlı vatandaşlarından tercih etmek istemekteydi. Fakat dönem itibarıyla bankacılık alanında, uzmanlaşmış Osmanlı vatandaşı kimselerin yeterli olmaması nedeniyle teknik alanlarda yabancı çalışan bulundurmaya zorunda kalındı. İlerleyen süreçte, bu sıkıntıyı aşmak adına yurt dışına bankacılık alanında eğitim almak için öğrenciler gönderildi. Bu girişimin meyveleri ise Mütareke döneminde bankanın yabancı çalışanlarının ayrılmasından sonra Müslüman Türkler tarafından yönetilmesiyle alındı.

Taşrada milli bankacılık faaliyetleri, devletin merkezi olan İstanbul'a göre daha erken tarihlerde başladı. İttihat ve Terakki'nin denetim iktidarıyla diğer bir ifadeyle İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından, 1909'da taşrada milli bankacılık faaliyetleri ortaya çıktı. Söz konusu dönemdeki milli banka sayısı beş olmakla birlikte, İttihat ve Terakki'nin tam iktidarı sırasında bu sayı 14'e ulaştı. Nihayetinde taşrada, banka sayısı 14 olup, İstanbul'u bir fazla ile geride bırakmaktaydı.⁸⁴⁸ Ancak aynı durum sermaye tutarı meselesinde söz konusu değildi.⁸⁴⁹ Taşrada Said Halim Paşa hükümeti döneminde (7 Haziran 1913-3 Şubat 1917) altı, Talat Paşa hükümeti zamanında (4 Şubat 1917-8 Ekim 1918)⁸⁵⁰ ise üç banka teşkil edildi. Böylece taşrada, Talat Paşa hükümeti sırasında denetleme iktidarı döneminden daha az milli banka kuruldu denilebilir.

Taşradaki bankalar, kuruluş gayesi bakımından bölgesel olduğu için hissedar kabulü meselesinde de aynı çizgi takip edilmekteydi. Böylece hisselerin satışında, Osmanlı yerli unsur veya Türk çiftçi gibi kavramlar şart koşulmaktaydı. Konya Milli İktisat ve Karaman Milli Bankası'nda ise yönetim kurulu üyelerinin tamamının Osmanlı vatandaşlarından oluşturulması koşulu mevcuttu. Diğer taraftan kimi

⁸⁴⁷ bk. Tablo 17.

⁸⁴⁸ bk. Tablo 17.

⁸⁴⁹ bk. Grafik 3.

⁸⁵⁰ Uzun, *a.g.m.*, s.421,427.

bankaların kuruluş işlemleri uzun bir sürece yayılmaktaydı. Bu anlamda, Kayseri Köy İktisat Bankası'nın kuruluş işlemleri 1916 yılında başlamakta ve 1920'de tamamlanmaktaydı. Dolayısıyla bankanın yönetmeliği ve kuruluşu için gerekli yazışmalar İkinci Meşrutiyet döneminde başlamakta ancak Millî Mücadele döneminde nihayete ermekteydi.⁸⁵¹

Taşrada kurulan milli bankaların sermayeleri toplamı 1.845.000 Osmanlı lirasından ibaretti. Bankalar arasında en düşük sermaye miktarı 10.000 lira ile Aydın İncir ve Himaye-i Zirai Anonim Şirketi'ne ait iken, en yüksek miktar 550.000 lirayla, faaliyete geçip geçmediği kesin olmayan, İzmir Osmanlı Bankası'nın idi. Böylece Aydın İncir ve Himaye-i Zirai Anonim Şirketi'nin toplam sermayeye katılım oranı %1 bile değilken, İzmir Osmanlı Bankası %31'lik bir katılım oranına sahipti. Bunların bir kısmı hisse senetlerini bir liradan satışa çıkarırken diğer kısmı ise hisse başına 2,5, 5, 10 lira talep etmekteydi.⁸⁵²

Diğer taraftan İstanbul'daki bankalarda görüldüğü gibi, devletin ve Ziraat Bankası'nın gerektiğinde sermayedar olmak yoluyla taşradaki bankaları desteklediğine tesadüf edildi. Bununla beraber taşrada kurulan bankaların faaliyete geçme oranı da İstanbul'a göre daha fazlaydı. Nitekim 14 bankanın 12'sinin faaliyete geçtiği ve bunların dokuzunun Cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettirdiği görüldü. Aynı şekilde hisse senetlerinin Türkçe olarak hazırlanması merkeze göre daha erken, 1914'te Adapazarı İslam Ticaret Bankası ile başladı. İstanbul'da çok nadir de olsa bankaların kurucuları arasında gayrimüslim unsurlar da bulunmaktaydı. Aynı durum taşradaki bankalar için de söz konusuydu.

İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan milli bankaların toplam sermayesi 9.912.000 Osmanlı lirası idi. Bu tutar içinde İstanbul'daki milli bankaların %81, taşradakilerin ise %19'luk oranı bulunmaktaydı. Aradaki fark oldukça büyük olmakla birlikte, İstanbul'daki milli bankaların toplam sermaye miktarının neredeyse yarısının yalnızca Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'na ait olduğunu vurgulamak gerekir.⁸⁵³ Ayrıca İstanbul'un yaklaşık beş asırdır devletin başkenti olduğu ve sahip olduğu ticaret

⁸⁵¹ bk. Tablo 17.

⁸⁵² bk. Grafik 2.

⁸⁵³ bk. Grafik 3.

hacmini de unutmamak lazımdır. Bu pencereden bakıldığında, taşradaki milli bankaların sayıları ve sermayeleri, İstanbul'da kurulan milli bankalarla kıyaslandığında hiç de az sayılmazdı.

I. İç Anadolu'da Kurulan Milli Bankalar

İç Anadolu'da ilk milli banka 1909'da kuruldu. 1918'e kadar olan zaman diliminde bu bölgedeki bankaların sayısı yediye yükseldi. Bunların bir kısmının isminde banka ifadesi belirtilirken bir kısmında böyle bir durum söz konusu değildi. Dolayısıyla ikinci kısımdaki şirketlerin faaliyetlerinden yola çıkılarak milli bankalar arasında değerlendirildi. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu şekilde şirket olarak kurulmuş aynı zamanda bankacılık faaliyetlerini yerine getiren kurumların gözden kaçmış olması da ihtimal dahilindedir.

Bu coğrafyada kurulan milli bankalar, Konya Köylü Bankası hariç olmak üzere, faaliyetlerine Cumhuriyet döneminde de devam etti. Bu anlamda en uzun ömürlü banka, 1966 yılına kadar faal olan Akşehir Osmanlı Anonim Şirketi veya değişen ismiyle Akşehir Bankası oldu. Onu, 1965 yılında kapanan Karaman Milli Bankası takip etti.

Bankaların sermayesinin, dönemlerinde nasıl bir değer ifade ettiğini ortaya koymaya çalışmak için taşradaki iktisadi duruma bakmak lazımdır. Fakat, bu dönemin savaşlar nedeniyle olağanüstü bir nitelik taşıması, devletin merkezi olan İstanbul'un verilerine bile erişmeyi kısıtladı. Bu durumun taşra için de geçerli olması nedeniyle İç Anadolu ile ilgili erişilen bilgiler sınırlı kaldı.

Bölgede Konya Milli İktisat Bankası ve Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi gibi ilk milli bankaların kurulduğu 1909-1910 arasındaki sürede, Osmanlı Devleti'nin geliri 25.078.956 lira, gideri ise 30.539.545 lira olup, tahmini bütçe açığı 5.460.582 liraya tekabül etmekteydi.⁸⁵⁴ Dolayısıyla devletin gelirinin giderinden daha az olduğu bir dönemde, Anadolu'da sanayiye ve ticareti kalkındırmak için ilk milli bankacılık faaliyetleri gerçekleştirilmekteydi. Bahsi geçen iki bankadan Konya Milli İktisat Bankası 150.000, Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi ise 100.000 Osmanlı

⁸⁵⁴ Yalman, a.g.e., s.111.

lirası sermayeye sahipti.⁸⁵⁵ Böylece Konya topraklarında İkinci Meşrutiyet döneminin ilk milli bankaları teşkil edildi. Her iki bankanın da sermayelerine hissedar katılımı memnuniyet vericiydi. Nitekim bankaların tesis edilmelerinden bir müddet sonra, Konya'nın 1911-1912 yıllarına ait geliri, 1.071.000 lira olup harcaması 381.200 liradan ibaretti. Yani bütçesinde fazla vardı. Aynı şekilde kişi başına düşen geliri 0,85 lira, harcaması ise 0,30 lira idi. Km²'ye 11,5 lira gelir, 3,97 lira gider düşmekteydi.⁸⁵⁶

İç Anadolu bölgesinde kurulan bankaların hisse senedi bedeli çoğunlukla 1 Osmanlı lirası olmak üzere, 2,5, 5 ve 10 lira şeklindeydi. Esasında halkın bankalara katılım gücünü görmek açısından işçi maaşları üzerinden bir değerlendirme yapılabilirdi. Lakin İç Anadolu'daki işçi maaşları meselesinde yalnızca 1913 yılı Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait tarım işçilerinin gündelik bilgisine ulaşılabildi.

Tablo 13: İç Anadolu Bölgesindeki 1913 Yılı Mart, Nisan ve Mayıs Aylarına Ait Tarım İşçilerinin Gündelikleri⁸⁵⁷

Şehir	Cinsiyet	Mart	Nisan	Mayıs	Ücret türü
Ankara	Erkek	7	7-8	8-15	Kuruş
	Kadın	3,5	3,5-4	4-5	Kuruş
Kırşehir	Erkek	6	-	7-8	Kuruş
	Kadın	4	-	3-3,5	Kuruş
Kayseri	Erkek	6	6-7	6-7	Kuruş
	Kadın	3	2,5-3	3-3,5	Kuruş
Yozgat	Erkek	6	6-7	5-6	Kuruş
	Kadın	3	2,5-3	3-3,5	Kuruş
Konya		4-5	5-6	8-9	Kuruş

Öncelikle tarım işçileri arasında cinsiyete göre alınan gündelik miktarının değiştiği görülmektedir. Mart ayı için en yüksek yevmiye Ankara'da erkek işçiye verilen 7 kuruştur. Erkek işçinin 7 kuruş aldığı sırada kadın işçinin gündelik miktarı bunun yarısıdır. İç Anadolu'da tarımın bütün sezon yapılamadığı dikkate alınırsa yılda

⁸⁵⁵ bk. Grafik 2.

⁸⁵⁶ Çavdar, **Genel Görünüm**, s.91, 88.

⁸⁵⁷ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.207.

belirli aylarda çalışan işçiler en yüksek yevmiyeleri mayıs ayında almaktaydı.⁸⁵⁸ Dolayısıyla bir erkek işçi en iyi sezonda bir lira alabilmek için en az altı gün çalışmalıydı. Gün sayısının yevmiye miktarının düşmesine ters orantılı olarak artacağı düşünülürse, bir tarım işçisinin bankaya hissedar olması oldukça düşük ihtimaldir.

Karaman Milli İktisat Bankası, Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi, Konya Köylü Bankası ve Kayseri Köy İktisat Bankası'nın kurulduğu zaman zarfında, 1915-1916, Osmanlı Devleti'nin tahmini geliri 30.015.892 lira iken harcaması 38.451.440 lira idi. Dolayısıyla 8.435.548 lira bütçe açığı söz konusuydu. Ayrıca Mebusan Meclisi tarafından mevzu bahis dönem için 84.722.237 lira borç ihtiyacı belirlendi. Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak böyle bir görünüm arz ettiği sırada, İç Anadolu Bölgesi'nde dört milli banka daha kuruldu. Bunların toplam sermayesi 335.000 Osmanlı lirasıydı.⁸⁵⁹ Bütün bankaların yönetmeliğinde kurulmuş sayılabilmeleri için ilk etapta sermayesinin %10'una kayıt yapılması şartı mevcuttu. Buradan hareketle, dört bankadan üçünün bu koşulu sağlayarak faaliyete geçtiği söylenebilir. Devletin bütçe açığı bir sonraki dönemde 1916-1917, artmaya devam etti. Nitekim devletin tahmini geliri 27.961.116 lira iken gideri 42.347.421 liraya denk gelmekteydi. Bütçe açığı ise 14.386.305 liraydı.⁸⁶⁰ Osmanlı Devleti'nin bu kötü gidişatının da etkisiyle, 1918'de İç Anadolu Bölgesi'nde kurulan son mili banka, Eskişehir Çiftçi Bankası'ydı.

A. Konya Milli İktisat Bankası

1. Kuruluşu

Taşrada milli iktisat anlayışı çerçevesinde kurulan müesseselerin ilkinin temsil eden bankanın tarihçesine bakılacak olursa, 1909 yılında Şirket-i İktisadiyyey-i Milliye adı altında komandit yani bir şahıs şirketine rastlanır. Bu anlamda bir ilk olarak başlangıçta komandit şeklinde, üç yıl süreyle Konya'da Uzun Bedesten'deki merkez binasında göreve başlayan kuruluş,⁸⁶¹ 30 Kasım 1911'de anonim şirkete dönüştürüldü ve Konya İktisad-ı Milli Anonim Şirketi adını aldı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise Konya Milli İktisat Bankası ismi verildi.⁸⁶² Millî Mücadele Dönemi'nde Konya

⁸⁵⁸ bk. Tablo 13.

⁸⁵⁹ bk. Grafik 2.

⁸⁶⁰ Çavdar, **Genel Görünüm**, s.91, 88.

⁸⁶¹ Atalay, **a.g.e.**, s.249.

⁸⁶² Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.99.

İktisad-ı Milli adıyla anıldığı⁸⁶³ olsa da varlığını, Konya Milli İktisat Bankası ismiyle sürdürdü. 50 sene müddetle kurulan bankanın, teşkiline padişah onayı için bakanlar kurulu ve meclisi vükela kararı 14 Haziran 1911’de verildi. Kuruluş için padişah iznini de 30 Eylül 1911’de almasıyla, bankanın tesis edilmesinin önünde hiçbir engel kalmadı.⁸⁶⁴

Bankanın kuruluşu, ülkenin siyasi ve iktisadi anlamda sıkıntıda olduğu bir sırada, Konya’nın ileri gelenlerinin teşebbüsüyle gerçekleşti. Bankanın müteşebbisleri, Nakibzade Hacı İbrahim Efendi, Ağaoğlu Hacı Mustafa Efendi, Kadızade Hacı Ethem Efendi, Attar Halil Ağazade Eyüp Efendi, Keleşzade Hacı Ahmet Efendi’dir.⁸⁶⁵ İlaveten imza yetkisine sahip kurucuları, müdür Salâhattin Muşkara ve muhasebeci Tahir Özkuzu idi. Bunların herhangi birinin yokluğunda ise veznedar Ali Seyfi Özkuzu imza yetkisine sahipti.⁸⁶⁶ Bankanın kurucusu sayılabilmek ve bu hakkı elde edebilmek için en az 200 banka hisse senedine sahip olmak lazımdı.⁸⁶⁷ Merkezi Konya olan bankanın, kuruluşunun ilk yıllarında henüz bir şubesi yoktu.⁸⁶⁸

Cumhuriyet’e intikal eden banka, 1934-1936 yılları arasında faaliyetlerine ara verdi ve 19 Mart 1957’de ise tasfiye edildi.⁸⁶⁹

2. Faaliyet Alanı

Bankanın öncelikli kuruluş amacı, Konya’yı iktisadi açıdan kalkındırmaktı. İlaveten, büyük ve küçük sermayedarların âtil vaziyette bekleyen birikimlerini, milli iktisadi geliştirmeye yarayacak kuruluşların oluşturulması için yönlendirmektir. Bankacılık işlemlerinin yanı sıra sanayi teşebbüsleriyle de ilgilenen banka, 1916 yılında *Türk Şirketi* isimli ticari malların alım satımıyla ilgilenecek, müstakil bir şirket kurdu.⁸⁷⁰ Adı geçen şirketten, banka kurucuları adına 10 adet 5.000 lira değerinde kurucu hissesi alındı.⁸⁷¹

⁸⁶³ Ökçün, a.g.e., s.227-228.

⁸⁶⁴ BOA.BEO.3952/296361; BOA.ŞD.1234/5.

⁸⁶⁵ “Konya Milli İktisat Bankası”, *İktisadiyat Mecmuası*, 19 Nisan 1917, Yıl 2, S. 25, s. 6-7.

⁸⁶⁶ “Konya İktisadi Milli Bankası”, *İktisadî Yürüyüş*, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.71.

⁸⁶⁷ BOA.A.DVN.MKL.52/13; BOA.İ.MMS.144/24.

⁸⁶⁸ “Konya İktisadi Milli Bankası”, *İktisadî Yürüyüş*, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.71.

⁸⁶⁹ Ökçün, a.g.e., s.227-228.

⁸⁷⁰ “Konya Milli İktisat Bankası”, *İktisadiyat Mecmuası*, 19 Nisan 1917, Yıl 2, S. 25, s. 6-7.

⁸⁷¹ *Babalık*, 15 Ocak 1914, S.235, s.3.

Banka, ilk kurulduğu zamanlarda mali meselelerle genel olarak ilgilenirken, 1916'dan sonra ayrı ayrı şubeler kurarak manifatura, eşya, kantar ücreti gibi alanlarda hizmet verdi. Bankanın en büyük kazançları da mevzu bahis olan alanlardan geldi. Aynı yıl içerisinde gerçekleşen genel kurul toplantısında, bankanın demir yolu projesinde görev alması meselesi görüşüldü. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın devam ediyor olmasından ve keşif yaptıracak mühendis eksikliğinden dolayı, bu hususun bir sene ertelenmesine karar verildi.⁸⁷² Bankanın daha sonra böyle bir girişimde bulunup bulunmadığı ise bilinmemektedir.

İşlemlerini Osmanlı kanunlarına göre gerçekleştirecek olan banka bunların dışında;

1. Mali, ticari, sanayi, madeni ve gayrimenkul ile ilgili tüm işlemleri yerine getirirdi. Ayrıca banka, bunlara dair tüm uygulamalarında imtiyazlı bir şekilde hareket ederdi. Gerek kendi adına gerekse de başkası adına yahut da iş birliğiyle, bunları işler veya işletirebilirdi.
2. Münakasa ve müzayedeye iştirak ederdi.
3. Esham alım satımı yapardı.
4. Her türlü rehin ve kefalet karşılığında, kişilere ve belediyeye borç sağlardı.
5. Çek hesabı açar, her türlü poliçe ve havale name verirdi.
6. Banka kendi işlemlerini gerçekleştirebilmek için emlak ve arsa satın alabilirdi.
7. Gayrimenkul rehini karşılığında, hükümetin düzenleyeceği yasalara uygun olarak, borç verebilirdi.⁸⁷³

Ancak banka, yönetmeliğinde belirtilen işlemleri gerçekleştirebilmek için emlak ve arsa satın alabilir hükmüne dayanarak, bu satın alma meselesini abartmış olmalıdır. Çünkü, 10 Ağustos 1919'da Konya Defter-i Hakan-i Müfettişliği, Maliye Bakanlığına bu konuda danışma gereği duydu. Bakanlık tarafından yapılan incelemeler neticesinde bankanın Konya içinden dahi olsa, ihtiyacından fazla gayrimenkul satın alamayacağına karar verildi.⁸⁷⁴ Görüleceği üzere bankanın faaliyetleri, ilk milli müesseselerden olması dolayısıyla, dikkatle takip edilmekteydi.

⁸⁷² Tekin Alp, "Konya Milli İktisat Bankası", **İktisadiyat Mecmuası**, 10 Ağustos 1916, Yıl 1, S.24, s.5.

⁸⁷³ BOA.A.DVN.MKL.52/13.

⁸⁷⁴ BOA.BEO.4603/345207.

Milli iktisat meselesini yakından takip eden ve bu konuda birçok yazı kaleme alan Tekin Alp, Konya'yı Anadolu'nun iktisadi hayatının en önemli yerlerinden biri olarak nitelendirdi. Hükümeti ise burada kurulan Konya Milli İktisat Bankası'nın kuruluş amacını yerine getirme durumunu yakından takip etmediği gerekçesiyle eleştirdi.⁸⁷⁵

3. Sermayesi

Sermayesi 100.000 Osmanlı altın lirası olan bankanın, her biri 2,5 lira kıymetinde 1.000 adet hisse senedi bulunurdu. Bunun tamamına hissedar yazıldıktan ve %10'u ödendikten sonra banka kesin olarak kurulmuş kabul edilirdi.⁸⁷⁶ 1911 yılı itibarıyla bu şartı sağlayan bankanın ödenmiş sermayesi, 10.000 Osmanlı lirasıydı. 1914 yılında bu miktar, 79.497 lira gibi muazzam bir artış gösterdi.⁸⁷⁷ Ayrıca 1916 senesinde bir önceki yıla göre kârını iki katına çıkararak, 2.909.525 kuruş yaptı. O zaman 1915'teki kârı da 1.454.762.5 kuruş olmalıdır. 1917 senesi itibarıyla aynı şekilde artış gözlemlendi ve 4.549.0295 kuruş oldu.⁸⁷⁸

Çıkarılan hisse senetlerinin bedelinin yarısı ödendikten sonra, genel kurul sermayeyi %50 oranında artırabilirdi. Ayrıca bunun için hükümetten izin alınması gerekiyordu. Sermayenin artırılması durumundaysa banka eski hissedarlarına, yeni hisse senetlerinden alabilmeleri için sahip oldukları hisse miktarınca, satın alma hakkı tanırdı.⁸⁷⁹ 1918 yılı itibarıyla hisse senetlerinin ücretlerinin yarısı ödenmiş olmalıdır ki, bankanın sermayesini artırmak amacıyla, 50.000 liralık hisse senedinin tedavüle çıkarılması planlandı. Daha önceden hisse senedi almış olanlara, yeni senet alabilmeleri için ayrıcalık anlamında, sahip oldukları hisse senedinin yarısı derecesine kadar verilecek senetlere, 15 Nisan 1918'e kadar talep süresi tanındı. Bu sürenin sona ermesinden sonra, elde kalan hisse senetlerinden istisnasız olarak talep edilen miktarda satın alınabilirdi.⁸⁸⁰ Nihayetinde 1918'de, sermaye %50 artırılarak 150.000 Osmanlı

⁸⁷⁵ Tekin Alp, "Konya Milli İktisat Bankası", **İktisadiyat Mecmuası**, 10 Ağustos 1916, Yıl 1, S.24, s.5.

⁸⁷⁶ **BOA.İ.MMS.144/24.**

⁸⁷⁷ Ancak farklı bir kaynakta, 1916 yılı itibarıyla bankanın ödenmiş sermayesi 76.500 lira olarak belirtildi. bk. Tekin Alp, "Konya Milli İktisat Bankası", **İktisadiyat Mecmuası**, 10 Ağustos 1916, Yıl 1, S.24, s.5.

⁸⁷⁸ "Konya Milli İktisat Bankası", **İktisadiyat Mecmuası**, 19 Nisan 1917, Yıl 2, S. 25, s. 6-7.

⁸⁷⁹ **BOA.ŞD.1234/5.**

⁸⁸⁰ "Konya Milli İktisat Bankası", **Tanin**, 22 Şubat 1918, S.3305, s.4.

lirasına çıkarıldı.⁸⁸¹ Bu miktarın tamamı ödenmiş ve ihtiyat akçesi 14,290 liraydı. Hisse senetleri ise 2, 5, 25, 50, 100 ve 200 liralık olup hamiline aitti.⁸⁸² Bankanın faaliyetlerine devam edebilmesi için sermayenin durumu oldukça önemliydi. Çünkü Sermayenin %3'ü zayı olursa, yönetim kurulu bankanın feshi ya da devamına karar vermek için genel kurulu olağanüstü olarak toplantıya davet edebilirdi.⁸⁸³ Ancak bankanın kurulduğu dönem itibarıyla durumu, böyle bir toplantıya gerek bırakmadı. Hatta kâr oranındaki artış, sermayesinin artırılması kararının verilmesine neden oldu.

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Banka, sayıları 9 ila 24 arasında olan ve en az 50 hisse senedine sahip hissedarlar içinden seçilmiş yönetim kurulu tarafından idare edilirdi. Bunların seçilmesi ve görevden alınması genel kurul tarafından yapılırdı. İlk yönetim kurulu istisna olarak, banka kurucularından her dört kişi ve aşağıda ismi verilen kişilerden bir seneliğine oluşturuldu. Bunlar; Nakıbzade Hacı İbrahim Efendi, Kadızade Ahmet Efendi, Mazlumzade Hacı Osman Efendi, Attar Hacı Yusuf Efendi, Kalfazade Hacı Sabit Efendi, Termiyecizade Hüseyin Efendi ve Alibeyhöyükü Hacı Süleyman Efendi'den meydana gelmekteydi.⁸⁸⁴ Yönetim kurulunda bulunacak kişilerin Osmanlı vatandaşı olmasına bilhassa dikkat edilmekle birlikte, her türlü ticaret erbabının da dahil olması hedeflenmekteydi. İlk kurul üyelerinin görevlerinin sona ermesinden itibaren, meydana getirilecek yeni kurula seçilecek üyelerin görev süresi altı yıldan ibaretti. Bundan sonraki yönetim kurulu üyeleri her iki senede bir, üye sayısının çeyreği oranında, kura yöntemiyle çıkarılmak usulüyle belirlenirdi. Çıkarılan üyelerin tekrar göreve gelme imkânı daima bulunurdu. İlâveten vefat, istifa vs. durumlarından ötürü kurul üye sayısında meydana gelen eksiklik, kurul tarafından geçici üye görevlendirme suretiyle kapatılırdı. Asıl üyelerin belirlenmesiyle, bundan sonraki ilk genel kurul toplantısında gerçekleştirilirdi. Bu yöntemle kurula gelen üyenin vazife

⁸⁸¹ Ökçün, **a.g.e.**, s.227-228.

⁸⁸² “Konya İktisadî Milli Bankası”, **İktisadî Yürüyüş**, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.71.

⁸⁸³ **BOA.İ.MMS.144/24.**

⁸⁸⁴ **BOA.A.DVN.MKL.52/13.**

müddeti, yerine geldiği üyenin süresi üzerinden devam ettirilirdi. Ayriyeten her yıl üyeler arasından bir başkan ve bir yardımcı seçilirdi.⁸⁸⁵

Yönetim kurulu ihtiyaca binaen toplanmakla beraber, her 15 günde bir bankanın merkezinde bir araya gelmek durumundaydı. Görüşülen konularda alınan kararlar, üyelerin çoğunluğunun görüşü yönünde olurdu. Şayet eşitlik durumu mevzu bahis ise başkanın görüşünü bildirdiği karar kabul edilirdi. Toplantıya kurul başkanı katılamayacaksa, toplantı yardımcısı ve üyelerden en yaşlı üyenin nezaretinde gerçekleştirilirdi. Alınan kararların geçerli sayılabilmesi, toplantıya üye sayısının yarısından bir fazla kişinin iştirakiyle mümkündü. Üyelerden toplantıda bulunamayacak olanlar, oy kullanabilmek için yerlerine üyelerden birini vekil tayin edebilirlerdi. Vekil seçilen üyenin kendi hakkıyla birlikte ikiden fazla oy kullanması söz konusu değildi.⁸⁸⁶

Yönetim kurulu banka adına tüm faaliyetleri yerine getirme yetkisine sahipti. Bunlar kısaca sıralanacak olursa;

1. İdarenin genel masraflarını belirleyebilirdi.
2. Her türlü sözleşmeyi hazırlar ve imzalayabilirdi.
3. Bütün imtiyazları talep ve kabul edebilirdi. Bu imtiyazlara ait her türlü taahhüdü verebilirdi.
4. İşlem planları, projeleri ve kesif defterlerini inceleyebilirdi.
5. Bankanın amacına uygun her türlü şirketin kurulmasına yardımcı olabilirdi.
6. Bankaya ait olacak şekilde gayrimenkul alım satımına karar verebilirdi.
7. Kira sözleşmeleri hazırlayabilir ve imzalayabilirdi.
8. Parayla ilgili tüm işlemleri yerine getirebilirdi.
9. İhtiyat akçesinin kullanım şekline karar verebilirdi.
10. Kârın dağıtım şeklini teklif edebilirdi.
11. Sermayenin artırılmasını veya azaltılmasını, yönetmelik çerçevesinde genel kurulun tasarrufuna bırakırdı.
12. Banka haklarını korur ve her daim barış ortamını sağlardı.
13. Mahkemede davalı yahut davacı sıfatıyla banka adına hareket edebilirdi.

⁸⁸⁵ BOA.ŞD.1234/5.

⁸⁸⁶ BOA.İ.MMS.144/24.

14. Memur ve hizmetlileri görevlendirebileceği gibi görevden de alabilirdi. Ayrıca bunların maaşlarını belirlerdi.
15. Yönetim kurulu kendi arasından bir idare heyeti tayin ederek vazifelerini bildirirdi.
16. Banka bünyesinde, yönetmeliğe bağlı olarak yönetim kurulu üyeleri arasından, beş kişiden oluşan bir komite meydana getirilirdi. Bu komitenin hakları, yetki ve sorumlulukları, memurlarının görev süreleri gibi hususlar kurul tarafından belirlenirdi. Ayrıca komite üyeleri arasından bir başkan ve yardımcı seçilirdi.⁸⁸⁷
17. Özet olarak genel kurulun görev alanı dışında kalan, banka idaresine ve menfaatine dair her türlü işi yürütebilirdi.⁸⁸⁸

Bankaya ait tüm taahhüt evraklarının, yönetim kurulundan bir başkan ve bir üye tarafından imzalanması lazımdı. Ayrıca yönetim kurulu üyelerinin, kurulda buldukları günler için bir ücret talep edip edemeyeceklerine, edeceklerse de bu ücretin miktarına genel kurul tarafından karar verilirdi. Yönetim kurulu toplantılarını içeren zabıtnameler, kurulun belirlediği özel bir deftere kaydedilirdi. Bu defter orada hazır bulunan başkan ve üyeler tarafından imzalanırdı.⁸⁸⁹

Bankanın yönetim kurulu toplantısına dair tek bilgi, 3 Mart 1913'te saat 17:00'da yapılan toplantıya aitti.⁸⁹⁰ Lakin bu toplantının gündemine ve alınan kararlara dair bir bilgiye rastlanmadı.

b. Genel Kurul

Genel kurul, banka hissedarlarını temsil eden ve düzenli olarak bir araya gelen bir mevkii temsil etmekteydi. Bir hissedarın bu kurulda yer alabilmesi için en az 10 hisseye sahip olması şarttı. Ayrıca kurulun almış olduğu kararlar, bankayla bir şekilde bağlı bulunan herkes için geçerliydi. Kurul istediği zaman, bankanın merkezinde olağan olarak bir araya gelebilirdi. Bunun dışında yönetim kurulu ihtiyaç durumunda, her vakit kurulu olağanüstü şekilde toplantıya davet edebilirdi. Her ne vasıfla olursa olsun, bu toplantıların tümüne hükümeti temsil eden bir komiser katılmalıydı.

⁸⁸⁷ BOA.A.DVN.MKL.52/13.

⁸⁸⁸ BOA.ŞD.1234/5.

⁸⁸⁹ BOA.A.DVN.MKL.52/13.

⁸⁹⁰ "Osmanlı İktisad-ı Milli Bankası", Halka Doğru, 19 Mart 1913, C.1, S.48, s.384.

Toplantının gerçekleşeceğine dair davetiyeler, en az bir ay öncesinden gazeteler aracılığıyla duyurulmalıydı. Toplantının geçerliliği ancak katılan üyelerin hisse bedelleri toplamının, banka sermayesinin çeyreğine denk olmasıyla mümkündü. Eğer ilk toplantıda bu şart sağlanamazsa, bir ay sonrası için ikinci bir toplantı daveti yapılırdı. İkinci toplantıda bulunan üyelerin hisse miktarı ne olursa olsun ilk toplantıda görüşülmesi kararlaştırılan konular bir karara bağlanırdı. Genel kurula katılmak isteyen üyelerin, toplantıdan bir ay evvelinden yönetim kurulu tarafından belirlenen mahallere senetlerini bir makbuz karşılığı teslim etmesi gerekliydi. Toplantının üzerinden 15 gün geçtikten sonra isteyen hissedarlar, hissedarların listesine, müfettişlerin raporlarına, muvazene ve müfredat defterlerine erişebilirdi.⁸⁹¹

Toplantı gündemleri yönetim kurulu tarafından hazırlanırdı. Toplantıda yalnızca bu gündemler görüşüldüğü için, banka sermayesinin uygun bir miktarına sahip hissedarlar, bir ay öncesinden konu önerisinde bulunabilirlerdi. Yönetim kurulu başkanı tarafından, onun yokluğundaysa, yardımcısı veya üyelerden biri tarafından yürütülen toplantıda alınan kararlar, üyelerin oy çokluğu doğrultusunda olurdu. Her hissedarın 10 hisse için bir oyu bulunmaktaydı. Dolayısıyla bir hissedarın sahip olduğu hisse senedinin 10'un katlarında artması, oyunun da doğru orantılı bir şekilde artması anlamına gelmekteydi.⁸⁹²

1917 yılı genel kurul toplantısının 10 Mart'ta, olağan şekilde gerçekleştirileceği duyuruldu. Toplantıya, banka yönetmeliğinin 33. maddesi gereğince, 10 hisse senedine sahip ve bu senetleri toplantıdan 10 gün öncesinden banka genel merkezindeki ilgili memura teslim edenler katıldı. Toplantı gündemi şu şekildedir;

1. Yönetim kurulu raporunun incelenmesi,
2. Müfettişler raporunun değerlendirilmesi,
3. 1917 yılı hesaplarının tetkik ve tasdiki,
4. 1917 yılı kârının paylaşılması hususunda yönetim kurulunun teklifi,

⁸⁹¹ BOA.ŞD.1234/5.

⁸⁹² BOA.ŞD.1234/5.

5. 1918 yılı için iki müfettiş tayini ve bunların ücretlerinin belirlenmesi,
6. Yönetim kurulu üyelerinden Şinasi Bey'in istifa etmesinden dolayı yerine yeni bir üyenin seçilmesi,
7. Yeniden 50.000 liralık hisse senetlerinin tedavüle çıkarılmasıyla sermayenin 150.000 liraya çıkarılması idi.⁸⁹³

Ancak ilk toplantıda görüşülen konular karara bağlanamamış olacak ki, genel kurul, 31 Mart 1917 tarihinde tekrar bir araya geldi. Toplantıda incelenen bilançoya göre 4.549.290 lira kâr edildi. Böylece bir önceki yıla göre 2.959.525 lira fazla kâr sağlandı. Bir hisse senedi için alınan ikişer buçuk liradan ibaret olan, her hisseye içinde olunan yıl için beş numaralı kupona %40 hesabıyla 100 kuruş kâr paylaştırılması kararlaştırıldı. Alınan bu karar, hissedarlara duyuruldu.⁸⁹⁴

c. Mali İşler

Bankanın mali yılı mart ayının başından, şubat sonuna kadar olan süreci kapsamaktaydı. Her altı ayda bir kere, bankanın alacak verecekleri bir deftere özet geçilirdi. Bunlar sene sonunda, gelir ve masrafları içeren bir müfredat defterine kaydedilirdi. Senelik hesaplar ve müfredat defteriyse, genel kurul toplantısında görüşülmek üzere önce yönetim kurulu tarafından hazırlanır, daha sonra müfettişler tarafından incelenirdi.⁸⁹⁵ Bankanın yıllık kazancından tüm masraflar düşüldükten sonra, kalacak safi kârdan olağanüstü durumlar için %5 ihtiyaç akçesi alınırdı. Daha sonra %5 kuruculara, %2,5 idare heyetine verilirdi. Kalan meblağ ise hissedarlar arasında dağıtılırdı.⁸⁹⁶ Banka işlemleri Türkçe düzenlenmekle birlikte Fransızca olarak da yazıya geçirilirdi.⁸⁹⁷

İlk mali yılında, yani 14 Mart 1911 tarihinden 13 Mart 1912'ye kadar olan süre için senelik genel hesabının görüleceği gazetede ilan edildi. Ayrıca her hisseye 2,5

⁸⁹³ "Konya İktisad-ı Milli Bankası", **Sabah**, 21 Şubat 1918, S.10153, s.3.

⁸⁹⁴ "İlan-Konya Milli İktisat Bankası", **Tanin**, 8 Nisan 1917, S.2990, s.4.

⁸⁹⁵ **BOA.A.DVN.MKL.52/13.**

⁸⁹⁶ **BOA.İ.MMS.144/24.**

⁸⁹⁷ **BOA.A.DVN.MKL.52/13.**

Osmanlı lirası karşılığında 28 kuruş altın para, safi kâr olarak verileceği ilave edilerek, ilgilenenlerin kayıt işlemi için banka veznelere uğraması tavsiye edilmekteydi.⁸⁹⁸

Banka hissedarlarından Saraç Yusuf isimli bir hissedar ise 1913'te isme yazılı 24462-24461 numaralı beş liralık bir parça hisse senedini kaybettiğini gazete ilanıyla duyurdu. Ayrıca bu senedi bulanların bankaya veya kendisine teslim etmelerini istedi.⁸⁹⁹

d. Müfettişler

Hesap ve müfredat defterlerinin incelenmesi hususunda, genel kurul tarafından bir veya iki müfettiş görevlendirilirdi. Bunlar bankanın genel durumu, yönetim kurulu üyeleri tarafından takdim edilen hesap ve muvazene defterleri üzerine bir rapor hazırlayarak, genel kurul toplantısından en az 10 gün önce, yönetim kuruluna teslim ederlerdi. Bunlara verilecek ücretin miktarını ilk sene istisna olmak üzere, idare heyeti, ondan sonrakileri ise genel kurul belirlerdi.⁹⁰⁰

B. Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi (Akşehir Bankası)

1. Kuruluşu

Bankanın kökeni, İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında, 14 Mart 1909'da üç yıllığına kurulan İktisad-ı Osmanî Şirketi'ne dayanmaktaydı. İsmi geçen kuruluş, belirtilen yıl itibarıyla Akşehir'de İstasyon Caddesi 44 numaralı binada hizmete başladı.⁹⁰¹ Aslında süresi 1912'de dolan bu kuruluş 1 Kasım 1916'da anonim şirket haline dönüştürüldü ve Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi ismini aldı. 50 yıl faaliyet müddeti tanınan bankanın kuruluşuna, padişah onayı 16 Eylül 1916'da verildi.⁹⁰² 1909 yılındaki ilk oluşumun kurucuları, Kurrazade Hacı Bekir Efendi, Kurrazade Hacı Mehmet Efendi, Akağazade Abdullah Efendi, Berberzade Halil Bey⁹⁰³, Vartanyan Hacı İhdan Efendi, Köse Ahmetzade Hacı Rüştü Efendi,

⁸⁹⁸ Babalık, 30 Mart 1912, S.119, s.4.

⁸⁹⁹ Babalık, 25 Nisan 1913, S.188, s.4.

⁹⁰⁰ BOA.İ.MMS.144/24.

⁹⁰¹ Akşehir Ticaret ve Sanayi Odası 2017 Faaliyet Raporu, s.4.

⁹⁰² BOA.MV.245/6.

⁹⁰³ Kurrazade Hacı Bekir Efendi, 1866 yılında Akşehir'de doğdu. Akşehir Müftüsü Hacı Beyzade Sekurra Mehmet Efendi'nin torunudur. Babası ise Hacı Osman Efendi'dir. 1897 yılı itibarıyla Akşehir ticaret hayatının önde gelenlerinden olup, 1908'de İttihat ve Terakki Fırkasına dâhil oldu. Ayrıca Akşehir Osmanlı Elektrik Halı ve Şayak Anonim Şirketi'nin kurucusudur. Kardeşi Mehmet Efendi ise

Vargamiyan Hacı Rasim Efendi, Esdoryan Hacı Mesrob Efendi ve İbrahimyan Arakli Efendi'den oluşmaktaydı.⁹⁰⁴ Ancak 2 Nisan 1916 tarihli, Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi'ne ait yönetmeliğin altında kurucu olarak, Akağazade Abdullah, Kurrazade Hacı Mehmet, Kurrazade Hacı Bekir'in isimleri bulunurken, ilk kuruluş sırasındaki gayrimüslimlerin ismine rastlanmamaktaydı.⁹⁰⁵

Merkezi Akşehir'de olarak ve yurt içinde ve yurt dışında şubeler açma imkanına sahip banka, Cumhuriyet'e intikal etti. Şube açıp açmadığı bilinmemekle beraber, bankanın ismi, genel kurulca alınan bir kararla, Akşehir Bankası olarak değiştirildi. Bu husustaki dilekçe 21 Nisan 1924'te Ticaret Bakanlığına gönderildi. Nitekim bu konudaki bakanlar kurulu kararı 3 Ağustos 1924'te verildi.⁹⁰⁶ Böylece Akşehir Bankası T.A.Ş. olarak, 7 Ocak 1966 yılına kadar varlığını devam ettirdi.⁹⁰⁷

2. Faaliyet Alanı

Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok milli oluşum gibi banka da kuruluş amacıyla beraber, sanayi ve ticaret alanlarında faaliyet yürüttü.⁹⁰⁸ Faaliyetleri;

1. Akşehir kazası dahilindeki her şahsa para borç vermek,
2. Genellikle her türlü teminat ile tahvilat, ticari eşyalar, gayrimenkul, hayvanlar karşılığında borç vermek,
3. Mali krediler açmak,
4. Her türlü kambiyo ve iskonto işlemleri yapmak,
5. Bütün banka işlemlerini yerine getirmek,
6. Genel kurulun kararıyla ticari işlemlerde bulunmaktır.⁹⁰⁹

ağabeyi gibi tüccarlıkla uğraşmaktaydı. Akağazade Abdullah Efendi, Akşehir zahire tüccarlarındandır. Berberzade Halil Bey ise bankanın tüccarlar dışındaki tek kurucusudur. Halil Bey dönemin Akşehir Belediye Başkanı'dır. Banka kurucuları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Yıldız, **Akşehir Bankası T.A.Ş.**, s.26-30; **BOA.İ.DUİT.123/20**.

⁹⁰⁴ Atalay, **a.g.e.**, s.262.

⁹⁰⁵ **BOA.ŞD.1255/6; BOA.İ.DUİT.120/12; BOA.İ.DUİT.120/11; BOA.A.DVN.MKL.62/1.**

⁹⁰⁶ **BCA.30.18.1.17.**

⁹⁰⁷ Ökçün, **a.g.e.**, s.234-235.

⁹⁰⁸ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.102.

⁹⁰⁹ **BOA.ŞD.1255/6.**

3. Sermayesi

Bankanın 1909 yılındaki sermayesi 20.000 Osmanlı lirasıydı. Banka beklenilenden daha iyi faaliyet gösterebilmiş ve kâr elde etmiş olmalıdır. Çünkü başlangıçta toplanabileceğinden endişe edilen 20.000 lira, ilerleyen zamanda katlanarak artış gösterdi. Kurulduğu dönemde 3.500 lira olan ödenmiş sermayesi, 11 Mart 1911'e gelindiğinde, 21.610 lira gibi sermayenin tamamından fazla bir miktara ulaştı. Bu durum bankanın süresinin üç yıl olarak güncellenmesine neden oldu. Aynı şekilde 1912'de sermaye miktarı 23.435 liraya yükseldi ve genel kurul kararıyla bankanın süresi yedi yıla çıkarıldı.⁹¹⁰

1916 yılında yapılan değişiklikle birlikte bankanın sermayesi 50.000 Osmanlı lirası olarak belirlendi. Bu miktar her biri 10 lira değerinde 5.000 hisse senedine ayrıldı.⁹¹¹ 15 Ağustos 1918'de 100.000 lira olan sermaye, 27 Mayıs 1921'de 200.000 liraya yükseltildi. 21 Nisan 1924'te ise sermayenin 1.000.000'a çıkarılmasını ön gören dilekçe, Ticaret Bakanlığına gönderildi. Nihayetinde belirtilen miktar 3 Ağustos 1924'te onaylandı.⁹¹²

Banka hisse senetleri koçanlı bir defterde düzenlenip, satıldıkça, koçanından koparılıp sahibine verilirdi. Bu senetler bir sıra numarası ve bankanın mührünü taşırdı. İlave olarak, yönetim kurulu başkanı ve üyelere iki kişinin imzasını içermeliydi. Her hisse senedi için sahibinden belirli bir masraf talep edilirdi. Banka satışını gerçekleştirdiği senetlerin bu sürecini, banka müdürü ve senedi alan kişinin imzasını taşıyan bir deftere kaydederdi. Hisse senetlerinin bölünmesi banka nazarında mümkün olmadığı için her hisse için bir sahip tanınırdı. Bir hissedarın varisleri yahut alacaklıları, hiçbir şekilde bankanın mallarına haciz koyduramayacakları gibi bankanın idaresine müdahalede de bulunamazlardı.⁹¹³

Zamanında taksiti ödenmemiş hisse senetlerinin sahiplerinden gecikmeden dolayı ihtara gerek duyulmaksızın, ödemenin geçtiği günden itibaren senelik %9 faiz alınırdı. Hatta bankanın, taksitlerini vaktinde ödemeyen senet sahibinin aleyhine dava açmaya ve hisseleri satmaya kadar yetkisi bulunmaktaydı. Satılmasına karar verilen

⁹¹⁰ Atalay, a.g.e., s.264.

⁹¹¹ BOA.İ.DÜİT.120/11.

⁹¹² Atalay, a.g.e., s.265; BCA.30.18.1.17.

⁹¹³ BOA.A.DVN.MKL.62/1.

hisse senetlerinin numaraları, öncelikle gazeteler aracılığıyla ilan edilmeliydi. Bu ilanın üzerinden 30 gün geçtikten sonra, ödeme yapılmazsa, satış işlemi başlatılırdı. Bahsedilen işlem, borsa veya müzayede yoluyla gerçekleştirilirdi. Satıştan elde edilen miktar borcu kapatmazsa, kalanı yine borcun sahibinden talep edilirdi. Şayet kâfi gelir hatta artarsa, kalan tutar ilgili kişiye teslim edilirdi.⁹¹⁴

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Yönetim kurulu üyesi olabilmek için bankanın 50 hisse senedine sahip olmak şartı aranırdı. Bu senetler, bankanın sandığına emanet edilir ve üyelerin görevleri boyunca satılamazdı. Nitekim bunların üzerine satışının yasak olduğunu ifade eden bir mühür de basılırdı. Kurul üyelerinden bir veya birkaçının istifası ve vefatı durumunda boş kalan yere kurul tarafından geçici üyeler tayin edilirdi. Asıl üye ise bir sonraki genel kurul toplantısında seçilirdi. Kurulun işleyişi için üyelerin kendi aralarından bir kurul başkanı ve yardımcısı belirlenmesi lazımdı. Zira bunlar kurulun toplantısını yöneterek kararların nizam içinde alınmasını sağlardı. Şayet başkan ve yardımcısı toplantıya katılamazsa, üyeler arasında en kıdemlisi başkanlık ederdi.

Kurul, ayda bir kez bankanın merkezinde bir araya gelmek durumundaydı. Toplantıların geçerli olabilmesi için, kurul üye sayısının yarısından bir fazla katılım sağlanması gerekirdi. Kararlar, toplantıda bulunan üyelerin oy çokluğuyla alınırdı. Eşitlik durumundaysa, kurul başkanının oy kullandığı karar kabul edilirdi. Bu şekilde gerçekleştirilen kurul toplantıları, zabıt defterine kaydedilirdi. Defterin altına başkan ile toplantıda hazır bulunan üyeler tarafından imza atılırdı.⁹¹⁵

Bankanın işlerini yönetmekte tam yetkiye sahip olan kurul, ne zaman ve hangi sebeple olursa olsun genel kurulu, bankanın süresini azaltmak veya uzatmak, başka bir şirketle birleşmesini ya da bankayı feshetmek teklifleriyle toplantıya çağırabilirdi. Lakin bankanın süresinin uzatılması, başka şirketle birleşmesi, tahvilat çıkarılması ve yönetmelikte düzenlemeler yapılması gibi hususlarda hükümetin izni alınmak zorundaydı. Ayrıca bankanın sermayesinin 4/3'ünün zayı olması durumunda,

⁹¹⁴ BOA.İ.DUİT.120/11.

⁹¹⁵ BOA.A.DVN.MKL.62/1.

bankanın feshine ya da devamına karar vermek üzere genel kurulu toplantıya davet ederdi. Böylesi önemli kararları vermek üzere toplanacak genel kurulun, karar alabilmesi için banka sermayesinin yarısına sahip olan hissedarın katılımı ve oyu gerekmektedir.⁹¹⁶

1909'daki ilk yönetim kurulunda, İbrahimyan Arakli Efendi başkan, Akağazade Abdullah Efendi başkan yardımcısı, Kurrazade Hacı Mehmet Efendi kabzımal sıfatıyla görevliydi. Kurulun üyeleri ise diğer bankanın kurucularından meydana gelmekteydi.⁹¹⁷ Anonim şirket vasfını alması ve isminin değişmesinden sonra, kurul üyeleri 5-7 arasında kişiden meydana gelirdi. İlk beş yıl için kurucular tarafından belirlenecek üyelerin görev süresi üç yıl olmalıydı. Bunların görev süresinin sona ermesinden sonraki ilk genel kurul toplantısında, yönetim kurulu üyeleri kura esasıyla tayin edilirdi. Akabinde her yıl iki üye çıkarılır ve en çok hisseye sahip olandan başlanarak yenileri görevlendirilirdi. Görev süresi biten bir üyenin yeniden seçilme şansı da bulunmaktaydı.⁹¹⁸

b. Genel Kurul

Genel kurul, vekaleten veya asıl olarak en az 15 hisseye sahip olan hissedarların bir araya gelmesinden mürekkepti. Her hissedarın 10 senet için bir oy hakkı mevcuttu. Bir kişi en fazla 25 oy hakkına dolayısıyla 250 hisse senedine sahip olabilirdi.⁹¹⁹

Kurul, her yıl normal surette bankanın merkezinde toplanırdı. İhtiyaç hasıl olması durumunda, yönetim kurulunun davetiyle, olağanüstü olarak da bir araya gelirdi. Toplantı 20 gün öncesinden yazılı olarak Ticaret Bakanlığına bildirilirdi. Böylece bakanlık toplantıya katılmak üzere bir komiser tayin edebilirdi. Toplantı davetiyeleri en az bir ay evvelinden gazeteler aracılığıyla duyurulurdu. Burada görüşülen konular ve alınan kararlar bütün ayrıntılarıyla, genel kurul başkanı, oy toplamakla görevli olan kişiler ve kâtip tarafından imzalanan hususi bir deftere kaydedilirdi. Ayrıca her toplantıda hazır bulunan hissedarların isimleri, ikamet

⁹¹⁶ BOA.İ.DUİT.120/12.

⁹¹⁷ Atalay, a.g.e., s.263.

⁹¹⁸ BOA.ŞD.1255/6.

⁹¹⁹ BOA.ŞD.1255/6; BOA.İ.DUİT.120/12; BOA.İ.DUİT.120/11; BOA.A.DVN.MKL.62/1.

adresleri, sahip oldukları hisselerin miktarını içeren bir liste düzenlenirdi. İlgili şahıslar tarafından imzalanan bu liste, zabıtnamenin o günkü sayfasına, talep durumunda ilgisine sunulmak üzere iliştilirdi.⁹²⁰ Belirtilen zabıtnameyle birlikte, yönetim kurulu ve müfettiş raporları, senelik bilanço bilgilerini içeren bir dosya, dörder nüsha halinde Ticaret Bakanlığına gönderilirdi.⁹²¹

Kurulun yetki alanında şunlar bulunmaktaydı;

1. Hesapların incelenmesi için gerek hissedarlar arasından gerekse de dışarıdan müfettiş tayin edebilirdi.
2. Yönetim kurulu tarafından sunulan layiha ve hesaplara ilişkin müfettiş raporu üzerinde görüşerek, bunları direk kabul edebilir yahut da reddedilebilirdi.
3. Hisse kârını belirlerdi.
4. Değiştirilmesi gereken yönetim kurulu üyelerinin yerlerine yenilerini tayin ederdi.
5. Bankanın genel işleyişi hakkında müzakere ile kesin kararlar verirdi.
6. Gerektiğinde yönetim kurulunun yetkisini genişletirdi.
7. Banka sermayesinin artırılması kararını verilebilmesi için, sermayesinin 3/1'ine denk hisse sahiplerinin olur oyu vermesi lazımdı.⁹²²

1917 yılı genel kurul toplantısı 29 Nisan 1917 Pazar günü olağan şekilde yapıldı. Banka yönetmeliğinin 24. maddesi gereğince 10 hisseye sahip hissedarların bu toplantıya katılabilmeleri için kararlaştırılan tarihten 10 gün öncesine kadar banka merkez idaresindeki memura makbuz karşılığında senetlerin emanet bırakılması gerekmekteydi. Toplantı gündemi şu şekildedir;

1. Yönetim kurulu layihasının okunması,
2. Müfettişler raporunun okunması,
3. 1917 senesi genel muhasebesinin onaylanması,
4. 1917 senesi kârlarının paylaşılma şekli,
5. 1918 yılı için iki müfettiş tayini,

⁹²⁰ BOA.ŞD.1255/6.

⁹²¹ BOA.İ.DUİT.120/12.

⁹²² BOA.İ.DUİT.120/11.

6. Civar kazalara bir, iki şube açılması.⁹²³ Bu toplantının kararlarına yahut da görüşülen konuların ayrıntılarına dair bir bilgi bulunamadı. Ancak bu maddelerin bankanın genel kurul toplantısında görüşülen konulara misal teşkil ettiği söylenebilirdi.

Kurul diğer senelik toplantısını 1 Nisan 1918’de gerçekleştirdi. Toplantıda yönetmelikte değişiklik kararı alındı. Bu minvalde Konya vilayetine 26 Eylül 1918’de gönderilen dilekçe, Ticaret Bakanlığı tarafından incelendi ve uygun olduğu görüşü, bakanlık tarafından bakanlar kuruluna bildirildi. Buna göre birinci maddenin değiştirilmiş nihai hali; kaza dahilindeki her şahıs, her türlü teminatla tahvilat ve ticari mallar, gayrimenkul rehini karşılığında avans ve borç para alabilirdi. Ayrıca mali kredi ve cari hesap açmak, her türlü çek, kambiyo ve iskonto muamelesi yerine getirmek, her türlü ithalat ihracat ticaretleriyle komisyonculuk yapmak gibi tüm bankacılık işlemlerini yerine getirebilirdi. 12. madde ise yönetim kurulunun ilk yenilenmesinde kurayla ondan sonra ise kıdem itibarıyla dördü çıkarılacak ve yerine başka üyeler tayin edilecektir şeklinde güncellendi. Değişikliğe 14 Aralık 1918’deki bakanlar kurulu ardından, 12 Nisan 1919’da padişah oluru verildi.⁹²⁴

c. Mali İşler

Bankanın mali yılı, mart ayı başından, şubat ayının sonuna kadar olan süreyi kapsamaktaydı. İlk mali yıl ise bankanın kesin kuruluş tarihinden şubat sonuna kadardı. Yönetim kurulu her mali yılın sonunda, bankanın alacak verecek bilgilerini içeren bir defter düzenlerdi. Bu defterle birlikte, muvazene defterini ve hesapları genel kurulun toplantısından 40 gün öncesinden müfettişlere teslim ederdi. Genel kurulda bulunmaya yeterli olan her hissedar, bu defterleri inceleyebilirdi.⁹²⁵

Banka masraflarının tamamı düşüldükten sonra kalan miktardan safi kâr oluşturulurdu. Bu senelik kârdan öncelikle ödenmiş hisse bedeli nispetinde, hissedara %5 faiz verilirdi. İkinci kez ihtiyat akçesine olmak üzere kârdan %10 ayrılırdı. Kalanı ise %3 kuruculara, %5 hissedarlara, %2 banka memurlarına, %90 hisse kârı olarak

⁹²³ “Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketinden”, **Tanin**, 6 Nisan 1917, S.2988, s.4; *Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi*”, **Takvim-i Vekayi**, 1 Nisan 1917, S.2840, s.2.

⁹²⁴ **BOA.BEO.4410/330750.**

⁹²⁵ **BOA.A.DVN.MKL.62/1.**

sermayeye katılmak suretiyle paylaştırılırdı.⁹²⁶ Kâr, anaparaya göre hesaplanarak akçe olarak verilirdi. İhtiyat akçesi, banka yönetmeliğinin 35. maddesi gereğince, senelik kârdan ayrılmış meblağın birikiminden oluşan, masraf ve olağanüstü durumlara karşılık hazırda bekletilecek paraydı. Bu paranın miktarı bankanın sermayesinin 4/1'ine denk geldiği zaman, artık kârdan bu isim altında bir para ayrılmazdı. Şayet bu paradan eksilirse aynı şekilde devam edilirdi. Senelik hasılat hisse başına %5 faiz veya hisse kârı verilmesine yetmediği taktirde, eksik kalan miktar ihtiyat akçesinden tamamlanırdı. Bankanın kapatılması durumunda, ihtiyat akçesinden bütün ödemeler yapılır ve kalan kısmı ise hissedarlar arasında paylaştırılırdı.⁹²⁷

C. Konya Köylü Bankası

İkinci Meşrutiyet döneminde yaşanan tarımsal gelişmeler, beraberinde tarımsal kredi sorunlarını da getirdi. Ziraat Bankası'nın bu alandaki faaliyetlerinin, ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalması üzerine, Konya Valisi Samîh Rifat Bey'in önderliğinde, 1912'de "*köy bankaları*" kurulması yönünde hazırlıklara başlandı. Bu doğrultuda atılan bir adımın neticesi olarak, Muammer Bey'in Konya Valiliği esnasında 1915'te Konya Köylü Bankası kuruldu. Bankanın tesis edilme amacı Konya ve çevresindeki tarımın gelişmesine katkı sağlamak ve çiftçilerin kredi ihtiyaçlarını karşılamaktı.⁹²⁸ Ayrıca aynı yıl, banka adıyla köy sandıkları kuruldu. Nüfusu 50 haneye kadar olan köylerde, ihtiyar heyeti ve civardaki ziraat memurları danışmanlığında buğday hasadına en elverişli üç dönümlük miri arazi köylüler tarafından ekilirdi. Burada yetişen ürünün satılmasıyla elde edilen paralar, köy bankalarının sermayesini oluştururdu. Nitekim bu dönemdeki ekimlerden köy bankalarının sermayesine 35-50.000 lira arasında para geldi.⁹²⁹ Bankanın sermayesinin 200.000 lira olması hedeflenmekteydi. Ancak 1917 yılı itibarıyla sermayesinde 5.526 lira mevcut olup 21.383 liranın da mülhaktan temin edilmesi ümit edilmekteydi.⁹³⁰ Bu durumda hasatlardan geldiği iddia edilen 35-50.000 lira arasındaki paranın nereye gittiği sorusu akla gelmektedir.

⁹²⁶ BOA.İ.DUİT.120/11.

⁹²⁷ BOA.A.DVN.MKL.62/1.

⁹²⁸ BOA.DH.UMVM.158/14.

⁹²⁹ Toprak, *Savaşın Ekonomisi*, s.101.

⁹³⁰ "*Konya'da Köylü Bankası*", *İktisadiyat Mecmuası*, 1 Şubat 1917, Yıl 1, S.40, s.7.

Fakat savaş döneminin etkisiyle tüm Osmanlı topraklarında yaşanan tarımda iş gücü, alet edevat ve tohum eksikliği sıkıntıları Konya’da da mevcuttu. Konya halkı kendilerine yetecek kadar dahi ürün kaldıramazken, bankaya sermaye amaçlı yardım istenmesine tepki gösterdi. Bu minvalde, Konya ileri gelenlerinden 45 kişinin mührünü taşıyan şikâyet dilekçesi, 28 Ocak 1919’da İçişleri Bakanlığına iletildi. Dilekçede Konya’da bulunan yaklaşık 100 köyden belki sekiz dokuzunun durumunun iyi olabileceği, ancak bunun dışındakilerin halkının tarlaya ekecek tohum bulamadığı gibi aç ve perişan oldukları bildirildi. Hatta daha önce bu köyler adına bankaya verilen yardımların iadesi talep edildi.⁹³¹ Bankanın akıbetine dair bir bilgiye rastlanmadı. Muhtemelen sermaye eksikliğinden dolayı faaliyetine devam edemedi.

D. Karaman Milli Bankası

1. Kuruluşu

Bankanın kuruluşuna izin verilmeden önce yönetmeliği hükümet tarafından ayrıntılı bir şekilde incelendi. 29 Aralık 1914’te maliye ve nafia idaresince, yönetmelikte Osmanlı Anonim Şirketleri Nizamnamesine göre yapılan incelemelerde birtakım düzeltmeler yapılması gerektiği kanaatine varıldı. Şöyle ki, yönetim kurulu üyelerinin seçilme ve görevlendirilmeleriyle ilgili 12. maddenin sonunda, seçilecek üyelerin kurucular tarafından da onaylanması gerektiğini belirten ifade usule aykırı bulundu. Buna, yönetim kurulunun vazifelerini içeren 20. maddede “*şirket sermayesinin azaltılması-düşürülmesi*” ile ilgili konu da dahil edildi. Oysaki, şirketin sermayesinin düşürülmesine dair kanun hükümlerinin henüz mevcut olmaması sebebiyle, benzer şirketlere şimdilik izin verilmemekteydi. Ayrıca 34. maddede yönetim kurulunun her sene sonunda bankanın alacak verecek bilgilerini içeren defteri, genel kurul toplantısından 10 gün önce müfettişlere teslim edeceği belirtilmekteydi. Bu sürenin 40 gün öncesinden olması daha uygun görüldü. 1000 adet kurucu hisse senedinin sayısı 600’e düşürüldü.⁹³²

Daha sonra yönetmelik, 27 Ocak 1915’te yapılan bakanlar kurulu toplantısında tekrar incelendi ve değişiklik yeterli görülerek onaylandı. Kısa bir süre sonra, 30 Ocak

⁹³¹ BOA.DH.UMVM.158/14.

⁹³² BOA.İ.MMS.913/25; BOA.ŞD.1249/15.

1915'te, bakanlar kurulu ve meclisi vükela kararı ile bankanın kuruluşuna ruhsat verildi.⁹³³ Son olarak gerekli padişah izni 31 Ocak 1915'te tanındı.⁹³⁴ Nitekim banka, 18 Nisan 1915'te merkezi Karaman olmak üzere kuruldu. Kurucular, kantariye, manifatura, zahire, kösele gibi sahalarda ticaret yapan kişilerden oluşmaktaydı. Bunların isimleri; Tartanzade Hacı Sami, Kadı Beyzade Mehmet, Müftüzade Ahmet, Keçelizade Hacı Süleyman, Kayserilizade Hacı Sabit, Hadizade Rahmi, Kayserilizade Hacı Ömer, Helvacızade Hacı Bekir, Boynukalınzade Hacı Ali, Hacı Seyit Ali, Yüzbaşızade Mahmut, Yüzbaşı Hacı Bekir, Zengenli Hüseyin, Dedemoğlu Hacı Mustafa, Aladağlı Hacı Hüseyin, Saçmacızade Mustafa, Hacı Mahmut'un Hacı Mehmet, Müminzade Hacı İbrahim, Kayserilizade Hasan, Tartanzade Emin Efendi'den oluşan 20 kişiden⁹³⁵ ibaretti.⁹³⁶ Bunlara Ticaret ve Ziraat Bakanı Ahmet Nesimi Paşa da ilave edilebilirdi.⁹³⁷ Bankanın evrak işlerinin İstanbul'dan takip edilmesi lazımdı. Fakat buradan bir üyesinin bulunmamasından dolayı bu işle Kadıbeyzade Mehmet Efendi ilgilenmek durumunda kaldı.⁹³⁸

19 Ocak 1915 tarihli banka yönetmeliği, bankanın kuruluşuna hükümet onayı verilmesinin ardından İstanbul'da başta Takvim-i Vekayi olmak üzere diğer uygun gazetelerde ve bankanın şubesinin bulunduğu yerlerdeki Ceride-i Resmîye ve diğer gazetelerde tam ya da özet nüsha şeklinde yayınlanırdı. Bastırılan yönetmelik talep eden hissedarlara verilmekle beraber, bir kereye mahsus olmak üzere 50 nüshası da Ticaret Bakanlığına iletilirdi. Ayrıca istatistik idaresince belirlenen kıstaslara göre hazırlanan, yıllık işlemlerinin listesi de yine bakanlığa gönderilirdi.⁹³⁹

Osmanlı'nın diğer yerlerinde ve yurt dışında şube açabilecek ve işlemlerini Osmanlı kanunlarına uygun olacak şekilde yerine getirecek bankanın hizmet süresi 20

⁹³³ BOA.ŞD.1249/15.

⁹³⁴ BOA.BEO.4335/325061; BOA.MV.238/20.

⁹³⁵ Kuruculardan, Boynukalınzade Hacı Ali, Karaman'da yaşayan Boynukalınlar ailesinden olup, muhtemelen 1858-1926 yılları arasında yaşadı. Kendisi Karaman'da ticaretle ilgilenmekteydi. Kayserilioğulları sülalesi bankada en fazla kurucusu olan aileyi oluşturmaktaydı. Bunlardan en bilineni Kayserilizade Hacı Ömer 1928-1930 yıllarında Karaman belediye başkanlığı yaptı. Tartanzade Ahmet'in babası İbrahim Hulusi Efendi Karaman müftülüğü yaptığı dönemde istifa ederek İstanbul'a gitti. Ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım, a.g.e., s.68-69-70.

⁹³⁶ BOA.ŞD.1249/15; BOA.A.DVN.MKL.60/28.

⁹³⁷ Ökçün, a.g.e., s.231.

⁹³⁸ BOA.İ.MMS.913/25; BOA.ŞD.1249/15.

⁹³⁹ BOA.A.DVN.MKL.60/28.

yıldı.⁹⁴⁰ Yönetim kurulu zaman ve vakit fark etmeksizin genel kurulu, bankanın süresinin uzatılması veya feshedilmesi amacıyla toplantıya davet edebilirdi. Bankanın süresinin uzatılması ya da farklı bir şirketle ortaklık kurulması durumlarında, hükümetin onayının alınması elzemdi. Fakat genel kurulun böyle bir karar verebilmesi için toplantıya katılan hissedarların, banka sermayesinin en az yarısına sahip olması lazımdı. Aksi taktirde bu yönde alınan kararlar geçerli sayılmazdı. Bankanın tasfiyesine karar verilmesi durumunda bu işi genel kurul yürütürdü. Nitekim bu meseleyle ilgilenmek üzere bir veya birkaç memur görevlendirebilirdi.⁹⁴¹ Bankanın ömrü oldukça uzun olmakla beraber, 1965 yılında tamamen tasfiye edildi.⁹⁴²

2. Faaliyet Alanı

Bankanın, faaliyet alanları şunlardan oluşmaktaydı;

1. Her türlü mali, ticari, sanayi ve madeni olarak değer atfedilen işleri yapar ve bunlarla ilgili imtiyazları alırdı.
2. Borç para alımı ve verimiyle ilgilenirdi. Bu işlemleri kendi ya da başkası adına yürütebilirdi. Hatta almış olduğu işleri başka araçlara devretmek suretiyle de yapabiliirdi.
3. Müzayede ve münakasaya katılabilirdi.
4. Esham alıp satabilirdi.
5. Her türlü rehin, kefillik karşılığında gerek belediyeye gerekse şahıslara borç verebilirdi.
6. Çek ve poliçe işlerini yürütebilirdi.⁹⁴³

3. Sermayesi

Banka, 20.000 Osmanlı lirası sermayeye sahipti.⁹⁴⁴ Bu miktar ise her biri beşer liradan 4.000 hisseye ayrıldı. Genel kurulun bu sermaye miktarını bir kat artırabilme yetkisi vardı. Lakin bu karar alındığı zaman hükümete haber verilmeliydi. Şayet

⁹⁴⁰ BOA.BEO.4335/325061.

⁹⁴¹ BOA.A.DVN.MKL.60/28.

⁹⁴² Ökçün, a.g.e., s.231.

⁹⁴³ BOA.İ.MMS.913/25; "Karaman Milli Bankası", Tanin, 7 Şubat 1915, S.2203, s.3.

⁹⁴⁴ "İktisat Aleminde Konya", Türk Sözü, 23 Temmuz 1917, S.403, s.6.

sermaye bir katından fazla artırılabilecekse öncelikle hükümetin izin vermesi gerekmektedir.⁹⁴⁵

İkinci Meşrutiyet dönemi izlenen Türkçü politikalarının bir etkisi olarak Türkçe düzenlenen hisse senetleri, piyasaya sürülmeden önce örnekleri Ticaret Bakanlığına iletilerek bakanlığın onayı alınmalıydı. Banka sermayesinin tamamı imza ve %10'u üretildikten sonra kurulmuş sayılırdı. Hissedarlara ödemiş oldukları taksite karşılık gelen miktarı gösteren isme yazılı geçici senet verilir. Hisse senet bedelinin yarısı ödenince ise geçici senetler asıllarıyla değiştirilirdi. Bunlar, toplam bedelin %10'u ödenmedikçe satılamazdı. Sermayenin ilk taksitinin ödenmesinin ardından kalan miktar, ihtiyaç çerçevesinde yönetim kurulu kararıyla bir veya birkaç seferde talep edilebilirdi. Yönetim kurulunun bu kararı, 30 gün öncesinden İstanbul ve diğer yerlerdeki yerli ve yabancı gazetelerde ilan edilirdi. Banka hisselerinin satımı ve havalesi bir deftere kaydedilirdi. Bu defterde yapılan işlemlerde müşteri ve banka müdürünün imzası bulunmalıydı. Banka, hisselerin kişiler arasında ortaklaşa alımına ya da paylaşımına müsaade etmezdi. Hissedarların varis veya borçlu olduğu kişiler hiçbir şekilde bankanın mallarını haczettiremeyecekleri gibi bankanın genel idaresine de müdahale edemezlerdi. Hukuki yönden bankanın muhasebe defterini ve genel kurulun kararlarını kabul etmek mecburiyetindeydiler.⁹⁴⁶

Banka hisse senetlerini piyasaya sürmeden önce bir tarifname yayınlardı. Bu tarifnamede, öncelikle bankanın kuruluş şekli, amacı ve süresi belirtilmekle birlikte, kurucuların isimleri, sermayenin miktarı ve artırılma şekli, kârın dağıtım oranı, kuruculara, genel kurula ve yönetim kurulu üyelerine kârdan verilecek miktar da bildirmeliydi.⁹⁴⁷

Yapılan kontrollerde taksit ödemesinin zamanının geçmiş olmasına rağmen ödeme yapmayan hissedarlardan, herhangi bir uyarı yapılmaksızın senelik %9 faiz alınabilirdi. Ayrıca banka, bu hissedarlara dava açabileceği gibi hisselerini satışa da çıkarabilirdi. Satışa çıkarılan bu hisse senetlerinin numaraları gazeteye ilan verme yoluyla duyurulurdu. İlan tarihinin üzerinden 15 gün geçtikten sonra hâlâ ödeme

⁹⁴⁵ BOA.DH.EUM.EMN.103/15.

⁹⁴⁶ BOA.İ.MMS.913/25; BOA.A.DVN.MKL.60/28.

⁹⁴⁷ BOA.A.DVN.MKL.60/28.

yapılmamışsa, banka hiçbir ihtar yapmaksızın hisseleri Osmanlı topraklarındaki borsa ya da müzayedelerde satabilirdi. Alıcısına ise satılan hissenin yerine yeni hisse hazırlanırdı. Hisseye ait kâr ise eski hissedarın bankaya olan borcuna sayılırdı. Şayet borç hala kapanmamışsa eksik kısım, hissedardan talep edilebileceği gibi fazla kalan miktar varsa da iade edilirdi.⁹⁴⁸

Kuruluştaki 20.000 lira olan sermaye Nisan 1918'de 40.000 liraya çıkarıldı ve bunun 34.735 lirası ödenmiş durumdaydı.⁹⁴⁹

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Bankanın işlerini yürütme yetkisi, genel kurula mensup, altı üyeden oluşan bir yönetim kurulunda idi. İlk üç sene için meydana gelecek kurul üyelerini, hissedarlar belirlerdi. Bu üyelerin Osmanlı vatandaşı olması şarttı. Buradan yola çıkarak genel kurulun dolayısıyla hissedarların da Osmanlı vatandaşı olması gerektiği anlaşılmaktadır. Üç sene sonra yenilenecek kurul için seçilecek üyeler, kura yoluyla görevlendirilirdi. Bundan sonraki atamalar ise kıdeme göre, bunların 3/1'inin oranında yapılırdı. Ayrıca kurulda görev süresini doldurmuş üyeler, tekrar atanabilirdi. Bir hissedarın bu aşamaya gelebilmesi için her şeyden önce, en az 20 hisse senedine sahip olması lazımdı. Bu hisse senetleri üyelerin görevlerinin devam ettiği süre zarfında, bankanın sandığında emanet olarak tutulurdu. Aynı zamanda bu süre zarfında, üzerlerine satılamayacağını belirten bir damga basılırdı.⁹⁵⁰

Bankanın ilk yönetim kurulu, 11 Mart 1914 tarihi itibarıyla şu kişilerden meydana gelmekteydi; Müdür Tartanzade Hacı Sami Efendi, Müdür Yardımcısı Keçelizade Hacı Süleyman Efendi, üyeler Kadıbeyzade Mehmet Efendi, Kayserilizade Hacı Ömer Efendi, Hacı Seyit Ali, Yüzbaşızade Mahmut Hamdi Efendi.⁹⁵¹

Kurul toplantıları ihtiyaca binaen olmakla birlikte ayda en az iki kez bankanın merkezinde yapılmak durumundaydı. Karar alınabilmesi için üyelerin yarısından bir

⁹⁴⁸ BOA.İ.MMS.913/25.

⁹⁴⁹ Ökçün, a.g.e., s.231.

⁹⁵⁰ BOA.A.DVN.MKL.60/28.

⁹⁵¹ BOA.DH.EUM.EMN.103/15.

fazlasının toplantıya katılması lazımdı. Burada alınan kararlar, toplantıda bulunan üyelerin çoğunluğunun görüşü doğrultusunda olurdu. Zabıt defterlerine kaydedilen kararların altına başkan ve toplantıya katılan üyeler tarafından imza atılırdı.⁹⁵²

Üyeler kendi içlerinden birini başkan, diğerini de yardımcı olarak görevlendirirdi. Yurt dışında ikamet edip ya da başka bir sebeple toplantıya katılmayacak olan üyeler, kendi yerlerine toplantıda oy kullanmak üzere kuruldun bir arkadaşına vekâlet bırakabilirdi. Bir üye kendi oyuyla birlikte, ikiden fazla oy kullanamayacağı için sadece bir kişiye vekillik yapabilirdi.⁹⁵³

Yönetim kurulu bankanın bütün işlerini, her türlü koşulda yürütme yetkisine sahipti. Bu yetkilerin bir kısmı şu şekildeydi;

1. İdari masrafları belirlerdi.
2. Bankanın açılacak şubelerinin yönetmeliklerini düzenlerdi.
3. Banka adına sözleşme düzenler ve imzalamakla beraber, toptan vb. ticari faaliyetleri kabul görürdü.
4. Her türlü imtiyazları talep ve kabul edebilirdi.
5. Genel anlamıyla bütün üretim için teklif edilen planları, projeleri inceleyebilirdi.
6. Bankaya ait gayrimenkulleri satmaya ya da mübadele etmeye karar verebilirdi. Aynı şekilde her türlü kira sözleşmesini imzalayabilirdi.
7. Tüm sarraf işleriyle ilgilenebilirdi.
8. Banka için gerekli masrafların ve ihtiyat akçesinin kullanılma şeklinin belirlenmesine karar verebilirdi.
9. Her yıl zamanı gelince, genel kurula sunulmak üzere hesap listesini düzenlerdi.
10. Ayrıca bankanın işleyişine dair bir liste oluşturmakla birlikte, kârın bölüştürülme şekli, yönetmelikte değişiklik yapılması ve sermayenin artırılması gibi konuları teklif edebilirdi.

⁹⁵² BOA.A.DVN.MKL.60/28.

⁹⁵³ BOA.İ.MMS.913/25.

11. Bankanın hukuki işlerini takip eder, gerektiğinde davalı ve davacı olarak banka adına hareket edebilirdi.
12. Bankada çalışan memur ve hizmetlileri işten çıkarabilir veya terfi ettirebilirdi.⁹⁵⁴

Kurul üyeleri kendilerine tahsis edilecek hisse kârından başka, mecliste hazır buldukları günler için genel kurul tarafından uygun görülen bir miktarda ücret de alabilirdi.⁹⁵⁵ Bununla birlikte üye sayısında vefat-istifa gibi sebeplerden dolayı herhangi bir eksilme söz konusu olursa, yönetim kurulu geçici olarak üye atayabilirdi. Asıl üye ise genel kurul tarafından seçilirdi.⁹⁵⁶

b. Genel Kurul

Genel kurul, düzenli olarak hissedarların toplanmasıyla gerçekleşirdi. Kurul, vekaleten ya da asaleten en az beş hisseye sahip kişilerden oluşurdu. Bu kişiler her beş hisse için bir oy hakkına sahipti. Bir hissedarın hisse sayısı kaç olursa olsun en fazla beş oy hakkı bulunabilirdi. Kurul her yıl mart ayında, bankanın genel merkezinde olağan şekilde bir araya gelirdi. Fevkalade olarak ise yönetim kurulunun çağırması üzerine toplanırdı. Ne şekilde olursa olsun, toplantılar, 20 gün öncesinden hükümete bildirilirdi. Bu sayede toplantılarda, devlet tarafından görevlendirilmiş bir komiser hazır bulunabilirdi. Davetiyeler, belirlenen tarihin bir ay öncesinden gazetelerde ilan edilirdi. Genel kurul asaleten veya vekâleten banka sermayesinin 4/1'ine denk hisseye sahip, hissedarın bir araya gelmesi durumunda toplanmış sayılırdı. Bu oranın sağlanıp sağlanmadığını anlamak üzere, hisse senetlerini yönetim kurulu tarafından belirlenen mahallere 10 gün içinde teslim etmeleri davetiyelerde belirtilirdi. Şayet ilk toplantıda yeterli katılım sağlanamazsa, 20 günden önce veya bir aydan fazla olmayacak bir zamanda, ikinci bir toplantı düzenlenirdi. Bu toplantının davetiyesi, tespit edilen zamandan 10 gün önce ilan edilirdi. İkinci toplantıdaki üyelerin hisse miktarı ne olursa olsun, birinci toplantıda görüşülmesine karar verilmiş konular üzerinde görüşmeye geçilirdi. Bu toplantıları, yönetim kurulu başkanı idare ederdi. Başkanın olmadığı durumlarda üyelerden birisi başkanlık yapmak üzere seçilirdi. Yine üyelerden

⁹⁵⁴ BOA.ŞD.1249/15.

⁹⁵⁵ BOA.DH.EUM.EMN.103/15.

⁹⁵⁶ BOA.İ.MMS.913/25.

toplantıda hazır bulunanlardan en fazla hisseye sahip iki kişi, oy toplamak üzere görevlendirilirdi. Kararların alınması için ise çoğunluk oyu gerekiyordu.⁹⁵⁷

Toplantıda görüşülecek konular yönetim kurulu tarafından düzenlenirdi. Ayrıca banka sermayesinin en az %25'ine denk hisseye sahip olan hissedarlar, toplantıda görüşülmek üzere 10 gün öncesine kadar konu önerebilirdi. Zira genel kurul, sadece bu konular üzerine görüşebilirdi. Listede bulunmayan başka hiçbir konu gündeme alınamazdı. Kurul, incelenmesi için gerek hissedarlar arasından gerekse de dışarıdan birden fazla müfettiş tayin edebilirdi.⁹⁵⁸

Genel kurul, her yıl gerçekleşen toplantısında bankanın genel işleyişine dair yönetim kurulu tarafından düzenlenen tasarı ve hesaplara dair müfettiş raporunun okunması sonucu bunları kabul ya da reddedebilirdi. Ayrıca;

1. Hisselerin kâr oranını belirlerdi.
2. Yönetim kurulu üyelerinin yerine yenilerini atardı.
3. Bankanın bütün işlerini müzakere yoluyla karara bağlayabilirdi.
4. Gerektiğinde yönetim kurulunun yetki alanını genişletebilirdi.
5. Bankanın sermayesinin artırılmasına karar verilebilirdi. Ancak banka sermayesinin en az çeyreğine sahip hissedar mevcut olup bunların çoğunluğunun oyu olmadıkça sermaye arttırmaya karar verilemezdi.
6. Kurul tarafından yönetmeliğe uygun olarak alınmış kararlar, herkes için bağlayıcı hükmündeydi.

Kurulun toplantıları bir deftere kaydedilir ve bu defterin altına başkan, oy toplamakla görevlendirilen iki üye ve kâtip tarafından imza atılırdı. Ayrıca her toplantıda hazır bulunan hissedarların isimleri, ikamet adresleri ve her birinin sahip olduğu hisse miktarı bilgilerini içeren bir liste oluşturulurdu. Bu liste orada hazır bulunan hissedar tarafından imzalanır ve zabıt defterine eklenirdi. Ayrıca her toplantı sonrasında bu zabıt defterleriyle, yönetim kurulu ve müfettiş raporları, senelik bilanço bilgilerini ihtiva eden listelerden dörder nüsha Ticaret Bakanlığına iletilirdi.⁹⁵⁹

⁹⁵⁷ BOA.ŞD.1249/15.

⁹⁵⁸ BOA.İ.MMS.913/25.

⁹⁵⁹ BOA.A.DVN.MKL.60/28.

c. Mali İşler

Bankanın mali yılı mart ayının başı ile şubat ayının sonunu kapsamaktaydı. Ancak ilk mali yıl istisna olarak, bankanın kesin kuruluş tarihi ile o yılın şubat ayından ibaretti. Yönetim kurulu her mali yıl sonunda, bankanın alacak ve borçlarını içeren bir defter düzenlerdi. Bu defterle birlikte muvazene defteri ve hesapları, genel kurul toplantısından 40 gün önce müfettişlere teslim edilirdi. Genel kurulda bulunan her hissedar, bu defterleri inceleyebilme şansına sahipti.⁹⁶⁰

Bankanın senelik kârından öncelikli olarak %3 ihtiyat akçesi ayrılırdı. Kalan küsurat, hissedara verilmek yerine ilk üç yıl için sermayeye dâhil edilirdi. Bundan sonraki süre zarfında, kalan miktarın dağıtılıp dağıtılmayacağı ya da dağıtılma şekli, genel kurul tarafından belirlenirdi. Eğer kâr dağıtılacaksa, %8 kuruculara verilirdi. Kârdan kuruculara verilen bu oran, banka faaliyetine devam ettiği müddetçe aynı şekilde devam ederdi. 600 adet çıkarılacak kurucu hisse senetleri, kişinin ismine yazılı olacağı gibi beş sene süresince de satılamazdı.⁹⁶¹

Senelik kârdan ayrılan ihtiyat akçesinin, beklenmeyen masraflar ve durumlar için biriktirilmesi düşünülürdü. İhtiyat akçesi, şirket sermayesinin 4/1'ine ulaştığı zaman ise yeterli sayılır ve artık kârdan bu isimle pay ayrılamazdı. Bu miktarda eksilme olduğu takdirde tekrar para ayrılmaya başlanırdı. Bankanın kapatılması kararı alınması durumundaysa, mevcut ihtiyat akçesi tüm hissedarlara dağıtırdı. Bu kararın alınmasında, banka sermayesinin 3/4'ünün zarar görmesi önemli etken teşkil etmekteydi. Böyle bir durumda yönetim kurulu, genel kurul bankanın tasfiyesi meselesini görüşmek üzere olağanüstü nitelikte bir toplantıya davet ederdi.⁹⁶²

E. Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi

1. Kuruluşu

Bankanın yönetmeliğinin düzeltilmiş hali ve kuruluş talebi, 10 Mayıs 1916'da Ticaret ve Ziraat Bakanlığı tarafından bakanlar kuruluna gönderildi. Bakanlar kuruluysa, meseleyi tetkik edilmek üzere 1 Haziran 1916'da Heyeti Umumiye'ye

⁹⁶⁰ BOA.DH.EUM.EMN.103/15.

⁹⁶¹ BOA.ŞD.1249/15.

⁹⁶² BOA.ŞD.1249/15.

taşıdı. Maliye Bakanlığı 13 Haziran 1916 tarihli toplantısında, yönetmelik emsallerine göre uygun görüldü.⁹⁶³ Nihayetinde 18 Haziran 1916'da yapılan meclisi mahsus toplantısına katılan dışişleri, adliye, içişleri, maliye, harbiye, bahriye, ticaret, ziraat, milli eğitim, posta telgraf ve bayındırlık bakanları, bakanlar kurulu başkanı ve evkaf-ı hümayun bakan vekili, sadrazam ve şeyhülislam tarafından bankanın kurulmasına engel olacak bir durum bulunmadığından padişah onayına gönderilmesi kararlaştırıldı.⁹⁶⁴ Kuruluş için padişah izni 20 Haziran 1916'da verildi. Aynı gün yapılan divanı hümayun toplantısında bu işi takip etmekle Ticaret ve Ziraat Bakanlığı görevli kılındı.⁹⁶⁵

Banka 11 Temmuz 1916'da merkezi Kayseri olarak faaliyete geçti. Kuruculardan, yapağı ve kitre tüccarı Kürkcüzade Ömer, manifatura ve hayvan tüccarı Taşcızade Mehmet, halı ve manifatura tüccarı İmamzade Raşit, tüccar Hacılarlızade Mustafa gibi kişiler aynı zamanda İttihat ve Terakki cemiyetine kayıtlıydı. Diğer kurucular ise belediye başkanı Çalık Ağazade Rıfat, pastırma tüccarı Kâtipzade Nuh Naci Efendi, halı imalatçısı ve tüccar Deranzade Mazhar Nuri Efendilerden oluşmaktaydı. Bütün işlemlerini Osmanlı kanunlarına uygun bir şekilde yerine getirecek banka gerek Osmanlı'nın diğer yerlerinde gerekse yurt dışında şubeler açabilirdi. Müddeti ise herhangi bir nedenden dolayı tasfiye edilmediği ya da uzatılmadığı taktirde 50 seneden ibaretti.⁹⁶⁶

Bankanın kurulmasının ardından acilen bir müdür görevlendirilmesi gerektiği İçişleri Bakanlığına, Posta Telgraf ve Telefon Bakanlığı tarafından şifreli olarak gönderildi.⁹⁶⁷ Fakat bu hususta bir görevlendirme yapıp yapılmadığı, yapıldıysa ne zaman ve bu kişinin kim olduğuna dair bir bilgiye tesadüf edilmedi.

Ticaretle uğraşan banka, mütareke ve milli mücadele dönemlerinde pek varlık gösteremedi.⁹⁶⁸ Buna rağmen Cumhuriyet döneminde de aktif bir şekilde faaliyet

⁹⁶³ “*Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi*”, *İktisadiyat Mecmuası*, 29 Haziran 1916, S.18, s.8.

⁹⁶⁴ **BOA.BEO.4420/3314443.**

⁹⁶⁵ **BOA.İ.DUT.119/116; BOA.MV.243/50; BOA.MV.250.145.**

⁹⁶⁶ Toprak, *Savaşın Ekonomisi*, s.102; **BOA.A.DVN.MKL.61/7; BOA.İ.DUİT.119/116.**

⁹⁶⁷ **BOA.DH.ŞFR.511/83.**

⁹⁶⁸ Ökçün, **a.g.e.**, s.232-233.

gösteren bankanın yönetmeliğinde 1927’de bazı değişiklikler yapıldı.⁹⁶⁹ Lakin 1936 yılında bankanın feshine karar verildi.⁹⁷⁰

2. Faaliyet Alanı

Bankanın faaliyetleri,

1. Genel olarak ticari ve mali işlerle ilgilenmek,
2. Hububat, yün, kitre üzerine avans vermek ve bunların alım satımını yapmak,
3. Nakliye için vasıta temin etmek,
4. Bayındırlık işleriyle ilgilenmek,
5. Menfaatine gelecek işlere girişmek,
6. Arazi ve bataklıkları tarım açısından kullanılabilir hale getirmek,⁹⁷¹
7. Minibüs ve tramvay işletmek,
8. Maden kazmak ve işletmek,
9. İmalathaneler açmak,
10. Ziraat makineleri getirmek,
11. Memleket için yararlı işleri yaptırmak veya yapmaktan ibaretti.⁹⁷²

3. Sermayesi

Sermayesi 46.000 lira olan banka, her biri birer liradan 46.000 hisse çıkaracaktı. Bankanın hisse senetlerine rağbet oldukça fazla olmalıdır. Zira aynı yıl içinde bankanın ödenmiş sermayesi 45.000 liraya ulaştı.⁹⁷³ Genel kurul bu sermaye miktarını, hükümete haber verilmesi şartıyla bir katına kadar artırma yetkisine sahipti. Ancak bir katından fazla artırma durumu söz konusu olursa, hükümetin uygun görmesi gerekliydi.⁹⁷⁴

⁹⁶⁹ **BCA.30.18.1.1.26.58/12.**

⁹⁷⁰ Ökçün, **a.g.e.**, s.232-233.

⁹⁷¹ Bankanın kuruluş aşamasında faaliyetleri arasında arazi ihyası da bulunmaktaydı. Fakat yönetmeliğin Maliye Bakanlığı tarafından incelenmesi sırasında, bankanın arazi tasarruf ve kanunları uygulamasına tabi olmadığı gerekçesiyle ilgili maddenin feshedilmesi istendi. bk. “*Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 29 Haziran 1916, S.18, s.8.

⁹⁷² **BOA.BEO.4420/3314443.**

⁹⁷³ **BOA.DH.ŞFR.511/83.**

⁹⁷⁴ **BOA.ŞD.1255/33.**

14 Ağustos 1918'de banka genel kurulu kararıyla sermaye 70.000 liraya çıkarıldı.⁹⁷⁵ Ancak Ticaret Bakanlığına artırılan miktarın tam olarak denkleştirilip denkleştirilmediği banka tarafından bildirilmedi. Fakat daha sonra bu sermayenin tamamının ödendiği bilgisine erişildi. Akabinde 1 Mart 1919'da bu tutara 130.000 lira daha eklendi ve her biri birer lira kıymetinde 130.000 tane hisse senedi çıkarıldı. Böylece bankanın her biri birer liradan 200.000 hisse senedi oldu. Bu sermayenin tamamının imza ve yarısının da satılmış olması lazımdı. Ayrıca çıkaracağı hisse senetlerinin örnekleri Ticaret Bakanlığına onaylatırmalıydı.⁹⁷⁶

İsme yazılı ve Türkçe olarak düzenlenen hisse senetlerini yalnızca Osmanlı vatandaşı kimseler satın alabilirdi. Başlangıçta geçici surette verilen senetler, üç ay sonra aslıyla değiştirilirdi. Ayrıca bunların ücreti kayıt sırasında peşin tahsil edilmekteydi. Senetlerin, birer sıra numarası, koçanlı, bankanın resmi mührü, yönetim kurulu üyelerinden iki kişinin ve veznedarın imzalarını taşıması gerekli görüldü. Hisse senetlerinin satışı ya da farklı birine havalesi yönetim kurulunun uygun görmesine bağlıydı. Bu şekilde satılacak hisse senedi, banka defterine kaydedilir ve altına müşteri ile yönetim kurulu başkanına imza attırılırdı. Senetlerin birden çok kişi tarafından paylaşılması mümkün olmadığı için banka, sadece bir kişiyi hissedar olarak kabul ederdi. Bir hissedarın alacaklarının veya varislerinin, bankanın mallarını haczettirme hakları bulunmamaktaydı. Hukuki açıdan bankanın muhasebe defterini ve genel kurul kararlarını kabul etmek zorundaydılar.⁹⁷⁷

Sermayenin yarısının herhangi bir nedenden dolayı kaybedilmesi durumunda, bankanın tasfiye kararı teklif edilebilirdi. Bankanın tasfiye süreci yalnızca böyle bir durumun söz konusu olmasında gündeme gelebilirdi. Genel kurul bu süreci yürütecek olup, tasfiye işlemlerine ve hesaplara karar verebilirdi. Gerektiğinde bunun için bir memur görevlendirebilirdi. Lakin bu kararın alınabilmesinde, genel kurulda banka sermayesinin en azından yarısına denk hisse senetlerine sahip hissedarların hazır bulunması şarttı.⁹⁷⁸

⁹⁷⁵ BOA.ŞD.1255/33.

⁹⁷⁶ BOA.İ.DUİT.119/117.

⁹⁷⁷ Toprak, *Savaşın Ekonomisi*, s.102; BOA.A.DVN.MKL.61/7.

⁹⁷⁸ BOA.İ.DUİT.119/116.

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Bankanın işleri, genel kurula mensup yedi üyeden oluşan yönetim kurulu tarafından yürütülürdü. İlk beş sene için görevlendirilen üyeler, kurucular tarafından tayin edilirdi. Bu sürenin dolması ve kurulun ilk yenilenmesi esnasında, üyeler kura usulüyle belirlenirdi. Daha sonrası için ise her yıl üç üye çıkarılarak ve yerlerine yenilerinin atanması suretiyle kurul üyeleri seçilirdi. Çıkarılan üyelerin tekrar görevlendirilmesi mümkündü. Ancak genel kurulda bulunan herkes, yönetim kurulunda yer alamazdı. Bunlardan en az 100 adet hisseye sahip olanlara bu hak tanınmaktaydı. Bu hisse senetleri üyelerin görevleri süresince, banka sandığında emanet olarak bekler ve satılamazdı. Nitekim senetlerin üzerine de satılamayacaklarını belirten bir mühür basılırdı. Üyeler, safi hasıllattan kendilerine tahsis edilecek miktardan başka, kurulda hazır buldukları günler için yarımşar lira alırlardı.⁹⁷⁹

Kurul üye sayısında, herhangi bir sebepten dolayı bir eksilme meydana gelirse, yönetim kurulu eksikliği gidermek adına derhal geçici üyeler tayin ederek işlerin aksamasına mâni olurdu. Bundan sonraki ilk genel kurul toplantısında ise asıl üyeler görevlendirilirdi. Her ay başında bankanın merkezinde yapılacak olan yönetim kurulu toplantısına katılamayacak üyeler, bir başka üye arkadaşına vekâlet bırakmak zorundaydı. Vekaleti alan üye kendi oyuyla birlikte iki oy hakkına sahipti. Bunun dışında ihtiyaç oldukça da toplanacak kurulda kararlar, üyelerin çoğunluğunun, yani en az dört üyenin, oylarına göre alınırdı. Şayet çoğunluk sağlanamazsa, karar bir sonraki toplantıya bırakılırdı. Kararlar, yönetim kurulu ve toplantıya katılan tüm üyeler tarafından imzalanan zabıt defterine kaydedilirdi.⁹⁸⁰

Kurul bankanın tüm varlıkları ve idaresi üzerinde tam yetkiye sahipti. Mesela;

1. Hakem tayin edebilirdi.
2. Genel kurula sunulacak hesapları düzenleyebilirdi.
3. Kâr oranını teklif edebilirdi.

⁹⁷⁹ BOA.ŞD.1255/33.

⁹⁸⁰ BOA.A.DVN.MKL.61/7.

4. Ayrıca işlerini belirli bir zaman için kısmen veya tamamen birkaç kişiye vekâlet bırakabilirdi.⁹⁸¹
5. Herhangi bir zamanda genel kurulu bankanın süresini uzatmak, tasfiye etmek ya da başka bir şirketle birleşmesini teklif etmek maksatlı toplantıya davet edebilirdi.⁹⁸²

b. Genel Kurul

Genel kurul, muntazam olarak toplanan hissedarlardan oluşurdu. Kurulda bir hissedarın yer alabilmesi için vekâleten ya da asaleten en az 50 hisseye sahip olması lazımdı. Bunların her 50 hisse için bir oy hakkı bulunurdu. Bir hissedar en fazla 10 oy hakkına yani 500 hisseye sahip olabilirdi. Her yıl nisan ayında bankanın merkezinde olağan şekilde bir araya gelen kurul, gerektiğinde yönetim kurulu tarafından olağanüstü nitelikte toplantıya davet edilirdi. Toplantılarından 20 gün önce Ticaret Bakanlığına tarih bildirilirdi. Böylece bakanlık gerekli gördüğü durumda, toplantıya bir komiser görevlendirebilirdi. Toplantı davetiyeleri gününden en az bir ay önce İstanbul, Kayseri ve gerekli görülen diğer yerlerdeki resmî gazetelerde ilan edilerek, hissedarların haberdar olması sağlanırdı. Genel kurulun karar alabilmesi ve toplanmış sayılabilmesi için sermayenin 4/1'ine sahip hissedarların burada hazır bulunması gerekirdi. Bu durumu anlamak için toplantıdan 10 gün önce hisseler, yönetim kurulu tarafından belirlenen bir yere teslim edilirdi. Şayet toplantıya katılacak üyelerin sahip oldukları hisse miktarı yeterli değilse, daha sonraki bir tarihte tekrar bir araya gelmek elzemdi.⁹⁸³

Toplantıyı yönetim kurulu başkanı yönetirdi. Eğer toplantıya katılamayacaksa yerine bir vekil bırakırdı. Üyeler arasında en fazla hisseye sahip iki kişi de oy toplamak üzere görevlendirilirdi. Bu iki kişi ise toplantıyı kayda geçirecek kâtabi belirlerlerdi. Müzakere olunacak konuların listesi yönetim kurulu tarafından hazırlanırdı. Sermayenin %10'una sahip hissedarlar, yönetim kuruluna toplantıdan 10 gün öncesine kadar listeye dahil edilmek üzere konu önerisinde bulunabilirdi. Toplantıda sadece bu listede bulunan konular görüşülür ve kararlar çoğunluğun oyu yönünde verilirdi.⁹⁸⁴

⁹⁸¹ BOA.MV.250.145.

⁹⁸² BOA.A.DVN.MKL.61/7.

⁹⁸³ BOA.İ.DUİT.119/116.

⁹⁸⁴ BOA.İ.DUİT.119/116.

Kurul toplantısı bir deftere kaydedilir ve defter, başkan, oy toplamakla görevlendirilen iki üye ve zabıt kâtabi tarafından imzalanırdı. Ayrıca defterin bu sayfasına, toplantıya katılan üyelerin isimleri, ikamet adresleri ve sahip oldukları hisse miktarını belirten bir liste eklenirdi. Bu listenin altına orada bulunan üyeler imza atarlardı. Toplantı sonrasında, yönetim kurulu ve müfettiş raporları, senelik bilanço, genel kurul zabıtnameleri ile toplantıda hazır bulunan hissedarların isimleri ve hisse miktarlarını içeren bir dosya hazırlanırdı. Bu dosyanın dörder nüshası Ticaret Bakanlığına iletilirdi.⁹⁸⁵

Genel kurul;

1. Hesapların kontrolü için üyeler arasından veya dışarıdan müfettiş tayin edebilirdi.
2. Kurulda yönetim kurulu tarafından her yıl hazırlanan ve toplantıda görüşülen hesaplar ve müfettiş raporları değerlendirilip kabul veya reddedebilirdi.
3. Hisselerin kâr oranını belirlerdi.
4. Yönetim kurulu üyelerini atayabilirdi.
5. Bankanın işlerine dair kesin kararlar verebilirdi.
6. Yönetim kurulu üyelerinin yetkilerini genişletebilirdi.
7. Sermayenin artışına karar verebilirdi. Fakat bunun için genel kurul toplantısına katılan üyelerin hisselerinin toplamı, sermayenin 3/1'ine denk gelmeliydi.
8. Kurul tarafından, yönetmeliğe uygun olarak verilen kararlara herkes uymak zorundaydı.⁹⁸⁶
9. Genel kurul, her yıl hisse senetlerinin bir miktarını kura yöntemiyle tedavülden kaldırabilirdi. Bunun için her yıl safi gelirden %5 ayrılmasına karar verebilirdi. Kurada çıkan hisse senetleri hissedardan geri istenir ve onların yerine birer joisans hissesi takdim edilirdi. Bu yeni hisse sahipleri eskiden olduğu gibi kâr oranından alabilirken hisse faizinden yararlanamazlardı.⁹⁸⁷

⁹⁸⁵ BOA.MV.243/50.

⁹⁸⁶ BOA.A.DVN.MKL.61/7.

⁹⁸⁷ BOA.İ.DUİT.119/117.

Kurul, banka yönetmeliğinin 23. maddesi gereğince şehrin batısındaki, bankanın merkez idaresinde 9 Nisan 1917 Pazartesi günü olağan olarak toplandı. Vekaleten ya da asaleten 50 hisseye sahip hissedarların, toplantı gününden en az 10 gün önce sahip oldukları hisse senetlerini, bankanın merkez idaresindeki veznelere teslim etmeleri gerekmekteydi. Karşılığında ise bu kişilere giriş belgesi verilirdi. Banka bu toplantı davetiyesini 22 Şubat 1917'den itibaren ilan etmeye başladı.⁹⁸⁸ Nitekim belirtilen tarihte, bankanın merkez idaresinde toplanan genel kurulda hesaplar incelendi. Sonucundaysa, %20 ihtiyat akçesi ayrılmasına, %4 faizden bedeli birer lira olan hisse senedi sahiplerine 52 kuruş 10 para kâr ödenmesine, mevcut sermayenin, 24.000 liralık ilave hisse senedi çıkarılmasıyla, 70.000 liraya ulaştırılmasına karar verildi. Böylece bir an önce, 24.000 liralık hissenin peşin ücret karşılığı satılmasına başlanmalıydı.⁹⁸⁹

c. Mali İşler

Bankanın mali yılı, ocak ayı başından aralık ayı sonuna kadardı. İlk yıl istisna olarak mali yıl, bankanın kesin kurulduğu tarihten o yılın aralık ayının sonunu kapsayacaktı. Yönetim kurulu, her mali yıl sonunda yapılacak genel kurul toplantısından 40 gün önce bankanın alacak verecek bilgilerini içeren bir defteri, istatistik defterini ve hesapları müfettişlere teslim etmek durumundaydı. Genel kurulda bulunan her üye, bu defterleri inceleme hakkına sahipti.⁹⁹⁰

Senelik kârdan öncelikle istisnasız bir şekilde, hisseler için bedeli belirlenmiş olan %4 faiz verilirdi. İkinci olarak ihtiyat akçesi için kârın %10'u ayrılırdı. Kalan miktardan, %5 yönetim kurulu üyelerine, %3 idari memura, %2 kurucu hissedarlara, kalan %90'ı ise hisse kârı olarak hissedarlara dağıtılırdı.⁹⁹¹ 6 Mayıs 1919'da %4 faiz ve %10 ihtiyat akçesi değiştirilmeyip ayrı bir maddeye alınırken, diğer oranlarda farklılıklar meydana geldi. Değiştirilmeyen oranların alınmasından sonra kalan kısım, %5 yönetim kurulu üyelerine, %15 banka memurlarına, %2 genel kurulun uygun göreceği hayır işlerine ayrıldıktan sonra kalan %78'i hisse kârı olarak hissedarlara

⁹⁸⁸ “*Kayseri Milli İktisat Osmanlı Anonim Şirketi*”, **Takvim-i Vekayi**, 20 Mart 1917, S.2815, s.2.

⁹⁸⁹ “*Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 10 Mayıs 1917, S.55, s.6.

⁹⁹⁰ **BOA.A.DVN.MKL.61/7.**

⁹⁹¹ **BOA.İ.DUİT.119/116.**

iletildi.⁹⁹² Ancak kârdan ayrılan %2'lik miktarın hangi hayır işlerinde kullanılacağı ya da kullanıldığına dair bir bilgi bulunmadı.

İhtiyat akçesi senelik kârdan, bankanın olağanüstü durumlarda kullanması için ayrılan miktarın adıydı. Bu paranın miktarı sermayenin 4/1'ine denk gelinceye kadar ayrılmaya devam edilir, istenilen tutara ulaşıktan sonra yeterli görülürdü. Senelik hasılat, hisse başına verilecek olan %4 faiz yahut hisse kârına yetmediği zaman eksik kısım ihtiyat akçesinden giderilirdi. Ayrıca bankanın kapatılması söz konusu olursa, ihtiyat akçesinde bulunan para bütün hissedarlara eşit olarak pay edilirdi.⁹⁹³

Banka, faaliyete geçtiğinden itibaren bir yılı henüz doldurmadan, 35.571 Osmanlı lirası yani sermayesinin %77 oranında net kâr sağladı. Ayrıca birer liralık hisse senetlerine 52.25 kuruş tutarında kâr dağıtabildi.⁹⁹⁴

F. Kayseri Köy İktisat Bankası

1. Kuruluşu

Konya'daki uygulamanın benzeri olarak, 1916'da Kayseri kaymakamı Zekai Bey'in girişimiyle Kayseri Köy İktisat Bankası'nın kurulması kararlaştırıldı. Banka, toprak sahibi ve hayvan tüccarı İmamzade Mehmet Bey, toprak sahibi Uşakizade Osman Zeki Bey, toprak sahibi Bahçecizade Hacı Mehmet Efendi, jandarma subayı Mehdizade Mazhar Bey, Şeriye Mahkemesi Başkâtibi Gözübüyükzade Sabit Efendi tarafından kuruldu. Bu kişilerin hepsi aynı zamanda İttihat ve Terakki cemiyetine kayıtlı kimselerdi.⁹⁹⁵ Ayrıca, Tefcurzade İsmail, Tasmazade Mehmet Rahmi, Emiranzade Tahir, Develi'den Develizade Osman Nuri ve KocabeYZade Şükrü Efendileri de kurucular arasında saymak mümkündür.⁹⁹⁶

Kayseri merkezli anonim şirket olarak teşkil edilen bankanın, bütün işlemleri Osmanlı Devleti'nin kanun ve nizamnamelerine uygun olarak yerine getirilmeliydi. Ayrıca Osmanlı'nın başka yerlerinde ya da yurt dışında şube açabilirdi. Bankanın

⁹⁹² BOA.BEO.4571/342790.

⁹⁹³ BOA.MV.243/50.

⁹⁹⁴ Toprak, *Savaşın Ekonomisi*, s.102.

⁹⁹⁵ Toprak, *Savaşın Ekonomisi*, s.101.

⁹⁹⁶ BOA.ŞD.1259/11.

müddeti herhangi bir sebepten dolayı feshedilmeği yahut uzatılmadığı müddetçe 50 seneden ibaretti.⁹⁹⁷

Kurulması için gerekli girişimlerin yapıldığı banka yönetmeliği, 27 Nisan 1917'de Ticaret Bakanlığı tarafından incelendi. Gerekli görülen düzeltmelerin yapılmasının ardından 23 Haziran 1917'de sadarete gönderildi. Belge 28 Haziran'da Maliye ve Bayındırlık Bakanlığına iletildi. 13 Ekim tarihinde ise meclisi vükelaya görüşülmek üzere havale edildi. Ancak bankanın kuruluşuna izin verildiğine dair bir belgeye rastlanmadı.⁹⁹⁸ Bankanın kuruluş işlemleri ancak 1920 yılında tamamlanabildi ve yoluna Kayseri Çiftçiler Bankası O.A.Ş. olarak devam etti. Fakat bankaya 1928'de Kayseri İktisat Müdürlüğü tarafından fesh ve tasfiye davası açıldı.⁹⁹⁹ Bu davanın neticesine dair bir malumat bulunamadı.

2. Faaliyet Alanı

Bütün mali işlerle ilgilenecek banka,

1. Hayvan, yol ve kitre gibi tarıma katkı sağlayacak unsurlar için avans verebilirdi. Ayrıca bunların alım satımını yapabiliirdi.
2. Nakliye vasıtaları konusunda yardımcı olabilirdi.
3. Köylerin gelecek yılki mahsulatına karşılık olarak, en azından üç imzalı senetle borç sağlayabilirdi.
4. Menfaatine uygun düşen zirai ve sanayi işleriyle ilgilenirdi.
5. Arazi sulayabilirdi.
6. İmalathane açabilirdi.
7. Ziraat için gerekli makineleri getirtebilirdi.
8. Köylü ve kasaba ahalisinin emanetlerini kabul edebilirdi.
9. Altın ve mücevherleri kasasında emanet olarak tutabilirdi.¹⁰⁰⁰

3. Sermaye

Bankanın sermayesi 25.000 Osmanlı lirası olup bu miktarın her biri bir liralık 25.000 senede bölünürdü. Genel kurulun bu miktarı bir katı artırma yetkisi bulunurdu.

⁹⁹⁷ BOA.ŞD.1259/11.

⁹⁹⁸ BOA.ŞD.1259/11.

⁹⁹⁹ Ökçün, a.g.e., s.233-234.

¹⁰⁰⁰ BOA.ŞD.1259/11.

Şayet sermaye bir katından daha fazla artırılabilecekse, hükümetten izin alınması zorunluydu. Türkçe olarak düzenleyeceği hisse senetlerinin örneklerini onaylatmak üzere, Ticaret Bakanlığına iletmek durumundaydı. Banka sermayesinin tamamı imza olunduktan ve %20'si ödendikten sonra kurulmuş sayılırdı. Hissedarlara ödedikleri taksite göre geçici senet verilirdi. Hisse bedelinin yarısı ödendikten sonra ise bu geçici senetler asıllarıyla değiştirilirdi. İlk taksiti ödendikten sonra kalan miktar dört senede dört taksit halinde ödenirdi. Yönetim kurulu kararıyla taksit ödemeleri, vaktinden 30 gün önce Kayseri gazetesi ve İstanbul'da Türkçe olarak çıkan günlük gazetelerde ilan edilirdi.¹⁰⁰¹

Taksit gününde ödemesi gereken tutarı yatırmayan hissedarlardan herhangi bir uyarıya gerek olmaksızın, %5 faiz alınırdı. Ayrıca banka bu kişilere karşı dava açabilir hatta hisseleri de satabilirdi. Bankanın bu sebepten dolayı satmaya karar verdiği hisse senetlerinin numaraları öncelikle gazetede ilan verilirdi. 15 gün içinde herhangi bir ödeme yapılmaması durumunda, banka, ihtar yapmaksızın senedi satabilirdi. Şayet bu sürede banka bir zarar etmişse, bu miktar da hisse sahibinden tahsil edilirdi. Satılan hisse senedi, iptal edilir ve yerine eskisinin numarasını da içeren bir senet yeniden düzenlenirdi. Kişinin borcu, eğer hisse senedinin ederinden fazlaysa, kalan kısım yine eski hisse sahibinden talep edilirdi. Ancak senet tutarı borçtan fazla gelmişse, artan miktar sahibine teslim edilirdi.¹⁰⁰²

Hisse senetleri isme yazılı olacağı gibi sahiplerinin de Türk ve çiftçi olması gerekiyordu. Numaralı ve koçanlı olan senetlerin üzerinde, bankanın mührüyle birlikte yönetim kurulu üyelerinden iki kişinin ve veznedarın imzası bulunmalıydı. Hisse senetlerinin satışında, banka idaresinin bu durumu onaylaması lazımdı. Ayrıca satış işlemi yapılan hisse senedinin bilgileri bankanın defterine kaydedilirdi. Hisse senetlerinin bölüşülmesi, birden çok sahibi olması banka nazarında mümkün değildi. Dolayısıyla her senet için bir hissedar tanınırdı. Hissedarın varis ya da alacaklıları hiçbir şekilde bankanın mülküne haciz koyduramadıkları gibi işleyişine de karışamazlardı.¹⁰⁰³

¹⁰⁰¹ BOA.ŞD.1259/11.

¹⁰⁰² BOA.ŞD.1259/11.

¹⁰⁰³ BOA.ŞD.1259/11.

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Bankanın işleri, genel kurula mensup, beş üyeden oluşan bir yönetim kurulu tarafından yürütülürdü. İlk beş yıl için göreve gelecek üyeler, banka kurucularından Bağcurzade İsmail, Taşcızade Mehmed Rahmi, Emirzade Tahir, Develizade Osman, Kocabeyzade Şükrü Efendiler tarafından seçilirdi.¹⁰⁰⁴

Beş sene müddetle seçilen üyelerin görev sürelerinin bitmesinden sonra kurulda yapılacak ilk yenilenmede adaylar kura yöntemiyle belirlenirdi. Kurulda yer alabilmek için hissedarların her birinin en az 15 hisse senedine sahip olması şartı aranırdı. Bu senetler üyelerin görev süreleri boyunca, bankanın kasasında emanet olarak kalırdı. Ayrıca bunların üzerine satılamayacağını belirten bir mühür basılırdı. Kurul üyelerinin bir veya birkaçının ölüm ya da farklı sebeplerden dolayı görevden ayrılması sonucu meydana gelen boşluk, yönetim kurulunun geçici olarak üye görevlendirmesiyle doldurulurdu. Daha sonra genel kurul, asıl üyeyi atardı. Kurul üyeleri arasından toplantılara başkanlık etmek üzere her yıl bir başkan ve bir başkan yardımcısı seçilirdi. Bunların yokluğunda yerlerine kurul üyelerinden biri vekalet ederdi. İlâveten üyelerden yurt dışında ikamet edip ya da başka bir sebeple toplantıya katılamayacak olanlar da kendi yerlerine oy kullanmak üzere bir arkadaşlarına vekâlet bırakabilirdi. Bir üye kendi oyuyla birlikte ikiden fazla oy kullanamayacağı için her üye sadece bir üyenin yerine vekillik yapabiliirdi.¹⁰⁰⁵

Kurul toplantıları ihtiyaca göre düzenlenebileceği gibi her ayın başında, bankanın merkezinde yapılırdı. Toplantıların geçerli sayılması için en az üç üyenin toplantıya katılım sağlaması gerekirdi. Kararlar oy çokluğuyla alınırdı. Eğer oylar arasında eşitlik olursa, karar bir sonraki toplantıya bırakılırdı. Bu toplantıda da çoğunluk sağlanamamışsa teklif reddedilmiş sayılırdı. Toplantılar, zabıt defterine kaydedilir ve ilgili yerin altına başkan ve toplantıda hazır bulunan üyeler tarafından imza atılırdı. Üyeler kendilerine tahsis edilecek hisseden başka, kurulda hazır

¹⁰⁰⁴ BOA.ŞD.1259/11.

¹⁰⁰⁵ BOA.ŞD.1259/11.

buldukları günler için yarımşar lira ücret alabilirlerdi. Üyelerin bundan başka bir ücret almaya hakları yoktu.¹⁰⁰⁶

Bankanın bütün işlerini her türlü koşulda yürütme yetkisine sahip olan kurul, hukuki konularda hakem de tayin edebilirdi. Ayrıca genel kurula sunulacak hesap listesini düzenler, kâr oranını teklif eder, kurul başkanı mahkemeye davalı ya da davacı sıfatıyla banka adına katılabilirdi.¹⁰⁰⁷

b. Genel Kurul

Belirli zamanlarda toplanacak olan genel kurul bir nevi, hissedarların genel sözcüsü konumundaydı. Bir hissedarın genel kurulda bulunabilmesi için en az beş hisseye sahip olması şartı aranırdı. Her beş hisse için bir oy hakkına sahip olan hissedarın, en fazla 30 oy kullanması mümkündü. Bu durumda bir kişi maksimum 150 hisseye sahip olabilirdi. Her yılın mart ayında bankanın merkezinde olağan olarak bir araya gelen genel kurul, bunun dışında gerektiği zaman yönetim kurulu tarafından olağanüstü olarak toplantıya davet edilebilirdi. Yıllık genel kurul toplantısından en az 20 gün önce, yazılı olarak Ticaret Bakanlığı haberdar edilmeliydi. Böylece bakanlık toplantı için bir komiser görevlendirebilirdi.¹⁰⁰⁸

Kurul davetiyeleri, toplantı tarihinden en az bir ay öncesinden gazetelerde ilan edilirdi. Toplantıya katılan üyelerin sahip oldukları hisse miktarı, sermayenin 4/1'ine denk ise toplantı geçerli sayılırdı. Bu durumu anlamak için toplantıya katılacak üyeler, davetiyede belirtilen zamandan 10 gün önce yönetim kurulu tarafından tespit edilmiş mahallere, senetlerini teslim etmeleri lazımdı. Eğer toplantıya katılacak üyenin sahip olduğu hisse miktarı, istenilen düzeyde değilse ikinci bir toplantı yapılırdı. Bu toplantıları yönetim kurulu başkanı yürütürdü. Başkanın bulunmadığı durumlarda ise üyelerden birine bu görevi yerine getirmesi için vekâlet verilirdi. Toplantıya katılanlardan en fazla hisseye sahip iki kişi de oy toplama işiyle görevlendirilirdi. Burada görüşülecek konuların listesi yönetim kurulu tarafından hazırlanırdı. Banka sermayesinin en az %10'una sahip hissedarlar, toplantı tarihinden 10 gün öncesine kadar bu listeye eklenmesini istedikleri konuları yönetim kuruluna iletebilirlerdi.

¹⁰⁰⁶ BOA.ŞD.1259/11.

¹⁰⁰⁷ BOA.ŞD.1259/11.

¹⁰⁰⁸ BOA.ŞD.1259/11.

Toplantıda bu listede bulunmayan konular görüşülmediği için gündem önceden belirlenmekteydi. Kararlar çoğunluğun görüşü yönünde alınırdı.¹⁰⁰⁹

Toplantıda görüşülen konular ve alınan kararlar bir deftere kaydedilirdi. Ve bu defterin altına başkan, oy toplayan iki üye ve kâtip tarafından imza atılırdı. Defterle birlikte o gün toplantıya katılan üyelerin isimleri, ikamet adresleri ile sahip oldukları hisse miktarını içeren liste gerektiğinde incelemek üzere saklanırdı.¹⁰¹⁰

Kurul;

1. Hesapların incelenmesi için üyeler arasından ya da dışarıdan müfettiş görevlendirebilirdi.
2. Müfettiş raporları ve yönetim kurulu tarafından sunulan senelik layihayı ret ya da kabul edebilirdi.
3. Hisselere verilecek kâr oranını belirlerdi.
4. Görev süresi dolan kurul üyelerinin yerlerine yenilerini atardı.
5. Yönetim kurulunun iktidarının geçerliliğine karar verebilirdi.
6. Kısacası bankanın işleyişine dair bütün işlerde kesin karar verme hakkına sahipti.
7. Ancak banka sermayesinin artırılmasına karar verebilmesi için genel kurul toplantısındaki üyelerin sermayenin 3/1'ine denk hisseye sahip olması ve çoğunluk kararının bu yönde olması gerekiyordu.
8. Genel kurulun almış olduğu kararlar, yönetmeliğe uygun olması koşuluyla, kesin karar hükmünde olup herkesin uymasını zorunlu kılardı.¹⁰¹¹

c. Mali İşler

Bankanın mali yılı ocak ayı başından aralık ayı sonuna kadardı. Ancak ilk yıl istisna olarak mali yıl, bankanın kesin kurulduğu ay ile o yılın aralık ayı arasındaydı. Yönetim kurulu her mali yılın sonunda, bankanın alacak verecek bilgilerini içeren bir defterle muvazene ve hesapları, genel kurul toplantısından 40 gün öce müfettişlere

¹⁰⁰⁹ BOA.ŞD.1259/11.

¹⁰¹⁰ BOA.ŞD.1259/11.

¹⁰¹¹ BOA.ŞD.1259/11.

sunmalıydı. Genel kurulda bulunan her üyenin bu defterleri inceleme imkânı bulunmaktaydı.¹⁰¹²

Senelik kârdan istisnasız bir şekilde hissedarlara sermayeye katılım oranlarına göre %4 faiz olarak verilirdi. İlaveten ihtiyat akçesi için kârdan %20 ayrıldıktan sonra kalan kısımdan, %5 yönetim kurulu üyelerine, %4 banka müdürüne, %2 memurlara, %6,5 köy okulları ve yolları ihtiyacı için, %2,5 zekât olarak köylerin gerekli ihtiyaçlarına, geri kalan %80 hissedara kâr hakkı olarak dağıtılırdı. Genel kurul, her yıl hisse senetlerinin bir miktarını kura yöntemi ile tedavülden kaldırırdı. Böylece safi gelirden her yıl %10 ayrılmasına karar verilirdi. Kurada çıkan hisseler joisans hissesiyle değiştirilirdi. Bu yeni hisse sahipleri eskiden olduğu gibi kâr almaya devam ederken %4'lük faizden mahrum kalırlardı.¹⁰¹³

G. Eskişehir Çiftçi Bankası

1. Kuruluşu

Bankanın kurulması hususunda, Eskişehir kaymakamlığı tarafından bir dilekçe ve yönetmelik Ticaret Bakanlığına gönderildi. Bakanlık, 10 Haziran 1918'de yönetmeliği inceleyerek birtakım değişiklikleri gerekli gördü.¹⁰¹⁴ İstenen düzeltmelerin yapılmasının ardından yönetmelik, 25 Ağustos 1918'de bakanlar kuruluna gönderildi.¹⁰¹⁵ Nihayetinde, 51 sene müddetle Eskişehir Çiftçi Bankası Osmanlı Anonim Şirketi adıyla kurulması konusunda bakanlar kurulu ve meclisi vükela onay için padişaha gönderilmesinde bir engel görmedi. Bankanın kurulması için gerekli olan padişah izni 29 Ekim 1918'de verildi.¹⁰¹⁶ Bundan sonraki süre zarfında prosedürlerin takip edilmesinde, Ticaret ve Ziraat Bakanlığı görevli kılındı.¹⁰¹⁷

Kayseri Köy İktisat Bankası'nın kuruluşuna önderlik eden Zekai Bey, Eskişehir kaymakamı olarak bu kez de Eskişehir Çiftçi Bankası'nın kuruluşunda rol

¹⁰¹² BOA.ŞD.1259/11.

¹⁰¹³ BOA.ŞD.1259/11.

¹⁰¹⁴ BOA.ŞD.1263/36.

¹⁰¹⁵ BOA.ŞD.1263/36.

¹⁰¹⁶ BOA.BEO.4540/340482; BOA.İ.DUİT.122/42.

¹⁰¹⁷ BOA.MV.249/213; BOA.İ.DUİT.122/42.

oyladı.¹⁰¹⁸ Banka kurucuları aralarından, Hacı Hafız Ömer Efendi'yi yazışmaları takip etmek ve gerektiğinde kendileri adına imza atmak üzere 16 Nisan 1918'de vekil tayin ettiklerine dair bir vekâletnameyi Maliye Bakanlığına gönderdiler. Ancak sebebi bilinmemekle birlikte, 18 Nisan 1918 tarihinde banka kurucularının bu kararlarından vazgeçip, Dülgerzade Mehmet Kazım Efendi'ye vekalet vermek istedikleri öğrenildi.¹⁰¹⁹ Bu vekâletnamede isimleri ve imzaları bulunan banka kurucuları şunlardır; Dülgerzade Mehmet Kazım, tüccardan Çifcizade Hafız Osman, Tüfekçizade Arif, Şerbetçizade Ahmet, Hüseyinzade Veli Bey, Hacı Çakırzade Mehmet, Süleyman Efendi, Haçerini, Mustafazade Hacı Mustafa ve Zeytunzade Hasan Tahsin, tarım aletleri tüccarları Şehabettin, Hacı Akdemzade Hacıveli ve Hacı Dost Mehmet, manifatura tüccarı Hacı Kerim, Me'mure mahallesinden halı tüccarlarından Bekir Efendi, Yaverviran köyünden Abdulazim ve Ömer Lütfü, Şerif köyünden Hacı Mennan oğlu Hacı Ahmet, Me'mure köyünden Nur Mehmet ve Hacı Müslüm, İhsaniye köyünden Çakır Hasan, Paşa mahallesinden Hacı İbrahimzade Takiyeddin, Seyfizade ve damadı Ali, Osmaniye köyünden Şah Merdan, Eskişehir Şirket-i İttihadiye Genel Müdürü Hacı Eyüp, Teşvikat-ı İktisadiye Şirketi Müdürü Abdülkadirzade Ömer Fevzi, Eskişehir Milli Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi Genel Müdürü Abdullah Sabri'dir.¹⁰²⁰ Bankanın 28 kurucusunun büyük çoğunluğunu ticaretle uğraşmakta olan tüccarlar oluşmaktaydı. Buna göre 15 tüccara, 10 çiftçi ve 3 şirket yöneticisi eşlik etti.

Bankanın müdürünün kim olduğu bilinmemekle beraber, müdür yardımcısı Kazım Bey'dir. Kazım Bey ve arkadaşları Eskişehir kaymakamı Sami Bey tarafından 5 Temmuz 1919'da tutuklandı. Tutuklama sebebinin bankanın durumundan ya da kişisel bir sebepten mi kaynaklandığı, yanında tutuklanan arkadaşlarının bankayla bir alakasının olup olmadığı belgelerde belirtilmedi.¹⁰²¹

¹⁰¹⁸ Toprak, *Savaşın Ekonomisi*, s.101.

¹⁰¹⁹ BOA.ŞD.1263/36.

¹⁰²⁰ BOA.ŞD.1263/36; BOA.ADVN.MKL.66/2.

¹⁰²¹ BOA.DH.EUM.AYS.14/55. Bankanın kurulmasında rol oynayan, İttihat ve Terakki cemiyetine mensup, Eskişehir kaymakamı Zekai Bey'in görevden ayrılmasıyla, Hürriyet ve İtlaf Fırkasına yakın Sami Bey kaymakamlığa geldi. Sami Bey, bankada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mevduatının bulunabileceğini düşündü ve bankanın hesap kayıtlarının İstanbul'a gönderilerek, incelenmesini istedi. Banka yönetim kuruluysa, buna karşı çıktı. Banka ve kaymakam arasındaki bu tatsızlık esasen İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtlaf Fırkaları arasındaki mücadeleden kaynaklanmış olabilir. bk. Halime

Yönetmelik, bankanın kuruluşuna hükümet onayı verildikten sonra bir ay içinde İstanbul'da Takvim-i Vekayi ve diğer uygun bir gazetede, bankanın şubelerinin bulunduğu yerlerdeki Ceride-i Resmîye'de ve başka gazetelerde yayınlanmalıydı. İlaveten, yönetmelikte hükümet tarafından değişiklik yapılması istenirse, yönetmeliğin değiştirilmiş haliyle birlikte her yıl genel kurul kararları ve bilançolar gazeteler vasıtasıyla ilan edilmeliydi. Yönetmelik bastırılarak talep edenlere verileceği gibi bir defaya mahsus olarak yönetmeliğin 50 nüshası Ticaret Bakanlığına gönderilmeliydi.¹⁰²²

Banka Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini devam ettirdi. Fakat 1930 itibarıyla bankanın tasfiyesi işlemlerine başlandığına rastlandı.¹⁰²³

2. Faaliyet Alanı

Banka, Eskişehir dahilinde,

1. Kısa vadeli borç para vermek,
2. Ziraat aletleri, damızlık hayvan, tarımda verimi artıracak makine alet edevatı temin etmek,
3. Çiftçi ve tüccarın elindeki hububat, darı, yün, tiftik, lüle taşı gibi zirai mahsulat, hayvanlar ve madenler üzerine avans vermek,
4. Bataklıkları kurutup, tarıma elverişli bir hale getirmek,
5. Orman yetiştirmek,
6. Maden işletmek,
7. Tarım aletleri imal ya da tamir için teşebbüste bulunan şahıslara ve şirketlere yönetmeliğe uygun olmak şartıyla borç verebilirdi. Bununla birlikte banka, bizzat bu işlere girişebilirdi.
8. Tarım mahsullerinin uygun fiyatlara nakliyatını temin etmek maksadıyla kendisi ya da iştirakle ortak olarak yolların inşasını sağlamak gibi faaliyetlerde bulunabilirdi.¹⁰²⁴

Doğru, "Eskişehir Çiftçi Bankası 1918-1930", **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1-2, 1990, s.270.

¹⁰²² BOA.İ.DUİT.122/42.

¹⁰²³ Ökçün, a.g.e., s.240.

¹⁰²⁴ BOA.ADVN.MKL.66/2.

3. Sermaye

Bankanın sermayesi 100.000 Osmanlı lirasıdır. Bu miktar her biri bir Osmanlı lirasından oluşan 100.000 hisseye ayrıldı. Genel kurul, bu sermayeyi bir katı kadar artırabilme yetkisine sahipti. Eğer artırma miktarı bir katından fazla olacaksa hükümetin onayının alınması gerekiyordu. Ayrıca banka, Türkçe olarak çıkartacağı hisse senetlerinin numaralarını, satışa çıkarmadan önce Ticaret Bakanlığına bildirmek zorundaydı. Bu hisse senetlerinin tamamı imzalandıktan ve %20'sinin satılmasından sonra banka kesin olarak kurulmuş sayılırdı. Kayıt aşamasında hissedarlara, ödemiş oldukları taksit miktarını gösteren geçici senetler verilirdi. Taksitlerin tamamen ödenmesi sonucundaysa, bu geçici senetler asıllarıyla değiştirilirdi. Her hisse senedi başına bir kuruluş masraf bedeli alınırdı. İlk taksitinin ödenmesinden sonra kalan miktarın bankanın, ihtiyacı göz önüne alınarak birkaç taksitte ya da tek seferde ödenmesi durumu yönetim kurulu tarafından belirlenirdi. Bu karar ödeme tarihinden en az 30 gün önce İstanbul'daki ve diğer yerlerdeki resmî ve gayri resmî gazeteler aracılığıyla duyurulurdu. Ayrıca bir hissedarın senedini satabilmesi yahut devredebilmesi için hisse bedelinin %20'sini ödenmesi lazımdı. İlâveten senetleri kişilerin birleşerek almaları mümkün değildi. Çünkü banka her senet için yalnızca bir sahip kabul etmekteydi. Bu sebeple hissedarın vasileri ya da alacakları hiçbir şekilde bankanın gelirlerini haczettiremez ve idaresine karışamazdı.¹⁰²⁵

Taksit ödeme günü geçen hissedar, bankanın uyarmasına gerek olmaksızın, belirtilen günün geçmesinden itibaren senelik %9 faiz ödemek durumundaydı. Ayrıca banka, bu kişilere dava açma hatta bunların hisselerini satılığa çıkarma hakkına sahipti. Öncelikle bu hisselerin numaraları gazeteler vasıtasıyla ilan edilirdi. İlan tarihinden 15 gün sonra bir ödeme olmaması durumunda banka, herhangi bir uyarıya gerek duymaksızın hisseleri, borsa ya da müzayede yoluyla satabilirdi. Bu şekilde satılan hisse iptal edilir ve yeni sahip adına, eski hisse senedinin numaralarını da içeren bir senet düzenlenirdi.¹⁰²⁶

¹⁰²⁵ BOA.ADVN.MKL.66/2.

¹⁰²⁶ BOA.ŞD.1263/36.

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Bankanın hemen hemen bütün işleri genel kurula mensup, sayısı beş- on iki arasındaki ve en az 500 banka hisse senedine sahip üyelerden oluşan yönetim kurulu tarafından yürütülürdü. Yönetim kurulunda bulunacak kişilerden en çok hisse senedi talep eden milli banka olması nedeniyle Eskişehir Çiftçi Bankası dikkat çekmektedir. Üstelik bu bankanın bir çiftçi bankası olması, 500 hisse senedi şartının belirli bir amaç için şart koşulduğunu düşündürmektedir. Kurucularının çoğunluğunun İttihat ve Terakki cemiyeti mensuplarından olduğundan hareketle, banka idaresinin de bu kişiler tarafından yürütülmesi amaçlanmış olmalıdır. Bu senetler, üyelerin görevleri süresince satılamamak üzere bankanın kasasında emanete bırakılırdı. İlk üç sene için faaliyet gösterecek yönetim kurulu üyeleri kurucular tarafından seçilirdi. Bu sürenin bitiminde ilk görevlendirilecek üyeler ise kurayla, ondan sonrası için de her yıl üyelerin 3/1'inin kıdem durumuna göre yenilenirdi. Üye sayısında herhangi bir sebepten dolayı eksilme söz konusu olursa, eksilen kişi sayısı kadar geçici üye tayin edilirdi. Bu durum genel kurulun gelecek toplantısında, asıl üyelerin görevlendirilmesine kadar devam ederdi. Üyeler her yıl aralarından bir başkan ve yardımcı seçerlerdi. Ayrıca bunlar olmadığı zamanlarda yerlerine vekâlet edecek bir üye daha belirlenirdi. Yurt dışında bulunan ya da bir sebepten dolayı toplantıya katılamayacak olan üyeler, yerlerine üyelerden bir arkadaşını vekil bırakırdı. Bu kişinin kendi oy hakkı sabit kalmakla birlikte, vekâletini aldığı üyenin de oyunu kullanma hakkı bulunurdu. Böylece alınması gereken kararların, üyenin yokluğundan ötürü ertelenmesi gerekmezdi.¹⁰²⁷

Kurul her ay bankanın merkezinde bir araya gelirdi. Bunun dışında ihtiyaç görüldüğü durumlarda da toplanabilirdi. Hatta üç üye yazılı olarak talep ederse, toplantı düzenlenmek zorundaydı. Toplantının gerçekleşebilmesi için üyelerin yarısından bir fazlasının toplantıda bulunması gerekliydi. Burada görüşülen konular hakkında alınan kararlar çoğunluğun oyu yönünde olurdu. Bir meselede çoğunluk oyu sağlanamazsa, karar bir sonraki toplantıya bırakılırdı. Şayet o toplantıda da ekseriyet sağlanamazsa teklif reddedilirdi. Bu şekilde gerçekleştirilen her kurul toplantısı bir deftere kaydedilirdi. Bu deftere toplantıda hazır bulunan üyeler ve yönetim kurulu

¹⁰²⁷ BOA.İ.DUİT.122/42.

başkanı imza atardı. Üyeler, hisse başına safi gelirden dağıtılacak kârdan başka kurulda buldukları gün başına ücret alırlardı. Bu ücretin miktarı, başkan için iki lira üyeler için ise birer lira olarak belirlendi.¹⁰²⁸

Kurul;

1. Bankanın genel işleyişini ve mal varlıklarını idare ederdi.
2. Genel kurula sunulacak hesapları düzenlerdi.
3. Dağıtılacak kâr miktarını teklif ederdi.
4. Banka adına gerek davalı gerekse de davacı olarak savunmada bulunurdu.
5. Memurların tayin, azil ve vazifelerini tespit ederdi.
6. Uzmanlık gerektiren durumlarda bir süreliğine sahip olduğu iktidarı kısmen ya da tamamen üyelerden bir kısmına özel vekâletle verebileceği gibi yurt dışından birilerini de vekil tayin edilebilirdi.
7. Banka müdürünün isteği üzerine memur azli ve görevlendirmesi yapılabilirdi. Hatta bankanın işlerinde müdüre yardım etmekle bir yardımcı tayin edilebilirdi.¹⁰²⁹
8. Bankanın sermayesinin yarısının durduğu halde bile, her zaman genel kurulu bankanın süresini uzatma, bankayı tasfiye etme ya da başka bir şirketle birleşmesi gibi sebeplerden dolayı toplantıya çağırabilirdi.¹⁰³⁰

b. Genel Kurul

Genel kurul, her mali sene sonuna tekabül eden ayın 15'inde bankanın merkezinde olağan toplantısını gerçekleştirirdi. Bunun dışında yönetim kurulu tarafından fevkalade nitelikli bir toplantıya davet edilebilirdi. Aynı şekilde banka sermayesinin %20'sine denk hisse sahiplerinin de bu şekilde bir hakları bulunmaktaydı. Kurul, vekâleten ya da asaleten en az 50 hisseye sahip hissedarlardan meydana gelirdi. Bunlar her 50 senet için bir oya sahiplerdi. Bu şekilde bir hissedarın en fazla 25 oy hakkı olabilirdi. 100 hissesi olanlar ise kurucu hissedar sayılırdı.

Kurulun toplantısından bir ay önce senelik bilanço, kâr ve zarar hesapları müfettişler tarafından düzenlenerek ve bankanın merkezinden arzu eden hissedarlara

¹⁰²⁸ BOA.ADVN.MKL.66/2.

¹⁰²⁹ BOA.ADVN.MKL.66/2.

¹⁰³⁰ BOA.ŞD.1263/36.

verilebilirdi. Kurulun toplantısı en az bir ay öncesinden gazeteler yoluyla ilan edilirdi. İlaveten 20 gün önce de Ticaret Bakanlığına haber verilmek durumundaydı. Bu sayede, bakanlık toplantıya katılmak üzere bir komiser görevlendirebilirdi. Genel kurulun bir araya gelmiş kabul edilmesi için banka sermayesinin en az 4/1'ine sahip hissedarların toplantıda hazır bulunması elzemdi. Bu şartın oluşup oluşmadığının anlaşılması için hissedarların, hisselerini yönetim kurulu tarafından belirtilen yerlere teslim etmeleri gerekmekteydi. Eğer ilk toplantıda bu şart sağlanmazsa, ikinci bir toplantı tarihi belirlenirdi. İkinci toplantıda hazır bulunan hissedarların, hisse miktarı ne olursa olsun ilk toplantıda görüşülen hususlar karara bağlanırdı. Kurula yönetim kurulu reisi başkanlık ederdi. Onun bulunmadığı durumlarda, üyeler içlerinden birini bu göreve vekâlet etmesi için seçerlerdi. Kurulda hazır bulunan üyelere en fazla hisseye sahip olan iki kişi de oy toplamakla görevlendirilirdi. Bu iki kişi ve başkan tarafından toplantıyı kayda geçirecek bir kâtip tayin edilirdi. Burada görüşülecek konuların listesi yönetim kurulu tarafından hazırlanırdı. Kurul toplantı kararları bir deftere zabıt kâtabi tarafından kaydedilirdi. Bu defterde genel kurul başkanı, oy toplamakla görevlendirilen iki üye ve kâtabinin imzaları bulunurdu. Ayrıca her toplantıda hazır bulunan hissedarların isim, ikamet ve hisse miktarını içeren bir liste hazırlanırdı. Bu liste orada bulunan hissedarlar tarafından imzalanır ve deftere eklenirdi. Ayrıca bakanlığa, yönetim kurulu ve müfettiş raporları, senelik bilanço, genel kurul toplantı zabıtları ve toplantıda hazır bulunan hissedarların isim ve hisse miktarlarını içeren tablodan dört nüsha iletilirdi.¹⁰³¹

Kurul;

1. Yönetim kurulu tarafından hazırlanan, bankanın yıllık hesapları, kâr ve zarar oranlarını görüşürdü. Bu raporları kabul etme ya da reddetme hakkına sahipti.
2. Yönetim kurulu üyelerinin yerlerine yenilerini görevlendirebilirdi.
3. Gerektiğinde yönetim kurulunun yetkilerini genişletebilirdi.
4. Genel kurulda, asıl ya da vekil olarak sermayenin 3/1'ine denk hissedarların çoğunluğunun kararıyla sermayenin artışına karar verilebilirdi.
5. Bankanın süresinin dolduğu ya da dolmadığı halde feshine karar verildiği zaman, genel kurul bankanın tasfiye ve hesap işlemleri için birkaç memur

¹⁰³¹ BOA.ADVN.MKL.66/2; BOA.İ.DUİT.122/42.

görevlendirebilirdi. Bu süre zarfında yetki ve sorumlulukları aynı şekilde devam ederdi. Hatta tasfiye işlemleri için görevlendirilen memurlar, genel kurul kararı ve hükümetin de onayı ile bankanın haklarını başka bir şirket veya şahsa bırakabilirdi. Ancak bütün bunlar olağanüstü toplantıya davet edilmiş hissedarların hisse senetlerinin bankanın sermayesinin %50'sine eşit olduğu takdirde kararlaştırılabilirdi.¹⁰³²

c. Mali İşler

Bankanın mali senesi, ocak ayının ilk günü başlar, aralık ayının sonuncu günü biterdi. Ancak birinci mali yıl istisna olarak, bankanın kesin kuruluş tarihi ile aralık ayının sonuncu günü kabul edilirdi. Yönetim kurulu her mali yılın sonunda, bankanın gelir gider ve alacak verecek bilgilerini bir deftere kaydederdi. Bu defterle birlikte hesapları içeren bilgiler, genel kurul toplantısından yaklaşık 40 gün önce müfettişlere teslim edilirdi.¹⁰³³

Yıllık kâr oranından istisnasız bir şekilde, ilk olarak hissedarların hepsine faiz olarak bedeli belirlenmiş sermayenin %5'i verilirdi. İkinci olarak, ihtiyaç akçesine aktarılmak üzere kârın %10'u ayrılırdı. Bundan sonra kalan miktardan, yönetim kurulu üyelerine verilenenin bir buçuk katı başkan yardımcısına, iki katı da başkana iletilirdi. Daha sonra %5 banka genel müdürüne, %3 müdür yardımcısına, %3 memurlara, %2 hizmetlilere ve kalan %82 ikinci hisse kârı olarak hissedarlara dağıtılırdı. Lakin genel kurul, yönetim kurulunun teklifi üzerine %82'nin bir kısmını sene başına nakledebilir ya da ihtiyat akçesine ilave edebilirdi. Ayrıca genel kurul, her yıl tedavülden çekilecek hisse senetlerinin bir kısmını, kura yöntemiyle belirlerdi. Bunun için senelik safi gelirden %1'lik bir kısım ayrılırdı.¹⁰³⁴

II. Batı Anadolu'da Kurulan Milli Bankalar

Taşradaki milli bankacılık hareketlerinin en çok geliştiği yerlerden biri de Batı Anadolu'dur. Aydın vilayeti bankacılık alanında önemli gelişmelerin kaydedildiği bir

¹⁰³² BOA.ADVN.MKL.66/2.

¹⁰³³ BOA.ŞD.1263/36.

¹⁰³⁴ BOA.ADVN.MKL.66/2.

yerdir.¹⁰³⁵ Bu dönemde kurulan dört bankanın ikisi adı geçen vilayette kuruldu. Milli bankacılık faaliyetleri Batı Anadolu'da, özellikle üzüm ve incir gibi tarım ürünlerinin yetiştiği bölgeler olan Manisa, Aydın ve İzmir bölgelerinde, yoğunlaştı.¹⁰³⁶ Bunun en önemli nedeni ise Türkçülük politikasının gereği olarak, adı geçen bölgelerdeki tarım ürünleri üzerindeki gayrimüslim nüfuzunu kırmaktı.¹⁰³⁷ Bu bankalardan Milli Aydın Bankası ve Manisa Bağcılar Bankası Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerine devam etti.¹⁰³⁸ Toplam sermayeleri 760.000 lira olan bankalar içinde en fazla sermaye tutarı İzmir Osmanlı Emlak Bankası'na aitti. Fakat bu bankanın faaliyete geçip geçmediği belli değildi. Ondan sonraki en yüksek sermaye 150.000 lira ile Manisa Bağcılar Bankası'nın idi.¹⁰³⁹

Aydın'da ilk milli banka niteliğini taşıyan ve incir üreticilerine kredi sağlamak amacıyla Aydın İncir ve Himaye-i Zirai Osmanlı Anonim Şirketi'nin kurulduğu dönemde, 1911-1912 yılları arasında devletin bütçe açığı 2.638.531 Osmanlı lirasıydı.¹⁰⁴⁰ Aynı dönem için Aydın'ın geliri 2.789.000 lira, harcaması ise 938.700 liraydı. Ayrıca kişi başına düşen geliri 1,65 lira, kişi başına düşen harcaması ise 0,56 liradan meydana gelmekteydi.¹⁰⁴¹ Aydın'ın geliri 1.850.300 lira fazla vermekle beraber aynı dönem Konya'nın geliri 689.000 lira fazla veriyordu. Bu durumda Aydın söz konusu zaman dilimi için taşrada gelir bakımından İç Anadolu'da milli bankacılık açısından gelişmiş olan Konya'yı geride bırakıyordu.

Aynı şekilde 1913 yılında İç Anadolu'da çalışan tarım işçisi yevmiyelerine göre¹⁰⁴² Aydın'da tarlada çalışan işçilerin günlük yevmiyeleri daha yüksekti. Buna göre bir erkeğin mart ayındaki günlüğü 9-11, nisanda 9-14, mayısta 12-16 kuruş iken kadının yevmiyesi aynı aylarda sırasıyla 4-5, 5-6, 5-8 kuruş olarak erkeğin ücretinin yarısı şeklindeydi. 1914 yılında bir işçi gündeliğiyle 5-10 kıyye arasında buğday alabilirken, 1918'de bu miktarın 1,5-2 kıyyeye kadar düştüğü görüldü.¹⁰⁴³

¹⁰³⁵ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.103.

¹⁰³⁶ Nejdet Bilgi, "Manisa Bağcılar Bankası: Kuruluşu ve Örgütlenme Süreci (1917-1927)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. XXVIII/1, 2013, s.106.

¹⁰³⁷ **BOA.A.DVN.MKL.58/85**.

¹⁰³⁸ bk. Tablo 17.

¹⁰³⁹ bk. Grafik 2.

¹⁰⁴⁰ Yalman, **a.g.e.**, s.111.

¹⁰⁴¹ Çavdar, **Genel Görünüm**, s.92.

¹⁰⁴² bk. Tablo 13.

¹⁰⁴³ Toprak, **Savaşın Ekonomisi**, s.207.

1914'te kurulan Milli Aydın Bankası'nın hissesi 5 liradan satışa çıkarıldı. Bir erkeğin mayıs ayındaki günlüğünün 16 kuruş olmasından yola çıkılır ve her gün çalıştığı farz edilirse, aylığı 480 kuruş, yani 4,80 liraya denk gelmekteydi. Ancak bu işçilerin mevsimlik çalıştıkları, dolayısıyla tarım yapılabilen aylarda elde ettikleri kazançlarla bir yıl boyunca geçindikleri de unutulmamalıdır. Böylece tarım işçilerinin bankaya hissedar olmasını beklemek çok düşük bir ihtimal olsa gerektir. Nitekim bu esnada hükümetin, 1913-1914, geliri 33.682.475 lirayken, gideri de 36.891.366 liradan ibaretti. Yani devletin bütçesinde 3.208.891 lira açık vardı.¹⁰⁴⁴ Yine de gerek Aydın İncir ve Himaye-i Zirai Osmanlı Anonim Şirketi'nin gerekse de Milli Aydın Bankası'nın kuruluşunda İttihat ve Terakki cemiyeti ile Ziraat Bankası'nın sermayedar olmak yoluyla teşviki söz konusuydu.

A. İzmir Osmanlı Emlak Bankası

1. Kuruluşu

Bankanın, Osmanlı Anonim Şirketi niteliğinde İzmir merkezli kurulması planlandı. Kuruluş dilekçesi, Pera Palas Otel'de misafir olarak kalan İzmir tüccarından Uşakizade Mahmut Muammer imzasıyla 26 Kasım 1908'de Ticaret ve Ziraat Bakanlığına iletildi. Vaziyet Ticaret Bakanlığı tarafından sadarete 2 Mayıs 1909'da ancak bildirildi.¹⁰⁴⁵ Bankanın kuruluşuyla ilgili bilgiler, maalesef bununla sınırlı kaldı. Dolayısıyla bankanın kuruluş dilekçesine onay verilip verilmediği, faaliyete geçip geçmediği noktasında bir malumata tesadüf edilmedi.

2. Faaliyet Alanı

50 sene müddetle kurulması planlanan banka,

1. Her türlü gayrimenkulün rehini, satımı,
2. Teminat karşılığında borç para verme,
3. Gayrimenkul vb. şeylerin teminatı karşılığında borç para vermek,
4. Cari hesap açmak,
5. Senetler ve iskonto işlemleri,

¹⁰⁴⁴ Çavdar, **Genel Görünüm**, s.88.

¹⁰⁴⁵ **BOA.ŞD.1227/7.**

6. Borçlulara kolaylık sağlamak açısından sigorta şirketleriyle anlaşma sağlamak,
7. Vezneden faizli faizsiz emanetler kabul etmek gibi işlemleri Osmanlı Devleti'nin kanun ve nizamlarına uygun olarak yerine getirebilirdi.¹⁰⁴⁶

3. Sermaye

Bankanın sermayesi 550.000 Osmanlı lirasıdır. Sermaye tutarı, her biri beşer buçuk Osmanlı liralık ya da 125 Franklık 100.000 adet hisse senedine ayrılırdı. Gerektiğinde, bankanın sermayesi hükümet izni alınarak 1.100.000 liraya ya da daha fazlasına çıkarılabilirdi.¹⁰⁴⁷ Gayrimenkul üzerine borç vermek için sermayesi sadece Osmanlı ve yerli unsurlardan kurulacak banka bir süreliğine, İstanbul ve İzmir'de işlem yapardı.¹⁰⁴⁸

Banka sermayesinin tamamı imza ve %20'si çıkarıldıktan sonra kesin surette kurulmuş sayılırdı. Hissedar yazılanlara ödedikleri taksiti gösteren, sıra numaralı geçici senetler verilirdi. Sermayenin tamamı ödendikten sonra bu geçici senetler asıl senede dönüştürülürdü. Bu işlem, yönetim kurulu tarafından yürütülürdü. Sermayenin artırılması ve yeniden hisse senedi çıkarılması durumunda, senetlerin fiyatları ilk sermayenin oluşturulduğu esnada, mevzu bahis olan fiyattan aşağı düşürülemezdi. Mevcut hissedarlar, yeni çıkacak hisse senetlerinin yarısını satın alabilme ayrıcalığına sahiplerdi. Diğer yarısına gelince, kurucu hissedarlar bunları satın alma hakkına sahiplerse de arzu ettikleri taktirde hissedarlara teklif edilebilir yahut da yeni çıkan talep sahiplerine satılabilirdi. Hisse senedi işlemleri, vilayetin resmî ve gayri resmî gazeteleri ile İstanbul'daki bazı gazetelerde en az 30 gün önce ilan edilirdi. Her hisse senedine denk gelecek kâr, o hissenin sahibine ödenirdi. Çünkü banka nezdinde hisse senedinin bölünmesi mümkün değildi. Hisse bedelleri, tamamen denkleştirilmedikçe havalesi veya satılması mümkün olmazdı. Dolayısıyla banka, her hisse senedi için bir kişiyi sahip olarak kabul ederdi. Ayrıca bir hissedarın varis ve alacaklıları, hiçbir şekilde bankanın mallarını haczettiremez ve işleyişine müdahale edemezdi. Bütün hissedarlar, genel kurul kararlarıyla, yönetmelik hükümlerini kabul etmiş sayılırlardı. Banka tarafından kurucu hissesi olarak 500 adet hisse çıkarılır ve bunlara kârdan %20

¹⁰⁴⁶ BOA.ŞD.1227/7.

¹⁰⁴⁷ BOA.ŞD.1227/7.

¹⁰⁴⁸ BOA.BEO.3407/255484.

verilirdi. Bu vaziyet banka faaliyetine devam ettiği müddetçe sürerdi. Yönetim kurulu ve genel kurul bu durumu değiştiremezdi.¹⁰⁴⁹

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Bankanın hemen hemen bütün işleri, genel kurula mensup ve sayıları 12'ye kadar Osmanlı vatandaşından oluşan bir yönetim kuruluna verilirdi. Beş yıl için görevlendirilen üyelerin, görev süreleri bittikten sonra yönetim kurulunun ilk yenilenmesi kura yöntemi ile yapılırdı. Bundan sonrakiler ise kıdem itibarıyla, her yıl bir veya iki üyenin çıkarılması ve yerlerine yenilerinin görevlendirilmesi yoluyla yapılırdı. Hatta görev süresi dolan üyenin tekrar seçilmesi de mümkün idi. Fakat kurulda yer alabilmek için üyelerin her birinin en az 300 hisse senedine sahip olmaları şartı mevcuttu. Bu senetler görevleri sürdüğü müddetçe satılamayacağı için bankanın kasasında emanet olarak muhafaza edilirdi. Üyeler, kârdan kendilerine verilecek miktar dışında, mecliste hazır buldukları günler için yönetim kurulu tarafından belirlenmiş ve genel kurul tarafından da onaylanmış bir ücret de alabilirdi.¹⁰⁵⁰

Kurul toplantısı gerektiği durumlarda yapılabilecekse de normalde 15 günde bir olağan surette gerçekleştirilirdi. Üyeler aralarından kurula başkanlık edecek bir kişiyi seçerlerdi. Toplantılar, üye çoğunluğu sağlandığı zamanlarda yapılırdı. Başkanın toplantıda hazır bulunması bu durumu değiştirmezdi. Kurulda bir başkan yardımcısının da olması gerektiğinden dolayı üyeler arasından bu görev için de bir kişi belirlenirdi. Bunların her ikisinin de bir sebepten ötürü toplantıya katılmadıkları vaziyette, üyelerden biri geçici olarak bu görevi üstlenirdi. Ayrıca her toplantıda hazır bulunan üyelerin isimleri, zabıt defterine eklenirdi. Bu defter, toplantıda hazır bulunan üyeler ve başkan tarafından imzalanırdı. Kararlar çoğunluk oyu ile alındığı için eşitlik durumunda, başkanın oy kullandığı karar geçerli sayılırdı. Kurul üyelerinden bir veya birkaçının vefatı, istifası durumunda yönetim kurulu tarafından derhal geçici üyeler

¹⁰⁴⁹ BOA.ŞD.1227/7.

¹⁰⁵⁰ BOA.ŞD.1227/7.

atanırdı. Bir sonraki genel kurul toplantısına kadar asıl üyeler belirlenirdi. Üyeler belli bir müddet toplantılara katılmazlarsa, yönetim kurulundan çekilmeleri istenirdi.

Kurulun yetki ve sorumlulukları şu şekildedir,

1. Gerektiği zaman, emlak ve kazanç getiren malları kanun dairesinde, satın alabilirdi.
2. Banka namına mülk edinebilirdi.
3. Bankanın çıkaracağı tahvilatı satabilirdi.
4. Rehinli ve rehinsiz borç verebilirdi.
5. Masrafların denkleştirilmesini sağlayabilirdi.
6. Sigorta şirketleriyle anlaşmalar yapabilirdi.
7. Müdür ve hizmetlilerin azline karar verebilirdi.
8. Ayrıca genel kurula sunulacak senelik hesaplar üzerine görüşme, yönetmelikte değişiklikler yapılması, sermayenin artırılması ve kârın belirlenmesi için teklifte bulunabilirdi.
9. Kurul başkan ve yardımcısı gerek davacı olarak gerekse de davalı olarak bankayı temsil edebilirdi.
10. Banka müdürü, muhasebecisi ve memurlarının yapacakları görevleri belirlemek yönetim kurulunun sorumluluğu altındaydı. Dolayısıyla gerekli düzenlemeleri yapma mesuliyeti de yine bu kurula aitti.
11. Bir süreliğine yetkilerinin, kısmen veya tamamını, kurul üyelerinden birilerine veya başkan yardımcısına vekâletle verebilirdi.
12. Bankanın süresini uzatmak ya da kısaltmak için hükümet nezdinde teşebbüste bulunabildiği gibi zamanından önce bankayı fesh ve tasfiye etmek ya da başka bir Osmanlı şirketi ile birleşmesi gibi konuları görüşmek üzere genel kurulu toplantıya davet edebilirdi.¹⁰⁵¹

b. Genel Kurul

Genel kurul düzenli olarak toplanan ve hissedarların vekili olan bir mevkii temsil etmekteydi. Kurul asıl veya vekil olarak en az 10 hisseye sahip olan tüm hissedarlardan oluşmaktaydı. Her 10 hisse için bir oy hakkına sahip olan hissedarların

¹⁰⁵¹ BOA.ŞD.1227/7.

en fazla 10 oy kullanabilmelerine müsaade edilmekteydi. Kurul, bankanın mali yılının başlangıcı olan mart ayında, yönetim kurulu tarafından belirlenen bir yerde olağan surette toplanırdı. Ayrıca gereken durumlarda da olağanüstü olarak, yönetim kurulu ve Ziraat Bankası tarafından toplantıya davet edilirdi. Bunun için davetiyeler, toplantıdan en az bir ay önceden İzmir ve İstanbul gazetelerinde ilan edilirdi. Kurul, banka sermayesinin çeyreğine sahip hissedarlarının katılımı durumunda toplanmış sayılırdı. Davetiyelerde bu hususta, toplantıdan 10 gün öncesinden belirtilen yere senetlerini teslim etmeleri vurgulanırdı. Şayet, kurulun birinci toplantısında bu şart sağlanamamışsa, ikinci bir toplantıya karar verilirdi. İkinci toplantı davetiyeleri 12 gün önceden gazetelerde ilan edilirdi. Ayrıca iki toplantı arasındaki süre bir aydan az olmamalıydı. Bu kez hazır bulunan hissedarların hisse miktarı ne olursa olsun, bir önceki toplantıda görüşülmüş konular ve kararlar geçerli kabul edilirdi. Toplantıyı yönetim kurulu başkanı idare ederdi. Başkanın bulunmadığı durumda yardımcısı, şayet oda yoksa, yönetim kurulu üyelerinden bir kişi, toplantıyı yönetmek üzere vekil tayin edilirdi. Görülecek konular, yönetim kurulunun hazırladığı şekilde sırasıyla istişare olunurdu. Şayet en az 500 hisseye sahip olan kişiler, toplantıdan bir ay öncesine kadar her türlü istek ve görüşlerini yönetim kuruluna iletirlerse, kurul bunları toplantıda gündeme getirmek zorundaydı. İlâveten genel kurulda hazır bulunan ve en fazla hisseye sahip iki kişi, oy toplamak üzere görevlendirilirdi. Toplantıyı kayda geçirmesi için kâtip olarak bir veya iki kişi, başkan, başkan yardımcısı ya da oy toplamakla görevlendirilmiş iki üye tarafından seçilirdi. Kararlar, çoğunluk oyuna göre alınırdı.

Kurul yetki ve sorumlulukları çerçevesinde;

1. Hesapların incelenmesi için gerek hissedarlar arasından gerekse de yurt dışından müfettiş tayin edebilirdi.
2. Yönetim kurulu tarafından hazırlanan senelik hesaplar ve bankanın genel işleyişine dair liste ve müfettiş raporları üzerine değerlendirme yapabiliyordu. Duruma göre ret veya kabul edebilirdi.
3. Hisse kârına karar verebilirdi.
4. Genel kurul için daimî bir müfettiş görevlendirebilirdi.
5. Sermayenin artırılması kararını verebilmesi için toplanacak kurulda banka sermayesinin en az 3/1'ine sahip hissedar olması şartı aranırdı. Aksi durumda sermaye artırılamazdı.

6. Genel kurul tarafından banka yönetmeliğine uygun olarak verilen kararlar, hisse alan bütün hissedarlar için kesin hüküm taşırdı.¹⁰⁵²

c. Mali İşler

Bankanın senelik mali yıl başlangıcını mart ayı, sonunu ise şubatın son günü oluştururdu. Her yıl sonunda, bilanço, yönetim kurulunun nezareti altında hazırlanırdı. Hükümete her yıl bu raporların birer kopyası gönderilirdi. Müfettiş ise hesapları inceler ve genel kurula havale ederdi. Eğer hesaplar, genel kurulca onaylanmazsa, hemen inceleme için bir komisyon meydana getirilirdi.¹⁰⁵³

Bankanın senelik safi kârından istisnasız bir şekilde, hisse sahiplerinin hepsine faiz olarak sermayeye katılım oranı nispetinde %6 faiz verilirdi. Daha sonra kalanın %10'u ihtiyat akçesine, %5 itfa hisse hesaplarına, %10 yönetim kurulu üyelerine, %20 kurucu hisse sahiplerine, %5 müdür ve memur ikramiyelerine, %50 hissedarlara olacak şekilde bölüştürülürdü. Bunların dışında, ihtiyat veya itfa-yı hassa hesabına para ayrılması yönetim kurulu tarafından teklif edilirse, teklif genel kurulca kabul edilirdi. Kârlar, yönetim kurulunun belirleyeceği tarihte ve yerde ödenirdi. Ödemeden 15 gün sonra talep edilmeyen faiz ve kâr için gazetelere ilan verilirdi. Şayet yine almak üzere başvuran olmazsa, bu para banka hesabına geçirilirdi.¹⁰⁵⁴

İhtiyat akçesi, senelik kârdan %10 oranında biriken paranın toplamına verilen isimdi. Bu para, bankanın masrafları ve olağanüstü durumlarında kullanılması amacıyla biriktirilirdi. İhtiyat akçesinin durumu, bankanın sermayesinin yarısına denk duruma geldiği zaman, artık kârdan bu isim altında para ayrılmazdı. Lakin bu oran düştüğü taktirde tekrar bu isimle para alınmaya başlanırdı. İtfa-yı hassa için alınmış olan %5 ile piyasadan hisse senedi geri çekilebilir ve tedricen hisse imha edilebilirdi. Kârdan hisseler verilecek olan faiz dağıtımını genel kurul tarafından uygun görüldüğü taktirde, eksik kalan kısmı ihtiyat akçesinden karşılanabilirdi. Bankanın kapatılmasına karar verildiği vakit ise ihtiyat akçesi olarak bulunan para, hissedarlar arasında eşit bir şekilde paylaştırılırdı.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵² BOA.ŞD.1227/7.

¹⁰⁵³ BOA.ŞD.1227/7.

¹⁰⁵⁴ BOA.ŞD.1227/7.

¹⁰⁵⁵ BOA.ŞD.1227/7.

Sermayenin yarısını geçmemek şartıyla, hükümetin izniyle banka tarafından tahvilat tedavüle çıkarılabilir. Çıkarılan bu tahvilatlar, kuralı-kurasız oluşturulabilecekleri gibi borçluların taahhütlerini, miktar ve mevduatını aşmazdı. Satışlardan elde edilecek kâr miktarının, bu yolda çıkarılacak tahvilatın gerektireceği faizlere karşı gelmesi temin edilirdi. Bu hususta genel kurul gerekeni yapmakla sorumluydu. Faizlerin vaziyeti ve zamanı ise yönetim kurulu tarafından belirlenirdi. Tahvil sahiplerinin ikramiyeleri çıkmadan önce banka aleyhinde, kullanabilecekleri alacak davaları, sahip oldukları tahvil bedelinden fazla olamayacağı gibi tahvilatın karşılığında fazla isteklerde de bulunamazlardı. Kuralar, yönetim kurulu ve vilayetten tayin olacak memur huzurunda yapılırdı. Kura sonucunda belirlenen numaralar sekiz gün içinde, resmen uygun görülecek surette ve mekânda ilan edilirdi. İkramiyede çıkan numaralar, yönetim kurulu huzurunda tahvilin iptalinden sonra imha edileceği gibi “amorti” olanların bedeli dahi üç ay içinde denkleştirilirdi.¹⁰⁵⁶

B. Aydın İncir ve Himaye-i Zirai Osmanlı Anonim Şirketi

Şirketin kurulmasında, Aydındaki incir üreticilerinin içinde bulunduğu zor durum etkili oldu. Zira 45 incir ihracatçısından oluşan bir komisyon uygun gördüğü fiyatı çarşıya tebliğ ederdi. Üreticiyi istismar etmek için bu ihracatçıların öncülüğünü yapan Yemiş Çarşısı tebliğ edilen fiyat üzerinden mahsulü satardı.¹⁰⁵⁷ Bu sırada İzmir’de Osmanlı vatandaşı ve yabancı uyruklu tüccarlar tarafından kurulmuş bir incir sendikası bulunmaktaydı. Ayrıca Ziraat Bankası’nın Aydın şubesi yalnız incir üreticilerine mahsus borç uygulaması başlattı. Verilecek olan borç, incir mahsulü karşılığında olacak ve bunun miktarının her yıl için kişi başı 5.000 kuruşu geçmemesine dikkat edilmeliydi. Borç verme işlemi Ziraat Bankası üzerinden her yıl, incir mahsulünün hasat edilip satılacağı ağustos-eylül aylarında gerçekleştirilirdi. Ancak bu uygulama, incir satıcılarının her yıl kredi alma konusunda sıkıntıya düşmelerini engelleyemedi. Çünkü Aydın’daki incir üreticilerinin kredi taleplerine cevap verebilecek nitelikte bir kurum bulunmamaktaydı. Bu yüzden kredi ihtiyaçlarını tefecilerden karşılayabilmek için %30-35 faizle borç alarak, neredeyse mahsullerinin üçte birini vermek zorunda kalmaktaydılar. Bu faiz yükünden kurtulabilmek için incir üreticileri tarafından oluşturulan bir heyet, banka kurma teşebbüsüne girişti. Ticaret ve

¹⁰⁵⁶ BOA.ŞD.1227/7.

¹⁰⁵⁷ “Milli Aydın Bankası”, İktisadî Yürüyüş, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.57-58.

Ziraat Bakanlığı talimatıyla kurulacak bankanın niteliği ve işlemler üzerine çalışma yapacak bir komisyon teşkil edildi. Bu komisyonda İzmir Ziraat Bankası memuru İsmail Hakkı, müfettişi Ahmet Hamdi Efendiler ve Teftiş Kalemi Kâtibi Nail Bey ile Aydın Ziraat Bankası müdürü görev aldılar. Bu komisyon tarafından oluşturulacak yönetmeliğin uygun görülmesi durumunda, bankanın kurulmasına izin verilirdi. Bankanın sermayesi üç şekilde karşılanırdı: İlk olarak, hisseler yerli ahalinin desteğiyle satın alınırdı. İkinci olarak, Ziraat Bankası bu hisselerden 31.000 lira tutarında katılım sağlardı. Son olarak ise bankaya hükümet desteği verilirdi.¹⁰⁵⁸

Merkezi Aydın'da ve 50 sene süreyle kurulmasına padişah onayı 28 Ağustos 1911'de verildi.¹⁰⁵⁹ Banka, yörede yetişen incir ve diğer mahsullerin alım satımıyla ilgilenmek, taşınır-taşınmaz mal rehini karşılığında kredi açmak ve banka faaliyetlerini yerine getirmek üzere faaliyete geçti. Bankanın kuruluş amacı doğrultusunda kurucuları, incir bahçesi sahipleri Hacı İbrahim Efendizade, Hacı Mehmet ve Aziz Efendiler, Hacı Osman Zeki Efendi, Ethem Bey, Topçuoğlu Nazmi Bey, Nazillili Hacı Şeyh ve damadı Mehmet Efendi'den oluşmaktaydı.¹⁰⁶⁰

Kuruluş sırasında belirlenen 10.000 Osmanlı lirası tutarındaki sermayenin, 1913 yılı itibarıyla 1.000 lirası ödenmiş vaziyetteydi. Banka kurulduktan kısa bir süre sonra faaliyetini tatil etmek zorunda kaldı.¹⁰⁶¹ Milli Aydın Bankası ve incir üreticileri kooperatiflerinin kurulması, bu durumda etkili rol oynamış olabilir.

C. Milli Aydın Bankası

1. Kuruluşu

Bakanlar kurulunda 29 Aralık 1913'te bankanın, Aydın'da tarım ve ekonominin inkişafı ve ilerlemesi için oldukça önemli bir kurum olması hasebiyle, faaliyete geçebilmesi için gerekli tetkiklerin bir an önce tamamlanması kararlaştırıldı. Bankanın kurulması için gerekli padişah izni 21 Şubat 1914'te verildi.¹⁰⁶² Nitekim

¹⁰⁵⁸ BOA.DH.İD.200/2.

¹⁰⁵⁹ BOA.MV.227/188.

¹⁰⁶⁰ Toprak, *Savaşın Ekonomisi*, s.103.

¹⁰⁶¹ Ökçün, *a.g.e.*, s.228.

¹⁰⁶² BOA.İ.MMS.178/14; BOA.MV.233/114.

bankanın kuruluşu için yapılan ruhsat talebi 7 Mart 1914'te, meclisi vükela ve bakanlar kurulu tarafından uygun görüldü.¹⁰⁶³

Bankanın açılış töreninin 31 Mart 1914'te yapılması planlanmaktaydı. Fakat birtakım sebeplerden dolayı açılış, 1 Nisan 1914 saat 16:00'a doğru büyük bir kalabalığın katılımı ile gerçekleştirildi. Açılışta Vali Nazmi Bey, milletvekilleri Yunus Nadi, Veli Bey ile eşraftan pek çok kişi hazır bulundu. Yunus Nadi'nin açılış konuşmasının ardından Vali Nazmi Bey tarafından bankanın açılışı yapıldı. Akabinde hissedar kaydına başlandı.¹⁰⁶⁴

Aydın'ın öz sermayesi ve emeğiyle meydana gelmiş bankanın kuruluş gayesi, bankacılıktan ziyade o zamana kadar incir mahsulünü ve üreticiyi, Yemiş Çarşısı komisyoncularıyla, Aydın tefecilerinden kurtarmaktı. Böylece çiftçinin serbest bir şekilde eline geçecek mahsul üzerine bir kooperatif meydana getirilebilirdi. Aksi taktirde, mahsulüne sahip olmayan üreticiyi teşkilatlandırmak mümkün değildi. 1913 yılı mahsul mevsiminden sonra Kazım Nuri Bey, üreticilerin kendi vasıtalarıyla zincirlerini kırmalarının ihtimal dahilinde olmadığını anladı. Ortada tam anlamıyla bir program olmasa da Ziraat Bankası'nın hasat zamanında incir üzerine vereceği avansla, İzmir piyasasına gidecek incir miktarı belirlenerek, piyasada daha fazla fiyat dengesine izin verilmezdi. Bu bağlamda Kazım Nuri Bey, İstanbul'a giderek hükümetle temasa geçti. O dönem Muğla mebusu olan Milaslı Halil Bey ayrıca bakanlar kurulu başkanıydı. Halil Bey, incir üreticilerinin sıkıntılarından haberdar olduğu için vaziyetin ancak kooperatifçilikle çözülebileceğini dile getirdi. Lakin kooperatifi kurabilmek için hiçbir şeye bağlı olmadan mahsulüne sahip üretici kitlesi bulmak gerekmektedir. Mevcut durumun imkansızlığı karşısında yapılacak ilk iş, üreticiye üretim kredisini temin etmek olmalıydı. Üreticiler bu kredi sayesinde serbest bir şekilde mahsullerini satabilirlerdi. İşte 50 sene müddetle kurulan, Milli Aydın Bankası'nın kuruluş amacı, tam olarak bunu gerçekleştirmektir.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶³ BOA.DH.İD.108/15.

¹⁰⁶⁴ "Aydın Milli Bankası", **Tanin**, 15 Nisan 1914, S.1907, s.3. Başka bir kaynakta ise banka açılışının, 27 Mart 1914'te Kurşunlu Han'ı altında bulunan yeni mağazada icraatlarını gerçekleştirmek üzere açıldığı belirtildi. bk. "Milli Aydın Bankası", **İktisadî Yürüyüş**, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.57-58.

¹⁰⁶⁵ "Milli Aydın Bankası", **İktisadî Yürüyüş**, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.57-58; BOA.BEO.4265/319853.

Bankanın sermayesi, yerel sermaye ve Ziraat Bankası'nın katılımıyla sağlandı. Gerçekten de banka kurucularının hemen hemen büyük çoğunluğunu incir ticaretiyle uğraşan tüccar, arazi sahibi ve İttihat ve Terakki Fırkasına mensup kişilerden oluşmaktaydı. Aydın valisi ve belediye başkanının da bizzat kurucular arasında yer alması, hükümetin Aydında milli banka kuruluşuna destek verdiğini göstermekteydi. Hatta tam tarih bilinmemekle beraber, bankanın kurulması için ilk toplantı bu kişilerin katılımıyla Aydın Hükümet Dairesi'nde gerçekleştirildi.

Banka kurucuları şu kişilerden mürekkepti;

1. Kazım Nuri Bey; Aydınlı arazi sahibi, çiftçi, İttihat ve Terakki mensubu,
2. Hüseyin Efendizade Nazmi Bey; İzmir'de Topçuoğlu İncir İhracat Firması'nın sahibi, İttihat ve Terakki mensubu,
3. Küçük Ahmetzade Necip Bey; incir bahçeleri sahibi, İttihat ve Terakki mensubu, Aydınlı,
4. Peştemalcizade Şeyh Aziz Efendi; büyük incir bahçeleri sahibi ve tekke şeyhi, Aydınlı,
5. Peştemalcizade Hüdai Efendi; emlak ve arazi sahibi, Aydınlı,
6. Hacı Ömer Efendizade İzzet Bey; arazi sahibi, İttihat ve Terakki mensubu, Birinci Dünya Savaşı sırasında Aydın belediye başkanı,
7. Hacı Yahyazade Hafız Ahmet Efendi; geniş arazi sahibi, İttihat ve Terakki mensubu
8. Hacı Osman Zeki Efendi; Aydınlı, avukat,
9. Kulaksızzade Mehmet Efendi; Aydın eşrafından zeytin yağı tüccarı,
10. Yeni Hancı İdris Efendi; han işletmecisi, Aydınlı,
11. Hacı Alagıçzade İsmail Safa Bey; arazi sahibi, Aydınlı,
12. Aydın'ın Reşadiye köyünden Hacı Hasanzade Hacı Halil Efendi; arazi sahibi,
13. Çineli Hacı Sarı Molla; büyük zeytinlik sahibi,
14. Karacasulu Hacı Ali Beyzade Mustafa Bey; İzmirli komisyoncu,
15. Söke'den Karagözzade Şükrü Bey; arazi sahibi, İttihat ve Terakki mensubu,
16. Sökeli Ömer Ağazade Hasan Bey; çiftçi,
17. Nazım Paşa; Aydın Valisi,
18. Şükrüzade Tefvik Paşa,
19. Osmanzade Rüştü Bey,

20. Kuşadalı Hacı Mahmutzade Hasan Bey; İzmirli tüccar,
21. Balcızade Ethem Bey; İzmirli tüccar,
22. Balcızade Hakkı Beyler; İzmirli tüccar.¹⁰⁶⁶

Görüleceği üzere banka tamamen yerli ve Türk unsurlar tarafından meydana getirildi. Bu sebeple de isminin önüne milli kelimesinin eklenmesi uygun görüldü. Fakat Türkiye Milli Bankası, bu kavramı kendi tekelinde farz ederek, protesto etmekle birlikte Ticaret Bakanlığına da bir başvuruda bulundu. Adı geçen kurumun bu girişimden bir sonuç çıkmadı ve bankanın ismi düşünüldüğü gibi koyuldu. 1918 yılı mütareke süresinde Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi, Ziraat Bankası'nın sahip olduğu hisselerin tamamını satın alarak bankaya ortak oldu. Yunan işgali sırasında ise bankanın evrak ve defterleri yağma edildi. Böylece banka faaliyetlerine ara vermek zorunda kaldı.¹⁰⁶⁷ Cumhuriyet döneminde tekrar faaliyete geçen banka, yoluna Türk Anonim Şirketi olarak devam etti.¹⁰⁶⁸

2. Faaliyet Alanı

Banka Aydın'daki incir sendikasının meydana getirdiği tahribata karşı, tarımı himaye etmek ve bu suretle vilayetin en önemli gelir kaynağını korumak amacıyla kuruldu.¹⁰⁶⁹ Böylece incir üreticilerinin hak ve menfaatleri incir ticaretini tekeline almış olan yabancı ve gayrimüslim tüccar ve tefecilere karşı muhafaza edildi.¹⁰⁷⁰ İlâveten;

1. İncir üreticilerine borç para temin edebilirdi.
2. İncir mahsullerinin satışıyla ilgili mali ve sarrafiye işlemlerini yerine getirebilirdi.
3. Aydın'da kurulacak Kooperatif İncir Mahsulleri Şirketi'ne verilecek kredi şartlarını belirleyebilir, cari hesap açabilir ve şirketin nakit işlemlerini gerçekleştirebilirdi.

¹⁰⁶⁶ BOA.A.DVN.MKL.58/85; Ökçün, a.g.e., s.229-230.

¹⁰⁶⁷ "Milli Aydın Bankası", İktisadî Yürüyüş, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.57-58.

¹⁰⁶⁸ BCA.30.18.1.1.25.50/11.

¹⁰⁶⁹ "Aydın Milli Bankası", Sabah, 15 Nisan 1914, S.8827, s.3.

¹⁰⁷⁰ BOA.BEO.4294/322042.

4. Yönetim kurulunun uygun göreceği gayrimenkul, tahvil ve hisse senedi rehini karşılığında borç verebilir ya da cari hesap açabilirdi.
5. En az üç uygun imza ile ticari ciroları kabul edebilirdi.¹⁰⁷¹
6. Banka, incir üreticilerinin para ihtiyacını karşılayacak olan Kooperatif İncir Mahsulleri Şirketi'nin kuruluşunda aktif rol oynadı. Hatta şirketin henüz kuruluş aşaması tamamlanmadan, incir üreticilerine ihtiyaç duydukları avansı verdi. Ayrıca banka tarafından çiftçilere verilecek avans sözleşmesi gereği kâtip Adil tarafından, avans senedi alan kişilerin her birinden 45'er lira harç talep edildi. Fakat bakanlar kurulu bu senetlerin harç alınmaksızın uygulanması gerektiğini bildirdi.¹⁰⁷²

Bankanın kuruluşundan çok kısa süre sonra, 1914 yılı Temmuz ayında, seferberlik ve bunu takiben moratoryumun ilan edilmesi, bankayı zor duruma soktu. Zira moratoryum ayda %5 ödeme esası üzerine düzenlendi. Fakat üreticiden incir mevsimi sonrasında bu miktarı tahsil etmek neredeyse imkansızdı. Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifinin esas sözleşmesinin henüz onaylanmamış olmasından dolayı bankadan borç talep etmiş üreticinin mahsullerini almak ve böylece tahsilat temin etmek de mümkün olmamaktaydı. Bu soruna çare olması arzusuyla, banka tarafından İzmir'de Aydın İncir Müstahsilleri Şirketi adı altında bir komisyoncu mağazasının açılması düşünüldü. Lakin savaş yıllarında mahsul kıymetlerinin yükselmesi ve paranın değerinin düşmesiyle, üreticiler borçlarını rahatlıkla ödeyebildiler. Dolayısıyla bankanın üreticiler nezdindeki önemi ikinci dereceye düştü. Bu dönemde bankanın faaliyetleri 1915 yılına kadar neredeyse durdu.¹⁰⁷³

1915 yılını bankanın ikinci faaliyet devresi olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda, 28 Ekim 1915'te, Kooperatif İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi tarafından Cemiyet-i Askeriyeye verilecek olan 2.000.000 kilo incirin bedelinin %10'una karşılık gelen 4.000 lira ile avans olarak verilecek 5.000 liraya karşılık banka tarafından bir kefaletname düzenlendi.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷¹ BOA.A.DVN.MKL.58/85.

¹⁰⁷² BOA.ŞD.2833/6; BOA.BEO.4354/326506.

¹⁰⁷³ "Milli Aydın Bankası", İktisadî Yürüyüş, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.57-58.

¹⁰⁷⁴ BOA.DH.UMVM.75/48.

3. Sermaye

Banka sermayesi 50.000 Osmanlı lirasından ibaret olup, her biri beşer liradan 10.000 hisse senedine ayrıldı.¹⁰⁷⁵ Genel kurulun bu miktarı iki katına kadar artırabilme yetkisi mevcuttu. Sermayenin artırılması yönünde karar alındığı zaman hükümeti bilgilendirmek lazımdı. Şayet iki katından fazla artırma durumu mevzu bahis olursa, bu kez hükümetten onay almak gerekirdi. Banka sermayesi artırıldığında Ziraat Bankası ekstra hisse senedi alıp almama konusunda serbest bırakıldı. Çıkarılacak hisse senetleri Osmanlı vatandaşlarına özel olup isme yazılı olmalıydı.¹⁰⁷⁶

Bankanın kurulabilmesi için, o dönemki ticaret kanununa göre sermayesinin %10'unun bir bankaya nakit olarak ödenmiş olması şartı bulunmaktaydı. Bunu sağlayabilmek için 250'şer liralık katılım sağlayacak 20 kurucunun bulunması lazımdı. Fakat Aydın ve kasabalarından ancak 16 kurucu bulunabildi. Bu sayının yetersiz gelmesi üzerine Aydın Valisi Nazım Paşa'dan destek istendi. Nitekim bazı İzmir eşrafının da katılımıyla ilk toplantı Aydın hükümet binasında gerçekleştirildi.¹⁰⁷⁷ Böylece, banka kurucularından Balcızade Ethem Bey ve Nazım Paşa dışındaki 20 kişinin her biri 1250 adet hisse senedine kayıt yaptırdı. Bunun tekabül ettiği 250.000 Osmanlı lirasının %10'u ise 25.000 liraya denk gelmekteydi. Böylece kurucular, nihayetinde bu hisselerin tamamı için bankaya 5.000.000 lira ödeyeceklerdi. Fakat kurucuların bankaya ilk etapta peşin ödeyecekleri toplam tutar 5.000 liraydı.¹⁰⁷⁸

Ayrıca bankanın hisse senetlerinden 25.0000 liralığına kadarını da Ziraat Bankası'nın satın alması kararlaştırıldı. Böylece banka kurucularının ve Ziraat Bankası'nın beşer bin lira ödemesiyle 10.000 liralık bir sermaye toplandı. Sonuç olarak kuruluş aşamasında, bankanın hisse senetlerinin tamamı yarısı Ziraat Bankası yarısı da kurucular tarafından satın alındı.¹⁰⁷⁹

Bankanın kuruluşu için gerekli olan sermayesinin %10'unu bu şekilde sağlandı. Bu tutarın, Aydın Osmanlı Bankası'na yatırıldığını gösteren belge, banka

¹⁰⁷⁵ BOA.DH.İD.108/2.

¹⁰⁷⁶ BOA.A.DVN.MKL.58/85.

¹⁰⁷⁷ "Milli Aydın Bankası", İktisadî Yürüyüş, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.57-58.

¹⁰⁷⁸ BOA.İ.MMS.178/14.

¹⁰⁷⁹ BOA.BEO.4294/322042.

yönetim kurulu başkanı Ömer Lütfü Bey tarafından 27 Aralık 1913'te, bir dilekçe ile Aydın kaymakamlığına gönderildi. Söz konusu dilekçe, 29 Aralık 1913'te Aydın Valisi Nazım Paşa tarafından İçişleri Bakanlığına iletildi.¹⁰⁸⁰ Böylece 50.000 lira olan sermayesinin 10.000 lirası kuruluş esnasında ödendi ve bankanın faaliyete geçmesinin önünde bir engel kalmadı.¹⁰⁸¹

Ardından banka sermayesine Ziraat Bankası'nın da iştirak etmesiyle ilgili geçici bir kanun çıkarılması hususunda sadareten Ticaret ve Ziraat Bakanlığına bir talimat gönderildi.¹⁰⁸² Bu doğrultuda 21 Şubat 1914'te geçici olarak çıkarılan¹⁰⁸³ kanunun maddeleri şu şekildedir;

Madde 1: Aydın'da 50.000 sermaye ile teşkil olunacak Milli Aydın Bankası'nın çıkaracağı hisse senedinin 5.000 liralığına kadar Ziraat Bankası'nca satın alınması yoluyla, adı geçen bankanın yönetmeliği gereğince iştirak ve müzaheret edebilecektir.

Madde 2: Bu kanun maddesi ilan edildiği tarihten itibaren yürürlüğe girecektir.

Madde 3: Bu kanunun hayata geçirilmesinde ticaret ve ziraat bakanı görevlidir.¹⁰⁸⁴

Bu kanun layihası, 8 Haziran 1914'te Mebusan Meclisinde görüşüldü. Kanun hakkındaki ilk soru Ohannes Varteks Efendi'den, Ziraat Bankası'nın diğer vilayetlerde kurulan bankalara da aynı şekilde bir uygulamada bulunup bulunmayacağı şeklinde geldi. Meclis başkanı cevaben, bankanın yönetmeliğinde zirai şirket ve bankalara iştirak edebileceğine dair bir madde bulunmasından dolayı böyle bir durumun mümkün olduğunu belirtti. Ohannes Efendi, sorusunu bu kez bankanın sermayesinin böylesi ortaklıklar için yeterli olup olmadığı şeklinde yöneltti. Buna karşılık Ali Cenani Bey, gerektiğinde bankanın sermayesinin bunun için artırılabilirliğini ifade etti. Nihayetinde adı geçen kanun oy birliğiyle kabul edildi.¹⁰⁸⁵

Fakat bahse konu olan kanunun Ayan Meclisinden onay alması oldukça zor oldu. Kanun ilk kez, 7 Temmuz 1914'te Ayan Meclisinde görüşüldü ve hakkında bir

¹⁰⁸⁰ BOA.DH.İD.108/15; BOA.DH.İD.108/2.

¹⁰⁸¹ BOA.BEO.4294/322042.

¹⁰⁸² BOA.BEO.4362/327091; BOA.İ.MMS.178/14.

¹⁰⁸³ BOA.İ.MLU.8/8.

¹⁰⁸⁴ BOA.İ.MMS.178/14; BOA.A.DVN.MKL.57/26.

¹⁰⁸⁵ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 8 Haziran 1914, C.1, D.3. B.12, s.206-208.

karar verilemedi. Çünkü bu konuda hükümetten bilgi talep edildi.¹⁰⁸⁶ 11 Temmuz'da gerçekleşen görüşmeye Ziraat Bankası Genel Müdürü Şevket Bey bu doğrultuda katıldı. Şevket Bey meclis üyelerine, Aydın'da milli bankanın kurulmasının özellikle incir üreticileri açısından önemini açıkladı. Nitekim bu hususta Ziraat Bankası'na yapılan başvurudan ve bankanın kuruluş gayeleri arasında tarımı desteklemek bulunmasından dolayı, Aydın Milli Bankası'nın sermayesine katılımın gerekliliğinden bahsetti. Ardından üyelerin soruları cevaplanmış ve kanun maddeleri tek tek irdelendi. Nihayetinde uzun tartışmalardan sonra kanun kabul edildi.¹⁰⁸⁷ Hatta görüşmeler sırasında, ayan üyelerinden Yorgiyadis Efendi'nin *"Bu bir layiha değil, adî bir kâğıttan ibarettir. Bunu reddetmek değil, fırlatıp atmalıdır."* Sözlere oldukça tepki çekti. Kendisi de ayan üyesi olan Hüsnü Paşa bu sözleri basından duydu. Bunun üzerine meclisten, 13 Temmuz 1914'te gündem dışında, beyanat kısmında, bu konuyu görüşmeyi talep etti. Nihayetinde görüşmede elindeki gazeteden Yorgiyadis Efendi'nin sözlerini telaffuz eden Hüsnü Paşa, İzmir ahalisinin uzun zamandır süren takdire şayan mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan ve devletin de onayını alan bu milli kuruluşu, böylesi sözlerin sarf edilmesini kabul edilemez olarak nitelendirdi. O günkü oturumda Yorgiyadis Efendi mecliste bulunmadığı için bu meselenin görüşülmesinin oy birliği ile ertesi güne bırakılmasına karar verildi. Bahsedilen şahsın toplantıya gelse de gelmese de hakkında 66. maddenin¹⁰⁸⁸ uygulanması kararlaştırıldı. Ertesi gün Yorgiyadis Efendi verdiği beyanatta, kendisinden böyle bir açıklama beklenmesini oldukça üzücü bulduğunu söyledi. Söylediklerini tekrara lüzum görmemekle birlikte, mevzu bahis olan kanun layihasının o zamana kadar görüşülen kanunlara uygun olmadığı için atılmaktan kastının reddedilmek olduğunu ilave etti. Ardından Yorgiyadis Efendi meclisten ihraç edildi.¹⁰⁸⁹ Fakat konu burada kapanmamış, 21 Temmuz'da Yorgiyadis Efendi, sarf ettiği sözlerinden ötürü gazetelerin aleyhinde *"rezil, hain, Rum milletinin alçakları"* gibi hakaretler ile resimlerini bastıklarını

¹⁰⁸⁶ **Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi**, 7 Temmuz 1914, C.1, D.3, B.16, s.240-242.

¹⁰⁸⁷ **Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi**, 11 Temmuz 1914, C.1, D.3, B.17, s.263-268; **BOA.A.DVN.MKL.59/22**.

¹⁰⁸⁸ Üyelerden her kim ayıplama muamelesini görüp de itaat etmez ve heyeti ayanın bir nüsha ya da umumuna uygun olamayan bir harekette bulunursa kınama ile geçici surette mecliste bulunmamasına karar verilir. bk. **Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi**, 13 Temmuz 1914, C.1, D.3, B.18, s.285.

¹⁰⁸⁹ **Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi**, 13 Temmuz 1914, C.1, D.3, B.18, s.284-286; **Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi**, 14 Temmuz 1914, C.1, D.3, B.19, s.309.

belirtti. Hatta Tasvir-i Efkar'ın aleyhindeki bu yayınlarını Tercüman-ı Hakikat'in daha da ileriye götürdüğünü iddia etti. Daha sonra kendisine hakaret içeren tehdit mektuplarının da gelmeye başladığını ilave etti. Bu mektuplardan birinde “*sizin burada işiniz yok, burası Türkiye'dir, Yunanistan'a gidiniz.*” Gibi ifadeler bulunmaktaydı. En son gelen mektupta ise meclisten istifa etmediği takdirde hayatının tehlikede olacağını belirtildiğini aktardı.¹⁰⁹⁰ Yorgiyadis Efendi'nin sözlerine tepki verilmesinden yola çıkılarak halkın ve basın yayın organlarının milli banka konusunda oldukça hassas davrandığını söylemek mümkündür.

Ziraat Bankası almış olduğu hisse senetlerini diğer hissedarların ödemeleri oranında yapmalıydı. Yani yönetim kurulu, hisse bedelinin ödemesini tek seferde ya da kaç taksitte talep ederse, bu durum Ziraat Bankası için de geçerliydi.¹⁰⁹¹ Daha sonra bu hisseler, 1918'de Aydın Kooperatif İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi tarafından satın alındı.¹⁰⁹²

1918'de sermayenin 18.025 lirası ödenmiş vaziyetteydi. Banka Millî Mücadele döneminde faaliyetlerine ara vermek zorunda kaldı. 1925 yılında bankanın sermayesi 20.250 lira idi. 1967'de ise 5.300.000 lira olan sermayesinin tamamı ödenmiş haldeydi.¹⁰⁹³

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Bankanın idaresi, üyeleri genel kurula mensup, yani banka hissedarı olan 8-12 kişiden meydana gelen bir yönetim kurulu tarafından gerçekleştirilirdi. Bu kişilerin yarısını Ziraat Bankası kalan yarısını da genel kurul belirlerdi. Fakat ilk üç sene için görevlendirilecek yönetim kurulu üyelerinin yarısı genel kurul yerine kurucular tarafından seçilirdi. Diğer yarısı aynı şekilde Ziraat Bankası tarafından tayin edilirdi. Kurul üyeleri her yıl aralarından bir başkan ve bir yardımcı tespit ederlerdi. İlk üç senenin bitiminden sonra, üyeler birinci sene kura daha sonra kıdem itibarıyla üye sayısının yarısının çıkarılması ve yerine yenilerinin atanması yoluyla seçilirdi. Genel

¹⁰⁹⁰ Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, 21 Temmuz 1914, C.1, D.3, B.25, s.446.

¹⁰⁹¹ BOA.BEO.4294/322042.

¹⁰⁹² BOA.BEO.4294/322042.

¹⁰⁹³ Ökçün, a.g.e., s.230.

kurulca seçilen üyelerin her birinin en az 20 hisse senedine sahip olması lazımdı. Bu kişilerin senetleri banka kasasında, görevleri süresince satılamayacak şekilde bekletilirdi.¹⁰⁹⁴

Kurul en az 15 günde bir toplanmakla birlikte, ihtiyaç halinde başkan tarafından olağanüstü olarak toplantıya davet edilirdi. Kurula seçilen başkan, başkanın olmadığı durumlarda yardımcısı, onun olmadığı takdirdeyse, başkanın vekil bırakacağı bir üye başkanlık ederdi. Her toplantı bir zabıt defterine kaydedilirdi. Bu defter orada bulunan üyelerin isimlerini taşımakla beraber, üyeler ve kurul başkanı tarafından imzalanmalıydı. Toplantıda alınan kararların geçerli sayılabilmesi için kurul üyelerinden yarısından bir fazlasının katılım sağlamış olması zorunluymdu. Ayrıca kararlar, üyelerin çoğunluk oyuna göre alınırđı. Şayet eşitlik durumu varsa, kararın alınması bir sonraki toplantıya bırakılırdı. O zaman da bu vaziyet devam ederse, karar reddedilmiş sayılırdı.¹⁰⁹⁵

Üyelerden bir ya da daha fazlasının vefat, istifa vb. sebeplerden dolayı kuruldan ayrıldıkları taktirde, meydana gelen boşluk farklı şekillerde giderilirdi. Öncelikle yeri boşalan üyenin kurucular mı yoksa Ziraat Bankası tarafından mı atandığı önemliydi. Şayet kurucular tarafından atanmış üye ise ilk üç sene için kurucular arasından, sonra en fazla oy hakkı bulunan üyeler arasından seçilirdi. Ziraat Bankası'nın atadığı üyenin yeri boşaldıysa, yine bu banka tarafından yeni bir üye görevlendirilirdi. O anki durumu kurtarmak adına yapılan bu atamalar, bir sonraki genel kurul kurul toplantısında onaylanırdı. Ziraat Bankası'nın sermayeye katılımı devam ettiği müddetçe yönetim kurulu üyelerini belirleme hakkı devam ederdi. Ayrıca bankanın müdürünün seçiminde de Ziraat Bankası'nın onayı gerekmekteydi. Ancak bu durum, mütareke döneminde Ziraat Bankası hisselerinin Aydın Kooperatif İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi tarafından satın alınmasıyla sona erdi. Bundan sonra Milli Aydın Bankası yerel sermaye ile faaliyet gösterdi.¹⁰⁹⁶

Kurulun sorumluluk alanı şu şekildeydi;

1. Rehinli malı satabilirdi.

¹⁰⁹⁴ BOA.İ.MMS.178/14.

¹⁰⁹⁵ BOA.A.DVN.MKL.58/85.

¹⁰⁹⁶ BOA.BEO.4294/322042.

2. Şubeler açabilir ya da lağvedebilirdi.
3. Her ay ve sene sonunda verilecek muhasebe defterlerini tetkik ve tasdik edebilirdi.
4. Bütçeleri düzenleyebilirdi.
5. Bankayla iktisadi işlemlerde bulunacak kuruluşları belirlerdi.
6. Talep edilen kredileri kabul veya reddedebilirdi.
7. Borç sözleşmesi ve bunun gerçekleşme şartlarını tayin edebilirdi.
8. Borç verme işlemindeki faiz ve komisyon oranlarını tespit edebilirdi.
9. Müdür tarafından yapılacak teklife göre memur atayabilir yahut azledebilirdi.
10. Dağıtılacak kâr miktarına karar verebilirdi.
11. Banka talimatlarını düzenleyebilirdi.
12. Üyeleri arasından iki ya da üç kişiyi, borç verme işlemlerine veya başka konulara yardım etmeleri maksadıyla, yönetim kurulu encümeni olarak atayabilirdi.¹⁰⁹⁷

Bankanın bilinen tek yönetim kurulu başkanı Eski ticaret vekili Nazmi Topçuoğlu,¹⁰⁹⁸ başkan yardımcısı ise Ömer Lütfü Efendi'dir.¹⁰⁹⁹

b. Genel Kurul

Genel kurul, yönetmelik çerçevesinde bir araya gelen hissedarları temsil ederdi. Bir hissedarın bahsedilen kurulda yer alabilmesi için vekaleten veya asaleten en az beş banka hisse senedine sahip olması gerekirdi. Hatta hissedarlar bu şartı sağlamak için hisselerini birleştirebilir ve üye olarak aralarından bir vekil tayin edebilirlerdi. Bu kişilerin her beş hisse için bir oy hakkı bulunurdu. Yalnız Ziraat Bankası'nın %50 oy hakkı vardı. Genel kurulun toplanmış sayılabilmesi ve karar alabilmesi için, Ziraat Bankası'nın hisseleri hariç, toplantıda bulunacak üyelerin hisse miktarı, sermayenin 4/1'ine denk olmalıydı. Hissedarlar toplantıya katılmama durumunda, vekaletlerini yalnızca banka hissedarlarından birine bırakabilirlerdi. Ancak bu durum kadınlar ve engel durumu olan hissedarlar için geçerli değildi.

¹⁰⁹⁷ BOA.İ.MMS.178/14.

¹⁰⁹⁸ "Milli Aydın Bankası", İktisadî Yürüyüş, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.57-58.

¹⁰⁹⁹ BOA.DH.ID.108/15.

Dolayısıyla onların vekalet bırakacağı kişiler hissedarlar dışından olabilirdi. Ayrıca yönetim kurulu üyelerine de vekalet bırakmak uygun değildi.¹¹⁰⁰

Hissedarlar, genel kurulda bulunabilmek için sahip oldukları hisse senetlerini bankanın merkezine ya da yönetim kurulunca belirlenmiş adreslere toplantı tarihinden en az 15 gün önce teslim etmelilerdi. Bunlara karşılığında geçici makbuz verilirdi. Aynı zamanda bu makbuzun üzerinde, hisselerinin miktarı ve buna karşılık gelen oy miktarı da belirtilirdi.¹¹⁰¹

Kurul her yıl mayıs ayında, bankanın merkezinde olağan olarak bir araya gelirdi. Bundan başka yönetim kurulu ve Ziraat Bankası önemli konularda olağanüstü toplantı talep edebilirdi. Toplantı davetiyeleri, belirlenen tarihten en az bir ay öncesinden vilayetteki resmî gazeteler ve yönetim kurulu tarafından uygun görülecek gazetelerde ilan edilirdi. Ayrıca toplantı tarihi en az 20 gün önceden Ticaret ve Ziraat Bakanlığına da bildirilmeliydi. Böylece bakanlık toplantıya bir gözlemci gönderebilirdi. Toplantıda kararlar çoğunluk oyuna göre alınırdı. Nihayetindeyse, genel kurul toplantı kararları, kontrol heyeti raporları, senelik hesaplar ve genel kurulda hazır bulunan üyelerin isim ve hisse bilgileri bakanlıkla paylaşılırdı.¹¹⁰²

Genel kurulun yetki ve sorumlulukları şu şekildedir;

1. Yönetim kurulu ve kontrol heyeti raporları üzerinde müzakere ederek, bunları kabul veya reddedebilirdi.
2. Hisse kâr miktarına yönetmelik çerçevesinde karar verilmesini sağlardı.
3. Yönetim kurulu üyelerini görevlendirebilirdi.
4. Kontrol heyeti üyelerini seçebilir ve azledebilirdi.
5. Yönetim kurulu tarafından gelecek yıl için hazırlanan bütçeyi inceler ve icabına göre düzeltme kararı verebilirdi.
6. Kısacası yönetmelik çerçevesinde bankanın tüm işlemleri hakkında kesin karar verme yetkisi vardı.

¹¹⁰⁰ BOA.A.DVN.MKL.58/85.

¹¹⁰¹ BOA.İ.MMS.178/14.

¹¹⁰² BOA.A.DVN.MKL.58/85.

7. Genel kurulda, Ziraat Bankası hisseleri dışında sermayenin yarısına denk hisse sahibinin bulunması durumunda, sermayenin artırılmasına, bankanın süresinin uzatılmasına yahut feshedilmesine karar verebilirdi.¹¹⁰³

c. Mali İşler

Bankanın mali yılı, mart ayının başından, şubat ayı sonuna kadardır. Lakin ilk mali yıl, kesin kuruluş tarihinden şubat sonunu kapsardı. Her mali yıl sonunda, bankanın bir senelik işlemlerini içeren yönetim kurulunca düzenlenmiş dosya, kâr ve zarar hesap listesi, genel kurul toplantısından 30 gün önce kontrol heyetine teslim edilmeliydi. Genel kurul toplantısına 15 gün kala bu liste ve dosyalar banka merkezinde bütün hissedarların incelemesine açılmalıydı.¹¹⁰⁴

Genel hasıllattan banka memuru ve hizmetlilerinin maaşları, masrafları, ödenmemiş borçlar, hisse sahibine verilecek faiz, yönetim kurulu ve kontrol heyetine verilecek ücret, ihtiyat akçesinin %10'u çıkarıldıktan sonra kalan kısım safî kâr olarak kabul edilirdi. Bundan öncelikle hissedarlara %5 oranında hisse kârı verilirdi. Kalanından ise %10 yönetim kurulu üyelerine, %2 kontrol heyeti üyelerine, %7 idari memura, %20 kuruculara, %10 incir tarımının ilerlemesine, %50 hisse kârı olacak şekilde dağıtım yapılırdı.¹¹⁰⁵

Bankanın idare ve hesapları iki ya da üç kişiden oluşan kontrol heyeti tarafından denetlenirdi. Bu heyet genel kurul tarafından, yönetim kuruluyla herhangi bir bağlantısı bulunmayan hissedarlar arasından seçilirdi. Bu hissedarların da en az 10 hisse senedine sahip olması gerekliydi. Heyet üyeleri aralarından birini başkan olarak seçerlerdi. Görev süreleri bir yıl olan üyelerin, tekrar seçilme hakları bulunmaktaydı. Bunlar, yönetim kurulu toplantılarını izleyebilirlerdi. Fakat oy hakları bulunmamakla beraber, kurulda buldukları günler için ücret alabilirlerdi. Ayrıyeten heyet üyeleri, senede en az dört defa bankanın kasalarını, defterlerini, evrak ve şube işlemlerini incelerlerdi. Mali yıl sonunda yönetim kurulu tarafından düzenlenecek kesin hesap üzerinde tetkiklerde bulunurlardı. Bunların hepsiyle ilgili raporlarını genel kurula sunarlardı. Şayet incelemeler sırasında bir yolsuzluk durumuyla karşılaşırlarsa,

¹¹⁰³ BOA.İ.MMS.178/14.

¹¹⁰⁴ BOA.A.DVN.MKL.58/85.

¹¹⁰⁵ BOA.İ.MMS.178/14.

durumu derhal Ziraat Bankası Genel Müdürlüğüne iletirlerdi. Adı geçen genel müdürlük ise banka genel kurulunu olağanüstü toplantıya davet ederdi.¹¹⁰⁶

Bankayı kontrol heyeti dışında bir de Ziraat Bankası müfettişleri teftiş ederdi. Bunlar banka işlem ve hesaplarını, doğrudan doğruya ya da istedikleri zaman denetleyebilirlerdi. Bu incelemeler sırasında banka yönetmeliğine ya da bankanın kuruluş amacına aykırı hususlar tespit ederlerse, Ziraat Bankası genel kurulu olağanüstü toplantıya çağırırdı. Bu toplantıda sorumlular hakkında takibat başlatılmasına karar verilirdi.¹¹⁰⁷

D. Manisa Bağcılar Bankası

1. Kuruluşu

Manisa, zirai üretim ve ticaret açısından önemli bir mevkie sahip olduğu için burada bağcılık sektörüyle ilgili ihtiyaçların karşılanmasına ve bu sektörün ilerlemesine hizmet edecek bir banka açılması düşüncesi oldukça önemliydi.¹¹⁰⁸ Bu anlamda bankanın kurulması meselesi ile ilgili ilk yazı, Ticaret Bakanlığı tarafından bakanlar kuruluna 15 Temmuz 1917'de gönderildi. Ardından yönetmeliğinde birtakım düzenlemeler yapılması gerekli görüldü. Yapılan düzeltmeler sonrasında, 5 Eylül 1917'de meclisi vükelaca kurulmasına bir engel olmadığına karar verildi ve bu işi takiple Ticaret Bakanlığı görevlendirildi.¹¹⁰⁹ Nihayetindeyse, kurulması için gerekli olan padişah onayı 10 Eylül 1917'de tanındı.¹¹¹⁰ Nitekim 27 Kasım 1917'de Manisa Bağcılar Bankası resmen kuruldu.¹¹¹¹

Kurucuları,

1. Akhisarlı Mustafa Fevzi Bey; hoca, hukukçu, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu ve Saruhan Mebusu,
2. Karaosmanzade Halit Paşa; büyük çiftlik sahibi, Manisa İttihat ve Terakki cemiyeti başkanı, Millî Mücadele döneminde çiftliğinde Yunanlılar tarafından çiftliğinde şehit edilmiş,

¹¹⁰⁶ BOA.A.DVN.MKL.58/85.

¹¹⁰⁷ BOA.İ.MMS.178/14.

¹¹⁰⁸ Bilgi, *a.g.m.*, s.106.

¹¹⁰⁹ BOA.ŞD.1259/18.

¹¹¹⁰ BOA.İ.DUİT.121/14; BOA.MV.248/8.

¹¹¹¹ Bilgi, *a.g.m.*, s.106.

3. Hacı Mahmut Beyzade Kani Bey; çiftlik sahibi,
4. Hafız Mehmet Efendi; kereste tüccarı, belediye başkanı, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
5. Buldanlı Hacı Mehmet Efendi; arazi sahibi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
6. Giritli Selim Efendi; tüccar, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
7. Adanalı Hacı Hafız Hüseyin Efendi; çiftlik sahibi, bağcı, tüccar,
8. Külahdaşzade Rıza Bey; bağcı, eczacı, üzüm tüccarı, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
9. Gazizade Abdürrahim Efendi; İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
10. Çiftliklinin Mehmet Çavuş Efendi; emlak ve arazi sahibi, belediye meclisi üyesi, İttihat ve Terakki cemiyeti yönetim kurulu üyesi,
11. Hacı Ahmet Efendi; ayakkabı tüccarı, tabak, bağcı, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
12. Ermiyeli Hasan Efendi; bağ ve zeytinlik sahibi, yağ fabrikatörü,
13. Yenişehirli Hüseyin Beyzade İsmet Bey; un ve yağ fabrika sahibi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
14. Hüseyin Efendi; manifaturacı, tüccar, emlak sahibi, sarraç,
15. Hasanzade Ömer Efendi oğlu Ali Bey; arazi sahibi,
16. Yemişçi Katıpzade İbrahim Efendi; üzüm tüccarı, bağ sahibi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
17. Urgancının Hacı Osman Ağa, bağ sahibi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
18. Kardiçeli Sakallızade Ahmet Kazım Efendi; çiftlik ve bağ sahibi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
19. Tepecikli Mehmet Ağa; bağ ve çiftlik sahibi,
20. Akhisarlı Mehmet Bey; bağcı, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
21. Manisalı Mehmet Bey; bağcı, Akhisar İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
22. Paketçizade Ali Efendi; tüccar, bankanın ilk müdürü, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
23. Çakalzade Hafız İbrahim Efendi; çiftlik sahibi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
24. Kavaf Kâmil Bey; manifaturacı, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,

25. Tatar köyünden Hüsamettin Efendi; çiftlik ve bağ sahibi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
26. Salihlilili Hasan Vasfi Efendi; bağ, emlak ve arazi sahibi, Salihli İttihat ve Terakki cemiyeti reisi,
27. Gariçeden Caferizade Cemal Efendi; bağcı İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
28. Alaşehirden Asaf Bey; bağcı,
29. Çavuşoğlu Bayram Efendi; üzüm ve zahire ticareti yapan tüccar,
30. Kâtip Ali Efendi; bağcı,
31. İzmirli Karagözzade Mehmet Efendi,
32. Denizlilili İsmail Hakkı Efendi; deri tüccarı, debbağ, Karaosmanoğlu Vakfı kiracısı,
33. Hasan Çavuşoğlu Halil Efendi,
34. Bohor Gomel Efendi; üzüm tüccarı, Manisa Musevi Cemiyeti reisi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu, banka yönetim kurulu üyesi ve müdürlüğü yapmış,
35. Gevgillioğlu Sezai Bey; bağcı,
36. Murteza Abdi Bey; tüccar, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu, bankanın ilk müdürlerinden,
37. Gazelcizade Hüseyin Bey; bağcı İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
38. Bosnalı İbrahim Efendi; çiftçi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
39. Cemal Efendizade Abdülhalim Efendi; üzüm tüccarı,
40. Sarımsakçı Musa Beyzade Ahmet Bey; çiftlik sahibi, bağcı, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu.¹¹¹²
41. Fenercizade İbrahim Efendi; bağcı, emlak sahibi, tüccar,
42. Misci Hacı Mustafa Efendi; bağcı, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
43. Giritli Safder Bey; manifaturacı, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
44. Hacı Şabanzade Mustafa Fehmi Efendi; kaymakam,
45. Hüseyin Çavuşoğlu İbrahim Efendi,
46. Gökbabalı Sezai Bey,
47. Demir Gavmil Efendi,
48. Hüseyin Çavuş mahdumu Halil Efendi,

¹¹¹² bk. Ökçün, a.g.e., s.236-237-238; BOA.A.DVN.MKL.64/6.

49. Ömer Hasanzade mahdumu Şükrü Efendi,
50. Hacı Şeyh Mehmet Efendi,
51. Kardiçalı Aziz Ağa; Yenişehirli arazi sahibi,
52. Emir Hasanzade Muhammed Efendi; üzüm tüccarı, bağcı,
53. Menemenlizade Halit Efendi;
54. Fırıncı Haydar Efendi; üzüm tüccarı ve bağcı,
55. Şükrü Beyzade Ahmet Bey,
56. Helvacı Ali Rıza Efendi,
57. Hacı Ömer Efendizade Mustafa Efendi,
58. Kosovalı Şerif Şakir Efendi; çiftlik sahibi,
59. Nalbantoğlu Halil Ağa mahdumu Ali Bey; bağcı, çiftlik sahibi, İttihat ve Terakki cemiyeti mensubu,
60. Beşinci Katipzade İbrahim Efendi'den meydana gelmekteydi.

Görüleceği üzere banka kurucularının büyük çoğunluğu İttihat ve Terakki mensubu kişilerden meydana gelmekteydi. Bununla birlikte çeşitli meslek gruplarından esnaf ve tüccarlar da bankanın kuruluşunda yer almaktaydı. Osmanlı Anonim Şirketi olarak teşkil edilen banka bütün işlemlerini Osmanlı kanunlarına uygun olarak yerine getirmeliydi. Bu şekilde, herhangi bir sebepten dolayı tasfiye edilmediği ya da süresi uzatılmadığı müddetçe 50 yıl faaliyet gösterebilirdi. Merkezi Manisa'da olacak banka, gerekirse Osmanlı'nın diğer şehirlerinde veya yurt dışında şubeler açabilirdi.¹¹¹³

Bankanın geçici yönetim kurulu, kuruluş için gerekli onaylar verilmeden önce, Manisa İttihat ve Terakki kulübünde toplandı. Bu toplantıda, civardaki bağcılarını "*Hayırlı bir iş*" olarak nitelendirilen banka girişimine dâhil etmenin yolları arandı. Nitekim bağcılara bankanın kuruluş amacını ve fonksiyonunu içeren bir mektup yazılmasında karar kılındı. Mektuba göre, dünkü cuma günü¹¹¹⁴ Manisa'da

¹¹¹³ BOA.A.DVN.MKL.64/6.

¹¹¹⁴ Mektubun yazılış tarihi belirtilmediği için toplantıların tarihleri konusunda kesin bir tarih söylenemez ancak tahmin yürütülebilir. Bu hususta Nejdet Bilgi'nin tahminleri oldukça makul görünmektedir. Nitekim Kanunisaninin başında ikinci toplantının yapılması kararlaştırıldı. Buna göre ikinci toplantının "Kanunisanin başında" teriminden yola çıkılırsa 1 Kanunisanin 1332'de (14 Ocak 1917) yapılmış olması muhtemeldir. İkinci toplantının tarihinden ve "dünkü Cuma" sözünden yola çıkarak ilk toplantının yapıldığı olası tarihler; 16 Kanunievvel 1332 (29 Aralık 1916), 23 Kanun evvel 1332 (5 Ocak 1917), 30 Kanunievvel 1332 (12 Ocak 1917) tarihlerine denk gelen cuma günlerinden biri olabilirdi. bk. Bilgi, *a.g.m.*, s.106.

Kaymakam Tevfik Bey'in başkanlığında bağcılarının ileri gelenleriyle, milli bankanın gerekliliği üzerine fikir alışverişlerinin yapıldığı bir toplantının gerçekleştirildiği belirtilmekteydi. Burada Tevfik Bey, bankaların lüzumu ve faydalarından bahsetti. Görevli kâtip Avni Bey ise banka yönetmeliğinin maddelerini okuyarak, bankanın yapacağı işleri açıkladı. Toplantıda hazır bulunanlar, bundan etkilenerak derhal beşer yüz lira vermek suretiyle bankanın kuruculuğunu kabul ettiler. 40 kişiden ibaret olan kurucuların hemen ortaya koymuş oldukları sermaye 20.000 liraya denk gelmekteydi. Merkez mülhakattan hisse senedi alınmasını sağlamak ve bankanın diğer esaslarını anlatmak üzere kurucuların içinden 5 kişilik geçici bir yönetim kurulu seçildi. Adı geçen kurul, düzenli olarak İttihat ve Terakki kulübünde toplanarak, merkez mülhakattan katılım olmasını temin etmeyi hedefledi. Aynı amaçla 1917 yılı Ocak ayının başında Tevfik Bey'in başkanlığında ikinci bir toplantı yapıldı. Zira bankanın sermayesinin vilayet dâhilindeki bağcılarını ve üzüm ticaretini kara borsacıların ellerinden kurtaracak ve bunun millî ve mahallî ticareti arzu edilen dereceye getireceğine inanılmaktaydı.¹¹¹⁵ Banka Cumhuriyet döneminde Türk Anonim Şirketi olarak faaliyetini devam ettirdi.¹¹¹⁶

2. Faaliyet Alanı

Bankanın başlıca iki faaliyet alanı bulunmaktaydı. Bunlardan birinci dereceden önem arz eden, bağların her çeşit hastalıktan korunmasıyla, ıslahı ve çoğaltılmasıyla, bağlar için gerekli malların ucuz fiyata alınmasına, bağcılara uygun faiz ve şartlarla borç verme, üzüm satın almak ve satmaya çalışmaktı. İkinci dereceden ise, ticari işlerle meşgul olmaktı.¹¹¹⁷

Bu faaliyetleri ayrıntılı olarak sıralamak gerekirse bankanın yetki alanında;

1. Üzüm ticaretiyle bağların ıslahını sağlamak,
2. Yönetmeliğinde belirtilen şartlara uygun olarak para borç vermek,
3. Mali işlemler ile sarraf işlerini yerine getirmek,
4. Bağlar ya da bağcılar için gerekli alet ve edevatı temin etmek hatta gerekirse satın almak,

¹¹¹⁵ “Bağcılar Bankası”, *İktisadiyat Mecmuası*, 1 Şubat 1917, Yıl 1, S.40, s.3.

¹¹¹⁶ **BCA.30.18.1.1.25.53/12.**

¹¹¹⁷ “Bağcılar Bankası”, *İktisadiyat Mecmuası*, 1 Şubat 1917, Yıl 1, S.40, s.3.

5. Bağcıların ürettikleri üzümleri satın almakla birlikte bunları yurt dışına satmak, karşılığında avans ve borç vermek,
6. Belgesini ibraz etmek koşuluyla para emanet almak,
7. Poliçe, senet işleri, ticari ve kefalet işlemleri gerçekleştirmek,
8. Rehin karşılığında veya açıktan cari hesap açmak,
9. Kefalet senedi ve kredi mektupları vermek,
10. İktisadi alanda şirketler kurmak ve kurulmuş olanlara yardım etmek,
11. Bayındırlık ve sanayi alanında ruhsat çıkarılmasına hizmet etmek,
12. Ruhsat almış ya da imtiyazların fayda sağlayacağına kanaat getirilen şirketlerin kurulmasına hizmet etmek ve bilakis böyle şirketlerin kurulması için destek sağlamak,
13. Mali, ticari, sanayi ve zirai her türlü faaliyetlerde bulunmak,
14. Üzüm ve üzümden üretilen ürünler üzerinden komisyonculuk yapmak,
15. Bağ sahiplerine borç para vermek gibi her türlü bankacılık işlemlerini yerine getirmek bulunmaktaydı.¹¹¹⁸

3. Sermaye

Bankanın sermayesi 150.000 Osmanlı lirası olarak belirlendi. Bu para tanesi 5'er lira olmak üzere 30.000 hisseye ayrıldı. Banka genel kuruluna bu sermayeyi bir kat arttırabilme yetkisi verildi. İlâveten bankanın kurucusu olan 60 kişinin her biri 500 lira vererek hisse satın aldılar. Böylece bankanın sermayesinin 30.000 lirası, daha kuruluş aşamasındayken kurucuları tarafından sağlandı. Üstelik bunların istedikleri kadar hisse alabilmeleri serbest bırakıldı.¹¹¹⁹ Bu kişiler böylece, bankaya kurucu hissedar oldular.¹¹²⁰

Ayrıca banka, halkın yoğun ilgisi ile karşılandı. Halk kuruluş aşamasından itibaren telgraflarla bankaya iştirak etmek için başvurular yaptı.¹¹²¹ Fakat hisse senetleri her isteyen kişiye verilmezdi. Verilirken kişinin, Osmanlı vatandaşı olmasına özen gösterilir ve senetler kişinin ismine yazılarak olarak verilirdi. Böylece hisse

¹¹¹⁸ BOA.BEO.4484/336262; BOA.MV.248/8.

¹¹¹⁹ BOA.İ.DUİT.121/14.

¹¹²⁰ "Bağcılar Bankası", *İktisadiyat Mecmuası*, 1 Şubat 1917, Yıl 1, S.40, s.3.

¹¹²¹ "İktisat Haberleri- İzmir'de Milli Bankanın Şubesi", *İktisadiyat Mecmuası*, 24 Mayıs 1917, S.56, s. 8.

senetlerinin başkalarına devredilmesi için banka yönetim kurulunun onayı gerekiyordu. Hisse senedi Osmanlı vatandaşı olmayan birinin eline miras ya da herhangi bir yolla geçerse, bu kişiler kendilerine bildirilen tarihten itibaren 3 ay içinde hisselerini, Osmanlı vatandaşı olan bir şahsa satmaya mecburlardı. Eğer hisseleri satın alacak bir Osmanlı vatandaşı çıkmazsa ya da satılması banka yönetim kurulu tarafından uygun görülmezse, hisseler banka tarafından piyasa fiyatı üzerinden satın alınırdı. Nakit bir değeri olmayan ve kesinlikle borç karşılığı rehin verilemeyen hisseler, sahibinin vefatı durumunda miras yoluyla yalnızca yakınlarına intikal edebilirdi. Ayrıca senetlerin taksitlerini zamanında ödemeyen hisse sahiplerinin senetleri, açık artırmaya çıkarılırdı. Senetlere alıcı niyetiyle talip olanların gerekli niteliklere sahip olup olmadığına yönetim kurulu tarafından karar verilirdi. Nihayetinde senetler şartlar çerçevesinde uygun görülen kişilere satılırdı.¹¹²² Böyle bir uygulama milli bankalar arasında Manisa Bağcılar Bankası'na özeldi. Bunun en büyük amacı ise tıpkı incir piyasasında olduğu gibi üzüm piyasasındaki yabancı tüccarlara karşı Osmanlı vatandaşı kişilerin bu alanda etkin olmasını sağlamaktı. Sermayedar konusunda Türkçülük politikası kapsamında bundan bir tık daha özel uygulama Kayseri Köy İktisat Bankası'na aitti. Zira adı geçen banka hisse senedini alacak kişilerde Türk ve çiftçi olma özelliği aradı.

Banka sermayesinin tamamı imza ve %10'u ödendikten sonra kesin surette kurulmuş sayılırdı. Türkçe olarak hazırlanan hisse senetleri, dip koçanlı ve numaralı bir defter şeklinde olurdu. Bu senetler banka yönetim kurulu başkanı, kuruldan bir üye ve banka müdürünün imzasını taşımalıydı. Ayrıca bankanın resmi mührü de üzerinde bulunmalıydı. Bu şekilde usule uygun hazırlanan hisse senetleri satışa çıkarılmadan önce örnekleri kontrol ve onaylanmak üzere Ticaret Bakanlığına gönderilmeliydi. Bakanlığın onayı sonrasında artık hisseler arza açılabilirdi.¹¹²³

Bankanın kuruluş aşamasında belirlenen sermayesinin ilerleyen süreçte yarıya düşmesi durumunda kapatılması ya da devam etmesi meselesi ile ilgili karar, yönetim kurulunun genel kurulu toplantıya çağırması üzerine verilirdi.¹¹²⁴

¹¹²² BOA.A.DVN.MKL.64/6.

¹¹²³ BOA.A.DVN.MKL.64/6.

¹¹²⁴ BOA.ŞD.1259/18.

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Bankanın yönetim kurulu en az sekiz en çok 12 kişiden oluşabilirdi. Bir kişinin yönetim kurulunda olabilmesi için 50 hisse senedine sahip olması şartı mevcuttu. Senetler kişinin görevi boyunca satılmamak üzere bankanın kasasına bırakılmıyordu. Yönetim kurulu 15 günde bir ve ihtiyaç duyulduğu zamanlarda olağan şekilde toplanmak durumundaydı. İlaveten üyelerinin yarısı toplanmayı talep ederse, olağanüstü surette yine bir araya gelmek zorundaydı. Kurul kararları üyelerin çoğunluğunun görüşü yönünde alınırdı. Şayet üye oylarında eşitlik olursa, kararın alınması, gelecek toplantıya bırakılırdı. Ancak eşitlik burada da devam ederse, teklif reddedilmiş sayılırdı.¹¹²⁵

Yönetim kurulu üyeleri her yıl 3/1'i değiştirilmek suretiyle yenilenirdi. İlk üç yıl için belirlenen yönetim kurulu üyeleri kurucular arasından seçilir ve bu durum genel kurul tarafından da onaylanırdı. Hatta gerektiğinde banka müdürü de yönetim kurulu toplantılarına katılarak oy kullanabilirdi. Kurul üyeleri kendi aralarından her yıl bir başkan ve bir yardımcı belirlerlerdi. Böylece genel kurul da dahil olmak üzere yapılan bütün toplantılara bu başkan, şayet o yoksa yardımcısı başkanlık ederdi. Hatta ikisinin de bulunmadığı durumlarda yalnızca söz konusu toplantı için üyeler aralarından bir kişi vekil tayin ederlerdi. İlk üç yıl için tespit edilen üyelerin görev sürelerinin sona ermesiyle beraber, yönetim kuruluna seçilecek üyeler ilk iki sene için kura ondan sonraysa, kıdem sırasına göre her sene sonunda ikisi çıkarılmak yoluyla belirlenirdi. Bu çıkarılan üyelerin yerine iki üye göreve başlatılırdı. Kurulda bir kez görev yapmış ve görev süresi sona ermiş kişinin tekrar kurula dahil olabilme hakkı bulunmaktaydı. Yalnızca iki dönem üst üste görev yapması söz konusu değildi.

Her kurul toplantısında görüşülen meseleler ve alınan kararlar bir zabıt defterine kaydedilirdi. Bu zabıt defterinin altına toplantıda bulunan üyelerin isimleri yazılmakla birlikte başkan ve bu kişiler tarafından imzalar atılırdı. Üyelerin bir ya da birkaçının çeşitli nedenlerden dolayı istifa etmesiyle, kurul üye sayısında meydana gelen eksiklik, yönetim kurulu tarafından geçici üye tayin edilmesi yoluyla kapatılırdı.

¹¹²⁵ BOA.A.DVN.MKL.64/6.

Asıl üye görevlendirmesiyle, ilk genel kurul toplantısında gerçekleştirilirdi. Üyelere verilecek hisse kârı dışında, miktarı genel kurul tarafından belirlenen, kurulda buldukları gün başına ücret verilirdi.¹¹²⁶

İlk yönetim kurulu başkanı Akhisarlı Mustafa Fevzi Bey,¹¹²⁷ Bohor Gomel Efendi de kurul üyesi idi. Bunun dışındaki kurul üyelerinin isimlerine dair bir bilgiye rastlanmadı. Ayrıca kurucular arasından iki kişi zaman aralıkları bilinmemekle birlikte bankanın müdürlüğünü yaptı. Bunlar Bohor Gomel Efendi ve Murteza Abdi Bey idi. Müdürün görevi bankanın genel işlerini yürütmek ve takibini yapmaktı.¹¹²⁸

Kurul;

1. Banka işlemlerini gerçekleştirmek veya kurula yardımcı olması amacıyla bir süreliğine sahip olduğu yetkileri tamamen ya da kısmen üyelerinden birkaç kişiye vekaletle bırakabilirdi.
2. İdare encümeni ismiyle bir encümen oluşturabilirdi.
3. Banka işlerinin ve hesaplarının düzenlenmesi için yurt dışından dahi uzman getirebilirdi.
4. Gereken mahallerde şube açabilir yahut kapatabilirdi.
5. Borç verme şartlarını belirleyebilir ve bu şartlara uygun olarak borç verebilirdi.
6. Borç işlemlerinde komisyon oranlarını tespit edebilirdi.
7. İktisadi ilişkiler kurulacak müesseseleri belirleyebilirdi.
8. Talep edilen kredileri onaylayabileceği gibi reddedebilirdi.
9. Genel kurula sunulacak, hesapları düzenleyebilir, muhasebe defterlerini kontrol edebilir ve onaylayabilirdi.
10. Hisse sahiplerine verilecek hisse kârlarının miktarını tespit ederdi.
11. Senelik kazanılan kârdan kimlere ne oranda dağıtılacağına karar verebilirdi.
12. Memuru ve hizmetliyi ödüllendirebilirdi.
13. Bankanın talimatlarını düzenleyebilirdi.
14. Banka müdürü tarafından yapılan teklif üzerine memur atayabilir veya azledebilirdi.

¹¹²⁶ BOA.ŞD.1259/18.

¹¹²⁷ Toprak, *Savaşın Ekonomisi*, s.107.

¹¹²⁸ Ökçün, *a.g.e.*, s.236-237-238; BOA.A.DVN.MKL.64/6.

15. Yönetmelik hükümlerinde gerekli görülen düzeltmeleri yapabiliirdi.
16. Banka adına lehte ya da aleyhteki davalar hakkında görüşebilirdi.
17. Bağların ıslahı için gerekli çalışmalarda bulunabilirdi.
18. Bankanın müdürü, yönetim kurulu kararıyla atandığı gibi azli için gerekçe sunulması ve kurulun 3/2'sinin oyu gerekmektedir. Bankanın diğer çalışanlarının işe alımı müdürün onayı ve yönetim kurulu kararıyla neticeye bağlanırdı.¹¹²⁹

b. Genel Kurul

Genel kurul, bankanın en az 10 hissesine sahip hissedarların bir araya gelmesiyle oluşmaktaydı. Kuruldaki sayıları belli olmayan bu üyeler her 10 hisse için bir oy kullanma hakkına sahipti. İlâveten bir kişinin en fazla 20 oyu yani 200 hisse senedi bulunabilirdi. Her yıl mayıs ayında Manisa'da olağan olarak toplanan kurul, ayrıca yönetim kurulunun davet etmesi durumunda, olağanüstü surette bir araya gelebilirdi. Toplantılar tarihinden en az bir ay öncesinden, vilayetteki resmî ve yerel idarenin uygun göreceği gazetelerde duyurulurdu. Hissedarlardan toplantıya katılmak isteyenlerin, toplantı tarihinden en az 15 gün önce sahip oldukları hisseleri yönetim kurulunun uygun gördüğü bir yere emanet etmeleri ve karşılığında makbuz almaları gerekmektedir. Kurul toplantısına giriş belgesi mahiyetinde olan bu makbuzda, hisselerin sayısı ile hissedarın sahip olacağı oy sayısı da belirtilirdi. Hissedarlar toplantıya katılmama durumunda, vekâletlerini yalnızca hisse sahibi olan diğer kişilere bırakabilirlerdi. Aksi bir durum mümkün değildi. Fakat kurulun toplanmış sayılabilmesi için asaleten ve vekaleten, sermayenin en az 4/1'ine sahip üyenin iştirak etmesi şarttı.¹¹³⁰

Kurul toplantısına yönetim kurulu başkanı, başkanlık ederdi. Onun bulunmadığı durumda yönetim kurulu üyeleri aralarından oy ile bir üyeyi başkan tayin ederlerdi. Ayrıca toplantıda hazır bulunan ve en fazla hisseye sahip olan iki üye oy toplamak üzere görevlendirilirdi. Bu şekilde gerçekleştirilecek toplantılarda, kararlar çoğunluk oyu ile alınırdı. Bilahare toplantı kararlarını içeren zabıtname, yönetim

¹¹²⁹ BOA.A.DVN.MKL.64/6.

¹¹³⁰ BOA.ŞD.1259/18.

kurulu ve kontrol heyeti raporları, senelik net hesap çizelgesi, kurul toplantısına katılmış üyelerin isim ve hisse miktarlarını içeren bir dosya dört nüsha halinde Ticaret Bakanlığına iletilirdi.

Genel kurul,

1. Bankanın yıllık işlemlerini ve kontrol heyeti tarafından hazırlanan raporları görüşerek kabul veya reddedebilirdi.
2. Yönetmelik hükümlerine uygun olarak, hisselerine verilecek olan kâr oranını belirleyebilirdi.
3. Boşalan yönetim kurulu üyelerinin yerine yenilerini atayabilirdi.
4. Kontrol heyeti üyelerini seçebilir ve görevlendirebilirdi.
5. Bankanın genel işleyişi ile ilgili yönetmeliğe uygun olacak şekilde kararlar alabilirdi.
6. Gerektiğinde yönetim kurulunun yetkilerini genişletebilirdi.
7. Kurulun sermayenin artırılması, bankanın süresinden önce feshedilmesi ya da süresinin uzatılması, yönetmelik hükümlerinin değiştirilmesi gibi kararları alabilmesi için banka sermayesinin en az yarısını temsil eden üyenin görüşünü alması gerekliydi.
8. İşlem ve hesapların denetlenmesi için en az 20 hisseye sahip üç kişiden oluşan bir denetleme kurulu¹¹³¹ oluşturabilirdi.¹¹³²

c. Mali İşler

Bankanın mali yılı ocak ayının birinde başlar ve aralık ayının son günü biterdi. Ancak ilk mali yıl istisna olarak, bankanın kesin kuruluş tarihinden aynı yılın aralık ayının son gününü kapsardı. Her mali yıl sonunda, yönetim kurulu bankanın bir senelik durumuna dair alacak verecek, kâr ve zarar bilgilerini içeren bir liste hazırlardı. Genel kurul toplantısından 40 gün önce, en azından istatistikler kontrol heyetine sunulurdu. Bu heyet değerlendirmelerini bir rapor olarak genel kurula iletirdi. Genel kurulda bulunan her hissedarın, bunları görmek ve kontrol etmek hakkı vardı. Ayrıca her sene

¹¹³¹ Denetleme kurulunun, yönetim kurulu üyelerine yakınlığı bulunmayan hissedarlardan meydana getirilmesi ve her yıl yenilenmesi lazımdı. Kurulun görevi, yılda en az 5 defa bankanın defter, evrak kayıtlarını ve kasa belgelerini incelemenin yanı sıra, yıl sonunda yönetim kurulu tarafından hazırlanan kesin hesaplar ile ilgili incelemelerde bulunarak, bu konudaki görüşlerini bir raporla genel kurula sunmak idi. bk. **BOA.ŞD.1259/18**.

¹¹³² **BOA.A.DVN.MKL.64/6**.

sonunda, safi hasıllattan banka çalışanlarının maaşı, genel masraflar, bankanın ödemesi gereken ancak ödeyemediği borçları, emanet sahiplerine verilmesi gereken faizleri, yönetim kurulu ve kontrol heyeti üyelerine verilecek ücretler düşüldükten sonra, kalan miktar safi kâr olarak kabul edilirdi. Senelik kâr gelirinden hisse başına verilecek olan %5 faiz çıkmazsa eksik kalan kısmı, ihtiyat akçesinden karşılanırdı.

Bankanın mali işleyişi şu şekilde gerçekleşirdi;

1. Bankanın hisse senetleri rehin olarak kabul edilmezdi.
2. Rehin karşılığı verilen borçlar uzun vadeli, diğer borçlarsa kısa vadeli verilirdi.
3. Banka tarafından taşınır-taşınmaz mallara, Osmanlı borsalarına kabul edilmiş faizli-faizsiz tahvil ya da hisse senetlerine kıymetlerinin yüzde kaçına kadar borç verilebileceği yönetim kurulu kararına bırakılırdı.
4. Borç alınırken kefil gösterilen, yangın ihtimali olan taşınır-taşınmaz mallar, masrafı sahibi tarafından karşılanmak suretiyle banka adına sigortalandırılmıyordu.
5. Muhafaza edilmesinde sıkıntı yaşanmayacak tarım ürünleri karşılığında kısa vadeli kredi verilebilirdi.
6. Şahsi olarak alınacak borçlarda, verilecek kredi tutarının üst sınırı yönetim kurulu tarafından düzenlenmiş listeye göre belirlenirdi.
7. Banka kendi hissedarlarına %7, hissedarı olmayan kişilere ise %9 oranı ile kredi verebilirdi.¹¹³³
8. Mevduat faizleri bir yıl ve daha fazla süre için en çok %5 olarak tespit edilmişti. Süresi belli olmayan vadeli mevduatların faiz oranı ise banka müdürünün takdirine bırakılmıştı.
9. Vadesi dolmadan istenilen mevduatın faizsiz olarak geri ödenip ödenmeme durumu bankanın kararıydı.
10. Vadesi gelmesine rağmen ödenmeyen borç taksitlerinin, biriken faizlerinin ödenmesi şartıyla yalnızca iki defa vadesinin uzatılmasına müsaade edilirdi.

¹¹³³ Faiz oranları arasındaki bu fark, bankaya hissedar kazandırmak amacıyla yapılmış olabilir. Zira yüksek miktarda kredi çekecek kişilerin, bankadan hisse almak yoluna giderek %7 faiz oranından yararlanmalarına yol açabilirdi.

11. Safi kârın %5'i birinci kâr, %10'u ihtiyaç akçesi için ayrıldıktan sonra kalanın, %2'si banka yönetim kurulunun müsaade edeceği hayır işlerine, %3'ü denetleme kuruluna, %5'i bankada çalışan memurlara, %7'si bağcılık ve üzümçülüğün ilerlemesine katkı sağlamak için¹¹³⁴, %8'i yönetim kurulu üyelerine, %20'si banka kurucularına, arta kalan %55'i ise ikinci kâr olarak hissedarlara verilirdi.
12. Banka uzun ve kısa vadeli olarak borç verirdi. Rehin mukabili borçlanmalar uzun vadeli, diğer borçlanmalarsa, kısa vadeli olurdu. Her ikisinde de azami süre yönetim kurulu tarafından belirlenirdi.¹¹³⁵

III. Marmara Bölgesi'nde Kurulan Milli Bankalar

İkinci Meşrutiyet döneminde İstanbul hariç tutulmak üzere Marmara'da kurulan tek bir milli bankaya rastlanmaktadır. Bu doğrultuda bölgede faaliyete geçen Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın kurulduğu sırada, 1914-1915 mali yılında devletin bütçe açığı 33.102.175 Osmanlı lirası idi.¹¹³⁶ Bankanın ise ilk etapta, sermayesi 14.720 Osmanlı lirası iken ilerleyen süreçte 100.000 liraya çıkarıldı. Bankanın kuruluş amacı bölgedeki sanayi, ticaret ve tarım alanlarında faaliyet göstermekti.

A. Adapazarı İslam Ticaret Bankası

1. Kuruluşu

Bankanın temeli 14 Ocak 1914'te kurulan Adembeyzade İbrahim, Sipahizade Hamid ve Şürekâsı İslam Ticaret Bankası'na dayanmaktadır. Konya Milli İktisat Bankası'ndan sonra bir çok ortaklı bir şahıs yani komandit şirketi olarak kurulan banka, 9 Mart 1914'te faaliyete geçti.¹¹³⁷ Bankanın bu sıradaki kurucuları, Seyit Ahmet Efendi, Hacı Ali Fevzizade Hacı Rıza Efendi, Seyit Hacı Ahmet Nazmi Efendi

¹¹³⁴ Banka gelirlerinden % 7'lik bir oran bağcılık ve üzümçülüğün ilerlemesi için kullanılacak denilirken bunun nasıl olacağına değinilmediği görülmektedir.

¹¹³⁵ BOA.ŞD.1259/18.

¹¹³⁶ Müderrisoğlu, a.g.e., s.82.

¹¹³⁷ Mustafa Sarı- Resül Narin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Adapazarı İslam Ticaret Bankası", I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri, Ed: Işıl Altun, Kocaeli Büyükşehir Yayınları No:9, C.II, Kocaeli, 2007, s.941.

idi.¹¹³⁸ Kuruluşuna giden süreçte, Adapazarı'nda bulunan Osmanlı Bankası şubesinin Ermeni kökenli ve Osmanlı vatandaşı olan müdürünün, Türk Müslüman ticaret erbabına kredi vermekte gönülsüz davranması ve durumun bankanın merkezine iletilmesine rağmen çözüm getirilmemesi etkili oldu. Böylece mağdur olan Adapazarı tüccar ve esnafı, tarihi belli olmayan, belediye başkanının kontrolünde yürütülen bir toplantı yaptı. Burada uygun şartlarla kredi temin edebilecekleri ve piyasada istikrarı sağlayacak bir bankanın kurulması düşüncesi ortaya çıktı.¹¹³⁹

Bankanın bu şekilde komandit şirket olarak dört yıl faaliyet göstermesinden sonra, Adapazarı İslam Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi şeklinde yeniden yapılanması meselesi 15 Aralık 1918'de bakanlar kurulunda görüşüldü.¹¹⁴⁰ Banka yönetmeliğinde belirtilen tarih 10 Şubat 1919'dur.¹¹⁴¹ Böylece, yeni ismiyle bankanın kuruluşuna padişah izni, 5 Nisan 1919'da verildi.¹¹⁴²

Kurucuları Adapazarı'nda ikamet eden Bosnalı Hacı Adem Beyzade İbrahim ve Sipahizade Hamit, Beyzade Numan, Hacı Salim, Ağazade Adem, Diyarbekirlizade İbrahim, Hacı Hafizzade Mehmet Ziyaeddin, Hacı Mehmet Hilmi, Hafız Ağazade Bekir, Mustafa Nuri, Ethem Ağazade İsmail Hakkı Beyefendi'den meydana gelmekteydi.¹¹⁴³

Osmanlı Devleti'nde, isminde İslam ibaresini taşıyan ve faaliyete geçmiş ilk kurumu temsil eden bankanın merkezi, Adapazarı olarak belirlendi.¹¹⁴⁴ Kurum işlemlerini, Osmanlı Devleti'nin kanunlarına uygun şekilde düzenlemeliydi. Osmanlı'nın herhangi bir yerinde ya da yurt dışında şubeler açılması, banka yönetim kurulunun onayına bırakıldı. Şayet açılırsa da Ticaret Bakanlığına bu konuda bilgi verilmesi gerekli görüldü. Bankanın süresi, herhangi bir uzatma ya da feshetme olmaması durumunda, 50 sene olarak belirlendi.¹¹⁴⁵

¹¹³⁸ Ökçün, a.g.e., s.241.

¹¹³⁹ Sarı, a.g.m., s.942.

¹¹⁴⁰ BOA.ŞD.1263/35.

¹¹⁴¹ BOA.A.DVN.MKL.66/15.

¹¹⁴² BOA.MV.250/92.

¹¹⁴³ BOA.BEO.4565/342349.

¹¹⁴⁴ Abdulkadir Atar, "Başlangıcından Günümüze Dünya'da ve Türkiye'de İslami Bankacılığın Genel Durumu", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.4, Eylül, 2017, s.1038.

¹¹⁴⁵ BOA.A.DVN.MKL.66/15.

Bankanın 1928’de ismi Adapazarı Türk Ticaret Bankası olarak değiştirildi, 1930’da yapılan bir değişiklikle ise Türk Ticaret Bankası adını aldı.¹¹⁴⁶

2. Faaliyet Alanı

Bankanın faaliyet alanı,

1. Ticari senet, hisseler ve gayrimenkul karşılığında borç vermek ve almak,
1. Mali, ticari, zirai, sanayi alanlarındaki işlere ortak olmak, teşvik etmek ya da bizzat yürütmek,
2. Her türlü bankacılık hizmetini yerine getirmekten meydana gelmekteydi.¹¹⁴⁷

Bu faaliyetlere ilaveten banka, halkla yardıma muhtaç insanlar arasında bir köprü vazifesi gördü. 5 Haziran 1918’de İstanbul Yangın Komisyonu’na bir mektup gönderdi. Bu mektuba göre, İstanbul’da çıkan yangında mağdur olanlara banka aracılığıyla 359 lira yardım yapılacağı belirtildi. Bu yardımın muhtaçlara ulaşabilmesi için banka kasasından doğrudan alınması mümkün olmazsa, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası’na çek vermek suretiyle de iletilebileceği banka müdürü tarafından dile getirildi.¹¹⁴⁸ 22 Temmuz 1918 yılı itibarıyla, yangın zedeler için Adapazarı halkının da bankanın veznesine para yatırdığı görüldü. Böylece 1.277,40 lira olan miktar, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmak üzere İstanbul’daki Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası’na gönderildi. Bunun üzerine banka paranın muhatap bankaya ulaştığına dair makbuz gönderilmesine rağmen, bu ücretin İstanbul Yangın Komisyonu Başkanlığı veznesine yatırıldığına dair bir dekontu adı geçen komisyon başkanlığından talep etti.¹¹⁴⁹ Aradan bir ay gibi kısa bir süre geçtikten sonra, 28 Ağustos’ta, bankanın aynı usulle ve amaçla 886,50 lira daha para gönderdiğine tesadüf edildi. Benzer şekilde bu yardımın da makbuzu istendi.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁶ Ulutan, a.g.e., s. 165-166.

¹¹⁴⁷ BOA.A.DVN.MKL.66/15; BOA.İ.DUİT.123/2.

¹¹⁴⁸ BOA.BEO.4519/338897.

¹¹⁴⁹ BOA.BEO.4530/339728.

¹¹⁵⁰ BOA.BEO.4537/340227.

3. Sermaye

Bankanın komandit bir şirket olarak kurulduğu dönemdeki sermayesi 14.720 Osmanlı lirasıydı. 1919 yılı itibarıyla yapılan değişiklik sonucunda sermayesi, 100.000 Osmanlı lirası oldu. Diğer bir deyişle, isme yazılı beşer liralık 20.000 hisse senedinden ibaretti. Genel kurula bu sermayeyi bir katı kadar artırabilme yetkisi tanındı. Bununla birlikte hükümetin vaziyetten haberdar edilmesi şart koşuldu. Şayet, sermaye bir katından daha fazla artırılabilecekse, hükümetten izin alınması zorunlu tutuldu. İlaveten bankanın satışa çıkaracağı hisse senetlerinin numaraları evvelden Ticaret Bakanlığının onayına sunulmalıydı.¹¹⁵¹

Hisse senetleri Türkçe olarak düzenlenirdi. Bu senetler her talip olana satılamazdı, çünkü hissedarlarda, Osmanlı vatandaşı olma şartı aranırdı. Senetler basılmış, koçanlı bir defterde ihtiyaç halinde koparılmak üzere, sıra numaralı ve yönetim kurulu başkanı ya da üyelerinden bir kişinin imzası ile bankanın mührünü taşıy vaziyette beklerdi. Banka merkez idaresinin uygun görmesi durumunda senetler, başkasına satılabilir ya da miras bırakılabilirdi. Eğer banka bu duruma onay vermezse, hisse senedini piyasa fiyatı üzerinden almak zorundaydı. Her hisse senedi başına sahibinden, beş kuruş masraf alınırdı. Lakin bu masrafın aylık mı, yıllık mı yahut da tek seferlik mi alındığı belli değildi. Hissedarlarının, isim, yaşadıkları şehir, hisse miktarları gibi bilgilerini bir deftere kaydeden banka, hisse senetleri için sadece bir sahip kabul ederdi. Böylece bir hissedarın varisleri hiçbir şekilde bankayı haczedemez ve bankanın işlerine müdahale edemezdi. Banka, taksitlerini zamanında ödemeyen hissedarı dava etmeye ve bunların senetlerini satmaya yetkiliydi. Ancak öncesinde, bu hisse senetlerinin numaraları belirtilerek gazetelere ilan verilmesi lazımdı. Bu aşamadan itibaren 15 gün nihayetinde ödeme yapılmazsa, bankanın hiçbir şekilde ihtar mecburiyet olmazdı. Senetler, zararları hissedarı ait olmak üzere, İstanbul ve memleketin sair yerlerindeki borsa ya da müzayedelerde satabilirdi. Bu şekilde satılan senet iptal edilir ve alan kişiye, eskisinin numarasını içeren yeni bir senet düzenlenirdi. Bu şekilde borç hâlâ temin edilememişse, kişiden kalan miktarı ödemesi istenirdi. Eğer borç ödenmiş ve para artmışsa, bu miktar kişiye ya da varislerine teslim edilirdi.¹¹⁵²

¹¹⁵¹ BOA.ŞD.1263/35.

¹¹⁵² BOA.A.DVN.MKL.66/15.

Sermayenin tamamı imzalı ve bunların en az %10'u hasıl edildikten sonra, banka kesin olarak kurulmuş sayılırdı. Hissedarlara ödedikleri taksitler karşılığında, isimlerine yazılmış geçici senetler verilirdi. Ancak sermayenin yarısının ödenmesinden sonra, hissedarların elinde bulunan geçici senetler, asılları ile değiştirilirdi.¹¹⁵³

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Bankanın işleyişinden, genel kurula mensup, dokuz üyeden oluşan yönetim kurulu sorumluydu. Normal şartlarda bu kişilerin görev süresi üç yıl olmakla beraber, ilk kurul üyeleri bu durumdan hariç tutulup görev süreleri beşer yıldır. Aynı şekilde ilk kurul üyeleri hissedarlar tarafından seçilirken, daha sonraki üyeler bir kereye mahsus genel kurul tarafından belirlenir ve bunlar arasından ilk etapta kura ile daha sonra kıdem itibarıyla 3/1'inin çıkarılması yöntemiyle atamalar yapılırdı. Görevinin sona ermesiyle çıkarılan üyelerin daha sonra tekrar seçilmesi mümkündü. Bir genel kurul üyesinin, yönetim kurulunda yer alabilmesi için bankanın en az 100 hisse senedine sahip olması şarttı. Bu senetler üyelerin görev süreleri boyunca banka kasasında rehin tutulur ve satışları söz konusu olmazdı. Kurul, her 15 günde bir bankanın merkezinde bir araya gelirdi. Ancak acil karara bağlanması gereken durumlar söz konusu olursa, bu zaman dilimi dikkate alınmaksızın toplanılırdı. Toplantıda alınacak kararların güvenilirliği ya da geçerliliği, toplantıya kurul üye sayısının yarısından bir fazlasının iştirak etmesine bağlıydı. Toplantıya katılmayacak üyeler, yerlerine diğer üyeler arasından vekil tayin etmek zorundaydı. Tayin ettikleri vekil kendi oy hakkıyla birlikte iki oy kullanabilirdi. Kararların alınmasında, toplantıya katılan üyelerin çoğunluğunun oyu önemliydi. Şayet eşitlik olursa karar bir sonraki toplantıya kalırdı. Kurulun görüşmeleri bir zabıt defterine kaydedilirdi. Bu defter, kurul başkanı, yardımcıları ve üyeler tarafından imzalanırdı.¹¹⁵⁴

Üyelerden bir veya birkaçının ölüm ve istifa gibi sebeplerden dolayı eksilmesi durumunda, işlerin aksamaması için geçici üye görevlendirilirdi. Kurulu idare edecek başkan ve yardımcısı yıllık olarak üyeler arasında yapılan seçimde belirlenirdi. Üyeler,

¹¹⁵³ BOA.A.DVN.MKL.66/15.

¹¹⁵⁴ BOA.ŞD.1263/35.

safi gelirden ayrılan paya ilave olarak kurulda buldukları günler için miktarı genel kurul tarafından belirlenen ücretten de istifade edebilirlerdi. Ayrıca kurul;

1. Bankanın işlerinin yürütülmesinde ve mallarının tasarrufunda yetkiliydi.
2. Bankanın menfaatlerine uygun olan her türlü işi yapabiliyordu.
3. Memur ve diğer çalışanları işe ya da görevden alabiliyordu.
4. Görevini güzel bir şekilde yerine getirenleri ödüllendirebilir ve terfi ettirebiliyordu.
5. Bankanın aylık faaliyet ve kazançlarını kontrol edebiliyordu.
6. Müfettişlerin bilanço raporlarını değerlendirebiliyordu.
7. Kazanç ve ihtiyat akçesi miktarını belirleyebiliyordu.
8. Genel kurul toplantılarına sunulacak hesap cetvellerini düzenleyebiliyordu.
9. İstedığı zaman genel kurulu, bankanın sermayesini ya da süresini artırmak, başka bir şirketle birleşmesini talep etmek, bankayı feshetmek maksadıyla toplantıya çağırabiliyordu.¹¹⁵⁵

b. Genel Kurul

Genel kurul, vekaleten ya da asaleten 20 hisseye sahip hissedarlardan meydana gelirdi. Bunlar her 20 hisse için bir oy hakkına sahiplerdi. Ancak bir hissedarın en fazla 10 oy hakkı bulunabiliyordu. Üyeler her yıl mayıs ayı içinde olağan olarak bankanın merkezinde bir araya gelirdi. Bunun dışında yönetim kurulu ve banka sermayesinin %20'sine denk hisseye sahip hissedarların talepleri doğrultusunda, olağanüstü toplantılara davet edebiliyordu. Olağan suretteki bir araya gelmelerde kurul, toplantıdan yaklaşık 20 gün önce tarihi yazılı olarak Ticaret Bakanlığına bildirmeliydi. Böylece bakanlıktan bir görevli toplantıya katılıp, kurulu gözlemleyebiliyordu. Üyeler ise belirlenen tarihten bir ay önce gazetelerde davetiye yayınlanmasıyla haberdar edilirdi.¹¹⁵⁶

Kurul asaleten ya da vekaleten banka sermayesinin 4/1'ine denk, hisse senedine sahip hissedarların hazır bulunmasıyla toplanmış sayılırdı. Ancak toplantı sırasında hissedarların hisse miktarı istenilen derecede değilse, kurul hiçbir karar almaksızın ikinci bir toplantıya davet edilirdi. İkinci toplantıda hissedarların senedine

¹¹⁵⁵ BOA.A.DVN.MKL.66/15.

¹¹⁵⁶ BOA.ŞD.1263/35.

bakılmaksızın ilk toplantıda görüşülmesi planlanan konular üzerine görüşülürdü. Toplantıyı yönetim kurulu başkanı yönetirdi. Lakin başkanın olmadığı durumda yardımcısı, onun da olmadığı takdirde üyeler arasından en kıdemlisi bu görevi yerine getirirdi. Burada, hazır bulunanlardan en fazla hisseye sahip kişilerden ikisi oy toplama görevini kâtiplerle birlikte yerine getirirdi. Bu toplantılarda görüşülecek konular daha önceden yönetim kurulu tarafından bir liste şeklinde hazırlanırdı. Ayriyeten banka sermayesinin %15'ine denk hisse sahiplerine, toplantıdan 10 gün öncesine kadar bu listeye gündem maddesi ekletme imkânı tanınırdı. Toplantıda yalnızca bu konular görüşülür ve kararlar oy çokluğuyla alınırdı.¹¹⁵⁷

Genel kurul,

1. Bankanın hesaplarını en az yılda dört kez teftiş etmek üzere müfettiş seçerdi. Bunlar vazifeleri neticesinde hazırladıkları raporları genel kurula sunmak durumundaydı.
2. Kâr oranına karar verirdi.
3. Görevinden ayrılan ya da görev süresi dolan yönetim kurulu üyelerinin yerlerine yenilerini görevlendirirdi.
4. Bankanın genel işleriyle ilgili kesin kararlar verirdi.
5. Gerekirse yönetim kurulunun yetkilerini genişletirdi.
6. Süresi dolmadan bankanın feshedilmesi durumunda, hesapların tasfiyesi için memurlar görevlendirirdi. Bu dönemde genel kurulun iktidarı hâlâ geçerli olup, görevi sona ermiş değildi. Dahası bu memurlar genel kurulun kararı ve hükümetin de onayı olması durumunda bankanın yasal haklarını başka bir şirket veya şahsa devredebilirdi.¹¹⁵⁸

Toplantılar bir deftere kaydedilirdi. Bu defterin altına kurul başkanı, oy toplama görevlileri ve kâtipler tarafından imza atılırdı. Yine bu defterde toplantıda hazır bulunan üyelerin isimleri, ikametgâh adresleri ve sahip oldukları hisselerin miktarını içeren bir liste de bulunmaktaydı. Nihayetinde bu liste ve defterle beraber,

¹¹⁵⁷ BOA.A.DVN.MKL.66/15.

¹¹⁵⁸ BOA.ŞD.1263/35.

yönetim kurulu ve müfettiş raporları, senelik bilançolar dörder nüsha halinde Ticaret Bakanlığına gönderilirdi.¹¹⁵⁹

c. Mali İşler

Bankanın mali yılı mart başından başlayıp, şubatın sonuncu günü biterdi. Ancak ilk yıl istisna olarak mali yıl, bankanın resmen kuruluş tarihi ile başlayıp şubatın sonuna kadardı. Yönetim kurulu, bankanın alacak verecek bilgilerini bir defterde düzenler ve bununla beraber hesap ve istatistik defterini genel kurul toplantısından 40 gün önce müfettişlere teslim ederdi. Genel kurula dâhil olan herkesin bu defterleri inceleme hakkı vardı.¹¹⁶⁰

Bankanın senelik kâr kazancından istisnasız olarak hissedarların tümüne, ilk kâr bedeli olarak tespit edilmiş sermayenin %5'ine denk gelecek bir tutar verilirdi. Yine bunun %10'luk bir kısmı da ihtiyat akçesi olarak ayırılırdı. Kalan miktarın %10'u yönetim kurulu üyelerine, %1'i müfettişlere, %5'i müdür ve memurlara, %4'ü idarenin uygun göreceği milli ve hayır işlerine, %15'i beş yıl boyunca satılmayacak ve bu süre zarfında isme yazılı olması şartıyla kurucuların hakkı olarak 1.100 adet hisse basılmasında kullanırdı. Geriye kalan %65 ikinci hisse kârı olarak hissedarlara paylaştırılırdı.¹¹⁶¹

IV. Ortadoğu'da Kurulan Milli Bankalar

Ortadoğu'da Filistin¹¹⁶² topraklarında, İkinci Meşrutiyet döneminde iki milli banka tesis edildi. Bu bankalardan ilki Filistin Ticaret Bankası adıyla Filistin ve çevresinde ticari ve bankacılık faaliyetlerini yerine getirmek üzere kuruldu. Buna ilave olarak banka gayrimenkul rehini karşılığında borç verme gibi faaliyetlerde bulunmak istedi. Ancak bunun için hükümetten izin alınması hiç kolay olmadı.¹¹⁶³ İzin

¹¹⁵⁹ BOA.A.DVN.MKL.66/15.

¹¹⁶⁰ BOA.ŞD.1263/35.

¹¹⁶¹ BOA.A.DVN.MKL.66/15.

¹¹⁶² Filistin toprakları ilk kez Osmanlı idaresine Yavuz Sultan Selim dönemindeki 1516'da Mercidabık Muharebesi'nin sonucunda girdi. bk. M. Lutfullah Karaman, "*Filistin*", TDV İslam Ansiklopedisi, C.13, İstanbul, 1996, s.92.

¹¹⁶³ Bunun arkasında Theodore Herzl tarafından II. Abdülhamid'e Filistin'de Yahudi yerleşimi meselesinde 1896-1902 arasındaki girişimlerinin etkisi olabilir. Zira Herzl'in bu tekliflerinden sonra devlet, Filistin'e Yahudi yerleşimi meselesini yakından takip etmeye devam etti. Hatta bu girişimleri önlemek amacıyla birtakım önlemler aldı. Öncelikle 1900'de yayınlanan Duhul Şartları Nizamnamesi

alınmasına rağmen bankanın kurucuları tarafından faaliyet alanı emlak işleri olan ikinci bir bankayı kurma girişiminde bulundular. 1915'te kuruluşuna padişah izninin verilmesiyle birlikte Filistin'de kurucusu aynı kişilerden oluşan iki milli banka vardı. Sermayeleri toplamı 300.000 Osmanlı lirası olan bu bankaların akıbetlerine dair bir bilgiye rastlanmadı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, 9 Aralık 1917'de Araplar ve Yahudilerin yardımlarıyla İngilizler Kudüs'ü ele geçirdi. 18-26 Nisan 1920 San Remo Konferansı'nda Filistin, Ürdün ve Irak İngiliz mandasına bırakıldı.¹¹⁶⁴ Böylece bu bölgenin Osmanlı hakimiyetinden çıkmasıyla birlikte söz konusu milli bankaların da sonunun geldiği söylenebilirdi.

A. Filistin Ticaret Bankası

1. Kuruluşu

Kudüs'te ticaret, sanayi, maden ve tarım alanlarında ekonomik anlamda faaliyet gösteren bir bankanın bulunmamasından dolayı bu alanlardaki ihtiyaçları karşılamak oldukça sıkıntılıydı. Hatta bu yöndeki ihtiyaçları karşılamak maksadıyla yabancı sermayeli bankalara başvurulurdu.¹¹⁶⁵ Bu bankalar işlerini kendi çıkarlarına göre yönetmesine ilaveten ülkenin sermayesi de bunlar aracılığıyla yurt dışına aktarılmaktaydı. Üstelik memleket, ticaret ve imar açısından da bir gelişme gösterememekteydi. Filistin Ticaret Bankası bu eksikliği doldurmak amacıyla teşkil edildi. Memleketin böyle bir kuruluşu oldukça ihtiyacı olmasından dolayı, bankanın

ile Yahudilerin Filistin'e yerleşimlerini önlemek maksadıyla Kırmızı Tezkere uygulamasını getirdi. bk. Erhan Yazar, **Tarihsel Dönüşüm-Filistin Sorunu Temelinde Türk Dış Politikası ve İsrail Devleti'ni Tanıma Süreci**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s.47-48; **BOA.İ.HUS.1319.B/2**.

¹¹⁶⁴ Ali Ata Yiğit, *"Filistin Meselesinin Kronikleşmesi (1918-1948)"*, **Türk Dünyası Araştırmaları**, C.123, S.243, Kasım-Aralık 2019, s.396-397.

¹¹⁶⁵ İngiliz Filistin Bankası Kudüs ve Yafa'da 1906 yılı itibarıyla iki üç seneden beri hizmet vermekteydi. Merkezinin neresi olduğuna dair bir malumata rastlanmayan banka, İngiltere vatandaşlarından Beyrut'a gelen iki Musevi tarafından 21 Temmuz-20 Ağustos 1906 tarihleri arasında Beyrut'ta bir şube daha teşkil etti. Kudüs ve Yafa'daki faaliyetlerini resmi olarak yürüten bankanın Beyrut'ta açacağı şube da dahil olmak üzere üç şubesiyle ilgili Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığında bir malumatın bulunmadığı öğrenildi. bk. **BOA.MV.114.84**; **BOA.BEO.2893/216911**; **BOA.BEO.2984/223741**. Yahudilerin Yafa'da Siyonizm ile ilgili çıkarttıkları Filistin Gazetesi'nin 14 Şubat 1914 tarihli sayısında Yahudilerin Filistin'de iktisadi faaliyetlerini arttırmak için banka kurma girişimlerinden bahsedildiğine değinildi. Buna göre Filistin'de sermayesi 100.000 lira olan Filistin Akar Bankası ve sermayesi 250.000 liradan oluşan Ticaret, Sanat ve Ziraat Şirketinin kurulmasına padişah onayı alındı. Bu iki kurumun işletilmesi Filistin'de Müslüman ve Musevilerden oluşan iki gruba verildi. Bu grupta, eski mebus Sabid Efendi el Hüsnü, ticaret odası başkanı Hacı Yusuf Efendi, Vefa İşbirlikçileri eski vekili Musevi Albert, İvan Kara namıyla bilinen zeytinyağı mağazaları müdürü Gloskin ve Siyonist İsti'mar Cemiyetinin temsilcisi Doktor Robin, Mosyö Deninkof bulunmaktaydı. Banka ile ilgili daha fazla bilgiye rastlanmadı. bk.**BOA.DH.KMS.11/15**.

kurulması için ilgili prosedürlerin devlet dairelerinde hızlı bir şekilde işletilmesine önem verildi. Buradan hareketle bankanın yönetmeliğinin örneği ve kuruluş dilekçesi Kudüs Sancağı Yönetim Kurulu tarafından İstanbul'a gönderildi. İlk olarak yönetmelik, ticaret idaresince incelendi ve bazı küçük düzeltmeler gerekli görüldü. Bu düzeltmelerin banka yönetimi tarafından tamamlanmasından sonra Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı, bankanın kurulmasına dair ruhsat isteğini 20 Nisan 1909 tarihinde sadarete ilettili.¹¹⁶⁶

Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığı ile bakanlar kurulu tarafından 8 Haziran 1909'da bankanın yönetmeliği yeterli bulundu. Üstelik bankanın Osmanlı devletinde ticaret, sanayi ve tarımla ilgili tüm faaliyetlerde bulunacak sayılı kuruluşlardan olmasından dolayı, bu kurumun kurulmasının ticarete katkı sağlayacağı da vurgulandı.¹¹⁶⁷

Nitekim bu mesele tekrar 6 Haziran 1909'da bakanlar kurulunda görüşüldü. Bu toplantıda bankanın kurulmasına engel bir sebep olmadığı için ruhsat verilmesinde bir mazur görülmediği kararı verildi. Bakanlar kurulundan çıkan bu karar aynı gün sadrazam tarafından padişaha sunuldu. Nitekim bankanın kurulmasına padişah onayı 18 Haziran 1909 tarihinde verildi.¹¹⁶⁸

Bankanın merkezi Kudüs olup, kesin kuruluş tarihi 2 Şubat 1910'dur.¹¹⁶⁹ Bankanın kurucuları ise İsmail Hakkı El Hüseyini, Hüseyin Haşim El Hüseyini ve Selim Halil Eyüp Efendilerdi.¹¹⁷⁰

Osmanlı Devleti'ne tabi sayılacak ve devletin kanunlarına uyacak banka, yurt içinde ve yurt dışında şubeler açabilirdi. Fakat açılmış bir şube bilgisine rastlanmadı. Bankanın süresi 50 yıl olarak belirlense de genel kurulun vereceği karar ve Osmanlı Devleti'nin de uygun görmesi üzerine uzatılabilirdi.¹¹⁷¹ Bankada istihdam edilecek çalışanlarda Osmanlı vatandaşı olma şartı aranırdı. Ayrıca Mekâtib-i Osmaniyyeden mezun olanlara öncelik tanınırdı.¹¹⁷² Bankanın akıbetiyle ilgili net bir bilgi

¹¹⁶⁶ BOA.ŞD.1227/4.

¹¹⁶⁷ BOA.DH.KMS.11/15; BOA.ŞD.1227/4.

¹¹⁶⁸ BOA.DH.KMS.11/15; BOA.MV.238/31; BOA.BEO.3582/268647; BOA.ŞD.1229/35.

¹¹⁶⁹ Yılmaz, a.g.e., s.295.

¹¹⁷⁰ BOA.ŞD.1251/13.

¹¹⁷¹ BOA.A.DVN.MKL.48/13; BOA.İ.TNF.19/33.

¹¹⁷² BOA.İ.TNF.19/33.

bulunmamakla beraber, şayet faaliyetlerini Birinci Dünya Savaşı sırasında da devam ettirdiyse, Filistin'in Osmanlı egemenliğinden çıkmasıyla tasfiye edilmiş olması muhtemeldir.

2. Faaliyet Alanı

Bankacılık işlemlerinin yanı sıra mali, ticari, sanayi ve tarım alanlarında da faaliyet gösterecek banka bir Osmanlı şirketi niteliğindedir. İlaveten,

1. Değerli eşyaların kefil gösterilmesi karşılığında borç para verebilir.
2. Kredi açabilir.
3. Nakit kıymetli evrakları emanet olarak muhafaza edebilir.
4. Tahvilat gibi senetleri kabul ya da reddedebilir.
5. Poliçe satabilir.
6. Hükümete müracaat ederek Filistin dahilinde ve devletin sair yerlerinde tramvay inşası, şehir ve kasabaların elektrik ile aydınlatılması, su götürülmesi gibi imtiyazları kanun dahilinde talep edebilirdi. Fakat bakanlar kurulu bu tür işlemlerin yalnızca Filistin dahilinde yapılabileceğini 12 Şubat 1910'da bankaya bildirdi.
7. Banka çıkarları doğrultusunda kendi başına ya da ortak olarak zirai faaliyetlerde bulunabilirdi.¹¹⁷³

Bankanın emlak rehini karşılığında, borç verip veremeyeceği meclisi vükela kararına bırakıldı.¹¹⁷⁴ Zira banka, yönetmeliğindeki beşinci maddeyi, emlak rehini üzerine borç verebileceği şeklinde değerlendirmiş ve bu yönde hareket etmek istedi. Dolayısıyla banka yönetimi böyle bir işlemi yerine getirip getirmeme konusunu hükümete danıştı. Bankanın neden emlak üzerine borç veremeyeceğine dair Ticaret Bakanlığı tarafından ayrıntılı bir izahat hazırlandı. Nitekim bu dönemde Osmanlı genelinde kişilerin kamulaştırma hakkı yoktu. İlgili maddede ise bankanın bu gibi durumlarda, hükümete müracaatla doğrudan doğruya kendi adına ya da komandit olarak tarla ve arsa almak gibi uygun göreceği her hususla uğraşabileceği ifade edilmekteydi. Maddede bu şekilde yazılı olmasına rağmen, buna hükümetin de onay vermesi gerekmekteydi. Ayrıca buradaki tarla ve arazi ifadelerinin emlak karşılığında

¹¹⁷³ BOA.A.DVN.MKL.48/13.

¹¹⁷⁴ BOA.ŞD.1229/35.

borç para vermek, vadesi geçtiğinde bu emlak ve arazinin banka adına satılmasına ve kamulaştırılmasına bankanın yetkisi olduğu anlamına gelmediği belirtildi. Bilhassa emlak bankalarının şehir ve kasabalar dışındaki değil, içindeki arazilerin rehini karşılığında borç verebileceği vurgulandı. Fakat mevzu bahis Filistin olunca, bu işlemler için dahi meclisi vükela kararı gerekmektedir. Dolayısıyla bankanın emlak ve arazi üzerine borç veremeyeceğine 5 Mart 1910'da bakanlar kurulunca karar kılındı.¹¹⁷⁵ Bu karar banka yetkililerine tebliğ edilmiş olmasına rağmen bu konuda ısrar edildiği görüldü. Hatta, banka yönetmeliğindeki ilgili madde ile ilgili Kudüs Kaymakamlığına tekrar başvuru yapıldı.¹¹⁷⁶

Bu minvalde, bankanın sermayesi olan 12.500 hissedenden 9.471'ine sahip olan kişiler, genel kurulda banka müdür yardımcısı Hacı Yusuf Vefa Efendi'nin başkanlığı altında olağanüstü olarak tam tarihi bilinmemekle birlikte toplandı. Bu kişilerin her biri 10'dan fazla senede sahip olup, hükümet tarafından görevlendirilen Mekteb-i İdadi Müdürü Kâmil Efendinin huzurunda yapılan bu toplantıda bankanın yönetmeliğine Osmanlı topraklarında gayri menkul rehini karşılığında borç verebilmesine dair bir maddenin eklenmesi görüşüldü. Ardından bu karar, toplantıda bulunan kişilerin imzasıyla birlikte Kudüs Kaymakamlığı aracılığıyla hükümete bildirildi. Bu dilekçede imzası bulunan 31 kişinin isim ve hisse miktarları şu şekildedir;

Tablo 14: Dilekçede İmzası Bulunan 31 Kişinin İsim ve Hisse Miktarları

Sıra	İsim	Hisse Adedi
1	Yusuf Efendi Aşır	675
2	Hacı Yusuf Efendi Vefa	1605
3	İsmail Bey El Hüseyini	850
4	Hüseyin Haşim Efendi El Hüseyini	425
5	Zabıta Tahir Efendi yerine Hüseyin Haşim Efendi	1100
6	Abdülhamit El Dafak	25
7	Ahmet Efendi Aşır	50
8	Hacı Abdüssamed Efendi Eldeccani	50

¹¹⁷⁵ BOA.BEO.3715/278593; BOA.BEO.3783/283720.

¹¹⁷⁶ BOA.BEO.3804/285278.

9	Şükrü Efendi Necip	25
10	Madam Annapabi yerine vekil Annapabi Efendi	250
11	Annapabi Efendi	325
13	Mösyö Aziza Estron	362
14	Doktor İbrahim Ebu Hadid	675
15	Mahmut Efendi Lerağbid El Hüseyini	25
16	El Hevace Gasif Abdullah	25
17	El Hevace Anton Sefir	25
18	El Hevace Selim Mir	50
19	El Hevace Altered Philip	100
20	El Hevace Menas Kerabid	25
21	Arif Efendi	100
22	Mehmet Efendi Salih	25
23	El Hevace Yosef Zehriya	25
24	Abdülkadir Efendi Tahrib	300
25	El Hevace Nesim Tacir	250
26	El Hevace Sakin	250
27	Doktor Yakup Sarkil	250
28	El Hevace Yakup Tacir	250
20	Mösyö Selim Eyüp	1204
30	Ömer Efendi El Dekak	50
31	Sebare Efendi Hasib	100
	Toplam	9471

Ayrıca dilekçede, emlak karşılığında borç verme konusunda, yabancı bankalara izin verilirken neden yerli olan bu kuruluşa müsaade edilmediği sorusu da yöneltildi. 20 Haziran 1910'da Kudüs Kaymakamlığı bu bilgiyi Ticaret ve Bayındırlık Bakanlığıyla paylaştı. Ardından yapılan görüşmeler neticesinde, yönetmeliğe ilgili maddenin eklenmesi hususundaki bankanın talebi uygun görüldü ve 28 Temmuz 1910'da bu hususta padişah izni verildi. Böylece artık banka, emlak rehini karşılığında

borç ve avans verebilirdi. Uzun ya da kısa vadelerle ve senelik taksitlerle ödenmek üzere gayri menkul sahibine borç verebilir, gayri menkulü rehin mukabilinde cari kredi hesapları açabilir, hatta gayri menkulü rehin ederek kıymetli senetler çıkarıp satabilirdi.¹¹⁷⁷

Bu imtiyazın alınmış olmasına rağmen Filistin Ticaret Bankası kurucularından İsmail Hakkı El Hüseyini, Hüseyin Haşim El Hüseyini ve Selim Halil Eyüp Efendiler tarafından 1914 yılında Filistin İtibar-ı Emlak Bankası'nı kurma girişiminde bulunuldu. Gerekçe olarak belirtilen sebep oldukça dikkat çekicidir. Buna göre, Filistin Ticaret Bankası'nın yönetmeliğinde gayrimenkul karşılığında borç verme ile ilgili işlerle ilgileneyeceği belirtilmemiş olduğu için bu alanlarla ilgilenen kredi fonsiye bankaları gibi hareket edemeyeceği bakanlar kurulu tarafından kararlaştırılmaktaydı. Ayrıca 29 Haziran 1914 itibarıyla Filistin'de emlak rehini üzerine işlem yapan bankalar mevcut ise bunların durumu bakanlar kurulu kararı ile belirlenirdi. Halbuki yukarıda da ifade edildiği üzere Filistin Ticaret Bankası'nın yönetmeliğine emlak rehini üzerine işlem yapabilmesi için madde eklenmesi durumuna, bundan dört yıl önce padişah onayı verildi. Ancak sebebi bilinmemekle beraber, Filistin Ticaret Bankasının gayrimenkul rehini karşılığında işlem yapması bakanlar kurulu tarafından uygun görülmemesi üzerine bankanın kurucuları bu işlemleri yerine getirebilecek Filistin İtibarı Emlak Bankası'nı kurma girişimlerine başladı şeklinde bir malumata erişildi.¹¹⁷⁸

3. Sermaye

Bankanın sermayesi 25.000 Osmanlı altını olarak belirlendi. Bu tutar ise her biri iki altın değerindeki 12.500 hissese bölündü. Bu hisseler dışında kurucular için 500 hisse daha çıkarıldı. Bunların her 25'i bir kurucu hissesi oluşturmaktaydı. Sermayesinin tamamı imzalı ve %10'u peşin ödenmedikçe, banka kurulmuş sayılmazdı. Taksitle hisse senedi alan kişiye ödediği miktarı gösteren geçici senet verilirdi. Hisse bedelinin yarısı ödeninceye kadar hisse, sahibinin adına yazılı olur ve havale ya da satış işlemleri mümkün hale gelirdi. Ayrıca geçici senet aslıyla değiştirilir

¹¹⁷⁷ BOA.BEO.3808/285556.

¹¹⁷⁸ BOA.ŞD.1251/13.

ve sahibine ait olurdu. Bu asıl hisse senedinin bir tarafı Türkçe diğer tarafı ise Arapça ve Fransızca olacak şekilde düzenlenirdi.¹¹⁷⁹

Bankanın sermayesinin genel kurul kararıyla Ocak 1912’de 200.000 liraya çıkarılması kararlaştırıldı. Bundan dolayı yönetmeliğinin altıncı maddesinin ona göre düzeltilmesine bakanlar kurulu kararıyla onay verildi.¹¹⁸⁰ 31 Ocak 1912 tarihi itibarıyla banka yönetimine bu durumun iletilmesi kararına varıldı.¹¹⁸¹ 6 Şubat 1912’de yönetmeliğe padişah izni çıktı.¹¹⁸² Bankanın sermayesinin artırılmasına rağmen bu doğrultuda çıkarılacak hisse sayılarına dair bir gelişmeye tesadüf edilmedi.

Banka hisselerin paylaşılmasını uygun görmemekle birlikte sadece bir hisse sahibi kabul ederdi. Bu sebeple varisler ya da alacaklıların bankanın gayri menkulü üzerine herhangi bir haciz hakları yoktu. Hisse taksiti ödemelerini geciktiren hissedarlara hiçbir uyarı yapılmaksızın ödemenin geçtiği günden itibaren senelik %6 faiz talep edilebilirdi. Ayrıca bu kişilerin ödeme günü üzerinden 15 gün geçmiş olmasına rağmen ödemede bulunmadıkları durumda, banka bir tebliğde bulunmadan hisseleri satma hakkına sahipti.¹¹⁸³

Bankanın hisse sahiplerinin isimleri, ikamet yerleri ve hisse miktarlarına ait bilgilerin verildiği tarih 24 Şubat 1909’dur.¹¹⁸⁴

Tablo 15: Filistin Ticaret Bankası Hissedar İsim ve Hisse Miktarı¹¹⁸⁵

Sıra No	Hissedarın İsmi	Hissedarın İkamet Yeri	Hisse Miktarı
1	Huburcu İlyas Meshur	Kudüs	25
2	Albert Zenger	Kudüs	25
3	Rifa’a Zihaçi	Kudüs	10
4	Eyyub Efendi Eyyub	Yafa	50

¹¹⁷⁹ BOA.A.DVN.MKL.48/13; BOA.İ.TNF.19/33.

¹¹⁸⁰ BOA.MV.226/96.

¹¹⁸¹ BOA.ŞD.1236/27; BOA.BEO.4000/299956.

¹¹⁸² BOA.İ.MMS.147/6; BOA.MV.226/96; BOA.BEO.4000/299956.

¹¹⁸³ BOA.A.DVN.MKL.48/13; BOA.İ.TNF.19/33.

¹¹⁸⁴ BOA.ŞD.1227/4.

¹¹⁸⁵ BOA.ŞD.1227/4.

5	Eftim Misbek?	Kudüs	25
6	Selim Efendi Eyyub	Kudüs	25
7	Habib Berekat	Kudüs	25
8	Maryos Bekari	Kudüs	5
9	Doktor Said Elva'bun?	Kudüs	25
10	Muhammed Rüştü Eltaba'a?	Kudüs	50
11	Nigorim İhvan	Kudüs	25
12	Lahori Batros Masru'a	Kudüs	5
13	Ragıb Efendi Elnişasebi	Kudüs	15
14	Selim-i Mir	Kudüs	50
15	Anton Yosef Sefir	Kudüs	25
16	Huburcu Efendi Hamasi	Kudüs	100
17	Anton Abdülmesih	Kudüs	25
18	Kerabid Kıryako Ryan	Kudüs	50
19	Yosef Zahriya	Kudüs	25
20	Yakup Batros Salah	Kudüs	2
21	Akif Ataullah	Kudüs	25
22	Nedre Tırzi Davlada?	Kudüs	25
23	Alab Cirim Dimitriyaris	Beytüllahim	5
24	Mahmut Şemseddin Elhüseyni	Kudüs	25
25	Anastas Labroni	Kudüs	5
26	Elhuri Anton Yosef Bolas	Kudüs	25
27	Hevace Cemil Hanaarz?	Kudüs	25
28	İbrahim Efendi Annazır	Kudüs	10
29	İsrail Hasamaşvil?	Kudüs	25
30	Tevfik Efendi Elmuvakkit	Kudüs	5
31	Mitri Nikola Zimyan?	Kudüs	25
32	Elhuri Batros Nuri	Beytüllahim	5
33	Manyas Antoniyani	Kudüs	3
34	BolasMösyö	Kudüs	100
35	Esad Asaf Dağar	Kudüs	5

36	Mayer Hasidof	Kudüs	25
37	Muaz Efendi Elhalidi	Kudüs	25
38	Sadrettin Efendi Elhalidi	Kudüs	50
39	Minas Anton Kirabidyan	Kudüs	25
40	Mihran Huburcu Kirabidyan	Kudüs	1
41	Hevace Kaster	Kudüs	225
42	Ermanek Torisyan	Kudüs	375
43	Haşokenkaşiyen	Kudüs	250
44	Abdullah Elhüseyni	Kudüs	15
45	Muhammed Selim Efendi	Kudüs	25
	Esseniye?		
46	Muhammed Zeki Efendi	Kudüs	25
	Esseniye?		
47	Hasan Zeki Efendi	Kudüs	10
	Esseniye?		
48	Mahmut Reşid Katina		25
49	İbrahim Zelatimo?	Kudüs	5
50	Ömer Efendi Elbaytar	Yafa	10
51	Selim Ebu Hasire?	Yafa	5
52	Selim Habayib?	Yafa	25
53	Huburcu Efendi Kessab	Yafa	50
54	Sa'd Yosef Essabiğ	Yafa	25
55	Mahmut Akif Elbezri	Yafa	10
56	Halil Kostanti Bozo	Yafa	25
57	Kostanti Efendi Elhuri	Yafa	25
58	Reşid Efendi Elyahbab?	Yafa	25
59	Mustafa Efendi ??	Yafa	25
60	Yosef Efendi Tamas	Yafa	25
61	Hevace Hezzi LAtor	Yafa	10
62	Rayib Efendi Bampa	Yafa	25
63	David Efendi Calad	Yafa	25

64	Şeyh İsmail Errifati	Kariye-i Danyel Yelke? Yafa	25
65	Haşador Kirakiryan	Yafa	25
66	Deviş Şehabeddin	Yafa	10
67	Musahan Şehabeddin	Yafa	10
68	Abdülahmed Edderhele?	Yafa	5
69	Muhammed Halil Şehabeddin	Yafa	5
70	Mitri Tados	Yafa	25
71	Abdülkadir Elşerefavi	Yafa	10
72	Osman Bin Osman Hemadan	Yafa	10
73	Muhammed Osman Elnablus	Yafa	25
74	Yakub Efendi Elberalhidi?	Yafa	25
75	Ahmet Efendi Aşur Vahidane	Yafa	100
76	Nayif Efendi Aşur	Yafa	25
77	Münif Efendi Aşur	Yafa	25
78	Mustafa Efendi Aşur	Yafa	25
79	Nahla? Efendi Beyruti	Yafa	25
80	Kaysar Efendi Akabetci	Yafa	25
81	Muhammed Elabbas	Yafa	10
82	Emin Efendi Akabetci	Yafa	25
83	Anton Bin Tasas?	Yafa	100
84	Abbas Efendi Hasan	Yafa	25
85	Nasri Efendi Talmas	Yafa	25
86	Bolas Efendi Habib	Yafa	25
87	Anton Rais? Saad	Yafa	25
88	İsa Elderham	Yafa	25
89	Şükrü Efendi Elnehas	Yafa	25
90	İbrahim Abdullah Kesade?	Yafa	25
91	Huburcu Manture	Yafa	25
92	İskender Fiani?	Yafa	10
93	Naim Batros Celad	Yafa	10

94	Ahmed Bedri Efendi Elhalidi	Kudüs	100
95	İsmail Bey Elhüseyni	Kudüs	350
96	Nuri Efendi Nazır El-nüfus	Kudüs	10
97	Ali Efendi Reşid Kemal	Kudüs	5
98	İshak Rasib Efendi Eşsehabi	Kudüs	15
99	Tahir Bey Elhüseyni	Elassane?	250
100	Ferid Abdullah Nasif	Kudüs	250
101	David Azmi Efendi Elhüseyni	Kudüs	250
102	Şükrü Reyb	Kudüs	25
103	İbrahim Zeydane	Kudüs	10
104	Halil Nestas	Beytullahim	5
105	Ali Hamisi	Kudüs	10
106	Abdülkadir Efendi El-Afifi	Kudüs	5
107	Hacı Muhammed Hanif	Kudüs	10
108	Muhammed Salih Efendi Elhüseyni	Kudüs	250
109	Tevfik Efendi Elhüseyni	Kudüs	250
110	Halil Bey Eldavudi	Kudüs	250
111	Hüseyin Haşim Efendi Elhüseyni	Kudüs	250
112	Mikail Sani	Kudüs	25
113	Abdülkadir Efendi Tahbub	Kudüs	50
114	Aziza İstruk?	Kudüs	262
115	Albert Getabi	Kudüs	575
116	Davud Ruhani	Kudüs	250
117	Musa Elmuhtedi	Kudüs	10
118	Beşare Efendi Habib	Kudüs	100
119	Nesim Denun?	Kudüs	15
120	Selim Beniş	Kudüs	100
121	Nesim Elyaşar	Kudüs	100
122	Lapsib? Herzıl	Kudüs	100

123	Doktor İbrahim Ebucedid	Kudüs	275
124	Kamil Nazif Halidi	Kudüs	100
125	Alter Raklış?	Kudüs	250
126	Madam Hezbit Getabi	Kudüs	250
127	Yakub Tacer	Kudüs	250
128	Nesim Tacer	Kudüs	250
129	Arif Efendi Avliz?	Suriye	100
130	Abdurrahman Decani	Suriye	50
131	Mihail Albenya	Suriye	50
132	Kamil Hüseyin Eldavudi	Suriye	225
133	Mustafa Elbeşe	Suriye	25
134	Muhammed Salah	Suriye	25
135	Davud Tacer Eldavudi	Suriye	25
136	İşhak Efendi Ebussu'ud	Suriye	25
137	Ahmed Aşur	Suriye	50
138	Abdülhamid Eldekak	Suriye	25
139	Samine? Elmuvakkat	Suriye	30
140	şükrü ve Nüzhet Katyana?	Suriye	10
141	Feyyaz Efendi Essalahi	Suriye	25
142	Bedir Efendi Elhalidi	Suriye	25
143	Hasan Ganim	Suriye	5
144	şükrü Efendi Necip Elhüseyini	Suriye	25
145	Ümran Eldekak	Suriye	25
146	Ömer Ümran Eldekak	Suriye	25
147	İzzet Münir?	Suriye	25
148	Muhammed Zühtü Eldavudi	Suriye	225
149	Hüseyin Bezberet?	Suriye	5
150	Anton Bin Mihail Mikail ?	Suriye	30
151	Eşşebanih? Mustafa Merdiğ?	Suriye	2
152	Hasan Efendi Saadettin Tayyare	Beyrut	100
153	Sufiye Mahbube	Kudüs	10

154	Halid Efendi Eldavudi	Kudüs	250
155	Yakub Vefa Eldecani	Kudüs	250
156	Muhammed Vefa Hulusi Eldecani	Kudüs	250
157	Şeyh Abdullah Vefa Eldecani	Kudüs	250
158	Abdüssamed Efendi Eldecani	Kudüs	250
159	Hacı Yusuf Vefa Eldecani	Kudüs	250
160	Emin Seçer?	Yafa	125
161	Hana Efendi Betto ve Anton Ceriyis Feruci	Kudüs	500
162	Yosef Feruci	Kudüs	250
163	Elfunisi Anton Elrensad??	Kudüs	259
164	Mihail Lorens	Kudüs	100
165	İsa Elbina	Kudüs	5
166	Mihail Lorens	Kudüs	5
167	Muhammed Şerfa	Kudüs	5
168	Cerbih ? Losif Tamasi?	Yafa	5
169	Muhammed Musa Musevi??	?	50
170	Osman Bin Ali Hamisi	Kudüs	5
171	Mazture? Hamas	?	5
Toplam			20.462

Tabloda görüleceği üzere toplam 171 banka hissedarı bulunmaktaydı. Hissedarların Kudüs, Yafa, Suriye, Beyrut gibi Ortadoğu coğrafyasında bulunan Osmanlı vatandaşları olması ihtimal dahilindedir.

4. İşleyişi

a. Yönetim Kurulu

Yönetim kurulu üyeleri, en az 100 banka hissesine sahip olan hissedarlar arasından genel kurulca belirlenirdi. Bu senetler bankanın kasasında emanet olarak tutulur ve üyelerin görevde oldukları süre zarfında satılamazdı. Kurul üyelerinin görev süresi üç yıl idi. İlk üç yılın ardından üyeler kıdem sırasına göre seçilirdi. Şayet zaruri

durumlar yoksa kurul, ayda iki kez bir araya gelirdi. Burada alınacak kararların geçerli sayılması için toplantıya üyelerin yarısından bir fazlasının katılım şartı vardı. Nihayetinde alınan kararlar, orada hazır bulunan kâtip tarafından bir deftere kaydedilirdi. Bu defter kurul başkanı ve toplantıda hazır bulunan üyeler tarafından imzalanırdı.¹¹⁸⁶

Kurul üye sayısında, üyelerin vefatı ya da istifası gibi sebeplerden dolayı boşluk oluşursa, yönetim kurulu işlerin aksamaması için bunların yerine geçici olarak üye tayin edebilirdi. Kalıcı suretteki üyeleri ise genel kurul görevlendirirdi. Üyeler her yıl kendi içlerinden başkan ve başkan yardımcısı seçerlerdi. Hatta çeşitli durumlarda birbirlerinin yerine vekil olarak oy bile kullanabilirdi. Mesela, üyelere toplantı esnasında yurt dışında bulunan ya başka bir mazereti olanlar, toplantıya katılacak başka bir üyeye vekalet bırakabilirdi. Vekil tayin edilen kişinin kendi oyu dışında, en fazla bir oy hakkı daha bulunurdu. Dolayısıyla bir üye, yalnızca bir kişiye vekil olabilirdi.

Kurul;

1. Bankanın işlerinin ve gayrimenkulünün yönetiminden sorumludur.
2. Ayrıca hesapların düzenlenmesi ve bunların genel kurula sunulması ile kâr oranlarının tespitinden de mükelleftir.
3. Kurul üyelerine, hisse kârlarından alacakları miktara ek olarak kurulda buldukları zamanlar için de ücret ödenirdi. Bu ücretin tutarı genel kurul tarafından tespit edilirdi.
4. Her zaman bankanın süresinin uzatılması, feshedilmesi ya da başka bir şirket ile birleşmesi hususlarında teklifte bulunabilirdi. Ancak bankanın süresinin uzatılması veya farklı bir şirket ile birleşmesi durumları hükümetin onayına bağlıydı.
5. Kurul banka sermayesinin yarısının kaybedilmesi durumunda genel kurulu toplantıya davet ederdi. Bu toplantıda banka hesaplarının tasfiyesine ya da bankanın devamına karar verilirdi.¹¹⁸⁷

¹¹⁸⁶ BOA.A.DVN.MKL.48/13.

¹¹⁸⁷ BOA.A.DVN.MKL.48/13.

Bankanın ilk yönetim kurulu üyeleri şu şekildedir; Hacı Yusuf Kavtesim-ül Yaşar, İsmail Hakkı Hüseyin, Hüseyin Hatem-el Hüseyin, Selim Eyüp, Albert Gabti, Alterblin, Yakup Tacir, Anton Abdulmesih Eyüp, Haşoknişyan, Armenak Servisyan, Ceyb Berekat, Mihayil Lovrans, Anton Jeriysis Feruci, Anton Jeriysis Feruci Sefir, Adhanabtato, Yusuf Feruci idi.¹¹⁸⁸

b. Genel Kurul

Osmanlı vatandaşı olan bankanın hissedarları arasından, asaleten yahut vekaleten 20 hisseye sahip kişiler, genel kurulu meydana getirirdi. Bunlara her 20 hisse için bir oy hakkı tanınırdı. Buradan hareketle bir üye en fazla 10 oy kullanabilirdi. Bu kurul tüm hissedarların vekili konumunda olup, her yıl mayıs ayında, bankanın merkezinde ya da yönetim kurulunun belirleyeceği bir yerde olağan şekilde toplanırdı. Bunun haricinde ihtiyaç halinde yönetim kurulunca olağanüstü toplantıya davet edilebilirdi. Toplantı tarihi bir ay öncesinden gazeteler aracılığıyla ilan edilirdi. Burada alınan kararların geçerli sayılması için toplantıya katılan hissedarların bankanın sermayesinin 4/1'ine sahip olmaları şartı aranırdı. Üyelerin bu şartı taşıyıp taşımadıkları, toplantı tarihinden 10 gün önce, yönetim kurulu tarafından tespit edilen yere hisselerini bırakmalarıyla anlaşılırdı. Eğer şart ilk toplantıda sağlanamazsa, kurul ikinci bir toplantıya davet edilirdi. İkinci toplantıda sahip olunan miktar ne olursa olsun ilk toplantıda görüşülen konular karara bağlanırdı. Toplantıları yönetim kurulu başkanı yürütürdü. Eğer başkan toplantıya katılamazsa, yönetim kurulu üyeleri arasından bir başkan vekaleten seçilirdi. Ayrıca toplantıya katılmak için gelmiş üyeler arasından en fazla hisseye sahip olan iki kişi oyları toplamakla görevlendirilirdi. Üzerinde görüşülen konular hakkındaki alınan kararlar, üyelerin oy çokluğu yönünde olurdu.¹¹⁸⁹ Nihayetinde alınan kararlar, olduğu gibi bir ay içinde mahalli gazete aracılığıyla ilan edilir ve dört nüsha halinde Ticaret Bakanlığına gönderilirdi.¹¹⁹⁰

c. Mali İşler

Bankanın mali yılı ocak ayının başından aralık ayının sonuna kadardı. Ancak birinci mali sene istisna olarak, bankanın kesin kuruluş tarihinden aralık ayının sonunu

¹¹⁸⁸ BOA.İ.TNF.19/33.

¹¹⁸⁹ BOA.A.DVN.MKL.48/13.

¹¹⁹⁰ BOA.ŞD.1227/4.

kapsardı. Yönetim kurulu her mali yıl sonunda, bankanın alacak-vereceklerini bir deftere kaydedirdi. Bu defterle birlikte hesap defterlerini genel kurul toplantısından 40 gün önce müfettişlere teslim ederdi. Kurulda bulunan her hissedarın bu defterleri inceleme hakkı bulunmaktaydı. Bankanın yıllık kârından istisnasız olarak hissedarların sermaye oranlarına göre %5 faiz verilirdi. Daha sonra kalanın %10'u ihtiyat akçesi, %10'u yönetim kurulu üyelerine, %40'ı kurucu hisse sahiplerine ve kalan %40'ı ise tüm hissedara paylaştırılırdı. Senelik kârın %10'undan oluşturulan ihtiyat akçesi, bankanın beklenen ya da beklenmedik harcamalarında ve hissedarlara dağıtılacak kârın yetersiz kaldığı durumlarda kullanılabilirdi. İhtiyat akçesi banka sermayesinin 10/1'ine ulaştığı zaman bu isim altında kârdan para ayırmaya son verilirdi.¹¹⁹¹

B. Filistin İtibar-ı Emlak Bankası Şirket-i Osmaniyesi

Merkezi Kudüs'te olacak, Suriye vilayeti ve Kudüs sancağı ile Osmanlı Devleti'nin diğer şehir ve kasabalarında gayrimenkul rehini karşılığında borç para temininde bulunmak gibi işlevleri olan bankanın kuruluş dilekçesi ve yönetmeliği, Filistin Ticaret Bankası kurucularından İsmail Hakkı El Hüseyini, Hüseyin Kasım El Hüseyini, Selim Halil Eyüp Efendiler tarafından Ticaret Bakanlığına iletildi.¹¹⁹²

Filistin İtibar-ı Emlak Bankası ile ilgili İçişleri, Ticaret ve Bayındırlık ve Maliye Bakanlıkları arasında pek çok yazışma yapıldı. Nitekim 29 Eylül 1910 tarihli, kuruluş yazısından 2 Temmuz 1914'te bile bir cevap alınmadığı öğrenildi. Buradan hareketle bankanın kuruluş aşamasında uzun bir süre beklediği anlaşılmaktadır.¹¹⁹³

Filistin'de Filistin İtibarı Emlak Bankası gibi oluşumların kurulmasına uygun ortam bulunduğu meclisi vükelaca karar verildi. Nihayetinde yönetmeliğin incelenmesi neticesinde, bazı düzeltmeler yapılması gerekli görüldü. Bu doğrultuda yapılan bazı değişiklikler sonucunda 8 Şubat 1915'te bankanın kurulmasına padişah izni verildi. Böylece 100.000 lira sermaye ve 99 sene müddetle bankanın tesis edilmesi mümkün hale geldi.¹¹⁹⁴

¹¹⁹¹ BOA.İ.TNF.19/33.

¹¹⁹² BOA.MV.238/31.

¹¹⁹³ BOA.ŞD.1251/13.

¹¹⁹⁴ BOA.MV.238/31.

Bankanın işlemlerini yerine getirirken denetlenmesi için bir komiser görevlendirilmesi kararlaştırıldı. Bu komisere verilecek ücret daha önceden 30 lira olarak belirlendi. Ancak banka yönetiminden yapılan itirazda bu ücretin emsallerine göre yüksek olduğu gerekçesiyle, 15 liraya düşürülmesi istendi.¹¹⁹⁵ Bankanın kuruluşuna padişah onayı verilmesine rağmen akıbetine dair bir bilgiye rastlanmadı.

¹¹⁹⁵ BOA.ŞD.1251/13.

SONUÇ

İkinci Meşrutiyet döneminde kurulmaya başlayan ve Cumhuriyet devrinin milli bankacılık anlayışına temel teşkil eden milli bankaların ortaya çıkması Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi durumun bir neticesiydi. Zira 1881 Muharrem Kararnamesi sonucunda kurulan Duyun-u Umumiye, devletin vergi gelirlerine önemli oranda el koydu. Diğer taraftan Fransız İhtilalinin etkisiyle devletin topraklarında baş gösteren ayrılıkçı hareketler nedeniyle toprak kaybı devam etti. Kapitülasyonlar Osmanlı ekonomisini Avrupa'nın yarı sömürgesi bir vaziyete sürükledi. Bununla birlikte milli bankacılık faaliyetlerinin başlamasında Balkan Savaşı mihenk taşı oldu. Zira İttihat ve Terakki cemiyeti bundan sonra uygulamaya koyduğu Türkçülük politikasını bankacılık alanına da yansıttı. Hakikaten de söz konusu dönemde kurulan 27 milli bankadan yalnızca dört tanesi 1909 kuruluş tarihliydi. Bunun dışındaki tüm bankaların 1911'den itibaren teşkil edilmeye başladıkları görüldü.

Bankaların kurucularına bakıldığı zaman, devletin kademesindeki paşa unvanlı kişilerin, saray mensuplarının, ticaret erbabı şahısların hatta bakanlıklar aracılığıyla devletin bulunduğu tesadüf edildi. Ayrıca özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra taşrada kurulan, Manisa Bağcılar ve Milli Aydın Bankası'nın kurucuları arasında İttihat ve Terakki cemiyeti mensuplarının çoğunlukta olduğuna rastlandı. Cemiyet üyesi olan bu kişilerin aynı zamanda çiftçi, esnaf, toprak sahibi, vali, belediye başkanı ve belediye meclisi üyesi gibi statüleri bulunmaktaydı. Bu durumda cemiyetin milli bankaların kurulmasında öncü rol oynadığını söylemekle birlikte aynı zamanda bir kontrol mekanizması görevini gördüğü de ifade edilebilir. İlaveten hükümet bu amaç için kimi bankalara, aylığı banka tarafından ödenmek üzere doğrudan komiser atarken, banka toplantılarından önce Ticaret Bakanlığına haber verilmesini şart koşarak, buraya bir temsilci de gönderebilmekteydi. Hatta Mondros Mütarekesi'nden bir gün önce, kuruluşuna padişah izni çıkan Eskişehir Çiftçi Bankası'nın kuruluşunda Eskişehir Valisi Zekai Bey'in aktif rol oynaması, mütareke döneminde bankanın sıkıntı yaşamasına neden oldu. Çünkü mütareke döneminde İttihat ve Terakki hükümetinin istifa etmesi Zekai Bey'in de görevden ayrılmasıyla sonuçlandı. Böylelikle, iktidarda

söz sahibi olan Hürriyet ve İtlaf Fırkası bankada İttihatçıların parasının bulunması gerekçesiyle, bankanın hesaplarını İstanbul'da soruşturmak istedi.

İkinci Meşrutiyet dönemi bankacılık faaliyetleri devletin merkezi İstanbul'da yoğunlaşmaktaydı. Burada kurulan 13 bankanın dördünü emlak ve gayrimenkul karşılığında borç verecek bankalar oluşturmaktaydı. Bunların faaliyet alanları diğerlerine göre daha az olmakla birlikte, dört bankadan yalnızca birinin faaliyete geçtiği kesindi. Geriye kalan dokuz bankadan Mısır ve Hindistan Bankası'nın faaliyet alanının bankacılık şeklinde tek bir cümleyle ifade edildiğine rastlandı. Ayrıca Evkaf Bankası, vakıf bina ve arazilerinin gelirlerini toplama yetkisine sahip tek bankaydı. Bunların dışındaki diğer bankalar köprü, demir yolu, liman ve yol inşa etme, ormanlar için ağaç dikme, batakhanelerin kurutulması gibi devletin sorumluluğundaki faaliyetleri yerine getirebileceklerdi. Buna ilave olarak, ticarethane ve fabrika açılması noktasında da hemen hemen bütün bankalar faaliyet yürütebilirdi. Bunların içinde faaliyet alanı en geniş olan Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'ydı. Zaten hükümetten birçok hususta imtiyaz alan banka, Ergani Bakır Maden'ini işletme, Donanma Cemiyeti adına liman inşasında kullanılmak üzere piyango düzenleme, Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi'yle sigortacılık gibi ekstra alanlarda faaliyet gösterebilmekteydi. Bankayı diğer milli bankalardan ayıran en önemli özellik, çalışanlarının devlet memuru statüsünde olmasıydı. Bu sebeple çalışanlarının başka kurumlarda çalışması veya bankadaki görevlerine dair konuşmaları kesinlikle yasaktı. Ayrıca Türk bankacılık tarihinin ilk kadın çalışanlarına bu bankada rastlamak mümkündü.

Taşradaki bankaların sayısı da azımsanamayacak olmakla beraber, İç Anadolu milli bankalar açısından öne çıkmaktaydı. Özellikle Konya bu anlamda oldukça öndeydi. Burada kurulan bankaların faaliyet alanları genellikle, şaşırtıcı bir şekilde sanayi ve ticaret idi. Oysaki günümüzden hareketle bu bankaların faaliyet alanlarının tarım olması beklenirdi. Ancak bahsedilen yerde bulunan dört bankadan yalnızca Konya Köylü Bankası çiftçiye kredi sağlamak amacıyla teşkil edildiği görüldü. Kayseri'de tesis edilen iki bankadan Kayseri Milli İktisat Bankası ticari işlerle uğraşmanın yanında hububat alım satımı da yapabiliyordu. Kayseri Köy İktisat Bankası ve Eskişehir Çiftçi Bankası ise çiftçinin kredi ihtiyacını karşılayacağı gibi tarımın gelişmesi için faaliyetlerde bulunabilirdi. Böylece devletin merkezinden sonra en fazla

milli bankanın görüldüğü İç Anadolu Bölgesi'ndeki yedi bankanın üçü tarımla ilgili faaliyet yürütürken dördünün işleyiş alanı buldukları bölgenin sanayi ve ticaretinin gelişimine katkı sağlamaktı. Günümüzde ülkemizin sanayi ve ticaret alanında en gelişmiş bölgesi olan Marmara için İkinci Meşrutiyet döneminde milli bankacılık açısından aynı şeyleri söylemek mümkün değildi. Zira devletin merkezi olmasından dolayı İstanbul dışarıda tutulduğunda, bölgede sanayi ve ticaret sahasında işlem yapacak milli banka yalnızca Adapazarı İslam Ticaret Bankası'ydı. Batı Anadolu'da dört milli banka tesis edilmişken bunlardan birinin faaliyete geçip geçmediği hakkında net bir bilgi yoktu. Geriye kalan üç bankadan ikisi Aydın'da teşkil edildi. Bu iki bankanın da en büyük ortak noktası bölgedeki incir üreticilerinin kredi ihtiyacını karşılayarak, yabancı tüccarların bu alandaki hakimiyetine son vermektir. Zira bu yabancı tüccarlar ve Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler incir çarşısında bir tekel oluşturmakta ve üreticinin elindeki inciri istedikleri fiyattan alabilmekteydiler. Hatta tefecilerin, üreticiye yüksek faizle borç vermesiyle çiftçinin elindeki ürünün büyük çoğunluğu bu borcu ödemeye gitmekteydi. Bu doğrultuda 1911 ve 1914 yıllarında Aydın'da kurulan iki bankanın kuruluşunda da Ziraat Bankası ile İttihat ve Terakki cemiyeti mensuplarının katkısı görüldü. Böylesi bir uygulamanın işe yarayacağı muhtemeldir. Çünkü 1917'de aynı şekilde bağcıların kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere Manisa Bağcılar Bankası kuruldu.

Anadolu dışında tesadüf edilen bir milli banka girişimi Ortadoğu'da Filistin'dedir. Henüz Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmamış olan bu bölgede tesisine girişilen iki bankaya rastlandı. Filistin Ticaret Bankası'nın kurulduğu yıl olan 1909 itibarıyla Filistin'de Yahudiler tarafından işletilmekte olan bankalar mevcuttu. Ancak buradaki halkın ticaret, sanayi, maden ve tarım alanlarındaki ihtiyaçlarını karşılayacak yerli bir bankanın bulunmaması, adı geçen bankanın kurulmasını daha anlamlı kıldı. Bahsedilen bankayı tüm milli bankalardan ayıran en önemli özellik ise sermayedarlarının büyük çoğunluğunun gayrimüslimlerden meydana gelmesiydi. Bu durumda milli bankacılık faaliyetlerindeki milli kavramının çoğunlukla Osmanlı vatandaşı olma özelliğini taşıdığı söylenebilir. Ayrıca bu banka emlak rehini karşılığında borç verme işlemi yapabilmek için hükümet nezdinde birçok kez girişimde bulundu. En sonunda, bu anlamda hükümetten onay alınsa da banka kurucularının Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1915'te, Filistin İtibarı Emlak Bankası

adıylay yeni bir banka kurma girişiminde bulunması akılları karıştırdı. Söz konusu dönem itibarıyla, Siyonist yerleşim hareketinden dolayı devletin bu coğrafyada toprak satışını yasaklaması bankaların bu anlamda, sıkı takibe alınmasına neden olmalıdır. Her iki banka hakkındaki malumatlar, oldukça sınırlı olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin Anadolu dışında milli bankacılık faaliyetlerinde bulunduğuna dair önemli bir kanıt niteliği taşımaktadırlar.

Osmanlı Devleti'nde özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında yerli üretimi ve tarımı teşvik edecek bankaların tesis edilmesinin ardında, bu sırada ithalat ve ihracatın düşmesi olmalıdır. Ayrıca bu esnada ortaya çıkan en önemli sorun iâşe meselesiydi. Savaş nedeniyle yaşanan iâşe sıkıntısı, İttihat ve Terakki hükümetinin bu konuyla ayrıca ilgilenmesine neden oldu. Bu sıkıntıya çözüm olması için iâşe komisyonu ve iâşe bakanlığı gibi kurumlar teşkil edildi ve milli bankalara bu anlamda önemli rol biçildi. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası devletin iâşe temin etmesine gerek para havale etmek gerekse de elindeki şeker piyasa fiyatının yarısına satışa sunmakla yardımcı oldu. Yine İstanbul'daki yangında evlerine kaybeden kişilerin evlerinin yeniden inşası meselesinde Avusturya'dan kereste getirtti. Adapazarı İslam Ticaret Bankası da yangın zedelere yardım gönderen bankalar arasındaydı. Nitekim taşrada, özellikle tarım alanındaki milli bankaların 1914 itibarıyla kuruldukları görülmektedir.

Milli bankaların kurulmaya başladığı sırada ülkede, İstanbul merkezli tespit edilen 22 yabancı bankadan bahsetmek mümkündür. Fakat bunlardan altı tanesi faaliyetini devam ettirmekteydi. Ancak bunlara merkezi dışarıda olup, şubesi İstanbul'da bulunan bankaların dahil edilmediğini hatırlatmak gerekir. Milli bankaların sayısı, aynı süreçte kurulan yabancı bankalara göre neredeyse iki katıydı. Yabancı bankaların 1.010.000 Osmanlı altını, 1.000.000 sterlin hariç olmak üzere, toplam 2.234.000 Osmanlı lirası sermayesi bulunmaktaydı. Milli bankaların ise yalnızca Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasının sermayesi 4.000.000 Osmanlı lirası olmakla birlikte, toplam 9.912.000 Osmanlı lirasından ibaretti. Milli bankalar, yabancı bankalardan yalnızca iki katı fazla sayıda bulunmasına rağmen sermaye miktarı bu oranın çok üzerindeydi.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin topraklarında kurulan yabancı ve milli bankalarda gayrimüslim unsurlar bulunmaktaydı. Bunlar 1909'dan 1918 yılına kadar

bankalarda kurucu diğ er tabirle hissedar, yönetim kurulu üyesi, başkanı, müdür, müdür yardımcısı gibi vasıflarla varlıklarını devam ettirmektedirler. Hatta Osmanlı Devleti'nde milli bankacılık faaliyetlerinin hız kazandığı bir dönemde, 1911 yılında, Osmanlı Ticaret Bankası ismiyle kurulan ve hissedarları arasındaki Ermenilerin çokluğundan dolayı Ermeni Ticaret Bankası olarak da bilinen banka, varlığını Cumhuriyet dönemine taşıyabildi. 1915 Ermeni Tehcirinden sonra dahi, 24 Temmuz 1917 itibarıyla bankanın müdür yardımcılığı vazifesinin Kayserili Karnik Tarabyan tarafından yürütüldüğüne denk gelindi. Aynı şekilde ne kadar süredir görevde olduğu bilinmemekle birlikte, Ekim 1922'de banka müdürünün Takfur Sevkipasyan olduğu öğrenildi. Tehcir sonrasına bakılmaya devam edildiğinde, Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası'nın müdürünün Solam Efendi, Manisa Bağcılar Bankası hissedarının, yönetim kurulu üyesinin ve müdürünün Bohor Gomel Efendi, Milli İktisat Bankası muamelat müdürünün Cebeciyen Efendi olduğuna tesadüf edildi. Buradan hareketle tehcir öncesinde ve sonrasında Ermenilerin milli bankacılık alanında dahi faaliyet gösterdiklerini ve bir ayrıma tabi tutulmadıklarını söylemek mümkündür. Elbette bu alanda gayrimüslim unsur olarak yalnızca Ermeniler yoktu. Bunlara, Filistin Ticaret Bankası'nın hissedarlarını da dahil etmek mümkündür. İlâveten 1918 yılında Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi yönetim kurulu başkan yardımcılığı vazifesi, Musevi tüccar olan Sason Efendi'de bulunmaktaydı. Hatta kendisi Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası hissedarlarındandı.¹¹⁹⁶

Diğ er taraftan 1914 yılında Evkaf Bankası ve Milli Aydın Bankası'na verilecek imtiyaz meselesinde Ayan Meclisi üyelerinden Yorgiyadis Efendi'nin karşı çıkmasından bahsetmek mümkündür. Evkaf Bankası'nın sermayesine Evkaf Bakanlığı'nın katkı sağlamasını doğru bulmayan Yorgiyadis Efendi, Milli Aydın Bankası'nın sermayesine Ziraat Bankası'nın iştirakini de eleştirmektedir. Hatta eleştirisinin dozunu artırması ve bunun basına yansması, Yorgiyadis Efendi'nin Ayan Meclisinden ihracıyla sonuçlandı. Yorgiyadis Efendi'nin sözlerine basından ve halktan gelen tepkiler böyle bir kararın alınmasında etkili oldu denilebilirdi.

¹¹⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Tablo 18.

Söz konusu dönemde kurulan milli bankaların birçoğunun isminde *milli* kavramına yer verilmediği görüldü. İstanbul'da teşkil edilen 13 bankanın yalnızca ikisinin, taşradaki 14 bankanın dördünün isminde *milli* ibaresi bulunmaktaydı. *Osmanlı, Türk, Türkiye* gibi mefhumlardan ise sadece biri, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'nın isminde geçiyordu. İlginç olan ise Tanzimat ve özellikle İkinci Meşrutiyet döneminde kurulduğu tespit edilen 22 yabancı bankadan 15'inin isminde *Osmanlı, Milli, Türkiye, Türk* kelimesinin geçiyor olmasıydı.

Ayrıca milli bankalarda hisse senetlerinin Türkçe olarak hazırlanması 1915'te taşrada Karaman Milli İktisat Bankası ve İstanbul'da 1917'de Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası ile başladı. 1915'e kadar ise hisse senetlerinin bir yüzü Türkçe diğer yüzü ise çoğunlukla Fransızca olacak şekilde düzenlendi. Bu durum milli bankacılık faaliyetleri açısından oldukça dikkat çekicidir. Hatta bankaların defterlerinin dahi Fransızca tutulduğu, Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası'ndaki yabancı çalışanların mütareke nedeniyle bankadan ayrılmaları sonucunda bankanın Türk personeli tarafından bunların Türkçeye çevrildiği görüldü. Bunun en önemli nedeninin dönemin bankacılık literatürünün Türk personel yetersizliği nedeniyle henüz Türkçeleştirilmemiş olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilirdi.

Literatürde Türk milli bankacılığının temeli İkinci Meşrutiyet dönemine dayandırılmasına rağmen söz konusu süreçteki milli bankalar hakkında ayrıntılı bir malumat veren çalışmaya rastlanmadı. Hatta bu dönem milli bankalarından bahseden çalışmalarda milli bankaların sayısı konusunda bile ortak bir tutum söz konusu değildi. Üzerinde birleşilen tek ortak nokta, bu sırada kurulan milli bankaların sayısının yetersiz olduğu görüşüydü. Bu çalışmaların sonuçlarından hareketle bu şekilde düşünceler öne sürülmesi normaldi. Çünkü Türkiye'de milli bankacılığı ele alan çalışmalarda yalnızca birkaç milli banka ile İkinci Meşrutiyet dönemi tabiri caizse geçiştirildi. Ancak çalışmamızda bu konu derinlemesine araştırıldı. Nitekim İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan milli bankaların sayısı, faaliyet alanları ve yönetimlerine dair malumatlar açık bir şekilde ortaya koyuldu. Bilakis, *Osmanlı Emlak Bankası, Emlak Üzerine İkras ve Sanayi ve Ticaret Osmanlı Bankası, Emlak ve İkrasat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi, Mısır ve Hindistan Bankası, Osmanlı Gayri Menkulat Bankası, Osmanlı Terhin-i Akar Bankası* gibi bankalar hakkındaki bilgiler yalnızca arşiv belgeleriyle sınırlı kaldığından, uzun uzun yapılan arşiv taramaları

nihayetinde mevcut bilgilere erişildi. Böylece bahsi geçen bankalar hakkında bir literatür ortaya koyuldu. Diğer milli bankalar hakkında var olan literatürün ise pek ayrıntılı olmadığını belirtmek gerekir.

Sonuç olarak söz konusu süreçte kurulan milli bankaların sayıları ve faaliyetleri, içinde bulunulan dönemin şartları göze alındığında hiç de azımsanacak bir durumda değildi. İkinci Meşrutiyet öncesi dönemde devletin sürekli dışarıdan borç almak zorunda kaldığı ve almış olduğu borçların taksitlerini dahi karşılayamayacak vaziyete geldiği, yapılan ticaret anlaşmaları neticesinde yerli tüccarlar ülkede üretim yapamazken, yabancı tüccarların büyük kazançlar sağladığı bir durum hakimdi. Yabancı sermayedarların ülkede banka kurmak yoluyla devletten imtiyaz kapmak için birbirleriyle rekabet içinde olduğu bir vaziyetten, devletin ve yerli sermayedarın paralarının bir araya gelmesiyle, olağanüstü bir süreç olan savaş döneminde birden çok milli bankanın kurulması takdire şayan olmalıdır. Üstelik bankacılığa dair yeterli donanıma sahip Osmanlı vatandaşının neredeyse olmadığı bir dönemden, Cumhuriyet'e 15 milli banka intikal eden bir seviyeye geldiği göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

1. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
2. Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
3. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)
4. Taha Toros Arşivi
5. Salt Research Archive
6. Türkiye İş Bankası Müzesi

II. Resmi Yayınlar

- Meclisi Âyan Zabıt Ceridesi
Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (İçtima-ı Fevkalâde)
Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi
TBMM Zabıt Ceridesi C. Senatosu
T.C. Resmî Gazete

III. Ansiklopedi ve Sözlükler

1. Ansiklopediler

- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi
TDV İslam Ansiklopedisi

2. Sözlükler

- Bilgi, Alaattin, **Marx-Engels Ekonomi Politik Sözlüğü**, Yurt Yayınları, İstanbul, 1992.
Hançerlioğlu, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, 5.Baskı, İstanbul, 1993.
İktisat Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
Karamanoğlu, Osman Korkmaz, **Ansiklopedik "İzm"ler Sözlüğü**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, b.y.y., 2007.
Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, 15.Baskı, İstanbul, 2006.

IV. Kitaplar

Ahmad, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev: Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2006.

Ahmet Mithat, **Ekonomi Politik**, Ferik Anbar Matbaası, İstanbul, 1292.

Akşehir Ticaret ve Sanayi Odası 2017 Faaliyet Raporu.

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 23.Basım, İstanbul, 2017.

_____, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, 5.Baskı, Ankara, 2009.

Artun, Tuncay, **Türkiye’de Bankacılık İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla**, Tekin Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 1980.

Atalay, Mustafa, **Türk Millî Bankacılığı (Bankacılık ve Tarihçesi)**, Yıldız Matbaası, Ankara, 1954.

Atalay, Ahmet, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Konya’da Kurulan Milli Şirketler ve Bankalar**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.

Atasagun, Yusuf Saim, **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939**, Kenan Basımevi, İstanbul, 1939.

Avcıoğlu, Doğan, **Türkiye’nin Düzeni-Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.

Babacan, Hasan- Avşar, Servet, **Cavid Bey Meşrutiyet Ruznâmesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.3, Ankara, 2015.

Balcı, Ramazan- Sırma, İbrahim, **Memalik-i Osmaniye’de Osmanlı Anonim Şirketleri**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2012.

Bardakçı, Murat, **Mahmud Şevket Paşa’nın Sadaret Günlüğü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Berkes, Niyazi, **Türkiye İktisat Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2016.

_____, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yayına Haz: Ahmet Kuyaş, Yapı Kerdi Yayınları, 15.Baskı, İstanbul, 2010.

Blaisdell, Donald C., **Osmanlı İmparatorluğu’nda Avrupa Malî Denetimi**, Çev: Ali İhsan Dalgıç, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1979.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, 22.Baskı, Ankara, 2016.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, 5.Baskı, Ankara, 2013.

_____, **Milli Mücadele'ye Başlarken Sayılarla Durum ve Genel Görünüm**, C.I, Cumhuriyet, 2001.

_____, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Eldem, Edhem, **135 Yıllık Bir Hazine Osmanlı Bankası Arşivinde Tarihten İzler**, Osmanlı Bankası A.Ş., İstanbul, 1997.

_____, **Osmanlı Bankası Tarihi**, Çev: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Eldem, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

_____, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

Güran, Tevfik, **19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2014.

_____, **İktisat Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2017.

_____, **Resmi İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Hasan Ferit, **Nakit ve İtibar-ı Mali- Bankacılık**, C.3, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1334.

Heywood, Andrew, **Siyasi İdeolojiler**, Çev: Levent Köker, BB101 Yayınları, 12.Baskı, Ankara, 2019.

Hulkiender, Murat, **Bir Galata Bankerinin Portresi George Zarifi 1806-1884**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003.

İnalçık, Halil, **Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C.4, 1.Baskı, İstanbul, 2016.

İpek, Nurdan, **Selanik ve İstanbul'da Seçkin Yahudi Bankerler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

Kazgan, Haydar, **Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

_____, **Galata Bankerleri**, Türk Ekonomi Bankası A.Ş., İstanbul, 1991.

_____, **Galata Bankerleri**, Orion Yayınevi, 2.Baskı, C.1, Ankara, 2005.

_____, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme**, Creative Yayıncılık ve Tanıtım LTD. ŞTİ., İstanbul, b.t.y.

_____, vd., **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi: Kuruluştan Cumhuriyet'e**, C.1, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası-Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999.

_____, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 1997.

Kazgan, Gülten, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2009.

Keyder, Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, 19.Baskı, İstanbul, 2014.

Kocabaşoğlu, Uygur, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2015.

Koraltürk, Murat, **Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi**, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2011.

Kushner, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908**, Kesit Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009.

Kuyucak, Hazım Atıf, **Para ve Banka**, C.2, Ankara Maarif Matbaası, Ankara, 1942.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Metin Kıratlı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

List, Friedrich, **Milli İktisadiyat Siyaseti**, Çev: Haşim Tahir, Vilayet Matbaası, İstanbul, 1927.

Mehmet Cavid Bey, **İdama Beş Kala Yazılan Satırlar-Zindandan Mektuplar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2005.

Mehmed Ziya, **Bankalar ve Muamelatı**, Matbaa-yı Orhaniye, İstanbul, 1918.

Müderriis Zühdü Bey, **Mali Piyasalar ve Banka Siyaseti**, Hüsn-ü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1338.

Müderriisoğlu, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.

Ortabağ, Erol, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2018.

Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası İdare Meclisince 15 Nisan 1918 Tarihinde Genel Kuruluna Arz Olunan Rapor, Ahmet İhsan ve Şürekası Matba-yı Osmaniye Şirketi, İstanbul, 1334.

Owen, Roger- Pamuk Şevket, **20. Yüzyıl'da Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, Çev: Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi, 2.Baskı, İstanbul, 2015.

Ökçün, A.Gündüz, **İktisat Tarihi Yazıları**, Sermaye Piyasası Kurulu, 1.Baskı, Ankara, 1997.

Özdemir, Biltekin, **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 2009.

Pamuk, Şevket, Osmanlı **İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2017.

_____, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7.Baskı, İstanbul, 2017.

_____, **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2016.

Parvus Efendi, **Türkiye'nin Mali Tutsaklığı**, Haz: Muammer Sencer, İleri Yayınları, İstanbul, 2005.

Parasız, İlker, **Türkiye'de ve Dünya'da Bankacılık**, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Sabahattin, **Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?** Kader Matbaası, İstanbul, 1334.

Sakızlı Ohannes, **Mebadi-i İlm-i Servet-i Milel**, A.K. Tozlıyan Matbaası, Dersaadet, 1302.

Sarınay, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008.

Silier, Oya, **1920'de Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü**, Mars Matbaası, Ankara, 1975.

Şahinkaya, Serdar, **Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma-Yatırım Bankaları “Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği”**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, No:23, Ankara, 1999.

Toprak, Zafer, **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**, Doğan Egmont Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul, 2017.

_____, **İttihat Terakki ve Cihan Harbi- Savaşın Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik 1914-1918**, Kaynak Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2016.

_____, **Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat-Terakki ve Devletçilik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 1.Kitap, Bilgi Yayınevi, 5.Baskı, İstanbul, 2017.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001.

_____, **Türkiye’de Siyasal Partiler –İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, C.3, İletişim Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2011.

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Elli Senelik Hayatı ve Faaliyeti 1888-1938, Ziraat Bankası Neşriyatı, Ankara, 1938.

Ulutan, Burhan, **Bankacılığın Tekamülü**, y.e.y., Ankara,1957.

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1992.

Yalçın, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2000.

Yalman, Ahmet Emin, **Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, Çev: Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Yarar, Erhan, **Tarihsel Dönüşüm-Filistin Sorunu Temelinde Türk Dış Politikası ve İsrail Devleti’ni Tanıma Süreci**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

Yeniay, Hakkı, **Osmanlı Borçları Tarihi**, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara,1936.

Yerasimos, Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye- I. Dünya Savaşından 1971’e**, Çev: Babür Kuzucu, Gözlem Yayınları, C.3, 1. Baskı, İstanbul, 1976.

Yıldırım, Yusuf, **Karaman Milli Bankası**, Anı Bisküvi, Karaman, 2017.

Yılmaz, Celali **Osmanlı Anonim Şirketleri**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Ziraat Bankası Sürdürülebilirlik Raporu, 150. Yıl, 2013.

Quataert, Donald, **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)**, Çev: Sabri Tekay, Yurt Yayınları, Ankara, 1987.

V. Makaleler-Kitap Bölümü

Ağaoğlu, Ahmet, “*İtibar-ı Milli Bankası*”, **Tercüman-ı Hakikat**, 14 Şubat 1917, S.12923, s.1.

_____, “*Milli Banka*”, **Tercüman-ı Hakikat**, 11 Şubat 1917, S.12920, s.1.

_____, “*Milli Bankamız Tesis Etti*”, **Tercüman-ı Hakikat**, 28 Şubat 1917, S.12937, s.1.

Ahmet Muhyiddin, “*Milli Sermaye- Milli Sermaye Teşkilatı*”, **İslam Mecmuası**, 7 Ekim 1915, S.37, s.796-800.

Akgüç, Öztin, “*Türkiye’de Yabancı Bankalar*”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 2007, S.36, s.6-17.

Akşin, Sina, “*Siyasal Tarih*”, **Türkiye Tarihi- Osmanlı Devleti 1600-1908**, Ed: Sina Akşin, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.73-187.

_____, “*İttihat ve Terakki*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1422-1435.

Akyıldız, Ali, “*Sened-i İttifak*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.36, İstanbul, 2009, s.512-514.

_____, “*Tanzimat*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.40, İstanbul, 2011, s.1-10.

_____, “*Kaime*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, 2001, s.212-215.

Alandağlı, Murat, “*Kuyud-ı Kadime Arşivinde Tasnifi Yeni Yapılan Bir Defter Türü: Defter-i Hâkanî Nezareti İlmü Haber Defterleri ve Bu Defterlerde Yabancıların Osmanlı İmparatorluğu’nda Mülk Edinmelerine Bakış*”, **Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi**, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yayın No:6, Ankara, 2013, s.77-92.

Alp, Tekin, “*Ziraat Bankası-5*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 25 Mayıs 1916, Yıl 1, S.13, s.1-3.

- _____, “Ziraat Bankası-4”, **İktisadiyat Mecmuası**, 18 Mayıs 1916, Yıl 1, S.12, s.1-2.
- _____, “Ziraat Bankası-2”, **İktisadiyat Mecmuası**, 4 Mayıs 1916, Yıl 1, S.10, s.1-2.
- _____, “Ziraat Bankası-3”, **İktisadiyat Mecmuası**, 11 Mayıs 1916, Yıl 1, S.11, s.1.
- _____, “Ziraat Bankası-1”, **İktisadiyat Mecmuası**, 27 Nisan 1916, Yıl 1, S.9, s.1-2.
- _____, “*Ecnebi Sermaye Karşısında Siyaset-i İktisadiyemiz*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 26 Nisan 1917, Yıl 2, S.35, s.1-3.
- _____, “*İttihat ve Terakki Fırkasının İktisadi Faaliyeti*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 19 Ekim 1916, Yıl 1, S.35, s.1-2.
- _____, “*Yeni Ticaret Muahedeleri*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 15 Haziran 1916, Yıl 1, S.16, s.1-2.
- _____, “*Türkiye’de Bankalar*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 10 Kasım 1917, Yıl 1, S.34, s.1-2.
- _____, “*İktisadi İnkılap*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 14 Eylül 1917, Yıl 3, S.64, s.1-3.
- _____, “*Yeni İktisadi Müesseselerimiz*” **İktisadiyat Mecmuası**, 25 Mart 1916, s.1-2.
- _____, “*İttihat ve Terakki Fırkasının İktisadi Faaliyeti*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 19 Ekim 1916, Yıl 1, S.35, s.1-2.
- _____, “*Türkiye’de Bankalar*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 10 Kasım 1917, Yıl 1, S.34, s. 1-2.
- _____, “*İtibar-ı Milli Bankası*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 1 Şubat 1917, Yıl 1, S.40, s.1-2.
- _____, “*Konya Milli İktisat Bankası*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 10 Ağustos 1916, Yıl 1, S. 24, s.5.
- _____, “*Milli İktisat*”, **İslam Mecmuası**, 25 Şubat 1915, S.22, C.2, s.560-562.
- Apak, Sudi- Tay Arzu, “*Osmanlı Devleti’nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri ve Faaliyetleri*”, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.3, 2012, s.63-103.

- Atar, Abdulkadir, “Başlangıcından Günümüze Dünya’da ve Türkiye’de İslami Bankacılığın Genel Durumu”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.4, Eylül, 2017, s.10129-1062.
- Bakırezer, Güven, “Türkiye’de Sosyal Liberalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s.139-143.
- Başaran, Mehmet, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Yerli Malı Kullanımı Teşviki”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.11, Bahar, 2005, s.45-62.
- Bayraktar, Kaya, “Osmanlı Bankası’nın Kuruluşu”, **C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, C.3, S.2, 2002, s.71-88.
- Bayram, Sadi, “Sultan Reşad Devrinde Evkaf Bankası Kurulma Çalışmaları”, **Vakıf Haftası Dergisi**, C.5, 1987, s.215-222.
- Bilgi, Nejdet, “Manisa Bağcılar Bankası: Kuruluşu ve Örgütlenme Süreci (1917-1927)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. XXVIII/1, 2013, s.105-131.
- Boratav, Korkut, “İktisat Tarihi (1908-1980)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, 10.Baskı, İstanbul, 2008, s.302-303.
- Çelik, Akın, “Savaşın Maliyetine Bir Çözüm: Bir Borçlanma Hikayesi”, **Türkiyat Mecmuası**, C.25, Güz, 2015, s.107-165.
- Dadyan, Saro, *Osmanlı Ermenilerinin Tarihindeki En Büyük Filântrop Kazaz Artin Amira Bezciyan*”, **Toplumsal Tarih**, S.225, Eylül, 2012, s.22-28.
- Derya, Hülya, “Frederich List’te Korumacı Politikalar”, **Ekonomik Yaklaşım Derneği**, C.29, S.107, 2018, s.103-140.
- Dinçer, Hasan, “Mondros Mütarekesi ve Sonrasındaki Gelişmeler”, **Başlangıcından Günümüze Türkiye Tarihi**, Ed: Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, 4.Baskı, Ankara, 2016.
- Doğan, Atilla, “Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası’nda Liberal Anlayış”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2005, s.75-83.
- Doğru, Halime, “Eskişehir Çiftçi Bankası 1918-1930”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1-2, 1990, s.267-282.

- Eldem, Edhem, “*Galata'nın Etnik Yapısı*”, **İstanbul**, S.1, 1992, s.58-63.
- _____, “*Ahmed Mithat'a Göre Ekonomi Politik*”, **Osmanlı Türk Modernleşmesi 1900-1930**, Ed: François Georgeon, Çev: Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2006, s.141-157.
- Erdoğan, Mustafa, “*Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni*”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2005, s.23-40.
- Ergin, Feridun, “*Birinci Dünya Savaşı'nda ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.3, S.7, 1986, s.59-84.
- Eyice, Semavi, “*Galata'da Türk Eserleri*” **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul, 1996, s.307-313.
- Gökalp, Ziya, “*Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir?*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 10 Nisan 1916, Yıl 1, S.7, s.1-2.
- _____, “*Millet Nedir, Milli İktisat Neden İbarettir?*” **İktisadiyat Mecmuası**, 21 Şubat 1916, Yıl 1, S.1, s.3.
- _____, “*Milli İktisat Nasıl Vücuda Gelir*”, **İktisadiyat Mecmuası**, 7 Aralık 1916, Yıl 1, S.35, s. 1-2-3-4.
- Gökbilgin, M. Tayyip “*Mithat Paşa 1822-1884*”, **Yüz Yıllık Teşkilâtlı Zirai Kredi 1863-1963**, Güzel Sanatlar Matbaası, 1964, s.75-90.
- Güneş, Günver, “*Taşradan Meşrutiyet'e Bakış: II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Sancağı (1908-1918)*”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.11, Yıl 6, Bahar, 2010, s.5-44.
- Güneş, İhsan, “*II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları (1908-1918)*”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S.1, 1990, s.171-269.
- Güngör, Ferhat, “*Türkiye'de Millî Bankacılığın Doğuşunda Memleket Sandıklarının Yeri ve Önemi*”, **TURAN-SAM**, S.36, C.9, Sonbahar, 2017, s.645-654.
- Servet Habibullah, “*Milli Teyakkuz ve İtibar-ı Milli Bankası*”, **Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası**, 17 Şubat 1917, S.12, s.286-287.
- Hanioğlu, Şükrü, “*Türkçülük*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1394-1399.

İnalcık, Halil, “*Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler*”, **Tanzimat- Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Haz: Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2015, s.166-195.

_____, “*Günümüzde Galata*”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s.354-355.

_____, “*İmtiyazat*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.22, İstanbul, 2000, s.245-252.

İnsel, Ahmet, “*Türkiye’de Liberalizm Kavramının Soy Çizgisi*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Liberalizm**, C.7, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s.41-47.

İSTANBUL, “*Galata Bankerleri*”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s.355.

Karaman, M. Lutfullah, “*Filistin*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul, 1996, s.89-102.

Kasalak, Kadir, “*Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşme Etkileri*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.27, Aralık, 2012, s.65-79.

Kazgan, Haydar, “*Galata Borsası*”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, s.356-357.

Kerimoğlu, Hasan Taner, “*1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Beyin Bir Risalesi*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.13, Güz, 2006, s.91-107.

Köprülüzade Mehmed Fuad, “*Milli Vazife*”, **Tanin**, 13 Mayıs 1918, S.3385, s.3.

Köse, Murtaza, “*Osmanlıda Borsa ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali Yapısındaki Yeri*”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.8, S.18, Erzurum, 2001, s. 229-251.

Küçük, Cevdet “*Bâbiâli Baskını*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, 1991, s.389-390.

Kütükoğlu, Mübahat S., “*1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiatları*”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.9, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s.1.

Manyas, Raufî, “*Türk Bankacılık Tarihine Ait Hatıralar: İtibarı Millî Bankası*”, **İktisadî Yürüyüş**, S.51-52-53, 18 Şubat 1942, s.46-47.

_____, “İtibar-ı Milli Bankası”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul, 1951, s.127-129.

Mardin, Şerif, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İktisadî Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.623-624.

Ortaylı, İlber, “Galata” **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul, 1996, s.303-307.

Ökçün, A. Gündüz, “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı, 1913”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.30, 1975, s.25-44.

Özcan, Nuri, “Özbekkan, Suphi Ziya”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.34, İstanbul, 2007, s.118.

Pamuk, Şevket, “19. Y.Y.’da Osmanlı Dış Ticareti”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.653-665.

Parvus, “Köylüler ve Devlet” **Türk Yurdu**, 22 Mart 1912, S.9, Yıl 1, s.262-263.

Sarı, Mustafa- Narin, Resül, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Adapazarı İslam Ticaret Bankası”, **I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri**, Ed: İşıl Altun, Kocaeli Büyükşehir Yayınları No:9, C.2, Kocaeli, 2007, s.938-962.

Tekinalp, Ünal, “Türk Hukukuna Göre Yabancı Bankalar”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C.6, S.1, 1986, s.10-20.

Toprak, Zafer, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sermaye Birikimi ve Kredi Kurumlarının Evrimi 1850-1950”, **Activitiy-Active Dergisi’nin Özel Eki**, Kasım-Aralık, 2001, s.2-5.

_____, “İktisat Tarihi”, **Türkiye Tarihi- Osmanlı Devleti 1600-1908**, Ed: Sina Akşin, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s.191-242.

_____, “II. Meşrutiyet Döneminde İktisadî Düşünce”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.635-640.

_____, “Tanzimat’tan Sonra İktisadî Politika”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.668-671.

_____, “II. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayii”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1348-1359.

Uzun, Hakan, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Hükümetleri ve Programlarının Analizi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.65, Güz, 2019, s.415-447.

Üsdiken, Behzat, “Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası ve Kurucularıyla İlgili Anılar”, **Finans Tarihi**, S.131, Aralık, 2000, s.94.

Yanardağ, M. Özgür, “19. Yüzyıl Osmanlı Devleti Para Düzeni: Kâğıt Para Kullanımına Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.36, C.8, Şubat, 2015, s.918-933.

Yiğit, Ali Ata, “Filistin Meselesinin Kronikleşmesi (1918-1948)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, C.123, S.243, Kasım-Aralık, 2019, s.391-414.

Yüksel, Ahmet, “Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulaması (18.-20. Yüzyıllar)”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, XVI/1, 2014, s.19-49.

Zurcher, Erik Jan, “Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Kemalizm**, C.2, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2009, s. 44-55.

VI. Süreli Yayınlar

1. Gazeteler

Babalık

İkdam

Sabah

Takvim-i Vekayi

Tanin

Tercüman-ı Hakikat

Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası

Türk Sözü

2. Dergiler

Halka Doğru

İktisadiyat Mecmuası

İktisadî Yürüyüş

İslam Mecmuası

Toplumsal Tarih
Türkiyat Mecmuası
Yeni Mecmua

VII. Tezler

Çetin, Cem, **Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Gülşen, Cihad, **Paranın İşlevleri ve Cumhuriyet Öncesi Kâğıt Para Uygulamaları**, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2009.

Karabulut, Irmak, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye Milli Bankası: Bir Toplum Dönüştürme Aygıtı**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2019.

Kerimoğlu, Hasan Taner, **İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası 1908-1914**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008.

Kumral, Figen, **Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir'de Bağ ve Bağcılık**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010.

Serdaroğlu, Ü. Serdar, **Osmanlı Devleti'nde İlk Banka: Dersaadet Bankası ve Poliş İşlemleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Oruç, Dilara, **La Turquie Gazetesi'nde İstanbul (1866) (Fihrist-Çeviri-Değerlendirme)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

Özel, Uğurcan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyıl'da Banker Camondo Ailesi ve İktisadi Faaliyetleri**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2017.

Özer, Emre, **II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli Bankacılığın Sürekliliği (1908-1932)**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Yıldız, Yaşar, **Milli Yerel Bir Banka Örneği: Akşehir Bankası T.A.Ş.**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

Yılmaz, Nihat, **Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

VIII. İnternet Kaynakları

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/27679> (03.04.2021).

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/133038> (03.04.2021).

<https://www.issanat.com.tr/turkiye-is-bankasi-muzesi/muze-binasi> (11.04.2021).

TABLolar

Tablo 16: İstanbul'da Kurulan Yabancı Bankalar

Sıra Numarası	Bankanın İsmi	Kuruluş Tarihi	Kurucular	Sermayesi	Bankanın İdaresinde Osmanlı Vatandaşı Bulunma Şartı	Faaliyete Geçme Durumu	Milli Bankacılık Dönemindeki Faaliyet Durumu
Yabancı Sermayeli Bankalar							
1	Osmanlı Bankası	13 Haziran 1856	İngiliz-Fransız sermayedarları	10.000.000 sterlin	×	√	√
2	İtibar-ı Umumi-i Osmani Bankası	1865	Société Générale ve Générale Kredi Senet Finansı bankalarının işletmecileri ile Galata Bankerlerinden Giancitio Tubini	2.2.000.000 Osmanlı lirası	×	√	×
3	Şirket-i Maliye-i Osmaniye Bankası	1866	İngiliz sermayedarlar	1.000.000 sterlin	×	√	×

4	Türkiye Milli Bankası	13 Eylül 1909	Sir Ernest Cassel'in önderliğinde İngiliz sermayedarlarının girişimiyle	1.000.000 sterlin	√	√	√
5	Osmanlı Sanayi Bankası Anonim Şirketi	31 Ocak 1912	Albralboni ve arkadaşı	220.000 Osmanlı lirası	×	Belli değil	×
Azınlıklar-Bankerler Tarafından Kurulan Bankalar							
1	Dersaadet Bankası	1845,1847,1849	Banker Baltazzi ve Y. Alléon	25.000.0000 kuruş	×	√	×
2	Şirket-i Umumiye-i Osmaniye Bankası	1864	Galata bankerlerinden Aristide, Baltazzi, Christaki Zografos, Mısırlıoğlu Boghos, A. Ralli, Stefanovich, Zafiropoulo Zarifi, Alberti, Bişo Fesahim, J. Camondo et Cie ve Osmanlı Bankası	2.000.000 sterlin	×	Belli değil	×

3	İstanbul Bankası	1872	Galata bankerlerinden Syngros ve Georges Coronio ve diğerleri	1.000.000 İngiliz lirası	×	√	×
4	Kambiyo ve Esham Bankası	1872	Galata Bankerlerinden Mösyö Uyanidi	600.000 İngiliz lirası/660.000 Osmanlı lirası	×	√	×
5	Selanik Bankası	1 Haziran 1888	Selanik'in Musevi bankerlerinden İtalyan vatandaşı Allatini biraderler, İzak Fernandez, Paris'ten Kontvar Deskont, Viyana'dan Oster Rayhişe Lender Bankaları	20.000.000 frank	×	√	√
6	Midilli Bankası	24 Şubat 1891	Midilli tüccarlarından Korçi biraderler ve Yunanlı banker Leonidas Zarifi	6.000.000 frank	√	√	×
7	Osmanlı İtibar-ı Emlak Bankası	27 Eylül 1910	Banker İzak Fernandez ve Jak Menase Efendiler	1.000.000 Osmanlı altını	×	×	×
8	Osmanlı Ticaret Bankası/Ermeni Ticaret Bankası	24 Haziran 1911	Osmanlı vatandaşı Ermeniler	100.000 Osmanlı lirası	√	√	√

9	İtibar-ı Ticaret Bankası ve Osmanlı Anonim Şirketi	29 Mayıs 1911	Savel Emare	44.000 Osmanlı lirası	×	Belli değil	×
10	Osmanlı Emlak Bankası	9 Temmuz 1911	Osmanlı vatandaşı Banker Sintof Miserani	500.000 Osmanlı lirası	×	Belli değil	×
11	Türk Ahali Bankası Osmanlı Anonim Şirketi	21 Mart 1912	Dimotin Rodokadaki ve arkadaşı	10.000 Osmanlı altını	×	Belli değil	×
12	Emval-i Gayrimenkule ve İkraza Bankası Osmanlı Anonim Şirketi	3 Nisan 1915	Antuvan Kalookores Efendi ve diğerleri	60.000 Osmanlı lirası	×	Belli değil	×
Yerli-Yabancı Sermaye İş Birliğinde Kurulan Bankalar							
1	Türkiye Bankası-Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası	27 Kasım 1909	Prens Lütfullah Bey ve diğerleri	550.000 Osmanlı lirası	√	√	Belli değil

2	İtibar-ı Malî Osmanlı Anonim Şirketi (Umur-ı Nafia ve İtibar-ı Maliyy-i Osmaniye)	16 Mayıs 1910	Ayandan Raif Paşa, Monsier Alexandre Ralli ve diğerleri	110.000 Osmanlı lirası/2.500.000 frank	√	Belli değil	×
3	Umur-ı Ticariyye ve Sınaiyye ve Maliyye Osmanlı Anonim Şirketi	31 Ağustos 1913	Aram Hallaçyan Efendi ve Mühendis Monsieur Edouardo de Nari	100.000 Osmanlı lirası	√	Belli değil	×
4	Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası	1 Mart 1917	Sinton Mizani ve Ernest Fernandes	50.000 Osmanlı lirası	√	√	√
5	Türkiye Umumi Bankası	29 Nisan 1918	Said Halim Paşa, Peşte Macar Ticaret Bankası, Reşat Fuat Bey	500.000 Osmanlı lirası	√	√	√

Tablo 17: İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Kurulan Milli Bankalar

İstanbul'da Kurulan Milli Bankalar									
Sıra No:	Bankanın İsmi	Kuruluş Tarihi	Faaliyete Geçme Durumu	Kurucular	Banka Çalışanları	Hissedarın uyruğu	Hisse Senedi Dili	Sermayesi	Cumhuriyet'e İntikal Durumu
1	Emlak Üzerine İnkraz ve Sanayi ve Ticaret Osmanlı Bankası	28 Haziran 1911	Belli değil	Mustafa Bahaddin Bey	_____	_____	_____	425.000 Osmanlı lirası	×
2	İstanbul Bankası	5 Temmuz 1911	Faaliyete geçti	Ahmet Kemal Bey	Osmanlı vatandaşı	_____	Türkçe/Fransızca	22.000 Osmanlı lirası	√
3	Terhin-i Emlak ve İfraz Arazi Bankası	9 Aralık 1911	Belli değil	Celal Nuri ve arkadaşları	Çoğunluğu Osmanlı vatandaşı	Osmanlı yerli sermayesi	_____	200.000 Osmanlı lirası	×
4	Osmanlı Umur-u Nafia Bankası	20 Aralık 1911	Belli değil	Mehmet Ali Efendi ve arkadaşları	_____	_____	_____	250.000 Osmanlı lirası	×

5	Asya Bankası	10 Ocak 1914	Faaliyete geçti	Hüseyin Naim	_____	_____	Türkçe/Fransızca	100.000 Osmanlı lirası	√
6	Emlak ve İkrizat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi	22 Ocak 1914	Faaliyete geçti	Arif Paşazade Cemil Bey, İbrahim Cemal Paşa, Fuat Hulusi Bey ve Ahmet Tevfik Bey	_____	_____	_____	100.000 Osmanlı lirası	√
7	Osmanlı Gayri Menkulat Bankası	21 Mart 1914	Belli değil	Muamelat-ı Umumiye Şirketi Müdürü Mehmet Hayri Bey, tüccardan Salih Hüsnü Efendi	Osmanlı vatandaşı	_____	_____	30.000 Osmanlı lirası	×
8	Mısır ve Hindistan Bankası	24 Haziran 1914	Belli değil	Necibler Ticarethanesi Müdürü ve Kurucusu Rasim Necip Bey	_____	_____	Türkçe/Fransızca	500.000 Osmanlı lirası	×
9	Evkaf Bankası	1 Ağustos 1914	Belli değil	Evkaf Bakanlığı	_____	Osmanlı vatandaşı Müslümanlar	_____	500.000 Osmanlı lirası	×

10	Osmanlı Terhin-i Akar Bankası	9 Mayıs 1915	Belli değil	Ayandan Nail ve Aram Bey, Banker Ferid Abid Efendi	_____	_____	_____	440.00 Osmanlı lirası	×
11	Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası	1 Ocak 1917	Faaliyete geçti	Osmanlı vatandaşı halk ve Maliye Bakanlığı	Teknik eleman dışında, Osmanlı vatandaşı	Osmanlı vatandaşı ve hükümet	Türkçe	4.000.000 Osmanlı lirası	√
12	Milli İktisat Bankası	30 Ocak 1918	Faaliyete geçti	Milli Mahsulat Şirketi Müdürü Said ve Milli Kantariye Şirketi Müdürü Bekir ve Milli Ekmekçi Şirketi Müdürü İzzet Bey	_____	_____	Türkçe	1.500.000 Osmanlı lirası	√
13	İktisat Anonim Şirketi	8 Temmuz 1918	Faaliyete geçti	Akif Fevzi, Kaymak Asım, Galip, Azmi, Zeki Koyuncu, İpekçi Cevdet, Kibar Fazıl ve Şamlı Nihat Beyler	_____	_____	_____	90.000 Osmanlı lirası	√
İç Anadolu'da Kurulan Milli Bankalar									

1	Konya Milli İktisat Bankası	1909	Faaliyete geçti	Nakibzade Hacı İbrahim Efendi ve arkadaşları	—	—	—	150.000 Osmanlı lirası	√
2	Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi (Akşehir Bankası)	14 Mart 1909	Faaliyete geçti	Kurrazade Hacı Bekir Efendi ve arkadaşları	—	—	—	100.000 Osmanlı lirası	√
3	Konya Köylü Bankası	1915	Faaliyete geçti	Konya Valisi Muammer Bey'in önderliğinde köylülerin katılımıyla	—	—	—	200.000 Osmanlı lirası	×
4	Karaman Milli Bankası	31 Ocak 1915	Faaliyete geçti	Tartanzade Hacı Sami ve arkadaşları	—	Türkçe	—	40.000 Osmanlı lirası	√

5	Kayseri Milli İktisat Anonim Şirketi	20 Haziran 1916	Faaliyete geçti	Kürkcüzade Ömer ve arkadaşları	—	Türkçe	Osmanlı vatandaşı	200.000 Osmanlı lirası	√
6	Kayseri Köy İktisat Bankası	1920*	Faaliyete geçti	Uşakkizade Osman Zeki Bey ve arkadaşları	—	Türkçe	Türk çiftçiler	25.000 Osmanlı lirası	√
7	Eskişehir Çiftçi Bankası	29 Ekim 1918	Faaliyete geçti	Hacı Hafız Ömer Efendi ve arkadaşları	—	Türkçe	—	100.000 Osmanlı lirası	√
Batı Anadolu'da Kurulan Milli Bankalar									
1	İzmir Osmanlı Emlak Bankası	2 Mayıs 1909*	Belli değil	Uşakkizade Mahmut Muammer	—	—	Osmanlı ve yerli unsur	550.000 Osmanlı lirası	×

* Bankanın 1916 yılında kuruluş kararı alınmasına rağmen, hükümetin izin verme süreci uzun zamana yayıldı ve ancak 1920'de onay verildi.

* Bankanın kuruluş dilekçesi bu tarihte sadarete iletilmişse de onaylandığına dair bir bilgiye erişilemedi.

2	Aydın İncir ve Himaye-i Zirai Osmanlı Anonim Şirketi	28 Ağustos 1911	Faaliyete geçti	Hacı İbrahim Efendizade ve arkadaşları	_____	_____	Yerli ahali, Ziraat Bankası ve hükümet	10.000 Osmanlı lirası	×
3	Milli Aydın Bankası	21 Şubat 1914	Faaliyete geçti	Kazım Nuri Bey ve arkadaşları	_____	_____	Osmanlı vatandaşı ve Ziraat Bankası	50.000 Osmanlı lirası	√
4	Manisa Bağcılar Bankası	10 Eylül 1917	Faaliyete geçti	Akhisarlı Mustafa Fevzi Bey ve arkadaşları	Osmanlı vatandaşı ¹	Türkçe	Osmanlı vatandaşı	150.000 Osmanlı lirası	√
Marmara'da Kurulan Bankalar									
1	Adapazarı İslam Ticaret Bankası	14 Ocak 1914	Faaliyete geçti	Bosnalı Hacı Adem Beyzade İbrahim ve arkadaşları	_____	Türkçe	Osmanlı vatandaşı	100.000 Osmanlı lirası	√
Ortadoğu'da Kurulan Milli Bankalar									
1	Filistin Ticaret Bankası	18 Haziran 1909	Faaliyete geçti	İsmail Hakkı El Hüseyini ve arkadaşları	Osmanlı vatandaşı ¹	_____	Osmanlı vatandaşı	200.000 Osmanlı lirası	×

2	Filistin İtibar-ı Emlak Bankası Şirket-i Osmaniyesi	8 Şubat 1915	Belli değil	İsmail Hakkı El Hüseyini ve arkadaşları	—	—	—	100.000 Osmanlı lirası	×
---	--	-----------------	----------------	---	---	---	---	------------------------------	---

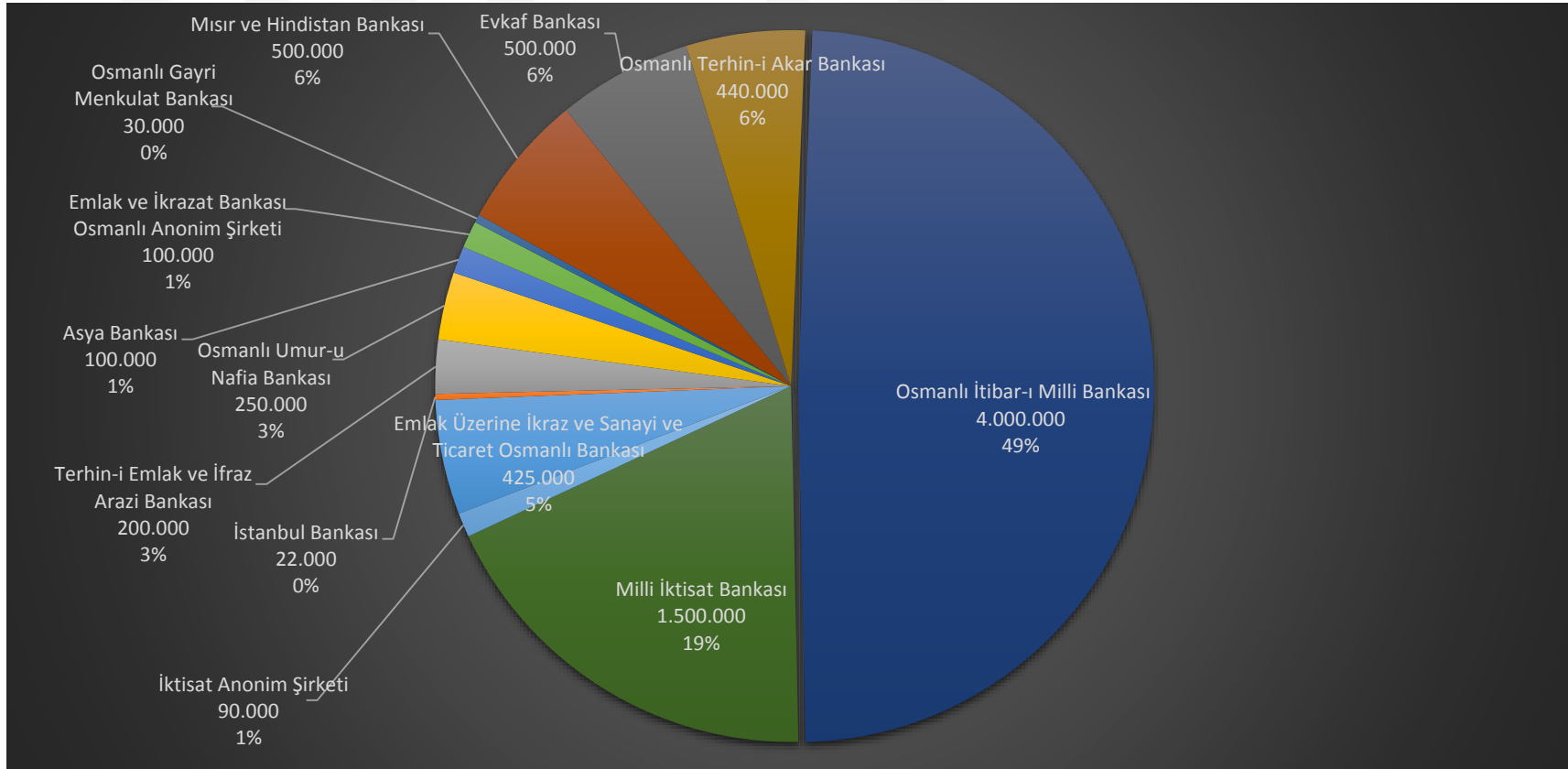
Tablo 18: Osmanlı Devleti'nde Kurulan Bankalarda Gayrimüslimler

Sıra No	Bankanın Adı	Gayri Müslim Kişinin Adı ve Görevi
1	Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi (Akşehir Bankası)	Vartanyan Hacı İhdan Efendi (Kurucu,1909)
2	Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi (Akşehir Bankası)	Vargamiyan Hacı Rasim Efendi (Kurucu,1909)
3	Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi (Akşehir Bankası)	Esdoryan Hacı Mesrob Efendi (Kurucu,1909)
4	Akşehir Osmanlı İktisat Anonim Şirketi (Akşehir Bankası)	İbrahimyan Arakli Efendi (Kurucu, yönetim kurulu başkanı 1909)
5	Filistin Ticaret Bankası	Armenak Servisyan (Yönetim kurulu, 1910)
6	Filistin Ticaret Bankası	Haşoknişyan (Yönetim kurulu, 1910)
7	Filistin Ticaret Bankası	Mihayil Lovrans (Yönetim kurulu, 1910)
8	Filistin Ticaret Bankası	Anton Jeriyis Feruci (Yönetim kurulu, 1910)
9	Filistin Ticaret Bankası	Anton Jeriyis Feruci Sefir (Yönetim kurulu, 1910)
10	Filistin Ticaret Bankası	Adhanabtato (Yönetim kurulu, 1910)
11	Filistin Ticaret Bankası	Albert Gabti (Yönetim kurulu, 1910)
12	Filistin Ticaret Bankası	Alterblin (Yönetim kurulu, 1910)

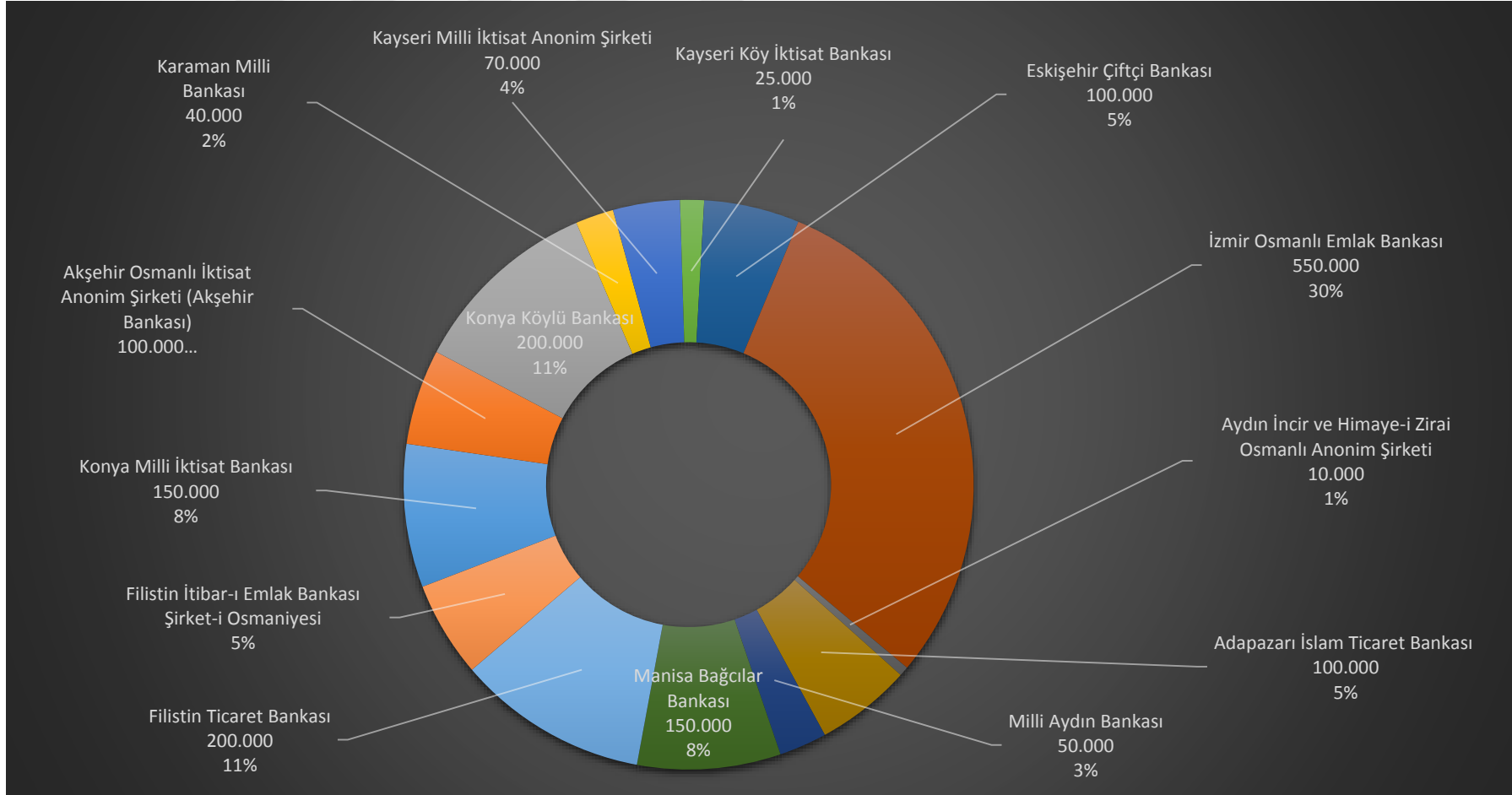
13	Umur-ı Ticariyye ve Sinaiyeye ve Maliyye Osmanlı Anonim Şirketi	Aram Hallaçyan Efendi (Kurucu,1913)
14	Osmanlı Bankası	Keresteciyan (Operasyonlar şefi,1914)
15	Osmanlı Bankası	Cartali (Müdür,1914)
16	Emval-i Gayrimenkule ve İkrazat Bankası Osmanlı Anonim Şirketi	Antuvan Kalookores Efendi (Kurucu,1915)
17	Osmanlı Terhin-i Akar Bankası	Aram Bey (Kurucu, 1915)
18	Osmanlı Ticaret Bankası/ Ermeni Ticaret Bankası	Kayserili Karnik Tarabyan (Müdür yardımcısı, 24 Temmuz 1916)
19	Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası	Sinton Mizani (Kurucu, 1917)
20	Ticaret ve İtibar-ı Umumi Bankası	Solam Efendi (Müdür, 1917)
21	Manisa Bağcılar Bankası	Bohor Gomel Efendi (Kurucu, yönetim kurulu üyesi, müdür, 1917)
22	Milli İktisat Bankası	Cebeciyan Efendi (Muamelat Müdürü, 1918)
23	Osmanlı Ticaret Bankası/ Ermeni Ticaret Bankası	Takfur Sevkıpasyan (Müdür, Ekim 1922)
24	Osmanlı Milli Umum Sigorta Şirketi	Sason Efendi (Yönetim kurulu başkan yardımcısı, 1918)
25	Türkiye Milli Bankası	Gülbenkeyan Efendi (Yönetim kurulu üyesi, hissedar 1909)

GRAFİKLER

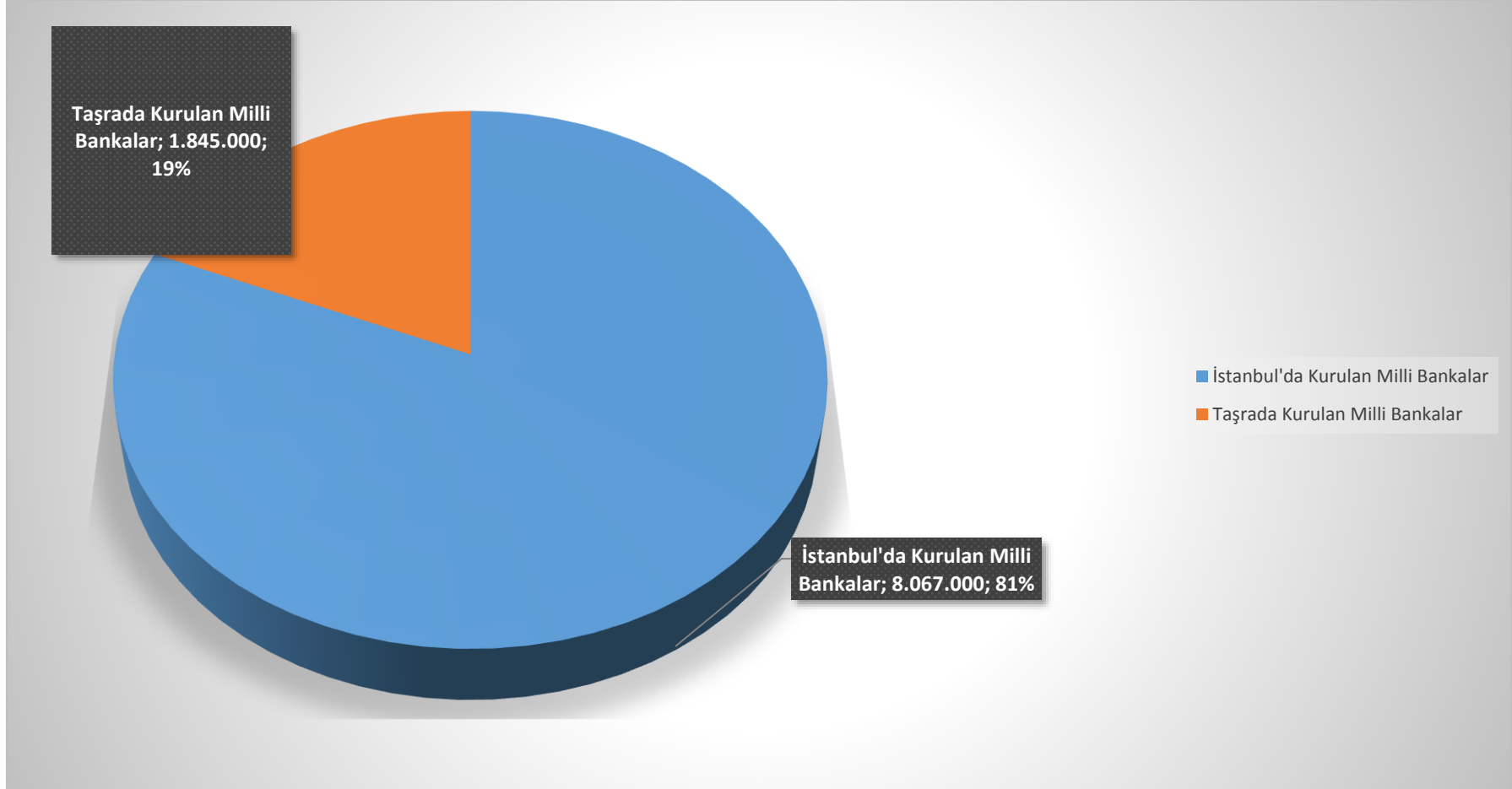
Grafik 1: İstanbul'da Kurulan Milli Bankaların Sermayeleri

Grafik 2: Taşradaki Milli Bankaların Sermayeleri

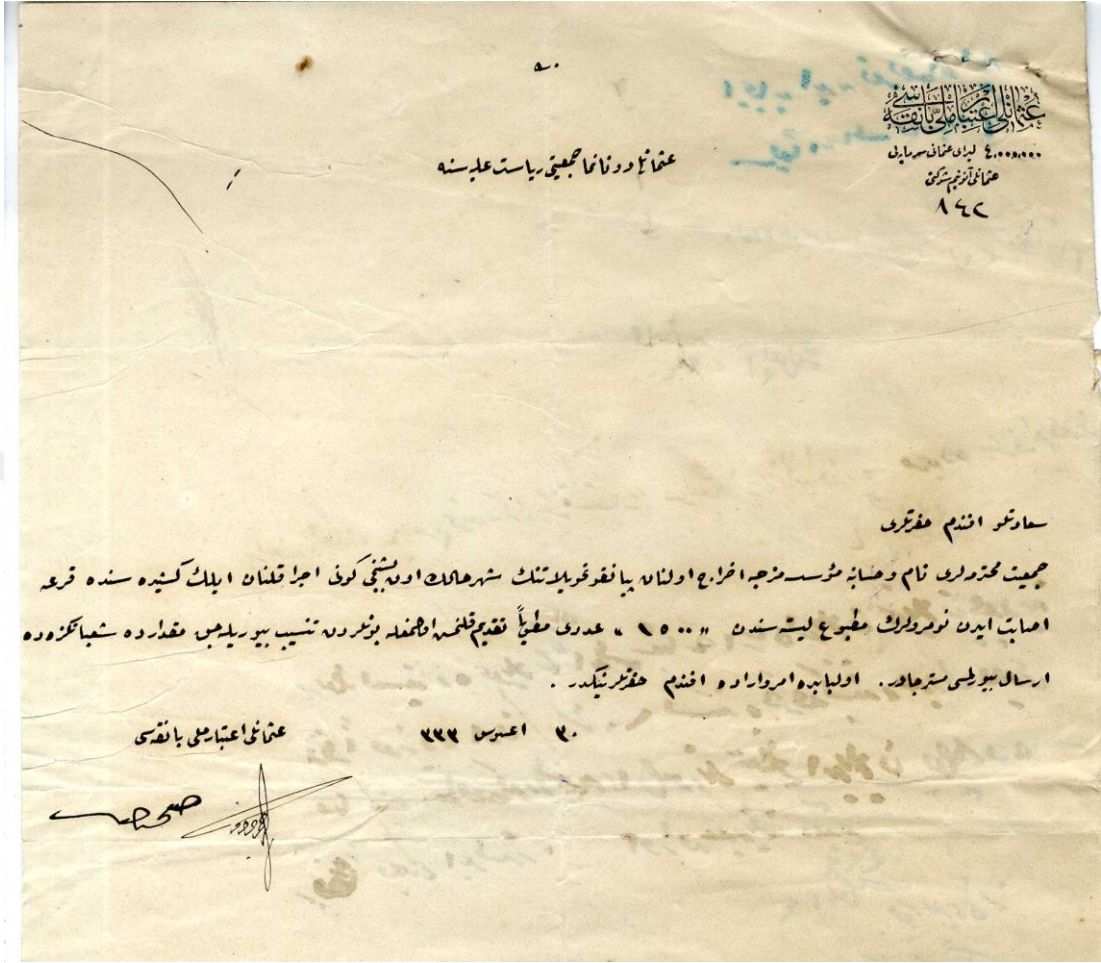
Grafik 3: İstanbul'da ve Taşrada Kurulan Milli Bankaların Sermayeleri Oranı

Ek: 2 Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası Çalışanlarından Suphi Ziya Özbekkan

Ek: 3 Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası Yazışmalarına Bir Örnek

Ek: 4 Osmanlı İtibar-ı Milli Bankasının 1917'den Türkiye İş Bankası'na devredildiği 1927 yılına kadar hizmet verdiği bina, günümüzdeki Türkiye İş Bankası Müzesi'nin görselleri

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta eğitimini Konya’da tamamladıktan sonra, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2010 yılında mezun oldu. 2015 yılında Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı’nda “Mithat Şakir Altan (Hayatı-Faaliyetleri-Siyasi Düşünceleri)” başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Doktora eğitimini ise Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde 2021’de tamamladı. 2016 yılı itibariyle Aksaray Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

